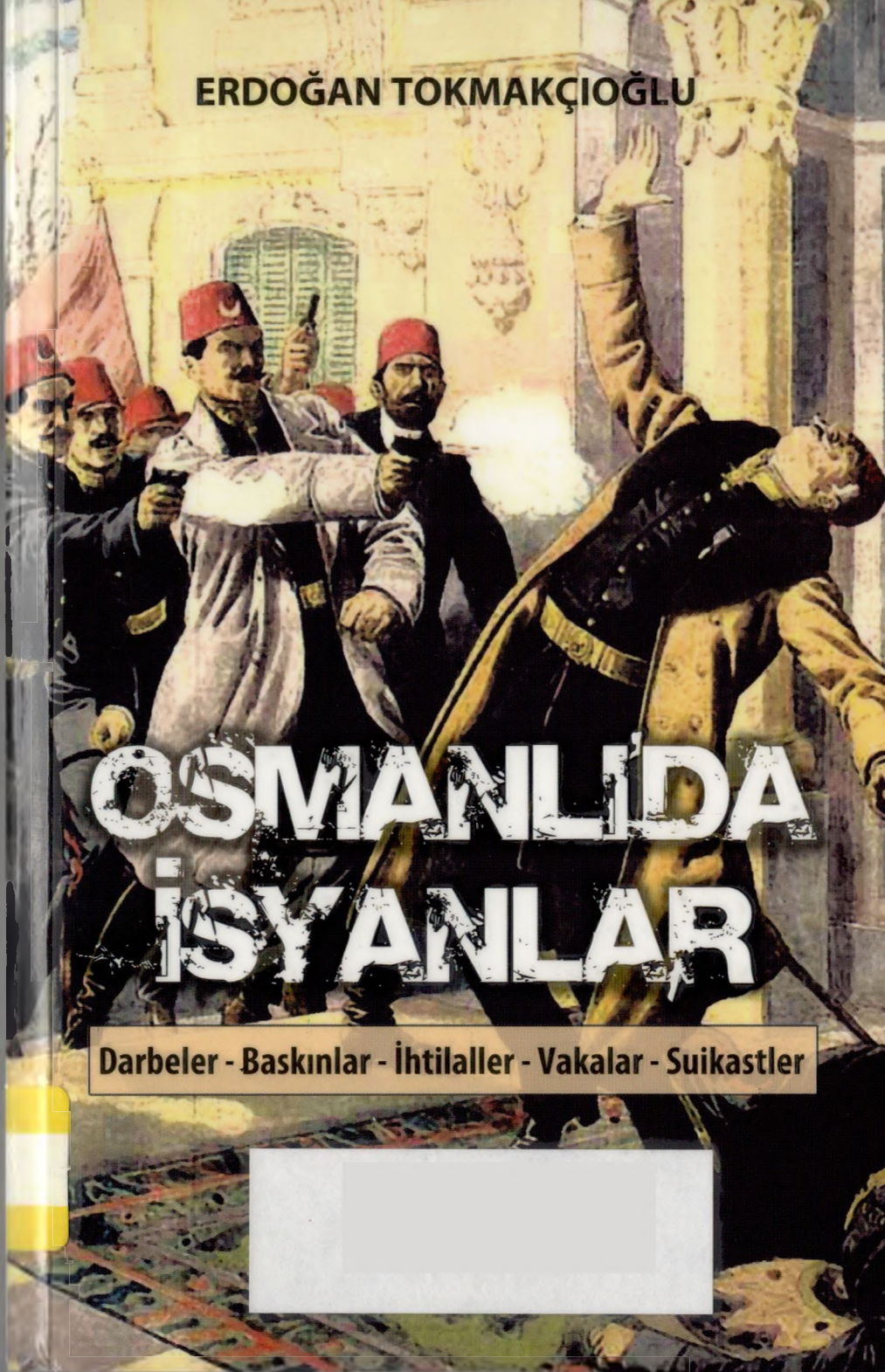
ERDOĞAN TOKMAKÇIOĞLU

OSMANLIDA İSYANLAR

Darbeler - Baskınlar - İhtilaller - Vakalar - Suikastler

Osmanlı'da İsyanlar

Darbeler
Baskınlar
İhtilaller
Vakalar
Suikastler

Erdoğan Tokmakçıoğlu

PANAMA

Osmanlı'da İsyanlar
Darbeler, Baskınlar
İhtilaller, Vakalar, Suikastler

Erdoğan Tokmakçıoğlu

Panama Yayıncılık / 114

ISBN: 978-605-5143-15-2

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Demirer

Kapak Tasarımı
Leyla Çelik

Birinci Baskı: Mayıs 2013
Baskı-Cilt: Ayrıntı Matbaası
Sertifika No: 13987
Yayıncı Sertifika No: 18439

© Bu kitabın her hakkı saklıdır.
Yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz,
kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Panama Yayıncılık
Dr. Mediha Eldem Sok. No: 60/2 Kızılay/ANKARA
Tel-Fax: (0.312) 432 14 89
www.panamayayincilik.com / info@panamayayincilik.com

Osmanlı'da İsyanlar

Darbeler
Baskınlar
İhtilaller
Vakalar
Suikastler

Erdoğan Tokmakçıoğlu

İÇİNDEKİLER

OSMANLI'DA YENİÇERİ OCAĞI 11
DEVŞİRME YÖNTEMİNE GEÇİŞ... 11
BEKTAŞİLİK VE YENİÇERİ OCAĞI... 12
YENİÇERİ OCAĞI'NA ASKER KABULÜ... 13
YENİÇERİ ODALARI VE RÜTBELER... 15
BAŞLICA YENİÇERİLİK KURALLARI... 15
YENİÇERİLERİN GİYİM VE KUŞAMLARI..... 17

OSMANLI TARİHİNDE YENİÇERİ AYAKLANMALARI 19
1. BUÇUKTEPE VAKASI 19
2. CÜLUS OLAYI 20
3. İSTANBUL AYAKLANMASI 20
4. YENİBAHÇE AYAKLANMASI 20
5. İRAN SEFERİ AYAKLANMALARI 21
6. İKİ CÜLUS AYAKLANMASI 21
7. BEYLERBEYİ VAKASI 21
8. HÂİLE-İ OSMANİYE (OSMANLI TRAJEDİSİ) 21
9. TOPKAPI SARAYI BASKINI 22
10. İKİNCİ SARAY BASKINI 22
11. HAZERPÂRE OLAYI 22
12. VAKA-İ VAKVAKİYE YA DA ÇINAR VAKASI 22
13. ABAZA SİYAVUŞ PAŞA AYAKLANMASI 22
14. FEYZULLAH EFENDİ VAKASI (EDİRNE VAKASI) 23
15. PATRONA HALİL AYAKLANMASI 23
16. EDİRNE KIYAMI 23
17. KABAKÇI MUSTAFA AYAKLANMASI 23
18. ALEMDAR VAKASI 23

YENİÇERİ AĞASI 25
YENİÇERİ BAYRAKLARI... 27
YENİÇERİLİĞİN SONU: VAKA-İ HAYRİYE 27
YENİÇERİ KAZAN KALDIRIYOR!.. 30
OSMANLI'DA DEVŞİRME SİSTEMİ... 36

KAPIKULU VE SİPAHİ 41
LAĞIMCI OCAĞI 42
KAPIKULU SÜVARİLERİ 43
TOPÇU OCAĞI 45
CEBECİ OCAĞI 46
TOP ARABACILARI 46
LAĞIMCILAR 47
HUMBARACI OCAĞI 47

ETMEYDANI'NIN İLGİNÇ ÖYKÜSÜ 49
KAZAN KALDIRMA OLAYI... 50

TARİH BOYUNCA İŞKENCE... 53
OSMANLILARDA ÇEŞİTLİ İŞKENCE YÖNTEMLERİ 55
KİMDİR ŞU CELLAT KARA ALİ?.. 57

YEDİ DÜVEL ZİNDANINDAN BETERDİR YEDİKULE! 61
LATİN BARBARLIĞI 62
DEVLET HAZİNESİ OLAN ZİNDAN! 65

CELLATLAR VE İŞKENCE! 69
İÇLERİ BAL DOLU KIL TORBALARI!.. 71
GARİP İNFAZ YÖNTEMLERİ... 73
KORKUNÇ ÖRNEKLER 73
İNFAZLARIN UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER... 75

SİMAVNA KADISIOĞLU ŞEYH BEDRETTİN 77
ŞEYH BEDRETTİN MUSA ÇELEBİ'YE KAZASKER OLUYOR... 79
MUSA ÇELEBİ ÖLDÜRÜLÜYOR... 82
ŞEYH BEDRETTİN SÜRGÜNE GÖNDERİLİYOR... 83
BEDRETTİN HAREKETİ UYGULANIYOR... 86

SAKAL-BIYIK KESİLDİ, CELALÎ AYAKLANMALARI BAŞLADI 91
NİÇİN "CELALÎ" AYAKLANMASI... 95

KALENDEROĞLU AYAKLANMASI 99

KARAYAZICI ABDÜLHALİM AYAKLANMASI... 103

CELALÎ DELİ HASAN ... 107
CELALÎLER PITRAK GİBİ ÇOĞALIYOR... 108
İŞİN TUHAF YANI... 112
KİMDİ KUYUCU MURAT ... 112
"SARICA" ORDUSU CELALÎLERDEN KURULDU ... 116
AYAKLANMALARIN ARDI ARKASI KESİLEMEDİ!.. ... 117

CENNETOĞLU YA DA CENNETKARIOĞLU AYAKLANMASI ... 119
ULUBORLULU KARAHAYDAROĞLU AYAKLANMASI... ... 120
EŞKIYA İDİ BEYLERBEYİ OLDU!... 121

GÜRCÜ NEBİ AYAKLANMASI ... 127

ABAZA HASAN PAŞA AYAKLANMASI ... 129

VE DİĞER BAZI CELALÎLER... ... 131

GENÇ OSMAN TRAJEDİSİ ... 133

OSMANLI'DA BATI'YA YÖNELİŞ VE TEPKİLERİ ... 135
III. SELİM DÖNEMİNDE BATI'YA YÖNELİŞ ... 136
II. MAHMUT DÖNEMİNDE BATILILAŞMA... ... 137
ABDÜLMECİD VE BATILILAŞMA ... 138
SIRA SULTAN ABDÜLAZİZ'DE... ... 139
II. ABDÜLHAMİD VE İKİ MEŞRUTİYET ARASI... ... 139
BATILILAŞMANIN KISA BİR ANALİZİ... ... 141

IV. MURAT'IN GAZABI ... 143

ATMEYDANI VAKASI ... 161

VAKA-İ VAKVAKİYE YA DA ÇINAR VAKASI ... 165
NİÇİN "VAKA-İ VAKVAKİYE" ... 169

İKİSİ DE HAİN, İKİ AHMET PAŞA! ... 171

EDİRNE YA DA FEYZULLAH EFENDİ VAKASI ... 175

PATRONA HALİL AYAKLANMASI ... 183

RUMELİ'DE PAZVANTOĞLU AYAKLANMASI ... 191

OSMANLI'DA DERSİM AYAKLANMALARI 195
TANZİMAT'IN İLANI İŞLEM DEĞİŞTİRİYOR... 196
İLK KARŞI KOYMALAR... 196
OSMANLI ORDUSU DERSİM'DE... 196
HAMİDİYE SÜVARİ ALAYLARI... 198
1907 AYAKLANMASI VE ÖTEKİLER..... 198

TÜRKİYE'DE ERMENİ OLAYLARI 201
ERMENİLER YIKICI FAALİYETLERİNİ ARTIRIYOR..... 203
OSMANLI'DA 1914'TE NÜFUS... 205

"KAÇ KAÇ" YA DA ADANA VAKASI 209

NİZÂMI CEDİD VE ALEMDAR MUSTAFA PAŞA 213

KABAKÇI MUSTAFA AYAKLANMASI 217
YAMAKLAR TAHRİK EDİLİYOR... 218
III. SELİM TAHTTAN İNDİRİLİYOR... 220
III. SELİM'İN ÖLDÜRÜLÜŞÜ VE
ALEMDAR MUSTAFA PAŞA OLAYI... 221
KABAKÇI MUSTAFA'NIN SONU... 223
III. SELİM SARAY'DA KATLEDİLİYOR... 225
ŞEHZADE MAHMUT ÖLÜMDEN KURTARILIYOR... 226
ALEMDAR MUSTAFA PAŞA DA ÖLDÜRÜLÜYOR..... 229

ARABİSTAN'DA VAHHÂBÎ AYAKLANMALARI 233
OSMANLILAR'DA VAHHÂBÎLER VE AYAKLANMALARI... 234
TAİF HALKI KILIÇTAN GEÇİRİLİYOR... 235

EDİRNE KIYAMI 239

BİR DARBE GİRİŞİMİ: "KULELİ VAKASI" 243

OSMANLI'DA BİRİNCİ MEŞRUTİYET 247

İSTANBUL'DA TALEBE-İ ULÛM AYAKLANMASI 249

ABDÜLAZİZ: İNTİHAR MI? CİNAYET Mİ? 253

ÇERKEZ HASAN VAKASI: 5 ÖLÜ, 10 YARALI!.. 261

ABDÜLAZİZ'İN ÖLÜMÜNDEN BEŞ YIL SONRA..... 267

ALİ SUAVİ VE ÇIRAĞAN VAKASI 271

İKİNCİ ÇIRAĞAN VAKASI 279
KİMDİ BU ALİ SUAVİ? 281
KLEANTİ SKALYERİ -AZİZ BEY KOMİTESİ 283
JÖNTÜRKLER YENİ OSMANLILAR GENÇ OSMANLILAR 285
İTTİHAT-TERAKKİ VE 31 MART VAKASI 289
MUHALİFİN KONGRESİ 290
OSMANLI HÜRRİYET CEMİYETİ 291
MANASTIRDA ŞEMSİ PAŞA SUİKASTİ 293
YOBAZLAR SAHNEYE ÇIKIYOR 299
DERVİŞ VAHDETİ DENİLEN KİŞİ 300
ALAYLI – MEKTEPLİ KAVGASI 302
TÜRKİYE'DE İLK BASIN ŞEHİDİ 303
31 MART 1909 (Rûmî) ya da 12 NİSAN 1909 (Milâdî) 305
HAREKET ORDUSU OLUŞUYOR 315
HAREKET ORDUSUNDA YER ALAN ÜNLÜLER 317
OLAYLAR GELİŞİYOR 318
MECLİS-İ UMÛMÎ-İ MİLLÎ 320
33 YILLIK SALTANAT SONA ERİYOR 321
TAHTA MEHMET REŞAT ÇIKIYOR 324
II. MEŞRUTİYET KARŞISINDA DIŞ DÜNYA 325
İTTİHAT TERAKKİNİN SERÜVENİ 329
HALASKAR ZÂBİTÂN GRUBU 331
BABIÂLİ BASKINI 335
BEKİRAĞA BÖLÜĞÜ HAPİSHANESİ 343
İTTİHAT VE TERAKKİ SİLAHŞÖRÜ YAKUP CEMİL 351
HASAN TAHSİN YA DA OSMAN NEVRES 361
KÜÇÜK OSMANLI TEŞKİLÂT SÖZLÜĞÜ 375

OSMANLI'DA YENİÇERİ OCAĞI

"Çeri", Türkçede 700-800 yıl önce **"asker"** ve de **"bir grup halk"** anlamında kullanılan bir sözcük.

"Yeniçeri" ise, haliyle **"yeni asker"** anlamına geliyor.

Ama asıl anlamı elbette şu:

Ocağının kurulduğu 1362'den, ortadan kaldırıldığı 1826'ya kadar 454 yıl Osmanlılar'da ordunun gözbebeği olarak kabul edilen yaya asker sınıfı...

Yeniçeri Ocağı'nın temelinin, **I. Murat**'ın saltanat yıllarında, **Karamanlı Kara Rüstem**'in önerisiyle kabul edilen **"Pençik Kanunu"** gereği **"Pençik Resmi"** konulmasıyla 1362 yılında atıldığı kabul edilir. **"Pençik Kanunu"** uyarınca, devlet tarafından toplanan çocuklara **"Pençik Oğlanları"** denildi. Pençik Oğlanları zaman içerisinde, Anadolu'daki Türk-Müslüman evlerine dağıtılıp yerleştirilmeye başlandı. Bunlar, yerleştirildikleri evlerde belli bir bedel karşılığında çalıştırılıyor, Türk ve İslam gelenek-göreneklerini, Türkçeyi adamakıllı öğrenip benimsedikten sonra Gelibolu'daki **Yeniçeri Ocağı**'na alınıyorlardı.

DEVŞİRME YÖNTEMİNE GEÇİŞ...

Yeniçeri Ocağı'na ilk katılanlara **"Acemi Oğlanları"** denildi. Bu ocaklılara özellikle **II. Murat** döneminde (1420-1451) Pençik Kanunu'nda yapılan bazı değişikliklerle Osmanlı egemenliği altına alman Hıristiyan halklardan **"Devşirme"** yöntemi ile toplanan genç çocuklar da alınmaya başlandı.

Benzeri uygulama daha önceleri Selçuklularda da vardı. Ancak, bu **"merkezî güç"** şeklindeki askeri kuvvette Araplar, İranlılar, Rumlar, Ermeniler ve Frenkler de bulunuyordu. Osmanlılar'ın **"devşirme"** sistemi kimi İslam devletlerinin **"Gıdam"** denilen sistemlerini andırıyordu.

Devşirmeler ve Pençik Oğlanları Gelibolu'daki Acemi Ocağı'nda, olağanüstü sıkı bir disipline özen gösteren **Gelibolu Ağası** tarafından **"Çorbacı"** denilen zabitlerin (subayların) yönetiminde her şeyden önce emre uymaya alıştırılır; açlığa, yorgunluğa dayanmayı öğrenirlerdi. Uygulanan eğitim programlarını günümüzdeki **"Komando"** eğitimine benzetmek hiç yanlış olmaz...

Gelibolu'daki bütün eğitimlerini tamamlayan Acemi Oğlanları, birincisi Edirne'de kurulmuş olan Yeniçeri Ocağı'na yollanır. Acemi Ocağı'nda boşalan yerlere ise hemen **"Türk'e verilmiş"** diye anılan Anadolu'daki Türk - Müslüman ailelerinin yanındaki yetişme sürelerini başarıyla tamamlamış çocuklar alınırlardı.

Yeniçeri ordusu **Çandarlı Kara Halil Paşa**'nın girişimiyle bir yaya ve müsellem (muvazzaf süvari askeri) ordusu biçimine dönüştürdü.

Yeniçeriler zamanla **Kapıkulu Ordusu**'nun Kapıkulu Süvarileri, Topçular, Top arabacıları, Cebeciler, Lağımcılar gibi Osmanlı devletinin sürekli ordusunu oluşturan ücretli (profesyonel) askerlerinin en önemli ve en imtiyazlı sınıfı durumuna geldiler.

BEKTAŞİLİK VE YENİÇERİ OCAĞI...

Yeniçeriler, Yeniçeri Ocağı'nın **Hacı Bektaş** tarafından kutsandığına inandıkları için Bektaşiliği benimsemişlerdi. Kendilerine **"Tâife-i Bektaşiyân"**, ağalarına (komutanları) da **"Ağayân-ı Bektaşiyân"** derlerdi. Oysa, Yeniçerilik kurul-

duğunda Hacı Bektaş Veli (1209-1271) ölmüş olduğundan, onun ocağı kutsadığı her ne kadar doğru değilse de Veli'nin soyundan **Timurtaş Dede** ile **Bektaş Paşa**'dan el aldıkları gerçeğine dayanılarak XV. yüzyıl başlarında Bektaşiliğin girdiği Ocak'ta, "Bektaşi Babaları"ndan biri her zaman sürekli olarak ve de **Hacı Bektaş Veli** adı ile 94. Orta odasında otururdu.

Tüm Kapıkulu ordu efradında olduğu gibi Yeniçeriler de ulufeli askerler olarak üç ayda bir maaş-ücret **(ulufe)**; ayrıca her saltanat değişikliğinde de **"Cülus Bahşişi"** alırlardı. Bu bahşiş, biri ulufelerine belli oranda zam şeklinde, öteki de bir defaya mahsus olmak üzere bir miktar para verilmesi şeklinde, iki türlü olurdu. Cülus bahşişleri önceleri bağış olarak dağıtılırken, sonraları zorla alma biçimine dönüşerek devlet maliyesinin büyük sorun ve zorluklarla karşılaşmasına yol açtı.

YENİÇERİ OCAĞI'NA ASKER KABULÜ...

Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı'na asker kabulü **III. Murat**'ın saltanat yıllarında (1574-1595) iki türlü olurdu:

Acemi Ocağı'nda eğitilip yetiştirilen pençik oğlanları ve 1402'deki **Yıldırım-Timur** arasındaki **Ankara Savaşı** ardından fetihlerin durması, tutsak alınamaması üzerine toplanarak yine Ocakta yetiştirilen devşirmeler; ayrıca Acemi Oğlanları gibi devşirmelikten gelen ve saray hizmetlerinde yetiştirilmiş Bostancılarla saray hademeleri. Bu ikinciler, 7 yılda bir defa **"Çıkma"** adı altında ocağa kaydedilirlerdi.

III. Murat dönemine kadar bunlar dışında hiç kimse ocağa alınmadıysa da önceleri padişahın Muhafız Birliği olarak sadece 1000 kişiden oluşan yeniçerilerin sayısı sonradan giderek hızla arttı ve Türk ordusunun en etkin vurucu gücü olduğu **Kanuni Sultan Süleyman**'ın saltanat yıllarında

(1520-1566) 165 Orta'dan meydana gelen 12.000 kişiye, **II. Selim** döneminin (1566-1574) sonlarına doğru da 196 Orta'dan oluşan 20.000 kişiye kadar yükseldi. 1609'da **Kuyucu Murat Paşa**'nın yaptırdığı bir sayım yoklamasında bu rakam 37.627'ye çıktı, 1623'te ödenen **Masar Ulûfesi**'nde (Muharrem-Safer-Rebiülevvel Ulûfesi) 35.155 yeniçerinin **Esâmî Defteri**'nde (Adların yazılı oldukları defter) yazılı oldukları ortaya çıktı. Bağdat seferinden sonra **Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa**'nın, yeniçeri mevcudunu yarı yarıya, 17.000'e indirdiği bilinir. Ancak, Yeniçeri sayısında Sultan İbrahim'in saltanat yıllarında (1640-1648) çok hızlı artışlar meydana geldi. **Tarhuncu Ahmet Paşa** bu rakamı 55.000'e indirmeyi başardıysa da, Ocak'takilerin sayıları çok geçmeden 80.000'i aştı. 1711 Prut Seferi ve Mora savaşları sonrası bu sayı 100.000'i geçti. XVIII. yüzyılda yeniçeri sayısında fazla bir artış görülmedi ve bu durum ocağın kaldırıldığı 1826'ya kadar bu şekilde sürdü...

Yeniçeri teşkilatı sadece İstanbul'da değil, çeşitli taşra eyaletlerinde de vardı. Bunlar Edirne başta olmak üzere Edirne'de 44; Anadolu ve Asya'da 40; Girit, Kıbrıs ve Ege adalarında 25; Afrika'da 25 olmak üzere ayrıca toplam 140 Orta daha vardı. Ancak, **III. Murat**'ın veliahtı **Şehzade III. Mehmet'in** 1582'deki sünnet düğününden sonra Padişahın beğenisini kazanan oyuncular, birtakım hatırlı kişilerin çocukları, denilen yeniçeri yetimleri ya da emekliye ayrılmış yeniçerilerin çocukları **"Kul Kardeşleri"** adı altında serhadlerde ve taşra kalelerinde belirli süre hizmet etmiş olanlar, Yeniçeri Ağalarına tanınan bir tür kontenjanla **"Ağa Çırakları"** adı verilen ve askerlikle hiçbir alakası bulunmayan, kayırma kişiler de Ocağa alınmaya başladılar.

YENİÇERİ ODALARI VE RÜTBELER...

Padişahın **"Hassa Ordusu"** durumundaki İstanbul'daki 196 Orta, 61 Ortası (Ağa), 101 Ortası (Cemaat), 34 Ortası (Sekban) olarak üç bölüme ayrılırdı. Ortaların bazıları adları, bazıları da sadece numaraları ile anılırlardı. Bunlardan önde gelenleri **"Şütürban Ağa", "Atik Şütürban Ağa", "Haseki", "Zağarcı", "Turnacı", "Samsoncu"** adlarını taşırlardı.

Yeniçeri Ocağı'nda yüksek rütbeli zabitler (subaylar) şöyle sıralanırlardı:

- Yeniçeri Ağası
- Sekbanbaşı
- Kul Kethüdası (Kethüda Bey)
- Samsoncubaşı
- Zağarcıbaşı
- Turnacıbaşı
- Büyük ve Küçük Hasekiler
- Başçavuş
- Kethüda Yeri
- Yeniçeri Efendisi

Ayrıca, her bir Orta'nın da kendi zabitleri vardı ve bunlar da şu şekilde sıralanırlardı:

- Çorbacı
- Odabaşı
- Vekilharç
- Bayraktar
- Baş Eski
- Aşçı Usta
- Sakabaşı

BAŞLICA YENİÇERİLİK KURALLARI...

Yeniçerilik bazı kurallara sıkı sıkıya uymayı gerektirirdi. **Bu kurallardan başlıcaları:**

- Yeniçeri sürekli askerlik yaptığından evlenemez!
- Bütün ocaklılar birlik ve bağlılık içerisinde kendilerine mahsus odalarda (kışlalarda) ya da karargahlarda ikamet etmek zorundadır!
- Komutanlara, zabitlere (subaylara) kayıtsız-şartsız itaat edilir!
- Debdebe, tantana, gösteriş gibi davranışlar askerliğe aykırı sayılır ve kesinlikle yasak olup yapan, cezalandırılır!
- Ocak'ta rütbe yükselmesi mutlaka kıdem sırasma göre yapılır!
- İslam farizaları yerine getirilir!
- Ocak'ta adam öldüren mutlak surette idam edilir!
- Yeniçeri, kendi zabitinden başkası tarafından cezalandırılamaz!
- Malûl gaziler belirli bir maaşla emekliye ayrılır!
- Sakal bırakılması kesinlikle yasaktır!
- Yeniçeri, kışlasından izinsiz ayrılamaz!
- Herhangi bir sanat ya da esnaflıkla uğraşamaz!
- Hazarda (barış zamanı) sadece ve sadece askeri talim ve eğitimle vakit geçirir!

Bunun dışında her Yeniçeri Ortası'nın bir **Odası (kışlası)** vardı. İlk yeniçeri odaları **Edirne**'de kuruldu. Bu odalar İstanbul'un fethinin ardından 1466'da buraya taşındı. İstanbul'da **Yeniçeri Odaları** iki yerdeydi. Bunlardan birine **"Eski Odalar"**, diğerine **"Yeni Odalar"** denilirdi. **Şehzadebaşı**'ndaki eski, **Aksaray**'daki ise yeni odalardı.

Bu kışlaların Orta sayısınca 196 **"Daire"**si mevcuttu. Her Daire'de **"mutfak"**, **"kiler"**, **"subay"**, **"erat"** koğuş ve odaları bulunurdu. Odaya yeni giren acemi yeniçerinin görevi çorbacılara hasekilik etmek, oda silip süpürmek, yaşlı yoldaşların pabuç ve çizmelerini temizlemek, yemek kapla-

rını ve bulaşıkları yıkamak, kendilerine bakmak, odun kesmek ve çarşı-pazar hizmetlerini görmekti.

Yeniçeriliğin kurulduğu kabul edilen 1362 tarihinden, 1582'de **III. Murat**'ın kuralları temelinden sarstığı tarihe kadar düzenlerini iyi koruyan yeniçeriler, yaklaşık 250 yıl yükselip gelişerek, güçlenme dönemlerini yaşadılar. Bu tarihe kadar istisnasız bütün yeniçeriler kurallar gereği kışlalarında oturup yaşam sürerlerken daha sonra bu kuralın bozulması sonucu çarşı ve pazarda esnaflık yaptıkları ve bekâr odalarında yatıp kalktıkları, ancak ulufelerini almak için kışlalarına uğramaya başladıkları görüldü. Ayrıca sayıları da giderek hızla çoğaldı.

YENİÇERİLERİN GİYİM VE KUŞAMLARI...

Yeniçeriler **"Dolama"** adı verilen, miri çuhadan yapılma, bol yenli, önü açık entariyi andıran bir elbise giyerler, elbisenin içinden ve dışından iki kuşak sararlardı. **Çakşırları, "mavi dimi"** denen kumaştandı, baldırları darca ve sıkıydı. Yürümelerine engel olmamaları için gerektiği zaman dolama etekliğinin uçlarını bellerine sokarlardı. Hazarda, bellerinde silah olarak sadece birer hançer taşırlardı.

Padişah, her yıl Yeniçeri Ağası'ndan başlayarak ocağın yüksek rütbeli subaylarıyla Yeniçeri Kâtibi'ne yazlık ve kışlık giysi verirdi. Yeniçerilere de yine her yıl yedişer endaze (1 endaze = 65 santim) tülbent ve giysi bedeli olarak da **"Yaka Akçesi"** denilen para dağıtılırdı. Ayrıca, **Yeniçeri Keçesi** denilen beşer arşın (1 arşın = 68 cm) çuha ve astar da verilirdi. **"Börk"** denilen yeniçeri başlıkları beyaz keçedendi. Erler börklerini eğri, zabitler ise düz olarak takarlardı. XV. yüzyıldan sonra yeniçeri subayları **"Üsküf"** giyip başlıklarına rütbelerine göre tüy takmaya başladılar.

Ateşli silahlar ortaya çıkmadan önce yeniçeriler kılıç, kalkan, yatağan, ok, teber, hançer, mızrak, balta, gürz, meç gibi silahlar kullanırlardı. Bu dönemde Osmanlı yeniçerileri Frenk (Avrupalı) asker ya da şövalyelerin koruyucu, kalın zırhlarını parçalayıp geçen kılıç sallama yöntemleriyle de ün kazanmışlardı.

Her ikindi vakti Yeniçeri Ocağı'nda Saray-ı Hümayun'da nöbet vuran (çalan) **Menterhane** adlı bir mızıka takımı da mevcuttu. Mehterhane, yeryüzündeki ilk askeri bandolardan biri olarak kabul edilir.

İşledikleri suçlardan ötürü yeniçeriler dayaktan başlayarak idama kadar ceza görürlerdi. Dayak emri **Orta Çorbacı** tarafından verilir, **Odabaşı** tarafından uygulanır ve kabahatli yeniçeri kendi ortasında, sadece kendi yoldaşlarının (yeniçeri erleri birbirlerine **'yoldaş'** şeklinde hitap ederlerdi) gözleri önünde uçlarında birer kurşun bulunan ve on sap meşinden oluşan ve **"Saka Kamçısı"** denilen bir kamçıyla dövülürdü.

İdam cezası, yerine göre asılmak ya da kurşuna dizilmek şeklinde infaz olunurdu.

Yeniçeriler hazarda ve seferde (barışta ve savaşta) her zaman padişahın yanında bulunurlardı. Padişah sefere çıkmadıkça savaşa katılmamaları ve ancak padişah fermanı olursa öteki Kapıkulu askerleriyle birlikte Serdâr-ı Ekrem'in komutasında cepheye gitmeleri, yeniçerilere özgü bir ayrıcalıktı.

OSMANLI TARİHİNDE YENİÇERİ AYAKLANMALARI

622 yıl süren Osmanlı tarihinde Yeniçeriler, kuruldukları 1362 yılından ortadan kaldırıldıkları 1826'ya kadar geçen 454 yıllık zaman dilimi içinde irili ufaklı çok sayıda ayaklanma çıkardılar ya da çıkan bir ayaklanmaya katıldılar.

Bu ayaklanmalardan ilki **"Buçuktepe Vakası"** adıyla tarihe geçti.

Yeniçeriler ile ilgili son ayaklanma, daha doğrusu karşı-ayaklanma ise 15 Haziran 1826'da meydana gelen, yeniçeriliğin kaldırılması ile sonuçlanan, tarihe de **"Vaka-i Hayriye"** adıyla geçen "olay"dır.

454 yıllık ömrü içerisinde Yeniçeri Ocağı'nın Osmanlı'yı sarsacak, tarihte sözü edilecek ölçüdeki büyük ve önemli ayaklanma sayısı 19'dur...

Buna göre, kuruluşundan kapatılışına kadar Yeniçeriler ortalama her 24 yılda bir ayaklanma çıkarmışlardır.

Bu ayaklanmalar, sırasıyla şunlardır:

1. BUÇUKTEPE VAKASI

Osmanlı tarihindeki ilk Yeniçeri ayaklanmasıdır. 1445'te cereyan etti. **II. Murat**'ın tahtını oğlu **II. Mehmet**'e (Fatih) bırakarak Manisa'ya çekilmesinin ardından, ülkede para ayarı düşürülünce, bundan piyasalar ve asker ocağı olumsuz yönde etkilendi. Bundan hoşnutsuzluk duyan yeniçeriler, o

zamanki başkent Edirne'de çıkan ve kentin çok önemli bir bölümüyle çarşısını yok eden büyük yangını fırsat bilerek ayaklandılar.

Vezir Hadım Şihâbûddin Paşa'nın konağını yağmalayan Yeniçeriler, bunun ardından **"Buçuktepe"** denilen bir mevkie çekildiler. Yeniçerilere **"buçuk akçe"** zam yapılmasına rağmen kolay kolay yatışmadı. Buna Sadrazam **Çandarlı Halil Paşa**'nın yeni padişah **II. Mehmet** aleyhine çevirdiği entrikalar da eklenince, eski padişah **II. Murat** yeniden tahta çağrıldı.

O sırada 13 yaşında bulunan **II. Mehmet** yerine babası **II. Murat** yeniden tahta çıkınca yeniçeri ayaklanması son buldu.

2. CÜLUS OLAYI

II. Mehmet, Karaman seferinden dönerken, yeniçerilerin onun Bursa yakınlarında yolunu kesip "Cülus bahşişi" istemeleri üzerine, Osmanlı'da her cülusta bahşiş verilmesi âdetinin doğmasına yol açan ve tarihe **"Cülus Olayı"** olarak geçen, 1451'deki ayaklanma.

3. İSTANBUL AYAKLANMASI

3/4 Mayıs 1481'de, **Fatih Sultan Mehmet'in** ölümü üzerine, **Şehzade Cem**'in padişah olması için çalışan **Karamani Mehmet Paşa**'nın şehit edilmesi sonucu ilk sadrazamın yeniçerilerce katledildiği ayaklanma.

4. YENİBAHÇE AYAKLANMASI

6 Mart-24 Nisan 1512 arasında, padişah olması istenilen **Şehzade Ahmet**'e karşı harekete geçerek **II. Beyazıt'ın**, tahtı **I. Selim**'e bırakmasının sağlandığı ayaklanma.

5. İRAN SEFERİ AYAKLANMALARI

Çaldıran Savaşı'ndan önce ve sonra, geri dönmek için "başkaldırmaları" üzerine bu iki hareketlerden sorumlu olanların **Yavuz Sultan Selim'in** emri ile idam edilmesine ve bundan böyle Yeniçeri ağalarının saraydan atılmasına yol açan 14 Ağustos 1514 ve 22 Şubat 1515'teki ayaklanma.

6. İKİ CÜLUS AYAKLANMASI

Cülus bahşişi dağıtmayan **II. Selim**'e karşı harekete geçerek bahşişi zorla alma isteklerini kabul ettirdikleri Belgrad'daki 26 Ekim 1566 ve İstanbul'daki ikinci (5 Aralık 1566) Yeniçeri kazan kaldırması.

7. BEYLERBEYİ VAKASI

2 Nisan 1589'da, **III. Murat** döneminde asker maaşlarının **"züyûf akçe"** denilen **"katışık para"** ile ödenmesi üzerine, yeniçeriler Divân'ın toplantıda olduğu bir esnada sarayı kuşatıp **"sikke tashihi"** (paranın düzeltilmesi) ile görevli Rumeli Beylerbeyi ile Başdefterdar **Mahmut Efendi**'nin kellelerini istediler. Yeniçeriler, bu istekleri yerine getirilince söz konusu iki görevliyi öldürüp dağıldılar. Bu ayaklanma, **"Beylerbeyi Vakası"** adıyla tarihe geçti ve yeniçerilerin devlet adamlarının kellesini istedikleri ilk olay oldu.

8. HÂİLE-İ OSMANİYE (OSMANLI TRAJEDİSİ)

Genç **II. Osman**'ın tahttan indirilerek öldürülmesi ve **I. Mustafa**'nın ikinci kez tahta çıkartılmasıyla sonuçlanan, 18-20 Mayıs 1622'deki yeniçeri ayaklanması.

9. TOPKAPI SARAYI BASKINI

10 Şubat 1632de Ayak Divânı'na zorladıkları **IV. Murat'ı** tehdit ederek **Sadrazam Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa'yı** padişahın huzurunda parçalayan ve İkinci Vezir **İbrahim Recep Paşa'nın** onun yerine geçmesini sağlayan Topkapı Baskını diye anılan yeniçeri ayaklanması.

10. İKİNCİ SARAY BASKINI

Yeniçerilerin ayaklanarak ikinci kez sarayı basıp beğenmedikleri devlet adamlarının kellelerini istemeleri ve onları öldürdükten sonra dağılmalarıyla sonuçlanan 12 Mart 1632'deki olay.

11. HAZERPÂRE OLAYI

8 Ağustos 1648'de padişah **İbrahim'in** tahttan indirilmesine ve oğlu **IV. Mehmet'in** tahta çıkarılmasına, **Sadrazam Hazerpâre Ahmet Paşa'nın** öldürülüp vücudunun binlerce parçaya ayrılmasına yol açan ayaklanma.

12. VAKA-İ VAKVAKİYE YA DA ÇINAR VAKASI

4-8 Mart 1656'da yeniçerilerin sipahilerle birleşerek başlattıkları ve kellelerini istedikleri üst düzey devlet görevlisi 30 kişinin öldürülüp cesetlerinin Sultanahmet'teki büyük çınar ağacında teşhir edilmesiyle sonlanan ayaklanma.

13. ABAZA SİYAVUŞ PAŞA AYAKLANMASI

5 Eylül-3 Kasım 1687'de cephede başlayarak **Serdâr-ı Ekrem Sarı Süleyman Paşa'nın** İstanbul'a kaçması, ayaklanan yeniçerilerin başkent üzerine yürümeleri, padişah **IV. Mehmet'in** tahttan indirilip yerine **II. Süleyman'ın** çıkarıl-

masıyla sonlanan, **Abaza Siyavuş Paşa**'nın başını çektiği ayaklanma.

14. FEYZULLAH EFENDİ VAKASI (EDİRNE VAKASI)

II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle son bulan ayaklanma (18 Temmuz-22 Ağustos 1703).

15. PATRONA HALİL AYAKLANMASI

III. Ahmet'in, tahtı yeğeni **I. Mahmut**'a bırakmasıyla sona eren yeniçeri ayaklanması (28 Eylül-2 Ekim 1730).

16. EDİRNE KIYAMI

III. Selim'in Nizâm-ı Cedit'i kurma girişimine karşı çıkartılan ayaklanma (2 Haziran 1806).

17. KABAKÇI MUSTAFA AYAKLANMASI

25-29 Mayıs 1807'de **III. Selim**'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan ayaklanma.

18. ALEMDAR VAKASI

15-18 Kasım 1808'de **Alemdar Mustafa Paşa**'nın ölmesiyle sonuçlanan ayaklanma.

YENİÇERİ AĞASI

Yeniçeri Ocağı'nın başı, **"Yeniçeri Ağası"** diye anıldı. Ocak'ın kurulmasıyla başlayarak ortadan kaldırılmasına kadar süren bu göreve **I. Selim** dönemine (1512-1520) kadar Ocak'tan kişiler, bu dönemden itibaren Enderun'dan yetişmiş olanlar getirildiler.

Ocak'ın akla gelen her türlü işinden ve Acemi Ocağı'ndan da sorumlu olan Yeniçeri Ağaları, Süleymaniye Camii yakınında, **Ağa Kapısı** (günümüzde İstanbul Müftülüğü) denilen yerde oturur, 400 akçe gündelik ve Koyun Emini'nden yılda 8 bin akçe pay alırlardı. Ayrıca, Tuna kıyısında yılda 50 bin akçelik bir zeamet **"Arpalık"** olarak kendisine ayrıldığı gibi, Yeniçeri Beytülmal'inin (hazinesinin) üçte biri de yine gelirine eklenirdi.

Yeniçeri Ağası, padişahın yanında yürüme ayrıcalığına sahip **Rikab-ı Hümâyûn Ağaları** arasında yer alırlardı. Cuma namazlarında, Yeniçeri Ağası da bir bölük adamıyla hazır bulunur, padişah sefere katılmazsa o da katılmazdı. Ancak vezir rütbesine sahip olan Yeniçeri Ağası Divân toplantılarına katılabilirdi. Eğer, Vezir rütbesinde değilse dışarıda bekler, Arz Odası'ndaki padişahın huzuruna vezirlerden önce girip etek öperek ayrılırdı.

Yeniçeri Ağalarının rütbeleri XVI. yüzyıla kadar bir Tuğ (Sancakbeyliği) idi. Ardından iki Tuğ ile Beylerbeyliğe, daha sonra da XVII. yüzyıldan itibaren üç Tuğ ile Vezirliğe yükseldi.

Yeniçeri Ağası iken Sadrazamlığa kadar yükselenler de oldu. Bunların en ünlüleri şunlardır:

- Kara Murat Paşa (1649-1650)
- Ağa Yusuf Paşa (1711-1712)
- Seyyid Hasan Paşa (1743-1746)
- Kalafat Mehmet Paşa (1778-1779)
- Keçiboynuzu Ağa İbrahim Hilmi Paşa (1806-1807)

Bir ağa, görevden alınır ya da Ocak'tan çıkartılırsa genellikle **Kastamonu Sancakbeyi** görevine getirilirdi.

Padişahın atlarından biri her üç yılda bir Yeniçeri Ağası'na armağan edilirdi.

Emirleri altında **"Ağa Gediklileri"** ya da **"Seraser Kuşaklılar"** denilen çok sayıda görevli vardı.

Yeniçeri Ocağı'nın mutlak hâkimi **"Ağa"** idi. Sadrazamların atadığı **Yeniçeri Kâtibi** dışında, emrindeki tüm zabitleri (subayları) görevden alabilir ve rütbelerini yükseltebilirdi. Görevleri arasında haftada birkaç kez şehirde kol gezerek asayişi denetlemek, çıkan yangınların söndürülmesine nezaret etmek de vardı.

Sırma işlemeli, kırmızı kadife ya da saten giysileri vardı. Kaftan ve üstlükleri sürekli al renkteydi. Başlarında **"Kalafat"** adı verilen sorguçlu, beyaz sarıklı bir kavuk bulunurdu. Divân toplantılarına giderken **"Mücevveze"** denilen bir kavuk, al çuha ile kaplı, vaşak kürk giyerlerdi. Şalvarları dizlerine kadar inerdi. Ayaklarına mest pabuç giyerlerdi. Bellerinde ise murassa hançer takılı bulunurdu. Cuma namazına giden ağanın önünde bulunan bir **"Sebilci"** halka parasız su dağıtırdı. Ramazan ayının sonunda ya Eyüp bahçelerinde ya da Ağa Kapısı'nda bir şölen vermeleri gelenekti.

YENİÇERİ BAYRAKLARI...

Yeniçerilerin değişik adlarla anılan çeşitli bayrakları vardı.

Bunlardan başlıcaları; **"İmamıâzâm Bayrağı", Hacıbektaş Bayrağı", "Kethüda Bayrağı", "Başçavuş Bayrağı", "Ağa Sancağı", "Alay Bayrağı", "Başyayabaşı Bayrağı", "Başbölükbaşı Bayrağı", "Bölük Bayrağı"** ve **"Orta Bayrağı"**ydı.

Bayraklar değişik renkler içerirlerdi.

YENİÇERİLİĞİN SONU: VAKA-İ HAYRİYE

1826 yılına ulaşıldığında, bir zamanlar Osmanlı ordusunun gözbebeği durumunda bulunan 'Yeniçeri Ocağı" artık A'dan Z'ye kadar yozlaşmış, bozulmuş ve kelimenin tek anlamıyla "tefessüh etmiş", yani çürüyüp kokuşmuştu.

Belki de bu nedenle **13 Haziran 1826** günü cereyan edecek olan çok dramatik ve kanlı olaylar sonunda, Yeniçeri Ocağı'nın tarihe gömülmesine, **"Hayırlı Olay"** anlamına **"Vaka-i Hayriye"** denildi.

Yeniçeri Ocağı özellikle son dönemlerinde artık herkese **"İllallah!"** dedirtip yaka silktiren bir kurum durumuna gelmişti.

Ocak mensubu yeniçeriler artık doğru dürüst savaşmadıkları, askerlik görevinin gereklerini yerine getirmedikleri gibi tam bir başıbozuklar güruhuna dönüşmüş şu tür eylemleri art arda sergilemeye başlamışlardı:

- Cepheden kaçmak!
- Karargâh yağmalamak!
- Yenilik yanlılarının kellelerini istemek!
- Meskenleri ve iş yerlerini basıp yağmalamak!
- Gerici ayaklanmalar düzenlemek, düzenlenen bu tür ayaklanmaları desteklemek!
- Sarayı, hükümeti, esnafı ve halkı haraca kesmek!

- Adam kaldırıp fidye istemek!
- Hamamlardan çıplak kadınlar kaldırıp sokaklarda sefahat âlemleri düzenlemek!
- Kentlerde yol kesip adam soymak!

Kısacası; bir zamanların yere göğe sığdırılamayan örnek asker olarak gösterilen **"Yeniçeri"** kavramı tarihe karışmış, onun yerini ulufe almaktan başka bir iş yapmayan sözde yeniçeriler almıştı.

1826'ya gelinceye kadar Yeniçeri askeri yerine başka Ocak'tan yetişen askerlerin konulması için çeşitli denemelerde bulunuldu. Nitekim **I. Mahmut** döneminde (1730-1754) **Asakir-i Mualleme** (Talimli Asker) yetiştirilmesi için ön tasarılar hazırlandı. **III. Mustafa**'nın saltanat yıllarında (1757-1774) aynı amaçla **Tophane Islahatı** gerçekleştirildi. **I. Abdülhamit** döneminde (1774-1789) **"Sürat Topçuları"**nın sayısının artırılması için çaba sarf edildi. **III. Selim**'in (Saltanatı: 1789-1807) Nizâm-ı Cedit'i kurması padişahın yaşamına mal oldu. **I. Mahmut**'un tahta çıktığı esnada (1808) **Alemdar Mustafa Paşa**'nın kurmak istediği **Sekban-ı Cedit,** Paşa'nın trajik ölümünü hazırladı...

II. Mahmut, oldukça soğukkanlı, üstelik son derece sabırlı ve dikkatli bir karakter yapısına sahipti. Yeniçeri Ocağı'nı kapatmaya kesin karar vermişti. Ancak bu kararını önceleri en yakınına bile açmadı. Olayların gelişmesini, uygun bir ortamın doğmasını hiç acele etmeden bekledi.

II. Mahmut, Osmanlı tahtına çıkalı aradan tam 18 yıl geçmişti. Osmanlı'nın bu ateşli yemlik yanlısı padişahı, üç-beş yıldan beri Yeniçeri Ocağı'nın lağvı (ortadan kaldırılması) için en uygun bir anın gelmesini büyük bir dikkatle bekliyordu.

Son yıllarda **Ağa Hüseyin Paşa** Yeniçeri Ağası olunca, padişahla işbirliği yaparak Ocak'ın azılı zorbalarını her fırsat buluşta ya tamamen ortadan kaldırmış ya da sürgüne yolla-

yarak başkentle olan ilişkisini kesmişti. Bu durumu Ocak'ın ilgası için uygun ve kesin bir adımın atılması için elverişli gören padişah **II. Mahmut**, yenilik yandaşı ve güvendiği adamlarından **Şeyhülislam Kadızade Mehmet Tahir Efendi**'nin konağında **25 Mayıs 1826 perşembe** günü bir **"Meclis-i Hâs"** topladı. Toplantıya başta sadrazam olmak üzere devlet erkânı ve ulemadan önemli kişiler katılmışlardı. Toplantıda, Batı yöntemiyle eğitim görmeye karşı çıkan ve bunu reddeden Yeniçeri Ocağı'na karşı **"Eşkinci"** adı verilecek Batı ordularının askerlerine benzeyen yeni bir asker ocağı kurulması kararlaştırıldı ve bu "karar" dönemin diliyle şu şekilde ifade edildi:

"... Meclis-i Hâs toplanup Garp tarzında talim istemezük diyen ve sâdece usül-ü kadime (eski yöntem) mucibince testiye kurşun atmak ve keçeye kılıç çalmakla iktifa etmek (yetinmek) isteyen Yeniçerilere rağmen 'Tâlim-i harbin vücubuna fetva ve 'Eşkinci' nâmiyle asakir-i mualleme teşkiline karar verilmişdür..."

II. Mahmut'un yönlendirmesiyle **Şeyhülislam Kadızade Mehmet Tahir Efendi**'nin konağındaki Meclis-i Hâs'ta alınan kararları başta **Sadrazam Mehmet Selim Paşa**, Rumeli kazaskeri, İstanbul müftüsü, Sadaret kethüdası, Defterdar, Darphane Nazırı, Tophane Nazırı, Yeniçeri Ağası ve ocağın önde gelenleri alıp ayrıca tüm vezirler, ulema ve ocağın önde gelenleri verilen kararlara göre çalışacaklarını taahhüt eden bir de yazı imzaladılar.

Yeniçeri Ocağı'nın herhangi bir kuşku duymaması için imzalanan bu yazıda, ocağın kaldırılabileceği yolunda hiçbir ima dahi yoktu ve yazı özetle şöyleydi;

İstanbul'daki 51 yeniçeri ortasının her birinden asker olmaya uygun (eşkinci askeri) 150 kişi çıkarılacak.

Eşkinci askerlerinin her bir odasında, yeniçeri odalarındaki kadar zabit görev yapacak.

Zabitler, atamalarında yeniçeri ağasına caize (onay) vermeyecekler.

Yeniçeri ağaları görevlerine başlarken sadrazamlara hiç para vermeyecek.

Eşkinci askerinin eğitimine özen gösterilecek. Tâlimler, Etmeydanı'nda zabitlerin gözetimleri altında yapılacak. Atış talimleri Davutpaşa ya da Kâğıthane'de olacak.

Eşkinci sınıfı ocağı, **Nizâm-ı Cedit** ya da **Sekbân-ı Cedit** gibi bağımsız nitelikli bir kuruluştu. Kısa sürede **Eşkinci Ocağı**'na girmek için 500 kişi başvurarak kaydını yaptırdı. Ve yeni askerler talimlerine **12 Haziran 1826** pazartesi günü törenle başladı.

YENİÇERİ KAZAN KALDIRIYOR!..

Yeni **Eşkinci Ocağı**'nın kurularak askerlerin kısa süre sonra eğitime başlamaları karşısında Yeniçeri Ocağı yıldırımla vurulmuşa döndü. Ulemanın bu konuda daha önce olumlu yönde bir fetva da çıkarmış olması, hiçbir pratik yarar sağlamadı. Eşkinci askerinin yeni üniformalarıyla -ki Batı askerlerinin üniformalarını andırıyordu- eğitime başlamaları Yeniçeri Ocağı'nı çileden çıkartmaya yetti... Homurtular yükseldi, kulaktan kulağa ve derken açıktan açığa yayılan söylentiler yoğunlaştı; İstanbul kahvehanelerinde yeni askeri sınıf aleyhinde adeta bir küfür sağanağı başladı.

Allah topunun cezasını vire!
Bunların hepsi gâvur dölü!
Küffârı aynen taklid eylemişler!
Nizâm-ı Cedit küffârlığı yeniden ihya ediliyor!
Yeniçeri Ocağı'na incir dikecekler!
Tiz getiresüz kazanı!

Ve nihayet 15 Haziran 1826 perşembe günü Yeniçeriler kazanlarını kışlalarının bulunduğu Etmeydanı'na çıkardılar...

Bu, **"kazan kaldırma"** idi...

Bu, **"başkaldırı"** idi...

Büyük Yeniçeri ayaklanmalarının ondokuzuncusu başlamıştı...

Yeniçeriler saraya ve yenilik isteyenlere karşı duruşlarını açık açık ortaya koymuş oluyorlardı...

Yeniçeri Ocağı hemen çok sayıda **"münâdi"** denilen tellalları İstanbul'un dört bir yanına dağıttı. Bunlar mahalle mahalle, kahvehane kahvehane dolaşarak sadrazam ve yeniçeri ağasının öldürüldüğünü söyleyerek halkı Etmeydanı'nda toplanmaya davet ettiler.

Bu davete ilk uyanlar her zamanki gibi şehrin serserileri, sucular ve hamallar oldu. İstanbul'da ne kadar sucu, hamal ve serseri varsa Etmeydanı'ndaki Yeniçeri kazanının etrafında ikinci bir halka oluşturmaya koşuştu. Öte yandan, kimi yeniçeriler de grup grup ortalıkta dolaşarak ufaktan ufaktan yağmalama işlerine giriştiler.

Maksat, halk üzerinde ilk anlardan itibaren bir yılgınlık ve korku uyandırmaktı. İlk ağızda sadrazamın konağı ile Mısır paşasının kethüdasının konağı basılıp yağmalandı.

Bir yandan da Eşkinci Ocağını kuran ve yeni askerleri talime başlatanlara hakaretler yağdırılıp duruluyordu.

Öte yandan padişah, hükümet ve tüm yenilik yandaşları Yeniçeriler'den zaten adamakıllı kuşku duyduklarından, gereğinde kullanmak üzere Topçu, Humbaracı ve Lağımcılar ile Tersane ocaklarının önde gelenlerini önceden kendi saflarına almış, özellikle Boğaziçi'nin Rumeli kıyıları muhafızı **Ağa Hüseyin Paşa** ve Anadolu kıyıları muhafızı **Dârendeli İzzet Mehmet Paşa** ile emirlerindeki üç bin kadar sekban askeri gerektiğinde İstanbul'a intikal edebilmeleri için

her türlü hazırlık önceden yapılmış, önlemler alınmış, devlet erkânı da her ihtimale karşı Boğaziçi'ndeki yalılarına çekilmişlerdi.

Yeniçeriler'in kazan kaldırdıklarını öğrenir öğrenmez **Sadrazam Benderli Selim Paşa** yıldırım hızıyla o sırada Beşiktaş Sarayı'nda bulunan padişaha bildirdi. Boğaziçi'nin iki muhafızı **Ağa Hüseyin Paşa** ile **Dârendeli İzzet Paşa** askerleriyle birlikte hemen İstanbul'a çağrıldı. Padişah **II. Mahmut**'un ardından sadrazam, şeyhülislam ve öteki tüm devlet adamları sarayda bir araya geldiler.

Sadrazam topçu, arabacı, humbaracı ve tersane ocaklarına; şeyhülislam ise müderrislere, şeyhlere ve sayıları 3.500 kadar olan talebe-i ulûma (medrese öğrencisi) saraya gelmeleri için haber yolladılar. Ocak ve saray taraftarları toplanırken ayaklanmacılar ile saray arasında görüşmeler başladı.

Ayaklanmacılar saraya haber yolladılar:

— Biz Eşkinci Ocağı'nı ve ocağın yaptığı talimi istemiyoruz. Eski usulümüz testiye kurşun sıkmak, keçeye pala çalmaktır; bu usule bağlı kalmak istiyoruz. Muratımız, talim işini başlatanların başlarıdır!

Saray adına Sadrazamın verdiği yanıt kesinlikle reddi:

— Yeni talim biçimi şeriate de, akla da, mantığa da mutabıktır. Herkesin fikir birliği, ulemanın da müsaadesiyle kabul edilmiştir. Devletin menfaati ve şerefi bu talimin yapılmasını emretmektedir. Buna karşı gelmek devlete isyan etmekten başka bir şey değildir. Âsileri kahrile kahretmeye muktediriz ve buna hazırız.

Bu yanıt, ayaklanmacı yeniçerileri büsbütün çileden çıkartıp adeta kudurttu. Sırf dükkân kepengini niye tam indirmedin bahanesiyle çok sayıda esnafı öldürerek azgınlıklarını bir kat daha artırdılar.

II. Mahmut ise, kesin kararlıydı...

Yeniçeri Ocağı'nı mutlaka ortadan kaldıracaktı.

Bu mücadeleye tüm İstanbul halkının katılmasını sağlamak amacıyla **"Sancak-ı Şerif** çıkartılarak Sultanahmet Camii'ne tekbirlerle götürülüp minberin üstüne konuldu.

Padişahı destekleyen askerlerin sayısı giderek artmış, II. Mahmut'u desteklemek için kentin çeşitli mahallelerinden başlarında imamları, kadıları olduğu halde öbek öbek Sultanahmet'e gelen halk, önemli miktarda bir kalabalık oluşturmuştu... Bu arada süvari topçuları yüzbaşısı **Karacehennem İbrahim Ağa**'nın top bataryalarının başında meydana gelmesi, hükümete bağlı kuvvetlerin morallerinin artmasını sağlamıştı.

Tarihe **"Vaka-i Hayriye"** diye geçecek olan "Yeniçeriliğin ortadan kaldırılması harekâtı", **Ağa Hüseyin Paşa** ve **Dârendeli İzzet Paşa**'nın emirlerindeki sekbanlar ve öteki ocak askerleriyle, silahlandırılmış esnaf ve halkın Atmeydanı'ndan (Sultanahmet) Etmeydanı'na iki koldan tekbirlerle hareket etmeleriyle başladı...

Kafilelerin en başında da ellerinde ayaklanmacıların katlinin vacip olduğunu içeren fermanları taşıyanlar yer aldılar.

Hüseyin Paşa'nın başındaki askerler Divânyolu'ndan, **İzzet Paşa**'nın emrindekiler ise öteki askerlerle birlikte Saraçhane üzerinden ilerlerken, silahlandırılmış halk milisleri de tekbir sesleriyle onları izledi.

Yolda rastlanan ayaklanmacı yeniçerilerin öncüleri kolayca püskürtülerek yok edildiler.

Harekâta katılanlar artık Yeniçeri Ocağı'nın mutlaka ortadan kaldırılması gereken bir fesat ocağı olduğu yolunda tam bir inanç sahibiydi... Nitekim, **II. Mahmut,** sarayda "harekâtın dönülmez bir yol" olduğunu şu sözleriyle ifade etmişti:

—Tahta çıktığımdan bu yana Allah'ın yardımıyla din ve devletime hizmet etmek için nasıl çalıştığımı hepiniz biliyor-

sunuz. Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nın nasıl ayaklandığını ve tahtıma nasıl saldırdıklarını da çok iyi biliyorsunuz. Vaktiyle kan dökülmesini önlemek için suçlarını affettikten başka, onlara hep iyiliklerde bulundum, onlara anlayış gösterdim. Bildiğiniz gibi son olarak asri talim yapmayacaklarını ifade ettiler. Ama, daha önce bu talimi yapacaklarına dair imza atmışlardı. Şimdi bu imzalarını inkâr ve ayaklar altına alıp çiğniyorlar. Halbuki, talim kararı din ve devlet adamları tarafından alınıp onaylanmıştı.

Yeniçerilerin bu hareketleri devlete başkaldırmak değil midir?

Bunu önlemek, bu asileri cezalandırmak için, ayaklanmayı bastırmak için yol nedir?

Ulemanın yanıtı ise şu olmuştu:

*— Âyet-i Kerime şöyle der: **"İki taifeden biri diğerine karşı ayaklanırsa, Allah'ın emri yerine gelinceye kadar ayaklanan taife ile doğuşunuz"**... Gerekli fetva hazırlansın... Kararımız padişahımız efendimiz ve devletimiz uğrunda çarpışmak ve gerekirse ölmektir. Allah büyüktür ve doğruların yardımcısıdır. Âsilerin katli vâcibtir!*

Çok geçmeden padişaha bağlı kuvvetler Etmeydanı'na, orada bulunan ve **"Yeni Odalar"** denilen yeniçeri kışlalarına ulaştı.

Süvari topçuları yüzbaşısı **Karacehennem İbrahim Ağa,** hemen toplarını uygun mevzilere yerleştirerek namluları Yeniçeri Ocağı kışlalarına doğru çevirtti. İlk salvo atışta kışlanın cümle kapısının büyük kanatlarından biri yıkıldı, adının Mustafa olduğu sonradan öğrenilen bir topçu neferi de cesur bir girişimle yerinden fırlayıp kapının öteki kanadını da açmayı başardı. Etmeydanı'na ilk girenler Yüzbaşı Karacehennem İbrahim Ağa'nın yalın kılıç içeri atlayan askerleri oldu. Top ateşi karşısında Yeniçeriler tam anlamıyla şaşkına dönmüşlerdi. Kışlalar birer, ikişer alev alıp yanmaya başla-

mıştı. Karacehennem'in ardından Tophane İmamı **Hacı Hafız Ahmet Efendi**'nin reisliğindeki iki bölük asker de içeri dalınca ortalık ana baba gününe döndü. Ayaklanmacılar korkunç bir panik ve şaşkınlık içinde sağa sola kaçışıp canlarını kurtarmanın çabası içine girdiler. Gelgelelim, saldırılar çok şiddetli ve amansızdı, yeniçerilerin çok büyük çoğunluğu kılıçtan geçirildi. Kışlaların tümü ateşe verilip kül haline getirildi. Kaçmayı başaranlardan 200 kadar yeniçeri derhal, boyunları vurularak öldürüldü...

Yeniçeri Ocağı'na son nokta konulmuştu...

Ertesi günden itibaren İstanbul'da amansız bir yeniçeri avı başladı. Sadece İstanbul içinde 9-10 bin dolaylarında Yeniçeri gördükleri yerde öldürüldü. Ayrıca taşradaki yeniçerilerin akıbetleri de ölüm olunca "**Vaka-i Hayriye**"de bir buçuk ay zarfında 20.000 yeniçeri katledildi. Hükümet kuvvetlerinin kaybı ise 2.500 ölü, 5.500 yaralı dolaylarındaydı.

17 Haziran 1826 cumartesi günü toplanan hükümet ve ulema meclisi, yeniçeriliğin tamamen kazınmasına karar verdi. Bu konuda bir de ferman hazırlanarak Sultanahmet Camii'nde okundu. Durum, imparatorluğun dört bir köşesine duyuruldu. Ocak ile birlikte elbette ki yeniçeriliğe ait tüm kurum ve kuruluşlar da tarihe karıştı. Yeniçeri Ağalığı da bu şekilde tarihe karışmış oldu. Boğaz'ın Rumeli Yakası komutanı **Ağa Hüseyin Paşa** yeni kurulacak "**Asâkir-i Mensûre-i Muhammediye Ordusu**"nun başına getirildi. Bu arada Osmanlı şairleri de geleneklere uyarak "**Vaka-i Hayriye**" için manzum tarihler düşürdüler. Bunlar arasında en ünlüsü **Keçeci İzzet Molla**'nınki oldu:

"Tecemmu, eyledi meydân-ı lahm Edip küfrân-ı nimet nice bağı koyup kaldırmadan ikide birde kazan devrildi söndürdü ocağı"

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından **6 Temmuz 1826** tarihinde **Bektaşi** tarikatı da yasaklandı. Zira, yeniçeriler **Hacı Bektaş Velî**'yi Ocaklarının "Pîr"i sayıyor, kışlalarında her zaman bir **"Bektaşi Babası"** bulunuyor ve her olay çıkışında bu babalar Ocak propagandası yapıyorlardı. Konulan yasak ile Bektaşi tarikatı mensupları çeşitli yerlere sürüldü. Altmış yıldan önce yapılmış Bektaşi tekkeleri dışındaki tüm yeni tekkeler yıktırıldı. Hatta önde gelen birkaç Bektaşi Babası İstanbul'da idam bile edildi.

Yeniçeri Ocağı ile birlikte elbette ki yıllardan beri artık pek uygulanamayan **"Devşirme"** yöntemi de büsbütün bırakılmış oldu.

OSMANLI'DA DEVŞİRME SİSTEMİ...

Osmanlılar'da Kapıkulu ocaklarının asker ihtiyacını karşılamak, saray hizmetlerinde kullanılmak, bostancılık yaptırılmak için egemenlik altındaki Hıristiyan halkların çocuklarının toplanarak Müslümanlaştırılıp Türkleştirilmesine ve de bu eyleme tabi tutulanlara **"Devşirme"** denir.

Osmanlılar'da **"Devşirme"** sistemi, ilk olarak **I. Mehmet**'in saltanat yıllarında (1413-1420) Hıristiyanların çocukları ordu için devşirilmeyle başlandıysa da, bu yöntem bir sistem olarak **II. Murat** döneminde (1420-1451) bir yasaya bağlandı. Buna göre, 3-4 ya da 8-10 yılda bir ve de genellikle 14-18 yaş arasındaki erkek çocukların sadece sağlıklı olanları alınıyorlardı. Devşirmeler ilk olarak Rumeli'de Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk'tan yapıldı; ardından tüm Balkanlar'dan, Macaristan'dan, XV. yüzyıldan sonra Anadolu'dan ve XVII. yüzyıldan sonra tüm ülkelerden toplanmaya başlandı. Kartal ve Kadıköy'deki Hıristiyan ahali sarayın bahçe ve ahırlarına baktıklarından, Biga'da yaşayan Hıristiyanlar donanmada kürek çektiklerinden onların çocukları devşirilmedi.

"Devşirme", şu şekilde yürütülürdü:

Önce, Yeniçeri Ağası Divân-ı Hümâyûn'a başvurarak kaç kişi devşirme edilmesi gerektiğini bildirir, bunları toplayacak Devşirme Ağalarını saptar... Devşirme yapılacak yerlere gerekli emir bildirilir. Sancak beyleri, kadılar, alaybeyleri ve tımarlı sipahilerin merkezden gönderilen Devşirme Ağa ve Eminine yardımcı olurlar...

Devşirme Ağası, ancak elindeki **"Ağa mektubu, Devşirme fermanı"** denilen belgeye dayanarak bu işi görebilir... Devşirilen çocuğun tüm kimlik bilgileri (köyü, kazası, sancağı, babasının adı, doğum tarihi, Devşirme Ağasının adı) ayrı ayrı iki tarafa özenle yazılır.

Öncelikle şunlar devşirilirdi:

- Soyluların çocukları
- Papazların çocukları

Şunlar, kesinlikle devşirilemezlerdi:

- Türkler
- Gürcüler
- Acemler
- Trabzon Rumları
- Ruslar
- Çingeneler
- Yahudiler
- Tek oğlu olanların çocuğu
- Sığırtmaçlar
- Çobanlar
- Zanaat sahibi olanlar
- Keller
- Topallar
- Dilsizler
- Evliler

- Büyük kent görmüş olanlar
- Çok kısa boylular
- Çok uzun boylular

Bosna Müslümanlarından Poturoğulları'nın çocukları özenle sarayda görev yapmak üzere ayrılırlardı.

Çocuklar, genelde "kırk evden bir çocuk" hesabı ile devşirilirlerdi. Devşirilenler, "Sürü" adı altında 100-250 kişilik gruplara bölünerek devşirme sürücüsünün denetim ve gözetiminde İstanbul'a gönderilirlerdi.

Devşirmeler, sırtlarında her birinin bir kızıl aba ve kafalarında sivri külahlarıyla başkente geldiklerinde önce Müslüman yapılarak törenle sünnet edilir, sonra "Eşkâl Defteri" denilen soy-sop-şekil kütüğüne özenle kaydedilirlerdi. Sonra, kaçmamaları için Anadolu'dan devşirilenler Rumeli'deki, Rumeli'den devşirilenler Anadolu'daki Türk çiftçi ailelerinin yanına verilerek Türkçeyi ve Türk gelenek ve göreneklerini öğrenip yetişmeleri sağlanırdı. Buna, "Türk'e verilmek" denilirdi.

Devşirme çocuklardan gösterişli olanlar İstanbul'da bırakılarak Galata, Edirne, İbrahim Paşa saraylarında bir çıraklık dönemi geçirip adamakıllı eğitilerek yetiştirildikten sonra Topkapı Sarayı'na alınırlardı.

Türk ailelerinin yanında uygun bir süre kalanlar bu süre içinde ayrıca ufak bir ücret de alırlardı. En sonunda bunlar "Acemi Oğlanı" adıyla "Yeniçeri Ocağı"na bir tür stajyer yeniçeri gibi kaydedilirlerdi.

XVI. yüzyıl sonlarında, III. Murat'ın saltanat yıllarından (1574-1595) itibaren Yeniçeri Ocağı'na çeşitli adlar (ağa çırağı, kuloğlu, kulkardeşi) altında "dışardan" adam alınması, devşirme sisteminin yavaş yavaş terk edilmişinin yolunu açtı. Nitekim, XVIII. yüzyıl başlarında sadece **Bostancı Oca-**

ğı için 1.000 dolayında devşirme toplanmışken, aynı yüzyılın sonlarından itibaren bu yola artık hiç başvurulmadı.

"Devşirme" sistemi 622 yıllık Osmanlı tarihinde son derece önemli bir yer tuttu. Bunlar arasından çok sayıda üst düzey devlet görevlisi yetişti. Nitekim, tarihi boyunca 215 sadrazamın görev yaptığı Osmanlılar'da bu göreve gelenlerin yaklaşık üçte ikisi (bunların arasında ünlü Sokullu ailesi de vardır) devşirmedir.

KAPIKULU VE SİPAHİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda "sürekli ordu"yu oluşturan "ücretli", yani "profesyonel askerler"e verilen ad **"Kapıkulu"**dur. Kapıkulu ordusunun atlı sınıfına ise **"Kapıkulu Süvarileri"** denirdi,

Osmanlılar'da böylesine bir ordunun oluşmasında en temel etken, hem elde edilen toprakları korumak hem de yeni yerler fethetmek için güçlü bir yaya ordusu kurmaktı. Bunun için, kendilerinden önce Abbasiler'in, Romalılar'ın, Selçukluların da yaptıkları gibi Osmanlılar'da yönetimleri altına aldıkları Hıristiyan kavimlerin erkek çocuklarını devşirmek yoluna gittiler. Böylelikle devşirip İslam ve Türk yaptıklarından padişaha sıkı sıkıya bağlı, her an savaşa hazır, çok iyi eğitilmiş ve ücretli "tam profesyonel" bir ordu bir vurucu-koruyucu askeri güç meydana getirdiler. Bu ordu, dış devletlere, onların yaratacakları tehlikelere karşı, eyalet askerleri ile birlikte oluşturulan Osmanlı ordusunun etkili bir merkezî gücü olduğu gibi, imparatorluk topraklarındaki feodal eğilimlerin kırılıp yok edilmesinde ve padişahlık otoritesinin bütün imparatorluğa yayılmasında önemli rol oynadı.

Osmanlı **"Kapıkulu Ordusu"** şu ocaklardan oluşmuştu:

- Yeniçeri Ocağı
- Kapıkulu Süvarileri Ocağı
- Topçu Ocağı
- Cebeci Ocağı
- Top Arabacıları Ocağı

Bunlardan Yeniçeri Ocağı mensupları savaş yetenekleri ile büyük ün yapmış olan yaya (piyade) askerleriydi.

Kapıkulu Süvari Ocakları atlı sınıfı, ötekiler ise teknik sınıfları oluşturuyordu.

Kapıkulu Ocakları'nın temeli büyük bir ihtimalle **I. Murat** döneminden (1360-1389) Edirne'nin fethinden (1362) sonra atıldı. İlk kurulan Yeniçeri Ocağı'nı, zaman geçtikçe öteki ocaklar da izledi ve Kapıkulu Ordusu **Kanuni Süleyman**'ın saltanat yıllarında (1520-1566) en gelişmiş durumuna ulaştı. İmparatorluk büyüdükçe Kapıkulu askerlerine sınır kalelerinin muhafızlığı gibi stratejik önemi büyük görevler de verilmeye başlandı.

Kapıkulu askerlerine maaşlarını **"Ulûfe"** adı ile her üç ayda bir aldıklarından **"Ulûfeli Askerler"** adı da verilmişti.

XVI. yüzyılın sonlarına kadar başta yeniçeriler olmak üzere bütün Kapıkulu Ocağı mensupları askerlik niteliklerini korudular. Gelgelelim, XVII. yüzyılın başlarından itibaren bunlar savaşçı özelliklerini giderek yitirmeye başladılar. Bozulma, yozlaşma en belirgin bir biçimde önce Yeniçeri Ocağı'nda kendisini belli etti. Giderek, imparatorluktaki tüm ayaklanmalarda yeniçeri ocakları ve öteki ocaklar ülkede bir anarşi ve ayaklanma öğesi durumuna girdiler.

Kapıkulu ocaklarının teknik sınıfları, özellikle topçular ve humbaracılar bir takım yenilikleri kabul etmelerine karşılık, Yeniçeri Ocağı en ufak bir yeniliği bile kabul etmede direnç ve tutuculuk gösterdi, bütün çağdaşlaşma, yenileşme, girişim ve hareketlerine karşı koydular. Bu durum Yeniçeri Ocağı ile birlikte tüm ocakların kaldırılmalarına yol açtı.

KAPIKULU SÜVARİLERİ

Bunlara **"Altı Bölük", "Altı Bölük Halkı"** da denirdi. Kapıkulu Süvarileri'nde bölüklerin yapıları şöyleydi:

- Sipahi Bölüğü
- Silahtar Bölüğü
- Sağ Ulûfeciler (Ulûfeciyan-ı Yemin) Bölüğü
- Sol Ulûfeciler (Ulûfeciyan-ı Yesar Bölüğü
- Sağ Garipler (Gureba-yı Yemin) Bölüğü
- Sol Garipler (Gureba-yı Yesar) Bölüğü

Bunlardan ilk iki bölüme **"Yukarı Bölükler"**, ikinci ve üçüncü bölüklere **"Orta Bölükler"**, son iki bölüğe **"Aşağı Bölükler"**, son dört bölüğe **"Bölükat-ı Erbaa"** ya da **"Dört Bölük"** denirdi.

İlk olarak Silahtar Bölüğü kurulmuş, **Fatih Sultan Mehmet** döneminde kurulan Sipahi Bölüğü daha sonra kurulmasına karşılık ilk sırayı almış, daha sonra da öteki bölükler oluşturulmuştu.

Kapıkulu Süvarileri'nin kaynağı şöyleydi:

- Galata Sarayı
- Edirne Sarayı
- İbrahim Paşa Sarayı
- Topkapı Sarayı iç oğlanları
- Savaşta yararlık gösteren yeniçeriler
- Topçu ve cebeciler (az ve seyrek olarak)

Kapıkulu Süvarileri bölüklerinden her birinin bir **"Ağa"**sı vardı. Her bölükte bulunan öteki görevliler ise şu adları taşırdı:

- Kethüda
- Kethüdayeri
- Başçavuş

- Çavuş
- Kâtipler

Kapıkulu süvarileri, başkent İstanbul'da değil, kethüdayerinin gözetiminde Kütahya ile Edirne arasındaki mera ve otlakları bol yerlerde kalırlardı.

Çeşitli görev ve vesilelerle İstanbul'a gelmek durumunda olanlar (ulufe almak vs.) Sultanahmet Hanı, Elçi Hanı, Kurşunlu Han ve Süleymaniye Camii yakınındaki dokuz bekâr odasında ikâmet ederlerdi.

Bayrakların renkleri şöyleydi:

- Sipahi Bölüğü: Kırmızı
- Silahtar Bölüğü: Sarı
- Sağ Ulûfeciler: Yeşil
- Sol Ulûfeciler: Sarı-Yeşil
- Sağ Garipler: Sarı-Beyaz
- Sol Garipler: Yeşil-Beyaz

Kapıkulu Süvarileri öteki Kapıkulu ocaklarına göre daha imtiyazlı bir sınıftı. Nitekim ulufeleri yeniçerilere göre daha yüksekti. Ayrıca barış zamanlarında divan, ihtisap kâtiplikleri, avarız, nüzul, ağnam, cizye ve benzeri tahsildarlıkları gibi görevlerden de ek gelir elde ederlerdi.

Kapıkulu süvarileri evlenebilir ve yetişkin oğulları **"veledeş"** adıyla kapıkulu bölüklerine alınırlardı. Kapıkulu süvarilerinin ilk dört bölüğü aldıkları gündeliğin her beş akçesine karşılık bir atlı seyis bulundurmak zorundaydılar.

Kapıkulu süvarileri XVII. yüzyılda imparatorlukta ortaya çıkan iç bunalımlarda önemli ölçüde etkili oldular. Bazen, yeniçeriler ile birlikte hareket edip ayaklanmalara katıldılar. Bazen de her iki ocak karşı karşıya geldi XVIII. yüzyıldan sonra önemini yitiren Kapıkulu Süvarileri, 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte tarihe karıştı.

TOPÇU OCAĞI

Osmanlılar'da Kapıkulu Ocağı'na bağlı olan ve top dökümü ile topun savaşta kullanılmasıyla görevli olan ocak bu adla anılırdı. Yeniçeri Ocağı ile aynı dönemde kurulduğu tahmin edilen bu ocak, **top dökenler** ile **top kullananlar** olmak üzere iki bölümdü. Topçu Ocağı'nın kışlaları ile top dökümhanesi Galata suru dışında, günümüzde de **"Tophane"** diye anılan semtteydi. **"Rihteciyân"** ya da **"Rihtegân-ı Top"** denilen top döküm ustaları, her türlü topu burada dökerlerdi. Gereksinim duyulduğunda ayrıca İstanbul dışında da uygun yerlerde tophaneler kurulurdu.

Topçu Ocağı'nın en yüksek rütbeli komutanı **"Sertopî"** diye anılan **"Topçubaşı"** idi. Dökümhanelerin âmiri olan **"Dökmecibaşı (Serrihtegân)"** da ona bağlıydı, ocağın topçu başından sonra gelen en yüksek rütbeli görevlisiydi.

Bayrağı **"sarı-kırmızı"** renkte olan ocağın top kullanan bölümü ise aynen Yeniçeri Ocağı'nda olduğu gibi, ağa bölükleri ve cemaat ortaları biçiminde teşkilatlanmıştı.

Ocağın, askeri görevliler dışında **"Tophane Nazırı"** ve **"Tophane Emini"** adını taşıyan iki sivil görevlisi daha vardı. Tophane Nazırı, Ocak'taki yapım ve harcamalarla ilgili olarak devlete karşı sorumluluk taşırdı. Tophane Emini ise harcamalarla ilgili kayıtları tutardı.

Topçu Ocağı'nda XVII. yüzyıldan itibaren Batı'ya ayak uydurabilmek amacıyla çeşitli düzenlemelere başvuruldu. 1774'te **III. Mustafa** Fransa'da uzmanlar getirterek Topçu Ocağı'nın yanında bir de **"Sür'at Topçuları"** adlı bir örgüt kurdurdu.

1826'da kapanan Ocak yerine **Tophane** teşkilatı kuruldu:

CEBECİ OCAĞI

Orduda silah yapımı, bakım ve onarımı ve savaş sırasında bunları ön hatlara ulaştırmakla görevli olan asker sınıfına Osmanlılar'da **Cebeci Ocağı** denirdi.

Ocak, 59 Bölük, 37 Orta'dan oluşurdu. Bir bölümü ok, yay, kılıç, kalkan, cebe, tüfek, barut gibi savaş gereçleri hazırlar, öteki bölümüyse bunları savaş alanlarında bulundurur, savaştan sonra cebehaneye teslim ederdi. Cebeci Ocağı'nın İstanbul'da iki cebehanesi, eyalet merkezlerinde, sınırlarda, kalelerde de daha küçük birimleri bulunurdu. Ocağa ilk başta Acemi Ocağı'ndan seçilenler alınırken, daha sonra ocaklıların erkek çocukları ile dışardan da adam alınmaya başlandı. **"Cebecibaşı"** Cebeci Ocağı'nın komutanıydı. Ondan sonra kıdem itibarıyla **"Başkethüda"** ve üç **"Kethüda"** gelirlerdi. Sayıları Yeniçeri sayısına göre ayarlanan Ocak'ta XVII. yüzyılda 2.500 cebecinin bulunduğu bilinmektedir. 1826'da **Cebeci Ocağı** da kaldırıldı.

TOP ARABACILARI

Osmanlılar'da Kapıkulu Topçu Ocağı'na bağlı ve büyük topları muharebe alanlarına taşımakla askerlerle bunlara bağlı ocağa **"Top Arabacıları"** ve **"Top Arabacıları Ocağı"** denirdi. İlk zamanlar, topları istenilen yerlere nakletmek için büyükbaş hayvanların çektikleri arabalar kullanılırdı. Askerler, halatlarla arabaya yön verirlerdi.

Top Arabaları Ocağı XV. yüzyılda kuruldu. Başlangıçta ocağa Acemi Ocağı'ndan erat alınıyordu. İstanbul'da Şehremini'ndeki kışlalarında kalan top arabacıları, sıraları geldiğinde taşradaki kalelerde de görevlendirilirlerdi.

Ocak, araba yapanlar ve kullananlar olmak üzere ikiye ayrılırdı. Arabalar Tophane'de imal edilir. Koşum hayvanla-

rı (öküz, katana vb) ise Ahırkapı'da yetiştirilirdi. Bu ocağın reisine **"Arabacıbaşı"** denirdi.

LAĞIMCILAR

Osmanlılar'da yeraltında yollar (lağım) açmak, fitil ve barutla kaleleri havaya uçurmakla görevli askerler **"Lağımcı"** adıyla anılırlardı. Bunlar, tımarlı olmakla beraber, "Cebeci Ocağı"na bağlı "Ulûfeli" olanları **"Cemâat-i Lağımciyân"** da vardı. Tımarlılar; Lağımcıbaşma, ulûfeliler ise Cebecibaşına bağlıydılar. Lağımcılar ordu ile birlikte sefere çıkar, gerektiğinde dışardan da lağımcı alınırdı. 1839'da Tanzimat'ın ilanının ardında lağımcıların yerini **"İstihkâm"** sınıfı almıştır.

HUMBARACI OCAĞI

Osmanlılar'da humbara (yuvarlak ve içi boş demirden yapılan ve içine barut, demir ve kurşun parçaları doldurularak havan topuyla ya da elle atılan savaş aleti. Elle atılana **"el humbarası"**, havan topu ile atılana **"havan humbarası"** denirdi) yapan ve kullananlara **"Humbaracı"**, bunların bağlı oldukları askeri ocaklara ise **"Humbaracı Ocağı"** denirdi.

Humbaracıların bir bölümü **Cebeci Ocağı**'na, bir bölümü ise **Topçu Ocağı**'na bağlıydılar. Ulûfeli olan bu iki bölümün yanı sıra, kalelerde görevli olan tımar ve zeamet sahibi humbaracılar da vardı.

Asıl humbaracı sınıfı olarak kabul edilen tımar ve zeamet sahibi humbaracıların başı, İstanbul'daki **"Humbaracıbaşı"**ydı.

Humbaracı Ocağı'nda çeşitli tarihlerde Batı tarzı yeniliklere ayak uydurmak için çeşitli düzenlemeler yapıldı.

Ocak, **III. Selim** tarafından kurulan **Nizâm-ı Cedit** ordusunun çekirdeğini oluşturmuştur.

ETMEYDANI'NIN İLGİNÇ ÖYKÜSÜ

Günümüz İstanbul'unda tabii ki **"Etmeydanı"** diye bir meydan kalmadı. Ama, 1826 yılına varıncaya değin bu meydan, daha doğrusu "Etmeydanı" diye adlandırılan alan vardı ve de bu mekân Osmanlı tarihinde önemli olayların başladığı, cereyan ettiği, son bulduğu bir meydan oldu.

İstanbul'un Aksaray semtinde, Yusuf Paşa Çeşmesi'nin karşısında, Bayrampaşa deresi boyunca uzanan bu geniş alanın, tarihte iki adı daha vardı: **"Meydan-ı Lahm"** ya da **"Lahm Meydanı"**...

"Meydan", malûm, "Alan" anlamına bir sözcük; "Lahm"ın anlamı ise "Et"...

Ünlü Osmanlı sadrazamı **Damat Frenk Makbul (Maktul) İbrahim Paşa** (1493-1536) "Yeni Odalar" diye bilinen Yeniçeri Kışlaları'nı düzenletirken, kışlaya açılan yedi kapıdan birisinin sadece **"et girişi"** için kullanılmasını kararlaştırdı. Bu nedenle, et çıkan giren bu kapının açıldığı alan da **"Etmeydanı"** diye anılır oldu.

O dönemde Yeniçeriler'e et sağlayan et müteahhitlerinin büyük kesimi gayrimüslim idi. Bunlar, Edirnekapı ya da Yedikule'de bulunan salhanelerden (et kesim yerleri) sağladıkları etleri, seğirdim çavuşunun gözetiminde her sabah bu kapıdan odalara getirtirlerdi.

Etmeydanı, özellikle XVII. yüzyılın ardından çıkan hemen tüm yeniçeri ayaklanmasının başlangıç noktası oldu ve bu özelliği ile ün sağladı.

KAZAN KALDIRMA OLAYI...

Ayaklanma başlayacağı sırada yeniçeriler bu alanda toplanır, kışlalarındaki yemek kazanlarını **"ayaklanmanın bir simgesi olarak"** çıkarıp meydanın ortasına koyarlardı. Türkçeye **"ayaklanma, isyan çıkarma, başkaldırı"** anlamına gelen **"kazan kaldırma"** deyimi, yeniçerilerin bu uygulamayı bir gelenek haline getirmelerinden dolayı girmiştir. Aynı şekilde **"korkma, şaşırıp kalmak, diyecek laf bulamama, apışıp kalma vs."** gibi anlamlara gelen **"Hoşafın yağı kesildi"** deyimi de Etmeydanı'ndaki yeniçerilerden Türk diline girip yerleşmiş bir başka ünlü deyimimizdir. Bu deyimin öyküsü ise şöyledir:

Bir gün yeniçeriler yemek yerken yedikleri pilavın yağının adamakıllı azaldığını anlamışlar. Zira, pilavdan sonra hoşaf içerlerken, aynı kaşığı kullandıklarından, hoşaf kâsesinin yüzeyinde kaşığın çok az yağ bıraktığı fark edilmiş ve bu yüzden de Ocak'ta ayaklanma çıkmış, "Hoşafın yağı niçin kesildi?" diye... Ve de **"Hoşafın yağı kesildi"** deyimi böylelikle Türk diline yerleşmiş...

"Kazan kaldırma" ile ayaklanmayı destekleyen cebeciler ve topçu ocaklarının ortalarının bayrakları (flamaları) da Etmeydanı'nın ortasına dikilirdi.

Yeniçeri ayaklanmalarına tarih boyunca genellikle destek olan esnaf ve ulemanın üst düzey görevlileri ile vezirler, alanı boydan boya çevreleyen Yeniçeri Odalarında ayaklanma sona erinceye dek misafir edilirlerdi. Ayaklanmacıları coşturmak, harekete geçirmek amacıyla ayaklanmaların elebaşları coşkulu nutuklar çeken, padişahın isteklerine verdiği yanıt yeniçerilere burada okunarak duyurulurdu.

Bu şekilde harekete geçirilen yeniçeriler ile onları destekleyen esnaf ve halk, isteklerinin kabul görmesi amacıyla

Babıâli, Ağakapısı, Saray-ı Hümâyûn, At Meydanı (Sultanahmet) yoluyla ilerleyerek sarayı kuşatma altına alırdı.

Tarih boyunca Etmeydanı'nda başlayarak yayılıp genişleyen ve elde edilen sonuçlar yönünden tarihî önem taşıyan ayaklanmaların en önemlilerinden başlıcaları şunlar oldu:

- 1703: Edirne Vakası
- 1730: Patrona Halil Ayaklanması
- 1808: Alemdar Vakası

Son yeniçeri ayaklanması 1826'da meydana geldi ve bu ayaklanma aynı zamanda yeniçeriliğin sonu oldu.

Ayaklanma, **II. Murat** tarafından bastırıldı, Yeniçeri Ocağı kapatıldı ve çok sayıda yeniçeri kılıçtan geçirildi...

Etmeydanı'nın adı da **"Talimhane Meydanı"** olarak değiştirildi...

TARİH BOYUNCA İŞKENCE...

"İşkence", çeşitli şekil ve yollarla bir kişiye yapılan bedensel baskı, eziyet ya da çektirilen ruhsal acı şeklinde tanımlanabilir.

"İşkence"nin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir denilse, abartılı olmaz. Tarih boyunca işkenceye" zanlı ya da sanığa "suçunu itiraf ettirmek", "sanıktan, tanıktan bilgi sağlamak", "kanıt elde edebilmek" ya da doğrudan doğruya "ceza vermiş olmak" amaçlarıyla sık sık başvurulmuştur.

Eski Doğu uygarlıklarında da Batı'da da işkence yoğun olarak görülür. Eski Hint, Çin, Yunan ve Mezopotamya kavimlerinde güvenliği temin etmek ya da bir kanıta ulaşmak amacıyla -herkese- işkence yapılması insan onuru ile bağdaştırılamamıştır.

Söz konusu dönem ve kavimlerde işkence sadece yabancılar ile kölelere ve aşağı kastlarda bulunanlara yapılmıştır. Roma uygarlığında da işkence konusunda aynı anlayış ve uygulama sürmüştür. Ancak, zaman içerisinde Romalı yurttaşların sayısında hissedilir bir çoğalma meydana gelince imparatorluk içinde işkence yaygınlaştı ve yoğunlaştı. Sanıklara da, tanıklara da, suçlayanlara da teşmil edildi.

Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde işkence sık sık uygulanmakla beraber, Engizisyon yönetiminin mevcut olduğu İspanya dışında kalan Batı Avrupa ülkelerinde işkence ya ortadan kalktı ya azaldı ya da hukuk dışı kabul edildi. Kilise ise, işkenceye karşıydı. Nitekim **Papa I. Nicolaus** 866'da Bulgar kralına şunu söylemekten çekinmedi:

— *İşkence yapılan kimse, buna dayanacak gücü bulamayıp da suçlu olmadığı halde, suçu kabulleniyorsa, onu bu yalancı itirafa zorlayan günaha girer!...*

Ancak, Kilise'nin delil kuramı, XIII. yüzyılda Roma hukukunun canlanmasıyla itirafa çok büyük önem atfetmeye başladı; bu nedenle işkence, ceza uygulamasında yeniden başvurulan bir metot oldu. Ve 1252'deki Papalık bildirisi, Engizisyon tarafından hakkında kovuşturma yapılan mezhep sapkınlarına işkence uygulanmasını yasal ve meşru saydı. XVII. yüzyılda ise **Paul Laymann, Van Spee, Adam Tanner** gibi Cizvitler Engizisyon'u tanımadıklarını ilan eylediler. Protestan **Bekker** ve **Grevius** ise işkenceyi yasa dışı ve mahkûm ilan etti; yargıçlar da işkenceyle savaşıma giriştiler. **Montaigne,** "Denemeler" adlı yapıtında bunun öncülüğünü yaptı. Asıl XVIII. yüzyılda **Beccanna, Montesquieu ve Voltaire**'in işkenceye indirdikleri ağır darbeler, bu uygulamanın kesin yasaklanmasına yol açtı. Avrupa ülkeleri 1734'te peş peşe işkence yöntemine son verip bu uygulamayı yasakladıklarını açıkladılar.

1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 5. maddesinde evrensel olarak yasak ve mahkûm edilmesine rağmen, işkence bugün kimi ülkelerde gizli olarak da olsa hâlâ uygulanmaktadır. Uluslararası Af Örgütü ve benzeri bazı dernekler, işkenceyle savaşımı sürdürmektedir. Bu arada **Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu,** 1984'te işkenceye ilişkin bir sözleşmeyi oybirliğiyle kabul etmiştir.

Türkiye'de de birçok ülkede olduğu gibi "işkence" bir suç sayılır. Türk Anayasası'nın 17. maddesine göre kimseye işkence yapılamaz; kimse insan onuruyla bağdaşmayan bir cezaya ya da işleme tabi tutulamaz. Ceza yasasmda da işkence yapanlara ağır hapis cezaları öngörülmüştür. Ayrıca Türkiye, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin kabul

ettiği işkence yasağına ilişkin sözleşmeyi 1988'de imzalamıştır.

İşkence ile Mücadele Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Örgütü ve Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği "İşkence ve diğer zalimane gayriinsani veya küçültücü muamele veya cezalara karşı sözleşme"dir... Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 10 Aralık 1984'te kabul edilen sözleşmeye göre, sözleşmeyi kabul eden ülkelerin gösterdikleri adaylar arasından seçilecek on uzmandan oluşan bir komite, yeterli kanıtların bulunması durumunda, yerinde inceleme yapabilecektir. Sözleşme, savaş, sıkıyönetim gibi durumların işkence için gerekçe gösterilemeyeceğini; imzalayan her ülkenin işkence kurbanı kişilere yeterli tazminatı vermesini ve onların rehabilitasyonunu sağlamasını, işkence altında alındığı kanıtlanan ifadelerin, işkenceciler dışında kimseye karşı kanıt olarak kullanılamayacağını belirtir. Türkiye, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler sözleşmelerini Ocak 1988'de imzalamıştır.

OSMANLILARDA ÇEŞİTLİ İŞKENCE YÖNTEMLERİ...

1300-1922 tarihleri arasında 622 yıl yaşam sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle ilk birkaç yüzyıl içinde, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi, "işkence" eksik olmamıştır. Batı kökenli sinema filmlerindeki "işkence" sahnelerinin benzerleri, daha hafifleri, daha ağırları elbette Osmanlılar'da da görülmüştür. Ancak, bunların çoğu ya çok az tatbik edilip uygulama alanından hemen kalkmış ya da çok kısa ömürlü olmuşlardır. Çağlar ilerledikçe tüm dünyada olduğu gibi Osmanlılarca da hukuk sistemi "işkence"den uzaklaşmış, ona karşı ya doğrudan ya da dolaylı olarak cephe almıştır.

Osmanlı tarihinde görülen çoğu işkence, gerçekten dehşet verici, gerçekten çok ürkütücüdür. **Akla hayale gelen gelmeyen çeşitli yöntem ve "teknikler"in uygulandığı söz konusu işkencelerin bir kısmı, kısaca şunlardır:**

- "Şifre" adı verilen son derece keskin, büyükçe özel bir ustura ile deri yüzmek!
- Her iki omuza bir çuval barut yerleştirerek, kafaya konulan zifti ateşlemek suretiyle diri diri yakmak!
- Cımbızla sinir çekmek!
- Çekiçle kol, bacak ve ayak kemiklerini birer birer kırmak!
- Damar çıkartmak!
- Güneş altında vücutta yara açmak ve bu yaraları ufak kurt ve solucanlara kemirtmek!
- Tırnak ile et aralarına kamış sokmak!
- Mahkûmun vücudundan kesilen et parçalarını onun ağzına tıkamak!
- Bir uzvun içine sonda gibi burgu sokmak!
- Külotun içine kedi sokup kediyi dışardan sopayla dövmek!
- Kaynar sudan buzlu suya, buzlu sudan kaynar suya sokup çıkartmak!
- Sağlam dişleri tek tek çekmek!
- Çıplak vücudun çeşitli yerlerine bal dökerek mahkûmu bağlayıp bir karınca yuvasının yanında bırakmak!
- Ellerini sürekli havada tutmaya zorlamak!

Cellatlık işlerini -tabiri caizse- profesyonel cellatlar yerine getirdikleri gibi işkenceler de onlar tarafından yapılırdı.

Cellatlar büyük bir çoğunlukla o dönemlerde toplumda daha çok **"Kıptî"** denilen çingeneler arasından çıkardı.

Bazı durumlarda ise, mahkûm infaz edilmek üzere idam yerine götürülürken yolda bir Hıristiyan'a rastlanırsa, ona zorla cellatlık yaptırılırdı.

Osmanlı tarihinin gelmiş geçmiş en ünlü celladı XVII. yüzyılda yaşamış ve sayısız infazı gerçekleştirmiş olan başcellat **"Kara Ali"** ile onun yamağı olan **"Hamal Rıza"** adlı biri ve sonraları başcellat olan **Hüseyin** adlı bir Kıptî idi.

KİMDİR ŞU CELLAT KARA ALİ?..

Cellat **"Kara Ali"**, Türk tarihinin en tipik "antikahramanlarından" biri, belki de başta gelenlerinden biridir.

Adı, gerçekten efsaneleşmiş, XVII. yüzyılda yaşamasına karşılık çok sayıda cellat **"Kara Ali"** diye ün yapmıştır...

Cumhuriyet döneminde bile 1950'li yıllarda **"Cellat Kara Ali"** diye birinin cellatlık yaptığı görülmüştür!.. Ma'şeri vicdan, her ne sebebi hikmet ise, XVII. yüzyıldan günümüze, neredeyse bütün cellatlara, bu ürkütücü infazları gerçekleştiren profesyonellere hep "Cellat Kara Ali" ya da doğrudan "Kara Ali" diyerek, kendince işin içinden çıkmıştır.

Aslında kimdir bu Kara Ali?

Bu sorunun en gerçekçi yanıtı şu olabilir:

— Osmanlı tarihinde adından en çok söz edilen, XVII. yüzyılda yaşamış Cellatbaşı!

Kara Ali'nin "Kıptî" yani Çingene kökenli olduğu yolunda da yaygın bir "kanaat" mevcuttur. Ancak, kesinlik kazanmış tarihi gerçek, şu şekilde özetlenebilir:

Kara Ali, I. **Mustafa** döneminde (birinci kez: 1612-1618, ikinci kez: 1622-1623) sarayda **"Cellatbaşı"** olarak görev yapan **Süleyman Usta**'ya yamaklık yapmış biridir.

Cellat Süleyman Usta öldükten sonra Kara Ali, **IV. Murat** (saltanatı: 1623-1640), **İbrahim** (1640-1648) ve **IV. Sultan**

Mehmet (1648-1687) dönemlerinde sarayda **Cellatbaşı** olarak görev yapmıştır.

Yüzlerce insanın yaşamı onun yağlı kemendi ve kanlı kılıcı ile son bulmuştur. Bunların arasında çok sayıda üst düzey görevli ve bir de **"Padişah"** yer almaktadır.

IV. Murat'ın saltanat yıllarında, bir yeniçeri ayaklanması esnasında, **Sadrazam Recep Paşa**'nın buyruğu uyarınca, **Defterdar Mustafa Paşa**'nın kafası Cellat Kara Ali tarafından gövdesinden ayrılmıştı.

Cellat Kara Ali'nin, kafa kesmek için neredeyse "fazla mesai" yaptığı günler, IV. Murat'ın artık büyüyüp iktidarda dizginleri bizzat aldığı günlerle birlikte başladı. Kara Ali mübalağasız, artık kafa kese kese bir hal oluyordu. Padişah'ın **"infaz kılıcı"** durumuna gelmişti...

IV. Murat'ın dehşet dolu saltanat yılları 1640'da padişahın ölümüyle son buldu. Derken bu kez de yarı deli biri, **Sultan Deli İbrahim** Osmanlı tahtına oturuverdi.

Sultan İbrahim döneminde de Cellat Kara Ali yine padişahın dur-durak bilmeyen infaz kılıcı olarak fazla mesaiye devam etti... En sonunda padişah İbrahim'in akıldışı yönetimine dayanamayan bir Yeniçeri ayaklanması sonunda padişah tahttan indirilerek Topkapı Sarayı'nda bir odaya hapsedildi. Ancak, öz annesi **Kösem Sultan** için bu yeterli değildi. Zira, Kösem Sultan İbrahim'in hapisten kurtularak en başta kendisi, birçok kimsenin hayatına mal olmasından korkmaktaydı. Bunun için, saltanatta olan torunu Mehmet'ten babası İbrahim'in öldürülmesi yolunda bir ferman çıkartmayı başardı. Ferman, o dönemin şeyhülislamınca onaylandı.

Nihayet 18 Ağustos 1648 salı günü **Veziriazam Sofu Mehmet Paşa, Şeyhülislam Abdürrahim Efendi** ve Yeniçeri Ağası hep birlikte Topkapı Sarayı'na geldiler. Eski padişah İbrahim'in hapsedildiği odanın üzerine kilit üstüne kilit vu-

rulmuş kapısı kırdırılarak açıldı. Cellat Kara Ali, yamağı Hamal Rıza ve öteki yamaklarıyla birlikte ellerinde yay kirişleri odaya daldı. İbrahim'in korkunç feryatlar kopartarak bağırıp çağırması cellatlara karşı koymaya kalkışması ve önüne gelene beddualar, hakaretler yağdırması para etmedi. Birkaç dakika geçmeden **İbrahim** boynunda yay kirişi cansız vücuduyla yerde yatıyor, iki sadık cariyesi üzerine kapanmış ağlıyorlardı.

Padişah **Deli İbrahim**'in infazı ünlü başcellat **Kara Ali**'nin belki de son işlerinden biri oldu. Zira, bu tarihten sonra Kara Ali'nin adına Osmanlı belgelerinde şimdiye kadar hiç rastlanmamıştır.

YEDİ DÜVEL ZİNDANINDAN BETERDİR YEDİKULE!

"Yedikule", bilindiği gibi İstanbul'un Bizans döneminde yapılmış surları üzerinde yer alan bir kuleler topluluğu...

"Yedikule" tarihe içerdiği yedi ayrı kule kadar, korkunç bir zindan mahalli olarak da geçti...

Ortada daha Yedikule filan yokken, Roma İmparatoru **Büyük Theodosius** (379-395) Yedikule'nin bulunduğu yere görkemli bir zafer takı yaptırdı. Bizans'ın ikinci imparatoru **II. Theodosius** ise (408-450) İstanbul'un kara surlarını inşa ettirirken, 412'de **"Altın Kapı"** adı verilen bu takı onarımdan geçirtti ve kapıya **"Khryse Pyle (Yedikule Kapısı)"** adını vererek burasını kentin ana giriş kapısı durumuna getirdi. Ayrıca, iki yanına birer kule ekleterek kara surlarına bağlattı.

Artık, seferlerden dönen hükümdarlar, kente büyük ve görkemli, gösterişli törenlerle bu kapıdan giriyorlardı. O dönemde takın kemeri ve cephesi altın yaldızlarla bezenmiş, kapının görünümü bir kat daha azamet ve görkem kazanmıştı.

İmparator II. Theodosius ayrıca takın ön cephesine Latince bir de yazıt koydurdu. Roma (Batı) imparatoruna karşı kazandığı zafer dolayısıyla bu yazıtta Theodosius şunları yazdırmıştı:

"Zalimi kahrettikten sonra, İmparator Thodosius burayı onartıp süslemiştir"...

LATİN BARBARLIĞI

Latinler İstanbul'u işgal ettiklerinde İstanbul'daki birçok büyük, görkemli yapıyı ortadan nasıl kaldırdılarsa, bu beş kuleyi (o zamanlar kule adedi beş idi) temellerine kadar yıkma barbarlığını da gösterdiler.

Latinler İstanbul'dan tamamen çekilince, 1341 yılında kulelerin yeniden yapımına başlandı ve inşaat 14 yıl sürerek ancak 1351'de tamamlanabildi. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldığında, dolayısıyla bu kuleler de Türkler'e geçmiş oldu. Osmanlılar'a kadar Yedikule'deki Yaldızlı (ya da Altın) Kapı'dan kente giren en görkemli zafer alayı, Pers İmparatoru Keyhüsrev'i yenen İmparator Herakleios için düzenlendi. Herakleios, Pers güçlerini yenip onlarla parlak bir barış antlaşması yapmıştı. Dönüşünde kente Yedikule'deki bu Altın Kapı'dan girdi. O esnada dört fil tarafından çekilen, altın işlemeli ve iki tekerlekli görkemli bir savaş arabasına binmişti, yanında sağlı sollu sıralanmış mızraklı süvariler ona eşlik ediyordu. Alayın en önünde ise Hazreti İsa'nın çarmıha gerilişini simgeleyen bir heykel taşınıyordu.

İmparator, Altın Kapı'dan kente girerken kendisini patrik karşıladı. Herakleios, hemen arabadan indi, kazandığı bu zafer dolayısıyla yere diz çökerek, üç kez başını öne eğip Tanrı'ya şükrettiğini böylelikle dile getirmiş oldu.

Yedikule, günümüzdeki şekil ve görünümünü almadan önce **"Beşkule"** diye anıldı ve Bizans'ın resmi devlet hapishanesi olarak uzun yıllar kullanıldı.

Yaygın bir söylentiye göre, **Fatih Sultan Mehmet** 1453'te İstanbul'u alır almaz -ihanet, casusluk ve benzeri nedenlerden dolayı- öldürülmesi gerekenlerin derhal toplanarak bu Beşkule'ye hapsedilmeleri emrini verdi. Ve böylelikle burada yüzlerce ölüm mahkûmu toplanmış oldu. Birkaç gün sonra bunların hepsi infaz edildiler.

İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından önce, son Bizans İmparatoru, İstanbul'u kuşatmaktan vazgeçmesi için padişah **II. Mehmet**'e çok aracı gönderdi, ancak yüz bulamadı. Bunun üzerine sadrazamı ünlü **Çandarlı Kara Halil Paşa**'ya çeşitli armağanlar vererek II. Mehmet'i bu tasarısından vazgeçmeye çabaladı. Nitekim, Edirne'de yapılan bir divan toplantısında **Sadrazam Çandarlı Halil Paşa**, kuşatmaya açıktan açığa karşı çıktığını söylemekten çekinmedi.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten 9 gün sonra 8 Haziran 1453'te sadrazamını Bizans'tan rüşvet aldı diye Beşkule'de zindana attırdı. **Çandarlı Halil Paşa** burada bir ay kadar hapis yattıktan sonra 10 Temmuz 1453 tarihinde başı kesilerek idam edildi. Eski bir Bizans geleneğine göre, burada başı kesilenlerin kelleleri **"Kanlı Kuyu"** adı verilen, çok derin ve ucu Marmara Denizi'ne ulaşan bir kuyuya atıldığından, sadrazamın başı da aynı şekilde bu kuyuya atıldı.

Fatih Sultan Mehmet, daha sonra, 1458'de **"Beş Kule"**ye Rumelihisarı kulelerini, andıran iki yeni kule daha ekleyerek kule sayısını yediye çıkardı ve bu tarihten sonra burası **"Yedikule"** diye anılmaya başlandı.

Fatih'in sadrazamı Çandarlı Halil Paşa'nın uğradığı korkunç sonun ardından Yedikule'deki infazlar birbirini izledi. Bu zindanda birçok ünlü Osmanlı'nın kafası kesilerek kesik başları **"Kanlı Kuyu"** yolu ile Marmara Denizi'ni boyladı.

Yedikule artık hem bir hapishane, hem de idam cezalarının infaz edildiği yer olarak kullanılıyordu.

Yedikule'nin "misafirleri" arasında hiçbir ayrım yapılmıyor, en yüksek devlet görevlisi de en adi bir suçlu da bu ünlü zindanda aynı muameleye tabi tutuluyordu.

Yedikule Zindanı'na **Çandarlı Halil Paşa**'nın ardından atılan ikinci sadrazam, İstanbul'un ünlü "Mahmut Paşa"

Çarşısı'na adını veren Fatih'in sadrazamlarından **Mahmut Paşa** oldu.

Mahmut Paşa, sık sık rakiplerinin iftiralarına uğrayarak Fatih'in gözünden düşüyordu. Nitekim, **Otlukbeli Savaşı**'nda üstün başarı göstermesine karşılık görevinden alınarak Hasköy'deki malikanesine çekildi. Padişahının çok sevdiği şehzadelerinden biri ölünce, yakınlarının uyarılarına aldırış etmeden Fatih Sultan Mehmet'in huzuruna çıktı.

Padişah, onu son derecede soğuk karşılamıştı. Zira, rakipleri padişaha paşanın şehzadenin ölümünden memnun olduğu iftirasını Fatih'e ulaştırmışlardı.

Fatih, hemen adamlarına emir verdi, eski sadrazamı **Mahmut Paşa**'yı önce Yedikule Zindanı'na hapsettirdi. Bir, iki gün sonra Mahmut Paşa'nın başı kesilerek kesik kafası Kanlı Kuyu yolu ile Marmara Denizi'nin derinliklerine ulaştı.

Yedikule Zindanı artık koskoca Osmanlı İmparatorluğu'nun en dehşetli hapishanesi durumuna gelmişti. Gözden düşen ve ortadan kaldırılması gereken üst düzey bütün devlet görevlilerinin son durağı Yedikule Zindanı oluyordu.

Zindana özel bir **"işkence kereveti"** de yaptırılmıştı. O dönemde görevden alınan yüksek rütbeli vezirlerin, paşaların ve benzerlerinin tüm serveti ve malı-mülkü de müsadere edilirdi. Zindana atılanların gizli servetleri işte bu "işkence kereveti" üzerinde yapılan akla gelmedik işkencelerle öğreniliyor, ondan sonra infaz cellatların kılıcına kalıyordu.

İlerleyen tarihlerde "amansız bir zindan" olarak Yedikule işlevini ve şöhretini sürdürdü. 1595'te padişah **II. Mehmet** tahta çıktığında, daha önce çok sayıda saray entrikasına adı karışmış bulunan, saray kadınlarından **Canfeda Hatun**'un ağabeyi **İbrahim Paşa** da görevinden azledilerek Yedikule Zindanı'na yollandı.

İbrahim Paşa, orada canlı olarak uzun süre yaşayamadı; bir gece cellatlar tarafından uçurulan kafası "Kanlı Kuyu"ya atılarak Marmara Denizi'nde kaybolup gitti.

İşin ilginç yanı, **Yavuz Sultan Selim,** Mısır seferi dönüşünde beraberinde İstanbul'a getirdiği son Abbasi Halifesi **III. Mütevekkil Elallah'**ı da Yedikule'ye hapsetmiş, eski halife hapisten 1520 yılında **Kanuni Sultan Süleyman'**ın bir fermanı sayesinde kurtulabilmişti.

III. Mehmet döneminde **Sadrazam Ferhat Paşa** (ölümü: 1595) da Yedikule uygulamasından kurtulamadı. Paşanın rüşvet aldığı yolunda rakipleri yaygın söylentiler çıkarınca Ferhat Paşa önce görevinden azledilerek İstanbul yakınlarında bir köyde ikamete zorunlu tutuldu. Ancak, çok geçmeden Bostancıbaşı tarafından köyden alınarak Yedikule'ye götürüldü ve orda bilinen yöntemlerle infaz edildi.

DEVLET HAZİNESİ OLAN ZİNDAN!

Yedikule Osmanlılar tarafından uzun yıllar sadece bir zindan olarak kullanıldığı gibi devlet hazinesinin de saklandığı ve korunduğu yer olarak büyük önem taşıdı. Yedikule'deki Osmanlı devleti hazinesi padişah **III. Murat** tarafından XVI. yüzyılın sonlarına doğru Topkapı Sarayı'na taşındı... Bu arada Yedikule'ye yeni bir biçim verildi ve kule görevlilerinin çalışanlarının durumları yeniden örgütlendi. Kulelere elli kadar muhafız asker, altı bölükbaşı, bir ağa ve bir de kethüda görevli olarak getirildi. Bunlar kaledeki kulelerin içinde otururlardı. Ardından tüm görevliler için evler yaptırıldığı gibi yabancı uyruklu hükümlüler için de yeni koğuşlar inşa edildi, bunun dışında 10 kadar da ev yapıldı. Müslüman mahpuslarla kaledeki görevliler için bir de cami inşa edildi.

Yedikule'de duvarlar haddinden fazla yüksek, sağlam olduğundan hiç kimsenin buradan kaçmasına olanak yoktu. Ama, bu durum fazla sürmedi ve bir kere inanılmaz bir "firar olayı" gerçekleşti. Kırım hanlarından **Mehmet Giray** birkaç adamıyla birlikte buraya hapsedilmişti. Ancak, serbestçe **"Büyük Avlu"** denilen etrafı kapalı alanda dolaşmasına izin veriliyordu.

Bir gün, Yedikule kethüdası dışardan içeri girince ve ardından atlara yüklenmiş erzak içeriye taşınmaya başladığında Mehmet Giray atına atlayarak dışarıya kaçmayı başardı... Kırım Hanı Yedikule'den kaçıp kurtulmayı başarmıştı, ama Osmanlı süvarilerinin kılıçlarından kurtulmayı başaramadı ve kısa sürede yakalanarak infaz edildi.

622 yıl süren Osmanlı hanedanı tarihinde öldürülen ilk padişah **Genç Osman** (II. Osman) oldu. Genç Osman, 20 Mayıs 1622 cuma günü Yedikule zindanında feci şekilde katledildi ve padişahın bir kulağı da kesilerek **I. Mustafa**'nın annesi **Handan Sultan**'a "kanıt" olarak götürüldü. Ne garip tecellidir ki, Genç Osman'ın katlini hazırlayan **Davut Paşa** da çok geçmeden yine Yedikule'de Genç Osman'ın öldürüldüğü yerde kafası kesilerek idam edilecekti...

Yedikule Zindanı'ndan kimler geldi, kimler geçti... İşte bazıları:

• **Başdefterdar Halıcıoğlu Mehmet Paşa:** Ünlü Çınar Vakası'nda (Vaka-i Vakvakiye) görevinden azledilerek Yedikule zindanında boğduruldu. Cesedi Sultanahmet Meydanı'ndaki en büyük çınar ağacından üç gün süreyle başaşağı sallandırılarak sergilendi ve daha sonra **Mahmut Paşa Camii**'nin haziresine defnedildi.

• **Karagöz Mehmet Efendi:** Bu ünlü ilmiye mensubu da başını Yedikule'deki cellatların kılıcından kurtaramadı.

• **Deli Hüseyin Paşa:** Girit savaşlarında gösterdiği olağanüstü kahramanlıklar nedeniyle halk arasında **"Er"** ve

"Deli" lakaplarıyla anılan, 1600-1659 yılları arasında yaşamış olan Türk veziri Hüseyin Paşa, elde ettiği başarıları dehşetli bir şekilde kıskanan **Köprülü Mehmet Paşa**'nın hazırladığı entrikalar yüzünden görevinden önce azledildi ve ardından Yedikule Zindanı'na gönderilerek boğduruldu.

Böylelikle değişik tarihlerde sık sık önemli kişilerin yaşamları hep Yedikule zindanlarında son buldu.

Yedikule, sadece Türkler için değil, Türk olmayanlar için de bir **"infaz yeri"**, bir **"çilehane"** oldu. Nitekim, 1710'da Çarlık Rusyası'nın İstanbul Büyükelçisi Yedikule'ye atıldı, onun hemen ardından Boğdan Voyvodası **Michael Rackovcha** da Rusya ile gizli yazışmalarda bulunduğu gerekçesiyle Yedikule'ye, Rus elçisinin yanına gönderildi. Hemen ertesi yıl 1711'de İstanbul'a gelen yeni Rus Büyükelçisi ve yanındakiler de Osmanlı aleyhine birtakım siyasi entrikalar çevirmeye kalkıştıkları gerekçesiyle soluğu Yedikule zindanlarında aldılar.

Osmanlılar'ın Rus elçilerine uyguladıkları bu 'Yedikule yöntemi" Ruslar'ı yine yıldırmadı. Ve Ruslar Balkanlar'da yaşayan bütün Hıristiyan halkı Osmanlı aleyhinde kışkırtmayı sürdürdüler ve bunu üstelik resmi elçileri vasıtasıyla da yapmaktan çekinmediler. Böyle olunca da bunlardan biri olan Rus Büyükelçisi **Balgagof** ve maiyetindeki birkaç Rus görevli, 93 Harbi esnasında, 1878'de Yedikule'ye hapsedildi.

Osmanlılar her şeye rağmen, siyasal nedenlerle Yedikule zindanlarına gönderilen elçilere ve elçilik mensuplarına karşı iyi davranıp onlara karşı güç ve zor kullanmadılar. Elçilerin ve öteki elçilik görevlilerinin yiyecek-içecekleri muntazaman sağlandı, kendilerine Yedikule'ye yapılmış evler içindeki en konforlu odalar tahsis edildi.

Bunlardan biri olan Rus elçisi **Obresko**, 1768'de rahatsızlanınca kendisine hemen gerekli hekimler ve ilaçlar sağ-

landı, kaldığı yerden daha iyi koşulları taşıyan bir odaya nakledildi.

Rus elçilerinden başka Yedikule'de öteki ülkelerden hariciyeciler ve bu arada Fransa maslahatgüzarı **Ruften** de bir ara üç yıl kadar (1798-1801) Yedikule'de hapis kaldı.

III. Selim döneminde İngiliz ve Fransız elçilerinin ricaları üzerine yabancı elçilerin ve elçilik mensuplarının Yedikule'de hapsedilmeleri uygulamasına 1806'dan itibaren son verildi.

Hapishanede bir tek Eflak prensi **Konstanin Brankovano** eceliyle ölmüştür.

Zindanın son misafiri ise, yukarıda adı geçen Fransız maslahatgüzarı **Ruften**'dir.

Yedikule, 1856'dan sonra bir süre **"Baruthane"** olarak da kullanıldı. Yapının Cumhuriyet döneminde birçok kez onarımı gerçekleştirildi.

Günümüzde "Müze" olarak hizmet veren Yedikule zindanlarının şimdiki nesillere armağanı kanlı ve feci anılar, taş kuleler, kanlı kuyu ve her yanı artık delik deşik olmuş o dehşet uyandırıcı işkence kerevetidir...

Bir de sözleri arasında **"Yedi düvel zindanından beterdir Yedikule"** mısrası da yer alan, o eski rembetiko melodi...

CELLATLAR VE İŞKENCE!

"Cellat" bilindiği gibi ölüm cezalarını infaz eden (yerine getiren) kişi anlamında kullanılan bir sözcük...

Cellatlığın geçmişi çok eski zamanlara, Eski Yunan, Roma'ya, eski Doğu uygarlıklarına dek uzanır.

Orta Asya günlerinde Türk boyları arasında uzun yıllar bu sözcük sadece **"kırbaçla uygulanan dayak cezalarını yerine getiren kişi"** anlamında kullanıldı. Zaten sözcük, Farsça kökenli, anlamı **"kırbaçlayan kişi"** olan "cellâd" sözcüğünden türemiştir.

Osmanlılar döneminde ise, her türlü ölüm cezasını infaz edenler **"cellat"** diye anıldılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarında **"Kadılık"** kurumu bulunan her kaza ya da nahiyede, kadıların emri altında görev yapan bir "cellat" mevcuttu. Ayrıca, İstanbul'da ve daha önceki Edirne, Bursa gibi başkentlerde saray örgütü içinde bir "cellat" da vardı. Saray cellatlığının hangi tarihte ihdas edildiği, kaç kişinin bu görevi yaptığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ancak, cellatların **"Bostancıbaşı"** denilen görevliye bağlı oldukları bir tek cellat (cellatbaşı) ile yamaklarından oluştukları bilinir.

Cellatbaşı, idamı için ferman çıkan üst düzey devlet görevlilerini İstanbul'da Topkapı Sarayı'nın **"Orta Kapı"sı** önünde bulunan ve **"Siyaset Meydanı"** denilen mahalde infaz ederdi.

"Siyaset" sözcüğünün "politika" dışındaki başka bir anlamı da **"idam"**dır... İdam edilecek kişi önce bu meydana getirilir, cellatbaşı adamın gözlerindeki bağı çözer; kollarını

sıvar, omuzuna astığı bir temiz bezle kılıcını sildikten sonra bir süre kılıç kullanma ustalığını belirten gösteriler (bir tür şov) yapar, ardından diz çökmüş bekletilen hükümlünün kafasını bir kılıç darbesiyle gövdesinden ayırırdı.

Kesik başı **"Seng-i ibret"** denilen ibret taşının üzerine konularak sergilenmeye bırakır, cellatbaşı kanlı kılıcını ve ellerini Orta Kapı'nın hemen sağ tarafında yer alan **"Cellat Çeşmesi"**nde yıkayıp arındırırdı.

Osmanlı hanedanından kim olursa olsun hiçbirinin kafası kesilerek haklarındaki idam hükmü infaz edilmezdi. Zira, bu çok büyük bir günah sayılırdı. Bu nedenle cellatlar, hanedan mensuplarını yay kirişleri ya da kementlerle boğarak infaz ederlerdi.

Sarayda ayrıca gizli kalması gereken infazları uygulamak için cellatlık görevi yapan **"dilsizler"** de vardı.

Bunun dışında **"Solaklar"**, **"Kapı ve içoğlanları"** da gerektiğinde cellatlık ederlerdi.

Sarayın belirli ve maaşlı cellatları olduğu gibi, genellikle taşraya giden, ordunun başında bulunan paşaların yanlarında da cellatları bulunurdu.

Tüm bu cellatlara şu adlar da verilirdi:

Meydan- Siyaset Ustası!

Cemaat-i Cellâdân!

Ustâdân-ı Divân-ı Hümâyûn!

Osmanlı hanedanına mensup olmayan üst düzey devlet görevlileri, kural olarak genellikle kılıçla başları vurularak infaz edilmekle beraber, zaman zaman bu geleneğin dışına çıkıldığı da olurdu. Nitekim **IV. Murat'ın** sadrazamlarından **Kemankeş Mustafa Paşa**, kement ile infaz edilmiştir.

Taşrada görevli üst düzey devlet görevlilerinin idamları için İstanbul'dan özel bir **"çavuş"** yollanırdı.

Osmanlı sarayındaki cellatların sayıları XVIII. yüzyıl başlarında 70 kişiye ulaşmıştı. Bunların büyük çoğunluğu **"kıptî"** denilen bir soya mensup olanlardı.

Önemli bir üst düzey devlet görevlisi idam edilmeden önce **Bostancıbaşı,** ona hakkındaki ölüm fermanını bildirir, kendisine saygılı davranır, abdest alıp iki rek'ât namaz kılmasına izin verirdi.

İÇLERİ BAL DOLU KIL TORBALAR!..

Taşrada cellat tarafından idam edilerek başı kesilenin kesik başı taşradan İstanbul'a getirilinceye kadar yolda bozulmaması için içi süzme bal dolu, çok sık dokunmuş kıl bir heybeye konulur ve İstanbul'a bu şekilde getirilirdi. Bu, Moğollar'dan Türkler'e geçmiş bir uygulamaydı.

İstanbul'a getirilen kesik baş, güzelce yıkanıp temizlenir ve belli bir süre halkın görmesi için sergilendikten sonra gömülürdü.

Sergilenmesi için ferman çıkarılan kesik baş, veziriazam, vezir, paşa gibi yüksek rütbeli bir üst düzey görevlininse **"gümüş bir tepsi"** üzerine konularak Orta Kapı'nın yakınındaki mermer sütunun hemen yanında; orta dereceli bir görevliyse **"tahta bir tepsi"** üzerinde Dış Kapı'nın (Bâb-ı Hümâyûn) önünde; alt dereceden bir görevliyse yine aynı kapı önünde ama yere, toprağa konularak sergilenirdi.

Bazı zamanlar, adı geçen yere yüzlerce kesik başın dizildiği olur. Halk, doğal olarak dehşet içinde bu kesik başları seyrederdi. En fazla üç gün süreyle sergilenen kafaların hemen önüne, sahibinin idamının gerekçesinin özetini içeren bir de yafta konulurdu.

İdam edilenin başsız cesedi cellada bırakılır, cesedin sahipleri bunu cellattan belli bir para ödeyerek satın alırlardı.

İdam kararı Divân-ı Hümâyûn tarafından verilmiş ise, infaza **Muhzır Ağa, Subaşı** ve bazı durumlarda **Asesbaşı** görevliydiler.

Taşrada kadıların verdikleri idam hükmü, oranın yerli Subaşısı tarafından yerine getirilirdi.

İdam edilecek olan Müslüman ise, yere sırtüstü yatırılıp kesik başı kollarının altına; değilse yüzükoyun yatırılıp kıçının üstüne konulurdu.

İdam hükmünü alan kimi merci sahipleri, günaha girmekten çekindiklerinden olacak, mahkûmun gece uyuduğu sırada infaz edilmesini isterlerdi.

Böylelikle infaz sırasında mahkûmunun çekeceği fiziksel acı ve psikolojik korkunun azalacağına, hatta yok olacağına inanılırdı.

Suç türlerine göre ceza şekilleri ise;

Siyasî suçlular: Kafaları çok keskin bir kılıçla kesilir ya da yağlı bir kement ile boğulur; ardından **"Şifre"** adı verilen son derece keskin büyük bir ustura ile baş, gövdeden ayrılır ve **"İbret Taşı"**nda teşhire (sergilenmeye) gönderilirdi.

- **Sabıkalı hırsızlar, azgın eşkıya:** Şehrin uygun bir alanında ya da suçun işlendiği yerde darağacında idam edilirlerdi.
- **Katiller:** Daha çok kafaları kılıçla kesilir, infaz öncesi de çeşitli işkencelere tabi tutulurlardı.
- **Yeniçeriler:** İnfaz, önce dayakla başlar, kol ya da bacak kırılması ya da kesilmesi, hatta idama kadar uzanırdı. Yeniçeriler, Rumelihisarı'nda boğulmak suretiyle öldürülür ve ayaklarına ağır bir gülle bağlanarak cansız bedenleri denize atılırdı.

GARİP İNFAZ YÖNTEMLERİ...

Osmanlılar döneminde cezalar için bazı "garip infaz yöntemleri" de mevcuttu. Örneğin, suçlu bir yeniçeri ise, kendi bölüğünde, yoldaşlarının gözleri önünde yere yatırılır bir yandan sopa ile vurularak dövülürken bir yandan da **"Aşkola yoldaşım!"** diye bağırılırdı. Dayak faslı bitince infazı yapılan yeniçeri ayağa kalkar, Bektaşi gelenekleri uyarınca kendi subaylarına karşı yönelip iki elini çaprazlama göğsüne bağlamak suretiyle âmirlerinden af dilemiş olurdu.

Eğer suç, idamlık bir cezayı gerektiriyorsa; yeniçeri Yemiş İskelesi'ndeki **Çardak Karakolu**'na götürülür, orada hükmün infaz edileceği Rumelihisarı'na götürülmek üzere görevlilere teslim edilirdi.

Rumelihisarı'na her idam hükmünün infazının ardından bir adet top atışıyla infazın gerçekleştirildiği duyurulmuş olurdu.

KORKUNÇ ÖRNEKLER

"İp ile boğma" ve **"Kafa kesme"**nin dışında, öldürülmeden önce mahkûmun gerekli itiraflarda bulunmasını sağlamak amacıyla, ona cellat tarafından çeşitli işkenceler tatbik edilerek ölmesi de sağlanırdı. Bu korkunç infazlardan başlıcaları şunlardı:

- **Çengel:** Bu korkunç infaz yöntemi daha çok eşkıya ile korsanlar için uygulanırdı.

Çengel, kalın kalaslardan yapılmış bir kale burcu şeklindeydi ve İstanbul'da Eminönü'ndeydi.

Sağlam ve kalın bir kalas üzerine aynen kasap çengellerine benzeyen uçları sivri ve keskin çengeller çakılıydı. Mahkûm üst yanı çıplak bırakılarak soyulur, makaralı iple yukarı doğru çekilir ve sonra ansızın çengeller üzerine bırakılırdı. Mahkûmun vücudunun çeşitli yerlerine girip sapla-

nan çengeller bazen onun hemen ölümüne sebep olduğu gibi, bazen mahkûmun can çekişmesi dakikalar, hatta saatler alırdı. Çengelde can çekişen mahkûma yardım etmeye kalkışanlar derhal yakalanır ve olay yerinde falakaya yatırılarak feci şekilde dövülürdü.

• **Çarmıh:** Bu tür ceza, özellikle Osmanlılar aleyhinde casusluk yapanlar için uygulanırdı.

Mahkûm, yine üstü tamamen çıplak kalacak biçimde soyulur, kolları ve bacakları açık, yüzükoyun çarmıha bağlanır, omuz başları ve kaba etleri bıçakla oyulup buralara iri yağ mumları yakılarak dikilirdi.

Çarmıh üzerindeki hükümlü, bir devenin üzerine konularak uzun süre kent içinde çarşı-pazar dolaştırılıp halka teşhir edilirdi. Bu süre içinde ölmeyen mahkûm, akşam üzeri asılmak suretiyle idam edilirdi.

• **Kazık:** En dehşet verici infaz yöntemlerinden biri de "kazık" idi. Bu infaz yöntemi de eşkıyaya ve korsanlara uygulanırdı.

Mahkûm önce çırılçıplak bir duruma getirilir, elleri, ayakları bağlanır, bilek kalınlığında çok sert ağaçtan elde edilmiş ve yağlanmış sivri bir kazığa çakılarak oturtulurdu. Bazen bu infazda da mahkûmun omuzlarına mum dikilip yakılarak gezdirildiği olurdu.

• **Pranga:** Bu tür infazla mahkûmun ayak bileğine "Pranga topu" denilen ağır bir gülle bağlanır ve mahkûm denizin derinliklerine bırakılırdı.

• **Kürek Cezası:** Gemilerde belli bir süre kürek çektirilen mahkûm, işe yaramaz bir duruma gelince, yaşlanınca, ağır hastalanınca ayağına bir ağırlık bağlanarak denize atılırdı.

• **Top Cezası:** Akla hayale zor gelebilecek türdeki ölüm cezalarından biriydi. "Top Cezası" denilen infaz yön-

temi, XVI. yüzyılda ünlü Bostancıbaşı Ferhat Ağa tarafından bir yeniçeri için uygulandı.

Yeniçerinin suçu, bir imamın nikâhlı karısını kaçırmak, kadının saçını kazıtıp erkek gibi dolaştırmaktı. Yeniçerinin **Ferhat Ağa'nın** emriyle önce bilek, dirsek ve ayak mafsalları demir çekiçlerle kırıldı. Külçe haline gelen bedeni yağlı paçavralara sarıldı ve bir havan topunun namlusuna tıkıldı. Ardından top ateşlenerek parça parça edildi.

İNFAZLARIN UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER...

Abaza Mehmet Paşa, çok acımasız, çok gaddar biriydi. Özellikle Yeniçeriler tarafından öldürülen **Genç Osman'ın** öcünü almak bahanesiyle suçlu suçsuz çok sayıda yeniçeri öldürttü. Yeniçeriler gibi çok sayıda topçu ve cebecinin de kanına girdi. Bir ara Sivas'a geldiğinde, II. Osman'ın öldürülüşünün yıldönümünde, hiç suçları olmadığı halde üç yeniçeriyi develer üzerinde çarmıha gerdirdi, omuzlarına açılan oyuklara yağ mumları dikip yakarak kentte dolaştırdı. Ölmelerine yakın bunlardan birini astırdı, ötekini parçalattı, ötekinin de boynunu vurduttu.

Abaza Mehmet Paşa, üst düzey yeniçerileri de acımasızca öldürttü. Yeniçeri çorbacılarını önce dört parçaya böldürür, sonra bu parçalardan her birini kale burçlarına ayrı ayrı asarak teşhir ederdi. İşin garip yanı, Abaza Mehmet Paşa da **IV. Murat'ın** emri ile boynunu celladın kılıcından kurtaramadı ve idam edildi.

SİMAVNA KADISIOĞLU ŞEYH BEDRETTİN

622 yıllık Osmanlı tarihinde klasik anlamda "ihtilal"e, hatta "ihtilal teşebbüsü"ne pek rastlanmaz. Ancak, bunun tek istisnası "**Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin Hareketi**"dir.

Önce bir harekete adını veren Şeyh Bedrettin'in kimliğine bakalım...

Kimdir Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedrettin?

Bedrettin, Simavna'da 1359'da doğdu; Serez'de 1420'de 61 yaşındayken asılarak idam edildi. Dinsel eğitim görerek fıkıh bilgini oldu. Daha çok İslam düşüncesini toplumculukla uzlaştırıp bağdaştırmaya çaba sarfetti, günümüz komünist anlayışına koşut bir biçimde, daha XV. yüzyıl başlarında mülkiyette ortaklığı savundu. **"Simavna Kadısıoğlu Mahmut bin İsrail"** diye de tanındı.

1402 Ankara Meydan Savaşı'nın ardından Yıldırım Beyazıt'ın şehzadeleri arasında başlayan taht kavgalarına adı karıştı.

1383'e kadar Edirne ve Bursa'da dönemin tanınmış din bilginlerinden dersler aldı. Bir süre Konya ve Şam'da kalıp hac ziyaretini de yerine getirdi. Bu arada Mısır'ı da ziyaret etti. Yazılı kaynaklar, orada **Sultan Berkuk**'un sarayına girdiğini, **Şeyh Hüseyin Ahlat** ile tanıştığını, onunla bacanak olacak şekilde iki kız kardeş ile evlendiğini, şehzadelerin eğitilmesiyle görevlendirildiğini belirtir. Bu arada bir süre de bacanağının yerine **Caize Tarikatı** şeyhliğini de yürüttü. Daha sonra Tebriz'e giderek **Timur** ile tanıştı. Kudüs üze-

rinden Anadolu'ya dönüp bir süre Konya'da kaldıktan sonra Tire ve Aydın'ı izleyerek Sakız Adası'na geçti. Burada halkın İslam dinini kabulünde etkin rol oynadı. 1406'da Edirne'ye, baba ocağına döndü. Aynı yıl **"Letâif-ül-İşârat"** (İşaretlerin Öyküleri) adlı fıkıh kitabını kaleme aldı. Bu yapıtın sadece ismi bilinmektedir. Ancak, aynı yapıtın kolay anlaşılabilmesi amacıyla **"Şerh-i Teshil"**ini (Kolaylaştırılmış Açıklama) kaleme aldı.

Yıldırım Beyazıt'ın şehzadelerinden **Musa Çelebi** tarafından **"Kazasker"** atandıktan sonra, bir tür **"Medeni Kanun"** niteliğindeki **"Cami-ül Fusûleyn"** adlı yapıtını 1413'te yazdı. Bu yapıtta, yargıçların hiçbir baskı altında kalmadan kendi içtihatlarına göre karar vermeleri gerektiği fikrini savundu.

En önemli yapıtı ise **"Varidat"** adını taşır. Eser, ancak ölümünden otuz beş yıl sonra torunu **Hafız Halil'**in yazdığı **"Menâkıbin Şeyh Bedrettin"** adlı yapıtta söz edilip anlatıldığından gün ışığına çıktı (1420, 1460). Yapıtın ana konusu dünya ile âhiret arasındaki kalın çizgilerle belirlenmiş çelişkiler ve dinsel önemli kavramların açıklanmasıdır.

Bedrettin'in savunduğu inanca göre, insan Tanrı'nın yarattığı en yüksek nitelikli varlıktır. Zira, Tanrı insanı kendi kemâlinin sureti içre halketmiştir. Yüce Tanrı, bilim, güç, görme, işitme, dilek ve benzeri isimlerine tamamen mazhar olmak üzere melekleri değil, insanı halketmiştir. İnsanın asıl onuru, o ilahi adlara mazhar oluşundandır.

Ona göre kıyamet, gerçekleşmeyecektir ve dolayısıyla **"Öldükten sonra diriliş"** de yoktur.

Bedrettin, her şeye rağmen, savunduğu fikirler nedeniyle değil, kazasker olarak görev yaptığı **Musa Çelebi'**nin **Çelebi Mehmet'**e yenilmesi nedeniyle 1413'te İznik'e sürüldü. Ayrıca, onun sürgünü, en hafif cezalardandır ve Osmanlı literatüründe şu sözlerle ifade edilir:

"Ulûfe tâyini ile sürgün — Ayda bin akçe ile oturma — Yevmi yüz akçe ile tutuklu — Bir dirhem altınla oturma — Vazife ile göz hapsi — Bin akçe ile göz hapsi — Bin akçe aylıkla ikâmete memur— Bin dirhem maaşla sürgün."

İznik'teki etkinlikleri, kısacası idamına neden olan etkinlikleri ise çeşitli kaynaklarda şu yolda anlatılır:

- Milleti dalâlete (sapıklığa) sürükleyecek şekilde faaliyet!
- Talebelere ders verip onları yanlış yola sevketmek!
- Börklüce'yi terakkide görünce firar etmeyi düşünmek!
- Bir yandan, eser yazarken bir yandan da devletin hali ve İslamiyetin değişmesi üzerine dersler vermek!
- Gizli mürid ve adamlar yetiştirmek!
- Eski kethüdası Börklüce Mustafa'nın ayaklanması üzerine, onunla birlikte davranarak İznik'ten uzaklaşmak!
- Hakkında "Kanı helal, malı haramdır!" diye fetva verilmesi!

ŞEYH BEDRETTİN MUSA ÇELEBİ'YE KAZASKER OLUYOR...

Dönelim Osmanlı'daki **"Fetret Devri"** günlerine...

Yıl 1411... **Yıldırım Beyazıt'ın** Ankara'da **Timur'a** yenilmesinden 9 yıl geçmiştir. Timur Anadolu'yu terk etmiş. Beyazıt'ın şehzadelerinden **Musa Çelebi** Edirne'de, **Çelebi Mehmet** ise Bursa'da padişahlıklarını ilan etmişlerdir. Öteki kardeşlerden **Süleyman Çelebi,** Musa; **İsa Çelebi** ise Mehmet tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Aynı yıl Musa Çelebi **"Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin"**i kazasker (Osmanlılar'da ilmiye sınıfının en yüksek devlet görevlisi) makamına getirdi. Bedrettin'in bu göreve

getirilmesi, o tarihlerde Osmanlılar'da "Şeyhülislamlık" makamı olmadığından "yargı gücü"nün başı olması anlamını taşıyordu. Artık bütün kadıların âmiri ve padişahın en etkin üyesi Şeyh Bedrettin idi... Onun bu önemli göreve gelmesinin ardından, kendisi sık sık hükümdarla görüşecek, dolayısıyla onu etkileyecek ve Osmanlı tarihinin yazılmasına etkin bir rol oynayacaktı.

Bedrettin, Edirne'ye geldikten iki yıl sonra, Musa Çelebi kardeşi Süleyman Çelebi'yi ortadan kaldırarak Osmanlı imparatorluğu'nun Rumeli kesimine egemen oldu. Edirne'de ününü daha önceleri çok işittiği Şeyh Bedrettin ile tanıştığı esnada **Börklüce Mustafa** da Şeyh'le birlikte ve onun en büyük yardımcısıydı.

Bedrettin, **"Varidat"** adlı en ünlü yapıtında insanoğlunun doğuştan birbirleriyle eşit olduğunu, bazılarının devasa servete sahip oluşunun, bazılarının ekmek bile bulamayışının ilahi amaca aykırı düştüğünü öne sürdü. **"Her dinden kişi, Hıristiyan, Müslüman, Musevi hep Tanrı kuludur, hepsi birbiriyle kardeştir. Aralarında sevgi bulunması şarttır."** şeklinde konuştu. Bu görüşler Musa Çelebi'nin yönetimi altında bulunan Hıristiyan topluluklarca da hoş karşılandı. Ve de Bedrettin'in fikirleri gün geçtikçe daha da hızlı yayılıp taraftar bulmaya başladı. Ancak, "mal ortaklığı" ve "devlet yönetimi" hakkındaki marjinal görüşlerini ilk zamanlar daha yumuşak bir ton ve üslupla ifade etti.

Musa Çelebi, sık sık görüşüp dinlediği, kendisine çok değer verdiği bu zeki fıkıh adamının ister istemez etkisi altında kaldı ve onu kazaskerliğe getirdi.

Musa Çelebi, özellikle Şeyh Bedrettin'in şu fikirlerini benimseyip uygulama alanına geçirdi:

- Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında fark gözetmemek!

- Halkı, beylerin zulmünden kollayıp kurtarmak, beylere ezdirmemek!
- Beylerin mal varlıklarını zulme uğrayanlara vermek!
- Devlet yönetiminde beylere değil, halka dayanmak!
- Beylerden giderek yüz çevirip, halka yönelmek!

Bu davranışlar, bir anlamda hükümdarın çevresindeki bulunan tüm beylerin ve komutanların yavaş yavaş ona sırt çevirmeye başlamasına neden oldu. Zira, o dönemde, yani XIII. yüzyılın başlangıcında Anadolu ve Trakya'daki beyler, birer "mini hükümdar" durumundaydılar. Bey oldukları topraklarda diledikleri gibi asker toplar, vergi salar, mahkeme kararlarına uymaz, padişaha danışmaya gerek duymazlardı. Zaten tüm beyliklerde beylikler babadan oğula geçer, topraklarda yaşayan kişiler beylerin kulları addedilirlerdi.

Musa Çelebi'nin giderek beylerle arası daha da açıldı. Öyle ki, ünlü **Gazi Evranos Bey**, gözleri görmediğini bahane ederek padişahın çağrısını bile reddedebilecek duruma geldi.

Musa Çelebi ise Bedrettin'in öğretilerini yaşama çevirmeyi sürdürdü. Önce beylere parasal birçok sorumluluk yükledi, haksızlık ve zulmünü saptadığı beylerin mallarına el koyarak güvendiği kişilere verdi. Halktan ve de sıradan kişileri önemli mevkilere getirmeye başladı. Nitekim, bu arada **"Kör Şahmelik"** adındaki sıradan bir kişi çok kısa bir süre içerisinde vezir oldu, **"Koyun Musa"** adlı biri de sarayda önemli bir işe getirildi. Bazı sancakların başına da yine halktan adamlar atandı. Aldığı sert önlemlerle Musa Çelebi; **Gazi Evranos, Mihaloğlu Yahşi, Çandarlı İbrahim Paşa, Borak Bey, Sinan Bey** gibi ünlü birçok beyi sindirdi, kendisine karşı gelmeye kalkışanları da idam ettirdi.

Edirne'de padişahlığını ilan eden **Musa Çelebi**'nin beylere karşı takındığı bu tavır, onların saltanatına son verip,

yeni vergiler yüklemesi, mallarını müsadere etmesi, bazılarını ipe göndermesi, önemli görevlere halktan adamları ataması hemen tüm beylerin ona cephe almasına neden oldu. Bu nedenle artık yavaş yavaş beylerin kimileri Musa Çelebi'yi terk ediyor, kimileri de Çelebi Mehmet'in Bursa'dan Trakya'ya geçip Musa Çelebi'nin saltanat iddiasına son vermesini bekliyorlardı. Bunların en önemlilerinden Çandarlı sülalesinin kurucusu sayılan **Çandarlı İbrahim Paşa,** Bizans İmparatoru'nun taahhüt eyleyip ödemediği bir haraç sorununu görüşmek amacıyla Musa Çelebi tarafından Bizans'a gönderilmesini fırsat bildi ve Bizans İmparatoru ile birleşip onunla Çelebi Mehmet lehine bir antlaşma yaptı. Durumu öğrenen Musa Çelebi, ordusuyla yürüyerek Bizans'ı kuşattı, ancak Çelebi Mehmet'in Rumeli'ye geçmek üzere olduğunu öğrenince kuşatmayı kaldırdı. Mehmet Çelebi ise, taht kavgasında artık karşısında tek kişi kalmış rakibi Musa Çelebi'yi de yok etmek amacıyla Bizans İmparatoru ile bir antlaşma imzaladı. Ve Bizans kuvvetleriyle de birleşerek Edirne üzerine yürüdü. Çatalca civarındaki **İnciğiz**'de iki kuvvet karşılaştı. Çarpışmalarda Musa Çelebi kuvvetleri Çelebi Mehmet'in kuvvetlerine galebe sağladı. Çelebi Mehmet ise yaralanarak çarpışma alanından ric'at etti...

MUSA ÇELEBİ ÖLDÜRÜLÜYOR...

5 Temmuz 1413 çarşamba günü, başında Çelebi Mehmet ile Rumeli ve Anadolu beylerinin bulunduğu, Sırp, Bizans ve Dulkadiroğlu birliklerinin de takviye ettiği birlikler birleşerek Musa Çelebi'nin bulunduğu Edirne üzerine yürüdü.

Musa Çelebi, kendisine saldıran bu kalabalık ordu karşısında fazla direnç gösteremeyerek geri çekildi. İki tarafın kuvvetleri **Samako** yakınlarındaki **Çamurluova**'da amansız bir meydan savaşı verdi...

Musa Çelebi, savaşta ağır bir yenilgiye uğrayarak Eflak'a doğru kaçtı. Ancak, **Saruca Bey** tarafından yakalanarak katledildi ve cesedi Bursa'ya nakledilerek **Hüdâvendigâr** Türbesi'ne defnedildi.

Çamurluova'daki savaş sonrası Musa Çelebi'nin yanında bulunan Şeyh Bedrettin de Çelebi Mehmet'e esir düşenler arasındaydı.

ŞEYH BEDRETTİN SÜRGÜNE GÖNDERİLİYOR...

Çelebi Sultan Mehmet, artık Osmanlı'nın tüm sınırları içindeki topraklarda egemen ve imparatorluğun beşinci hükümdarı olarak tek başına padişahtı... Derhal fermanlar çıkartarak Rumeli topraklarındaki tüm eski beyleri, beyliklerine kavuşturdu. Yine bir ferman çıkartarak, artık Osmanlı'nın yönetim şeklini ve rejimini adamakıllı tehdit etmeye başlayan **"Bedrettin Hareketi"**ne set çekmek için **"Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin"** çok sıkı bir koruma altında eşi, kızı ve oğlu ile birlikte İznik'e sürgüne yolladı. Şeyhin burada ömrü boyunca gözaltında tutulmasını emretti. Şeyh Bedrettin'den hemen sonra onun sağ kolu **Börklüce Mustafa** da İznik'e gelip yerleşti.

Bedrettin, İznik'te sürgün hayatı yaşayıp giderken, kendisini görmeye akın akın gelen müritleriyle görüşmeyi, öğretilerini çeşitli yapıtlarda toplamayı da sürdürdü. Ve **"Bedretinîlik"** denilen hareketin dayandığı ana fikir temellerini yaymayı sürdürerek özetle (o zamana göre ihtilalci sayılan) şu fikirleri yaymayı sürdürdü:

- Allah, yarattıklarından ayrı değildir!
- Âlem, eskidir!
- Dünya ve âhiret farkları itibarîdir!
- Beden âlemi kalkarsa ruhlar ve soyut şeylerden hiçbir şey kalmaz!

- Dünya ve ahiret, madde ve ruh âlemi birbirine paralel, aynı zamanda ezelî ve ebedîdir!
- Beden için bekâ yoktur!
- Cennet ve cehennem dünyadaki iyi ve kötü hareketlerin ruhlardaki tatlı ve acı tezahürleridir!
- İnsanı Hakk'a doğru götüren her şey melektir!
- Aksi yola sürükleyen şeyhler ve insandaki şehvanî kuvvetler şeytandır!
- Cismânî unsurlar mutlak zeval ve fena bulacaktır!
- İsa, ruhuyla diri, bedeniyle ölüdür!
- Tanrı, dünyayı yaratmış ve insanlara bahşetmiştir!
- Yiyecekler, giysiler, hayvanlar, toprak ve tüm toprak ürünleri genelin ortaklaşa malıdır!
- İnsanlar yaradılışları ve de doğaları gereği birbiriyle eşittir!
- Birinin servet toplayıp biriktirmesiyle, diğerlerinin ekmeğe bile muhtaç kalması ilahi amaca uygun değildir!
- Nikâhlı kadınlar, kiminle nikâhlı ise sadece onundur! Bunun dışında her şey insanlığın ortak malıdır!
- Ben senin evinde kendi evim gibi oturabilmeliyim!
- Sen benim eşyamı kendi eşyan gibi kullanabilmelisin!
- Mallarımızı karşılıklı olarak kullanabilmeliyiz!
- Tanrı, koyduğu yasalardan hakkı ile yararlanması için insana akıl ve sağduyu bağışlamıştır!
- Herkes kendi aklının muhiti dairesinde Tanrı'nın buyruklarını kabul eder!
- Fikir ve vicdan tabiat düzenliğinin ürünüdür, zorbalık ona etki etmez!
- Gerek Müslümanlık'ta, gerek Hıristiyanlık'ta ulemanın ve papazların hataları ile nice bid'atlar ihdas olunmuştur. Bunlar kaldırılırsa din bir olur.

- Hıristiyanların Tanrı'ya ibadet ettiklerini inkar edenler dinsizdir!
- Müslüman, Hıristiyan, Musevi, Mecusi hep Allah kuludur, birdir, kardeştir, aralarında da sevgi ve kardeşlik bulunması şarttır!
- Zulüm ve el koyucu bir ürünün sonucu olan iktidarın tecavüzlerini hoş görmek ve emirlerini yerine getirmek kesinlikle caiz değildir!
- Saray, saltanat, yeniçeri ve savaş hep zulüm eseridir!
- Tekkeler, dervişler, âlimler de zulüm ve tegallüp ürünüdür!
- Yöneticiler, devr-i saadette olduğu gibi halk tarafından seçilmelidir!
- Herkes tam bir özgürlük içinde kendi fikir ve mesleğinin sahibi olabilmeli, komşusunun meslek ve mezhebine hürmet etmelidir!

Bazı yazarlar ve tarihçiler Bedrettin'i sadece bir mezhep kurucusu ya da bir öğreti koyucu olarak görüp, saltanat ya da kurulacak yeni bir devletin başkanlığı iddiasında bulunmadığını öne sürer. Bazıları ise bunun aksini savunurlar. Onlara göre, Bedrettin kendisine inananlarla bir devlet kuracak, Osmanlı topraklarında yaşayan halk arasındaki din farkını ortadan kaldıracak, Müslüman olmayanlar bile bu ülke taksiminden yararlanacaklardı.

Şeyh Bedrettin'in fikirleri, halifeleri olarak kabul edilen **"Börklüce Mustafa"**, **"Torlak Kemal"** ile kendisini ziyaret edenler arasında hızla yayıldı, taraftarları gün geçtikçe çoğaldı. Bazı medrese öğrencileri (mollalar) ile Kazaskerliği sırasında yanında çalışmış olanların büyük bir kesimi de fikirlerinin yayılmasında önemli rol oynadı. Bu fikirleri benimseyenler sadece Türkler değildi. Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında da şeyhin taraftarları vardı.

BEDRETTİN HAREKETİ UYGULANIYOR...

Bedrettin'in İzmit'e sürgün gönderilmesinden 6-7 yıl sonra, Şeyh'in önde gelen iki müridi **Torlak** ve **Börklüce,** memleketlerine dönerek Bedrettin'in fikirlerini benimsemiş onbinlerce müridi kendi etraflarında topladılar. Bu fikirlerin ilk canlı uygulaması **Karaburun**'da oldu.

Bedrettin'in yandaşları Karaburun'da duruma tamamen hâkim olup, din, ırk, milliyet ayrımcılığını gözetmeden, toprağı birlikte işlemek, beylik ve paşalık gibi unvanları tanımamak uygulamasına giriştiler.

Artık, **"Bedrettin Hareketi"** resmen ve de açıktan açığa başlamış oluyordu.

Karaburun'daki uygulama derhal padişah **Çelebi Mehmet**'in kulağına gitti. Bu uygulamanın Osmanlı devletinin bütünlüğü bakımından bir tehlike olabileceğini düşünen padişah, derhal Saruhan Valisi'ne hareketi bastırması için ferman çıkarttı. **Saruhan Valisi Süleyman Bey,** aslında Bulgar Kralı'nın oğluydu ve Müslüman olmadan önceki adı "Sisman" idi...

Börklüce Mustafa ise, büyük bir askeri güçle Saruhan Valisinin üzerine gelmekte olduğunu öğrenince hemen hazırlıklara girişti... Kendine göre "bir nevi seferberlik" ilan etti. Toprağı ve hayvanları ortak malları gibi kullanan, saçları kesik ve başları açık Bedrettinîler **"Dede Sultan"** diye hitap ettikleri Börklüce'nin çağrısı üzerine derhal silahlandılar. Karaburun'un dağlık geçitlerini tutup kente giriş yollarını kapattılar. Türkmen oymaklarının, Yahudilerin, Sakızlı Hıristiyan Rumlar'ın ve adadaki adalıların da bulunduğu bu kuvvetlerle Saruhan Valisi Süleyman Bey'in askerleri arasındaki çarpışmalar **"Stilaryos Dağı"**nın geçitlerinde cereyan edip sonuçlandı. Vali ve beraberindeki askerlerin büyük bir kesimi kılıçtan geçirildi.

Çarpışmaların ardından doğal olarak **Börklüce** ve adamlarının güçleri arttı ve kendilerine olan güvenleri çoğaldı, kendilerine binlerce kişi katıldı. Ancak, aradan fazla zaman geçmeden bu kez de Saruhan'ın yeni valisi **Ali Bey** askerleriyle birlikte Bedrettinîler'in üzerine yürüdü. Gelgeldim, yeni saldırıdan da bir sonuç alınamadı. Ali Bey ve kurtulabilen askerler Manisa'ya ric'at etmek mecburiyetinde kaldılar.

Aynı günlerde **Torlak Kemal,** Manisa yöresinde harekete geçti, çevresine çok sayıda insan topladı. Çok geçmeden Antalya ve Muğla da bu harekete katıldı.

İki valinin de üst üste Bedrettincilerin kuvvetleri karşısında tutunamayıp yenilmeleri Osmanlı padişahını oldukça endişelendirdi. O sırada **Selanik**'i kuşatma altında tuttuğundan, Börklüce'yi ortadan kaldırmakla henüz 12 yaşında olan **Amasya Valisi Mustafa**'yı görevlendirdi ve şehzadenin yanına deneyimli bir komutan olan **Beyazıt Paşa**'yı verdi. Çok iyi ve güçlü bir şekilde silahlanmış, savaş deneyimi de olan kalabalık bir Osmanlı ordusu İzmir-Manisa yönüne doğru harekete geçti.

Savaşlar gerçekten çok çetin ve kanlı cereyan etti. Bedrettin yandaşları sayıca on binden çok fazlaydı, ama Osmanlı ordusu da ondan aşağı değildi, üstelik profesyonel bir yapıya sahipti. Tire ve Karaburun'daki çarpışmalarda dört bin kadar Bedrettin yanlısı kılıçtan geçirildi. İnançlarından vazgeçirilmek için tutsaklara ağır işkenceler yapıldıysa da hiçbir yarar sağlanamadı. En sonunda **Börklüce Mustafa** da yakalandı ve idam edildikten sonra çarmıha da gerildi. Ölüsü bir devenin üzerinde gezdirilerek halka gösterildi.

Börklüce öldürüldükten, binlerce taraftarı kılıçtan geçirildikten sonra **Şehzade Murat**'ın başındaki Osmanlı ordusu, **Torlak Kemal**'in Manisa'da bulunan iki bin kişilik kuvveti üzerine yürüdü. Çarpışmalar kısa sürdü. Torlak Ke-

mal'in kuvvetlerinden çok azı sağ kaldı, kendisi de yakalanarak Hassa'nın orta yerinde asılıp idam edildi.

Şeyh Bedrettin ise, Börklüce ve Torlak'ın akıbetleri üzerine İznik'ten ayrılarak **Kastamonu**'ya, oradan da bir gemiyle Karadeniz'e açılıp **Eflak** kıyılarına ulaştı. **Eflak Bey'i Mirçe**, Bedrettin'i kazaskerliği zamanından tanıyor ve Çelebi Mehmet'e de kin besliyordu. Bu yüzden Şeyh'e yakınlık gösterip yardımlarda bulundu.

Bedrettin, daha sonra Silistre yolu ile **Deliorman** bölgesine gitti ve orada uzun bir süre kaldı. Bölgede, kendi öğretisine uygun dünya görüş ve inancındaki halk, eski **Babai** inancının da etkisiyle onun etrafında birleşti. Bedrettin, müritlerini daha da çoğaltmak için gerekli yerlere mektuplar yazarak şöyle çağrılarda bulundu:

—Siz ey haklarından yoksun kalmış olanlar; kıyam edin! Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal halife ve dâilerimizdir. Halkı doğru yola çağırmak için göndermişizdir. Göz işaretiyle âlem mülkünde zuhur ve haraca mürid ve mutemetlerimize helâl kıldık. Memleketi idare ve itikat edenlere taksim eylemek, ilm kuvveti ve sırr-ı tevhidin hakikati ile taklid ehlinin millet ve mezhep kanunlarını iptal etmek ve boşu boşuna haram sayılan bazı şeyleri meşrep ve vüs'atiyle helâllandırmak muradımızdır.

Bedrettin'in çevresinde böylelikle toplananların sayısı her geçen gün katlanarak arttı. Ancak, Deliorman'daki bu etkinliklerini sürdürürken Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in öldürülüşlerinin haberi kendisine ulaştı. Çelebi Mehmet de Bedrettin'i sıkı bir takip sonucu yakalatmayı başardı.

Şeyh, Serez'e, Çelebi Sultan Mehmet'in huzuruna götürüldü. Yaygın bir söylentiye göre, padişah kendisine sordu:

— Neden benzin sarı?

Bedrettin yanıt verdi:

— Güneş, batacağı zaman sararır!

Çelebi Mehmet'in buyruğuyla bir divan kurularak Şeyh Bedrettin yargılandı. Ve Mevlânâ Haydar, adlı birinin başını çektiği divân, fetvasını verdi:

— Bedrettin'in şer'an katli helâl, ama malı haramdır!

İşte bu fetva, yani "Ölüm emri" üzerine Şeyh Bedrettin Serez Çarşısı'na götürüldü. Burada bir nalbant dükkânının önünde hazırlanan sehpada, elbiseleri çıkartılarak çırılçıplak asıldı.

Yıl 1420 idi...

Bedrettin, idam edildikten sonra Serez'de yandaşlarının yaptırdığı bir türbeye defnedildi. Rumeli topraklarının Osmanlı tarafından yitiriliş yıllarında mezarından çıkartılan kemikleri İstanbul'a getirildi ve Sultan Mahmut türbesine gömüldü.

SAKAL-BIYIK KESİLDİ, CELALÎ AYAKLANMALARI BAŞLADI

Devr-i Kanuni Sultan Süleyman dönemi.

O dönemde adı **Bozok** olan, **Yozgat'ta**, kent merkezine fazla uzak olmayan bir mezra...

Ağustos 1526'da ayın son günleri... Mezra halkı hasadını yapmış, harmanla meşgul...

Mezranın önde gelenlerinden **"Sülünoğlu"** adıyla bilinen **Baba Kadri Hocaoğlu Şah Veli ve Bozok'un** sayılı eşrafından **Baba Zünûn**, ikindi namazını kılmış, kahvede köylülerle yârenlik etmekte...

Derken bir delikanlı nefes nefese köy kahvesine ulaştı:

— *Ağalar, Tahrir Memuru bizden yana geliyor... Başlarında Bozok Sancakbeyi Herzekzade Ahmet Paşa'nın oğlu Mustafa Bey ve yanında da çok sayıda silahlı adamı var...*

Kahvedekilerin bakışları az ötedeki dönemece yöneldi...

Delikanlının dediği gerçekleşmişti. Tahrir Memuru, Ahmet Bey ve silahlı adamları atlarını tırısa kaldırmış kendilerinden yana geliyorlardı.

Sülünoğlu ile kankardeşi **Baba** Zünûn birbirlerine bakıştılar.

Sülünoğlu mırıldandı:

— *Bizim, mezraya Sancakbeyi 200 akçe vergi biçmişti... Köylüler ödeyemedi onca parayı... Sanırım o yüzden Hersekzade Ahmet Paşa oğlu Mustafa ile adamlarını yine saldı üzerimize.*

Az sonra Bozok'tan gelen silahlı atlılar kahvenin önündeydiler.

Hersekzade'nin oğlu Mustafa Bey, kahvedekileri selamladıktan sonra daha önceden tanıdığı **Sülünoğlu Baba Kadri Hoca**'ya seslendi:

— *Sülünoğlu, paşa babamın size saldığı 200 akçe vergiyi ödememişsiniz!.. Bu ne haldir?.. Sancak Beyi'ne karşı mı koyarsınız yoksa?..*

Ayağa kalkan Sülünoğlu;

— *Yok beyim,* dedi, *ne münasebet. Paşamızın emri başımız üzre... Ama, mezramız 200 akçe vergi ödeyebilecek güçte değildir...*

Mustafa Bey diretti:

— *Ben onu, bunu anlamam! Bu 200 akçe ödenecek; o kadar!*

Konuşmaları dinleyen **Musa Koca** adındaki saçları ve sakalları neredeyse beline kadar uzamış bir Bektaşi Dedesi dayanamayarak öne atıldı:

— *Bre Ahmet Bey!.. Bizim yoktur o kadar akçemiz!.. Neyimizi alacaksınız yoksa, canımızı mı?*

Öfkelenen Mustafa Bey, hiddetle bağırdı:

— *Yakalayın şu densiz kocayı; tez urun yere!*

Dört-beş asker atından inip yaşlı adamı yakaladılar, sürükleyerek Mustafa Bey'in atının önüne kadar getirip yere diz çöktürdüler...

Ahmet Bey yine bağırdı:

— *Ali; tez şunu saçından da, sakalından da yoksun kıl!*

Ali dediği adam, hızla atından indi... Belinden usturasını çıkartarak yere çökertilmiş bir vaziyette duran **Musa Koca** adlı Bektaşi dedesinin önce saçlarını, sonra sakalını ve bıyıklarını kökünden kesti... Beş-on dakika içinde Bektaşi Dedesi cascavlak kaldı... Bu durum onun için aşağılanmanın, kötü duruma düşmenin de ötesinde, çok onur kırıcı bir

şeydi... Ağladığını belli etmemek için dişlerini sıkıp gözlerini sımsıkı yumdu...

Ahmet Bey:

— *Üç güne kadar 200 akçeyi tahrir memuruma vermezseniz, mezradaki bütün er kişiler işte bu diz çökmüş adam gibi saçsız, sakalsız, bıyıksız dolaşacak!.. Bu size artık son ihtarımdır!*

Kahvedekilerin üzgün ve şaşkın bakışları arasında Bozok'dan gelen atlılar atlarına atladıkları gibi geldikleri yoldan mezrayı terk ettiler...

Herkes **Baba Zünûn**'un ve kankardeşi **Sülünoğlu Baba Kadir Hoca**'nın etrafında toplandı...

Ve ilk iş olarak saçı, sakalı, bıyıkları dibinden kazıtılan Bektaşi Babası **Musa Koca**'nın üstüne bir örtü örtülerek, iki kişinin kollarında az ötedeki Bektaşi tekkesine götürüldü...

Şimdi herkes soruyordu:

"Ne olacak Baba Zünûn erenler?"

"Ne yapacağız Sülünoğlu?"

"Musa Koca'nın öcü alınmayacak mı?"

"Böyle zulüm, böyle rezillik görülmüş mü?"

"Musa Koca'dan sonra sıra bizlere mi gelecek?"

"Elimiz, kolumuz, ağzımız ve onurumuz bağlı mı dolaşacağız şu dâr-ı dünyada?"

"Ne dersin Sülünoğlu?"

"Ne dersin Baba Zünûn?"

Baba Zünûn ile Sülünoğlu Baba Kadir Hoca Bozoklu Türkmenlerin en önde gelenlerindendi... Türkmen oymakları arasında bir dediği iki edilmezdi...

Yaşlı Musa Koca'nın saçının, sakalının, bıyığının herkesin gözü önünde kazıtılması her ikisinin de ağırlarına gitmiş, kanlarına dokunmuştu...

Nitekim, bir süre sessiz kaldıktan sonra Sülünoğlu'nun dudakları arasından ıslık gibi şu dörtlük döküldü:

"Şalvarı şaltak Osmanlı

Eğeri kaltak Osmanlı
Ekende yok biçende yok
Yemede ortak Osmanlı"!..

Baba Zünûn ise elindeki asayı yere vurdurarak tane tane konuştu:

— *Onların Osmanlı usturası baba erenlerin saçını, sakalını, bıyığını kesti... Bizim Türkmen kılıçlarımız onların kellelerini kesecektir... Tez tüm civar oymaklara haber salın... Eli kılıç tutan ne kadar yiğit varsa atına atlayıp gelsin buraya... Osmanlı'dan alınacak öcümüz vardır!*

Tarih 27 Ağustos 1526 idi...

Kanuni Sultan Süleyman'ın başındaki muhteşem bir Osmanlı ordusu Macaristan içlerinde zaferden zafere koştuktan sonra, İstanbul'a dönüş hazırlıklarına geçmişti...

Aynı gün, Bozok Sancağı ise tarihe **"Baba Zünûn Ayaklanması"** adıyla geçecek ve daha sonra da XVI. ve XVII. yüzyıllarda Anadolu'da sık sık çıkan ayaklanmalara verilecek olan **"Celalî Ayaklanmaları'nın** ilki, **"Baba Zünûn"**un önderliğinde başlamıştı...

Bu tarihten iki gün sonra **Baba Zünûn** 29 Ağustos 1526'da etrafına topladığı tepeden tırnağa silahlı on bin kadar atlı ile gece Bozok Sancakbeyi'nin konağını basıp yağmaladı... Çıkan çatışmada **Hersekzade Ahmet Paşa, oğlu Mustafa Bey** ve yakınları baştan sona kılıçtan geçirildiler...

Baba Zünûn'un dediği olmuş, Osmanlı usturası Türkmen babasının saçını, sakalını bıyığını; Türkmenler ise Osmanlı sancak beyinin kellesini kesmişlerdi...

Haber, İstanbul'da saraya ulaşır ulaşmaz bir bomba etkisi yaptı... Baba Zünûn'un başını çektiği ayaklanmacıların üzerine önce **Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa** kuvvetleriyle yürüdü... Gelgelelim, ayaklanma o zamana kadar yaygınlaşmış, ayaklanmacıların sayısı da hayli artmıştı... Çıkan çarpışmada Hüsrev Paşa canını zor kurtardı...

Ayaklanmacıların üzerine ikinci olarak **Malatya Beylerbeyi Yularkaptı İskender Bey** yürüdü... Ama, o da Baba Zünûn'a yenilmekten kurtulamadı...

İstanbul'da Osmanlı yöneticileri her şeye rağmen Baba Zünûn ve adamlarının peşini bırakmaya niyetli değildi... Nitekim, bu kez de ayaklanmacıların üzerine **Rumeli Beylerbeyi Hüseyin Paşa** komutasında bir ordu gönderildi. Çıkan çarpışmalarda Baba Zünûn öldürüldü. İkinci kez ayaklanmacıların üzerine yürüyen **Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa,** ilk yenilgisinin öcünü almak istercesine yakaladığı tüm ayaklanmacıları kılıçtan geçirdi.

Böylelikle sakal, bıyık, saç kazıtılması nedeniyle (tabii aslında vergi yüzünden) çıkan **Baba Zünûn Ayaklanması** bitmiş, ama tarihe **"Celalî Ayaklanmaları"** diye geçecek ve 200 yıl süreyle Osmanlı'yı sarsacak olan Anadolu'daki ayaklanmalar zinciri başlamış oldu.

NİÇİN "CELALÎ" AYAKLANMASI...

Her ne kadar **"Baba Zünûn Ayaklanması"** Celalî Ayaklanmaları zincirinin ilk halkası olarak gösterilse bile bu zincire adını veren ilk ayaklanma, "Baba Zünûn"dan on yıl önce, 1519'da **"Bozoklu Şeyh Celal"** tarafından çıkarılan ayaklanma oldu.

Yavuz Sultan Selim'in son saltanat döneminde ortaya çıkan **Bozoklu Şeyh Celal,** etrafına topladığı kimi müritleri ile **Turhal** yöresine gidip Kalenderiye mezhebine mensup Kalender dervişleri gibi giyinerek bir mağara içinde yaşamaya başladı. Bu arada, müritleri onun aslında bir **"Mehdi"**, bir **"Mesih"** olduğu yolunda çevrede yoğun bir propaganda faaliyetine girişti. Şeyh Celalîn müritleri böylelikle giderek inanılmaz sayılara ulaştı. En sonunda 1519 yılı başlarında Bozoklu Celal, kendisini **"Mehdi"** ilan etmekten çekinmedi.

Çevresine toplanan çoğu atlı 20 bin kadar silahlı müridi ile **Turhal** ve yöresine egemen oldu. Kendisine **"Şah Veli"** unvanını da vererek ortalığı kasıp kavurmaya, istediği gibi hüküm sürmeye, Osmanlı'nın resmi görevlilerini de kendi yanına çekmeye başladı.

1519 yılının Nisan ayına gelindiğinde, **Bozoklu Şeyh Celal**'in ünü doruk noktasına ulaştı ve doğal olarak bu durum Osmanlı yönetiminde rahatsızlığa neden oldu ve **"haddini bilmez bir eşkıya, tecennün etmiş (delirmiş) bir sahte şeyh"** olarak görülen **"Bozoklu Celal"** ve "avanesi"nin tenkiline (tamamen ortadan kaldırılmasına) kesin karar verildi.

Derhal bir ordu oluşturuldu. Ordunun başına vezir pâyesiyle **Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa** geçirildi. **Dulkadir Beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey**'in kuvvetleriyle Ferhat Paşa'ya yardım etmesi kararlaştırıldı. Ferhat Paşa ordusunun başında İstanbul'da Şeyh Celal'in üzerine hareket ederken, Şehsuvaroğlu da Elbistan'dan yola çıkıp ayaklanmacıların üzerine doğru hızla ilerlemeye başladı. Şeyh Celal, Osmanlı ordularına karşı koyamayacağını anlamıştı. Bu nedenle kendisine bağlı müritlerinden oluşan kuvvetlerin Sivas istikametinden yana çekilmeleri emrini bildirdi. Dolayısıyla Ferhat Paşa ile ayaklanmacılar arasındaki mesafe kapanırken Şehsüvaroğlu Ali Bey arasındaki mesafe adamakıllı azalmıştı. En sonunda Şehsüvaroğlu, Şeyh Celal'in kuvvetlerini yakalayıp bir dağ eteğinde kıstırmayı başardı. Çıkan çatışma oldukça kanlı cereyan etti. İlk anlarda Celal'in müritleri çetin bir direniş gösterdiyseler de Şehsüvaroğlu'nun süvarileri karşısında fazla tutunamadılar... Şeyh Celal, yenileceğini anlayınca kaçmaya yeltendiyse de kısa süren bir izlemenin ardından yakalandı, başı kesildi ve kesik başı içi süzme bal dolu bir torbaya konularak bir kanıt ve zafer nişanesi olarak İstanbul'a gönderildi. Öte yandan Ferhat Paşa'nın kuvvetleri

de Şehsüvaroğlu'nun baskınından kaçan ayaklanmacı firarileri **Akşehir** yakınlarında ele geçirip çoğunu öldürdü...

Bu tarihten sonra Osmanlı yöneticileri Anadolu'da çıkan tüm ayaklanmaları işte bu **"Şeyh Bozoklu Celal Ayaklanması"** nedeniyle, onun adından galat, **"Celalî Ayaklanması"** diye anar oldular.

İşin ilginç yanı, ilk Celalî ayaklanmasını bastıran **Dulkadir Beyi Şehsüvaroğlu Ali Bey** ve üç oğlu **Saru Aslan, Üveys Bey** ve **Divâne Veled;** Ferhat Paşa'nın çevirdiği entrikalar nedeniyle 21 Temmuz 1522'de başları vurularak idam edileceklerdi.

KALENDEROĞLU AYAKLANMASI

Kalenderoğlu, **Hacı Bektâş-ı Velî**'nin çocuğu kabul edilen **Balım Sultan**'ın oğluydu. **"Kalender Çelebi"** diye de ün yapmıştı.

Bir Alevî Babası olan Kalender Çelebi, 1527 yılına gelindiğinde Anadolu'da hükümran olmak amacıyla, Osmanlı'ya başkaldırmış, etrafına 30.000 kişilik silahlı bir güç de toplamayı başarmıştı. **Baba Zünûn** ayaklanmasından hemen sonra ortaya çıkan ve özellikle İç Anadolu ve Sivas-Erzincan yöresinde çok seveni bulunan **Kalender Çelebi,** yaptığı baskın, yol kesme, adam kaçırma gibi eylemlerle kısa sürede çevredeki valileri, sancak beylerini sindirdi.

Etrafına toplananların sayısı giderek artınca, hükümranlığı da giderek güçlenmeye ve Osmanlı merkezî otoritesini ciddi şekilde sarsmaya başladı. Zira, Çelebi'ye binlerce müridinden başka tımarları ellerinden alınan sipahiler, kimi Türkmen oymakları ve dağlarda tek başlarına hareket eden eşkıya grupları da katılmışlardı.

Kanuni Sultan Süleyman, Mohaç'ta Macar ordusunu perişan ederek Macaristan'ı haritadan silip Osmanlı topraklarına katıp Orta Avrupa'da en büyük güç durumuna geldikten sonra İstanbul'a döner dönmez Kalenderoğlu ayaklanmasını öğrenince derhal veziriazam **Frenk Damat Makbul** (sonradan Maktul) **İbrahim Paşa**'yı huzuruna çağırarak gereken emri verdi:

— *Tiz Anadolu'ya sefere çıkıla, Kalenderoğlu dinen uğru tepelenip tenkil edile!*

Yanıt, belliydi:

— *Ferman Padişahımız Efendimizindür!*

Kanuni'nin bu kesin emri üzerine **Veziriazam İbrahim Paşa** en seçme yeniçerilerden 3.000 ve sipahilerden 2.000 kişilik bir askeri birlik oluşturarak ayaklanmacıların üzerine yürüdü. Nihayet 8 Haziran 1527 cumartesi günü Sivas'a ulaştı. Kendisine birçok Anadolu valisi de askerlerinin başında katıldı. Osmanlı güçleriyle ayaklanmacı Kalenderoğlu'nun askerleri Sivas'ın kuzeyindeki **Karaçayar** mevkiinde karşı karşıya geldiler.

İki kuvvet arasındaki çarpışma ancak birkaç saat sürdü, ama çok kanlı oldu. Bölgenin topografik yapısından yararlanan ayaklanmacılar, Osmanlı askerlerini ilk aşamada bozguna uğratmayı başardılar. Çarpışmalarda **İbrahim Paşa**'ya yardıma gelenlerden **Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa, Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa, Alaiye (Alanya) Beylerbeyi Sinan Paşa, Amasya Beylerbeyi Koçu, Birecik Beyi Mustafa, Anadolu Tımar Defterdarı Nuh Bey ve Karaman Defterdarı Mehmet Bey** şehit düştüler...

Ordunun bozulduğunu cephe gerisindeki merkez karargâhında kurulu olan sadrazam otağında öğrenen Veziriazam İbrahim Paşa; soğukkanlılığını yitirmedi, akıllıca bir politika güderek, Kalenderoğlu'ndan kaçan askerleri, moral-lerini bozmamak için kendi askerleri arasma sokmadı. Bu arada beklenmedik bir olay cereyan etti. Kalenderoğlu ile işbirliği yapan Dulkadirli sipahileri Osmanlı ordusu saflarına geçti. Kalenderoğlu kuvvetleri arasında, savaşı kazanır gibi olmalarına rağmen, İbrahim Paşa'nın uyguladığı kurnazca taktik ve strateji nedeniyle başlayan çözülme giderek arttı.

Bu arada tımarları ellerinden alınan çok sayıda sipahi de Osmanlı ordusuna geri döndü. Böylelikle Kalenderoğlu adamakıllı güç yitirdi.

Veziriazam İbrahim Paşa fazla vakit yitirmeden ordusuyla ayaklanmacıların yine ardına düşüp onları **Başsaz Dağları** eteklerinde kıstırıp kuşattı. Özellikle Osmanlı ordusundaki **Belalı Ahmet** ve **Deli Pervane** adlı komutanların akıllıca ve yiğitçe giriştikleri savaş sonunda Kalenderoğlu güçleri önce bozulup dağıtıldı ve ezici bir çoğunluğu panik halinde kaçmaya uğraşırlarken yakalanarak kılıçtan geçirildi. Ayaklanmanın elebaşısı **Kalenderoğlu** da yakalanarak öldürüldü ve kesik başı bir mızrağın üzerine geçirilerek tüm askere teşhir edildi.

Tarih 22 Haziran 1527, günlerden cumartesi idi.

İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, 3 ay 11 gün süren bu Anadolu seferinden 11 Ağustos 1527 pazar günü İstanbul'a döndü. Ayaklanmacıların sancakları ve Kalenderoğlu'nun bal heybesi içindeki kesik başı bir zafer alâmeti olarak İstanbul'a getirildi.

Padişah **Kanuni Sultan Süleyman,** Kalenderoğlu Ayaklanmasının böylelikle bastırılmasından son derece memnun oldu. Nitekim, o zamana kadar Veziriazam Makbul İbrahim Paşa'nın on iki yük (1 milyon 200 bin akçe) tutan tahsisatını, sekiz yük artırarak iki milyon akçeye çıkardı. Ayrıca, veziriazama murassa (süslemeli) kılıç, hançer, binek atları için gümüş işlemeli koşum takımları ve değerli birçok armağan ihsan etti...

KARAYAZICI ABDÜLHALİM AYAKLANMASI...

Karayazıcı Abdülhalim ya da **"Halim Şah"**, aslında önceleri kendi halinde bir Osmanlı sekban zabiti, yani barış zamanında padişahın çıktığı avlara katılan, savaşta ordu içinde düşmana karşı savaşan bir askerdi.

Karayazıcı Abdülhalim'in 1595'te Urfa'ya çıkan bir sufte (medrese öğrencisi) ayaklanmasını bastırmak üzere birliklerinin başında bölgeye gönderilmesi, onun yaşamını ve bulunduğu çizgiyi 180 derece değiştiren bir olay oldu...

Karayazıcı, gerçi Urfa'da çıkan sufte ayaklanmasını bastırmakta fazla güçlük çekmemişti, ama bu işi becerirken de gerek kendisi, gerekse komutası altında bulunan leventle halka aşırı şiddet göstermişlerdi. Şiddetin yanı sıra Karayazıcı da, leventleri de artık tamamen kendi başlarına buyruk, keyfi davranışlarda bulunmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Urfa halkı, İstanbul'a şikayet üzerine şikayet yağdırınca padişah **III. Mehmet**, bir ferman çıkartarak halka, leventlere karşı kendilerini korumaları yetkisini tanıdı...

Fermanı arkasına alan halk, Karayazıcı ve adamlarının baskınlarda, talanlardan elde ettikleri gelirleri vermemeye başladı.

Ama, Karayazıcı bir kez yasa dışı kolay kazancın, haraç ve yağmanın tadını almıştı... 1595 yılının sonlarına doğru Karayazıcı Abdülhalim artık Osmanlı ordusunun bir sekban zabiti değil, Anadolu'yu haraca kesen kalabalık bir "Celalî eşkıyası" topluluğunun reisiydi. Daha birkaç yıl önce, örneğin 1565'te **Divrik Bey'i Kasım Bey'in** yanında subaşı olan

bu eski sekban zabiti, artık Osmanlı'yı tanımayan, astığı astık, kestiği kestik bir eşkıya idi. Kader, bu eski sınır muhafızını, bu Celalîler'in ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilmiş bulunan eski Osmanlı zabitinin kendisini de bir "Celalî" durumuna getirmişti. İşin ilginç yanı, o tarihte Anadolu'da her yanın Celalî eşkıyası ile kaynaması ve asayişsizliğin alıp başını gitmesiydi...

Artık **"Halim Şah"** diye de anılmaya başlayan **Karayazıcı Abdülhalim,** etrafına 20 bini aşkın eşkıya toplamayı başardı.

Karayazıcı, Maraş, Malatya ve Harput yörelerinde hükümete bağlı kuvvetlerle giriştiği ilk çatışmalardan oldukça başarılı çıkınca, bir Celalî eşkıyası olarak nâmı bir kat daha büyüdü. Kent ve kasabalara saldırıp yağmalama etkinliklerini giderek daha da sıklaştırdı. Bu durum karşısında Osmanlı hükümeti ayaklanmacılara karşı aldığı önlemleri daha da sertleştirmek zorunda kaldı. Sadrazam **Sinanpaşazade Mehmet Paşa** hemen Anadolu'daki gerekli valiliklere, eyaletlere hükümler çıkartarak İstanbul'dan Karayazıcı'nın üzerine harekete geçti. Osmanlı güçleriyle baş edemeyeceğini anlayan Karayazıcı, ric'at ederek Urfa'ya sığındı. Mehmet Paşa burada ayaklanmacıları kuşatma altına aldıysa da, hemen bir başarı elde edemedi. Geri çekilip kuşatmayı ikinci kez yineleyince bu sefer Karayazıcı kaçmayı başardıysa da adamlarından **Hüseyin Paşa** teslim oldu ve götürüldüğü İstanbul'da başı kesildi.

Osmanlı güçlerinin Karayazıcı'ya karşı giriştiği sürekli izleme sonunda ikinci yıl meydana gelen çarpışmalarda Karayazıcı Abdülhalim'in askerleri büyük bozguna uğratıldı, kayıplar verdi, buna rağmen Karayazıcı yine direndi, Mehmet Paşa ise girdiği çarpışmada yaralandı. Osmanlı'ya yardım kuvvetlerinin gelmesi üzerine Karayazıcı en yakın adamlarıyla birlikte Sivas'a kaçmak zorunda kaldı. Buradan,

Osmanlı'ya haber yollayarak "aman" dilediğini bildirdi. Sırf bir Celalî belasından kurtulabilmek amacıyla Osmanlı yönetimi onu bağışladığı gibi kendisine Amasya sancağı verildi. Ancak, Karayazıcı burada da halka kötü davrandı ve sık sık şiddete başvurdu. Bu kez üzerine halkın şikâyeti karşısında **Halep Valisi Hacı İbrahim Paşa** gönderildi. Gelgeldim, bu kuvvetler Kayseri yakınlarında Karayazıcı'ya yenildiler. Karayazıcı ise çarpışmaların ardından **Göksun**'a çekilip orada karargâh kurdu. Bu kez de üzerine Bağdat Valisi **Sokulluzade Hasan Paşa** güçlü bir orduyla saldırdı. **Hasan Paşa,** Celalî eşkıya kuvvetlerini perişan etti ve 20 bin kişiyi kılıçtan geçirdi. **Karayazıcı Abdülhalim** ise, yaralı bir halde sadık birkaç adamıyla birlikte Canik Dağları'na çekilip gizlendi.

Bir söylentiye göre; yarasının azması, bir başka söylentiye göre ise bizzat kendi adamları tarafından öldürüldü. Cesedi, sadık arkadaşları tarafından parça parça edilerek her parçası başka bir yere gömüldü.

Karayazıcı'nın adamları böyle yapmakla onun ölüsünü bile Osmanlı'ya vermedikleri gibi **"Karayazıcı"** adının bir efsane olarak yıllarca Canik Dağları'nda yaşayıp gitmesini sağlamış oldular...

CELALÎ DELİ HASAN

Celalî eşkıyası reislerinden **Karayazıcı Abdülhalim**'in ölümünün ardından, adamlarının önde gelenlerinden kimileri kendi çetelerini kurup yörelerinde yol kesme, talan, yağmalama, kervan soyma suçlarını işlemeyi sürdürdüler. Sonradan "Paşa" unvanını bile alacak olan kardeşi **"Deli Hasan"** ise ağabeyi Karayazıcı yerine geçerek onun bir nevi ardılı oldu. En güvendiği ve kendisinden "Sağ kolum" diye söz ettiği ünlü eşkıya **"Yular-kastı"**, haraca bağladığı Kastamonu'yu birkaç kez de yaktı. Bir başka adamı **Arabacı Süleyman** Kastamonu yöresini soyup soğana çevirdi. Bu arada **Deli Hasan** Tokat'ta bulunan **Sokulluzade Hasan Paşa**'dan Karayazıcı Abdülhalim'in öcünü almak için Paşa'nın Canik'ten (Samsun) gelmekte olan ağırlıklarını taşıyan kervanını basıp, tüm ağırlıklara el koydu. Tokat'a yönelerek Hasan Paşa'nın kuvvetleriyle giriştiği çatışmada onları yenmeyi başardı. Sokulluzade Hasan Paşa Tokat kalesine kapanmak zorunda kaldı. **Deli Hasan** da hemen Paşanın bulunduğu kaleyi kuşatma altına aldı. 20 Nisan 1602 cumartesi gününe rastlayan bu kuşatma sırasında bir yolunu bulup da kaleden kaçan ve Hasan Paşa'ya ihanet eden bir sekban, paşanın her sabah kaleye giriş kapısının hemen önündeki bir nişimengâhta (oturulacak, istirahat edilecek yer) bir süre mutlaka vakit geçirip sabah kahvesini içtiğini bildirdi. Hemen o sabah **Deli Hasan Paşa**'ya bir tuzak hazırladı ve onu sabah kahvesini içerken gafil avlayarak tüfekle vurup öldürdü.

Deli Hasan, bu olayın ardından önce Sivas'a girerek kentin altını üstüne getirip yağmaladı, ardından daha da kuvvetlenmiş bir ordu ile Ankara üzerine yürüdü. Ankara halkı 80 bin akçe rüşvet vererek kentin yağma edilmesini önledi. Öte yandan Deli Hasan'ın adamlarından **Yularkastı,** Kastamonu'yu haraca bağladı, haraç gecikince de kenti birkaç kez ateşe verip yakmaktan çekinmedi. Yine Deli Hasan'ın yakın adamlarından **Arabacı Süleyman,** Saruhan yöresine baskınlar düzenleyerek kasabaları, kentleri soydu.

1603'te İstanbul'da çıkan **Zorba Ayaklanması**'na katılan sipahilerin büyük bir çoğunluğu ayaklanma bastırılınca İstanbul'dan Anadolu'ya kaçarak hepsi "Celalî" oldu.

Celalîlerin hemen tüm Anadolu'ya yayıldıkları ve merkezî otoritenin neredeyse tamamen ortadan kalktığı bir sırada **Deli İbrahim, Şahverdi** adlı bir kethüdasını İstanbul'da, Saray'a yollayarak bağışlanmasını ve kendisine bir beylik verilmesini talep etti. Talebi kabul edilerek **Bosna Beylerbeyliği**'ne atandı. Yanındaki adamların neredeyse hepsi onunla birlikte Osmanlı hizmetine girdiler.

Eski Celalî eşkıya reisi artık Beylerbeyi olmuş, Osmanlı bir Celalîden ancak bu yöntemle kurtulabilmişti...

CELALÎLER PITRAK GİBİ ÇOĞALIYOR...

Osmanlı merkezi otoritesi ve Anadolu gerçi **Deli Hasan**'dan kurtulmuştu ama, o sahneden çekilince yerini başka Celalî eşkıyası almakta gecikmedi. Bunların sayısı oldukça fazlaydı, ama adları ön saflara çıkan Celalîler **"Kalenderoğlu Mehmet", "Canbulatoğlu"** ve **"Tavil (Uzun) Ahmet"** adlarını taşıyanlardı.

Kalenderoğlu Mehmet, aynı adı taşıyan Celalî **Kalender Çelebi**'den 80 yıl kadar sonra ortaya çıktı.

Kalenderoğlu Mehmet, Ankara'nın **Yassıviran** köyündendi. Önceleri müsemlimlik ve kethüdalık yaparken Saruhan (Balıkesir yöresi) bölgesinde ayaklanarak yöreyi neredeyse tam anlamda hükümranlığı altına aldı. Kuşattığı Ankara'dan yüklüce bir haraç sağladı.

Osmanlı ordusunun kendisiyle savaşmak için İstanbul'dan yola çıktığını öğrenince, atik davranıp ordusunu Bursa'ya yöneltti. Manyas'ta **Silistre Sancak Beyi Dalkılıç Ahmet Paşa** komutasındaki ordu ile çarpışmaya giren Kalenderoğlu Mehmet muharebeyi kazandığı gibi Dalkılıç Ahmet Paşa'yı da öldürdü.

İstanbul hükümeti bu azgın Celalî'yi yatıştırmak için kendisine Ankara Beyliğini tevcih etti. Ancak, Ankara halkı buna karşı koydu. Kalenderoğlu da kenti kuşatmaya aldı. O sırada tüm Celalî eşkıyasını ortadan kaldırmış olan ünlü **Kuyucu Murat Paşa,** Ankara kendisinden imdat isteyince Kalenderoğlu'nun üzerine Konya'dan **Tekeli Mehmet Paşa** komutasında bir kuvvet sevketti. Ancak, Mehmet Paşa ayaklanmacılara yenilerek Ankara kalesine sığınmak zorunda kaldı.

Kalenderoğlu Mehmet Celalîsinin hakkından ancak Kuyucu Murat Paşa'nın başında bulunduğu Osmanlı ordusu gelebildi. İki ordu 5 Ağustos salı günü, 1608'de Alacaçayır ovasında karşılaştılar. Kuyucu'nun ordusu daha eğitimli ve düzgündü, üstelik hem sayıca daha üstündü hem de **"Şah-ı darpzen"** denilen 20 büyük topa sahipti...

Savaş kısa sürdü ve ayaklanmacılar darmadağın oldu. Büyük kesimi kılıçtan geçirildi, bir kısmı dağlara kaçtı, bir kısmı esir alındı; Kalenderoğlu Mehmet, son hızla Anadolu'yu terk ederek İran'a geçip **Şah Abbas**'a sığınmak zorunda kaldı.

1606'da Halep valisi olan amcası **Hüseyin Paşa'nın Sinan** Paşa tarafından haksız yere öldürüldüğü **iddiasıyla**

ayaklanan **Canbulatoğlu Ali Paşa,** Osmanlı'nın başına bir başka Celalî gailesi olarak çöreklendi. Ali Paşa, Kilis ve Halep çevresine yerleşmiş olan ünlü **"Canbulat"** ailesindendi. **"Emir Ali"** olarak da ün yapmıştı. İran seferine katılan amcası **Hüseyin Paşa**'nın yerine bir süre Halep valiliğini yürüttü. Amcasının, **Sinan Paşa**'nın emriyle Osmanlılar tarafından idam edilmesi üzerine ayaklandı ve Osmanlılar tarafından O da bir "Celalî" sayıldı. Batı sınırlarında Avusturya, Anadolu'da ise öteki Celalîler ile uğraşmakta olan Osmanlı yönetimi, kendisine Halep valiliğini vermek zorunda kaldı. **Canbulatoğlu Ali Paşa,** otorite boşluğundan yararlanarak tek başına kararlar alıp yörede etkinliğini artırmak amacıyla **Trablusşam Emiri Yusuf Seyle**'i Hama'da yendi. Böylece Şam'dan Adana'ya kadar uzanan Kuzey Suriye topraklarında egemen oldu. Eyaletin vergilerini İstanbul'a göndermeyip kendi adına para bastırdı ve bir de ordu kurdu. Üstelik Osmanlı yönetiminden habersiz **Toskana Dukalığı** gibi Avrupa'nın birçok ülkeleri ile anlaşmalar yaptı. İşte, bu son davranışı, bardağı taşıran damla oldu ve devreye Celâlîleri temizlemekle meşgul bulunan ünlü **Kuyucu Murat Paşa** girdi... Öldürdüğü, Celalîleri, açtırdığı kuyulara doldura doldura İstanbul'dan Adana'ya ulaşmış bulunan Kuyucu Murat Paşa bu kez Canbulatoğlu'nun üzerine yönelmekte tereddüt etmedi.

Kuyucu'nun Osmanlı ordusu ile **Canbulatoğlu** ve müttefiki Lübnan Dürzi Şeyhi **Manoğlu Fahrüddin**'in kuvvetleri 23 Ekim 1607 salı günü Halep yakınlarındaki Oruç Ovası'nda karşı karşıya geldiler...

Ayaklanmacılar Osmanlı ordusunun karşısında önceleri ürkerek Osmanlı'ya barış önerdiler. Ancak, işi kökünden kesip atmaya kararlı olan Kuyucu Murat Paşa bu öneriyi reddedince iki taraf arasında sabah başlayan amansız çarpışmalar güneş batıncaya kadar sürdü.

Osmanlı defterlerine resmen geçirilen kayıtlara göre, bu süre içinde kesilen 26 bin ayaklanmacı kellesi Kuyucu Murat Paşa'nın otağı olan muhteşem çadırın önüne bir dağ gibi yığıldı. Bu durumu, Osmanlı görevlileri İstanbul'a gönderilen bir nâmede (mektup) aynen şu şekilde saraya bildirdiler:

"Guruba dek rüûs-u maktûa-a i a'dâdan defterle masbut-ül-adet yirmi altı bin kelle-i beride pişgâh-ı behram iktidara getûrülüp otak-ı zer-nitâk önünde püştevar yığılmıştır."

Murat Paşa, her zaman yaptığını yaptı; Oruç Ovası'nda uygun görülen yerlere çok derin kuyular açtırdı ve çarpışmada öldürülenlerin kelleleri ile başsız cesetlerini bu kuyulara tıka basa doldurup kuyuların üzerilerini toprakla adamakıllı örttürdü, üzerinden de bölük bölük atlı neferleri geçirterek toprağı bastırtıp düzletti!..

Canbulatoğlu ise çarnaçar Kilis üzerinden önce Halep'e ardından Anadolu'ya geçti. Eskişehir'den İstanbul'a haber yollatarak affını ve bağışlanmasını istedi. Bu isteği yerine getirilerek **Temeşvar Beylerbeyi** olduysa da sonradan Kuyucu Murat Paşa'nın emriyle öldürüldü.

Kuyucu Murat Paşa'nın Celalî ayaklanmacılar üzerinde bir ölüm fırtınası gibi esmesine rağmen, bu tür ayaklanmaların önü bir türlü alınamıyordu. Nitekim, aynı dönem içerisinde Karaman yöresinde ayaklanan **Tavil Ahmet**, 1605'te Bolvadin köprüsü yakınlarında **Nasuh Paşa** ve **Ali Paşa**'nın kuvvetlerini yenmiş, bölgedeki gücünü güçlendirmişti. Tavil'in oğlu ise daha sonra Bağdat yöresine egemen olup adını duyurdu.

Tüm bunların dışında o dönemde nâmı yürümüş bulunan Celalî eşkıyalarının önde gelenleri şunlar oldu:

Tanrıbilmez, Ağaçtanpiri, Şeklaz Ahmet, Kâfir Murat, Kekeç Mehmet, Kara Sait, Ölük Cemşid...

İŞİN TUHAF YANI...

"Celalî Eşkıyalığı"nın tuhaf yanı ise şuydu: Devletin başedemediği bir Celalî olup, oradan Sancakbeyliğine atlamak ve talan ve soygunları bu unvanla (sanki devlet nâm ve hesabına yapılıyormuşcasına) sürdürmek çekici ve iştah açan bir yükselme yöntemine dönüşmüştü. Kimi sipahilerin de devletten Beylik kopartmak için İstanbul'dan Anadolu'ya geçip Celalîlik (tabii, düpedüz eşkıyalık, haydutluk) yaptıkları artık sık sık görülen bir basit olay halini almıştı. Anadolu halkı ise önü alınamayan soygunlardan, yağmalamalardan, cinayetlerden, baskınlardan, saldırılardan artık "İllallah" demişti. İşin bir tuhaf yanı, artık Celalîlerin sözde kahramanlıklarını, yiğitliklerini, yüceliklerini dile getiren türküler, destanlar, efsaneler dinleyerek büyüyüp yetişmek, gençlerin de Celalî olmaya özenmeleriydi.

Kuyucu Murat Paşa, işte bu koşullar ve böylesine bir ortamda ortaya çıktı.

KİMDİ KUYUCU MURAT

Celalî Ayaklanmaları'nı, daha doğrusu Osmanlılar'da "Celalî" kavramını anlayabilmek için, XVII. yüzyılın başlarından sonra tam bir efsane durumuna gelen "Kuyucu Murat Paşa'nın kim olduğunu, kısaca da olsa bilmek gerek...

Kimdi 11 Aralık 1606 ile 5 Ağustos 1620 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda veziriâzâmlık yapan Kuyucu Murat Paşa?.. Ve ona niçin "Kuyucu" lakabı takılmıştı?

Kimi kaynaklarda **"Koca", "Kuyucu", "Murat Paşa"** diye de anılan bu "ilginç" Osmanlı devlet adamı, Saray'da Enderun'da yetişti.

Mahmut Paşa'nın kethüdası oldu ve onun Mısır valiliği esnasında yanında yer alarak devlet işlerindeki deneyim ve bilgisini artırdı. Burada **"Mirlivalık"** ve **"Emir-i Haclık"**

görevlerini üstlendi. **Mahmut Paşa**'nın 1569'da ölümü üzerine Yemen valiliğine atandı. Burada dört yıl kaldıktan sonra başkent İstanbul'a geldi. Bazı suçlamalara uğrayarak mallarına el konuldu. Yedikule zindanına hapsedildi. Ancak, kısa süre sonra bir iftiraya uğradığı anlaşılarak malları iade edildi ve Tablusşam valiliğine getirildi. 1585'teki (Tebriz Seferi'ne Karaman Beylerbeyi olarak katıldı. Seferde ünlü Safavi veliahtı **Hamza Mirza**'ya karşı **Cağaloğlu** komutasındaki Osmanlı güçleriyle çarpışırken, karargâhına dönüşü sırasında kuyu benzeri derin bir çukura düşünce tutsak edildi. (Adının bu yüzden "Kuyucu'ya çıktığını iddia edenler de vardır). Bir süre **Kahkaha Kalesi**'nde hapsedildi. 1590'da İran ile yapılan barıştan sonra İstanbul'a döndü ve hemen **Kıbrıs Beylerbeyi** oldu. Bu görevde dört yıl kaldıktan sonra 1594'te **Şam** Valiliğine atandı. Paşa, 1595'te **Diyarbakır** valisi iken Osmanlı'nın **Viyana Seferi**'ne katıldı ve pek çok yararlıklar gösterdi. I. Ahmet'in tahta çıkmasının ardından **Rumeli Beylerbeyi** ve **Budin Valisi** oldu. Divân-ı Hümâyûn'a 1605'te IV. Vezir olarak katılmaya başladı. **Sadrazam Derviş Paşa** tarafından **Engürüs Serdarı** atandı. Bu görevdeyken Avusturya ile Osmanlı arasmda **Zitvatorok Antlaşması**'nın imzalanmasında ön ayak oldu.

O sırada Anadolu'da artık her bakımdan doruk noktasına çıkmış bulunan "Celalî Ayaklanmaları" Murat Paşa'nın kaderini çizdi ve bu ayaklanmaların kökünü kazıması için 11 Aralık 1606 pazartesi günü **Sadâret Mührü** kendisine verilerek veziriazam makamına getirildi. Paşa, Anadolu ve Suriye'de artık adamakıllı zıvanadan çıkmış olan ayaklanmaları bastırmak için İstanbul'a gelir gelmez, fazla oyalanmadan 1607 yılının ilk günlerinde hemen ordusunun başında Anadolu'ya geçti. Önce Halep'teki **Canbulatoğlu**'nun üzerine yürüdü. Yoldayken önüne çıkan tüm ayaklanmacıları birer birer, ama çok gaddar yöntemlerle temizledi. Paşa, kılıçtan

geçirdiği ayaklanmacıların kellelerinden önce bir **"yığma tepe"** oluşturuyor, ardından bu kelleleri ve başsız vücutları açtırdığı derin kuyulara doldurtup kuyuların üstünü kapatıyordu. Kimi tarihçiler ileride Murat Paşa'nın "Kuyucu" lakabını işte bu gaddar yöntemi nedeniyle aldığını öne süreceklerdi.

Murat Paşa'nın ayaklanmacılara uyguladığı "gaddar yöntem" Osmanlı müverrihlerince aynen şu sözcüklerle dile getirildi:

"Vezir-i binâzir kuyular kazdırdı ve götürdükleri melâini kuyu başında çöktürdü ve birer birer boyun urdurdu ve bu tarik ile her gün bir iki kuyu dolardı ve müceddeten bir dahi kazılmaya muhtaç olurdu. Akıbet, Kuyucu-Koca deyu telife olunup dünyaya velveleler virdi; bu tarîk ile yalnız Celalî nâmında olardan değil, belki it'am-u-iskaa idenleri ve hemcivar olanları bile kırdı."

Bu sözcüklerden Kuyucu'nun sadece eşkıyayı değil, onlara ekmek ve su sağlayanları, civarlarında bulunan komşularını bile kılıçtan geçirdiği anlaşılır.

Kuyucu Murat Paşa, bir gün otağının önünde iskemlesinde oturup kazdırdığı kuyulara insanların doldurulduğunu seyrederken, ilerde gözüne bir atın terkisindeki küçük bir çocuk ilişti. Hemen çocuğu getirtip bizzat kendisi sorgulayınca, onun yoksul bir çalgıcının oğlu olduğunu anladı ve öfkeyle haykırdı:

— *Hay ki hay!.. Dimek, baban çalgısıyla Celalîler'i şevke getirûrdü!..*

Sonra yanındaki cellatlara seslendi:

— *Tiz urun şunun kellesün!..*

Ama cellatlar bu emre itiraz ettiler:

— *Aman Paşa hazretleri! Bu sabiyy-i masumu nice öldürelim?..*

Bunun üzerine Murat Paşa önce yeniçerilere, onlar da kabul etmeyince içoğlanlarına çalgıcının oğlunu öldürmelerini emretti...

Hiçbiri bu haksız infaz ile ellerini boş yere kana bulamak istemediler...

Onun üzerine Murat Paşa öfkeyle iskemlesinden kalktı ve infazı bizzat kendisi yaparak çocuğu boğup cansız yere serdi!..

Bu olayı ünlü Osmanlı tarihçisi **Nâima**, ilerde aynen şu şekilde dile getirecekti:

"Oğlancık meydanda kalup bu emre imtisal ider âdem bulunmadukda Veziripîr Mer-rih-ifelek-serir gibi arkasından kürkün bırağup ve kalkup sabiyi kendü elüyle alup hufrenin kenarına götürüp başını burup boğazını sıkıp helak ve kendi hufreye ikaa eyledi..."

Anadolu'da ilerleyişini sürdüren Kuyucu Murat Paşa, Ankara'da **Kalenderoğlu** ayaklanmasını bastırdı ve yakaladığı eşkıyayı kılıçtan geçirdi. Adana yakınlarında **Cemşid** adlı ayaklanmacıların reisini öldürdü. Antakya'da **Oruç** ovasında ünlü **Canbulatoğlu**'nu ağır bir yenilgiye uğrattı ve adamlarını dağıttı. **Manoğlu**'nun desteğine rağmen Halep'i ayaklanmacılardan temizledi ve kışı burada geçirdi. **Bağdat**'taki **Tavil Ahmet**'in üzerine kuvvet sevketti. Göksun'da **Kalenderoğlu**'na son darbeyi vurdu. Kalenderoğlu İran'a kapağı zor attı. Ardından Amasya ve Çorum dolaylarına ilerleyen Kuyucu Murat Paşa, Celalî ayaklanmacıların inlerine kadar onları izleyerek temizledi. Daha sonra İstanbul'a döndü.

Gaddar ve acımasız olduğu kadar, kurnaz bir siyasetçi de olan Kuyucu Murat Paşa, İstanbul'a döndükten sonra 1609 yaz ayı başlarında öteki ayaklanmacıları da ortadan kaldırmak için ilginç bir uygulamaya girişti. Önce bütün ayaklanmacılar için genel af çıkarıldığını ilan etti ve tüm

Celalî elebaşlarını İstanbul'da Üsküdar'daki ordugâhına çağırdı. Ve hepsini tek tek öldürttü. Ertesi yıl İran seferi için ordusunun başına geçerek Doğu yönüne doğru ilerledi. Tebriz yakınlarına kadar geldi. İki devlet, yani Osmanlılar ile İran arasında anlaşma için sürdürülen görüşmeler bir sonuca ulaşmak üzereydi. Paşa, karşı taraftan gerekli güvenceyi aldıktan sonra Diyarbakır'a döndü. Burada 80 yaşlarındayken öldü. Cenazesi tahnit edilerek İstanbul'a getirildi ve Vezneciler'de yaptırmış olduğu türbesine gömüldü.

1606-1611 yılları arasında beş yıl Sadrazamlık makamında kalan **Kuyucu Murat Paşa** Celalîler'in gerçekten tam bir korkulu kâbusu oldu. Bu süre içinde kimi kaynaklara göre 60 bin, kimi kaynaklara göreyse 100 bin Celalî eşkıyasını kılıçtan geçirerek açtırdığı derin kuyulara doldurdu.

"SARICA" ORDUSU CELALÎLERDEN KURULDU

Kuyucu Murat Paşa'nın bu denli gaddarca, acımasızca davranmasına rağmen Anadolu'daki Celalî ayaklanmalarının önü bir türlü alınamadı. Kuyucu Murat Paşa'dan sonra Sadrazam olan **Nasuh Paşa,** Celalî eşkıyasından kurtulmak amacıyla başka bir yöntem deneyerek, bağışlanan ve bağışlanacak Celalîlerden bir ordu kurmaya girişti. Bu **"Maiyet ordusu"**na sarı üniformalar giydirdiğinden **"Sarıca"** adı verildi. "Sarıca" ya da **"Saruca"** denilen bu tür askerler, çok uzun yıllar, 1876'lara kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda valilerin özel askerleri statüsünde görev yapmayı sürdürdüler.

Ocaklarının kaldırılacağı iddiası ile ayaklanan yeniçeriler **II. Osman'ı** (Genç Osman) öldürdü.

Çevresine Celalî eşkıyalarını toplayan Genç Osman taraftarı Erzurum Valisi **Abaza Mehmet Paşa,** acımasız bir Yeniçeri kıyımına girişti. Ve bu yüzden Osmanlı merkezî

otoritesine karşı ayaklandı. **Abaza Mehmet Paşa'nın bu** ayaklanması 7-8 yıl kadar sürdü gitti. Veziriazam **Hüsrev** Paşa, **Abaza Mehmet Paşa** ile anlaşarak onu Vidin valiliğine getirmek suretiyle ancak zapt-u rapt altına alıp ayaklanmaya son verebildi.

AYAKLANMALARIN ARDI ARKASI KESİLEMEDİ!..

XVII. yüzyılın ilk çeyreğinin son yıllarında ekonomik bunalımın yanı sıra özellikle padişah **Deli İbrahim**'in haksızlık ve yolsuzluklarla dolu yönetimi nedeniyle Anadolu'daki artık hepsine **"Celalî"** denilen ayaklanmaların ardı arkası bir türlü kesilemedi.

Ayaklanmalar o kadar çok, ayaklanmacılar o kadar irili ufaklıydılar ki, bunların birçoğu "önemsiz" görülerek tarih kayıtlarında yer almadı. Ama, bir çoğu da elbette Osmanlı'yı derinden sarsarak derin izler bıraktı.

CENNETOĞLU YA DA CENNETKARIOĞLU AYAKLANMASI

Celalî ayaklanmalarını bastırıyoruz gerekçesiyle Anadolu'da halka ve sıradan insanlara olmadık baskılar, zulümler, işkenceler yapılması dayanılmaz boyutlara ulaşınca, tüm Anadolu'da genel bir hoşnutsuzluk havası esmeye başladı. Osmanlı kayıtlarında **"Cennetkarıoğlu"** diye de geçen **"Cennetoğlu Ayaklanması"** işte bu hava içerisinde patlak verdi. Durumdan yararlanmak isteyen, bir bakıma kendisine durumdan vazife çıkartan **Cennetoğlu** adındaki bir sipahi, zulme engel olacağı haberini etrafa yaydı ve **"Sekban Akçesi"** adı altında vergi toplayarak kısa sürede kendisine 1.500 kadar atlıdan oluşan bir askeri güç kurdu. Ve **Karesi** yöresinde ayaklandı. Üzerine yollanan Osmanlı kuvvetlerini yenerek Bursa, Saruhan ve İzmir yörelerinde egemen olmayı başardı. Çok sayıda köy ve kasabayı yağmalayıp talan etti, haraca bağladı. Bunun ürerine **Sadrazam Çerkez Mehmet Paşa,** kethüdası **Kanlı Mehmet Ağa**'yı "Paşalık" payesiyle onun üzerine sevketti.

Ayrıca, Anadolu Beylerbeyi iken görevden alınmış olan **Dişlek Hüseyin Paşa**'yı da Cennetoğlu'nu cezalandırmakla görevlendirdi.

Dişlek Hüseyin Paşa, Ege'nin kimi yörelerinden topladığı güçlerle Manisa ovasında Cennetoğlu ile girdiği çatışmayı kazandı. Cennetoğlu'nun adamları dağıldı, kendisi yaralı olarak Denizli taraflarına kaçarken yakalandı. Birgi'ye getirilerek işkenceden geçirildikten sonra kesik başı İstan-

bul'a yollandı. Çok sayıda yandaşı da idam edildi. Bu başarısından dolayı Dişlek Hüseyin Paşa'ya **Anadolu Beylerbeyliği** verildi.

ULUBORLULU KARAHAYDAROĞLU AYAKLANMASI...

Cennetoğlu ile aynı dönemde Hamidili'nin Uluborlu kasabasında **Karahaydaroğlu Ayaklanması** başgösterdi.

Babasının öldürülmesi ve suçluların yakalanacağına dair kendisine verilen sözün tutulmaması üzerine Karahaydaroğlu, yanına en güvendiği 50-60 adamını toplayarak dağa çıktı. Yörede sık sık köy ve kasabaları basıp haraç toplayarak hem etrafındaki adamları, hem de ününü artırdı. Kısa sürede etrafına hepsi de atlı 1.500 kişiye yakın başıbozuk eşkıya toplamayı başardı. Önce **Afyonkarahisar** kentini basarak baştan sona yağmaladı, kentin önde gelen eşrafından beş kişiyi dağa kaldırdı ve yüklüce bir fidye karşılığında serbest bıraktı. Ardından Isparta ve kasabalarını aynı şekilde yağmaladı. Ancak, **Abaza Hasan Paşa**'nın başındaki Osmanlı kuvvetleri ani bir baskınla Karahaydaroğlu'nun karargâhını kuşattı.

Çıkan çatışmalarda çok sayıda eşkıya kılıçtan geçirildi. Ancak kaçabilenler canlarını kurtarmayı başardı. Karahaydaroğlu yaralı olarak ele geçirildi ve İstanbul'a götürülerek, Eminönü'nde o zamanki adı **Parmakkapı** olan mahalde asılarak idam edildi.

Ünlü Celalî eşkıyası iken sonradan paşalığa kadar yükselerek Osmanlı'ya hizmet eden **Katırcıoğlu Karahaydaroğlu**'nun en yakın adamlarından biriydi.

EŞKIYA İDİ BEYLERBEYİ OLDU!..

XVII. yüzyılda yaşamış Beylerbeyi **Katırcıoğlu Mehmet Paşa**'nın ilginç bir alın yazısı vardır. Katırcıoğlu **Mehmet Paşa**, kendisinden yıllar sonra Osmanlı devletine sadrazam olan, 93 Türk-Rus Harbi'nin özellikle Erzurum savunmasının ünlü komutanlarından **Katırcıoğlu Gazi Ahmet Muhtar Paşa** ve onun oğlu **Mahmut Muhtar Paşa**'nın büyük dedeleri idi.

Katırcıoğlu Mehmet Paşa'nın ilginç öyküsü 1596 yıllarında padişah **III. Mehmet** döneminde başlar. III. Mehmet, **"Eğri Fatihi"** diye anılır. Bunun nedeni, 21 Haziran 1596 tarihinde ordusunun başına geçerek düşman üzerine yürüdüğü **Haçova Meydan Savaşı**'na 26 Ekim 1596'da Avusturya ve müttefiklerinin ordusunu perişan ederek Eğri Kalesi'ni fethetmesinden kaynaklanır.

Bu zafer gerçekten önemli bir başarıydı. Zira, padişah **III. Mehmet**'in ordusu 140 bin, karşısındaki düşman ordusunun (Avusturya, İspanya, Erdel, Macar, Papalık, Floransa, Leh, Çek, Slovak ve Fransız şövalyeleriyle birlikte) 300 bin kişiydi.

Savaş, olanca dehşetiyle sürüp giderken bir ara Osmanlı askeri bozulup geriye çekilecek gibi oldu. Haçlı kuvvetleri, savaşı kazandıklarını zannederek yağmaya girişti. Bunu fırsat bilen Türk askerleri amansız bir karşı saldırıya geçti. Neye uğradıklarını anlayamayan 20 bin dolayında düşman süvarisi, çok kısa sürede Haçova'nın nihayetinde yer alan bataklığa sürülerek son ferdi kalıncaya dek yok edildi. Yaklaşık 50 bin Avusturya askeri savaş alanında kılıçtan geçirildi ya da tutsak alındı. Düşman ordusunun başkomutanı **Arşidük Maximilian**, canını kurtarmak için hızla savaş yerini terk etmekten başka çare bulamadı.

Bu zafer, Osmanlılar'ın Avrupa devletlerine karşı kazandığı son büyük ve görkemli bir meydan savaşı olarak tarihe geçti. Eğri kalesi de bu arada fethedilmişti.

III. Mehmet başkent İstanbul'da **"Eğri Fatihi"** ve **"Haçova'nın Muzaffer Gazisi"** olarak büyük bir törenle karşılandı...

Haçova Meydan Savaşı'nın en kritik anında, Osmanlı askeri bozulup geri çekilecek gibi olduğu sırada, askerlerden önemlice bir bölümü savaş alanını terkederek kaçıp **"firari"** duruma düşmüşlerdi. Bu gibilerin savaş sonrası derhal bağlı bulundukları askeri ocaklardan kayıtları silindi. En önemlisi yakalandıkları zaman derhal idam edilmeleri yolunda bir de ferman çıkartıldı. Haçova firarilerinin küçük kesimi çaresiz kalarak birer ikişer Anadolu'ya geçerek dağıldılar. Bunlardan bir kısmı kimliğini saklayıp, değiştirip yeni bir yaşam sürmeye çalışırken bir kısmı da dağa çıkıp eşkıyalık yaparak devlete başkaldırdılar. Bunlar, profesyonel askerler olduklarından silah kullanmakta çok mahirdiler, üstelik **"kelle koltukta"** dolaştıklarından cüretleri de giderek artıyordu. En sonunda Anadolu'nun birçok kesiminde asayiş berbat bir duruma geldi, eşkıyalık neredeyse sıradanlaştı!..

Eşkıya arasında tüm yurtta büyük bir üne kavuşanlar da mevcuttu. İşte bunların ön safta gelenlerinden biri de **"Katırcıoğlu Mehmet"** adındaki eşkıya idi... Katırcıoğlu Mehmet, Anadolu'da Eğridir, Isparta, Afyon'da; "Göller Yöresi"nde ortalığı kasıp kavuruyor; hem **"Katırcıoğlu Mehmet"** hem de **"Şah Mehmet"** adlarıyla anılıyordu. Eşkıyalığa, yine ünlü bir eşkıya olan **"Haydaroğlu Mehmet"**le birlikte başlamıştı. 1000 kişi kadar tutan bir çetenin başındaydılar. İşleri Haydaroğlu yönetiyor gibi görünse de perdenin arkasında asıl Katırcıoğlu Mehmet vardı. Oluşturdukları çete amansızdı; hac için Mekke'ye giden hac kafilelerini bile soymaktan çekinmiyor, bulundukları bölgede her yerleşim

noktasından haraç alıyor, yol kesiyor, adam kaçırıyor, fidye alıyor, devletin tüm güçlerine kafa tutuyor, kendilerine karşı çıkanları, kim olurlarsa olsunlar acımasızca ortadan kaldırıyorlardı...

Sonunda Osmanlı Devleti karar verdi; bu çete ortadan kaldırılacaktı. Bu iş için **Anadolu Beylerbeyi Ahmet Paşa** görevlendirildi. Ahmet Paşa, 1648 yılında Beylerbeyliğinin merkezi Kütahya'da askerlerinin başına geçerek Katırcıoğlu Haydaroğlu çetesinin izini sürmeye başladı. Nihayet Osmanlı kuvvetleriyle eşkıya çetesi Afyonkarahisar yakınlarında karşı karşıya geldiler... Çatışma ikindi vakti başladı ve karşılıklı müsademe hava kararıncaya dek sürdü. Katırcıoğlu'nun planı gereği, çete pes etmiş gibi görünüp geri çekildi. Ancak, gece olunca Osmanlı askerlerinin karargâhına ani bir baskın yapıldı. Karşı koyanlar katledildi, ötekiler esir alındı. **Beylerbeyi Ahmet Paşa** da esirler arasındaydı. Paşa'yı eşkıya başı **Haydaroğlu**'nun karşısına götürdüler. Haydaroğlu, Beylerbeyi'ne şöyle dedi:

— *Bir daha laf geçiremeyeceğin askeri, yenemeyeceğin yiğitlerimin üzerine sürme!.. Şimdi seni serbest bırakıyorum, haydi selâmet ola!..*

Katırcıoğlu, arkadaşının böyle davranmasına karşı çıktı ve ona şöyle dedi:

— *Doğru yapmamışsın bre Haydaroğlu! Biz onun eline esir düşseydik şimdi ikimizin kellesi de bal heybesinde İstanbul'a doğru götürülürdü! Böylesi bir paşa sağ bırakılır mı hiç?*

Katırcıoğlu'nun emri üzerine Beylerbeyi Ahmet Paşa yolda yakalanarak öldürüldü!

Beylerbeyi Ahmet Paşa'nın ve askerlerinin başına gelenler çok kısa süre içerisinde hemen her yerde duyuldu ve Katırcıoğlu ile **Haydaroğlu**'nun çetelerinin ününe ün kattı; sağdan, soldan çeteye birçok yeni eşkıya katıldı, mevcutları iki bin kişiyi aştı...

Bu duruma güvenen çete, bir gece Afyonkarahisar'ı bastı. Kentin önde gelen konakları yağmalandı. Ardından Isparta yakınlarına geçen çete, kent halkından yüklüce bir haraç isteminde bulundu.

O sırada Isparta'da **Abaza Hasan Paşa** adlı bir vezir vali vekili olarak görev yapmaktaydı. Abaza Hasan Paşa, oldukça mert ve gözüpek biriydi. Hemen Isparta'da eli silah tutan ne kadar adam varsa toplayıp emrindeki askerler ile birlikte bir gece eşkıyanın toplanıp gecelediği mahalle baskın verdi. Eşkıyanın büyük bir kısmı gafil avlanarak yaşamını yitirirken şansı olanlar kaçıp kurtulmayı başardılar. Haydaroğlu'da kaçanlar arasındaydı, ama ciddi biçimde yaralanmıştı, fazla kaçmayı başaramayınca yakalanıp İstanbul'a götürüldü.

Ünlü eşkıya **Haydaroğlu Mehmet**'i bizzat dönemin Sadrazamı **Sofu Mehmet Paşa** sorguya çekti. Sofu Mehmet Paşa'nın amacı, ondan öteki eşkıyanın önde gelenlerinin saklandıkları mahalleri öğrenmekti. Ancak, Katırcıoğlu ser verip sır vermedi ve hiç konuşmadı... Bunun üzerine Haydaroğlu Mehmet, o dönemdeki adı **"Parmakkapı"** olan, günümüzdeki **Çarşıkapı**'da birkaç eşkıya ile birlikte asılarak idam edildi.

Bu olaylar, dağlarda gizlenmeyi sürdüren **Katırcıoğlu Mehmet**'i adamakıllı yıldırmış, eşkıyalığın sonunun iyi olmadığına artık inanmaya başlamıştı. İşte Haydaroğlu'nun sonu!.. Biriktirdiği onca servet hiçbir işe yaramamış, yaşamı en sonunda yağlı ilmik ile noktalanmıştı!..

Ve en nihayet kararını verdi. Afyonkarahisar'ın Çay kazasında oturan ve İstanbul ile çok yakın ilişkileri olan nüfuz sahibi eşraftan **İsa Ağa**'ya şöylesine bir haber saldı:

— Bre ağa!.. Ya İstanbul'a varıp beni af ettirirsin ya da ocağını söndürürüm!

İsa Ağa, Katırcıoğlu Mehmet'in şansının olmadığını biliyordu. Vakit yitirmeden bir kervana katılıp İstanbul'a gitti.

Hemen Girit Serdarı Sadrazam **Kara Murat Paşa**'nın huzuruna çıkıp derdini söyledi:

— *Haşmetlüm, bu adam haindir, melundur, hınzırdır, ama gözüpek, yavuz bir eşkıyadır!.. Kim karşısına çıktıysa yenip perperişan ortaya koydu. Gittiği yerlerde taş üstünde taş, gövde üstünde baş komadı!.. Onun zapt-u rapt altına alınamayacağı artık tamamen belli. Aff-ı şahaneye uğrayıp Âl-i Osman'a çok büyük hizmetlerde bulunabilir!.. Böylelikle etrafa zarar vermesi de önlenmiş olur!..*

Sadrazam, İsa Ağa'nın önerisini kabul etti...

Bir iki ay sonra **Katırcıoğlu** yanındaki birkaç adamıyla birlikte İstanbul'a geldi. Önce konağına gidip sadrazam **Kara Murat Paşa**'nın elini öptü... Ardından o sıralarda daha çok genç hatta çocuk yaşta olan padişah **IV. Mehmet**'in huzuruna çıkıp yere yüz sürdü.

Sadrazam, padişaha şöyle seslenmişti:

— *Ey padişah-ı rüy-i zemin! Katırcıoğlu denen muzur-hınzır şaki işte hu âdemdir, affı için eşiğine yüz sürmeye gelmiştir...*

Sadrazam, sonra Katırcıoğlu'nun sırtından yere doğru iteledi:

— *Düş bre Katırcıoğlu!*

Koca eşkıya Katırcıoğlu yere çöküp yüzünü sürdü ve padişahın affını hak etmiş oldu.

— *Allah hünkârıma uzun ömürler versin!* Eski eşkıya Katırcıoğlu Mehmet, artık **Vezir Katırcıoğlu Mehmet Paşa** idi...

Bir eşkıyaya, devlet adamlarının dört gözle özlediği, yani **"hasret-ül ümeray-ı devlet"** oldukları **"Vezirlik"** payesi ve de **"Paşalık"** rütbesi verilmişti...

Katırcıoğlu bir süre İstanbul'da kalarak görkemli bir konağa yerleşti, çoluğunu çocuğunu ve haremini yanına aldırdı. Espri sahibi, zeki, cana yakın, hazır cevap ve sevimli biriydi. Bu nedenle kısa sürede başkentteki ümera meclisle-

rinin aranan isimlerinden biri oldu. Kendine bir çok dost ve arkadaş edindi. Sık sık da cirit yarışmalarına katılarak hünerlerini sergiledi.

Katırcıoğlu 1648'de **Akşehir Sancakbeyi** oldu. Ardından 1651'de **Karaman Beylerbeyliği**'ne atandı... **Abaza Hasan Paşa** ayaklanmasının bastırılmasında büyük yararlık gösterdi. 1605'e gelindiğinde bir zamanların o ünlü eşkıyası artık **Anadolu Beylerbeyi** idi...

Sadrazam ve Serdâr-ı Ekrem **Fazıl Ahmet Paşa**'nın Uyvar ve Yanık seferlerine katılarak giriştiği tüm çarpışmalarda askerlerinin başında çok büyük yararlıklar gösterdi... **"Eşkıya Katırcıoğlu"** artık Osmanlı'nın en ünlü, en sevilen ve de en kahraman paşalarından biriydi...

Katırcıoğlu 1668'de sadrazam **Fazıl Ahmet Paşa** ile birlikte Girit seferine de katıldı... Ada'yı Osmanlı kuvvetlerine karşı savunmaya çalışan Venedikliler ona **"Katacola"** adını takmışlardı... Zira "Katırcıoğlu"nu telaffuz edemiyor, "Katacola" şeklinde telaffuz edebiliyorlardı...

Katırcıoğlu Mehmet Paşa, şakacılığını savaş esnasında bile bırakmadı. Girit kuşatması esnasında Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa ile birlikte at sırtında dolaşırlarken ona, ötedeki dağları gösterip, imâ yollu şöyle dedi:

— *Ne güzel nöbet tutulacak yer şu dağlar!*

Katırcıoğlu, sadrazama yanıtını vermekte gecikmedi:

— *Öyledir Paşa hazretleri... Ne var ki, kervan geçmez, geçemez!*

Katırcıoğlu, Girit kuşatmasında **Kandiye** Kalesi önündeki çarpışmalarda 1668'de şehit düştü!..

Ölümü, İstanbul'da devlet adamları arasında olduğu kadar Anadolu'daki dağlarda bulunan eşkıya arasında da büyük üzüntü uyandırmıştı.

GÜRCÜ NEBİ AYAKLANMASI

Gürcü Nebi ya da **Gürcü Abdünnebi,** IV. Murat'ın hışmından, daha doğrusu kılıcından her nasılsa kurtulmayı başarmış sipahi zorbalarındandı. İstanbul dışında bazı yerlerde çeşitli görevlerde bulunup, rüşvet ve irtikap yoluyla büyük bir servet edindi. Niğde'ye yerleşerek 7-8 bin kişilik bir kuvveti etrafına toplayıp etrafı haraç ve talanla kasıp kavurmaya başladı. Giderek Anadolu'nun çeşitli yerlerinden kendisine çok sayıda katılanlar oldu, kuvvetleri çığ gibi büyüyerek gelişti. 7 Temmuz 1649'da gözünü adamakıllı kararan Gürcü Nebi, ünlü Celalî Katırcıoğlu'nun kuvvetleriyle de birleşerek İzmit'i yağmaladıktan sonra buradan Üsküdar'a doğru harekete geçti. Gürcü'nün adamları **Bulgurlu**'ya kadar ulaştı. Bu sırada İstanbul'u büyük bir telaş, hatta korku kaplamıştı. Eli silah tutan ne kadar insan varsa (ordu özellikle Girit kuşatmasıyla meşguldü) Üsküdar'da toplandı.

Veziriazam **Kara Murat Paşa** ile Gürcü Nebi'nin kuvvetleri 7 Temmuz 1649 çarşamba günü karşı karşıya geldiler.

Çarpışmalar çok kanlı cereyan etti. Sonunda Osmanlı ordusu Gürcü Nebi'nin ordusunu yenip dağıtmayı başardı. Savaş yerinden kaçan Gürcü Nebi, izlenerek **Karapınar**'da yakalandı. Derhal kafası kesildi ve kesik kafası İstanbul'a gönderildi.

ABAZA HASAN PAŞA AYAKLANMASI

Sadrazam **Köprülü Mehmet Paşa** döneminde en büyük Celalî ayaklanmasını **"Abaza Hasan Paşa"** çıkardı. Abaza Hasan, 1651'den 1659 yılına kadar Osmanlı merkezî otoritesi için tam bir baş belası oldu.

Kimdi bu Abaza Hasan Paşa?..

Abaza Hasan, Silahtar Ocağı'nda eğitim görüp yetişti. Isparta Sancakbeyi **Hacı Sinan Paşazade Mehmet Paşa**'nın yanında mütesellim (vergi toplama görevlisi) olarak çalıştı. Osmanlıya karşı ayaklanan **Haydaroğlu**'na karşı çarpışan orduda görev aldı. Isparta'da ani bir baskın düzenleyerek Haydaroğlu Mehmet'i yakaladı ve İstanbul'a yollayarak asılmasını sağladı. Bu başarısı üzerine kendisine **Yeni İl Ağalığı** (Voyvodalığı) verildi. 1648-1651 arası bu görevi yürüttü. 1651'de Yeniçeri Ocağı'nı baskısıyla haksız olarak görevden alınınca, ayaklandı. Kastamonu'yu basıp yağmaladı. Sivas Valisi **İpşir Mustafa Paşa** ile birleşti. Üzerine yollanan Katırcıoğlu'nu (Karaman Beylerbeyi) Aksaray yakınlarında yendi. İpşir Mustafa Paşa'nın kuvvetleriyle birlikte Eskişehir ve yöresini de denetimleri altına aldılar. Ve İstanbul'dan istediklerini başkente bildirdiler. Ağırlaşan istekler karşısında **Boynueğri Mehmet Paşa** ayaklanmacılara aracı olarak gönderildi. Yapılan karşılıklı görüşmeler ve pazarlıklar sonunda **İpşir Mustafa Paşa**'ya Halep valiliği, **Abaza Hasan Paşa**'ya da Türkmen Ağalığı verildi. 1653'te Abaza Hasan Paşa İstanbul'a geldi, burada bir süre kaldıktan sonra yeniden Türkmen Ağalığına atandı.

İpşir Mustafa Paşa Sadrazamlık makamına geçince İstanbul'a çağrılarak Anadolu'daki Osmanlı kuvvetlerinin komutanı oldu. Ancak, 1655'te Kaptanıderya **Kara Murat Paşa**'nın Sadrazam **İpşir Mustafa Paşa**'yı öldürterek sadrazamlık makamına kendisinin geçmesi üzerine İpşir'in öcünü almak amacıyla Anadolu'daki kuvvetlerin başına geçerek bir ayaklanma çıkarmanın eşiğine geldi.

Sadrazam **Köprülü Mehmet Paşa**'nın sert yönetiminden kaçanları da çevresinde topladı. Erdel seferi için yapılan çağrıya uymayarak İstanbul'a **Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa**'nın bir an önce görevden alınması talebinde bulundu. Etrafına topladığı Anadolu'daki 15 kadar Osmanlı valisi ile birlikte Anadolu'daki Celalî ayaklanmalarının en büyüğünü başlattı.

Bu ayaklanmayı bastırmak üzere görevlendirilen Diyarbakır Valisi **Murtaza Paşa**'yı 1658'de Ilgın yakınlarında bozguna uğrattı.

Kışı geçirmek üzere Antep'e çekildi. Bir düzenle Halep'e çağrıldı ve orada 30 adamıyla birlikte başı vuruldu.

VE DİĞER BAZI CELALÎLER...

1683'te İkinci Viyana Kuşatması sırasında, Osmanlı ordusunun tüm güçlerinin seferde oluşundan yararlanmak isteyen **"Akkaş", "Bölükbaşı" "Yâdigâroğlu", "Yeğen Osman"** gibi Celalîler, Bolu ve Sivas yörelerinde ayaklandılar. Bunlardan bir kısmı büyüme imkânı bulamadan dağıldı, bir bölümü ise Avusturya'ya karşı yürütülen savaşa katıldılar.

Sonraki yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda yine bazı ayaklanmalar çıktıysa da, bunların hiçbiri Celalî ayaklanmalarının taşıdığı yoğunluk, nitelik ve etkinlikte olmadı. Neredeyse 150-200 yıl kadar sürdüğü kabul edilen Celalî Ayaklanmaları sonunda Anadolu'nun Ege, Bursa, Yeşilırmak havzası, Orta Anadolu gibi zengin yöreleri çok geniş çapta zarar görerek yıkıma uğradı. Anadolu, ekonomik yönden ağır bir sıkıntı içine düştü. Canlarını, mallarını korumak amacıyla çok sayıda insan **"kaçgun"** adıyla dağlarda yaşam sürdürmek zorunda kaldılar. Üretim yapılamayınca İstanbul'a, hatta Anadolu'nun birçok yerine tahıl, Rumeli'den getirilmeye başlandı.

Öte yandan fetihlerin azalması, savaş ganimetlerinin ortadan kalkması, Osmanlı hazinesini boşalttı; buna karşılık artan saray masraflarını ve devlet harcamalarının tek yolu çiftçinin, köylünün aşırı derecede vergilendirilmesi oldu. Vergi salma ve vergilerin toplanması tam anlamıyla bir talan ve sömürü uygulaması haline geldi. Topraklarından çıkarılan, ağır vergi yükünü kaldıramayan için çıkar tek yol **"Celalî"** olmaktı artık. Gemi teknolojisinin gelişimi nedeniyle

Akdeniz'in eski önemini yitirmesi, Osmanlı'nın da gelir kaybına yol açtı. Her gelir yitirilişi, yeni vergilerin konulmasına sebep oldu. Yanlış ve disiplinsiz yönetim yüzünden yeniçeriler ile sipahiler sık sık birbirlerine düştüler. Yeniçeriler akıllarına her gelişte kazan kaldırıp ayaklanma çıkardı. Merkezden uzakta görev yapan ayan ve derebeylerin güçleri arttı, bağımsız bir durum kazandılar. Bu da sömürü düzenini hızlandırdı.

Celalî ayaklanmaları nedeniyle yüz binlerce ocak söndü, yüz binlerce kişi canından oldu, kasabalar, kentler, köyler harabeye döndü. Nice bir zamandır sağlanmaya çalışılan tarihsel ve kültürel birikim uçup gitti. Devlet zayıfladı. Merkezî otoriteye güven kalmadı.

Celalî ayaklanmalarının sonu alındığında Osmanlı ancak rahat bir nefes alabildi...

Ancak, hastalıklı ve zayıf rahat bir nefes... İmparatorluk, Duraklama döneminden gerileme dönemine doğru hızla ilerliyordu...

GENÇ OSMAN TRAJEDİSİ

16. Osmanlı padişahı **II. Osman (Genç), Güzelce Ali Paşa**'yı sadrazamlığa atadıktan sonra, isyan çıkartarak Lehliler'e iltica eden Boğdan Voyvodası **Kaspar Grantiani**'nin üzerine yollanan Özi Beylerbeyi **İskender Paşa**, Lehistan ile ittifak yapan isyancı kuvvetleri Eylül 1620'de çok ağır bir mağlubiyete uğrattı. Bir ay sonra da Ekim 1620'de Diyester Irmağı'nın geçerek kuşattığı Leh ordusunu tamamen imha etti.

II. Osman bazı devlet adamlarının karşı çıkmalarına karşılık, Lehistan üzerine sefer düzenlemeye karar verdi. Kendisi de sefere bizzat komuta edecekti. Sefere çıkmadan önce arkasında rakip bırakmamak amacıyla kardeşlerinden en büyüğü olan **Şehzade Mehmet**'i Ocak 1621'de boğdurtarak ortadan kaldırttı.

"Hotin Seferi" diye de anılan Lehistan Seferi'nde Hotin kalesini kuşattıysa da kaleyi alamadı. Ancak, Lehliler Hotin kalesini Osmanlılar'a bağı bulunan Boğdan Voyvodası'na teslim etmeyi kabul ettiler.

Genç Osman, artık yozlaştığını gördüğü Yeniçeri ve Sipahi ocaklarını ilga ederek yeni bir ordu kurmaya karar vermişti. Bunun için Anadolu ve Suriye'ye geçip, orada bir ordu oluşturarak İstanbul'a döndükten sonra bu iki askeri ocağı ortadan kaldırmayı planlıyordu. Bu amaçla, hacca gideceğini bahane ederek yol hazırlıklarına başladı. Gelgelelim, Yeniçeriler ve Sipahiler padişahın niyetini anlamışlardı. Genç Osman Anadolu'ya hareket etmek üzere Üsküdar'a geçmek üzereyken 18 Mayıs 1622'de kazan kaldırıp ayak-

landılar. Ulemanın alt tabakası da açıktan açığa ayaklanmacıları destekledi, halktan da oldukça kalabalık bir kesim onların arkasında yer aldı. Ayaklanmacı askerler Genç Osman'ın hac seyahatinden vazgeçmesini, hocası **Ömer Ağa** ile **Kızlarağası Süleyman Ağa**'nın görevlerinden azledilip İstanbul'dan da sürülmelerini istediler.

Genç Osman, hacca gitmekten vazgeçti, ama öteki istekleri geri çevirdi. Ertesi gün çok kalabalık bir ayaklanmacı grup o zaman adı **At Meydanı** olan **Sultanahmet Meydanı**'nda toplandı. Ayaklanmacılar bu kez de **Hoca Ömer Efendi, Sadrazam Dilaver Paşa, Kızlarağası Süleyman Ağa, eski Sadâret Kaymakamı Ahmet Paşa, Sekbanbaşı Nasuh Ağa, Başdefterdar Baki Paşa**'nın idam edilmelerini istediler.

Genç Osman, bu istekleri de kabul etmedi. Bu durum karşısında ayaklanmacılar fazla bir dirençle karşılaşmadan saraya girip padişahı **"Ayak Divânı"**na çağırdılar. Genç Osman, bu istekleri de kabul etmedi. Bu arada, bir grup ayaklanmacı kafeste mahpus yaşamı süren eski padişah **Mustafa**'yı dışarı çıkardılar. **II. Osman**'ın, sadrazamı, Kızlarağası'nı ayaklanmacılara teslim etmesi bir işe yaramadı. Eski padişah **Sultan Mustafa** tahta çıkartılarak kendisine asiler tarafından biat edildi. Genç Osman, gizlice Üsküdar tarikiyle Bursa'ya geçmenin yollarını aradı. Gelgelelim, ayaklanmacılar kayıkları alıp kaçırdıklarından bunu yapamadı ve **Ağakapısı**'na giderek Yeniçeriler'e sığınmak zorunda kaldı.

Ertesi gün, 20 Mayıs 1622'de ayaklanmacılar **Yeniçeri Ağası Kara Ali Ağa** konuşma yaparken onu yakalayıp parçaladılar. Padişahı Ağakapısı'ndan alarak hakaret ede ede Orta Cami'e getirdiler. Daha sonra yine aynı şekilde Yedikule Zindanı'na götürülen Genç Osman, burada boğularak öldürüldü.

Cenazesi ertesi gün babası **I. Ahmet**'in türbesine gömüldü...

OSMANLI'DA BATI'YA YÖNELİŞ VE TEPKİLERİ

Osmanlılar'da çağdaşlaşma, yenileşme, yenilik, Batılılaşma, Batı'ya yöneliş şeklinde ifade edilen eylemlerin ilk belirtilerini 1774'te imzalanan **"Küçük Kaynarca Antlaşması"**na kadar götürenler vardır. Ancak, Batı'ya yönelme konusunda aynı yüzyılın ilk yarısmda da bazı eğilim ve girişimler görülür. 1728'de matbaanın **İbrahim Müteferrika** tarafından kuruluşu bunların en önemlisi sayılabilir. Bununla birlikte, Batı'ya yönelme konusunda ilk önemli adımın **III. Mustafa** tarafından atıldığı da öne sürülür. İşi, daha eskilere, 16. Osmanlı padişahı **Genç Osman**'a (Saltanatı: 1618-1622) götürenler de vardır. Nitekim, Genç Osman'ın tahttan indirilerek (1622) feci şekilde katledilmesine, onun şu konulardaki eğilim, düşünce kararlarının etken olduğunu öne sürenler vardır:

- Yozlaşmaya yüz tutmuş olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak yerine tamamen Türk ve Türkmen kökenli askerlerden oluşan bir ordu kurmak.
- İmparatorluğun başkentini İstanbul'dan alarak Anadolu içlerinde uygun bir yere taşımak.
- İlmiye sınıfının siyasal ve mâlî güç ve nüfuzunu kırarak artık bozulmaya başlayan bu zümreyi devlet ve dünya işlerinden elini çekmiş bir din ocağı durumuna getirmek.

- Kozmopolit saray geleneklerini değiştirerek Harem-i Hümâyûn'u tasfiye edip hanedanın Türk ailelerinden nikâhla kız almalarını sağlamak.
- Giyside değişiklik yaparak daha çağdaş giysilerin giyilmesini sağlamak.
- Eskiyen yasaları gözden geçirip çağdaşlaştırmak.

1757-1774 yılları arasında saltanat süren 26. Osmanlı padişahı **III. Mustafa** ise, İmparatorlukta Batılı yöntemle bir ıslahat (reform) kapılmasına içtenlikle inanmıştı. Nitekim, reforma ordudan başladı. Yeniçeri Ocağı ile baş edemeyeceğini anlayınca, yeni bir askeri sınıf oluşturmaya girişti. Bu iş için Fransa'dan getirilen **Baron de Tott** (1730-1793), **"Sür'at Topçuları"** denilen askeri örgütü kurdu. **I. Abdülhamit** de (1774-1798) Batılılaşma yolunda reforma ordudan başladı. **Humbaracılar Ocağı**'nı yeniden canlandırdı. Sür'at Topçuları Ocağı'nı geliştirdi. Fransa'dan öğretmenler getirterek **Tersane Mühendishânesi**'nde 1784'te **"İstihkâm Bölümü"** açıldı. Ayrıca **"Hendese Odası"** denilen ve Batı yöntemlerine göre deniz subayı yetiştirecek bir okul kuruldu. **Camialtı**'nda iki-üç odalı bir yerde **Mühendishane** faaliyete başladı.

III. SELİM DÖNEMİNDE BATI'YA YÖNELİŞ

Batı'ya yöneliş, Batılılaşma Hareketi III. Selim döneminde (1789-1807) daha kapsamlı bir biçimde ele alındı. III. Selim'in amacı modern bir ordu kurmak, ilmiye sınıfının, şeyhülislamların reform girişimleri karşısındaki dirençlerini kırmaktı. Böylece Batı'nın, bilim ve fende, teknikte gösterdiği gelişmelerden yararlanmak için içerde bir engel kalmamış olacaktı. "Nizâm-ı Cedit" adı verilen askeri örgütü işte bu düşüncelerle Şubat 1793'te kurdu. Gerici kuvvetleri kuşkulandırmamak için başka bir sebep ileri sürüldü, Nizâm-ı

Cedit'in Boğazlar'ı Ruslar'dan korumak için kurulduğu söylentisi etrafa yayıldı.

Nizâm-ı Cedit askerine sonradan "Asâkir-i Şahane" denildi. Bunun dışında Tophane'de ders vermek üzere İngiltere, İsveç ve Fransa'dan uzman mühendisler getirtildi. Tophane'ye "İstihkâm" sınıfı da eklendi. Mühendishane-i Berriye-i Hümâyûn (Kara Mühendishanesi) açıldı (1800). Ayrıca askeri öğrencilerin bilgilerini genişletecek yapıtların Türk diline çevrilmeleri sağlandı.

III. Selim askeri reformun yanı sıra siyasal, idarî, malî ve ekonomik alanlarda da bazı yenilikler yaptı. 1793'te İngiltere ve Almanya'da, 1794'te Fransa'da daimî Büyükelçilikler kuruldu.

III. Selim'in Batı'ya yönelme, batılılaşma yolundaki bu ciddi girişimlerinden ürken ulema (din bilginleri), yeniçeri ve beyler sonunda açıktan açığa padişaha cephe aldılar. Tarihe **"Kabakçı Mustafa Ayaklanması"** diye geçen olay, III. Selim'in tahttan indirilmesiyle 29 Mayıs 1807'de noktalandı.

II. MAHMUT DÖNEMİNDE BATILILAŞMA...

Batı'ya yöneliş girişimleri **II. Mahmut** döneminde (1807-1819) yeniden bir ivme kazandı. Nitekim, II. Mahmut tahta çıkar çıkmaz **"Sekbân-ı Cedit"** adlı bir askeri örgüt kurdu. Ancak, kısa süre sonra baş gösteren bir yeniçeri ayaklanması nedeniyle bu örgüt kaldırıldı. Ancak daha sonra, 1826'da II. Mahmut yeniçerilerin başka bir ayaklanmasının üzerine kararlılıkla yürüdü ve bu ayaklanma Yeniçeri Ocağı tarafından Osmanlı tarihinde çıkartılan son ayaklanma oldu. Çok kanlı bir biçimde bastırıldı, bazı Batılı kaynaklara göre 6 bin kişi asıldı, 20 bin kişi sürgüne gönderildi. Ve olay tarihe **Vakayi Hayriye** adıyla geçti.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak tarih olmasının ardından II. Mahmut **Asâkir-i Mensûre-i Muhammediye** adıyla yeni bir ordu kurdu. Asker ve subayların giyim kuşamı, talim ve terbiyeleri konusunda tamamen **"Prusya Sistemi"** benimsendi.

II. Mahmut, ordudan başka sivil yönetim, eğitim, sağlık ve tıp alanlarında da Batı sistem ve yöntemlerini benimseyerek reform hareketleri gerçekleştirdi.

Devlet örgütünde **"Dışişleri", "İçişleri"** gibi **"Nezaretler"**; eğitimde medreselerin yanı sıra **Rüştiye** mekteplerinin açılmaları da onun zamanında gerçekleşti.

ABDÜLMECİD VE BATILILAŞMA

Abdülmecit'in saltanat yıllarında (1839-1861) Batılılaşma yolunda atılan en önemli adım **Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu** ile ilan edilen **Tanzimat Fermanı** oldu (3 Kasım 1839). Bu fermanla Müslüman olan ve olmayan herkesin can, mal ve ırzı devlet tarafından güvence altına alındı. 1849 ve 1863'te, **Tanzimat-ı Hayriye**'nin yanı sıra Abdülmecit döneminde Batı'dan örnek alınarak **"Ticaret hukuku"** yeniden düzenlendi. Yüksek öğretimde medreselerden ayrı olarak, laik niteliği ağır basan **"Darülfünun"** kuruldu. 1856'da Darülfünun binasının temeli atıldı, aynı yıl **Dârülmuallimîn** (Öğretmen Okulu) de eğitime açıldı. Bu dönemde sanatta da Batı üslup ve modası yaygın bir hâl aldı. Osmanlı tarihinde ilk olarak **Sultan Abdülmecit,** Fransız Sefiri **Touvenol**'un 1856'da Sefaret binasında verdiği "Balo"ya gitti, aynı yıl **"Islahat Fermanı"** ilan edildi. Bu dönemde Batı etkisi büyük yapılarda da kendisini gösterdi. Cami, saray gibi yapılarda Batı'nın rokoko-barok karışımı mimari tarzı uygulandı: Dolmabahçe Sarayı, Dolmabahçe Camii, Nusretiye Camii, Tophane Kasrı ve diğerleri...

SIRA SULTAN ABDÜLAZİZ'DE...

Türkiye'de Sultan Abdülaziz'in saltanat yıllarında (1861-1876) Batılılaşma sürdü. Buna karşılık Osmanlı devletinin meşrutî bir rejime kavuşmasını hedef tutan Jön Türk (Yeni Osmanlılar) hareketi gelişti. Bu esnada 1876'da Sultan Abdülaziz Fransa'ya bir gezi yaparak III. Napoleon'u ziyaret etti. Batılıların yaşam tarzını yakından görme olanağını buldu. Padişahlığı süresince de birçok alanda Batı kurum ve kuruluşlarının model alınmasına çalıştı. 1868'de Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) açıldı. "Divân-ı Ahkâm-ı Adliye" "Adliye Nezareti" adını aldı. Ayrıca Temyiz ve İstinaf Mahkemeleri de teşkilatlandırıldı. 1860'ta meslekî ve teknik öğretim yapan okullar açıldı. 1869'da İlköğretim zorunlu kılındı. Prusya ordusunda kullanılan iğneli tüfekler Osmanlı ordusu için de satın alındı. Krupp fabrikasına ülkedeki stratejik yerlere tahkim edilmek amacıyla büyük çaplı toplar sipariş edildi. Avrupa orduları örnek alınarak, daha büyük üniteli savaş birlikleri olan Tümen teşkilatı kabul edildi. Donanma da aynı şekilde buharlı gemilerle takviye olundu. Avrupa mimarisinden esinlenilerek **Çırağan Sarayı** inşa edildi. İstanbul'un ve dünyanın ilk metrolarından olan Galata'daki **"Tünel"** işletmeye 1874'te açıldı.

II. ABDÜLHAMİD VE İKİ MEŞRUTİYET ARASI...

Saltanatı 30 Mayıs 1876-29 Ağustos 1876 arasındaki günleri ancak kapsayan V. **Murat**'ın Meşrutiyet'i benimsemesi Jön Türkler'i umutlandırdı. Ancak, sağlık nedeniyle tahttan ayrılan V. Murat'ın yerine 1876-1909 arası 33 yıl saltanat sürecek olan **II. Abdülhamit** geçti. II. Abdülhamit, bir "Aydın ayaklanması" sayılabilecek olan Jön Türkler'in isteği doğrultusunda **Kânûn-u Esâsî'yi (Anayasa)** ilan ve **Meclis-i Mebusan**'ı toplamak durumunda kaldı. Türk demokra-

si tarihinde iki dereceli oy ile seçilmiş ilk meclisi 1876'da açtı. Ancak, 1877-1878 Türk-Rus Savaşı (93 Harbi) öncesi savaş korkusu ve sıkıyönetim şartlarından yararlanan **II. Abdülhamit,** Meşrutiyet hareketinin önde gelenlerinden **Mithat Paşa**'yı Kânûn-u Esâsî'ye koydurduğu bir maddeden yararlanarak 5 Şubat 1877'de sürgüne gönderdi. 13 Şubat 1878'de de Meclis-i Mebusan'ı feshetti. Buna karşılık, 33 yıl süren saltanat sırasında II. Abdülhamit, Batı modellerinde birçok yüksek ve teknik okulun açılmasına önayak oldu. Türkiye'de ilk nüfus sayımı onun zamanında yapıldı. Bütün ülkede Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odaları kuruldu. Demiryolu yapımına önem verildiği gibi ilk atlı ve elektrikli tramvaylar o dönemde işletmeye konuldu. 1908'de o zamana kadar gelişen olaylar karşısında II. Meşrutiyet ilan edildi. 17 Aralık 1908'de Meclis-i Mebusan 33 yıllık bir aradan sonra yeniden toplandı. Çok geçmeden bazı kışkırtmalar sonucu **"31 Mart Vakası"** denilen irtica kalkışması ortaya çıktı.

Ayaklanma, **Hareket Ordusu** tarafından bastırıldı. II. Abdülhamit tahttan indirildi ve 1909-1918 arası saltanatta kalacak olan **Sultan Reşat, V. Mehmet** unvanıyla tahta çıktı.

1909'dan sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleştirilmesi için bir çok girişim görüldü. Ancak bunlardan fazla olumlu bir sonuç elde edilemedi. Hıristiyanlar da dahil olmak üzere herkese zorunlu askerlik getirildi. Seçim sistemi genel oya dayatıldı. Halkın eğitilmesi etkinlikleri başlatıldı. Ancak, 1912-1922 arası Trablus, Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşları dolayısıyla Batılılaşma hareketleri yavaşladı. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Batılılaşma, çağdaşlaşma büyük bir ivmeyle yeniden yaşama dönüştürüldü.

BATILILAŞMANIN KISA BİR ANALİZİ...

Batılılaşma, Batı'ya yönelme ilk olarak bozulup yozlaşmış **Yeniçeri Ocağı**'nın yerine yeni bir modern askeri teşkilat kurmak üzere başladı. Ancak, sonraları kendilerini İmparatorluktaki Hıristiyan tebaanın koruyucusu sayan büyük devletlerin ıslahat isteklerini, onların çıkarları doğrultusunda gerçekleştirmek şekline dönüştü. Daha sonra da gelişmiş sanayi ülkelerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun kapalı ekonomik düzenine (lonca, el sanatları, yedd-i vâhid, iç gümrük ve benzerleri) son veren ekonomik baskısına (1838 İngiliz Ticaret Anlaşması) baş eğildi. Kapitülasyon imtiyazından da yararlanan büyük devletler, malî imkânları daralan İmparatorluğa ödünç vermeyi daima yeni bir ıslahat isteğine, dayatmasına bağladılar. Nitekim, 1838 İngiliz, 1839 Fransız ticaret sözleşmeleri Tanzimat Fermanı ile bütünleşti. Ayrıca 1854'te yapılan bir borçlanma da 1856 Islahat Fermanı'na yol açtı. Bankalar, işletmeler, okullar, İmparatorluk içinde, hayatları ve çıkarları fermanlarla korunan Hıristiyan tebaanın da işbirliğiyle genişletildi. İşte, "Batılılaşma", "Batı'ya yönelme" bu aşamada, İmparatorluğun istediği ve gereksinim duyduğu bir reform dizisi olmaktan çok büyük devletlerin bir zorlaması haline geldi.

Batı'da öğrenim gören, devlet katlarında yönetici durumunda bulunan paşalar **"Mutlakiyet"** yerine Batı'daki ilerlemenin başlıca nedeni olarak gördükleri **"Meşrutî"** düzeni getirmek yolunda mücadeleye geçtiler. Bu dönemde Batılaşma ideolojik bir içerik olarak, aydınlar arasında tartışma konusu oldu. **"Vatan"** ve **"Hürriyet"** kavramları benimsendi.

Edebiyat ve Batı'dan örnek alınan gazete ve tiyatro aracılığıyla bu kavramlar halka anlatılmaya çalışıldı. Askerî yenilgiler, toprak kaybı, dış borçlar ülkeyi gitgide yoksullaş-

tırdı... **Düyûn-u Umûmiye**'nin kurulması, **Muharrem Kararnamesi** gibi malî anlaşmalarda İngiliz, Fransız, Avusturya'nın yanı sıra İtalya'da yer aldılar. II. Meşrutiyet döneminde Balkanlar'da açıkça ortaya çıkan **"Milliyetçilik"** akımı karşısında Osmanlı aydınları arasında da **Türk Milliyetçiliği** fikri belirdi. Batılılaşma, bu dönemde daha sınırlı bir anlayış haline geldi. Batının teknik ve uygarlığını almak, ancak kültürünü almamak düşüncesi **Ziya Gökalp** gibi düşünürlerce ortaya atıldı.

IV. MURAT'IN GAZABI

25 Ekim 1631 cumartesi günü 17. Osmanlı padişahı IV. Murat, ani bir kararla Sadrazam ve Serdâr-ı Ekrem **Hüsrev Paşa**'yı görevinden azlederek yerine eski **Sadrazam Müezzinzade Hafız Ahmet Paşayı** ikinci kez "Sadâret" makamına getirdi.

O sıralarda 19 yaşında bulunan genç padişahın bu davranışı, sarayda ve üst düzey devlet yöneticileri arasında önceleri sadrazamın çıktığı Bağdat Seferi'ndeki başarısızlığı ve düşman eline düşen kenti alamayışı olarak yorumlandı. Ancak, Paşa'nın azlinin tek nedeni bu değildi. Hüsrev Paşa aslında sadrazamlığı sırasında (üç yıl, altı ay, on dokuz gün) IV. Murat'a önemli hizmetlerde bulunmuştu. Örneğin, Genç Osman'ın katledilmesinin ardından onu öldüren Kapıkulu askerlerinden intikam almak bahanesiyle ayaklanan ve üzerine yollanan Osmanlı ordusunu yenerek birçok valiyi zorla ya da gönüllü olarak kendisine bağlayarak giderek büyüyen bir tehlike haline gelmiş bulunan Erzurum valisi **Abaza Mehmet Paşa**'yı yenip ortadan kaldırarak büyük yararlılık göstermişti. Ancak, bu olaydan sonra, eski Sadrazam mevkiini korumak içgüdüsüyle sırtını asker ocaklarına dayamış, esasen giderek zıvanadan çıkmaya başlayan Yeniçeri ve Sipahi ocaklarına haddinden fazla yüz vererek onları şımartmıştı. Paşa, özellikle bunların arasında sivrilip nâmları yürümüş zorbaları koruyup kollamış, onlar ne derse onu yapmış ve bulunduğu Sadâret makamında uzun süre bağlamayı bu politikasının ürünü olarak görmüştü...

Zorba yeniçeri ve sipahiler ise bu durumdan alabildiğine yararlanmış, büsbütün azıtmış, çeşitli bahanelerle köylere, kasabalara yayılarak halkı soyup soğana çevirip canından bezdirmeye başlamışlardı. **Hüsrev Paşa**'nın son derece merhametsiz olduğunu bilen yöneticiler ve kadılar zorunlu olarak bu duruma ses çıkartamıyorlardı. Bununla beraber artık ok yaydan fırlamış, İstanbul'a yağmur gibi şikâyet ve ihbar mektupları yağmaya başlamıştı.

Eski **Sadrazam Hüsrev Paşa,** aslında asker olarak da bir dirayet ve beceri sahibi kimse değildi. Bağdat önlerindeki başarısızlığı, yanlış manevra ve hesaplamalardan kaynaklanmıştı. Elinde gerçekten çok güçlü bir ordu bulunduğu halde ona gereğince komuta etmeyi bilememiş ve kendi başarısızlığını böylelikle kendisi hazırlamıştı.

Hüsrev Paşa'nın ünlü bir huyu ise, son derecede acımasız ve gaddar biri oluşuydu. Nitekim, Bağdat'ta uğradığı yenilginin ardından Diyarbakır'a dönerken uğradığı yenilginin acısını yolda rastladıklarını asıp keserek etrafına dehşet saçmıştı.

Zorbaların onun dostluğuna dayanarak yaptığı rezaletler artık son haddini bulmuş, kendilerinden nice hizmetler beklenen paşalarla beyleri sudan sebeplerle, hatta sebepsiz yere katledip durması, Bağdat yenilgisinin üzerine tuz, biber ekmişti.

Bu durum karşısında IV. Murat, Hüsrev Paşa'yı azledip yerine **Müezzinzade Ahmet Paşa**'yı Sadrazam atayıverdi...

Hüsrev Paşa'nın sadrazamlıktan azil fermanı, Dergâh-ı Âli Çavuşlarından biri tarafından Diyarbakır'a götürülerek Paşa'ya tebliğ edildi. O da hemen divanını toplayarak herkesin huzurunda padişahın azil fermanını okuttu. Asker, padişahın fermanına şiddetle karşı çıktı:

— *Bu kabul edilemez bir tasarruf-u şahanedir! Bunca acı ve belâdan âhır, düşmandan öc alınacağı bir esnada, sadrazamın az-*

letmeye sebep nice ola ki?.. Bize Hüsrev Paşa'dan gayri serdar gerekmez!..

Öfkeli yeniçeriler öldürmek için fermanı getiren çavuşu aradılar:

— *Tiz bulun şu çavuşu, bulun da paralayalım!*

Oysa, Dergâh-ı Âli Çavuşu, başına gelebilecekleri önceden hesaplamış olacak ki, çoktan sıvışmış, İstanbul'a dönmek üzere yola revan olmuştu bile...

Hüsrev Paşa, ne olur ne olmaz diye, başına bir iş gelmemesi için homurdanan askeri yatıştırmaya olağanüstü bir çaba sarf etti ve her şeye rağmen padişahın emrine uyulması gerektiğini izah etti. İçinde azil fermanının bulunduğu Defterhane'yi mühürledikten sonra Diyarbakır Valisi **Tayyar Mehmet Paşa**'ya verip orduyu da ona teslim ettikten sonra yanına birkaç sadık adamını alarak İstanbul'a doğru yola çıktı. Malatya'ya ulaştığında İstanbul'dan gelen Kapıcılar Kethüdası kendisine erişti ve Sadâret Mührünü yeni Sadrazam **Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa**'ya verilmek üzere kendisinden teslim aldı.

Diyarbakır'da ise işler büsbütün bozuldu, kentte konaklamış bulunan askerler ansızın kazan kaldırıp ayaklandılar ve kenti yağmalayarak bir dolu rezaletin müsebbibi oldular.

Bu esnada İstanbul'da ise kimileri bazı Bizans entrikalarını uygulamanın çabası içindeydi. **Hüsrev Paşa** Bağdat üzerine ilerlediği esnada Sadârette kendisine vekâlet eden **Topal Recep Paşa**, Hüsrev Paşa azledilince bu görev kendisine verilir sanıyordu. Ama, Müezzinzade sadrazamlığa getirilince yıkıma uğradı ve hemen yeni sadrazamın ayağını kaydırmak için bazı entrikalar düzenlemeye girişti. İlk iş olarak Diyarbakır'daki ordu içinde söyleşi bir haberin yayılmasını sağladı:

— *Ey asâkir-i yeniçeriyân, pek sevdiğiniz Serdâr-ı Ekrem Hüsrev Paşayı sadrazamlıktan onun yerine geçmek için yeni sadrazam Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa azlettirdi!*

Bu esnada yeni Sadrazam Hafız Ahmet Paşa'nın konağında yapılan bir hükümet toplantısında yeniçerilerin ve sipahilerin bir an önce başkent İstanbul'a dönmeleri için kendilerine çağrıda bulunulması kararlaştırıldı.

Bu çağrı üzerine tüm yeniçeriler ve sipahiler ve de bunların artık birer zorba durumuna gelmiş bulunan tüm elebaşları İstanbul'a doluştular. Özellikle Tophane yakınlarındaki **Kurşunlu Han** bu zorba elebaşılarının bir genel karargâhı durumuna geldi...

Topal Recep Paşa, entrikalarını uygulama alanına sokmak için hemen bu yeniçeri ve sipahi zorbalarının elebaşları ile görüştü. Bunlardan **Saka Mehmet, Cin Ali, Kel Abdi, Kumru Bey, Mahmut Ağaoğlu, Rum Ahmed, Nazlı Muslu, Kalem Bey, Salih Efendi, Emir Halife, Baba Ömer, Kınalıoğlu, Baba Ömer, Deli İlahi, Kütahyalı Kalem Bey, Cadı Osman, Bıçakçıoğlu** gibi belalı elebaşlarının ya kendileriyle ya da çok yakın adamlarıyla anlaştı.

Adı geçenler, aslında bir patırtı çıkmasını ve yağmaya girişmesini dört gözle bekliyordu ve hemen tüm asker Hüsrev Paşa'nın azledilmesinden son derecede üzgündü...

Topal Recep Paşa'nın entrikaları en sonunda meyvesini verdi ve kazan kaldıran zorbalar 10 Şubat 1632 salı günü sabah namazının ardından kazan kaldırıp o zamanlar **"Atmeydanı"** denilen Sultanahmet Meydanı'nda toplandılar.

Ayaklanmacıların iddiası şuydu:

— *Hüsrev Paşa Doğu'da tüm Acem'e korku salıp onları dize getirmiş bir kahramandır. Onu azlettirenler devletin ve padişahımızın dostu değildir!.. Hazır ettiğimiz defterde adları yazılı olanları padişahımız bize teslim eylesin; paralayalım!..*

Ayaklanmacı zorbaların kellesini istedikleri 17 kişi arasında **Şeyhülislam Yahya Efendi, Sadrazam Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa, Defterdar Softa Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Halife, Musahip Musa Çelebi** gibi padişah IV. Murat'a çok yakın isimler yer alıyordu.

Zorbalar, padişaha karşı diretiyorlardı:

— *Padişahımız efendimiz, bunları verin; paralayalım!..*

IV. Murat, zorbaların isteklerini kabul etmeyince, zorbalar çığırından çıktı, etrafa dehşet saçmaya, konakları, yalıları, köşkleri, dükkânları yağmalamaya, adam rehin almaya, öldürmeye, yaralamaya, koca İstanbul'un altını üstüne getirmeye başladılar. Kentte bir iki gün hemen hemen hiçbir esnaf kepenklerini açmadı, kimse kolay kolay evinden dışarı çıkmadı. Bu arada, ne olur ne olmaz diye İstanbul dışına bile kaçanlar oldu. Ayaklanmacı zorbalar bir türlü yatışmıyor, ortalığa saçtıkları dehşet ve terör havası her geçen gün biraz daha artıyordu.

En sonunda bir kez daha sarayın kapısı önüne toplanıp padişaha haber yolladıkları zaman aldıkları yanıt şu oldu:

— *Bugün gitsinler, kendilerine cevabını yarın vereceğim!*

Ayaklanmacı eşkıya bunun üzerine Atmeydanı'na döndü. Geceyi oraya kurdukları çadırlarda geçirdikten sonra ertesi sabah yine topluca Bâb-ı Hümâyûn önünde toplanıp isteklerini yinelediler.

IV. Murat ise devlet önde gelenlerini, ulemayı ve güvendiği kişileri saraya topladı. Ayaklanmayı sona erdirmek için bir çözüm yolu bulunması için görüşmelerde bulunuluyordu.

Gelgeldim, bu sırada ayaklanmacılar birinci kapı olan Bâb-ı Hümâyûn'u aştı ve Orta Kapı'ya ulaştı. Padişahın sadık adamlarından Vezir **Bayram Paşa,** Sadrazam **Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa**'ya saraya gelmemesi, Padişah'ın

toplantıda olduğu, eğer saraya gelmeye kalkışırsa başına feci bir iş gelebileceği yolunda haber yolladı.

Bayram Paşa'ın yolladığı haberci sadrazam Müezzinzade'yi sadâret alayı ile birlikte **Arslanhane** önünde yakalamayı başardı. Sadrazam Müezzinzade haberi öğrenir öğrenmez, yürekli bir şekilde güldü ve şöyle dedi:

— *Var Bayram Paşa'ya selâm söyle, sağ olsun! Ama, ben her şeyi göze almışımdır!.. Ölmekten gam yimem!..*

Sadrazam, belki padişah düştüğü güç durumdan kurtulur, zorbaların ayaklanması da son bulur umuduyla sadâret makamından çekinmeye kendisi çoktan karar vermişti.

Zaten saraya sadâret mührünü teslim etmek amacıyla gitmekteydi. Zorbalardan çekinerek geri dönmeyi de bir devlet adamı olarak kendisine yedirememişti. Atını mahmuzlayıp yoluna devam etti...

Bâb-ı Hümâyûn'a girdiği zaman, sadrazamın at üzerinde sadâret alayının en önünde, mağrur bir şekilde ve cesurca ilerlediğini gören ayaklanmacılar, gayriihtiyari ikiye bölündüler... Bu görüntüyü Paşa, adamlar kendisine selâm veriyorlar diye yorumladı... Oysa, ayaklanmacı askerlerin niyeti kötüydü... Evet, silahsız görünüyorlardı, ama hepsinin cepleri, koyunları iri iri taşlarla doluydu... Sadrazam, kalabalığın ortasına girmiş atı üzerinde ilerlerken bir sipahinin gür sesi ortalığı çınlattı:

— *Urun bre!..*

O anda Paşa'nın üzerine yağmur misali iri iri taş parçaları yağmaya başladı. Müezzinzade, çevik, bir hareketle kendisini attan aşağı atarak taşlardan korunmaya çalıştı. **"Şatır"** denilen muhafızları da kalkanlarını taşlara siper edip Paşa'nın yaralanmasını önledikleri gibi, kargaşadan yararlanarak onu hızla önce hastalar odasına, oradan da sarayın içine kaçırmayı başardılar. Bu arada bir şatır, ayaklanmacılar

tarafından linç edildi, ötekisi de ağır yaralandıysa da o da öteki satırlarla birlikte saraya sığınabildi.

Sadrazam **Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa'nın** o arada üstü başı parçalanmış, kaftanı yırtılmış, **"Mücevveze"** denilen kavuğu da başından düşerek kaybolmuştu... Bostancıbaşından bir kaftan ve mücevveze tedarik ederek bunları giydikten sonra **IV. Murat'ın** huzuruna girip olup biteni arz ettikten sonra sadâret mührünü kendisine teslim eyledi.

IV. Murat, son derece üzgün görünüyordu. Eski sadrazamına donuk bir sesle şöyle dedi:

— *Var git bre Hafız Paşa!..*

Eski sadrazam, padişahın huzurundan ayrıldıktan sonra hızla Yalı Köşkü'ne indi, giysilerini değiştirerek sıradan birinin kılığına girdi ve bir kayığa binerek Üsküdar'daki konağına gitmek üzere denize açıldı.

Bütün bunlar olup biterken ayaklanmacılar büsbütün azıtıp Orta Kapı'dan da içeriye girmeye muvaffak oldu ve Harem'in kapısına kadar dayandı...

Hep bir ağızdan bağırıyorlardı:

— *Padişaha diyecek lafımız vardır. Divân'a çıksın!..*

— *Divân toplansın!..*

— *Sultan Murat Han'ı görmek isteriz!..*

Ayaklanmacılar adamakıllı galeyana gelmişlerdi... Gözü dönmüş yeniçeri ve sipahiler belki de ikinci bir **"Genç Osman faciası"** çıkarmak üzereydiler...

Sarayda ise herkes silahlanmış bekliyordu, ancak tüm saray halkı, sarayı basmış bulunan ayaklanmacıların onda biri bile kadar değildi. En sonunda genç padişah **IV. Murat** Divâna çıkmayı kabul etti. Bâbüssaâde'nin hemen önünde hazırlanan tahta oturarak, karşısına geçen zorbaların ele başlarına sordu:

— *Ey kullarım, muradınız ne ola ki?*

Ayaklanmacılar, bu soruyu yanıtlayacaklarına, saygıyı, terbiyeyi, usulü, erkânı bir kenara bırakıp padişahın huzurunda bağırıp, çağırmaya başladılar. Her kafadan bir ses çıkıyor, millet birbirini itip kakıyor, bir kargaşadır sürüp gidiyordu...

En sonunda ayaklanmacılar isteklerini şu şekilde padişaha ulaştırdılar:

— *Efendimiz, başta Hafız Paşa ve defterde adları yazılı olan on yedi kişiyi bize verin... Verin ki hepsini tepeleyip haklarından gelelim. Zira, onlar ne Devlet-i Âli Osman'ın, ne de siz padişahımızın dostu değillerdir. Eğer olsalardı Bağdat seferinde Musul'da düşmana onca silah ve cephaneyi terk etmez, gereğince çarpışırlardı...*

IV. Murat bir şeyler söylemeye yeltenip ağzını her açışta, artık zapt edilemeyen zorbaların gürültü ve kargaşası bir kat daha artıyor, hep aynı şeyi tekrarlıyor, bazen işi padişahı tehdit etmeye bile götürüyorlardı.

— *Vir şu adamları bize! Yoksa iş başka olur!..*

IV. Murat, soğukkanlılığını yitirmemeye çalışıyor, dikkatle yumruklarını sıkmış, öfkeyle karşısında bağırıp çağıran bu eşkıya güruhunu izliyordu. Ayaklanmacıların kolay kolay laftan, dur duraktan anlamayacakları artık adamakıllı su yüzüne çıkmıştı.

Padişah, en sonunda ayağa kalkarak karşısındakilere olanca gücüyle bağırdı:

— *Bre kullarım!.. Cevabımı dinlemiyorsunuz, benimle konuşmuyorsunuz!.. O halde niçin dışarda Divân toplamaya çağırdınız?*

IV. Murat, sözlerini tamamlar tamamlamaz, bağırıp çağıran kalabalığa sırtını çevirdi. Enderun Ağaları derhal padişahın etrafında bir güvenlik halkası oluşturup onun saraya sağ salim girmesini sağladılar. Ve padişah saraya girer girmez içoğlanları kapıyı anında kapatıp ayaklanmacıların içe-

riye girmelerini engellediler. Bu durum, ayaklanmacıları büsbütün öfkelendirip çileden çıkartmaya yetti. Bağırıp çağırmalarını sürdürdüler:

— *Sen bilirsun Sultan Murat!..*

— *Madem on yedi kişiyi bize vermezsin, biz de yapacağımızı biliriz!..*

— *Günah bizden gitti!..*

— *Biz dediğimizi dedik; karşılık alamadık!..*

Ayaklanmacıların haykırışlarından, gürültü ve patırtılarından sarayın her yanı inliyor, kulakları sağır edici gürültü tarihi Topkapı Sarayı'nın duvarlarında yankılanıyordu.

Sarayın içinde ise, durum bambaşkaydı...

Padişah, son derece üzgün, düşünceli ve kararsız görünüyordu.

Sadrazam Topal Recep Paşa, bütün bu ayaklanmanın baş müsebbibi değilmiş gibi timsah gözyaşları dökmüş, padişahın ayaklarına kapanmış yalvarır gibi yapıyordu:

— *Padişahımız efendimiz, bu isyankâr kullarınızı yatıştırmanız gerekir!.. İsteklerine mutlaka bir karşılık, bir cevap verilmesi uygun düşecektir. Eğer ben sadık kulunuzun canını dahi isterlerse verin ki, kul, efendisi yoluna kurban olagelsin, iş yatışsın!.. Kul, her daim isteklerini hep elde eylemiştir. Sizden önceki padişahlarımızda da durum böyledir... Bırakın birkaç kulunuz heder olsun, yeter ki saltanatınıza bir şey olmasın, devlete bir şey olmasın. Allah göstermesin, bu isyankâr kulların şayet yatışmazlarsa çok kötü şeyler olabilir, nizâm-ı devlet elden gider!*

İşin ilginç yanı, padişah IV. Murat, Topal Recep Paşa'nın yalan söylediğinin, samimi olmadığının farkındaydı... Ama, köşeye sıkışmıştı ve yapabilecek başka bir şey yoktu.

Hemen **Bostancıbaşı Cafer Ağa**'yı çağırtarak emretti:

— *Tiz, Üsküdar'a gitmekte olan Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa'yı geriye, buraya çağırın!*

Hafız Paşa o sırada bir kayıkla Üsküdar'daki konağına gitmek üzere Boğaz'da yol almaktaydı. Henüz Üsküdar iskelesine yaklaşmamıştı.

Bostancıbaşı Cafer Ağa, padişahın emrini alır almaz süratli bir çektiriye atlayarak eski sadrazam Müezzinzade'nin kayığının önünü kesti:

— *Paşam, saâdetlü padişah efendimiz sizi sarayda ister!*

Müezzinzade, yılların deneyimli devlet adamıydı, her şeyi anlamıştı. Hiç itiraz etmeden Bostancıbaşı'nın çektirisine atladı.

Bir süre sonra padişahın huzurundaydı...

IV. Murat'ın emri ile Bâb-ı Saâde yeniden açıldı.

Topal Recep Paşa, IV. Murat'ı korkutmak amacıyla onu şöyle uyardı:

— *Aman padişahımız efendimiz, taşra (dışarı) çıkmadan önce abdest alsaydınız...*

IV. Murat, Topal Recep Paşa'ya şöyle bir baktı, başını iki yana sallayıp içinden bir "lahavle" çektikten sonra kendinden emin adımlarla zaten kurulu olan tahtına gidip oturdu...

Ayaklanmacılar tahttan bir hayli ötedeydi... Padişah, parmağı ile bunlardan dördünü yanına çağırdı. Dört kişiden ikisi sipahi, ikisi yeniçeri çorbacısıydılar.

Konuşma gücü hayli yüksek olan IV. Murat, ağır ağır konuşarak dört ayaklanmacıya nasihat etti. İçinde bulunulan durumun din ve devlet açısından zararlı olduğunu, saltanat ve hilafet onurunun ayaklar altına alınmasının yanlış olduğunu uzun uzun izah etmeye çalıştı...

Gelgelelim, dört ayaklanmacı padişahı kös dinler gibi dinledikten sonra Nuh deyip peygamber demeyeceklerini şu sözleriyle kanıtladılar:

— *Padişahımız efendimiz, devlete hıyanet edenleri elbette bize virmeniz gerekir. Bunun dışında bir çözüm olması imkânsızdır.*

Yeniçeri ve Sipahi kullarınız, defterde adları yazılı olanların bize teslîminde musirdir (ısrarlıdır)!..

Bu sırada, eski Sadrazam Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa, abdest almış, iki rekât namaz kılmış, Bâbüssaâde'ye yakın bir yerde tevekkül içinde bekliyor, içinden dualar mırıldanıyordu.

Paşa askerin laf anlamak istemediğini anlayınca padişahın yanına ilerledi, izin istedikten sonra, kendisini padişahın adamlarının değil, ayaklanmacıların öldürmesine izin verilmesini ve cansız bedeninin Üsküdar'a defnedilmesini şu şekilde IV. Murat'tan niyaz etti:

— *Efendimiz hazretleri, hezâr (binlerce) Hafız gibi kulun yoluna fedadır. Ancak istirhamım odur ki, beni sen katleylemeyüp ko bu zâlimler hunına hakkımı rizan ve beni şehid etsinler ve meytimi Üsküdar'a defnettiresin ve eytâmfıkarasına nazarı inayetin rica ederim!*

Padişah, "Olur!" anlamında gözlerini yere indirdi. Hafız Paşa, yer öperek ayağa kalktı... Besmele çekti ve mırıldandı:

— Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyü'l-azîm! İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râ-ciûn! (Güç de, kuvvet de, ancak Allahu Teâlâ'nın yardımıyla meydana gelir. Biz Allahu Teâlâ içiniz ve sonunda O'na dönüp gideceğiz.)

Hafız Paşa, başı dimdik, gözlerini kalabalığa doğru dikerek ayaklanmacıların üzerlerine doğru sert ve cesur adımlarla ilerledi...

Hafız Paşa, kalabalığın ortasına gelince önce sipahiler, ardından yeniçeriler üzerine yürüdü. O zamana kadar sakin duran Paşa, üzerine hamle yapanlardan birini bir tokatta yere serdi. Ancak, bir sipahisinin hançerini kafasına kadar indirip kulağına kadar yarmasını önleyemedi. Derken Paşa'nın vücuduna sayısız kılıç ve hançer darbeleri inmeye başladı. Henüz ölmemişken bir yeniçeri yere yığılan Müez-

zinzade'nin göğsünün üzerine oturdu ve keskin bıçağıyla başını vücudundan ayırdı!..

Ayaklanmacılar, bir anda Paşa'nın cansız vücudunun ve vücudundan ayrılmış başını ortada bırakıp geri çekildiler. Bunu fırsat bilen saray hademeleri hemen Hafız Paşa'nın cansız vücudu ile kesik başını yeşil bir örtü ile örttüler.

Padişah IV. Murat ise öfke ve ıstırap içinde dişlerini sıkarak kendi kendine mırıldandı:

— *Bekleyin, bekleyin bakalım!.. Cenab-ı Allah izin verirse, kudret verirse sizlerden intikam nasıl alınırmış, yakında göreceksiniz!..*

Padişah, en sonunda artık dayanamayarak ayağa fırladı ve ayaklanmacılara karşı haykırdı:

— *Ey bre Allah'tan korkmaz, kuldan utanmazlar!.. Reziller!.. Zalimler!..*

Ve derhal ardında maiyeti ile saraydan içeri girdi...

Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa'nın öldürülüp başının kesilmesi gemi azıya almış ayaklanmacıları bir miktar yatıştırmış gibiydi... Öldürülmesini istedikleri Şeyhülislam Yahya Efendi'nin görevinden azledilerek cezalandırılmasına razı olmuş gibi göründüler.

IV. Murat ise ayaklanmacılardan ve onları kışkırtanlardan mutlak surette intikam almaya karar vermişti... İşe ilk olarak eski Sadrazam ve Serdâr-ı Ekrem Hüsrev Paşa'dan başladı. Özi muhafızı Murtaza Paşa'yı İstanbul'a çağırtıp Diyarbakır Beylerbeyliği'ne atayarak, görevine giderken yolda Tokat'a uğrayıp orada bulunan Hüsrev Paşa'yı ortadan kaldırmakla görevlendirdi. Ve de bu konunun yerine getirilebilmesi için eline bir de gizli hatt-ı hümâyûn verdi. Gizliliğin nedeni, sipahi ve yeniçeri zorbalarının Hüsrev Paşa'dan yana olmaları ve Paşa'nın Tokat'ta çok sayıda muhafızının bulunmasıydı. Önemli bir güçle İstanbul'dan yola çıkan Murtaza Paşa, Tokat'a yaklaşmış iken, kendisini karşı-

lamak bahanesiyle karşısına çıkan Hüsrev Paşa'ya bağlı kuvvetlerle çatışmaya girmek zorunda kaldı. Bunun ardından Tokat kalesi muhafızına padişahın idam fermanını gönderdi, Hüsrev Paşa'nın konağının topa tutulmasını emretti: bir taraftan konağı topçu bombardımanına tutarken, bir taraftan da Paşa'nın zaten idama mahkûm olduğu haberini etrafa yayarak, öldürüldüğü takdirde konağının yağmalanmasının helâl olduğunu etrafa duyurdu. Bu sırada Murtaza Paşa kuvvetleri Tokat'a girdiler ve kısa süre sonra Hüsrev Paşa'yı ele geçirip boynunu vurdular.

Bu, **IV. Murat**'ın aldığı ilk intikamdı...

Bunu, öteki intikamlar da izleyecekti...

Tokat'ta öldürülen eski sadrazam ve Serdâr-ı Ekrem Hüsrev Paşa'nın kesik başı 11 Mart 1632 perşembe günü kıl torba içerisinde İstanbul'a ulaştırıldı. Paşa'nın terekesinden çıkan seksen bin altın ve yüz bin kuruş ise Osmanlı hazinesine intikal etti...

Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa'nın parçalanarak şehit edilmesinin ardından Sadrazam olan **Topal Recep Paşa,** ortalığı karıştırmak için Hüsrev Paşa'nın öldürülmesini de kendisine fırsat bildi... Amacı, bundan önceki olaylarda canlarını kurtaran padişahın öteki yakınlarını ve kendi aleyhinde olanları da ortadan kaldırmaktı. Bunun için el altından ağır kışkırtmalarda bulunarak sipahi ve yeniçerileri bir kez daha saraya karşı ayaklandırdı.

Saraya dayanan yeniçeri ve sipahi zorbaları padişahtan yine Ayak Divânı'na çıkmasını ve de kimi devlet adamlarının kellelerini istediler:

— *Ey Sultan Murat Han, sen niyedûr ki Hüsrev Paşa gibi bir iyi veziri öldürttün? Şimdi tiz bizlere Hasan Halife'yi (Yeniçeri Ağası), Musahip Musa Çelebiyi, Başdefterdar Mustafa Paşa'yı bize vir, vir de cümlesün paralayalım!..*

IV. Murat, zorbalara nasihatte bulunarak onları yatıştırmak için çok çaba sarfettiyse de bunu başaramadı. Üstelik bazı zorba elebaşları padişahın yüzüne karşı şöyle konuşmak cür'etini bile gösterdiler:

— *Bu didiklerimizi bize virmez isen, sen bize padişahlığa lâzım değülsün!*

Bazıları daha da ileri giderek Murat'tan şehzadeleri kendilerine göstermelerini, çünkü onları padişahın öldürmüş olabileceğinden kuşkulandıklarını açık açık söyleyerek şöyle dediler:

— *Şehzadeler bizim efendimiz oğullarıdır... Bundan gayri sana itimadımız kalmamıştır... Nahak yere Hüsrev Paşa'yı öldürdün, şehzadelere de korkarız kıyarsın... Heman şehzadeler bize gösterile!..*

IV. Murat, yeniçeri ve sipahi zorbalarının küstahlıklarına son derece öfkelenmişti... Zorbaların şehzadeler hakkındaki isteklerini geçiştirmeye çalışarak, kelleleri istenenler hakkında konuştu:

— *Hasan Halife ve Defterdar Paşa nirededirler, bilemem!.. Ama, Musahip Musa Çelebinin ne günahı vardır ki onu size vireyim?.. Böyle haksızlık olur mu?*

Ayaklanmacılar, laf dinlemiyor, dur durak bilmiyor, küstahlaştıkça küstahlaşıyordu... Padişahı yine açıktan açığa tehdit ettiler:

— *İsteklerimizi yapmaz isen, senin padişahlığın bize lâzım değildir!*

Ve konuyu yine şehzadelere getirdiler:

— *Çıkar şehzadeleri görelim!*

Sultan IV. Murat en sonunda şehzadelerin ayaklanmacılara gösterilmeleri emrini verdi...

Yaş sırasıyla dört şehzade; **Beyazıt, Süleyman, Kasım** ve **İbrahim Efendi** Bâbüssaâde'ye çıkartılıp ayaklanmacılara gösterildi...

En büyük **Şehzade Beyazıt**, olan biten karşısında kendisini tutamayarak ayaklanmacı yeniçeri ve sipahilere karşı şöyle konuştu:

— *Bre padişahımız efendimizin kulları!... Bre laf dinlemezler!.. Bizden ne istersiz?.. Biz kendi köşemizde, kendi hâlimizle meşgul iken, adımızı anmak, bizi dillere düşürmek niyedür?.. Allah'tan korkmayıp Padişah Hazretlerinden, Halife-i Rüy-i Zemin'den arlanmayıp böyle tuğyan idersiz?.. Sizin himâyetiniz (koruyup kollamanız) bize gerek yoktur!.. Bizi kendi hâlimize koyasuz!..*

Her şey boşunaydı...

Ayaklanmacılar yatışacaklarına daha da azıtıyor, daha da küstahlaşıyorlardı... Nitekim, IV. Murat'a yönelip dört şehzade hakkında bu kez de şöyle konuştular:

— *Bu günden sonra biz şehzade efendilerinin hayatından endişeliyiz. Bunlara dokunulmayacağına dair bizlere kefil vir!*

Ayaklanmacıların bu isteği üzerine, şehzadelerin hayatlarına **Şeyhülislam Âhizade Hüseyin Efendi, Topal Recep Paşa, Canpulatoğlu Mustafa Paşa** kefil oldular.

Şehzadeler de yerlerine gönderildiler...

Ancak, ayaklanmacılar buna rağmen dağılmadılar ve her Allah'ın günü saraya dayanıp kelle istemeyi sürdürdüler.

Ve en sonunda bir konakta saklanmakta olan **Yeniçeri Ağası Hasan Halife** ile **Başdefterdar Mustafa Paşa** ele geçirildi ve çeşitli hakaretlere uğradıktan sonra ikisi de feci şekilde katledildiler... IV. Murat'ın çok sevdiği musahibi **Musa Çelebi**'nin de sonu aynı oldu...

Sadrazam Topal Recep Paşa, Çelebi'yi saklamak bahanesi ile aldatıp ayaklanmacılara kendi elleriyle teslim etti.

Yeniçeriler ve sipahilerin artık tam bir eşkıyadan hiç farkı kalmamış, hepsi birer Ali kıran, baş kesen kesilmişti. İstanbul'da yapmadıkları rezalet kalmamıştı. Kentte soygun,

talan, konak basma, adam kaçırma, fidye alma, gırla gidiyordu; asayiş tam anlamıyla altüst olmuştu... Ayaklanmacılar halktan zorla para alıp rüşvet topladılar, devlet önde gelenlerine her istediklerini yaptırdılar, para, mal, mülk sahibi oldular. Sokaklarda açıktan açığa içki sofraları kurup âlemler yaptılar; çengi, köçek oynattılar, kadın-erkek-çocuk demeden gelene, gidene sataştılar ve en sonunda, ulufelerini de aldılar... Zorbaların çoğu artık para, pul sahibi birer ağa haline gelmişlerdi. Derken yavaş yavaş herkes kendi yerine dağılmaya başladı. Zorbaların İstanbul'daki sayıları giderek azalınca, padişah da duruma her gün biraz daha fazla hâkim olmaya başladı...

En sonunda zorbaların korkulacak yanları kalmamıştı...

Sıra, **IV. Murat**'ın intikam almasına gelmişti...

IV. Murat'ın gazabı gerçekten çok büyüktü... Ve topun ağzında olan ilk kişi, tüm bu ayaklanmaların baş aktörü, yönlendirici ve kışkırtıcısı **Sadrazam Topal Recep Paşa** idi!...

IV. Murat, Recep Paşa'nın ayaklanmacıların sarayı bastıkları ilk gün Divân toplantısına çıkmak üzereyken kendisine imalı bir şekilde şu lafı söylemesini bir türlü aklından çıkartmamıştı:

— *Padişahım, abdest alun, öyle taşra (dışarı) çıktın!..*

IV. Murat, sadrazamının **"hakkından** gelmeye" karar vermişti... 18 Mayıs 1632 salı günü IV. Murat, Sadrazam Topal Recep Paşa'yı saraya davet etti...

Sadrazam, huzura varıp ayak öpmeye yeltenirken padişah alaylı bir sesle adeta gürledi:

— *Beri gel Topal zorbabaşı!..*

Son derece zeki ve kurnaz biri olan Topal Recep Paşa, padişahın bu hitap şeklinden bir anda başına gelecek kaçınılmaz felaketi anlayıverdi... Yere kapanarak yalvarmaya başladı:

— *Hâşâ, padişahımız efendimiz, hâşâ, benim size ve Devlet-i Âli Osman'a hizmetten başka bir uğraşım yoktur!*

Sadrazam, kapaklandığı yerde böyle çırpınıp dururken IV. Murat bir kez daha gürledi:

— *Abdest al bre mel'ûn, abdest al bre kâfir Topal!..*

Sonra, hazır beklemekte olan zülüflü baltacılara dönerek emretti:

— *Tiz şu hainin başı vurula!..*

Zülüflü baltacıların kementlerini atıp Topal Recep Paşa'nın canını almaları fazla uzun sürmedi... Sadâret mührü de fazla bekletilmeden **Tabamyassı Mehmet Paşa**'ya verildi.

IV. Murat'ın gazabı dinmemişti... Hemen ertesi günü zorbalara karşı amansız bir mücadele ve **"ortadan kaldırma harekâtı"** açtı... Önce **Silahtar Ağası Ahmet Ağa, Saka Mehmet, Cin Ali** ve de öteki ünlü elebaşı zorbaları bir bir yakalatıp öldürdü... Öldürülenlerin cesetleri Topkapı Sarayı kapısı önünde günlerce teşhir edildi... Ardından zorbalardan Anadolu'ya geçenlerden **Gelibolulu Cadı Osman, Kumru Bey, Rum Mehmet, Deli İlahi** gibi ünlü zorbalar ve tüm yardakçıları bir bir yakalanarak ortadan kaldırıldı. Bunlardan **Yemişçi Mustafa, Salih Kanlı Efendi, Kaçgun Mehmet, Bıçakçıoğlu, Kel Mahmut Ağaoğlu** gibi ünlü zorbalar sıkı bir takip sonunda yakalanarak bir bir başları vuruldu ve kesik kelleleri İstanbul'a getirildi.

1632'den 1640'a kadar geçen süre içinde IV. Murat'ın gazabı bir türlü dinmek bilmedi; kahvehaneleri kapatıp içki ve tütünü yasakladı, yasağa uymayanları öldürttü; ilmiye sınıfını cezalandırmak amacıyla **Şeyhülislam Âhizade Hüseyin Efendi**'yi idam ettirdi; **Şair Nefi**'yi öldürttü; Tebriz'i, Erivan'ı; Bağdat'ı aldı ve öldü...

IV. Murat'ın artık dindirilecek gazabı kalmamıştı...

ATMEYDANI VAKASI

Osmanlı tarihinde **"Atmeydanı Vakası"** diye adlandırılan Sipahi ayaklanması 28 Ekim 1648 çarşamba günü, yani padişah **Avcı IV. Mehmet** tahta çıktıktan yaklaşık üç ay sonra meydana geldi.

Sipahiler ile Yeniçeriler arasındaki bu son derece kanlı çatışmanın nedeni, yeni padişah Avcı Mehmet'in sipahilere tahta çıktıktan sonra **"Cülus bahşişi"** dağıtmayışıydı... Oysa, her cülusta sipahilere de "Cülus bahşişi" dağıtılması, yıllardan beri uygulanan bir gelenekti...

Sipahiler, bir süre bahşiş için boşuna bekledikten sonra, kendilerinin göz ardı edildiklerini fark edince, artık dayanamadılar. Ayaklanmada ilk adım Topkapı Sarayı ile Galata Sarayı'ndaki İçoğlanları tarafından atıldı. Birkaç gün süren içten içe hazırlıkların ardından 28 Ekim 1648 sabaha karşı kendilerine bin dolaylarında sipahi de katılınca ayaklanmacıların sayısı büyüdü. Bu bin kişi de cülus bahşişi alabilmek umuduyla o sırada İstanbul'a doluşmuş bulunan tepeden tırnağa silahlı sipahilerden ibaretti. Ayaklanmacıları, eski padişah İbrahim zamanında iyi olan çıkarlarının yeni padişah Avcı Mehmet zamanında büyük zarar gördüğünü anlayan bazı zümreler de desteklediler. Ayaklanmacılar, altı-yedi koldan **Sultanahmet Meydanı**'na (o zamanlar meydana "Atmeydanı" da deniliyordu) doğru ilerlediler. Kısa sürede meydanda oldukça büyük bir kalabalık toplandı... Anlaşılmaz bir uğultu gökyüzüne doğru yükseliyor, her kafadan bir ses çıkıyordu:

— *Cülus bahşişimiz isterüz!*

— *Sultan İbrahim'in kanu yirde kalmasun!*
— *Sadrazam cellada virüsün!*
— *Şeyhülislam da cellada teslim edile!*
— *Hakkımızı isterüz!*

Bu arada padişah **IV. Mehmet** saraydan birçok nasihatçi göndererek ayaklanmayı yatıştırmaya çabaladı. Ancak, ayaklanmacılar Nuh diyor, peygamber demiyor, isteklerinden bir türlü vazgeçmiyorlardı.

En sonunda gereken **"fetva"** çıkarılarak Yeniçeri Ocağı'na ulaştırıldı:

— *Âl-i Osman'a karşı isyan iden leşkerin katli vâcibtir!*

Bu ferman üzerine Yeniçeri Ocağı'nda ne kadar asker varsa harekete geçerek Atmeydanı'na doğru ilerledi ve Sultanahmet Camii'ni kendilerine karargâh gibi kullanan sipahilerin üzerine çalakılıç hücum edildi. Çarpışmalar çok kanlı oldu. Ayaklanmaya katılan sipahilerden ancak kaçmayı başaranlar canlarını kurtarabildiler, geri kalanı baştan sona kılıçtan geçirildi. Yeniçeri Ocağı kesin bir galibiyet elde ederek İmparatorluktaki askeri güç olarak bir numaranın kendisi olduğunu bir bakıma kanıtladı.

Yeniçeri Ocağı, "Atmeydanı Vakası"nın ardından İmparatorluk içerisinde bir bakıma tamamen yalnız kaldı. Ve Ocak ağalarının iktidardaki saltanatı bu tarihten itibaren başladı. Nitekim, çok geçmeden 21 Mayıs 1649'da yani olaydan beş ay sonra, veziriazam **Sofu Mehmet Paşa** azledilerek yerine Yeniçeri Ağası olan **Kara Murat Ağa** Sadrazam olacaktır.

"Atmeydanı Vakası", Avcı Mehmet tahta çıktığında, Osmanlı hazinesi neredeyse tam takır kuru bakır olduğundan "Cülus bahşişi" dağıtılmadığından patlak vermişti. Ama, vakadan hemen sonra, saray mensupları buldular, buluşturdular ve Kapıkuluna "Cülus bahşişi" dağıttılar. Bu para şöyle sağlandı:

Osmanlı tarihine **"Cinci Hoca"** lakabıyla geçen **Hüseyin Efendi** adlı entrikacı ve rüşvetçi tutuklandı, işkenceden geçirilerek sakladığı hazinesinin yeri öğrenildi ve 1 milyon 958 bin duka altını tutan muazzam servetine el konuldu... "Cülus bahşişi" de işte bu paralardan dağıtıldığı için bu paralar uzun süre **"Cinci parası"** diye anıldı...

VAKA-İ VAKVAKİYE YA DA ÇINAR VAKASI

1656 yılı mart ayı İstanbul'da hemen her yıl olduğu gibi o yıl da soğuk ve kar yağışlı geçiyor ve İstanbul halkı ünlü atasözünü, yani *"Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır"* dilinden yine hiç düşürmeden özlemle artık baharın, ılık havaların gelmesini bekliyordu...

O dönemde **Atmeydanı** diye anılan Sultanahmet Meydanı **4 Mart 1656 cumartesi** günü, ikindi namazına doğru her zamanki görüntüsündeydi. Bahar dallarına su yürümemiş, ulu çınar ağaçları Sultanahmet'i bütün haşmetiyle dev yaratıklar misali süslüyor, insanlar gibi çınar ağaçları da baharın özlemini çekiyormuş izlenimi taşıyorlardı...

O yıl açılalı kırk yılı tamamlayan Sultanahmet Camii ile Ayasofya Camii'nden ikindi namazından çıkanlar, Atmeydanı'na doğru ilerlediklerinde bir anda gördüklerine inanamayıp dehşet içinde kaldılar...

Atmeydanı'nın orta yerinde yer alan, sağa sola dört beş büyük koluyla uzanmış, dev çınar ağacının dalları, ayaklarından asılmış, kolları aşağıya doğru sarkan ve her rüzgâr estikçe birbirine çarparak tuhaf sesler çıkartan bir yığın insan cesediyle doluydu...

Kısa sürede çınar ağacının etrafına biriken yüzlerce meraklı bu dehşet verici manzarayı korku içinde seyredip aralarında konuşmaya başladılar...

— *Fesübhânallah!.. Bir yaşıma daha girdim; nedir bu böyle? Bunları kim astı buraya?*

— *Bu iş galiba Yeniçerilerin işi!*

— *Âdemleri niye asmışlar ki ayaklarından aşağı?*

— *Dur hele, dur... Yûhü, şu bizden yana, hani şu dönüp duran Dârüssaâde Ağası Behram!..*

— *Evet, evet o!..*

— *Yanındaki de Kapıağası Bosnalı Ahmet, hani şu yüzü İbrahim Paşa Sarayı'ndan yana olan!.. Sakalı kandan kıpkırmızı olmuş!*

Derken, üç-dört yüz kişilik tepeden tırnağa silahlı bir Yeniçeri ve Sipahi grubu kalabalığı yararak çınar ağacına doğru ilerledi... Yedeklerindeki atların üzerinde cesetler vardı...

— *Savulun bre!..*

— *Yol açın, yol!..*

Kalabalık, korkuyla Yeniçeri ve Sipahi grubuna yol açıp olup biteni izlemeye koyuldu...

Yeniçeri ve sipahiler yanlarında getirdiği yedi-sekiz cesedi daha tek tek atlarından indirip aynı çınar ağacının dallarına ayaklarından iplere bağlayıp başaşağı sallandırdılar.

Bir yandan da söyleniyorlardı:

— *Cezalarını buldular!*

— *Bunlar devletin bütün varidatını yutup bize hiç değeri olmayan züyûf akçe (değersiz para) dağıttılar!*

— *Görsünler bakalım, kefenin cebi var mı?*

Görenler, gözlerine inanamıyordu... Sultanahmet'teki o koca, o dev çınar ağacının dallarında otuz kişinin cesetleri başaşağı asılmış, esen şiddetli rüzgârın etkisiyle sürekli sallanıyor, sallanırken de birbirine çarparak *"Tak, tuk!"* gibi sesler çıkartıyorlardı...

İşin ilginç yanı, çınar ağacına asılmış bulunan 30 cesedin arasında **Hatice Turhan Valide Sultan**'ın servet ve saraydaki etkinliği ile ünlü musahibesi **Meleki Usta** adında bir de kadının bulunuşuydu...

Tüm İstanbul halkından fırsat bulanlar 8 Mart çarşamba gününe kadar öbek öbek Atmeydanı'na (Sultanahmet) akın ederek bu dehşet tablosunu seyrettiler...

Osmanlı tarihçileri, yıllar sonra bu dehşet tablosu ile ilgili olayı **"Vaka-i Vakvakiye"** ya da **"Çınar Vakası" diye** adlandırarak şöyle tanımladılar:

"Para sıkıntısı yüzünden sipahiler ile yeniçerilerin İstanbul'da saraya karşı başlattıkları 4 Mart - 8 Mart 1656 arasında beş gün süren ayaklanmaya verilen ad."

"Vaka-i Vakvakiye" ya da "Çınar Vakası" diye anılagelen olaylar şöyle çıktı, gelişti ve sonlandı:

Dönem, Sultan **IV. Avcı Mehmet**'in saltanat yıllarıydı. Bir süre önce başlamış bulunan Girit seferinin uzayıp gitmesi, devlet yönetiminde **"Kadınlar Saltanatı"** denilen bir uygulamanın geçerli olması ve saray görevlileriyle Harem Ağalarının har vurup harman savurmaları, hesapsız kitapsız davranışları nedeniyle askere dağıtılan ve **"Züyûf akçe"** denilen değeri çok düşük paralarla maaş ödenmesi asker arasında tepkiyle karşılandı. Ayrıca esnaf, bakır oranı içerisindeki gümüş oranından kat be kat fazla olan bu değersiz akçeleri kabul etmedi.

Bu duruma en büyük tepki ve öfkeyi sipahiler gösterdiler ve 3 Mart 1656 cuma günü yeniçeri odalarına gidip onlarla tam bir işbirliği içine girerek çıkarılacak **"başkaldırı"** konusunda anlaştılar. Tüm geceyi Yeniçeri Odaları'nda bu konuyu en ufak ayrıntısına kadar tartışarak geçirip, gereken kararları aldıktan sonra devletin hemen tüm gelirlerini kanunu, nizamı bir kenara bırakarak yutup mal-mülk-servet-para sahibi olan Saray Ağaları ile doymak nedir bilmeyen kimi hükümet erkânından tam 30 kişinin adının yazılı olduğu bir liste hazırlayan sipahilerle yeniçeriler, 4 Mart 1656 cuma günü Atmeydanı'nda toplanıp saraya haber yollaya-

rak 30 kişinin kellesini ve hemen bir Ayak Divânı toplanmasını istediler.

Askerlerin bu başvurusu üzerine Yeniçeri Ağası ile Kul Kethüdası derhal görevlerinden azlediyse de, bu ayaklanmayı el altından destekleyip kışkırtan kubbe vezirleri, ulemâ ve devlet önde gelenlerinden bir kısmının etkinliği nedeniyle ayaklanma bu aziller ile yatışmadığı gibi, tam tersine bir kat daha büyüyüp yayıldı.

Nihayet, şimdiki **Gülhane Parkı** girişinin sol yanında bulunan **Alay Köşkü**'nün penceresine çıkan, o tarihlerde henüz 15 yaşında bulunan padişah **IV. Mehmet**'i ayaklanmacılar isteklerini kabul etmek zorunda bıraktılar.

Alay Köşkü'nde derhal bir Hatt-ı Hümâyûn hazırlanıp **Dârüssaâde Ağası Behram, Kapıağası Bosnalı Ahmet, Raca İbrahim Ağalar** anında cellatlara boğduruldu ve cansız bedenleri saray duvarlarından dışarıda bekleyen ayaklanmacı yeniçeri ve sipahilerin önlerine atıldı.

Bu sırada **Hasodabaşı Hasan Ağa,** padişah IV. Mehmet'in hocası **Bilâl Efendi, Hazinedar Yusuf Ağa** sarayın arka duvarlarından iple inip kayıklarla Üsküdar'a kaçmayı başararak bir süre için hayatlarını kurtardılar. Zira, bunların hepsi kısa sürede yakalanıp cellatlar tarafından boyunları vurularak ayaklanmacılara teslim edildi.

Aradan fazla zaman geçmeden Sadrazam **Zurnazen Mustafa Paşa** görevden alınarak yerine **Siyavuş Paşa** atandı.

Bu arada kelleleri istenilen saray adamları üçer-beşer ele geçirilerek katledildi ve cesetleri Sultanahmet Meydanı'ndaki çınar ağacına götürülüp başaşağı sallandırıldı. Bunlar arasında sarayın hatırlı kişilerinden Başmusahibe **Mülki Usta**'nın eşi **Şaban Halife, Defterdar Hacızade Mehmet Paşa, Zurnazen Mehmet Paşa**'nın sadrazam olur olmaz defterdarlığa getirdiği **Karagöz Mehmet Efendi,** Gümrük ve Tersane Eminleri ile suç ortakları da vardı.

Çınar ağacına asılı 30 ceset 8 Mart gününe kadar orda kaldı...

İdamlar tamamlanıncaya, yani 30 kişinin tamamının boynu vuruluncaya kadar süren "Vaka-i Vakvakiye" ya da "Çınar Vakası" esnasında İstanbul'da hemen hemen bütün dükkânlar kapalı kaldı ve hayat neredeyse tamamıyla durdu.

NİÇİN "VAKA-İ VAKVAKİYE"

"Vakvak", doğu kavimlerinin mitolojilerinde, meyvesi insan kafası biçiminde olan (büyük bir ihtimalle hindistancevizi) bir ağacın adı olduğundan ve bu meyveler rüzgârda birbirine dokundukça **"vak vak"**ı andıran sesler çıkardığından, öldürülenlerin cesetlerinin asıldığı çınar ağacı da vakvak ağacına benzetilmiş ve olay halk tarafından **"Vaka-i Vakvakiye"** diye adlandırılarak tarihe de böyle geçmiştir.

Zaten Vakvak Ağacı, belirttiğimiz gibi meyveleri insan kafası biçimde olan efsanevi bir ağaç olarak tasarlanmıştır. Bu ağaçtan ilk kez VII. yüzyılda **Tou Yeou**'nun **"Tong Tien"** adlı yapıtında söz edilmiştir.

Efsaneye göre, bir Arap kralının adamları gemi ile denizlere açılırlar ve sekiz yıl sonra karaya ulaşırlar. Burada denizin ortasındaki bir kara parçası üzerinde kırmızı dallı, yeşil yapraklı, meyveleri küçücük bir çocuk ve de insan kafası biçiminde olan bir ağaç bulurlar. Kimi yazarlar, çocuklar "Vak vak" diye ses çıkardıklarından bu ad verildiğini bildirirken, kimileri de **Vakvak Adası** ve ülkesinden söz ederler.

İKİSİ DE HAİN, İKİ AHMET PAŞA!..

Her devlette olduğu gibi elbette 622 yıllık Osmanlı tarihinde devletine **"ihanet"** etmiş ünlü devlet adamları vardır...

Tabii Osmanlı İmparatorluğu'nda da...

Bunlardan, yani bu **"hain devlet adamları"**ndan en ünlü ikisinin adı da **"Ahmet"**tir... Ve her ikisi de tarihe yaptıkları "iş" göz önünde tutularak **"Hain"** lakapları ile geçmiştir:

1524'te öldürülen **Vezir Hain Ahmet Paşa**!..

1843'te Kahire'de öldürülen **Kaptanıderya Hain Firari Ahmet Fevzi Paşa**!..

Her iki "Hain" Ahmet Paşa'nın da kendilerine göre ilginç yaşam öyküleri vardır... Şöyle ki:

XVI. yüzyılda yaşayan **"Hain Ahmet Paşa"**, devşirmeydi. Enderun'da yetişti. Önce **"Miriâlem"**, ardından **"Yeniçeri Ağası"** oldu. 1521de **Rumeli Beylerbeyi** rütbesiyle **Kanuni Sultan Süleyman**'ın Belgrad seferine katıldı ve seferde önemli başarılar elde ettiğinden **Üçüncü Vezir** rütbesine yükseltildi. Zekâsı sayesinde Kanuninin gözüne girmeyi başararak 1522 yılında Rodos seferine **Serdar** olarak katıldı. **Mehmet Paşa**'nın gözü daha yükseklerdeydi ve **mutlaka Sadrazam** olmak istiyordu. Ancak, bu arzusu gerçekleşmedi ve **Piri Mehmet Paşa**'nın yerine Sadrazam olmayı beklerken, bu göreve **Has Odabaşı İbrahim Paşa** atandı. Kanuni Sultan Süleyman, belki de onun gönlünü almak için **Ahmet Paşa'yı** da 1523'te Mısır Valisi yaptı.

Ahmet Paşa Mısır'a gider gitmez ilk iş olarak oradaki Çerkez askeri güçleriyle birleşip İstanbul'a başkaldırmak oldu. Kahire kalesini ele geçirmeyi başararak Mısır'a egemen olma yolunda önemli bir adım attı. Daha da ileri giderek **"Melik Mansur Sultan Ahmet"** unvanı ile kendisini Mısır Hükümdarı ilan ettirdi ve hutbe okutarak kendi adına para bile bastırdı. **Kanuni Sultan Süleyman** durumu öğrenip tam kendisini ortadan kaldırmak için gerekli hazırlıklara giriştiği sırada, **Hain Ahmet Paşa** "Vezir" olarak atadığı Mehmet Bey'in Osmanlı'ya bağlı kalarak onu öldürmeye kalkışması üzerine **Beni Bekr** kabilesine sığınarak canını zor kurtardı. Sultanlığı ancak bir, iki ay süren **Hain Ahmet Paşa** 1524'te yakalanarak boynu vuruldu ve kesik başı kıl bir torba içerisinde İstanbul'a gönderildi...

İkinci "Hain", **Hain Firari Ahmet Fevzi Paşa**'nın öyküsü de kendisinden 318 yıl kadar önce yaşamış olan Birinci Hain Ahmet Paşa'nın yaşam öyküsü kadar ilginçtir...

Aslen Girit doğumlu olan Ahmet Fevzi, çok genç yaşta İstanbul'a geldi. İlk gençlik yıllarında Çengelköy'de kayıkçılık yaparak yaşamını kazanmaya çalıştı. O sırada Çengelköy'de bir köşkü bulunan **Bostancıbaşı Osman Paşa**'nın dikkatini çekti. Ve Osman Paşa'nın himayesinde devlet hizmetinde ufak bir görev almayı başardı. Çalışkanlığı ve kurnazlığı sayesinde kısa sürede yükselen Ahmet Fevzi, **Koca Hüsrev Paşa**'nın de eteklemesiyle Mâbeyn Müşirliğine kadar yükselmeyi başardı. 1833'de artık önü tamamen açıldı ve Olağanüstü Elçi olarak temaslarda bulunmak üzere Çarlık Rusyası'na gönderildi. Yurda döndükten birkaç yıl sonra, 1836'da Osmanlı donanmasının başına geçerek **Kaptanıderyâ** oldu. Osmanlı donanmasını yeniden düzene sokarak Ege Adaları ve Trablusgarp'a 1838'de deneme seferlerine çıktı. 1 Temmuz 1839'da **Abdülmecit**'in tahta çıkması ve **Mehmet Emin Rauf Paşa**'nın Sadrazamlıktan azledilerek

yerine **Meclis-i Vâlâ-yı Adliye Reisi Koca Hüsrev Paşa'nın** atanması üzerine infiale kapıldı. Zira, Koca Hüsrev Paşa onun bir numaralı rakibi ve düşmanıydı, üste ilk kendisi de onun yerine Sadrazam olmanın hayali içindeydi...

Kaptanıderyâ Ahmet Fevzi Paşa, büyük bir öfkeye kapılarak 3 Temmuz 1839 günü Çanakkale Limanı'nda hazır tutulan Osmanlı donanmasının tüm gemilerinin rotasını Mısır'a doğru çevirdi, kendisi de donanmanın başına geçip bütün Osmanlı gemilerini **Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya** teslim etti.

Böylesine bir olay, 622 yıllık Osmanlı tarihinde gerçekten de eşine, benzerine hiç raslanmamış bir ihanetti. Bu nedenle Giritli Ahmet Fevzi Paşa. **"Hain"** ve de **"Firari"** lakaplarıyla anılmaya başlandı.

27 Kasım 1840'da imzalanan **İskenderiye Antlaşması** ile Kaptanıderyâ Hain Firari Ahmet Paşa'nın Mısır'da hakimiyetini ilan eden **Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya** teslim ettiği bütün gemiler Osmanlı Devletine geri verildi.

Hain Ahmet Paşa ise Osmanlı Devleti tarafından doğal olarak hiçbir zaman bağışlanmadı. Ancak, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa** da onu Osmanlı'ya geri vermedi.

Hain Firari Giritli Ahmet Fevzi Paşa'ya Kahire'de Kavalalı Ali Paşa tarafından Nil nehri kıyısında bir yalı tahsis edildi.

Ahmet Paşa 1843 yılına kadar buradaki yalısında bir sığıntı gibi yaşam sürdü. En sonunda bir içki âleminde cariyelerinden biri şarabına zehir katarak öldürdü ve cesedi Nil ırmağının aç timsahlarına atıldı!..

EDİRNE YA DA FEYZULLAH EFENDİ VAKASI

Yıl 1703... Aylardan temmuz...

Osmanlı'nın başında **II. Mustafa** saltanat sürmektedir...

Sadrazamlık makamında ise **Rami Mehmet Paşa** vardır...

Ama, aslında koca imparatorlukta nice bir zamandır, daha doğrusu 1695'ten beridir dizginler aslında ne padişahın ne de sadrazamın elindedir... Artık sadece Şeyhülislam **Seyyid Hacı Feyzullah Efendi'nin** borusu ötmektedir. Artık sadece onun dediği dedik, çaldığı düdük, astığı astık, kestiği kestiktir. Artık, imparatorluğu çekip çeviren sadece Şeyhülislam ve onun yakın akrabalarıdır, oğullarıdır, damatlarıdır...

Kimdir bu Şeyhülislam Seyyid Hacı Feyzullah Efendi?

1703'e gelindiğinde 65 yaşında olan **Erzurumlu Seyyid Efendi,** medrese eğitimi gördükten sonra geldiği İstanbul'da damadı olduğu **Vanî Mehmet Efendi** tarafından dönemin padişahı **IV. Mehmet** ile tanışmak olanağını buldu ve sarayda sonradan ikisi de Osmanlı tahtına geçecek olan **Şehzade Mustafa (II. Mustafa)** ve **Şehzade Ahmet'e (III. Ahmet)** hocalık yaptı. Saray mensupları ile kurduğu yakın ilişki sayesinde Feyzullah Efendinin yıldırım hızıyla yükseldiği görüldü... Müderris, Nakibüleşraf ve 1688'de Şeyhülislam oldu. Ancak, inanılmaz derecede haris ve çıkarına düşkün olduğu kadar pervasız davranışları da ünlü olan Feyzullah Efendi, dönemin güçlü devlet adamlarından **Nişancı İsmail Paşa** ile aralarında çıkan anlaşmazlık nedeniyle, ancak **7 gün** Şeyhülislam olarak kaldı ve Erzurum'a sürgüne yollandı.

Sürgün hayatı 7 yıl sürdü. 1695'de Şehzade Ahmet, **II. Ahmet**, yani padişah olunca yeniden Şeyhülislamlığa döndü... Genç padişah, eski öğretmeni, yeni Şeyhülislam Feyzullah Efendiyi çok seviyor, onun tüm davranışlarını onaylıyor, ne derse onu yapıyordu.

Nitekim, yeni padişah, Feyzullah Efendi'nin yönlendirmesiyle başkent İstanbul'dan çok Edirne'de tıpkı babası **Avcı IV. Mehmet** gibi avcılıkla vakit geçirmeye başladı... Oysa, özellikle 1699'daki **Karlofça Antlaşması**'nın ardından ülke çok ağır ve olağanüstü vergiler nedeniyle sıkıntılı günler geçirirken, padişah evlenecek kızları için Edirne'de yeni saraylar inşa etmeye kalkışıyordu.

İstanbul'da tek başına kalan Erzurumlu Feyzullah ise artık tam anlamıyla keyfi bir yönetim uygulamasına geçti. Şeyhülislam kimi isterse o Sadrazam olabiliyordu. Ülkenin tüm iç ve dış işleri Feyzullah Efendi'nin emirlerine, isteklerine göre yönlendirilip yürütülüyordu.

Feyzullah Efendi, hazır böylesine güçlü bir iktidarı elde etmişken elbette ki yakınlarını da düşünüp kollamadan edemedi... Daha yaşları çok genç olmalarına rağmen dört oğlundan birini Nakibüleşraf, birini Anadolu Kazaskeri, birini Bursa Kadısı, birini de saraya Şehzade Hocası yaptı... Amcasının oğlunu Rumeli Kazaskerliğine getirirken damatlarından birini İstanbul, ötekini Edirne Kadılıklarına atadı!..

Feyzullah Efendi tüm dizginleri elinde tutan bir Şeyhülislam olarak bunlarla da yetinmedi, kendi Şeyhülislamlığından sonra Nakibüleşraf olan en büyük oğlu **Fethullah Efendi**'nin de Şeyhülislam olmasının yolunu açarak ona **"Meşihat payesi"** verdirdi ve ölümünün ardından onun Şeyhülislamlığını garanti altına alan bir de "İrade" çıkartılmasını sağladı. Böylelikle, o zamana kadar görülmemiş bir uygulama olan bir tür **"Fetva İmparatorluğu"**nun oluşturulması için gerekli ilk adımı atmış oldu.

Bu arada Feyzullah Efendi en küçük damadı olan **Köprülüzade Abdullah Beyi** de "Vezirlik" payesi ile **"İstanbul Kaymakamı"** yaptırdı.

Tüm ilmiye sınıfının en üst düzeyine ne kadar oğlu, damadı ve akrabası ve de yakını varsa atadığından, bu makamlara kendilerinin gelmesini bekleyen öteki ilmiye sınıfı mensuplarının hemen hepsi, işte bu nedenlerle Şeyhülislam Erzurumlu Seyyid Hacı Feyzullah Efendi'ye düşman kesildiler. Askerleri de saf dışı edici uygulamaları, seyfiye sınıfının (Seyfiye: Kılıç erbabı, asker) dahi ona cephe almasına yol açtı.

İşin en ilginç yanı, kendisinin Sadrazam olmasını sağlayan **Sadrazam Rami Mehmet Paşa** bile şeyhülislamı bir yolunu bulup da devirmek için fırsat kollamaya başlamasıydı.

Nitekim, Osmanlı tarihine **"Edirne"** ya da **"Feyzullah Efendi Vakası"** diye geçecek olan ayaklanmayı aslında düzenleyen ve başlatan Sadrazam Rami Mehmet Paşa'dan başkası olmadı.

Olaylar, şöyle gelişti:

O günlerde Gürcistan'ın bazı bölgelerinde ve özellikle Mingrel ile Guriel yörelerinde oturanlar devlete yıllardan beri vergi vermiyor, bu konudaki talepleri sürekli geri çeviriyorlardı. Devlet, bölge halkının "yola getirilmesi" ve vergilerin toplanması amacıyla Gürcüler'i cezalandırmakla **Erzurum Valisi Köse Halil Paşa**'yı görevlendirdi. Bu arada İstanbul'dan kendisine yardım için 200 kadar cebecinin de yollanacağı bildirildi. Ancak, cülus ulufelerini henüz almadıklarını bahane ederek cebeci askerleri Erzurum'a gitmek istemeyerek direnişe geçtiler. Sadaret Kaymakamı Cebecihane'ye çekilerek cebehane kapısını da kapatan direnişçilerin paralarını ödediyse de, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin damadı olan Sadaret **Kaymakamı Abdullah Paşa**'nın bu çabaları, direnişçi cebecileri yatıştırmaya yetmedi.

İçten içe Şeyhülislam'a diş bilemekte, onu bir fırsatını bularak yerinden etmeye kararlı olan **Sadrazam Rami Mehmet Paşa**'ya gün doğmuştu. Derhal harekete geçerek direnişçi cebecileri el altından kışkırttığı gibi onlara yeni bazı güçlerin katılmalarını da sağladı. Ve artık olaylar da birbirini hızla izlemeye başladı:

16 Temmuz 1703:

Feyzullah Efendi'nin damadı İstanbul Kaymakamı Köprülüzade Abdullah Paşa'nın işi yeterince sıkı tutmaması üzerine, cebecilerin başlattığı direniş artık resmen bir ayaklanmaya dönüştü ve işin içine yeniçeriler, seyyidler ve ulema da katılarak yaygınlaştı. Derken İstanbul esnafının büyük bir kesimi hatta tüccar da ayaklanmacıların saflarına geçti ve tüm kenti kapsadı.

17 Temmuz 1703:

İstanbul'da asayiş artık tam anlamıyla allak bullak olmuş, ayaklanmacılar gemi adamakıllı azıya almışlardı. Çıkan olaylarda **Sekbanbaşı Murtaza Ağa** ayaklanmacılar tarafından parçalanarak öldürüldü. **Bostancıbaşı Mehmet Ağa** ise, bir süre ayaklanmayı önler gibi davrandıysa da en sonunda da onların arasma katıldı. Gözü dönmüş bir hâle gelen ayaklanmacılar, Sadaret Kaymakamı **Köprülüzade Abdullah Paşa**'nın konağını basarak ne var ne yoksa hepsini yağma ve talan edip konağı yakarak kül haline getirdiler.

Ayaklanmaya artık cebecilerin yanı sıra çok sayıda yeniçeri, esnaf ve halk da katılmıştı. Hemen bütün dükkânlar kapatıldı. Ayaklanmacılar, **İmam Mehmet Efendi**'yi, Şeyhülislam **Amcazade Hüseyin Paşa**'nın damadı **Kavanoz Ahmet Paşa**'yı da Sadaret Kaymakamı yaptıklarını ilan ettiler.

22 Temmuz 1703:
Ayaklanma giderek büyüdü.
İstanbul'da talan ve yağma olayları arttıkça arttı.

23 Temmuz 1703:
Ayaklananlar, çeşitli sınıflardan 22 bin muazzaf asker, binlerce gönüllü halk ve softalar da 50 bin kişi kadar kalabalık bir ordu durumuna dönüştü. Topkapı Sarayı'na gidilerek Hırka-i Saadet Dairesi'nden Sancak-ı Şerif alındı. Ayaklananlar, Şeyhülislam Feyzullah Efendioğulları ve damatlarının kendilerine teslim edilmesini, padişahın en kısa sürede Edirne'den İstanbul'a gelmesini ve istekleri yerine getirilmezse Edirne üzerine yürüteceklerini bir ariza (dilekçe) ile Edirne'ye gönderdiler.

25 Temmuz 1703:
Gelgeldim, Şeyhülislam Feyzullah Efendi, hemen her yerde gözü, kulağı ve sadık adamları olduğundan, ayaklanmacıların padişaha iletmek istedikleri arızayı, damadı **Abdullah Paşa**'nın çuhadarı aracılığıyla yolladığı mektuptan öğrendi. Hemen arizayı taşıyan elçileri Havza'dayken bostancılara yakalattı ve Eğridere'de hapse attırdı. Tabii, İstanbul'da olup bitenleri de padişahtan gizledi.

30 Temmuz 1703:
Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin tüm entrikalarına ve de aldığı önlemlere rağmen padişah II. Mustafa, gerçek durumu İstanbul Bostancıbaşısının gizli yollarla kendisine ulaştırmayı başardığı mektuptan öğrenince, Şeyhülislamın marifetlerinden ve İstanbul'daki ayaklanmadan haberdar olmuş oldu. Olayların Feyzullah Efendi yüzünden patlak verdiğine kesin kanaat getirdi ve derhal bir ferman çıkartarak Feyzullah Efendi'nin Erzurum'a sürülmesini emretti...

Feyzullah Efendi'nin hapse attırdığı elçiler hapisten çıkarıldı ve İstanbul'dakilere yanıt olarak verilen hatt-ı hümâyûn ile isteklerinin yerine getirileceği, padişahın da çok yakında İstanbul'da olacağı bildirildi...

6 Ağustos 1703:

İstanbul'da ayaklananlar padişahın hiç vakit yitirmeden, açıkçası kendilerini oyalamadan İstanbul'a istedi. Padişah da ayaklanmacılar dağılmadıkça Edirne'den başkente dönmeyeceğini bildirdi. İşte bu durum, padişah aleyhine bardağı taşıran en son damla oldu ve ayaklanma II. Mustafa'nın tahtını hedef alan bir harekete dönüştü.

Padişah'ın tahttan indirilmesine ilişkin fetvalar çıkartıldı, hatta ayaklanmanın esas kışkırtıcısı Rami Mehmet Paşa, ikili oynadığı gerekçesiyle gözden düştü ve ihtilalci askerlerin başındaki Sadaret Kaymakamı Ahmet Paşa Veziriazam ilan edildiyse de, "mühürsüz bir sadrazam"dan öte bir etkinlik göstermedi.

8 Ağustos 1703:

İstanbul'a Edirne'de padişaha bağlı 80.000 kişilik bir ordu toplandığı yolunda, doğruluğu kanıtlanamayan haberler ulaştı. Söylentilere göre, padişaha bağlı askerlere yüklüce bahşişler dağıtıldı; Kur'an-ı Kerim, kılıç, ekmek ve tuz üzerine padişaha bağlılık yeminleri ettirildi. Yine doğrulanamayan söylentilere göre Evlâd-ı Fatihan denilen Rumeli yörüklerinin başında yer alan Vezir Hasan Paşa bu ordunun başına getirildi.

14 Ağustos 1703:

İstanbul'da Çırpıcı çayırında toplanan ayaklanmacı ordu, 50.000 kişiyi aşkın bir kuvvetle başkentten Edirne'ye doğru harekete geçti.

16 Ağustos 1703:

Padişahın ordusunun başında serdarlığa getirilen Rami Mehmet Paşa, kuvvetlerinin başında Havsa'ya geldi ve komutanlarından ilerlemiş yaşlardaki Vezir Hasan Paşa'ya, ayaklanmacılar saldırıya geçtiklerinde Edirne'ye çekilmesi yolunda gizlice talimat verdi.

17 Ağustos 1703:

Silivri'ye ulaşan İstanbul ordusu Şeyhülislam İmam Mehmet Efendi'nin önerisi üzerine Veliaht Şehzade Ahmet'i Osmanlı tahtına çıkartmaya karar verdi.

Aynı gün Çorlu'ya ulaşılır ulaşılmaz orada yeni padişah **III. Ahmet** adına hutbe okundu.

19 Ağustos 1703:

Kumluca deresinin batı yakasında mevzi alan, başkomutan vekili **Çakırcı Hasan Paşa,** maiyetindeki bazı kişileri ayaklanan ordu yetkilileri ve yine ayaklanmacıların Sadrazamlığa getirdikleri **Kavanoz Ahmet Paşa** ile görüşüp uzlaşma yollarını aradıysa da bunu başaramadı. Zira, İstanbul ordusundan alınan yanıt kesindi:

— *Savulun yolumuzdan!.. Artık padişahımız Ahmet Han hazretleridür!*

Bunun üzerine **Çakırcı Hasan Paşa,** boşu boşuna askeri kırdırmak istemediğinden ordusunu çatışma alanından geri çekti. Durumu Havsa'da öğrenen eski padişahın sadrazamı **Rami Mehmet Paşa,** padişahı acele olarak Edirne'den gelip ordunun başına geçmeye davet etti.

II. Mustafa bu çağrıya uyarak Havsa'ya geldi. Ama, boşunaydı; Edirne ordusunun ezici bir çoğunluğu karşı tarafa geçerek İstanbul ordusuna katılmıştı!..

Sadrazamı **Rami Mehmet Paşa** da çaresizlik, şaşkınlık ve korkudan kaçıp saklanınca eski padişah Edirne'ye dönmekten başka çare bulamadı.

21 Ağustos 1703:

İstanbul ordusu Tunca kıyılarına dayandı. Askerler, bir an önce kente girip Edirne'yi yağmalayıp talan etmek için sabırsızlanıyorlardı. Ama, buna sert önlemler alan **Kavanoz Ahmet Paşa**, orduyu tahrik eden birkaç elebaşını idam ettirerek mani oldu.

22 Ağustos 1703:

Edirne'de **II. Mustafa** tahtı **Şehzade Ahmet**'e bıraktığını açıklamak zorunda kaldı. Böylelikle İstanbul'da başlamış olan bu büyük ve çok yönlü ayaklanma, tam 35 gün sürdükten sonra, 22. Osmanlı padişahı **II. Mustafa**'nın tahttan inip, yerine **III. Mustafa**'nın geçmesiyle noktalandı...

Peki, ayaklanmanın çıkmasının asıl nedeni olan haris **Şeyhülislam Erzurumlu Feyzullah Efendi** ne oldu?..

Feyzullah Efendi, İstanbul'da oğulları ve damatları ile birlikte gizlendikleri yerlerde yakalandı. Edirne'ye getirildi. Orada çok ağır hakaretlere uğradı ve bir oğlu ile birlikte boynu vurularak katledildi.

Feyzullah Efendi, Osmanlı tarihinde idam edilen üç Şeyhülislam'dan biridir. Adı, tarihe bunun dışında **"Edirne Vakası"**nın ikinci adı olan **"Feyzullah Efendi Vakası"** olarak da geçmiştir...

PATRONA HALİL AYAKLANMASI

28 Eylül 1730 perşembe sabah namazından hemen sonra İstanbul'da **Beyazıt Hamamı**'ndan çıkan 17 kişi, başlarında reisleri **Hurpüşteli Halil** adındaki hamam tellağı olduğu halde **Beyazıt Camii**'nin **Kaşıkçılar Kapısı** önünde bir araya geldi. Hepsi tepeden tırnağa silahlıydı. Çok geçmeden lakabı **"Patrona"** olan **Halil** adlı tellak, önce yüksek sesle Kelime-i Şahadet getirdi, ardından Besmele çektikten sonra önce kılıcını kınından çıkardı, ardından üzerinde "Kelime-i Tevhîd" yazılı Yeşil Bayrağı açarak arkadaşlarına seslendi:

— *Yürüyün yoldaşlar!*

Vaktiyle **"Patrona"** adlı bir gemide çalıştığından bu lakapla anılan Hurpüşteli Arnavut kökenli tellak Halil'i izleyen 17 kişi arasında şunlar da vardı:

Patrona Halil gibi hem tellaklık yapan hem de Yeniçeri Ocağı'nın 17. bölüğünden olan Zağarcı Rusçu'nun Karalar köyünden **Muslubeşe, Karayılan, Ali Usta, Çınar Ahmet, Oduncu Ahmet, Derviş Mehmet, Erzurumlu Mehmet, Küçük Muslu, Cebecilerden Kutucu Hacı Hüseyin, Manav İsmail...**

17 kişi, yolda yalın kılıç, elde ve en önde bayrak hem ilerliyor, hem de sabah namazından sonra dağılan kalabalığa doğru bir ağızdan bağırıyorlardı:

— *Allah'ın seven bize katıla!.. Şer ile davamız vardır!.. Ümmet-i Muhammed'den olanlar dükkânlarını kapatıp, işe gitmeyüp bayrak altına gelsin!*

17 tellak -ki çoğu ayrıca yeniçeri idi- bağırıp çağırarak Bedesten tarafına doğru Kapalı Çarşı'ya girip oradan

Divânyolu ile Etmeydanı'na doğru ilerlerken, dükkânını kapayan çok sayıda esnaf -ki onların da büyük kesimi ayrıca yeniçeri idi- kendilerine katılınca kalabalık yarım saat geçmeden onbeş-yirmi misli büyüdü. Kalabalık Etmeydanı'nda **Yeni Odalar**'ın kapısını açarak büyük bir gürültüyle içeriye girdi. İlk iş olarak Yeniçeri Odası Kethüdası'nın odası olan **"Birinci Ağa Bölüğü kazanı"** çıkarıldı.

Artık "Kazan kaldırılmış", Osmanlı tarihine **"Patrona Halil Ayaklanması"** adıyla geçecek ve etkisini iki buçuk ay kadar sürdürecek olan ayaklanma başlamıştı...

İlk kazan çıkarıldıktan hemen sonra İstanbul'daki Arnavut tellaklardan ve ayaklanmanın elebaşı Patrona Halil, ardına birkaç bin yalınkılıç adamı takarak Süleymaniye'deki **Ağa Kapısı**'na dayandı. **Yeniçeri Ağası Hasan Ağa**, üç yüz kadar askeriyle bunları önlemeye çalıştıysa da, başaramadı. Patrona ve öteki ayaklanmacılar Ağa Kapısı'ndaki hapishanenin kapısını açarak buradaki mahpusları çıkartıp onların da kendilerine katılmalarını sağladılar. Bazı esnaf da ayaklanmacılara katılınca işi büyüten Patrona adamlarını Yemiş İskelesi tarafına sevketti. Baba Cafer, Rumelihisarı, Galata ve Tersane zindanlarıyla taş gemilerindeki mahkûmlar da serbest bırakılınca ayaklanmacıların sayısı birkaç bini buldu. Nihayet Cebeci kışlasındakiler de onlara katıldı. Sipah Çarşısı ile Bit Pazarı'ndaki silah dükkânları yağma edilerek ele geçirilen silah ve cephane ayaklanmacılara dağıtıldı.

Olay, artık tamamen çığrından çıkmış, yoğun nitelikli ve kapsamlı bir ayaklanmaya dönüşmüştü.

Osmanlı tarihçileri Patrona Halil Ayaklanması'nı daha sonra aynen şu sözcüklerle tanımlayacaklardı:

"Padişah III. Ahmet'in yenilik ve çağdaşlık taraftarı sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim damgasını taşıyan ve 'Lale Devri'

diye kimi tarihçilerce adlandırılan 1699-1730 yılları arasındaki döneme son veren gerici ve tutucu başkaldırma hareketi"...

Nitekim, o dönemde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Batı orduları formunda ve "Asâkir-i Nizamiye" adında yeni bir asker ocağı kurmaya girişmiş ve Fransa'dan askeri uzmanlar getirterek Üsküdar'daki bir kışlada yeni askerlerin talim terbiyesine başlanmıştı.

İşte bu durum Yeniçeri Ocağı'nın sadrazama sırt çevirmesine, ona kin bağlamasına yol açtı.

Patrona Halil Ayaklanması'nın başlıca neden ve gerekçeleri şunlar oldu:

- Tam anlamıyla yozlaşıp bozulmuş olan Yeniçeri Ocağı'na sadece ulufe almak amacıyla bir yolunu bulup girebilen küçük esnaf takımının Sadrazam İbrahim Paşa'nın emri iken yeniçerilikten atılarak ulufelerinin kesilmesi.
- Deprem ve yangınlarla ağır biçimde yıkıma uğrayan başta İstanbul, birçok kentteki onarım ve bayındırlık etkinliği için konulan vergilerin, artık çoğu esnaf olan yeniçerilerin gelirini tırpanlamaya başlaması.
- Padişah ile devlet erkânının Lale Devri'nin özelliklerinden olan **Çırağan Sefaları** ve **Helva Sohbetleri**'nin çok söylenti ve dedikoduya yol açarak ağır eleştirilere uğraması.
- Sadrazam Nevşehirli Devlet İbrahim Paşa önemli devlet görevlerini hep kendi hısım, akraba, tanıdık ve yakınlarını getirmesi.
- Yeniçerilerin eski gazâ ganimetleri yerine artık İstanbul'da saray, konak, köşk ve evleri yağmalamayı alışkanlık haline getirmiş olmaları.

İbrahim Müteferrika'nın açtığı matbaanın işlemeye ve kitap basmaya başlamasının gerici çevrelerde uyandırdığı infial.

Uzun zamandır devam eden Türk-İran savaşında Safeviler'in Nihavend'i ve Hamedan Muhafızı **Abdurrahman Paşa**'nın 60 bin askerini komutansız bırakıp firar etmesi üzerine burasını ele geçirmeleri.

- Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın baskı ve zorlamasıyla İran seferine çıkmak üzere Topkapı'dan Üsküdar'daki karargâhına geçen padişah III. Ahmet'in başkentten bir türlü ayrılmak istememesi. Üsküdar'da boşuboşuna oyalanarak 57 gün geçirmesi ve bu arada da sık sık maiyeti ile birlikte çeşitli saray, yalı ve köşklerdeki eğlencelere katılması.
- Bu esnada Tebriz Muhafızı **Vezir Kara Mustafa Paşa**'nın 70-80 bin askerini bırakıp bir gece kayıplara karışması yüzünden **Nadir Şah**'ın Tebriz'e girdiği ve Osmanlı askerleriyle birlikte yerli halktan çoğunun Safevi ordusu tarafından kılıçtan geçirildiği haberlerinin yayılarak İstanbul'da çok derin ve genel bir üzüntü uyandırması.
- Saraya karşı olan gerici çevrelerin, İran felaketini sömürmek amacıyla, bu felakete bizzat padişahın "gizli bir hatt-ı hümâyûnu'nun neden olduğu yalanını abartılı bir biçimde yaymaları.
- Ordu ve de Padişah'ın, paşaların ve öteki devlet ricalinin Anadolu yakasında olmaları nedeniyle, İstanbul yakasında asayişin artık tamamen bozulmuş olması. Ve ayaklanmaya uygun bir ortamın ortaya çıkmış bulunması...

Ayaklanmanın şakaya gelir yanı olmadığı ortaya çıkınca, padişah **III. Ahmet** derhal durumdan haberdar edildi ve aynı gece hükümdar devlet erkânıyla birlikte Üsküdar'dan çekdirilere binerek çarçabuk Topkapı Sarayı'na geçtiler.

Ancak, saray Bostancıları dağılmış olduğundan ayaklanmayı önleyebilecek ölçüde bir güç oluşturulamadı.

Eylül 1730 cuma günü, iş artık tamamen zıvanadan çıkmış, tüm askeri ocaklar ayaklanmaya katılmış, evler, konaklar, yalılar basılarak yağmalanmış, ayaklanmanın bastırılacak hâli kalmamıştı.

Eylül 1730 cumartesi günü III. Ahmet ayaklanmacılara karşı güç toplarım umuduyla çıkardığı Sancak-ı Şerifi yerine koydurdu. Ayaklanmacılara bir adam yollayıp ne istediklerini sordurdu.

Alman yanıt şuydu:

— Biz, padişahımızdan her veçhile memnunuz. Lakin devletlerine hıyanet ve zararları olan şu kâğıtta adları yazılı olanları isteriz!

Ayaklanmacıların padişaha gönderdikleri kâğıtta, başta **Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa** olmak üzere tam 37 üst düzey devlet görevlisinin adları yazılıydı...

Patrona ve adamları işte bu 37 kişinin kellelerini istiyorlardı...

Padişah, bunu öğrenir öğrenmez, sadrazamı görevinden azlettiğini duyurdu... Ancak, ayaklanmacılar Nevşehirli'nin kendisini, yani kellesini istemekte ayak diretiyorlardı...

1 Ekim pazar günü, padişah **III. Ahmet,** artık yapacak hiçbir şeyi kalmadığını anlayınca ayaklanmacıların isteklerine boyun eğdi. Ve Damat İbrahim Paşa ile birlikte yine damatları olan **Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa** ile **Sadaret Kethüdası Mehmet Paşa**'yı boğdurttu. Üç paşanın cesedi bir öküz arabasına konularak Etmeydanı'ndaki ayaklanmacılara yollandı.

Ancak, gönderilen cesetlerden biri gerçekten Damat İbrahim Paşa'nın olmasına ve ayaklanmacıların bunu bilmesine rağmen, Patrona ve adamları uydurma bir bahane öne sürerek padişahı suçlayarak şöyle dediler:

— Padişahımız, Damat İbrahim Paşa'yı hıfzedip (saklayıp), onun yerine Kürkçü Manol'u feda eylemiş. Biz aptal mıyız? Halife olan bir padişaha bu hareket yakışır mı?

Ve sadrazamın ölüsünü bir beygirin kuyruğuna bağlayıp saraya geri gönderdiler.

Ayaklanmacılar o esnada Alay Köşkünde olan padişaha kendilerine Damat İbrahim'in gerçek ölüsünü göndermelerini tekrarladılar.

Bunun üzerine **Sultan III. Ahmet** Alay Köşkü penceresinden ayaklanmacılara seslenerek şöyle dedi:

— *Öyle ise yarın asil kendin virelim!*

III. Ahmet, tahtı terk etmez ise canından da olabileceğini anlamış ve artık padişahlığı bırakmaya kesin karar vermişti. En sonunda can güvenliği verilmek koşulu ile tahttan kendi rızasıyla çekileceğini ayaklanmacılara bildirdi. Padişahın bu kararı Etmeydanı'na yığılı ayaklanmacılar arasında büyük sevinç gösterilerine neden oldu. En başta **Patrona Halil**, tüm elebaşları eski padişaha can güvenliği verildiğine dair Kur'an-ı Kerim'e el basıp and içtiler.

2 Ekim 1730 pazartesi III. Ahmet tahtı yeğeni **I. Mahmut**'a bırakarak şehzade dairesine çekildi.

Patrona Halil Ayaklanması, 28 Eylül'de başlamış, dördüncü gün sonunda saltanat değişikliği olmuştu. Ancak, ayaklanmanın artçı görüntü ve olayları buna rağmen bitmedi. **I. Mahmut** tahta çıktıktan sonra da devam etti. İşi daha da azıtan ayaklanmacılar, ancak **Şeyhülislam Mirzazade Şeyh Mehmet Efendi**'den ceza görmeyeceklerine dair bir hüccet (bir tür garanti belgesi) aldıktan sonra 11 Ekim 1730 çarşamba günü Etmeydanı'ndaki çadırlarını söküp kaldırdılar.

Ayaklanma on üç gün kadar sürdükten sonra biter gibi olduysa da etkileri sürdü gitti. İstanbul'da yaşam giderek normale döndü, çarşılar açıldı, ama yeniçerilerin zorbalıkları son bulmadı. Başlarını yine **Patrona Halil** ve **Muslu Beşe**'nin çektiği ayaklanmacılar, saray ve hükümetten **Damat İbrahim Paşa**'nın sadaret yıllarında Sadâbâd'da yaptırılan

150 kasrın derhal yakılıp yıkılmasını istediler. Talepleri arasında eski sadrazamın doğum yeri olan Nevşehir'in de yıkılıp yerle bir edilmesi de vardı. Yeni padişah I. Mahmut, Sadâbat'ın yakılmasına karşı çıktı, ancak yıkılmasına rıza gösterdi. Gözleri dönmüş insan toplulukları üç gün içinde yıkılıp yağmalandı. Bunun dışında askere dağıtılması gereken cülus bahşişini Patrona Halil sadece kendi yardakçılarından üç bin kişiye dağıttırdı. Patrona Halil, işi daha da ileri götürerek Divân toplantılarına katılmaya başladığı gibi eski **Başdefterdar İzzet Ali Bey**'in konağına el koyup oraya yerleşti. Bu arada, kendisine bir ara veresiye et veren **Yanaki** adlı bir kasap yamağının **Boğdan Voyvodalığı**'na atanmasını sağladı. Gelgelelim, yeni Padişah **I. Mahmut** devlet kavramına aykırı bu davranış ve duruma son vermeyi kararlaştırdı. Ve bunun için ortaya bir de 5 bin altın ödül koydu...

Patrona Halil'i ortadan kaldıran bu 5 bin altın ödülü alacaktı...

Bunun için çok akıllıca yapılmış bir tuzak hazırlandı... Tuzak gereğince **Dârüssaâde Ağası Beşir Ağa**'nın girişimiyle **Sadrazam Silahtar Mehmet Paşa** ve bir toplantı sonucu o sıralarda İstanbul'da bulunan **Kırım Hanı Kaplan I. Giray** tam bir işbirliği yaptılar.

Patrona, Vezir payesi ile Rumeli Beylerbeyi olmak istiyordu. Bu isteğini Kırım Hanı Kaplan I. Giray'a iletince Han, hemen durumu değerlendirerek Patrona ve adamlarının gireceği tuzağın kapısını açtı:

— *Elbette! Murat ettiğin rütbe ve mevki muvafıktır. Zaten padişahımız efendimiz de bunu düşünmektedir. 5 Kasım günü Revan Köşkünde hem padişahımız efendimizin huzuruna çıkarsınız, hem vezaret payenizi alır, hil'at giyer Rumeli Beylerbeyliğine tâyininizi de öğrenirsiniz!*

RUMELİ'DE PAZVANTOĞLU AYAKLANMASI

Yıl 1797... Aylardan kasım...

Osmanlılar'da birkaç yıl öncesi **Yaş Antlaşması** ile noktalanan Rus-Osmanlı Savaşı, devlet yapısını maddî, manevî yönden hayli sarsmış, ordunun gücü alabildiğine zayıflamış, İmparatorlukta merkezî otoriteye değil kafa tutup karşı çıkmak, düpedüz ayaklanmak sıradan bir durum haline gelmişti.

Öyle ki, Afrika'da **Garp Ocakları** denilen Tunus, Cezayir ve Trablusgarp eyaletleri neredeyse bağımsızlıklarını kazanmış, Mısır yerli beylerin elinde kalmış, Suriye'ye **Cezzar Ahmet Paşa** egemen olmuş, Bağdat ve yöresinde Kölemen egemenliği en üst düzeye çıkmış, Anadolu ve Rumeli'de de astıkları astık, kestikleri kestik bir takım Derebeyleri türemişlerdi.

Ayaklanmalarda ve söz konusu derebeylerinden en önemlileri Rumeli'deki **"Dağlı"** ve **"Kırcalı,"** eşkıyaları ile **"Pazvantoğlu Osman"** tarafından çıkarılanlarıdır. Önceleri **Deliorman**'da başgösteren ayaklanma hareketleri Kırım Prenslerinin yönetiminde Tuna boylarına bulaşmış, Selanik-Serez-Edirne çizgisindeki sarp ve engebeli arazide başkaldıran eşkıya, ortalığı adamakıllı kasıp kavurmaya başlamıştı... Eşkıyalara topluca **"Dağlı Eşkıyası"** adı takılmıştı ve bunların arasında en önemlisi ve köklüsü **Pazvantoğlu Ayaklanması** idi...

Kimdi bu Pazvantoğlu Osman ve neydi çıkardığı ayaklanma?

Pazvantoğlu Osman Vidin yakınlarında 1758 yılında dünyaya geldi. Babası **Ömer Ağa**, mahalle bekçisi (pazvant) iken Vindin Âyanlığına yükselmiş biriydi. Ömer Ağa, 1787-1792 arasındaki Türk-Rum Savaşı'nda 1791'de **Rusçuklu Hasan Paşa**'nın öldürülmesi üzerine Osmanlı'ya isyan bayrağını çekti. Ama, **Serdârıekrem Sadrazam Koca Yusuf Paşa**, Ömer Ağa'nın üzerine iyi eğitilmiş askeri birlikler sevkederek onu yakalamayı başardı ve idam ettirdi.

O sıralarda 33 yaşında olan Ömer Ağa'nın oğlu Osman, başına kötü bir şey gelmesini önlemek amacıyla bir süre kaçak gezdi. Ortalık yatıştıktan sonra Yeniçeri Ocağı'na katılarak "yamak" oldu ve tüm yamaklar gibi Vidin Kalesi'ni korumakla görevlendirildi. Kısa sürede zekası ve cesaretiyle tanınarak yamakların reisliğine getirildi.

"Pazvantoğlu" adıyla ünlenen Osman, başkaldırdıkları için Belgrad kalesinden kovulan çok sayıda yamak kendisiyle birleşince daha da güçlendi. Eflak ve Boğdan'a saldırıp **"Memleketyn"** denilen yöreyi tam anlamıyla haraca kesti. Pazvantoğlu'nun nâmı Rumeli'de adamakıllı yürüdü, Bulgar, Sırp, Arnavut ve Sırp çeteleri de ona katıldı. Bu durumda Pazvantoğlu Sava Irmağı'ndan Karadeniz'e kadar uzanan topraklarda bir krallık kurma hevesine katıldı. Artık başlıca hedefleri arasına Rusçuk, Varna, Sofya, Niş, Niğbolu, Belgrad, Ziştovi gibi merkezler de girmişti.

1797'de, adı etrafında toplanan güçleri dörde ayırdı. Her birinin başına **Macar Ali, Yorgi Petroviç (Kara Yorgi), Korco Kondo** adlarındaki Sırp, Türk ve Bulgar eşkıya reislerini getirdi. Kendisi de yamaklarının başında Niğbolu ve Ziştovi'ye saldırarak iki kenti de ele geçirmeyi başardı. Bu arada sırf o sıralarda kurulalı daha dört yıl geçmemiş olan Nizâm-ı Cedit'e ve bu yeni ordu için yapılan mukataa zamlarına da karşı çıktığından Yeniçeri Ocağı'nın da açık deste-

ğini kazanarak Osmanlı'nın başına Rumeli'de tam bir belâ oldu.

Bu durum karşısında Babıâli, her zaman uyguladığı taktiğe başvurarak, eşkıyayı kendi saflarına katmak, ayaklanmaya son vermek amacıyla Pazvantoğlu Osman'ı **Vidin Muhafızlığı** görevine atadı. Bir yandan bu atama yapılırken bir yandan da **Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa** onu cezalandırmakla görevlendirildi. Gelgelelim, İstanbul'dan, gönderilen kuvvetlerinin başında Osman'a karşı saldırıya geçen Küçük Hüseyin Paşa, Rusçuk-Vidin arasındaki bölgeye tamamen egemen olan Pazvantoğlu'nun güçleri karşısında ağır bir yenilgiye uğrayarak çekilmek zorunda kaldı. Eşkıya Bulgar **Korco Kondo**'nun reisliğindeki kuvvetleri ise, Varna'ya girdiyse de kısa süre sonra halk ve hükümete bağlı kuvvetler tarafından püskürtülüp kentten dışarı çıkartıldı.

Ayrıca, Pazvantoğlu'nun başına eşkıya **Macar Ali**'yi getirdiği öteki kolu Rusçuk'ta yenilip ric'at etmek zorunda kaldı. Kara Yorgi'nin başında yer aldığı kol, Belgrad varoşlarında Osmanlı kuvvetlerince bozguna uğratıldı ve Bosna Valisi de Semendre'yi Kara Yorgi'den geri aldı. Buna karşılık Pazvantoğlu Osman Niş ve Sofya'ya saldırıya geçti. İlk ağızda Sofya'yı aldıysa da, şiddetli direnç karşısında kenti terk ettiği gibi, Niş kentini de boşaltarak Vidin'e çekilip mevzilenmek mecburiyetinde bırakıldı.

1798'e geldindiğinde **Pazvantoğlu Osman,** Osmanlı güçleriyle başedemeyeceğini anlamıştı. Araya Yeniçeri Ocağı'nın ileri gelenlerini koyup Osmanlı padişahı **III. Selim**'den aman diledi ve affedilmesini istedi. O sırada **Napolyon**'nun Mısır'ı işgali gâilesiyle meşgul olan **III. Selim,** bu eşkıyayı olumsuz etkinliklerinden soyutlamak amacıyla kendisini sarayda kabul ederek affettiğini bildirdi. Ve resmen **Vidin** Valiliğine atadı...

1799'da, Vidin'i kuşatma altında tutan Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa kuşatmayı kaldırıp Mısır'da Fransızlar'a karşı savaşmak için İstanbul'a döndü.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, 1806'da Nizâm-ı Cedit ordusunun keyfi davranışlarda bulunan Rumeli âyanını cezalandırmak amacıyla Kadı Abdurrahman Paşa'nın komuta ettiği bir ordunun harekete geçtiğini öğrenen Pazvantoğlu, Belgrad yamaklarının da kışkırtmasıyla bir kez daha ayaklandı. Yamaklar, Belgrad muhafızı Hacı Mustafa Paşa'yı katlettiler, Pazvantoğlu'na bağlı **Kara Yorgi**'nin reisliğindeki ayaklanmacılara katıldılar. Kara Yorgi, üzerine gönderilen Niş Valisi Hafız Paşa ordusunu yendi.

Kara Yorgi, Belgrad'ı ele geçirdi ve Sırbistan bağımsızlığını elde edinceye kadar savaşacağını ilan etti. Pazvantoğlu, Osmanlı'ya ihanetini sürdürdü. 1806-1812 Türk-Rus savaşı sırasında Sırp ve Rus kuvvetleriyle birleşerek Osmanlı'ya karşı savaştı ve Hotin, Kili, Akkerman kalelerinin Osmanlılar'ın elinden çıkmasında etkin rol oynadı.

1807'de Pazvantoğlu Osman ansızın felç oldu ve kısa süre sonra Vidin'de öldü.

OSMANLI'DA DERSİM AYAKLANMALARI

Günümüz **Tunceli** ilinin toprakları, Osmanlı döneminde **"Dersim"** adıyla anılan, vadiler, engebeler, dağlar ve yaylalar ile dolu ilginç topraklardır.

Dersim, dağlık doğal yapısı nedeniyle gerek eski çağlarda, gerek Hıristiyanlık döneminde ve Müslüman egemenliğinde sık sık ayaklanma çıkartan kimi aşiretlerin korunaklı bir barınağı oldu.

Türkler, bölgeye 1071 Malazgirt savaşından beş-altı yıl önce girerek Dersimin çeşitli yerlerine Türkmen oymakları hâlinde yerleştiler. Bölge, XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarına katıldığında bölgede hem **Türkçe** konuşan Türkmen boyları, hem de **Kürtçe** konuşan aşiretler mevcuttu.

Ancak, 350-400 yıllık zaman dilimi içinde Türkmen ve Kürt oymak ve aşiretleri gerek ekonomik nedenlerle gerekse kız alıp vermeden doğan sosyal nedenlerle kaynaşıp içine girdiler. Kimi Türkmen boyları Türkçe yerine Kürtçe, kimi Kürt aşiretleri de Kürtçe yerine Türkçe konuşmaya başladılar. Her iki dili birden kullananlar da oldu. Bölge insanının tek ortak özelliği, ezici bir çoğunluğu sadece Türkler arasında görülen Müslümanlığın **Alevi** inancını benimsemeleriydi.

Dersim'deki boylar ve aşiretler XVI. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar yaklaşık 250 yıl Osmanlı yönetimine bağlı ve sadık kaldılar.

Dersim ve yöresinde devlete karşı girişilen eylemler XIX. ve XX. yüzyıllarda görüldü.

TANZİMAT'IN İLANI İŞLEM DEĞİŞTİRİYOR...

1839'da Tanzimat Fermanı ilan edilmeden önce yörede boy ve aşiretlerin varlıkları nedeniyle, Dersim'e memleketin öteki bölgelerine kıyasla bazı ayrıcalıklar tanınmıştı. **"Yurtluk"** ve **"Ocaklık"** adı verilen yönetim birimlerinin başındaki aşiret reisleri resmi unvanlar ve yetkilerle donatılarak daha bir güçlendirilmişlerdi.

Tanzimat'tan sonra, açıklanan ilkelerin uygulanabilmesi amacıyla Hozat ve Dersim merkez olmak üzere yöre **Dersim Sancağı** adıyla 1847'de Erzurum eyaletine bağlandı.

İLK KARŞI KOYMALAR...

Ancak, Tanzimat'ın getirdiği yeni uygulamalar şeyhlik, ağalık, ocaklık gibi geleneksel sistemlerine sıkı sıkıya bağlı bölge halkı tarafından hiç hoş karşılanmadı ve hükümete karşı yer yer silahlı direnişler başgösterdi. Hükümet, ortaya çıkan bu beklenmedik durum karşısında denetimi sağlamak, asayişi düzenlemek, asker ve vergi toplayabilmek amacıyla bölgedeki tüm aşiret reislerine nişanlar, rütbeler dağıtıp onları kendi yanına aldı. Fakat, bu davranış ters tepkiye neden oldu. Devlet otoritesinin bölgede yaygınlaştırılarak kendi otoritelerinin yerini almaya başlamasından rahatsız olan aşiret reisleri topluca hükümete karşı ayaklandılar.

OSMANLI ORDUSU DERSİM'DE...

İlk genel Dersim ayaklanması yaklaşık bir yıl kadar sürdü. Bölgedeki askeri güçler ayaklanmayı bastırmayı başaramayınca İstanbul hükümeti Dersim'e dört alaydan müteşekkil bir ordu sevketti. Uzun süren kanlı çarpışmaların ardından hükümet kuvvetleri ayaklanmayı bastırmayı başardı. Ayaklanmacıların elebaşı olarak görülen **Hüseyin Bey**

adındaki aşiret reisi tutuklanarak Vidin'e sürgüne gönderildi. Hüseyin Bey'in oğlu **Ali Bey** de Erzincan'da ikâmet etmek zorunda tutuldu.

24 Nisan 1877'de Rusya Osmanlı'ya savaş ilan edince ünlü Osmanlı-Rus "93 Harbi" patlak verdi... Ve Dersim yöresinde bulunan Türk askeri birlikleri. Rus saldırılarını önlemek amacıyla Erzurum'a kaydırıldı...

Bölge, askerden böylelikle arınınca yer yer yeni ayaklanmalar başgösterdi. Ve Dersim, bir yandan "93 Harbi" içinde çabalayıp dururken Osmanlı'ya bir yandan ikinci bir yük oldu. 1877 ve 1878 arası bölgede çıkan ayaklanmaları **Samih Paşa** ve **Kurt İsmail**'in ardından da **Ahmet Muhtar Paşa**'nın komuta ettikleri Osmanlı birlikleri tarafından bastırıldı. 1879'da ise, Dersim yönelim bakımından Erzurum'dan ayrılarak bağımsız bir vilâyet durumuna getirildi.

1880'den sonra bu kez de bölgede **Ermeni** komitacılarının yoğun bir kışkırma etkinliği dolayısıyla başlayan ayaklanmalar oldu. Bu tür ayaklanmaların tamamen bastırılması 1885'e dek beş yıl kadar sürdü. Bu tarihte **Ali Şefik Paşa** bölgede asayişi yeniden sağlamayı ve isyancıları bastırmayı başardı. 1886'da Dersim yeniden **"Sancak"** yapıldı.

Her şeye karşılık bölgede asayiş bir türlü sağlanamıyor, başkaldırılar ve eşkıyalık bir türlü önlenemiyordu. Bu ayaklanmalardan en önemlisi **Şamuşaklı** ve **Koçgiri** aşiretlerince 1889'da çıkarıldı. Her iki aşiretin ayaklanması da çok şiddetli bir şekilde bastırıldı. Ama, 1893-1895 yılları arası bölgede yine çok sayıda irili-ufaklı karışıklıklar, ayaklanmalar sürdü gitti. Babıâli, yani Osmanlı hükümeti önde gelen **Koçgiri, Şamuşaklı, Demenhanlı, Haydarhanlı, Yusufhanlı, Kureyşhanlı, Koçuşağı** gibi aşiret reislerinin ve önde gelen aşiret mensuplarının gönüllerini alarak onları elde etmeye çalıştı; bölge halkından asker toplayarak **"Hamidiye Alayları"**nı oluşturdu.

HAMİDİYE SÜVARİ ALAYLARI...

"Hamidiye Alayları" saltanattaki padişahın isteği üzerine kuruldu ve adını **II. Abdülhamit**'ten aldı. Bunlar Doğu Anadolu'da, özellikle Dersim bölgesindeki aşiretlerden oluşturulan özel atlı birliklerdi. Bu süvari birliklerinin meydana getirilmesindeki amaç, hem muhtemel bir Ermeni ayaklanmasını önlemek için bunları kullanmak, hem de Türk-Rus savaşına hazırlıklı olmaktı.

20 Ekim 1890 tarihli bir yasaya göre orduya katılacak olan Hamidiye Süvari Alayları en az dört, en fazla altı bölükten meydana gelecek, her bölüğün mevcudu 32-48 erden fazla olmayan dört takımdan oluşacaktı. Her aşiretin ayrı bir alay oluşturmasına, çeşitli aşiretlerden gelen erlerin birbirleriyle karışmamalarına özen gösteriliyordu. Alaylarda öngörülen askerlik süresi "23 yıl"dı. Aşiretlerde yaşları 17-40 arasında bulunan tüm erkekler asker sayılıyor, bunların kayıtlı oldukları defterler **Umum Hamidiye Askerleri Komutanlığı** ile merkez ordusunda bulunduruluyordu. Alaya katılan erler atlarını kendileri getirir, koşumlarını kendi paralarıyla alırlardı. Onbaşı ve çavuşlar, erler arasından seçilirler, alayların komutanlığına aşiret reisleri, subaylıklarına ise öteki aşiret önde gelenleri getirilirlerdi. Ancak, daha sonraları disiplini sağlamak amacıyla komutanlıklara düzenli ordu mensubu subaylar getirildi.

1907 AYAKLANMASI VE ÖTEKİLER...

Dersim'de önde gelen dört aşiret birleşerek 1907'de oldukça büyük bir ayaklanma çıkardılar. Elazığ'daki **Redif Tugayı Komutanı Neşet Paşa**, sert ve acımasız davranarak ayaklanmayı birkaç ay içinde bastırmayı başardı. Ancak, **Şamuşağı, Koçuşağı** ve **Resikli** aşiretleri intikam almak amacıyla yeniden ayaklandılar.

Ayaklanma, giderek öteki aşiretlere de yayılıp genişlediği bir esnada 1908'de II. Meşrutiyet ilan edildi. İstanbul'da Harbiye Nezareti Doğu'daki 4. Ordu Kumandanlığından ayaklanmacı aşiretlerle görüşme yoluyla anlaşarak eylemlere son verilmesinin sağlanmasını istedi. Bu emir üzerine, bölgede ayaklanma çıkartmış ya da ayaklanmaya katılmış aşiret reislerinin bazılarının merkezî güce boyun eğmeleri sağlanırken, bazıları da çok az, hatta sembolik birtakım cezalara çarptırılarak anlaşma yoluna gidildi. Bunun dışında Şûrâ-yı Devlet üyelerinden **Mustafa Bey** ve **Ferik Ali** yerinde yakın incelemelerde bulunmak üzere Dersim bölgesine geldiler. Hazırlanan rapor doğrultusunda Mebusan Meclisi Dersim'de asayişin sağlanmasının ardından ciddi bir ıslahata gidilmesi yolunda karar aldı.

1909'da 4. Ordu Kumandanı olarak Dersim'e gelen **İbrahim Paşa**, aşiret reisleriyle görüşerek, hükümete karşı gelmeyecekleri yolunda kendilerinden söz ve güvence aldı. Buna karşılık **Haydaranlı** aşireti, böyle bir söz vermeye yanaşmadığı gibi ayaklanmaya yeltendiyse de sıkı bir askeri harekattan sonra yola getirildi.

1911'de de **Pülümür** çevresinde başlayan çeşitli aşiretlerin katıldıkları ayaklanma, bir ara bölgenin önemli aşiretlerinden **Haydaranlı** aşiretinin de katılmasıyla genişler gibi olduysa da iki ay kadar süren bir çatışmanın ardından bastırıldı.

Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı esnasında da çıkan bazı ayaklanmalar, yine hükümet güçlerince bastırıldı. Kurtuluş Savaşı esnasında ise, Dersim bölgesindeki hemen tüm aşiretler Kuvayi Milliye ve **Mustafa Kemal**'i desteklediler.

TÜRKİYE'DE ERMENİ OLAYLARI

Günümüzde daha çok "Sözde Ermeni soykırımı iddiaları" şeklinde dile getirdiğimiz, Osmanlılar'ın "Ermeni gailesi" dedikleri "Ermeni olayları"nın kökeni, başlangıcı 1870'li tarihlerin başıdır.

1870'e kadar ne zamanın büyük Batı Devletleri ne de kuzey komşumuz Rusya'nın politikalarında Ermenilerin bir yeri pek olmadı. Bu döneme kadar Ruslar'ın Osmanlılarla giriştikleri savaşlarda Ermeniler ile ilgili olarak sadece onlardan yararlanma yolunu denedikleri dikkatleri çekti.

Tarihte ilk gözle görülür Ermeni-Rus işbirliği Türkmençay Barış Antlaşması ile noktalanan Türk-Rus Savaşı'nda başladı. Bunu izleyen yıllarda, 1828-1829 Türk-Rus Savaşı'nda, 1855-1856 Kırım Savaşı'nda işbirliği devam etti. Ermeniler, 1870 tarihinden itibaren Avrupa devletlerinin ilgisini çekme etkinlik ve çabalarını yoğunlaştırdılar. Bu çaba, siyasal kuruluşlardan ziyade Patrikhane tarafından daha çok yürütüldü. Ermeniler, Osmanlılar'm Ermeni azınlığın yaşadığı bölgelerde güvenliği sağlamak için almak zorunda olduğu önlemleri, Avrupa'ya **"Müslümanlar'ın Hıristiyanlar üzerine yaptığı baskı, hatta zulüm"** diye yansıttılar. Balkanlar'daki Bulgaristan ve Hersek ayaklanmaları başladığında bu şekildeki yalan propagandalar daha da fazlalaştı. Ermeniler, 93 Harbi'nin (1777-1878 Türk-Rus Harbi) ardından, **Ayastefanos Antlaşması**'na Doğu Anadolu'da Ermenilerin de oturdukları illerde ıslahat yapılması şartını koydurdular. Ayrıca, aynı hüküm **Berlin Antlaşması**'nda da

yer aldı. İşte böylece Osmanlı'daki **"Ermeni Sorunu"** uluslararası siyaset alanına girmiş oldu.

Berlin Kongresi'nin ardından Rusya, sıcak denizlere inebilmek amacıyla Balkanlar'dan yararlanamayacağını, bağımsızlıklarında katkıda bulunduğu yeni devletlerin buna imkan tanımadıklarını gördü. Rusya'ya sıcak denizlere inebilmek için bir tek **Erzurum-İskenderun** çizgisi kalmıştı. Bu hattı ele geçirmek için de Ermeniler'den faydalanmayı düşündü. İşte bu nedenle **Berlin Kongresi**'nin hemen ardından Anadolu'daki Ermeni Islahatı konusunu gündeme getirdi. Bunun dışında İngiltere de Osmanlı'yı parçalayarak, onun topraklarında kendisine bağlı yeni devletler oluşturma politikası işlemeye girişmişti. İngiltere, şayet bir Ermeni devleti oluşacak olursa, bu devletin kendisine bağlı ve Rusya'nın güneye sarkmasını önleyecek tampon bir ülke olmasını arzuluyordu. Bu nedenle Rusya ve İngiltere birbirlerinden kuşku duymaya başlamışlardı.

1880 yılına gelindiğinde İngiltere'nin teşebbüsüyle İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya, Rusya gibi **Berlin Antlaşması'nda** imzaları yer alan devletler, Osmanlı'ya bir nota vererek, antlaşmanın öngördüğü "Ermeni Islahatı"nın yapılmasını dayattılar. Bu girişim, bir sonuca ulaşmadı, ama Osmanlı topraklarındaki Ermeni etkinlikleri çoğaldı. Yerel Ermeni örgütleri birer ikişer siyasi partilere dönüştü. **Amerikan** (Van, 1885), **Hınçak** (Cenevre, 1887) ve **Marksist Taşnaksiyun** (Tiflis, 1890) gibi kuruluşlar Batılı devletlerin ilgi ve sempatilerini kazanmak amacıyla Osmanlı topraklarında çeşitli anarşik eylemlere başvurdular. Bu kuruluşlar (komiteler) **1890'da Erzurum'da ve İstanbul Kumkapı'daki Ermeni Patrikhanesi önünde nümayişler; 1892-1893'te Kayseri, Merzifon, Yozgat'ta, 1884'te Sason'da ayaklanmalar çıkardılar.**

Sason'daki ayaklanma, Batılı ülkelerin desteğini alarak ıslahat konusunda yeni bir müşterek teşebbüs imkanı doğurdu. Bu da Ermeniler'in Osmanlı aleyhinde daha çok, sık ve yoğun etkinliklerde bulunmaya başlamalarına yol açtı. 1895-1896'da İstanbul ve Anadolu'nun çok sayıda ilinde ayaklanma girişimleri meydana geldi. Bunların başlıcaları şunlardı:

- 1895-1896: **Zeytun ayaklanması**
- 1896: **Van ayaklanması**
- 1896: **İstanbul'da Osmanlı Bankası** baskını
- 1897: **İkinci Sason ayaklanması.**

Kasım 1897'ye gelindiğinde, Osmanlı devleti Batılıların ıslahat önerilerini, bir süre tavsattıktan sonra kabul durumunda kaldı. Bununla beraber, 1897'te **Türk-Yunan Savaşı** başlayınca ıslahat konusu Balkan Savaşları'nın bitiminin sonrasına ertelendi. Bu arada 1905'te Ermeni teröristler 1905'te **II. Abdülhamit**'i hedefleyen bir suikast girişiminde bulundular. 1908 Meşrutiyeti'nden hemen sonra **"Adana Vakası"** meydana geldi. Bu arada Avrupa'nın büyük devletleri Balkan Savaşları sonunda Ermeni ıslahat konusunu yeniden gündeme taşıdılar. Yapılan görüşmelerin bitiminde Osmanlı devleti ile Rusya arasında imzalanan bir antlaşmayla, çok ağır şartlar taşıyan bir ıslahat projesi kabul edildi. Ancak, 1914'te Birinci Dünya Savaşı başlayınca, bu konu kapandı.

ERMENİLER YIKICI FAALİYETLERİNİ ARTIRIYOR...

2 Ağustos 1914'ten, yani Osmanlı'nın seferberlik ilan ettiği tarihten, savaşa girdiği 11 Ekim 1914'e kadar Ermeniler hem yurt içinde, hem de yurt dışında yıkıcı etkinliklerini arttırıp yoğunlaştırdılar.

Yurt dışında kurdukları çeşitli büro ve dernekler vasıtası ile **"gönüllü savaş birlikleri"** oluşturup bunların Rusya ve Fransa saflarında cepheye sevkini sağladılar. Osmanlı topraklarında müsait zemin oluştuğunda harekete geçmek için el altından hazırlıklarını sürdürdüler. Rusya'nın Doğu'da Osmanlı topraklarından içeri girmesi üzerine, çetecilik ve ayaklanma hareketleriyle onlara destek ve yardımcı oldular. Osmanlı ordusunda görevli askerler de kaçarak çetelere ya da Rus ordusuna katıldılar. Osmanlı Ordusu, bir süre sonra böyle davranabileceklerin silah ve cephaneleri alınarak iş taburlarında görevlendirildiler (Osmanlı ordusunun).

Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndaki üç Ermeni mebusu, cepheye koşarak Türkler'e karşı savaşan çetelerin başına geçtiler:

1. **"Garo" takma ya da kod adıyla Erzurum mebusu Karakin Pastırmacıyan!**
2. **Kozan mebusu Hamparsum Boyacıyan (Murat kod adıyla)!**
3. **Van mebusu Vahan Papazyan!**

Van'da çıkan Ermeni ayaklanması sonunda kent Ruslar'ın eline geçti. Buradaki ayaklanma Muş'a da sirayet etti.

Böylelikle Osmanlı Ermenileri kendi devletleri ile savaşır duruma girdiler. Mayıs 1915 tarihine gelindiğinde, bu durum karşısında günün Osmanlı hükümeti ünlü **"Tehcir (göç ettirme)"** kararını almak mecburiyetinde kaldı. Kısaca **"Tehcir Kanunu"** diye anılan ve tam adı **"Vakt-i Seferde İcrâat-i Hükûmet'e Karşı Gelenler için Cihet-i Askeriyyece İttihaz Olunacak Tedâbir Hakkında Kanun-ı Muvakkat"** uyarınca Osmanlı Ermenileri savaş bölgesinden alınarak Diyarbakır'ın güneyine, Fırat vadisine ve Urfa yöresine yerleştirildiler.

Dahiliye Nezareti'nin (İçişleri Bakanlığı) Sadârete (Başbakanlık) verdiği 7 Aralık 1916 tarihli raporda 702.900 kadar nüfusun göç ettirildiği kayıtlıdır.

OSMANLI'DA 1914'TE NÜFUS...

Osmanlı resmi istatistiklerine göre, 14 Mart 1914 yılında tüm İmparatorluk içinde yaşayan nüfusunun durumu, aynen şöyleydi:

Müslüman	15.044.846
Rum	1.792.206
Ermeni	1.294.851
Musevi	187.073
Bulgar	14.908
Süryani	65.503
Geldani	13.505
Nesturi	8.091
Öteki unsurlar	99.325
TOPLAM	18.520.308

Dünyanın en güvenilir başvuru yapıtlarından kabul edilen **Encyclopedia Britannica**'nın 1910 baskısında tüm dünyadaki Ermeni nüfusu **2.900.000,** Türkiye Ermeni nüfusu **1.500.000** olarak gösterilir.

Aynı yapıtın 1953 baskısında ise Türkiye Ermenilerinin aynı tarihteki nüfusu **2.500-5000** kişi (!) olarak gösterilmiştir.

Sebep basittir!

Ansiklopediye 1910'da "Ermeni" maddesini yazan bir **İngiliz,** 1953'te ise bir **Ermeni**'dir...

Bunun dışında tehcir esnasında Osmanlı hükümeti göç ettirmenin can ve mal güvenliğinin sağlanması konusuna olağanüstü bir dikkat ve özen gösterdi. Gerekli her türlü

önlemin alınması için sürekli emir ve talimat verdi. **Bu konuda gerekeni yapmayanlar, suç ve kabahat işleyenlerden tam 1.379 kişi tutuklanarak mahkemelere sevkedildi.** Bunlardan bir bölümü, "idam" dahil çok ağır cezalara çarptırıldı. Ancak, yolculuğun meşakkati, ilkel şartları, savaş koşullarından kaynaklanan önlem kifayetsizliği ve kimi idare adamlarının yasa dışı davranışları, yollarda haydut çetelerinin baskınları salgın hastalıklar neticesinde Ermeniler'in bir bölümü tehcirin kurbanı olarak yaşamlarını yitirdi. Ancak, kimi Ermeni ve Batılı çevrelerin tek yanlı, aşırı abartılı ve kasıtlı olarak uydurdukları gibi, bir **"soykırım"** kesinlikle olmadı...

Rusya'daki Ekim 1917 **Bolşevik** ihtilalinin ardından **Kafkasya**'da başkenti **Tiflis** olmak üzere Gürcü, Azeri ve Ermeni halklarından oluşan özerk bir yönetim kuruldu. 25 Nisan 1918'de Ruslar bu bölgeden çekilince Kars'a hücum ederek kenti ele geçiren Ermeniler, çok geçmeden Türk kuvvetleri karşısında tam bir bozguna uğrayınca bölge üç ayrı cumhuriyete bölünerek **Azerbaycan, Gürcistan** ve **Ermenistan** cumhuriyetleri oluştu. Karabekir Kuvvetleri Kars'a 30 Ekim 1920'de girince Ermeniler hadlerini bilip **Mustafa Kemal**'in Ankara hükümeti ile **Gümrü Antlaşması**'nı imzalamak zorunda kaldılar.

Ermeni teröristler, ilerleyen günlerde **İttihat ve Terakki** önde gelenlerinden birçoğunu suikastlerde öldürdüler **(Talat Paşa, Cemal Paşa, Ziyaettin Şakir** vd)...

1970'li yıllardan sonra Avrupa ve Amerika'daki birçok Türk diplomatı Ermeni teröristlerin düzenlediği saldırılarda şehit edildi. Ermeni diasporası, sözde **"Ermeni soykırımının** bir hayal ürünü değil **"gerçek"** olduğunu kanıtlamak için inanılmaz ölçüde bir propaganda etkinliği başlattı.

Türkiye'de bazı çatlak sesler olmasına karşılık, Ermeni tezinin yalan ve yanlış olduğu yolunda son zamanlarda bü-

yük atılımlar yaparak dünya kamuoyunu bu konuda aydınlatma sürecine girdi.

Bu süreç, 2005 yılının sonlarına doğru yoğunlaşarak devam etmektedir.

"KAÇ KAÇ" YA DA ADANA VAKASI

14 Nisan 1909 çarşamba, sabah namazı sırasında Adana'da önceleri olağanüstü herhangi bir durum yoktu...

Gün daha fazla ağarmamış, ak iplik kara iplikten ayırt edilebilir duruma gelmemişken o tarihlerde Adana merkezinde daha çok Ermenilerin oturdukları mahallelerden çıkan, hepsi de tepeden tırnağa silahlı kişiler onar-beşer gruplar halinde birleştiler. Her grup, daha önceden saptadıkları Müslüman Türk evlerine doğru yöneldi... Aynı anda, aynı saatte, aynı dakikada Adana'da yüzlerce Müslüman Türk evi silahlı Ermenilerin baskınına uğradı. Ne olduğunu daha anlayamadan genç, yaşlı, çoluk, çocuk, kadın, erkek yüzlerce insan ya kılıç darbeleri ya da tabancalardan, tüfeklerden çıkan mermilerle yaşamlarını yitirdiler...

Ermeni azınlık Adana'da korkunç bir Müslüman-Türk katliamına başlamıştı... Gözü dönmüş Ermeni grupları bir yandan evlerine girdikleri Türkleri öldürürken bir yandan da meskenleri önce yağmalıyor, ardından bombalıyor, ateşe verip yakıp yıkıyordu... Yarım saat içerisinde kentte çok sayıda ev, konak cayır cayır yanmaya başlamıştı...

Silah sesleri üzerine uyananlar, durumu sezer sezmez, hazırlıksız olduklarından çareyi kaçmakta buldular... Çoğu Adanalı Türk, çoluk çocuklarıyla birlikte kentten ayrılıp dağlara, yaylalara sığınarak yaşamlarını kurtarma yolunu seçtiler... Kentten panik içinde bir kaçıştır başladı... Herkes bağırıyor, en yakın komşusunu uyarıyordu:

— *Kaçın, Ermeniler!*

— *Ermeniler evleri basıp adam kesiyor, kaçın!*

— *Kaçın, kaçın!*
— *Kaç kaç, doğru yaylaya, kaç kurtul!*
— *Adamların gözü dönmüş, kaçın!*

Bununla beraber birçok Müslüman Türk evinden de saldırgan Ermeniler'e karşı şiddetle karşı konuldu, müsademeye girişildi; balta, kılıç, keser ellerine ne geçirdilerse gözü dönmüş baskıncılara karşı konuldu.

İlk şaşkınlık geçtikten sonra araya hükümet kuvvetlerinin de girmesi üzerine Ermenilerin saldırıları azalır gibi olduysa da çeşitli fasılalarla yine sürdü gitti.

İşin en garip yanı, bir rastlantı sonucu İstanbul'da da tam 24 saat önce softalar ve medrese öğrencilerinin kışkırtmasıyla **Dördüncü Avcı Taburu**'nun başlattığı ünlü **"31 Mart Vakası"** baş göstermişti...

Adana'da Ermeni ayaklanması ve giriştikleri katliamın baş sorumlusu, kentteki Ermeniler'in ihtilalci piskoposu **Mouchege (Muşeg)** idi. Mouchege, o dönemde dışardan özel şahısların silah ithal etmeleri kesinlikle yasak olmasına rağmen, Meşrutiyet'in ilanının ardından bu yasak kaldırılınca, Avrupa'dan getirttiği tabanca, silah, bomba ve cephaneyle Adana'da eli silah tutan Ermeniler'i tepeden tırnağa silahlandırarak neredeyse küçük bir ordu gücünde askeri birlik oluşturmuştu.

Adana'da 14 Nisan günü başlayan bu kanlı katliamın aynısı yine aynı tarihlerde **Tarsus, Dörtyol,** Misis ve **Erzin**'de de meydana geldi. Olaylar tam bitti, hükümete bağlı kuvvetler duruma hâkim oldu denilirken Adana'nın merkezinde 16 Nisan'da bir katliam daha gerçekleşti.

Artık Müslüman-Türk halkının sabrı adamakıllı taşmıştı. Dağlara, yaylalara çekilenler birer ikişer kentlere indiler...

Ama, artık onlar da silahlıydı...

Türkler, bu kez Ermeni çetecilere saldırdı... Çatışmalar çok kanlı cereyan etti... Bu kez Ermeni katliamcıları çok bü-

yük kayıplara uğradılar... Türkler, Ermenilerin ellerine geçirdikleri bütün mahalleleri, evleri teker teker geri aldılar... Ermeni ayaklanmacıların baş aktörü piskopos Mouchege, iki gün sonra pılıyı pırtıyı toplayarak Adana'dan İskenderiye'ye kaçıp canını zor kurtardı.

Çarpışmalar sırasından **1.850** Müslüman Türk'ün Ermeniler tarafından katledilerek şehit edildikleri anlaşıldı. Ermenilerin kaybı ise gerçekten çok fazlaydı. **17.000** kişiye yakın ayaklanmacının öldüğü anlaşıldı.

Ermeniler'in Adana ve çevresindeki bu ayaklanma, tarihe **"Adana Vakası"** olarak geçti. Ama, halk, Ermeni baskınları üzerine paniğe kapılarak birbirlerini "Kaç kaç!" diye uyararak kentten çıkıp dağlara, yaylalara sığındıklarından bu toplu geri çekiliş, halk dilinde sonradan **"Kaç kaç!"** diye anıldı.

Olay karşısında Avrupa basını durumu hemen Türkler aleyhine çevirerek **"Türkler, Ermenileri öldürüyor!"** şeklinde tek yanlı bir yayın kampanyası başlatınca, Osmanlı hükümeti telaşa kapıldı. Hemen, ünlü İttihat Terakkiciler'den **Cemal Paşa** Adana Valisi olarak görevlendirildi. Sırf Avrupa'yı tatmin etmek ve tek yanlı yayın yapan Avrupa basınını susturmak gayretkeşliği içinde yapılan yargılamada **47 Türk**'e karşılık sadece ve sadece **1 Ermeni** idam cezasına çarptırıldı.

Sonraları Cemal Paşa anılarında bu olayı şöyle anlatacaktır:

"Yalnız Adana şehrinde Divân-ı Harbi Örfi mahkûmlarından otuz Müslüman'ı idam ettirdiğim gibi ondan iki gün sonra da Erzin kasabasında on yedi Müslüman'ı idam ettirdim. Bununla beraber yalnız bir Ermeni idam olunmuştur. İdam olunan Müslümanlar arasında Adana'nın eski ve zengin ailelerine mensup gençler bulunduğu gibi Hağçe (Bahçe) kazası müftüsü dahi vardı.

Bu müftü o havali Türkleri nezdinde pek büyük bir nüfuza mâlik bulunuyordu."

Ne gariptir ki, yukardaki satırların sahibi, 1 Ermeni'ye karşı 47 Müslüman-Türk'ü idam ettirdiğini belirten **Cemal Paşa,** bu olaydan 13 yıl sonra, Tiflis'te Ermeni suikastçiler tarafından sokakta çapraz ateşe tutularak öldürülecektir.

NİZÂMI CEDİD VE ALEMDAR MUSTAFA PAŞA

Osmanlılar'da yenilik yanlısı padişah **III. Selim**'in, Yeniçeriye alternatif olarak kurduğu **"Nizâm-ı Cedit"** (Yeni Düzen) adlı ordu, padişahın sonunu hazırladı, tahtını ve yaşamını yitirmesine neden oldu.

Şöyle ki:

"Nizâm-ı Cedit" lafı ilk kez Fazıl Mustafa Paşa tarafından kullanıldı. Paşa, bu lafla **"İmparatorluğa verilecek yeni iç düzen"**i kastetmişti. III. Selim dönemine (1789-1807) kadar bu lâfın Osmanlılar'da kullanıldığına rastlanmadı. III. Selim'in Viyana'ya elçi olarak yolladığı **Ebûbekir Râtıp Efendi** ise, Avusturya'daki çeşitli devlet örgütlerine ilişkin olarak kaleme aldığı bir el yazmasında bu ülkenin yönetim düzeninden **"Yeni Düzen"** anlamına **"Nizâm-ı Cedit"** diye söz etti... Padişah III. Selim'in saltanat yıllarındaki Batı'ya yönelme, yenileşme hareketlerinin tanımlanması anlamında kullanılan bu söz, iki anlamı içeriyordu.

Dar anlamda Nizâm-ı Cedit: Avrupa'nın yol ve yöntemlerine göre oluşturulmak istenilen askeri örgüt.

Geniş anlamda Nizâm-ı Cedit: Yeniçeri Ocağı'nın kökten kaldırılması, ulema sınıfının etkisinin kırılması, sıfıra indirilmesi; Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın bilim, sanat, tarım, ticaret ve uygarlıkta yaptığı ilerlemelere ayak uydurmak için atılacak adımların tümü...

Padişah **III. Selim,** yenileşme hareketlerini başlatmadan önce güvendiği 20 kadar önde gelen devlet adamından bu

konuda görüşlerini isteyen birer tasarı (lâyiha) hazırlamalarını emretti.

Devlet adamlarının tasarılarında öne sürdükleri tekliflerin en esaslıları şu üç ana noktada toplanıyordu:

- Yeniçeriler dahil, tüm asker ocakları Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki kanunnamelerine göre yeniden düzenlenmelidir.
- Tüm asker ocaklarına Avrupa'da uygulanan çağdaş eğitimler çağdaş silahlarla yaptırılmalıdır.
- Yeniçeri Ocağı kaldırılamayacağından, bu ocağa dokunulmamak, ama Avrupa'daki benzerleri gibi çağdaş yeni bir ordu kurulmalıdır.

III. Selim bu teklifler üzerine hemen eyleme geçti.

"Nizâm-ı Cedit" adı altında çok yönlü yeni bir program oluşturuldu. Öncelikle askeri alanda yenileştirmeye gidilmesi karar altına alındı. Avrupa'daki benzerleri gibi yeni bir ordu (Nizâm-ı Cedit) kurulacak ve bu ordu çağdaş silahlarla donatılıp çağdaş bir eğitimden geçirilecekti.

Bu arada, dokunulmaya cesaret edilemeyen Yeniçeri Ocağı'nın, hiç olmazsa haftada bir kaç gün "talim terbiye" görmesi zorunlu hale getirildi. Öteki Ocaklar için de yeni uygulamalara geçildi.

Bazı devlet adamları, Yeniçeri Ocağı dışında yeni bir ordu kurulmasının doğurabileceği tehlikeleri belirterek Nizâm-ı Cedit'in Bostancı Ocağı'na bağlı, **"Bostancı Tüfenkçisi Ocağı"** adıyla kurulmasının daha uygun olabileceğini önerdiler. Nitekim bu öneri doğrultusunda hemen uygulamaya geçilip yeni ocağın tüzüğü ve kadrosunun oluşturulmasına 24 Şubat 1793 pazar gününden itibaren başlandı.

Yeni Ocak, ilk ağızda 12.000 kişilik bir kadroya sahip olacaktı.

Bu askerin 1.600'ü İstanbul'a geri kalanı 800-1.500 kişilik birlikler halinde Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli noktalarına

yerleştirilecekti. Önce İstanbul'daki birlik talim ve terbiyeden geçirilecek ve 12 bölük ve 1 ortadan oluşan birlik ele alınacaktı.

Ertesi yıl, İstanbul'da kentin korunması amacıyla yeni askeri birlikler ihdas edileceği söylentisi yayıldı. Yeniçeri Ocağı'nın tepkisini önlemek için ilk Nizâm-ı Cedit birlikleri epeyce uzak bir yerde **"Levent Çiftliği"**nde (Günümüzdeki **Kışlaönü** semti) eğitime başladı...

Nizâm-ı Cedit ordusunun üniformaları da çok değişik ve Batı benzeriydi. Askerlere baldırları dar mavi renkli şalvar, kırmızı dar ceket, kırmızı barata, kırmızı ayakkabı, sarı tokalı kemer; zabitlere de askerlere nispetle daha uzun, önü ve kolları sırmalı ceket, sırmalı-şeritli baratadan oluşan bir üniforma hazırlandı. Bunun dışında subayların omuzlarında rütbelerini belirten işaretler taşımaları kararlaştırıldı.

Silah olarak askerler pala, tüfek ve süngü; zabitler ise kılıç kullanıp taşıyacaklardı.

Nizâm-ı Cedit askeri olabilmek için 25 yaşından küçük, güçlü, kuvvetli ve de iyi ahlâk sahibi olarak tanınmak gerekiyordu. Bunun dışında Levent Çiftliği'ndeki kışlada her bölükte bir top, yeterince topçu eri ve zabiti bulunacaktı. Ayrıca, bu yeni ordunun giderlerini karşılamak amacıyla yeni bir hazine kurularak **"İrad-ı Cedit Hazinesi"** adı verildi. Zabit ve eratın maaşları da bu hazineden karşılandı.

Nizâm-ı Cedit ordusunun iyi bir talim terbiyenin ardından güçlü bir askeri kuruluş durumuna gelmesi karşısında, eğitimlerini tamamlamış askeri birlikler yavaş yavaş Anadolu ve Rumeli'nin gerekli görülen yerlerine yerleştirildiler. Anadolu kesiminde Nizâm-ı Cedit'in kurulup geliştirilmesinde önemli çabalar harcayan **Karaman Valisi Abdurrahman Paşa,** komutası altındaki Nizâm-ı Cedit güçlerini başkent İstanbul üzerinden Rumeli'ye geçirdi. Rumeli'deki kimi âyanın bu geçişten ürkmemeleri amacıyla askerlerin Sırp

Ayaklanması dolayısıyla Rumeli'ye geçtiği haberi etrafa yayıldı.

III. Selim ve yenilik taraftarları çağdaşlaşma hareket ve atılımlarını hızlandırmaya çalışırlarken **Sadrazam İsmail Paşa** bunun karşısına güçlü bir engel olarak çıktı. Rumeli ayanına gizlice haberler yollayarak Karaman Valisi **Abdurrahman Paşa**'nın kendilerini kılıçtan geçireceğini iletti. Ayrıca, çağdaşlaşmanın baş karşıtlarından **Şehzade Mustafa** da Nizâm-ı Cedit'e karşı yandaşları ile birlikte yoğun bir aleyhte propagandaya girişmişti. Bu propaganda etkisini göstermekte gecikmedi. Tekirdağ'da Nizâm-ı Cedit'in, bu kentte de kurulacağı şeklindeki bir fermanı okuyan kadı, yeniçeriler tarafından katledildi. Edirne'ye doğru yürüyüşe geçen kadı, **Abdurrahman Paşa**'nın başındaki Nizâm-ı Cedit birliklerine Çorlu ve Silivri halkı karşı koydu. 1806'da, bir iç savaşın neredeyse çıkmak üzere olduğu bir esnada, bir İngiliz tehlikesi ihtimalini dikkate alan III. Selim, Kadı Abdurrahman Paşa'yı İstanbul'a çağırdı. İşte bu olay, Nizâm-ı Cedit karşıtlarının büsbütün şımarıp zıvanadan çıkmalarına yol açtı. Bu olayların ardından sadrazamlığa Yeniçeri **Ağası Hilmi Paşa,** Şeyhülislamlığa Rumeli Kazaskeri **Topal Ataullah Efendi** getirildi. Sadrazam Hilmi Paşa, ordu ile İstanbul'dan uzaklaşınca sadâret kaymakamlığına **Köse Musa Paşa** atandı. Yeni Şeyhülislam ile sadâret kaymakamı Köse Musa Paşa ikili oynayarak yenilik taraftarı görülmekle birlikte, el altından da veliaht **Şehzade Mustafa** ile gizli gizli görüşmeyi sürdürdüler.

Artık ortam hazırdı:

Ordu İstanbul dışındaydı. Bundan yararlanılmalıydı. Bu durumda Yeniçeriler ulema sınıfı ile anlaşarak Nizâm-ı Cedit'i ortadan kaldırmaya karar verdiler.

KABAKÇI MUSTAFA AYAKLANMASI

1807 yılı mayıs ayının sonlarına gelindiğinde Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da "Nizâm-ı Cedit" ve padişah **III. Selim** aleyhindeki dedikodu ve kışkırtmalar ayyuka çıkmıştı.

Yenilik aleyhtarı Şeyhülislam **Ataullah Efendi** olsun, sadâret kaymakamı **Köse Musa Paşa** olsun ortalığa olmadık dedikodular yayıp, hemen herkesi Nizâm-ı Cedit ve padişah aleyhine çevirmek için olağanüstü bir çaba sarf ediyorlardı... Söylentiler, dedikodular almış yürümüştü:

- Padişah, selâmlığa bundan böyle Nizâm-ı Cedit üniformasıyla çıkacak!
- Yeniçeri Ocağı ilga edilecek!
- Yeniçeri Ocağı'nda padişah taş üstünde taş, gövde üstünde baş koymayacak!
- Padişah adım adım şeriatı çiğneyip dinsizliğe doğru gidiyor!
- III. Selim artık kendini iyiden iyiye musikiye, eğlenceye, içkiye verdi; şeriatı hiçe saymaya başladı!
- Bostancıbaşı Şâkir Bey, padişaha "Ferman buyrun, derhal bostancılara bile mavi şalvarlı, kırmızı ceketli Nizâm-ı Cedit üniforması giydireyim!" demiş.
- Bunlar "Frenk olacağız" diye şeriatı bir kenara itip gâvurlar gibi hayat sürmeye başladılar; Babıâli'de Fransızlar gibi baston kullananlar bile var!
- Fransa elçisi Senastiani bile Yeniçeri Ocağı'nın yakında kaldırılacağını söylemiş!

- Nizâm-ı Cedit'in üniformaları "Şer'i-i Cedit" ve "Küffârı taklit'tir!
- Padişahı cin çarpmış, artık devlet işleriyle uğraşmıyormuş, gece gündüz Frenkler gibi şarap içiyormuş!

YAMAKLAR TAHRİK EDİLİYOR...

O sıralarda Nizâm-ı Cedit askerleri İstanbul Boğazı'nın uygun görülen yerlerine karargâh kurarak çadırlara yerleşmişlerdi.

Bunun dışında Karadeniz kıyılarındaki kalelerde İstanbul Boğazı'nı gözetip korumakla görevli, Doğu Karadeniz yöresinden getirilmiş Lazlardan oluşan birkaç bin yamak (kale muhafızı) görev yapmaktaydı.

İşte bu yamaklar arasında bir söyleşi dolaştı durdu:

— *Bostancıbaşı Şâkir Bey, Padişah'a; "Ben bostancılara Nizâm-ı Cedit üniforması giydirdiğim gibi, Frenk şapkası bile giydirebilirim!"*

Bu kışkırtmayı fırsat bilen **Köse Murat Paşa** Laz yamaklara el altından haberler göndererek onları büsbütün kışkırttı:

— *Padişahımız efendimiz eninde, sonunda herkesi Nizâm-ı Cedit'e sokmaya kararlı... Sizlere ise bu yeni asker giysilerinin yakışacağını hiç zannetmiyorum!*

Bu son fitne Laz yamaklar arasında homurtulara ve büyük bir öfkeye yol açtı. Lazlar tam anlamıyla zıvanadan çıktılar. Öyle ki, kendilerini bunun bir söylenti ve yalan olduğunu söyleyerek yatıştırmaya çaba gösteren Macar tabyası zabiti **Haseki Halil Ağa**'nın üzerine saldırıp adamı parça parça ederek öldürdüler. O sırada zabitlerden **Raif Mah-mud Efendi** bir sandalla Büyükdere'ye kaçıp artık tümü ayaklanmış olan yamakların elinden ilk anda kurtulmayı başardıysa da Büyükdere'de yakalandı ve hemen oracıkta başı vuruldu.

Tüm ayaklanmacılar **Büyükdere Çayırı**'nda toplandılar. Ve aralarından Kastamonulu **Kabakçı Mustafa**'yı kendilerine reis seçtiler...

Tarih **27 Mayıs 1807**, günlerden çarşamba idi...

Kabakçı Mustafa'nın başını çektiği 600-700 kadar tepeden tırnağa silahlanmış ayaklanmacı, naralar atarak Büyükdere'den sahil yolunu izleyip İstanbul'a doğru yürüyüşe geçti...

Olayı, padişah elbet öğrenmişti...

İstenilseydi Levent Çiftliği'nden ayaklanmacıların üzerine gönderilecek bir tabur Nizâm-ı Cedit askeri, ayaklanmacıları kısa sürede çil yavrusu gibi darmadağın edebilirdi. Ancak, Köse Musa Paşa, Nizâm-ı Cedit askerlerine göndere göndere şu emri gönderdi:

— *Yerinizden kımıldamayın!..*

Önlerinde hiçbir engel kalmayan Kabakçı ve adamları ilerlemelerini sürdürüp Çardak ve Unkapanı iskelelerinde kalabalık bir Yeniçeri grubu ile birleşti.

Sayıları her geçen saat daha da büyüyen ayaklanmacılar 28 Mayıs perşembe günü **Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi** ile ulemayı Ağakapısı'na davet ettiler... Ayaklanma, adım adım hedefine doğru ilerliyordu... Nihayet, Yeniçeri Ocağı'na -usül gereği- "kazanlar kaldırıldı", dükkânlar kepenklerini indirdiler. Üstelik Köse Musa Paşa, III. Selim'den Nizâm-ı Cedit'in kaldırıldığı yolunda bir "irâde" almayı da başardı... Kabakçı Mustafa ve adamları artık adamakıllı gemi azıya almışlardı; Nizâm-ı Cedit'in kurulması esnasında padişahın yanında yer almış 11 kişinin adlarını vererek bunların kendilerine teslim edilmelerini istediler.

Çaresiz kalan III. Selim, 11 kişilik listeden ancak 3'ünü çıkartmayı başararak canlarını kurtardı, geri kalan 8 kişiyi gözü dönmüş ayaklanmacılara teslim etti. Ayaklanmacılar

da bu suçsuz 8 kişiyi beş-on dakika içinde kılıç ve yatağan darbeleriyle parça parça edip katlettiler...

Bu sırada III. Selim, Kabakçı Mustafa ve adamlarına haber yollayarak şöyle dedi:

— *Benim yüzümden kan dökülmesin! Benim yüzümden ümmet-i Muhammed'e zarar gelmesin!*

III. SELİM TAHTTAN İNDİRİLİYOR...

Nizâm-ı Cedit'in kaldırılması ortalığı bir miktar yatıştırır gibi olduysa da Serdâr-ı Ekrem **Köse Musa Paşa** ve Şeyhülislam **Topal Ataullah Efendi,** işi daha ileriye götürmekte kararlıydılar. Nitekim, veliaht **Şehzade Mustafa**'nın en yakın adamlarından **Abdurrahman Ağa** ile gizlice görüşmeleri sonunda **III. Selim**'in tahttan indirilmesi için kendilerince bir senaryo düzenlediler.

29 Mayıs cuma günü sabah namazının hemen ardından ayaklanmacılar Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi'den -danışıklı dövüş gereği- şu sorunun yanıtını istediler:

— *Şu vakitten itibaren Sultan Selim'e hiç güvenilir mi? O ki, saltanatında bağımsızlığı hemen hemen hiç kalmadı. İktidarı ve hükümeti zâlim kişilerin ellerine teslim eyledi. Kendisi de musikî ile, şiir ile zevk-ü safa ile meşgul. Devletin başında yer alanlar ise fukaraya ve reayaya zulüm yapmayı sürdürüyor... Böyle bir padişaha saltanat ve hilâfet yakışır mı?*

Ataullah Efendi, hemen şu yanıtı verdi:

— *Yakışmaz!..*

Ve ardından hiç vakit yitirmeden III. Selim'in tahttan indirilmesi ile ilgili "Şeyhülislamlık fetvâsı"nı yazdı.

Ayaklanmacılar ise avazları çıktığı kadar bağırmalarını sürdürdüler:

— *Sultan Selim'i istemeyûz! Sultan Mustafa'yı isterüz!..*

Ayaklanmacılarla birlikte Babıâli'ye gelen Şeyhülislam **Topal Ataullah Efendi**, fetvasını Serdârıekrem Köse **Musa Paşa**'ya verdi. Musa Paşa da fetvayı Anadolu kazaskeri **Hafid Efendi** ile Sekbanbaşına vererek saraya gönderdi. Saray kapıları kapalı olduğundan, Kızlarağası'na bir tezkire kaleme alınarak ayaklanmacıların taht değişikliği olmadıkça dağıtmayacakları bildirildi. Kızlarağası en sonunda Şeyhülislam Ataullah'ın "fetva"sını **III. Selim**'e iletti. Bazı yakın adamları padişaha Osmanlı ordusunu Edirne'den İstanbul'a çağırıp ayaklanmayı bastırabileceğini önerdilerse de, bu öneriyi kabul etmeyen III. Selim kesin konuştu:

— *Olmaz öyle şey! Yoksa Rus ordusu gelür, Çatalca kapularma dayanur!*

Çaresiz kalan padişah, *"Zâlike takdir-ül Azîz-ül Alîm"* âyet-i kerîmesini okuduktan sonra amcasının oğlu veliaht Şehzade Mustafa lehine Osmanlı tahtından feragat eylediğini bildirmek zorunda kaldı.

İşin dramatik yönü, bütün bu olaylar cereyan ederken yani **III. Selim**'i tahtından eden **Kabakçı Mustafa** ayaklanması sürüp giderken, bizzat III. Selim'in kurduğu, yeterince güce sahip "Nizâm-ı Cedit" ordusu askerlerinin Levent'teki kışlalarında bekleyip durmalarıydı..

3 Haziran 1807 tarihinde ise Nizâm-ı Cedit'in varlığı sona erdirildi...

III. SELİM'İN ÖLDÜRÜLÜŞÜ VE ALEMDAR MUSTAFA PAŞA OLAYI...

III. Selim'in tahtı **IV. Mustafa**'ya bırakması Osmanlılar'da birbiri ardınca olağanüstü olaylar yaşanmasının belki de ilk sebeplerinden biri oldu. Ve bu olaylarda **Alemdar Mustafa Paşa** başrolü oynadı...

Kimdi Alemdar Mustafa Paşa?

Alemdar Mustafa Paşa, Yeniçeri **Hacı Hasan Ağa**'nın oğluydu. **Hotin**'de 1765'te dünyaya geldi. İlköğrenimini Rusçuk'ta gördükten sonra İstanbul'a gelerek Yeniçeri Ocağı'na girdi. 1787'de Osmanlılar'm Rusya ve Avusturya ile giriştiği savaşlara katıldı. Rusçuk'a dönmesinin ardından Tiriniklioğlu İsmail Ağa'nın hizmetine girerek hazinedar ve askeri birliklerin bayraktarı (alemdar) oldu. Bu tarihten sonra **"Alemdar Mustafa"** diye anıldı.

Rusçuk'u kuşatıp sürekli kente saldıran **Pazvantoğlu**'na karşı başarılı savunma savaşları verdi. 1799'da **Hassa Hasekisi** ve **Hassa Silahşörü**, 1803'te **Kapıcıbaşı** ve ertesi yıl **Hazargrat Ayanı** oldu. Kendisine bağlı olarak çalıştığı **İsmail Ağa**, Tirsinik'te ölünce, Alemdar Mustafa Rusçuk'a geldi ve hükümet tarafından Rusçuk Âyanlığı görevine atandı.

Yılıkoğlu Süleyman ayaklanmasında Silistre, Yenipazar, Aydos, İsimye ve çevresini ele geçirerek buralara egemen oldu. Padişah III. Selim, bunun üzerine tüm yörenin âyanlığını ona verdi, rütbesi de Kapıcıbaşılıktan İmrahorluğa yükseltildi.

Rus saldırılarına karşı Tuna kıyılarında etkin savunma önlemleri aldı. İsmail kalesini Rus işgalinden kurtarmayı başardı. III. Selim'in takdir ve sevgisini kazanan Alemdar, başarılı yönetimi nedeniyle 4 Şubat 1807'de Vezir rütbesi ile **Silistre Valisi ve Tuna Seraskeri** oldu. 10 bin kişilik seçkin askerlerden oluşan ordusuyla Osmanlı'nm sınır güvenliğinin sağlanmasında etkin rol oynadı.

İşte bu dönemde **Alemdar Mustafa Paşa**'nın Osmanlı tarihinde bir kilometre taşı olmasına neden olacak olaylar dizisi birbiri ardına cereyan etmeye başladı...

29 Mayıs 1807'de III. Selim, Kabakçı Mustafa ayaklanması sonrası tahtından indirilerek yerine **IV. Mustafa** çıkarıldı.

18 Haziran 1807'de İstanbul'da Babıâli III. Selim ve de yenilik yanlılarının tamamen ortadan kaldırılmasına karar verilince III. Selim'in yakın adamlarından **Sadâret Mektupçusu Mehmet Tahsin, Başmuhâsebeci Abdullah Ramiz, Tuna Yalısı Mübayaacısı Mehmet Emin Behiç, Sadâret Kethüdası Mustafa Refik ve Reisülküttap Mehmet Sait Galip Efendi** İstanbul'dan kaçarak Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına sığındılar ve III. Selim'in tahtını kurtarmak, Nizâm-ı Cedit ordusunu yeniden kurmak için hazırlıklara başladılar. **"Rusçuk Ayanı"** diye adlandırılan bu kişiler, Alemdar Mustafa Paşa'yı bu iş için İstanbul'a gitmeye inandırmak için çaba sarf ediyorlardı.

Bu sırada Rus cephesine gitmek üzere Edirne'ye gelen Osmanlı ordusu ile buluşmak amacıyla Alemdar Mustafa Paşa da buraya geldi. Ancak, Yeniçeri ve Saray Ağaları'nın etkisiyle padişah onun İstanbul'a gelmesini erteledi. Zira, o esnada tahttan indirilen III. Selim'in büsbütün ortadan kaldırılması için Saray'da çeşitli dolaplar döndürülüyordu. Diğer taraftan Alemdar Mustafa Paşa'nın gücünün kırılması amacıyla **Yılıkoğlu Süleyman, Gâvur İmam, İbrahim Nazım Ahmet Efendi** gibi III. Selim karşıtları da Edirne'ye çağrılıyordu. Ancak, Rusçuk Ayanı yoğun bir kulis faaliyeti sonunda yeni padişah IV. Mustafa'dan Alemdar'ın İstanbul'a gelmesi için izin çıkartmayı başardı...

KABAKÇI MUSTAFA'NIN SONU...

Alemdar Mustafa Paşa, askeri birliklerinin başında İstanbul'a doğru yola çıkmadan önce, **Pınarhisar Âyanı Ali Ağa**'yı 80 kişilik bir sekban gücüyle öncü olarak İstanbul'a gönderdi. Ali Ağa, o esnada Rumeli Feneri'nde bulunan **Kabakçı Mustafa**'nın evini kuşattı. Kabakçı Mustafa'nın

kesilen başı, Alemdar Mustafa Paşa Çorlu'ya vardığında ona yetiştirildi...

Alemdar Mustafa Paşa 15 bin kişilik ordusunun başında 19 Temmuz 1808 salı günü İstanbul'a girdi. Kendisi devlet önde gelenleri tarafından İncirli Çiftliğinde karşılandı. Padişah IV. Mustafa da Sancak-ı Şerifi İncirli ile Davutpaşa arasındaki Kırkkavak mevkiinde istikbal etti. Alemdar, burada padişahın huzuruna kabul edildi. O sırada Rusçuk yaranından Ramiz Efendi, Alemdar Mustafa Paşa'nın kulağına fısıldadı:

— *Paşa, tam sırasıdır; padişahı tevkif edip hapsederek hemen Sultan Selim'i yeniden tahtına kavuşturalım!*

Ancak, Mustafa Paşa şöyle diyerek bu öneriyi reddetti:

— *Olmaz, bu, mertliğe sığmaz!*

Ardından, Alemdar Mustafa Paşa üç-dört bin kişilik bir kuvvetin başında Babıâli'ye geldi. İlk iş olarak Sadrazam ile görüşüp Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi'yi görevinden azlettirdi. Yerine **Arapzade Arif Efendi** Şeyhülislamlığa getirildi. III. Selim'in tahttan indirilmelerinde önemli rol oynayan üst düzey devlet görevlilerinden birkaç tanesini sürgüne göndertti. Bu gelişmelerden kaygılanan **Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa,** istirahat etmek için bir konağa çekilen Alemdar Mustafa Paşa'nın Rusçuk'taki eski görevine dönmesi, ona karşı olanların da önemli görevlere atanması yolunda fermanlar çıkartmaya başladı. Bütün bunlar olup biterken Alemdar'ın askerleri Rumeli askeri üniformalarıyla İstanbul sokaklarında dolaşınca Yeniçeri Ocağı'ndan da homurtular yükseldi.

IV. Mustafa'yı da kendi saflarına çekip aleyhte önlemler alan karşıtlarının hazırlamakta olduğu tuzakların farkına varan Alemdar Mustafa Paşa, 28 Temmuz perşembe sabahı 15.000 kişilik ordusuyla Beyazıt'tan Babıâli'ye kadar tüm

yolları tutup Babıâli'yi bastı. Karşısında tir tir titreyen sadrazama şöyle dedi:

— *Bre herif, tez Mühr-ü Hümâyûn'u ver!*

Çelebi Mustafa Paşa'dan sadrazamlık mührünü zorla alan Alemdar Mustafa Paşa, yanında Şeyhülislam **Arapzade Arif Efendi** de olduğu halde III. Selim'in hapis hayatı yaşamakta olduğu Topkapı Sarayı'na yöneldi. Askerlerinin başında Bâbüsselâm da denilen Orta Kapıdan saraya girip Kubbealtı'na kadar ilerledi. Hemen **Kızlarağası Küçük Mercan Ağa**'yı çağırtıp, III. Selim'in serbest bırakılmasını, durumun IV. Mustafa'ya anlatılmasını istedi. Bütün bunlar olurken Alemdar Bâbüssaâde de denilen Akağalar Kapısı'nı tutup orada önlem almayı unutmuştu. Kızlarağası ile birlikte yanına gelen Şeyhülislamı kovan IV. Mustafa, hemen iç kapıyı kapattırdı ve III. Selim ile kardeşi Şehzade Mahmut'un derhal idam edilmelerini emretti. Böylelikle, tahtını garanti altına almış olacağını umuyordu. Zira, önünde padişahlığa gelebilecek başkaca bir şehzade kalmamıştı.

III. SELİM SARAY'DA KATLEDİLİYOR...

IV. Mustafa'nın emrini alan Başçuhadar Gürcü kölesi Abdülfettâh, Hazine Kethüdası Sırp Ebe Selim, Hazine Vekili zenci köle Nezir, Başemirahûr Deli Eyüboğlu Kör Mehmet, Tebdil Hasekisi Bağdatlı Hacı Ali ve Bostancı Deli Mustafa adlarındaki saray görevlileri, yanlarına 20 kadar bostancı ve sandalcı alarak derhal III. Selim'in dairesine saldırdılar. O esnada III. Selim'in yanında bulunanlardan eşi Refet Kadınefendi ile iki cariye saldırganları önlemek için araya girmeye yeltendiler. Pakize adındaki cariye bir kılıç darbesiyle ellerinden yaralanıp saf dışı edildi, öteki cariye bayıldı, Refet Kadınefendi'de sedire yığılıverdi. III. Selim ise silahsızdı. Kendisini beyhude yere elindeki ney ile savunmaya kalkış-

tıysa da doğal olarak bunu başaramadı. Bir kılıç darbesiyle yüzü şakağından sakalına dek yarılıp kanlar içinde yere yığıldı. Kılıç ve yatağan darbelerine daha fazla karşı koyamadı ve en sonunda kiriş boynuna geçti ve bir-iki dakika can çekiştikten sonra boğularak yaşamını yitirdi. Son bir hamle ile ortaya atılmaya kalkışan Refet Kadınefendi, ancak padişahın cansız bedeni üzerine kapanabildi.

Alemdar Mustafa Paşa ise, her şeyden habersiz beklerken uzun süre Sultan Selim'den herhangi bir haber gelmeyince merak ve kuşkuya kapıldı. En sonunda III. Selim'in katledilişini Kızlarağası'ndan öğrendi. Ve tüm Osmanlı tarihine geçen şu sözler çıktı ağzından:

—Vay Efendim!.. Seni iclâs için (tahta çıkartmak -cülus ettirmek- için) bu kadar yerden şedd-i rahl idüp (yola çıkıp) gelmişken gözlerim seni bu halde gördü!.. Şu Enderun halkı dedikleri hainleri katliâm ile (toptan öldürüp) intikam alayım!..

Paşa, bu sözlerini bitirdiğinde, gözlerinden süzülen yaşları saklamaya gerek bile duymamıştı.

ŞEHZADE MAHMUT ÖLÜMDEN KURTARILIYOR...

Şehzade Mahmut ise, III. Selim'i öldürenlerin elinden güçlükle ve de **Cevri Kalfa** adlı kadının cesareti sayesinde şans eseri kurtulabildi.

III. Selim'i dairesinde katleden 20-30 kişilik kalabalık oradan doğruca şehzade **Mahmut Efendi**'nin odasına yöneldiler. Mahmut o sırada 24 yaşının içindeydi. III. Selim öldürüldüğünde Mahmut korku içinde sıranın kendisine gelebileceğinden endişe ederek bekliyordu. Zira, padişahın öldürülüşünden kısa bir süre sonra Mahmut'un iki yakın adamı **İsa** ve **Amber Ağa** bir koşu gelerek onu durumdan haberdar etmiş ve önlem alınması gerektiğini bildirmişlerdi.

Fakat, geç kalınmıştı... Şehzadeyi öldürmek isteyen gözü dönmüş kalabalık, kapıya dayanmıştı... İsa ve Amber Ağa, şehzadeyi nasıl kurtarabileceklerini düşünürken odanın kapısı kırıldı ve cellatlar içeri daldılar... Ancak, o esnada umulmadık ve de tarihin seyrini değiştirecek bir olay cereyan etti ve Cevri Kalfa ortaya çıktı...

Cevri Kalfa, çok ufak yaşından itibaren Mahmut'un halayıklığını yapmaktaydı. Akıllı ve akıllı olduğu kadar güçlü kuvvetli biri olan Çevri Kalfa, şehzadeyi öldürmek için içeri dalan cellatların yüzlerine koca bir mangal dolusu kızgın külü boca ediverdi... Ortalık bir anda karmakarışık oldu... Feryatlar şehzade dairesinin duvarlarını çınlattı;

Yandım Allah!

Bre, hu nedir?

Ah gözüm!

Kargaşadan yararlanan İsa ve Amber Ağa, bitişikteki camekânlı dairenin tavanına yakın olan ve **"baca"** diye adlandırılan yoldan Topkapı Sarayı'nın dışına çıkartmayı başardılar. Şehzade, içeri dalanlardan **Ebe Selim** adlı bir celladın fırlattığı hançerle elinden hafifçe yaralanmış, ama hayatını kurtarmayı başarmıştı.

Kavga-gürültü sürüp giderken Alemdar Mustafa Paşa'nın askerlerinin geldiğini fark-eden IV. Mustafa'nın adamları çil yavrusu gibi dağılıp bir anda ortalıktan kayboldular.

Şehzade Mahmut ise yanındaki yakın adamları ile birlikte hiç vakit yitirmeden **Haseki Dairesi**'nin damından **Kuşhane** damına geçmeyi başardı. Oradan da **Başlala Tayyar, Paşazade Mahmut Bey, lalası Seferli Kethüdası Recep ve İmam Hafız Ahmet Efendi** tarafından uzatılan bir merdivenden aşağı inerek, Alemdar Mustafa Paşa'nın bulunduğu yere doğru götürüldü.

Alemdar Mustafa Paşa, o ana kadar Şehzade Mahmut'u hayatında hiç görmemişti. Nitekim, birden karşısında onu görünce şaşırıp yanındaki adamlarına Rumeli şivesi ile sordu:

— *A be bu kızan da kimdir?*

Bu sorunun yanıtını İmam Hafız Efendi verdi:

— Kendisi devletli hünkârımız Sultan Mahmut Efendi'dir. Hilâfet artık kendilerindedir, ben biat eyledim...

Son derece zeki biri olan paşa hemen durumu anladı... Ve yeni padişahın eteğini öptü...

Alemdar Mustafa Paşa, Mahmut'tan III. Selim'i öldürenleri ve öldürülmesine yardımda bulunanları derhal ve en şiddetli bir şekilde cezalandıracağını söylediyse de yeni padişah kendisini engelleyerek şöyle dedi:

— *Paşa, fazla tevehhüre kapılma (öfkeye kapılma), ben onları bulup sana gönderirim, sen de gereğini yaparsın. Sen şimdi askerinin başına git... Az sonra da Hırka-ı Şerif dairesine, benim yanıma gel! Ama, üzerindeki tüm silahları da çıkart!*

Zira, gelenek uyarınca Osmanlılar'da hiçbir padişahın huzuruna silahla girilemezdi. Alemdar Mustafa Paşa II. Mahmut'un tüm isteklerini yerine getirdi, askerlerini sarayda gerekli yerlere yerleştirdi, silahlarını çıkarttı, ancak padişahtan izin alarak III. Selim'in kendisine armağan ettiği murassa (süslü) hançeri belinden çıkartmadı.

İkindiye doğru, II. Mahmut, Alemdar Mustafa Paşa'yı Hırka-i Şerif Dairesi'nde huzura kabul ederek sadâret mührünü Paşa'ya verip onu sadrazamlığa atadı.

III. Selim 29 Temmuz 1808'de Laleli Camii'nde babası III. Mustafa'nın türbesi yanına defnedildikten hemen sonra Alemdar Mustafa Paşa eski padişahın katillerini ve onlara yardakçılık edenleri bir bir yakalatarak cellata teslim etti. Öldürülenler arasında on tane de cariye vardı. Bunlar bir kayıkla Kızkulesi açıklarına götürüldü ve boğulduktan son-

ra ayaklarına ağırlık bağlanarak denize atıldı. Birkaç gün içinde Alemdar Mustafa Paşa'nın 300'den fazla kişiyi idam ettirdiği artık bütün İstanbul'un ağzında dolaşıyordu...

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA DA ÖLDÜRÜLÜYOR...

Köklü bir öğrenimi hemen hemen olmayan, ama yürekli, ileri görüşlü, iyi niyetli ve dürüst Rumeli Paşası Alemdar Mustafa'nın, sadrazamlığı çok kısa, ancak üç buçuk ay kadar sürdü. Paşa bu süre içerisinde Yeniçeriler'i adamakıllı sindirdi **"Sekban-ı Cedit"** adı altında yeni bir askeri teşkilat kurdu, yeniçerilerle artık tam anlamı ile laubali, iç içe olan esnafı cezalandırdı. Taşra ayanı ile İstanbul hükümeti arasında ünlü **"Sened-i İttifak"** anlaşması imzalandı. İmparatorlukta işlerin iyiye gitmesi için adımlar atılmaya çalışıldı... Buna karşılık Alemdar Mustafa Paşa'nın karar ve eylemlerinden çıkarları bozulanlar, rahatsız olanlar da gizliden gizliye örgütlenme yolunu tuttular. 1808 yılı kasım ayının sonlarına doğru, Paşa'ya karşı olanların kışkırtmaları en üst düzeye ulaştı. Öyle ki, Babıâli'nin duvarlarına bile Alemdar aleyhine şöylesine sloganlar yazılır oldu:

"Rumeli'den geldi bir çıtak
Ya kılıç oynayacak, ya bıçak"

Yeniçerileri en çok öfkelendiren ise sadrazamın kendilerinden **"Manav ve leblebici güruhu"** şeklinde söz etmesi oldu.

Öte yandan tahttan indirilerek **"kafes"** denilen daireye kapatılan eski padişah IV. Mustafa da bu durumdan yararlanarak yeniden tahta çıkmanın yollarını aramaya başladı. Kızkardeşi ünlü **Esma Sultan** tebdil-i kıyafet ederek (giysi değiştirerek) konak konak dolaşıp Alemdar hakkında aleyh-

te kulis yapmaya girişti ve bazı Yeniçeri Ocağı önde geleniyle gizli görüşmeler bile yaptı.

Kasım ayının sonları o yıl Ramazan ayına rastlıyordu. Kadir Gecesi Alemdar Mustafa Paşa Şeyhülislam'ın konağında verilen bir ziyafetten dönerken bazı muhafız askerlerin halkı sopa ve kırbaç vurarak dağıtmaya kalkışmaları ve bu arada bazılarının yaralanması tepkilere yol açtı. Halk, kahve kahve dolaşarak durumu birbirine anlattı. Üstelik, aynı günün sabahı Yeniçeri Ocağı'nın önde gelenleri Şehzade Camiinde, gece de Aksaray-Etmeydanı'ndaki kışlalarında toplanıp ayaklanmayı planladılar. Ve Alemdar'ın bir iftar sonu öldürülmesine karar verdiler. Ancak, bu karar uygulanamadı. Ve sahurdan sonra Babıâli'yi basıp Alemdar'ı öldürme kararını aldılar. O saatlerde tüm İstanbul'da *"Yeniçeri Ocağı kapatılıyor"* şeklindeki bir söylentinin kulaktan kulağa dolaşıp yayılması Yeniçeriler'in "ihtilal" kararını daha da güçlendirdi. Birbirlerini *"Sabahtır, hayırdır!"* parolası ile tanıyan ihtilalci yeniçeriler gece yarısı Ağakapısı'na gidip Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa'yı parçalayarak öldürdüler.

Daha sonra 1000 kişiye ulaşan azgın yeniçeri güruhu sahuru izleyen dakikalarda Babıâli'yi sardı. Bir yandan silahlarını ateşlerken bir yandan da yapının çeşitli yerlerine de yangınlar çıkardılar. En büyük yangın Alay Köşkü tarafındaki büyük kapıya (Babıâli) bakan Kethüda Dairesi'nin önüne birikmiş saman balyalarında çıktı.

İçeride bulunan Alemdar ve adamları da ellerinden geldiği kadar ihtilalci yeniçerilere silahlarıyla karşılık verdiler.

Alemdar Mustafa Paşa yanına bol miktarda mermi alarak yanındaki iki sadık adamı ve onun sadık cariyesi **Kamertab Hatun** ile birlikte çarpışa çarpışa Harem dairesinden doğruca Tomruk Meydanı'na indi. Adamlarından Sekban Bölükbaşısı'nın çemberi yarıp çıkma önerisini, belki yardım gelir umuduyla kabul etmedi. Haremindeki bütün kadınları

Harem bahçesindeki kuleye yerleştirip güven altına aldıktan sonra bir zamanlar kendisinin de bağlı olduğu 42. Bölük Çorbacısı'nı görüşme bahanesiyle çağırıp öldürdü...

İki taraf arasındaki amansız ve şiddetli çatışma dakikalarca sürdü. Alemdar ve iki yakın adamından başka cariye **Kamertab Hatun** da elde silah ayaklanmacılara karşı koymaya çalışıyordu.

Ama, bu cesur Rumeli paşasının ümitsizlik ve çaresizliği her an biraz daha artıyordu. Alemdar ve yanındakiler ümitsizce ama çarpışa çarpışa silah ve mühimmat deposunun bulunduğu mahzene doğru geri çekildiler. Yeniçeriler onlarca ölü ve yaralı vermelerine rağmen ısrarla onları izliyorlardı. Beş-on yeniçeri ise ellerine geçirdikleri kazmaları mütemadiyen Alemdar ve adamlarının bulundukları mahzenin duvarlarına indirerek bir delik açıp içeri girmeye çalışıyorlardı.

Ve en sonunda, yeniçeriler o deliği açmayı başardılar. Bir anda Alemdar'ın sığındığı yere doğru yüzlerce yeniçeri gözleri dönmüş bir halde saldırmak için hamleye geçti... Alemdar Mustafa Paşa için artık yapacak bir şey kalmamıştı. Dudaklarından önce belli belirsiz bir kelime-i şahadet sesi çıktı, ardından tabancasını hemen duran dev barut fıçısına doğrultarak tetiğe bastı.

Bir iki saniyede kocaman silah ve mühimmat mahzeni içindeki yüzlerce yeniçeri ile birlikte havaya uçtu...

Osmanlı sadrazamı yaşamını yitirip şehit olmuş, ama kendisiyle birlikte 500 kadar ayaklanmacıyı da öldürmeyi başarmıştı.

Alemdar'ın cesedi ancak ertesi gün enkaz arasından çıkarıldı... Yanında iki yakın adamı ve de bir de sadık cariyesi Kamertab Hatun vardı...

Hemen o gece **IV. Mustafa**'nın ölüm fermanı çıkartıldı ve devrik padişah şimşirlikteki (kafes) odasında kendi kuşağına sardığı şal ile boğularak idam edildi.

Gelgelelim, ayaklanmacı yeniçeriler *Alemdar Mustafa* Paşa'nın cesedine bile çok gaddarca davrandılar. Ve cesedi Sultanahmet Meydanı'na taşıyıp bir ağaca asarak üç gün orada beklettiler. Sonra Yedikule Zindanı'na götürüp orada boş bir kuyuya attılar. Alemdar'm kemikleri ancak 19 yıl sonra 1827'de kuyudan çıkartılıp, yakın bir yere gömüldü.

Mezar, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Gülhane Parkı giriş kapısının karşısında bulunan **Zeynep Sultan Camii**'nin haziresine (cami mezarlığı) taşındı.

II. Mahmut ise kardeşi eski padişah **IV. Mustafa**'yı öldürterek, hanedanda tek erkek olarak kalmayı başarmıştı. Bu nedenle herhangi bir taht değişikliği olmadı. Zaten olamazdı. **II. Mahmut,** ayaklanmacıların isteklerini ilk ağızda onları yatıştırmayı başardı. Ama, aynı *II. Mahmut*, bu olaylardan 16 yıl sonra ortada bir tek yeniçeri bırakmayıp, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı tarihe gömecekti...

ARABİSTAN'DA VAHHÂBÎ AYAKLANMALARI

Arabistan'da çıkan "Vahhabî Ayaklanmaları" XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı devletinin oldukça başını ağrıttı.

Ayaklanmaların öyküsüne geçmeden önce, "Vahhâbîler"in mensup oldukları "Vahhâbîye" ya da "Vehhâbiye" mezhebinin içeriğine kısaca bir göz atmak gerek:

"Vahhâbîye" ya da **"Vehhâbiye"** siyasal nitelikli bir İslam mezhebine verilen ad.

XVII. yüzyılın ortalarına doğru **Muhammed bin Abdülvahhâb** tarafından kuruldu. Abdülvahhâb, amacının İslam'da Hazreti Muhammed dönemindeki saf ve katıksız Müslümanlığa dönerek Müslümanlığı, dinde aslında mevcut olmayan uygulama ve inançlardan arındırmak, yani bid'at ve hurafelerden kurtarmak ve yeniden canlandırmak olduğunu öne sürdü. Muhammed bin Abdülvahhâb'ın etrafına toplananlar **"Vahhâbîler"** diye adlandırıldılar.

Bu mezhepte Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'in dışında hiçbir dinî ve hukukî kaynak kabul edilmez. Öteki mezhepler tarafından kabul gören "icmâ", **"kıyâs"**, "istihsân", akılcı yöntemler reddedilir. Vahhâbîye'de esas Allah'ın zât sıfat ve fiilleri bakımından bir ve ortaksız oluşudur. Bu ilkeyi yani Tevhîd ilkesini yadsıyan, gerekse diğer farzları kabul etmeyen kâfirdir. Allah'ın birliğine iman hem dil ve hem de amel (eylem-uygulama) ile olmak gerekir. İşte bu ana ilkeye göre, kalbî olarak inanç getirdiği halde bu inancını sözlü olarak

dile getirmeyen, getirse bile dinin farz kıldıklarının tümünü yerine getirmeyen kişinin Müslüman sayılmasına imkân yoktur. Mezhebin kurucusu Abdülvahhâb'a göre, bu gibilere cihâd açmak farzdır. Vahhâbîye inancına göre peygamberler, melekler, veliler, ruhlar gibi Allah'ın dışında herhangi bir varlıktan şefaat umup yardım ve bağış dilemek dinden sapmadır, dinden çıkmadır. Bu ana ilkeleri nedeniyle Vahhâbîler keramete inanan, ermişleri ve şeyhleri önder ve aracı olarak kabul eden sûfilere ve baştan sona tasavvufa tamamen karşıdırlar. Ayrıca, felsefe ile uğraşmayı da mutlak surette haram kabul ederler. İşte bu yüzden, "Vahhâbîye'yi" resmi mezhep olarak kabul etmiş bulunan günümüzdeki Suudi Arabistan üniversitelilerinin tümünde "kelâm", "tasavvuf" ve "felsefe" eğitimi mevcut değildir.

Bu mezhepten olanlarda namazın camide, cemaatle kılınması farzdır. Kabir ziyaretleri haramdır. Sigara, içki, tütün gibi keyif verici maddeler de haram kılınmıştır ve bunları kullananlar ceza görürler. Ancak, günümüzde hacıların "Baki Mezarlığı'nı ziyaretlerine, tütün ve kahve gibi maddelerin içilebilmesine izin verilmiştir.

OSMANLILAR'DA VAHHÂBÎLER VE AYAKLANMALARI...

Vahhâbîye tarikatının kurucusu **Muhammed bin Abdülvahhâb,** 1703-1792 yılları arasında yaşadı. Hanbelî mezhebinden olan babasından çeşitli dini dersler gördü. Medine ve Basra'ya gitti.

Buralardaki dinî tartışmalarda İslamiyet'te sadece Kur'an-ı Kerim ve Hadis öğrenilmesi ve bunlarda ikinci bir anlam aranmaması gerektiğini, yazılıp söylendikleri gibi anlaşılmalarının şart olduğunu savundu. Bu iki ana kaynak dışında İslam'da başka kaynak olamayacağını öne sürdü.

Kendisine Arabistan yarımadasında oldukça kalabalık bir mürit kitlesi toplamayı başardı. Mezhebin giderek daha da çok yayılmasında bu mezhebi benimseyen **Necid Emiri Şeriye Şeyhi Muhammed bin Suud,** çok etkin bir rol oynadı.

Muhammed bin Suud öldükten sonra yerine oğlu **Abdülaziz** geçti.

TAİF HALKI KILIÇTAN GEÇİRİLİYOR...

Muhammed bin Suud'un oğlu Abdülaziz, Necid'e emir olur olmaz ilk iş olarak Taifin üzerine yürüdü, istila etti ve Taif halkını çoluk, çocuk tanımaksızın kılıçtan geçirdi. 1803'teki bu ayaklanma esnasına Vahhâbîler tüm mezar ve türbeleri yıktırıp yerle bir ettiler. Vahhâbî kuvvetleri hemen ardından gözleri dönmüş bir halde Mekke'ye saldırdılar, halife **Ebûbekir, Ömer** ve **Ali**'nin doğdukları evler de yerle bir edildi. Ancak, fazla geçmeden kent Mekke Şerifi tarafından geri alındı. Vahhâbî Abdülaziz Necid'e kaçtıysa da burada bir suikaste uğrayarak bir Şiî tarafından hançerlenip öldürüldü.

Abdülaziz'in yerine geçen oğlu **Suud,** askeri güçlerini daha büyüttü. 1805'te Medine'yi, 1806'da Mekke'yi ve Şam'ı ele geçirdi: Ayakta kalmış İslam dininin önde gelenlerine ait bütün türbeleri yıktırıp dümdüz etti.

Sadece halkın tepkisinden çekindiğinden **Ravza-i Mutahhara**'ya (Hazret-i Muhammed'in kabri) dokunmaya cesaret edemedi. Ancak Hazire-i Risâletpenâhî'deki mücevherlerle incileri gasp edip Necid'e yolladı. Emir Suud, küstahlığı daha da ileri götürerek hutbeden Osmanlı padişahının adını çıkarttı, kendi adını koydu. Mekke ve Medine'ye yeni kadılar atayıp Osmanlı görevlilerini kovdu ve bu arada Osmanlı padişahına bir mektup yollayarak onu Vahhâbî mezhebine

davet etme cüretinde bulunmaktan bile çekinmedi. O esnada Osmanlılar çeşitli ağır iç ve dış gaileler nedeniyle Vahhâbîler'in giriştikleri bu ayaklanmaları zamanında haber alamadıkları gibi aldıktan sonra bu konuda doğru değerlendirmede bulunamadı. Sadece Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa Vahhâbîler'in giriştikleri bu ayaklanmaları bastırmak ve onları cezalandırmakla görevlendirildi.

Mekke ve Medine uzun süre Vahhâbîler'in elinde kaldı. Ancak, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Ahmet Tosun Paşa ordusunun başına geçerek Kahire'de Hicaz üzerine Vahhâbîler'e karşı ciddi bir sefer düzenledi. 2 Aralık 1812'de Ahmet Tosun Paşa'nın kuvvetleri Medine'yi Vahhâbîler'den geri almayı başardı. Bu münasebetle İstanbul ve Kahire'de şenlikler düzenlenerek Tosun Paşa'nın elde ettiği bu başarı kutlandı. Hemen ertesi yıl başında, 23 Ocak 1813'te Mekke ve Taifde Vahhâbîler'den alınarak Hicaz bu mezhep mensuplarından temizlendi. Harameyn'in anahtarları bir kervanla İstanbul'a gönderildi. 1913 yılı 23 Mayıs cuma gününden itibaren cuma hutbelerinde padişahın adı okunurken **"Gazi"** unvanı da eklenmeye başlandı.

Mehmet Ali Paşa'nın ikinci oğlu İbrahim Paşa da Vahhâbîler'e karşı Mısır ordusu tarafından girişilen temizlik harekâtını sürdürdü. 26 Eylül 1818 cumartesi günü Vahhâbîler'in Merkezi Deriye'yi ele geçirerek Vahhâbî emiri **Abdullah İbni Suud** ile dört oğlu ve bazı önde gelen yöneticilerini tutsak aldıktan sonra İstanbul'a yolladı. Bunların hepsi idam edildikten sonra cesetleri Sultanahmet Meydanı'nda sergilendi. Vahhâbî emiri Abdullah'ın Ravza-i Mutahhara'dan çaldığı mücevherlerden ve incilerden bir kısmı bulunarak yerine konuldu. 400 Vahhâbî esiri Mısır'a, 200 kadarı da İstanbul'a getirildi. Bu münasebetle Kahire ve İstanbul'da üç gün süren şenlikler düzenlendi.

Mehmet Ali Paşa ordularının yaptıkları bu birkaç yıl süren temizlik harekatından sonra bölgeden çekilmesi üzerine Abdullah'ın oğullarından **Terki,** Riyad'da ikinci bir Vahhâbî devleti kurdu. Bu devletin ömrü 1891'e kadar sürdü. Terki, 1830'da Bahreyn ve Asha'yı da sınırları içine kattıysa da 1834'te öldürülüp yerine oğlu **Meşşar** geçti.

Meşşar da yine öz oğlu **Faysal** tarafından katledildi ve Faysal Vahhâbî devletinin başına geçti. 1888 tarihinden itibaren ise, Vahhâbî şeyhleri ve Mekke emirleri Osmanlı yönetimine karşı İngiliz, Fransız ve İtalyanlar'dan destek aradılar.

Birinci Dünya Savaşı başlayınca Osmanlı ordusunun ileri harekatından çekinen **Abdülaziz İbni Suud** İngilizlere sığındı. 1916'da Osmanlı kuvvetleri Hicaz'dan geri çekilince Osmanlılar'ın Necid komutanı Vahhâbî **Abdülaziz bin Abdurrahman** bağımsızlığını ilan etti.

1918'de **Mondros Mütarekesi** fırsatı da değerlendirerek Mekke ve Taifi de ele geçirdi ve **Şerif Hüseyin**'i ülkeden çıkartarak **Necid-Hicaz Krallığı**'nı kurdu. Günümüzdeki **Suudi Arabistan** kralları işte bu **Abdülaziz bin Abdurrahman**'ın soyundan gelirler.

Son dönemde hemen tüm dünya tarafından tanınan ve birçok uluslararası terörist etkinliğinin yaratıcısı olan ünlü **"Taliban"** hareketi de Suudi Arabistan Krallığı'nın resmi mezhebi olan Vahhâbîlik içinden çıkmış bir hareket olarak yorumlanmaktadır.

EDİRNE KIYAMI

1806'da padişah **III. Selim'in** Rumeli'de de bir Nizâm-ı Cedit ordusu kurma girişimine karşı çıkan ayaklanma, Osmanlı tarihine **"Edirne Kıyamı"** şeklinde geçti.

Nizâm-ı Cedit ordusu, İstanbul'da, ardından Anadolu'da kurulmuş, ilk kez **Napolyon'un** Mısır'ı işgali esnasında Fransız ordusuna karşı 1799'da savaşarak **Akka** savunmasında üstün başarılar kazanmış ve beğeni toplamıştı.

III. Selim, bunun üzerine şu üç nedenle birlikte Nizâm-ı Cedit'in Rumeli'de de kurulmasına karar verdi:

1. Pazvantoğlu, Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Dağdevirenoğlu gibi devlete başkaldıran Rumeli ayanının yakalanıp cezalandırılmaları.
2. Sırp ayaklanmasının bastırılması.
3. Rusya ile savaş olasılığına karşı etkin bir önlem alınması.

İşte aslında bu nedenlerle, Anadolu'da gerçekten çok güçlü ve disiplinli bir Nizâm-ı Cedit ordusu oluşturan **Karaman Beylerbeyi** Kadı Abdurrahman Paşa, görünüşte Sırp ayaklanmasını bastırmak, gerçekte ise Rumeli'de bir Nizâm-ı Cedit ordusu kurmak, ayrıca Osmanlı'ya başkaldıran Rumeli ayanını cezalandırmak amacıyla, padişahın emri üzerine, askerlerinin başında İstanbul'a getirildi.

Gelgelelim, III. Selim, yeni düzenlenmiş bu ordudan ziyadesiyle hoşnut olmuş ve askerleri İstanbul'da gereğinden fazla tutarak sık sık onların eğitimlerini izlemeye gitmişti. İşte bu zaman fasılası içerisinde, Kadı Abdurrahman Paşa'ya karşı olanlar ve onu kıskananlar ve aslında Nizâm-ı Cedit'i

istemeyenler Sadrazam Hafız İsmail Paşa, Veliaht Şehzade Mustafa ile el altından anlaştı, ayrıca devlete başkaldırmış olan Rumeli ayanı Tirsinikli İsmail Ağa'ya, Kadı Abdurrahman Paşa'nın gerçek amacının Rumeli'de de bu yeni orduyu kurmak istediğini bildiren bir haber göndererek onu Nizâm-ı Cedit'e karşı direnmeye davet etti. Sadrazam Hafız İsmail Paşa'nın yolladığı bu kışkırtıcı haberler üzerine öteki Rumeli ayanını da etrafına toplayan Tirsinikli İsmail Ağa, büyük bir kalabalıkla Edirne'ye ulaştı. Üstelik Kadı Abdurrahman Paşa'nın olayı yatıştırıp büyümesini önlemek için kendisine yolladığı adamları da öldürttü. Olaylar kısa zamanda yayılıp büyüdü ve Tekirdağ'da Nizâm-ı Cedit'in kurulacağını ilan eden bir ferman okuyunca Edirne Bostancıbaşısı Ahmet Ağa, kışkırtılarak galeyana getirilen bir topluluk tarafından parçalanarak öldürüldü.

Kadı Abdurrahman Paşa, en sonunda emrindeki 25 bin kişilik Nizâm-ı Cedit ordusunun başına geçerek Edirne üzerine yürüyüşe geçti. 14 Temmuz tarihinde Silivri ve Çorlu'da kendisini önleyip ordusunun yürüyüşünü durdurmak isteyenleri kılıçtan geçirdi. Haber İstanbul'a ulaşınca, o sırada Tekirdağ önlerinde bulunan Paşa'ya padişah fazla kan dökülmesini önlemek amacıyla derhal İstanbul'a dönmesini emretti. Bu emir üzerine Nizâm-ı Cedit ordusu geri çekildi. Bu duruş, ayaklanmacıların adamakıllı küstahlaşıp zıvanadan çıkmalarına yol açtı. Padişahtan on iki devlet görevlisinin kellesini istediler. Ancak, bu arada ünlü zorba ayan **Tirsinikli İsmail Ağa** kendi evinin bahçesinde kurşunlanarak delik deşik edilip öldürüldü. Devlete başkaldıranların tümü Silistre eski Valisi **Eğribozlu İsmail Ağa** ile Serez ayanı **İsmail Bey** tarafından cezalandırılıp yola getirildiler. Ayaklanmaları el altından kışkırttıkları ortaya çıkan **Sadrazam İsmail Paşa** ile **Şeyhülislam Sâlihzade Ahmet Esad**

Efendi görevlerinden alındılar. Ancak, sonuçları yani "Edirne Kıyamı"nın sonuçları şunlar oldu:

- Çok geçmeden ünlü **Kabakçı Mustafa Ayaklanması** patlak verdi!
- Padişah tahtını yitirdi!
- Osmanlı'da yenileşme hareketleri uzun süre askıya alındı!

BİR DARBE GİRİŞİMİ: "KULELİ VAKASI"

Osmanlı tarihine "Kuleli Vakası" olarak geçmiş olan **Abdülmecit**'i ortadan kaldırmak için 1859'da yapılması düşünülen bir darbe girişimidir.

Darbe girişiminde bulunmak isteyenler, böylece şeriata dayalı bir rejim kurmayı amaçladıklarını yapılan duruşmalarda kendileri itiraf etmişlerdir.

Sanıklar Boğaziçi'ndeki **"Kuleli Kışlası**'nda (Bugünkü Kuleli Askeri Lisesi) yargılandıklarından, olay tarihe **"Kuleli Vakası"** adıyla geçmiştir.

Bu darbe girişimine gerekçe olarak iki neden gösterilir:

1. Tanzimat ve Islahat fermanlarının sağladığı yeniliklere, uygulamalara, özellikle de Hıristiyan ve öteki dinlerden olan azınlıklara eşit haklar sağlanmasına duyulan tepki.

2. Padişah Abdülmecit'in özellikle son döneminde Osmanlı hazinesine ağır yük getiren har vurup harman savurma niteliğindeki müsrif harcamaları giderek artmıştı. Örneğin, kızı **Fatma Sultan,** 1854'te **Koca Reşit Paşa'nın oğlu Ali Galip Paşa** ile evlenirken on beş gün süren ve iki milyon Osmanlı altınına mal olan çok debdebeli bir düğün yapılmış; düğün, kamuoyunda, geniş dedikodulara ve eleştirilere yol açmıştı. Zaten Kırım savaşı ile devletin borcu 30 milyon Osmanlı altınını aştığından, Fatma Sultan'ın düğünü için harcanan para işin tuzu biberi olmuş, padişah **Abdülmecit**'e olsun, o dönemdeki Osmanlı yöneticilerine olsun kamuoyundaki memnuniyetsizlik ve muhalefet arttıkça

artmıştı. Bu muhalefet en çok da aşırı tutucu ve İslamcı çevrelerde görülüyordu

"Kuleli Vakası" diye tarihe geçen darbe ve suikast girişiminin başında Musul'daki Süleymaniye sancağından İstanbul'a yerleşmiş olan **Şeyh Ahmet** isimli, 46 yaşlarındaki bir din adamı vardı. Şeyh Ahmet, beş-altı aydan beri, darbe ve suikasti gerçekleştirmek için "gizli bir cemiyet teşkili"ne çalışıyordu. Bu iş için ilk olarak Rumeli ordusu feriklerinden **Çerkez Hüseyin Daim Paşa**'yı elde etti. Hüseyin Daim Paşa, Nizip Bozgunu dolayısıyla itham edilen ve bozgundan sorumlu tutulan **Çerkez Hafız Paşa**'nın kardeşiydi. Bunun dışında okuma yazması bile olmayan Arnavut kökenli **Caferdem Paşa** da Şeyh Ahmet'in saflarına katıldı. Cemiyete daha sonra katılanlar ise İmalat Meclisi üyesi **Binbaşı Rasim Bey,** Kâtiplerinden **Arif Efendi** oldular. Gizli derneğe katılanlar arasında bazı din hocaları, şeyhler, medrese öğrencisi (mollalar) ve kalabalıkça bir küçük esnaf topluluğu da vardı. Bunun dışında **Hazergradlı Şeyh Feyzullah,** bin; Kütahyalı **Şeyh İsmail** altı bin kişilik müridiyle Şeyh Ahmet'e yardım sözü vermişler, **Caferdem Paşa** da Arnavut askerleri ayaklandıracağından söz etmişti.

Şeyh Ahmet'in gizli derneğinin başlıca amacı, o dönemdeki ifadesi ile **"Saltanat-ı Seniyye aleyhinde İkaa'ı fitne ve fesad"** yani padişah Abdülmecit'i ve çevresindekileri katletmekti. Gizli derneğe katılanların Şeyh Ahmet ile sözleşmeyi kabul ettiğine ve onun fedailiğini yapacağına ilişkin Arapça bir taahhütname alındığı, sanıkların yapılan duruşmalarında ortaya çıktı.

Bir ara bu işin altında veliaht şehzade **Abdülaziz Efendi**'nin olduğu yolunda ortada bazı dedikodular dolaştıysa da, bu dedikodulara gerçekle hiçbir ilgisinin olmadığı kesinlik kazandı.

Örgütün varlığını öğrenen **Mirliva Tatar Hasan Paşa,** durumu vakit yitirmeden hükümete bildirirken kendisi de örgütle işbirliği yaparmış gibi görünüp Tophane'deki **Kılıç Ali Paşa Camii**'nde düzenlenen gizli bir toplantının basılmasını ve elebaşların ele geçirilmesini sağladı. Yapılan baskında başta **Şeyh Ahmet** olmak üzere 41 kişi yakalanarak gözaltına alındı ve topluca Kuleli Kışlası'na götürüldü. Bu esnada zanlılardan **Arnavut Caferdem Paşa,** kendisini Kuleli Kışlası'na götürmekte olan tekneden denize attı ve boğularak öldü.

Kuleli Kışlası'nda yapılan duruşmaları, işin öneminden dolayı Sadrazam'm başkanlığında Serasker ve Tanzimat ve Ahkâm-ı Adliye Meclisleri ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî reislerinden oluşan olağanüstü bir **"Divân-ı Mahsûs"** kuruldu. Sorgulama işlerini de o zamanlar Meclis-i Vâlâ ikinci kâtipliğinde bulunan **Mithat Efendi** (sonradan ünlü Mithat Paşa) yönetti.

Yargılamalar fazla uzun sürmedi ve 25 gün içerisinde tamamlandı. Sanıkların hepsi amaçlarının padişahı öldürmek, tamamen şeriat ilkelerine dayalı bir rejim ve hükümet kurmak olduğunu itiraf ettiler.

Kuleli Kışlası'ndaki mahkeme, dördünü idama **(Süleymaniyeli Şeyh Ahmet, Hüseyin Daim Paşa, Arif Bey ve Rasim Bey)** çarptırdı. Ancak, padişah **Abdülmecit** idam cezasını ömür boyu hapse çevirdi. Bu esnada hükümet değişikliği oldu ve Ali Paşa'nın yerine **Kıbrıslı Mehmet Paşa** sadrazamlığa getirildi. Yeni sadrazamın araya girmesiyle **Süleymaniyeli Şeyh Ahmet ve Arif Bey Magosa'ya, Rasim Bey ve Hüseyin Daim Paşa da Akka'ya sürgüne yollandılar.**

Böylelikle Osmanlı tarihine "Kuleli Vakası" adıyla geçecek olan şeriat yanlıları tarafından düzenlenmiş bu darbe girişimine son nokta konulmuş oldu.

OSMANLI'DA BİRİNCİ MEŞRUTİYET

23 Aralık 1876 cumartesi günü başta İstanbul olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun belli başlı kentlerinde toplar atılıyor, şenlikler yapılıyordu... Zira, o gün **Osmanlı Kânûn-u Esasi** (Anayasa) **II. Abdülhamit** tarafından onaylanarak resmen yürürlüğe girmişti.

13 Şubat 1878 tarihine kadar ömrü yaklaşık on üç ay sürecek olan **"Birinci Meşrutiyet"** ya da bir başka adıyla **"93 Meşrutiyeti"** dönemi, ünlü devlet adamı **Mithat Paşa**'nın eseri olarak kabul edilebilir...

19 Aralık 1876'da **Mütercim Rüştü Paşa**'nın yerine, sadrazamlığa getirilen Mithat Paşa, ilk Meşrutiyetin ilanında etkin rol oynadı. O esnada, Balkanlar'da etnik milliyetçilik hareketleri kendini göstermiş, Sırbistan ve Karadağ Osmanlı'ya karşı ayaklanmıştı. Mithat Paşa'nın sadrazamlık koltuğuna getirilmesinin birkaç gün sonrası 23 Aralık 1876'da İstanbul'da **"Tersane Konferansı"** toplandı. Bu toplantıya Osmanlı, İngiliz, Alman, Rus, Fransız, Avusturya-Macaristan ve İtalyan delegeleri katıldılar. Konferans, sürüp gittiği sırada yabancı delegeleri etkilemek ve onların Bulgaristan ve Bosna-Hersek'te Hıristiyanlar lehine yapılması için dayattıkları reformlardan vazgeçirmek amacıyla aynı gün toplar atılıp şenlikler yapılarak Birinci Meşrutiyet ilan olundu... Gelgelelim bir ay kadar sürmesine rağmen Tersane Konferansı başarısızlıkla sonuçlandı. Mithat Paşa'nın savaştan yana olması ve **"Millet Askeri"** adıyla bağımsız bir ordu kurma konusundaki çalışmaları nedeniyle görevinden azledildi ve yeni Anayasa'nın padişaha tanıdığı bir yetkiden

yararlanılarak 5 Şubat 1877'de yurt dışına sürgüne gönderildi. İşin garip yanı, Paşa'nın sürgüne gitmesini sağlayan Anayasa maddesini Mithat Paşa bizzat kendisi **Namık Kemâl** ve **Ziya Paşa**'nın da aralarında bulunduğu bir kurul tarafından Anayasa hazırlanırken tasarının içerisine konulmuş olmasıydı.

Seçimler yapıldıktan sonra ilk Meclis-i Mebusan **19 Mart 1877 pazartesi** günü Dolmabahçe Sarayı'nın Muâyede Salonu'nda görkemli bir törenle toplandı.

13 Şubat 1878'de kapatılıncaya kadar geçen süre içinde ilk Meşrutiyet döneminin en önemli olayı **"93 Harbi"** diye bilinen Türk-Rus Savaşı oldu. 24 Nisan 1877 salı günü Çarlık Rusyası'nın Osmanlı'ya savaş açmasıyla başlayan savaş, 31 Ocak 1878'de imzalanan **Edirne Antlaşması** ile son buldu. 4 Şubat tarihinde ise **Sadrazam Ahmet Hamdi Paşa** görevden azledilerek yerine ilk defa **"Başvekil"** unvanıyla **Ahmet Vefik Paşa** atandı.

13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan ikinci defa toplandı. Toplantıda, kendisine karşı yapılan ağır eleştiriler **II. Abdülhamit**'i çok öfkelendirdi. **Astarcılar Kethüdası Ahmet Efendi** adlı bir mebusun padişaha, *"Sen bizim fikrimizi pek geç soruyorsun!"* şeklinde konuşması bardağı taşıran damla oldu. Bunun dışında Anayasa'da Türkçeyi resmi dil olarak kabul eden açık hükme rağmen azınlık dillerine de resmilik kazandırma yolundaki girişim ve çabaları göz önünde tutan padişah, Meclis'i kapatmaya karar verdi. Bu kararı, 13 Şubat 1878'de okundu. Kapatılma kararını dinleyen mebuslar buna hiç tepki göstermeden dağıldılar.

İSTANBUL'DA TALEBE-İ ULÛM AYAKLANMASI

10 Mayıs 1866...

Günlerden çarşamba.

İlk bakışta İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda günün ilk saatlerinde o günün olağanüstü geçeceği yolunda en ufak bir belirti yoktu...

Ama, sabah namazının hemen ardından Ayasofya, Sultanahmet ve yakınlardaki camilerden çıkan "talebe-i ulûm" denilen "medrese öğrencileri", üçer-beşer kişilik gruplar halinde Sultanahmet Meydanı'nın ortasındaki Yılanlı Sütun'un önünde birikmeye başladılar. Toplananların sayısı geçen her dakika biraz daha artıyordu... "Bir şeyler" olduğunu sezen kimi esnaf ve halktan kişiler de giderek birer ikişer Yılanlı Sütun'un çevresinde toplanan bir kalabalık hâlini aldılar...

Aradan yarım saat geçmeden Sultanahmet Meydanı'nın orta yerinde İstanbul'un çeşitli medreselerinde öğrenim gören telabe-i ulûm birikmişti... Kendi aralarında konuşuyor, tartışıyorlardı... Onları seyredenlerin kalabalığı da her geçen dakika biraz daha artmaktaydı.

Herkes birbirine sorup duruyordu:

Ne var?

Ne oluyor?

Bu mollalar niye temerküz eltiler böyle?

Maksatları neymiş?

Oysa aylardan beri İstanbul'da bazı tuhaf söylentiler, konaklardan, yalılardan, büyükelçilik konutlarından sokak-

lara, kahvelere halk arasına kadar ulaşıp yaygınlaşmıştı. Kulaktan kulağa da açık açık da söyleniyordu artık:

Haberi var mı, Sultan Abdülaziz saltanat değişikliği için yeniden Velâdet usulünü getirip, ekberiyet usulünü terk edecek ve kendisinden sonra padişah olmak üzere büyük oğlu Yusuf İzzeddin Efendiyi veliaht ilan edecekmiş!

Öyle diyorlar... Ayrıca bu kararına karşı koyulacak olursa İstanbul'a 40 bin Rus askeri getirtecekmiş!

Baksana, Rus Sefir-i Kebir'i (Büyükelçi) İgnatyef, Müslümanlar, Hıristiyanları kesecek diye tutturmuş ve bu yüzden Rus Sefârethanesi'nin etrafına iki yüz kadar Karadağlı muhafız yerleştirmiş!

Avusturya Sefir-i Kebîri de öyle yapmış!

Oysa, söylentilerde gerçeklik payı olsa bile, kazın ayağı yani Osmanlı İmparatorluğu'ndaki **"İlk öğrenci ayaklanması"**nın asıl nedeni başkaydı, bambaşka...

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, kendisine rakip olarak gördüğü **Serasker Hüseyin Avni Paşa**'yı Bursa Valiliği'ne atayarak başkentten uzaklaştırılış, o dönemin güçlü siyasal ismi **Mithat Paşa**'yı, ister istemez Adliye Nazırlığı görevinde bırakmak durumunda kalmıştı. Ama o da çok geçmeden bu görevden istifa etti. Mithat ve Hüseyin Paşa, **Abdülaziz**'in tahttan mutlaka indirilmesi gerektiğine inanmışlardı. Bu konuyu sık sık Mithat Paşa'nın Çırpıcı Çayırı'ndaki köşkünde bir araya gelerek görüşüyorlardı. İki paşaya göre, taht değişikliği için ortam çok uygundu. Zira, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki ayaklanmalarla **Mahmut Nedim Paşa** hükümetinin aldığı son **Tenzil-i Faiz** (Bütçe açığını kapatmak için alınan mali önlemler ve getirilen yeni ağır vergiler) kararı kamuoyunda hoşnutsuzluk ve tepki yaratmıştı. Bunun dışında veliaht **Murat Efendi** bir an önce Osmanlı tahtına çıkmak için can atıyor, fırsat kolluyordu. Ortadaki tek engel **Mahmut Nedim Paşa** hükümeti idi... O tasfiye edildikten

sonra sıra kolaylıkla Abdülaziz'in tahttan indirilmesine gelebilirdi.

İki Paşa (Mithat ve Hüseyin Avni), veliaht Murat Efendi'yi sarrafı **Hıristaki**'den borç para alarak bu parayı talebe-i ulûma dağıtıp, onlara **Mahmut Nedim Paşa** aleyhinde nümayişler yaptırabileceklerine inandılar. Hıristaki'den alınan paralar akçe akçe o dönemde zaten bozulmuş, eski saygınlığını yitirmiş, disiplini ortadan kalkmış, üstelik ekonomik sıkıntı içine girmiş medrese öğrencilerine dağıtıldı ve onların **Mahmut Nedim Paşa** iktidarı aleyhinde nümayiş yapmaları sağlandı.

10 Mayıs 1876 çarşamba sabahı, ceplerinde **Şehzade Murat Efendi**'nin sarraf **Hıristaki**'den alarak kendilerine dağıttığı paralar olduğu halde Sultanahmet'i dolduran talebe-i ulûm, 662 yıllık ömründe Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk öğrenci gösterilerini gerçekleştirdi. Ancak gösteri, daha sonraları tam bir kalkışmaya, ayaklanmaya dönüşüp iktidar ve saltanatta çok önemli değişikliklere yol açtı.

Şehzadeden adam başına ortalama birer Mecidiye rüşvet alan nümayişçiler arasında sarıklı bazı hocalar, kimi asker kaçakları, Rumeli göçmeni işsizlerden kalabalık bir grup yer almıştı...

Talebe-i ulûm, bağırıp çağırarak kendilerine ezberletilen istekleri dile getirdiler:

Mahmut Nedim Paşa'yı sadârette istemeyiz!
Şeyhülislam Hasan Efendi vazifesinden azledüle!
— Mühr-ü Hümâyûn Mahmut Nedim Paşa'dan alınsun!
Allah'ını seven bize katıla!
Yürüyün ey cemaat-i müslimîn!
Yürüyün din kardeşleri!

Bir saat sonra adamakıllı coşup büyüyen kalabalık, Sultanahmet'ten saraya doğru bağırıp çağırarak yürüyüşe geçti...

Talebe-i ulûmun çıkardığı bu gösteriler padişah **Abdülaziz**'e ulaştığında, padişah bunu bir **"öğrenci gösterisi"** değil, **"çok kapsamlı bir halk galeyanı"** olarak yorumladı. Oysa, bir bölük asker sevk etse, bu parayla sevk edilmiş nümayişçi medrese talebelerinin çil yavrusu gibi dağılacakları muhakkaktı. **Abdülaziz**'in iradesi üzerine saray dışına çıkan **Seryaver Halil Paşa** ile **Başmâbeyinci Hafız Mehmet Bey** göstericilerle görüşüp onları yatıştırmaya çalıştı...

Talebe-i ulûm, saraydan herhangi bir tepki ve karşılık görmeyince işi adamakıllı azıtıp Şeyhülislamlık, yani (Bâbımeşihat) ve Başkomutanlık (Bâbıseraskeri) ile Babıâli önünde de toplanarak nümayiş yapıp isteklerini tekrarladılar.

Olaylar böylesine sürüp giderken padişahın yakınları ona işin gerçek mahiyetini anlatınca **Abdülaziz** en sonunda 11 Mayıs 1876 perşembe günü **Sadrazam Mahmut Nedim Paşa**'dan mühr-ü hümâyûnu alarak onu görevden azletti. **Mahmut Nedim Paşa**, talebe-i ulûm korkusundan azledilmiş bir Sadrazam olarak Babıâli'den gizlice ayrılıp hemen karşısındaki İran Büyükelçiliği binasına gitti. Buradan bir araba çağırtarak alacakaranlıkta kimseye görünmemeye gayret ederek yalısına doğru yola çıktı...

Ama, olaylar bununla bitmedi ve Talebe-i ulûm ayaklanması başladıktan tam 24 gün sonra, 30 Mayıs 1876 salı günü **Sultan Abdülaziz** tahttan indirilerek yerine **Şehzade Murat (V. Murat)** Osmanlı tahtına çıkarıldı...

1000 medrese öğrencisi, ceplerine birer Mecidiye koymuş, nümayiş yapmış, bir padişah ve sadrazamı yerlerinden etmişlerdi...

ABDÜLAZİZ: İNTİHAR MI? CİNAYET Mİ?

Talebe-i Ulûm Ayaklanması'nın hemen ardından 30 Mayıs 1876 salı günü 32. Osmanlı padişahı **Abdülaziz,** sabaha karşı veliahtı **V. Murat**'ın kendisi yerine tahta çıktığını **"müjdeleyen"** top sesleriyle uyandı.

Alman karar üzerine, alelacele her şey hazırlandı. Eski hükümdar ve maiyetindeki kadın ve erkekler, çocuklarıyla birlikte kayıklara bindirilerek derhal Topkapı Sarayı'na götürüldü.

Eski padişah **Abdülaziz,** Topkapı Sarayı'na "ikâmete zorunlu" tutulmasından son derece müteessir olmuştu. Ona göre, burası oturulup yaşanılacak bir mekan değildi. Kendisi için III. Selim'in dairesinin ayrıldığını öğrenince teessürü bir kat daha arttı. Yakınlarına şöyle dedi:

— *Burayı hana nasıl tahsis ederler? Bu daire amcam cennetmekân Sultan Selim'in şehit edildiği mekândır!*

Abdülaziz, dairesine yerleşir yerleşmez bir kâğıt kalem isteyerek yeni padişah **V. Murat**'a hitaben bir mektup kaleme aldı. Başmabeyincisi **Hafız Mehmet Bey**'i çağırarak şöyle dedi:

— *Tebrik-i saltanat ve bazı husûsât için, padişah hazretlerine bir mektup kaleme aldım. Bunu mabeyne götürünüz, zât-ı şahaneye versinler!*

Eski padişah bu mektubunda V. Murat'tan kendisinin Topkapı'dan alınarak uygun bir yere naklini rica ediyordu...

Mektup **V. Murat**'a ulaştı... Yeni hükümdar **Abdülaziz**'in isteklerinin kabul edildiğini bildirdi. Ama, bu cevap da Topkapı'daki eski hükümdarı yatıştırmaya yetmedi. Mabeyincisine şöyle dedi:

— *Durumu hiç iyi görmüyorum İçimde her an bir suikaste uğrayacakmış gibi bir his var!...*

Ayrıca, askerlerin ve halkın saltanat değişikliğinin ardından yapıp durduğu alâyişli gösteriler, atılan toplar, patlatılan tabanca ve silahlar da eski padişahı tedirgin ediyor, ne olur ne olmaz diye Topkapı Sarayı'nda her gün yer değiştiriyordu.

Yakınlarına birkaç kez şunları söylemekten de kendini alamadı:

— *Durumum; burada hiç güvende değil.. Hayatımın tehlikede olduğunu seziyorum... Acaba Beşiktaş'ta bir yerde ikâmet etmemiz mümkün olamaz mı? Ben, hep oralarda büyüyüp yetiştim. Oralarda kalacak bir yer sağlanamaz mı? Beşiktaş'ta kendimi daha güvende hissedeceğim!*

En sonunda **V. Murat**'ın görevlendirdiği **Başmâbeyinci Ethem Bey** Topkapı Sarayı'na gelerek Abdülaziz'e şöyle dedi:

— *Bendenizi zât-ı şâhane bilvekâle gönderdiler... Sizin için, sarayların hepsi kendisinindir, hangisini arzu ederse orda ikâmet buyurabilirler, dedi... Emirlerinizi bekliyorum efendim, hangi sarayı arzu ederseniz oraya teşrif edeceksiniz...*

Abdülaziz, yeğeninin bu sözlerinden son derece duygulandı... "Acaba hangi sarayda kalabilirim?" diye düşündü. **Başmâbeyinci Ethem Bey** de kendisine birkaç sarayı anımsattı. Eski padişah, en sonunda sordu:

— *Benim yaptırmış olduğum, Ortaköy'deki Feriye Sarayı'nda* (Bir süre Kabataş Lisesi binası ve Galatasaray İlkokul bölümü binası olarak da sonradan kullanılan bina) *baştaki daire boş mudur?*

Ethem Bey yanıtladı:

— *Boştur efendimiz!*

Eski sultan kararını verdi:

— *O halde orasını derakap hazır ediniz, taşınalım! Fakat acele ediniz... Zât-ı şahanenin de gözlerinden öperim!*

Başmâbeyinci Ethem Bey tam yanından ayrılacakken sözlerine şunları da ekledi:

— *Zât-ı şahaneye iletiniz, validem yazın Ortaköy'de rahatsız olabilirler. Bu sebeple yazları sayfiye olarak Beylerbeyine naklolursak münasiptir... Bunu böylece zât-ı şahaneye iletiniz...*

Ethem Bey olan biteni V. Murat'a anlatınca V. Murat amcasının isteklerinin yerine getirilmesini emretti...

Ortaköy'de Feriye Sarayı'ndaki daire, bir rastlantı eseri boştu.

Ebniye Müdürü Râif Efendi ile Başmâbeyinci Ethem Bey kolları sıvayıp daireyi bir güzel gözden geçirtip temizlettiler. Çırağan Sarayı'nın Harem Dairesi'nden gerekli eşya alınarak Abdülaziz'in bundan böyle oturacağı daireye taşındı.

2 Haziran 1876 cuma günü, bütün hazırlıklar tamamlandı. Abdülaziz, Başmâbeyinci Hâfız Ahmet ve İkinci Mabeyinci Fahri Bey'in refakatinde bir faytonla Topkapı'dan sahile inip oradan da kayıkla bundan böyle yaşayacağı Ortaköy'deki Feriye Sarayı'na gitti... Haremi ve öteki hizmetkârları ondan önce Feriye Sarayı'na giderek tüm hazırlıkları yapıp, eski padişahın gelmesini beklemeye başlamışlardı. Abdülaziz, saray rıhtımına oradan da doğruca dairesine çıkarak istirahate çekildi...

Abdülaziz'e Feriye Sarayı'nın üst katında, deniz manzaralı birinci ve ikinci odaları tahsis edilmişti. Ama kendisi yine sıkıntılıydı ve hayatından hiç memnun değildi. Nitekim, Feriye Sarayı'na gelip yerleştiği gün ağzından herkesin işitebileceği bir yükseklikte şu cümle çıktı:

— *Anlaşıldı, işim Allah'a kaldı!*

Bu dev yapılı, hareketli, vaktiyle kabına zor sığan Osmanlı padişahı, şimdi basbayağı bir hapis hayatı sürmek zorunda bırakılmıştı. Belki de bu nedenle, artık her şeye ve her kişiye kızıp söyleniyor, sinirlerine hâkim olamıyordu.

Geldiğinin daha ilk günü odasının penceresinden denizi seyrederken, aşağıdaki kapının önünde oturmuş nöbet tutarken birbirleriyle sohbet edip şakalaşan zabitleri görünce yine sinirlerine hâkim olamayarak yüksek sesle söylendi:

— *Utanmazlar! Sizleri kendi ellerimle ben silahlandırmıştım... Bana deli diye iftira ettiniz!.. Deli ben miyim, yoksa benim yerime tahta oturttuğunuz mu? Yakında hepsini anlarsınız!*

Bu olayın hemen ardından eski padişah deniz havasını ciğerlerine çekmek için bahçeye çıkmaya yeltendi. Yanında mabeyinci Ethem Bey de vardı. Bahçede nöbet bekleyen bir kolağası, Abdülaziz'in bahçede dolaşmaya kalktığını görünce uyarıda bulunarak şöyle konuştu:

— *Burada gezinmek yasaktır, içeriye giriniz!*

Mabeyinci Ethem Bey duruma müdahale ederek sordu:

— *Ne oluyor?*

Kolağası, fütursuzca yanıt verdi:

— *Size bir şey söylemiyorum, Aziz Efendi'ye hitap ettim!*

Abdülaziz, bir kolağasının kendisine "**Aziz Efendi**" diye hitap etmesini haklı olarak bir hakaret olarak kabul etmiş ve bundan olağanüstü müteessir olmuştu. Hiçbir şey söylemeden sapsarı bir yüzle içeriye girip kendisine tahsis edilen odaya çekildi... Ağlamamak için kendisini güç zapt ediyordu...

Daha Feriye Sarayı'ndaki ilk günde eski padişah, Topkapı'dan buraya taşınmanın kendisine umduğu ferahlığı sağlamadığını anlamıştı. Asla rahat edememişti... Sürekli bir sıkıntı ve vesvese içindeydi... En ufak bir tıkırtıdan bile ürküyor, Feriye Sarayı'nın açıklarında demirlemiş bulunan

savaş gemilerinin kendilerine çevrili toplarının her an ateşlenebileceği ihtimali ve düşüncesi, içini acımasız bir kurt gibi kemiriyordu...

Sürekli gözlerini bir noktaya dikip derin düşüncelere dalıyor, hemen hemen hiç kimseyle konuşmuyor, çok az yemek yiyor, hatta çok az su içiyordu... Odasından hiç çıkmıyor, ara vermeksizin namaz kılıp Kur'an-ı Kerim okuyordu.

Annesi **Pertevniyal Valide Sultan,** oğlunun içine düştüğü ruhsal bunalımı derhal farketti ve hatta hemen mâbeyn görevlilerinden **Fahri Bey**'e oğlu hakkındaki endişelerini aktardı:

— *Oğlumun bu durumunu doğrusu hiç beğenmiyorum, bu düşünceli hali ve hiç konuşmaması doğrusu beni çok ürkütüyor, aklıma, Allah korusun, hep kötü ihtimaller geliyor!*

Fahri Bey de, belli etmemekle birlikte Pertevniyal Valide Sultan ile aynı fikirdeydi. Zira eski hükümdar bir ara kendisine aynen şunları söylemişti:

— *Bu dünyada artık bizim için rahat kalmadı!*

Abdülaziz'in Topkapı Sarayı'ndan Feriye Sarayı'na taşınışının ikinci günü **4 Haziran 1876 pazar** gününe rastlıyordu...

O sabah Abdülaziz abdest alarak sabah namazına durmak amacıyla odasından dışarı çıktı. Merdiven sahanlığına geldiğinde mâbeynden Fahri Bey'i görünce selâmlaşıp sordu:

— *Ne var, ne yok?*

Fahri Bey onu saygıyla selamladıktan sonra yanıt verdi:

— *Hayırlar efendim, bir şey yok!*

Abdülaziz abdest alıp odasına girdikten sonra nöbetçi hazinedarı çağırtıp kendisinden sakalını düzeltmek için ayna ve makas istedi...

İsteği yerine getirildi...

Eski hükümdar kapıyı içeriden kilitledi... Denizi gören pencerenin önündeki kanepeye oturdu... Makası eline alıp yavaş yavaş sakallarını düzeltmeye koyuldu...

Nöbetçi hazinedar ise öteki odanın penceresinden onun ne yaptığını rahatlıkla görebiliyordu. Gidip durumu **Pertevniyal Valide Sultan**'a anlatarak eski padişahın pencere önünde elinde ayna, makasla sakalını düzeltmekte olduğunu bildirdi.

Pertevniyal Valide Sultan, hazinedar görevlisinin dediklerini bir de kendi gözleriyle görmek istedi... Pencereye gidip oğlunun odasına baktı... Fakat, hiçbir şey göremedi... Belki de pencere önünden çekilip başka yere gitmiştir diye düşündü...

Ama, bir-iki dakika bile geçmeden Sultan Abdülaziz'in odasından birtakım inilti sesleri gelmeye başladı. Harem mensupları endişeye kapılıp eski padişahın odasına girmek isteyince odanın içeriden kilitli olduğunu fark ettiler... İçerden gelen iniltiler ise giderek artıyordu. Kapıyı zorladılar ve kilidi kırıp içeri girdiler...

Manzara gerçekten feciydi...

Abdülaziz, kolu sıvalı, başı açık olarak odanın yan minderi üzerinde yan tarafına yatmıştı... Sol kolu, eli kanrevan içerisindeydi. Sıvalı sol kolunun damarlarından kan fışkırarak akmayı sürdürmekteydi... Başı yana düşmüş, rengi sararak balmumu gibi olmuş, gözleri kapanmıştı... Hırıltılı bir şekilde son nefeslerini güçlükle alıp vermekteydi... Hemen önünde bir ayna ile, keskin, işlemeli, sivri uçlu bir makas vardı... Az ötede de rahlenin üzerine sayfası açık bir Kur'an-ı Kerim duruyor, Nûr Suresi'nin şu mealdeki 35. ayeti, ayan-beyan fark ediliyordu:

"Allah, göklerin ve yerin Nûr'udur. Onun nurunun örneği içinde çerâğ bulunan bir kandile benzer. Kandil bir sırça içerisindedir. Sırça, inciden bir yıldız gibidir ki, do-

ğuya da batıya da nispeti olmayan bereketli bir zeytin ağacından yakılır. Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık saçar. Nur üzerinde nurdur o. Allah dilediğini kendi nuruna kılavuzlar. Allah, insanlara örnekler verir, Allah her şeyi bilmektedir."

Feriye Sarayı'nda Harem halkı Abdülaziz'in artık ölmek üzere olduğunu fark edip, o dehşet verici manzarayı da görünce çığlık çığlığa, feryat-figan dövünmeye başlamış, Valide Sultan, yarı ölü durumdaki oğlunu kucakladıktan sonra bayılıp olduğu yere yığılmış, ortalık kelimenin tam anlamıyla birbirine girmişti...

Durum, derhal yalısı hemen karşıda Anadolu yakasında olan ve Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde önemli rol oynayan Serasker Hüseyin Avni Paşa'ya duyuruldu. Hüseyin Avni Paşa vakit yitirmeden "beş çiftesi" (en hızlı kayıklardan biri) ile yirmi dakika içinde Feriye Sarayı'na geldi. Harem halkını teskin edip, Abdülaziz'i öldüğü odadan çıkarttıktan sonra, cenazeyi derhal bir sedye ile karakola taşıtıp kahve ocağına bitişik yatakhanede neferlerin kullandıkları ot şiltelerden birinin üzerine koydurdu. Üzerine de alelusul pencerelerden birinden kopartılan perdeyi örtü diye örttü... Hemen devlet önde gelenleri Abdülaziz'in ölümünden haberdar edildi... Yerli ve yabancı, Müslüman ve Hıristiyan 19 hekim çağrılarak kendilerine Sultan Abdülaziz'in cansız vücudu ile intihar ettiği öne sürülen makas gösterildi.

Doktorlar, eski padişahı muayene ettikten sonra olayın "intihar" olduğuna dair bir rapor hazırladılar. Raporun son cümleleri aynen şu şekildeydi:

"Cürûhûn hey'et ve istikâmetinden ve bunları husule getirmiş olan alet-i cârihadan bir intihar, ya'ni telef-i nefs vukua geldiği istidlal olunuyor. Binâenaleyh, Çırağan Saray-ı Hümâyûn'u karakolhanesinde yapmış olduğumuz iş bu mazbata-i âcizânemiz imza ve takdim kılındı..."

Raporun altında ise şu hekimlerin imzaları yer aldı:

Dr. Makro, Dr. Nuri, Dr. Soto, Dr. Espagnol, Dr. Marc Marcel, Dr. Yakropulo, Dr. Abdürnur, Dr. Servet, Dr. De Castro, Dr. Maren, Dr. Jules Mericen, Dr. Konstantin Karatodori, Dr. Dickson, Dr. Vitalis, Dr. Edouard Spadoro, Dr. Nurican, Dr. Meyan Bey, Dr. Mustafa, Dr. Mehmet.

Sultan Abdülaziz'in ölümü, tüm ülke çapında büyük üzüntü uyandırdığı gibi, onun intihar etmeyip bir cinayete kurban gittiği yolunda yaygın ve yoğun söylentiler çıktı...

Halk, Abdülaziz için ağıtlar yaktı... Bu ağıtlardan en ünlülerinden biri şöyleydi:

"Seni tahttan indirdiler
Üç çifteye bindirdiler
Topkapı'ya gönderdiler
Uyan Sultan Aziz uyan
Kan ağlıyor bütün cihan"

ÇERKEZ HASAN VAKASI: 5 ÖLÜ, 10 YARALI!..

"Çerkez Hasan Vakası" adıyla Osmanlı tarihine geçen bu gerçekten müthiş ve günümüzdeki favori bir "action filmi"ni bile solda sıfır bırakacak derecede hareketli ve dehşetli sahnelerle dolu olay, her nedense unutulup gitmiş, hafızalarda fazla yer etmemiştir. Oysa, **"Çerkez Hasan Vakası"** gerçekten **"inanılmaz"**, gerçekten **"tüyler ürpertici"**, gerçekten **"zor inanılır"** bir **"vaka"**dır, bir **"olay"**dır...

Olay 15 Haziran'ı 16 Haziran'a bağlayan gece (perşembeyi cumaya bağlayan gece) 1876 tarihinde İstanbul'da cereyan etti... Çerkez Hasan, o tarihlerde 30 küsur yaşlarında, yakışıklı, güçlü kuvvetli, bıçkın ve de sağ kolağası rütbesinde bir Osmanlı zabitiydi. Babası Çerkezlerin Kafkasya'dan Rumeli'ye göçüp yerleşen **Zevş Barak** kabilesi beylerinden **Gazi İsmail Bey** adında biriydi. Kızkardeşi ise, Sultan Abdülaziz'in dördüncü haremi **Neşerek Kadınefendi**'ydi. Dolayısıyla Hasan, Neşerek Kadınefendi'den dünyaya gelen **Şehzade Şevket Efendi** ve **Esma Sultan**'ın da öz dayısıydı. Kızkardeşinin padişaha yakınlığı nedeniyle hızla yükseldi ve Abdülaziz'in büyük oğlu **Yusuf İzzettin Efendi**'nin yaverliğine getirildi. **Çerkez Hasan**'ın bir ünlü özelliği de silah kullanmakta son derece usta olmasıydı. Hasan, Sultan Abdülaziz saltanattayken **Serasker Hüseyin Avni Paşa** tarafından, İstanbul'dan uzaklaştırılmak amacıyla Bağdat'taki Altıncı Ordu'ya atandı. Ancak, sarayın araya girmesiyle yine İstanbul'da bırakıldı.

Çerkez Hasan, Beyoğlu'nun eğlence âlemlerinde de nâmı yürümüş biriydi. Hemen her gece bir başka âlemde masası hazırdı.

30 Mayıs 1876'da Abdülaziz tahttan indirildikten sonra, Çerkez Hasan'ı tehlikeli gören **Serasker Hüseyin Avni Paşa** tarafından yine Bağdat'a atandı. Paşa, ne olur ne olmaz diye onu mutlaka İstanbul'dan uzaklaştırmak istiyordu. Hasan, bunu kabul etmeyince tutuklandı. Bu arada **Hassa Müşiri Redif Paşa**'dan, Bağdat'a gideceğine söz vererek 24 saatlik izin aldı. Ve serbest bırakıldı.

Çerkez Hasan bekâr olduğundan halasının kocası **Kaptanıderya Ateş Mehmet** Paşa'nın Cibali'deki konağında oturmaktaydı. Serbest bırakılır bırakılmaz doğruca konağa gitti.

Çerkez Hasan'ı yakından tanıyanlar, onun kendi adı ile tarihe geçecek olan "olay"ı şu nedenlerle çıkarmış olduğunu, "olay"ın ardından öne sürdüler:

En önemli neden, sorgulanması sırasında kendisinin de ısrarla söylediği gibi, enistesi durumundaki **Sultan Abdülaziz**'in haksız yere tahttan indirilmesi ve ölümünden sorumlu olarak en başta **Serasker Hüseyin Avni Paşa**'yı görmesi ve bu inancın onda bir "sabit fikir" durumuna gelmesidir. Nitekim, Hüseyin Avni Paşa'yı önce Abdülaziz'in gömüldüğü gün **II. Mahmut**'un türbesinde öldürmeyi tasarladıysa da orayı uygun görmeyerek suikastten vazgeçmiştir.

Abdülaziz'in eşlerinden **Çerkez Hasan**'ın kız kardeşi **Neşerek Kadınefendi,** padişahın ölümü üzerine Feriye sarayına götürülürken **Hüseyin Avni Paşa**'nın yaverlerinden bir **zabit** onu aşağılamış, hatta üzerindeki şalı almaya kalkışmış, bu hareket Çerkez Hasan'ın kin bağlamasına neden olmuştur. Üstelik, **Neşerek Kadınefendi** olaydan çok kısa bir süre sonra, 11 Haziran pazar günü ölünce, Hasan'ın kini bir kat daha artmıştır.

Çerkez Hasan, zaten kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak için Bağdat'a atamak isteyen **Hüseyin Avni Paşa**'ya öteden beri diş bilemektedir.

Çerkez Hasan, Cibali'deki konakta, ne kadar silah ve mermisi varsa kuşandı, yanına yeterince mermi de aldı ve konaktan dışarı çıkarak veda etmek bahanesi ile Hüseyin Avni Paşa'nın Paşalimanı'ndaki yalısına gitti. Orada, Paşa'nın o akşam **Mithat Paşa**'nın konağındaki bir toplantıda olduğunu öğrenince bir kayığa binerek doğruca Sirkeci'ye gitti. Orada bir lokantada yemek yedi, birkaç kadeh de rakı içti ve bir sürücü beygirine atlayarak Beyazıt Soğanağa Mahallesi'nde bulunan Mithat Paşa konağına gitti. Üzerinde 4-5 rovelver ile bir de Çerkeş kaması vardı.

Sultan Abdülaziz döneminden beri Balkanlar'da durum çok karışık olduğu gibi buna bir de Girit'te baş gösteren ayaklanma belirtileri eklenmişti. Bu nedenle İstanbul'da Bakanlar Kurulu artık her akşam bir konakta toplanarak son durumları müzakere ediyor, gereken kararları gecikmeden, iş işten geçmeden almaya çalışıyordu. Sadece Boğaziçi'nin uzak yerlerinde evleri bulunan bakanların bu toplantılara katılması gerekmiyordu; bu nedenle 15 Haziran'ı 16 Haziran'a bağlayan gece, Mithat Paşa'nın konağında şu 13 kişi bir araya gelmişlerdi: **Sadrazam Mütercim Rüşdi Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa, Hariciye Nazırı Râşid Paşa, Maarif Nazırı Cevdet Paşa, Defter-i Hâkânî Nazırı Yusuf Paşa, Şûrây-ı Devlet Reisi Mithat Paşa, Meclis-i Aliyye Memur** (sandalyesiz bakan) **Nazır Hasan Rıza Paşa, Şerif Hüseyin, Halet Paşa, Sadâret Müsteşarı Kabzımalzade Said Efendi, Amedci Mahmut Celaleddin Bey, Sadâret Mektupçusu Memduh Bey...**

İşte bu 13 kişi, yemekten sonra konağın üst katında, bahçeyi gören büyük bir odada bir araya gelmişlerdi.

İşin tuhaf tarafı, "olay"dan kısa bir süre önce, **Mektupçu Memduh Bey**'in hazır bulunanlara karşı şu şekilde bir konuşmada bulunmuş olmasıydı: *Paşalar, beyler; içimde garip şeyler olacakmış gibi bir his var!*

Memduh Bey bu lafları saat 22.30'a doğru söylemişti...

Tam 22.30 sularında **Çerkez Hasan Mithat Paşa** konağına ulaştı... Konaktaki muhafızların çoğu ya uykulu, ya yarı sarhoş ya da kumar oynar vaziyetteydiler... Zaten, üniformalı bir Osmanlı zabitinden kuşkulanmak hiç kimsenin aklının ucuna bile gelmemişti...

Çerkez Hasan, son derece soğukkanlı davranarak köşkün merdivenlerinden ağır adımlarla yukarı kata çıktı... Toplantı yapılan odanın kapısı hemen karşısındaydı... Şimşek gibi bir hızla iki tabancasını birden çekip birini sağ, ötekini sol eline aldı, ikisinin de emniyetini indirip, namlularına mermi sürdükten sonra, yine şimşek gibi bir hızla kapıya çizmesinin topuğuyla bir tekme indirip **"Yâ Allah"** diye de bir nâra atıp toplantı odasına daldı....

İçerdekiler ne olup bittiğini anlayamamış, şaşkınlıktan donakalmışlardı.

Çerkez Hasan, doğruca **Serasker Hüseyin Avni Paşa**'ya yönelip haykırdı: *Bu kurşun Abdülaziz Han için!*

Tabancadan çıkan kurşun Paşa'nın göğsüne gelmişti...

Çerkez Hasan yine bağırdı: *Bu da ablam Neşerek Kadınefendi için!*

İkinci kurşun **Hüseyin Avni Paşa**'nın karnını delip geçince Paşa acı bir feryat kopartarak kanlar içinde yere yığıldı: *Yandım Allah!..*

Ortalık bir anda ana-baba gününe döndü...

Her kafadan bir ses çıkıyor, herkes bir kenara kaçışıyor... İçeri giren bu iki eli tabancalı adamın kurşunlarından korunmanın yollarını arıyordu. Bir kısmı hemen sofaya kaçtı... **Sadrazam Mütercim Rüşdi Paşa, Maarif Nazırı Cevdet**

Paşa, Defter-i Hâkânî Nazırı Yusuf Paşa ve **Halet Paşa** ise yandaki ufak odaya sığınır odanın kapısını arkasından kilitleyip önüne de sandalye, masa gibi ağırlıkları yığdılar...

Hariciye Nazırı **Raşit Paşa** ise, görüşmelerin yapıldığı büyük odada korkudan anında bayıldı ve olduğu yere yığılıp kaldı.

Hüseyin Paşa, iki kurşunla vurulmasına rağmen ölmemişti, hatta bir ara belindeki tabancayı kılıfından çıkartmaya kalkıştı. Bunu gören Çerkez Hasan, Serasker'in başına bir kurşun sıkarak onu cansız yere serdi. Kendisine engel olmaya çalışan Bahriye Nazırı **Kayserili Ahmet Paşa** kulaklarıyla parmaklarını, elindeki ustura gibi keskin Çerkez kamasıyla delik deşik edip, onu da saf dışı etti. Ardından baygın yatan **Raşid Paşa**'ya da bir kurşun sıktı ve kamayla da gırtlağını kesip öldürdü...

Çerkez Hasan, üstü başı kanlar içinde, gözleri yuvalarından fırlamış bir halde büyük odadan çıkarak Sadrazam ve ötekilerin saklandıkları küçük odaya yöneldi ve kapıyı kırmak için tekmelemeye başladı. Bu sırada, Sadrazam'ın uşaklarından Ahmet Ağa elindeki bıçakla ona engel olmak istedi. Hasan, yaralanmasına rağmen bir kurşunla uşağı da öldürdü...

Herkes, tam bir panik ve şaşkınlık içindeydi ve ne tuhaftır ki köşkün alt katında 20-30 silahlı yaver, çavuş ve asker bulunmasına karşılık hiç kimse bir şey yapamamış, Çerkez Hasan'ı önlemeyi başaramamış, daha doğrusu bunu yapmak için gerekli bir adım atmayı aklına getirememişti... Anlaşılan herkes baskını çok kalabalık bir grubun yaptığı kanısına varmıştı.

En sonunda yakınlardaki Hasanpaşa Karakolu ile Serasker Kapısı'ndan çok miktarda asker gelerek duruma müdahale etti ve Çerkeş Hasan konağın üst katında sıkıştırılıp yakalandı.

Fakat, merdivenlerden aşağı doğru indirilirken Çerkez Hasan bu kez çizmesinin içine sakladığı ufak tabancasını çekip kendisine hakaret eden Kolağası Şükrü Efendi'yi de cansız yere serdi... Kargaşa sırasında kurşun isabet eden bir asker daha ölünce, "Çerkez Hasan Vakası" beş kişinin ölümü, 10 kişinin de yaralanmasıyla noktalanabildi.

Çerkez Hasan'ın sorgusu ilk gece ve ikinci gece Bâbıseraskeri'nin Süleymaniye kışlasında yapıldı. Bu arada olay sırasında aldığı yaraları tedavi etmek için gelen hekime şöyle dedi:

— *Yaralarıma bakacaksın da ne olacak? Beni ya kurşuna dizecekler ya da ipte sallandıracaklar! Boşuna zahmet etme!*

Çerkez Hasan, Harp Divânı'nda yargılandı ve rütbeleri sökülerek idam cezasına hüküm giydi. Cezası hemen ertesi günü Meclis-i Vükelâ tarafından onaylandı.

Çerkez Hasan 17 Haziran cumartesi günü sabaha karşı Beyazıt Meydanı'ndaki büyük kapının yanında bulunan dut ağacına asılarak idam edildi...

Çerkez Hasan'ın idamı, İstanbul'da halk arasında inanılmaz bir üzüntü uyandırdı, onun için mersiyeler, şiirler bile yazanlar oldu. **Sultan Abdülaziz**'in intikamını aldığı yolundaki kanı yaygınlaştı. Onun neredeyse millî bir kahraman haline getirilişinde, tabii ki öldürdüğü **Serasker Hüseyin Avni Paşa**'nın keyfi uygulamaları nedeniyle uyandırdığı nefret de önemli rol oynadı.

II. Abdülhamit'in saltanatının ilk yıllarında **Çerkez Hasan**'a Edirnekapı mezarlığında bir kabir yaptırıldı ve mezar taşı kitabesine *"Genç yaşında veliyyün nimeti uğrunda fedâ-yı can eylediği"* yazıldı...

ABDÜLAZİZ'İN ÖLÜMÜNDEN BEŞ YIL SONRA

Abdülaziz'in "intihar"ının üzerinden beş yıl geçtikten sonra, saltanatta bulunan padişah **II. Abdülhamit**'e inanılmaz bir "jurnal" geldi...

Bu jurnalin özü şuydu:

Abdülaziz intihar etmemiş, onu 30 Mayıs 1876 salı günü tahtından indirenler katletmişti!

Bu "jurnal"e dayanan iddia ciddiye alındı ve ünlü **"Yıldız Mahkemesi"** kurularak başta **Mithat Paşa** olmak üzere onu tahtından indirenler yargılandılar.

Duruşmalar Yıldız'daki **Malta Köşkü** ile karakol arasında kurulan bir çadırda görüldüğünden **"Yıldız Mahkemesi"** adıyla anılıp tarihlere geçti. Davanın sanıkları şunlardı:

V. Murat'ın annesi **Şevkefza Sultan**, Abdülaziz dönemindeki saraylılardan **Arzıniyaz Kalfa**, eski sadrazamlardan **Mithat Paşa ve Mütercim Rüştü Paşa**, eski Tophane Müşiri ve Serasker **Damat Mahmut Celalettin**, V. Murat'ın mâbeyn müşiri ve enişteşi **Damat Nuri Paşa**, Abdülaziz'in mabeyincilerinden **Fahri Bey, Nâmıkpaşazade Ali, Seyit, Miralay İzzet, Binbaşı Necip Bey, Pehlivan Mustafa, Cezayirli Mustafa, Bolayırlı Hacı Mehmet Ağa**...

Sanıklardan V. Murat'ın annesi **Şevkefza Sultan** mahkemeye getirilmedi, **Arzıniyaz Kalfa**, kadın olduğundan affedildi ve Manisa'da zaten sürgünde bulunan **Mütercim Rüştü Paşa**'nın orda yargılanmasına karar verildi.

İddiaya göre, **Abdülaziz** şu şekilde katledilmişti:

Cinayeti düzenleyenler kiralık katil olarak **V. Murat**'ın veliahtlığı sırasında onun muhafızı olan **Pehlivan Mustafa, Boyabatlı Hacı Mehmet** ve **Cezayirli Mustafa**'yı yüzer lira maaşla tutup, Abdülaziz'in dairesine hizmetkâr olarak soktular: bunlara cinayet esnasmda **Mabeyinci Fahri Bey** yardımcı oldu. Nitekim Fahri Bey 4 Haziran 1876 pazar günü, kiralık katil olan üç muhafızı Ortaköy karakolundan alarak gizlice Feriye Sarayı'nın Harem dairesine sokup, üst katta **Abdülaziz**'in oturduğu odaya götürdü. Orada, çok iri yarı ve güçlü biri olan Fahri Bey padişahın arkasından hamle yapıp kollarını kolaylıkla zapt etti. **Hacı Mehmet Ağa** ile **Cezayirli Mustafa** da Abdülaziz'in dizlerine çöktüler. **Pehlivan Mustafa** ise eski padişahın önce sol kolunun bileğini, ardından sağ kolunun bileğini keskin bir çakıyla kesti...

İşin ilginç yanı, o esnada kapı açıktı ve olan biteni **Haremağası Reyhan,** gözleri yuvalarından fırlamış, dehşet içinde, sesi-sedası kesilmiş bir halde izliyordu. **Reyhan Ağa,** padişahın **Mabeyinci Fahri Bey**'e şöyle bağırdığını da duydu;

— *Ey Fahri! Hain herif! Ben, seni bunun için mi besledim? Allah'ından bulasın!*

Abdülaziz, damarları bu şekilde kesildikten sonra kanının adamakıllı akması için o vaziyette beş-on dakika kadar tutuldu. Ardından **Cezayirli Mustafa** dışındakiler hiçbir şey olmamış gibi çıkıp gittiler. Cezayirli Mustafa ise, tuhaf bir harekette bulunarak penceredeki dar çıkıntı vasıtasıyla binanın üst katından aşağıya kolaylıkla atladı...

Haremağası Reyhan korkudan dili tutulmuş halde odasında yatarken, Harem mensupları padişahın başına gelenleri öğrendiler ve kızılca kıyamet ondan sonra koptu...

Yıldız Mahkemesi 27 Haziran - 29 Haziran 1881 tarihinde aralıksız üç gün sürdü... Ve alınan kararın sanıkların yüzlerine karşı okunmasıyla son buldu...

Karar, şöyleydi:

İdama mahkûm olanlar: **Mithat, Mütercim Rüştü, Damat Mahmut Celalettin, Damat Nuri paşalar; Fahri, Ali, Necip, Cezayirli Mustafa** ve **Boyabatlı Hacı Mehmet Ağalar.**

10 yıl kürek cezası alanlar: **Seyit** ve **İzzet Beyler**

II. Abdülhamit, idam cezalarını müebbet kürek ve sürgüne çevirdi. Mahkûmlar **Taife** sürüldü.

Daha sonra **Mithat Paşa** ve **Damat Mahmut Paşa** orada boğularak öldürüldü...

Gelgelelim, **Abdülaziz**'in aslında intihar mı ettiği, yoksa bir cinayete mi kurban gittiği tam kesinlik kazanmadı...

ALİ SUAVİ
VE
ÇIRAĞAN VAKASI

1878 yılı yaz sıcakları inanılmaz bir şekilde erken başlamış, mayıs ayının ilk haftasının hemen ardından sıcaklar artık kendisini iyice hissettirir olmuştu.

Aynı yılın mayıs ayının sonlarında, **20 Mayıs 1878 pazartesi** günü, **Sultan Murat**'ın göz hapsinde tutulduğu Çırağan Sarayı'nın Harem dairesinde kalfalar, sabahın erken saatlerinden beri yıkayıp durdukları çamaşırları yeni tamam etmişlerdi. 45 dakika filan sonra neredeyse öğle namazı okunacaktı. Kalfalar, Sultan Murat'ın yemeklerini mutfaktan alarak onun odasına taşıyıp yavaş yavaş sofrayı hazırlamaya koyulmuşlardı bile...

İşte tam o esnada Çırağan Sarayı'nın kocaman malta taşlarıyla döşeli rıhtımına büyükçe bir mavna rampa etti. Mavnanın içi lebalep tepeden tırnağa silahlı kişilerle doluydu. Mavnadakiler kısa sürede rıhtıma çıkıp elde silah ilerlemeye başlayınca saray muhafızlarının direnişi ve yoğun bir yaylım ateşle karşılaştılar. İlk anda birkaç kişi yaralanıp birkaç kişi de cansız yere yığıldı.

Karaya çıkanlarla Çırağan Sarayı muhafızları arasında amansız bir çatışma başladı. Ama, mavnadan rıhtıma inenler, muhafızlardan çok daha kalabalıktılar ve hızla saray girişine doğru ilerleyişlerini sürdürdüler...

Silah sesleri, tüm sarayı ayağa kaldırmış, Harem'deki kadınlar sağa sola kaçışarak feryat etmeye başlamışlardı:

— *Eyvah basıldık!..*

— *Kaçın, kaçın sarayı bastılar!..*

Çok geçmeden sarayı basan gruptan birkaç kişi sarayın alt katındaki sofada belirdi. Bunların başında yer alan, saçı-sakalı birbirine karışmış, sarıklı biri Rumeli şivesiyle konuştu:

— *A be korkmayın bre hâtûnlar, kötülük için gelmedik!*

— *Kimsiniz, ne istiyorsunuz?*

— *Maksadımız Sultan Murat Han Efendimiz'i kurtarmaktır! Nerde kendisi?*

O esnada Sultan Murat da gürültüyü, patırtıyı işitmiş, odasından dışarı çıkarak ne olup bittiğini anlayabilmek amacıyla merdiven başına kadar gelmişti. Ne olup bittiğini anlamadığından heyecandan tir tir titreyen Murat'ın annesi yüzü sapsarı olmuş bir halde oğlunun yanında duruyordu. **Nakşıdil Kadınefendi,** oğluna ve kendisine bir şey olmaması için bildiği bütün duaları okumaktaydı.

Sarayı basanlar Rumeli göçmenleriydi. Başlarında **Filibeli Ahmet** yer almıştı. Ama, Osmanlı tarihine **"Çırağan Vakası"** adıyla geçecek olan bu saray baskınının; asıl düzenleyici ve uygulayıcısı dönemin ünlü siyaset ve düşünce adamı, gazeteci **Ali Suavi** idi...

Ali Suavi, vaktiyle Filibe Rüştiyesi'nde öğretmen olarak ders verdiği dönemde çevrede kazanmış olduğu saygınlık sayesinde, 93 Harbi faciası nedeniyle İstanbul'u dolduran Rumeli muhacirlerinden birkaç yüz kişiyi elde etmeyi başarmıştı. Bunlardan bir kısmı karadan, bir kısmı da Kuzguncuk'tan hareketle mavnayla Ali Suavi ile birlikte Çırağan rıhtımına çıkmıştı.

Ali Suavi'nin tek amacı vardı:

II. Abdülhamit'i tahttan indirip **V. Murat**'ı yeniden tahta çıkartmak!

Sarayın en alt katındaki kargaşa, silah sesleri ve bağrışmalar giderek büyüdü. Silahlı Rumeli muhacirleri artık alt kata tamamen hâkim olmuşlardı. Sesleri sarayın dört bir yanında büyük yankılar uyandırıyordu:

Sultan Murat, çok yaşa!

Sultan Murat Han Hazretlerini isteriz!

Taht ve hilâfet Sultan Murat'ındır!

Yaşasın Sultan Murat Han!

Sultan Murat'ın annesi **Nakşıdil Kadınefendi**'nin titremesi geçti, yüzünün sarılığı kayboldu. İşi anlamış, gözlerinin içi gülmeye başlamıştı:

Oğlu Murat'a yeniden saltanat yolu açılıyordu...

Tam o sırada orta boylu, seyrek sakallı bir adam süratle merdivenleri tırmandı ve merakla kendisini izlemekte olan **Sultan Murat**'ın ayaklarına kapandı:

— *Sultanımız, size biat eylemeye geldik!*

Bu ses, **Ali Suavi**'den başkasının değildi...

Ali Suavi'nin hemen arkasında **Nişli Salih** adında, sırtında çaprazlama silahlık, elinde tüfek iri yarı biri yer almaktaydı.

Sultan Murat da durumu artık tamamen idrak etmişti...

Kardeşi **II. Abdülhamit**'i kastederek sordu:

— *Biraderi ne yaptınız?*

Ali Suavi'nin yanıtı şu oldu:

— *Efendimiz hazretleri, Sultan Abdülhamit'e hiçbir şey yapmadık. En evvela zâtiâlinize biat edeceğiz, bilahare onu tahttan indireceğiz!*

Bütün bunlar 35-40 dakika içinde olup bitmişti.

Gelgelelim, Çırağan Sarayı basıldıktan on beş-yirmi dakika sonra o sırada Osmanlı kaynaklarında çok iri yapılı ve de bir manda kadar güçlü olduğu belirtilen ünlü "**Yedi-Sekiz Hasan Paşa**" Beşiktaş muhafızı idi. Ve bu Hasan Paşa'ya Çırağan baskını hemen iletildi. Yedi-Sekiz Hasan Paşa,

hiç öğrenim görmediğinden okuma-yazması da yoktu. Sıradan bir jandarma neferi iken II. Abdülhamit'in çok sadık bir adamı olarak ileriki yıllarda müşirliğe (mareşallik) kadar yükselecek olan Hasan Paşa, imzasını eski Türkçe 7 ile 8 yazıp bu iki rakamı bir çizgiyle birleştirerek attığından, halk arasında **"Yedi-Sekiz Hasan Paşa"** lakabıyla anıldı.

20 Mayıs 1878 pazartesi günü Beşiktaş'taki bir berberde tıraş olmakta olan Yedi-Sekiz Hasan Paşa, Çırağan Sarayı'nın Ali Suavi ve arkadaşları tarafından basıldığını öğrenir öğrenmez, tıraşını yarıda keserek askerlerinin başında hızla Çırağan Sarayı'na koştu.

Yedi-Sekiz Hasan Paşa'nın askerleriyle Ali Suavi'nin adamları arasındaki karşılıklı müsademe yarım saatten fazla sürdü.

Bütün saray halkı dehşet içinde kalmış, Harem'deki kadınlar odalarına çekilerek ne olur, ne olmaz diye kapıları üstlerine kilitlemişlerdi. Silah sesleri sarayı ve çevresini çın çın çınlatıyor, feryatların, ahların gürültüsü, barut kokusu ortalığı cehenneme çeviriyordu.

En sonunda Yedi-Sekiz Hasan Paşa'nın askerleri duruma hâkim olmayı başardılar.

Silah sesleri kesildi...

Ortalık ölü ve yaralılarla dolmuştu...

İki taraftan ölenlerin sayısı 23, yaralananlarınsa 15'ti...

İşte tam bu sırada ilginç bir olay cereyan etti...

Ali Suavi ile Yedi-Sekiz Hasan Paşa Çırağan Sarayı'nın bahçesinde ansızın karşı karşıya geldiler.

Ele avuca sığmayan bir ihtilalci ruh yapısına sahip olan Ali Suavi, onu yakından tanıyanların **"Dağ gibi, kapılara sığmaz biri"** dedikleri pehlivan yapılı Yedi-Sekiz Hasan Paşa ile karşı karşıya geldiler...

Ali Suavi, hışımla Paşa'nın üzerine hamle yaptı:

— *Yıkıl bre huzurumdan!..*

Bu hamle ve sözler Ali Suavi'nin son hamlesi ve son sözleri oldu. Yedi-Sekiz Hasan Paşa, her zaman yanında taşıdığı o ağır bastonunu bir şimşek hızıyla kaldırıp olanca gücüyle Ali Suavi'nin kafasına indirdi...

Ali Suavi, kanlar içinde yere yığıldı... Birkaç saniye geçmeden son nefesini verip ölmüştü...

Olay, kanlı bir biçimde noktalandı...

Yedi-Sekiz Hasan Paşa sayesinde **II. Abdülhamit** hem tahtını korumuş, hem de **Ali Suavi** gibi ihtilalci bir belalıdan kurtulmuş oldu.

Çırağan Vakası'nın hemen ardından, hiç vakit yitirmeden Yıldız Sarayı'ndan bir **"Soruşturma Kurulu"** geldi. Bu kurul; **II. Abdülhamit**'in kayınbiraderi **Hüseyin Paşa,** Başmâbeyinci **Nafiz Paşa,** Mızıka-i Hümâyûn Kumandanı **Necip Paşa** ve II. Abdülhamit'in Başkadını **Nâzikeda**'nın ağabeyi **Kâzım Paşa**'dan oluşmuştu.

Hemen araştırmaya başlandı...

Herkes Yedi-Sekiz Hasan Paşa'nın kafasma bir sopa indirerek öldürdüğü sarıklı, seyrek sakallı adamın kimin nesi olduğunu çok merak ediyordu. Yerde yüzükoyun cansız yatan adam yüzü görülecek şekilde döndürülünce pantolonunun kemerlerine Latin harfleriyle kazılmış **"A"** ve **"S"** harfleri hemen dikkati çekti. Soruşturma biraz daha ilerleyince **Sultan II. Abdülhamit**'in Başkadını **Nâzikeda**'nın ağabeyi kesin teşhisi koydu:

— *Yerde yatan bu adam muharrir Ali Suavi'den başkası değil! Demek tanınmamak için Rumeli muhaciri kılığına girmiş!*

Soruşturma Kurulu olay yerine gelmeden önce ilginç bir olay cereyan etmişti.

Yedi-Sekiz Hasan Paşa, bir sopa darbesiyle Ali Suavi'yi cansız yere serdikten hemen sonra, onun ceplerinden yere fırlayan bir cüzdanı yerden alarak kendi cebine koydu. Haşan Paşa, olay yatıştıktan sonra cüzdanın içinde ne olduğu-

nu merak etti. Açıp baktığında, cüzdanda sarımsı renkte bir kâğıt üzerine yazılmış birkaç satır yazı ile bir de mühür gördü... Tabii, okuma-yazması olmadığı için bundan hiçbir şey anlamadı ve sarımsı kâğıdı katlayıp özenle yerine yerleştirdi. Ardından mektubu çok güvendiği yaverine gösterdi. Yaveri mektuptaki mührü görür görmez:

— *Paşam, dedi, bu mühür Damat Mahmut Paşa Hazretlerinin mührü!*

Yedi-Sekiz Hasan Paşa, olayı anlatmak için Yıldız Sarayı'na çağrıldığında derhal bir Soruşturma Kurulunca sorgulandı. Paşa, Suavi'yi nasıl öldürdüğünü anlattıktan sonra konuyu cüzdan meselesine getirdi ve cüzdanı içindeki mühürlü yazıyı içeren sarımsı kâğıtla birlikte **Damat Mahmut Paşa**'ya verdi.

Damat Mahmut Paşa, cüzdanı açıp içindeki mektubu görünce fena şaşırdı, ama kısa sürede kendisini toparlayarak Yedi-Sekiz Hasan Paşa'ya şöyle dedi:

— *Bu cüzdanı hana vermekle çok iyi ettin, bunu hemen zât-ı şahaneye (padişaha) takdim edeyim!*

Yerinden fırlayan Damat Mahmut Paşa odadan çıkıp başka bir odaya daldı.

Böylelikle **Ali Suavi**'nin Çırağan Sarayı baskınını kimden, kimlerden cesaret alarak yaptığını kanıtlayan bir belge de ortadan kalkmış oldu. Zira, mühürlü kâğıt, Ali Suavi'ye **Damat Mahmut Paşa** ile **Şehzade Kemalettin** ve **Şehzade Süleyman Efendi** tarafından verilmişti. Ve mektupta **V. Murat**'a tekrar tahta çıkarsa Ali Suavi'nin Şeyhülislam olarak atanacağı şu sözlerle garanti altına alınıyordu:

"Hâkan-ı sabık Murat Efendi'nin iclası hâlinde, Şeyhülislamlık makamının Ali Suavi Efendiye tevcihi, tarafımızdan tekeffül edilmiştir."

Çırağan Vakası'ndan sonra baskına katılanlar Divân-ı Harp kararı ile sürgün ve hapis gibi çeşitli cezalara çarptırıldılar.

V. Murat ise Çırağan Sarayı'ndan Malta Köşkü'ne nakledildi, iki gün kadar orada kaldıktan sonra **II. Abdülhamit**'in emri uyarınca yeniden Çırağan Sarayı'ndaki odasına gönderildi.

İKİNCİ ÇIRAĞAN VAKASI

Ali Suavi'nin sopayla öldürülmesiyle sonuçlanan "Çırağan Vakası"ndan daha bir buçuk aylık bir zaman geçmeden ikinci bir Çırağan Vakası daha meydana geldi.

İkinci Çırağan Vakası'nın arkasında doğrudan doğruya bir **"Mason parmağı"** vardı. Bu işe girişenler, Mason cemiyetinin bazı üyeleriydi. Komitenin başkanı, **"İstanbul Prodos Mason Locası'nın** üstad-ı âzâmı **Rum Kleanti Skalyeri** idi... Yine bir Mason olan komitenin ikinci başkanı **Aziz Bey**'in Cerrahpaşa'daki evinde sık sık komite toplantıları düzenlenmekteydi.

Komite üyelerinden **Nakşibend Kalfa,** 60 yaşlarında **V. Murat**'ın annesi **Nâzikeda Şevkefza Kadınefendi**'nin cariyelerindendi. Hastalığının tedavisi için padişah II. Abdülhamit'in izniyle saraydan ayrılıp, Cerrahpaşa'da hekime gideceğim diye komitenin toplantılarına katılıyordu. **V. Murat'ı** tahta çıkartmak için gizliden gizleye etkinlik gösteren komitenin öteki üyeleri ise şunlardı: **İzmir Gümrükçüsü Râşit Efendizade, Şûrayı Devlet Tanzimat Dâiresi Muavinlerinden Ali Şefkati Bey, Mâliye Mektûbî Kalemi çalışanlarından Beşiktaşlı Muhtar Bey, Hâriciye Nezareti memurlarından ve Sultan Murat'ın mabeyincilerinden Seyit Bey'in eniştesi Kavsabaşı Ömer Ağa'nın oğlu Tevfik Bey, Tütüncübaşı Gerzeli Hüseyin Bey, Kahvecibaşı İbrahim Efendi, Vakit ve İstikbal gazetesi muharrirlerinden İstintak Başkâtibi Çorlulu Ali Efendi, Üsküdarlı Nuri Efendi** (Kız Nuri), **Mabeyin İkinci Kâtibi Hacı Hüsnü Bey, Hekim Agâh Efendi.**

V. Murat'ın yeniden tahta çıkarılması için kendilerine yardımcı olunması yolunda **Skalyeri**'nin İngiliz Elçiliği'ne yaptığı başvurudan olumlu bir sonuç elde edilmedi.

Komite üyeleri Çırağan Sarayı'ndaki V. Murat ve annesi ile nöbetçi zaptiyeler ve suyolcular aracılığıyla haberleşiyorlardı.

Bir ara **Skalyeri, Aziz Bey, Nakşibend Kalfa** ve **Hekim Agâh Efendi** daha radikal bir yönteme başvurarak **II. Abdülhamit**'e bir suikast düzenleyip onu Ortaköy Camii'nde öldürtmeyi planladılarsa da bunu uygulayabilecek olanak bulamadılar.

Komite, bu işlerle uğraşıp durur, bir yandan da duvarlara **II. Abdülhamit** aleyhine bildiriler asarken, **V. Murat** da dışarıya yolladığı mektuplarla ısrarla kendisinin kurtarılıp tahtın ona verilmesini istemekteydi.

Bir ara 1878 yılının Şubat ayı başlarında **Sultan V. Murat**'ın suyolundan kaçırılması kararlaştırıldıysa da bu tasarı gerçekleştirilme imkanını bulamadı.

Ali Suavi'nin baskının ardından bu olaya adı karışanlar titizlikle aranırken **Skalyeri** komitesinden kimileri de yakalandı. Üstelik üyelerden **Hacı Hüsnü Bey, II. Abdülhamit**'e yaranıp ondan çıkar sağlamak amacıyla komite çalışmalarıyla ilgili olarak padişaha jurnaller vermeye başladı. Ancak, bu durum komite tarafından öğrenilince **Hacı Hüsnü Bey** dışlanarak bir daha komite toplantılarına alınmadı.

Padişah II. Abdülhamit, kendisine hafiyelik yapan Hacı Hüsnü Bey'den Skalyeri-Aziz Bey Komitesi ile ilgili gerekli tüm bilgileri edindikten sonra, 8 Temmuz 1878'de komitenin gizli toplantılarını yürüttüğü evi basarak üyelerden çoğunu ele geçirmeyi başardı. Bununla beraber **Skalyeri, Nakşibent Kalfa** ve **Ali Şefkati Bey** yurt dışına kaçmayı başardılar. Yakalananların duruşmaları Serasker Kapısı'nda 13 Ekim 1878'e kadar sürdü. Skalyeri, Nakşibent Kalfa ve Ali Şefkati

Bey giyaplarında idama hüküm giydiler. Ancak, **II. Abdülhamit** tarafından bağışlanan cezaları 15 yıl müebbet kalebentliğe çevrildi. Yurt dışına kaçmayı başaramayanlardan **Aziz Bey** ile **Agâh Efendi**'nin Akka'da, 12 yıla hüküm giyenlerden **İsmail Bey**'in Rodos'ta, **Muhtar Bey**'in Sakız'da, **Vacid Efendi**'nin Limni'de, **Tevfik Efendi**'nin de Şam'a sürülerek cezalarını oralarda çekmeleri karar altına alındı.

KİMDİ BU ALİ SUAVİ?

Kimdi bu bazılarının **"ihtilalci"**, bazılarının **"anarşist"**, bazılarının bir **"düşünür ve siyaset adamı ve de gazeteci"** dedikleri Ali Suavi?...

Yaşamını 39 yaşındayken Yedi-Sekiz Hasan Paşa'dan yediği bir sopa darbesiyle yitiren **Ali Suavi**, 1839'da İstanbul'da dünyaya geldi. Babası, **Kâğıtçı Hüseyin Ağa** adında biriydi.

Ali Suavi, Davutpaşa İskele Rüşdiyesi'nde öğrenim gördü, cami dersleri aldı. Bâb-ı Seraskeri'de üç yıl kadar Yoklama Kalemi'nde görev yaptı. Sınav vererek Bursa Rüştiyesi'ne öğretmenliğe atandı. Bu görevi bir yıl kadar sürdükten sonra Simav'da Kurşunlu Medresesi'nde dersler verdiği gibi buradaki rüştiyenin de başmuallimi oldu. Hacca gitti ve hac yolculuğu esnasında **"Nasayih-il Ebû Hanife** (Ebû Hanife'den Öğütler)" adlı kitabını kaleme aldı. Hac dönüşü Filibe'de rüştiye öğretmenliği, Sofya'da Ticaret Mahkemesi Başkanlığı, Filibe'de Tahrirat Müdürlüğü görevlerini üstlendi. 1867'ye gelindiğinde İstanbul'da Şehzade Camii'nde siyasal içerikli vaazlar veriyor, **Filip Efendi**'nin yayımladığı **"Muhbir"** adlı gazetede **Sadrazam Âli Paşa**'yı eleştiren makaleler kaleme alıyordu. **Mısır** Valisi İsmail Paşa'yı ağır biçimde eleştiren bir yazısı nedeniyle Kastamonu'ya sürgüne yollandı. Aynı yıl **"Yeni Osmanlılar"** hareke-

tine arka çıkan **Mustafa Fâzıl Paşa**'nın davetiyle Paris'e gitti, ordan İngiltere'ye geçerek 1867-1868 arası 50 sayı çıkacak olan **"Muhbir"** adlı gazeteyi yayım hayatına soktu. Mustafa Fâzıl Paşa, ayrılığa düştüğü bazı Yeni Osmanlılar üyelerinden para yardımını kesince, onlar da İstanbul'a döndü. Ali Suavi bu durum üzerine 1869'da Paris'e geçerek orada **"Ulûm"** adlı gazeteyi çıkarttı. Fransa ile Almanya arasında savaş patlak verince Lyon'a geçti ve orda da **"Muvakkaten Ulûm Müşterilerine"** adında bir gazete yayımlamaya başladı. 1876'da **II. Abdülhamit** tahta çıkınca, Avrupa'daki tüm Yeni Osmanlılar mensubu gibi o da İstanbul'a döndü.

İstanbul'da tahta yeni çıkan **II. Abdülhamit**'in dış ilişkilerle ilgili Avrupa'daki yayınların Türkçeye çevrilmesi için oluşturduğu çeviri kurulunun Başkanlığına ve **Galatasaray Sultanisi** (Lisesi) **Müdürlüğü**'ne atandı. Bu görevlerinde 1876'dan 1877'ye kadar ancak bir yıl kalabildi. Ve camilerde verdiği sert eleştiriler içeren vaazlarından dolayı her iki görevinden de ayrılmak zorunda bırakıldı. "Basiret" gazetesinde yazılar yazmaya başladı. Birinci Meşrutiyet için geri adım atılması, 93 Harbi'nde Rusya karşısında alman ağır yenilgi onun rejim karşısında daha eleştirisel bir duruş göstermesine yol açtı. **V. Murat**'ı tahta çıkartarak Rusya'ya karşı orduların Rumeli'de topyekûn bir saldırıya geçmesi düşüncesi onda bir sabit fikir halini aldı. Düzenlediği **"Çırağan Baskını"**nda **Yedi-Sekiz Hasan Paşa** tarafından kafasına bir sopa indirilerek öldürüldü. Cesedi, Yıldız Sarayı civarında belli olmayan bir mahallede defnedildi.

Ali Suavi, o döneme kadar az görülmüş düşünceleri savunan bir Osmanı münevveri idi. Ali Suavi'nin -o zamana göre ilginç ve marjinal görülebilecek olan- bazı düşünceleri, şu başlıklar altında toplanabilir:

- Osmanlı'nın hemen tüm kurumları Batı örneğine göre yeniden düzenlenebilir.

- Bu düzenlemede İslam uygarlığının büyük katkısı olacaktır.
- Din ve devlet işlerinin mutlak surette birbirinden ayrılması gerekir.
- Türk soyunun dünya tarihinde önemli bir yeri vardır. (Ali Suavi, "Türkçülük" akımının öncüleri arasında yer alır).
- Türkçeyi Osmanlıcadan ayırmak gerekir.
- Türkçede yabancı dilbilgisi kurallarının benimsenmesi yanlıştır.
- Alfabe sorunu bir din sorunu değil, dünyasal bir sorundur.
- Hutbeler Türkçe okunmalıdır.
- Kur'an-ı Kerim Türkçeye çevrilmelidir.
- Arapça-Farsça karışık bilim terimleri Türkçeleştirilmelidir.

İstanbul'da yayımlanan **"Muhbir"** (sonradan Londra'da da çıkardı), Paris'teki **"Ulûm"**, **"Republique"**, **"Bâb-ı âli"**; **"Lyon'da yayımladığı "Muvakkaten Ulûm Müşterilerine"**; Londra'da makaleleri yayımlanan **Hürriyet,** İstanbul'da **Vakit, Basiret, Müsavat, Ümran** gazetelerinde yıkılmaya yüz tutmuş Osmanlı düzeni için çözüm yolları önerdi. Ölümünden önce 127 kadar yapıtı olduğunu bildirmiş, ancak bunlardan çoğu yayımlanmamıştır. Türkiye'de Batı formlarında yayımlanan ilk ansiklopedi (Kâmûs-ul Ulûm vel-Maarif) onun tarafından yayımlandıysa da tamamlanamamıştır.

KLEANTİ SKALYERİ - AZİZ BEY KOMİTESİ...

II. Abdülhamit'i tahttan indirerek yerine V. Murat'ı geçirmeyi hedefleyen "Kleanti Skalyeri-Aziz Bey Komitesi" adlı gizli örgütün ortaya çıkarılması ve örgüt mensuplarının

cezalandırılmaları, Osmanlı tarihine "İkinci Çırağan Vakası" ya da "Kleanti Skalyeri-Aziz Bey Komitesi Vakası" adıyla geçti.

İlk "Çırağan Vakası"nda olaya karışanlardan başta Ali Suavi, bazıları öldürülmüş, bazıları tutuklanmıştı...

1878'deki "İkinci Çırağan Vakası" birincisinden beş ay kadar sonra meydana geldi... **II. Abdülhamit**'i devirip yerine **V. Murat**'ı geçirmek için kurulan gizli örgütün başında İstanbul'da Prodos Mason Locası Üstâdı-âzâm'ı Kleanti Skalyeri vardı. Kendisinin yardımcılığını ise, ikinci başkan sıfatıyla Evkaf Nezareti'nde muhasebeci olarak görev yapan Aziz Bey yürütüyordu. Gizli komitenin öteki üyelerinden başlıcaları Mâliye Mektûbî Kalemi'nden Muhtar Bey Hâriciye Nezaretinden Tevfik Bey, Şûrâ-yı Devlet'te görevli Ali Şefkati Bey gibi devlet hizmetlileriyle, V. Murat'm annesinin sadık cariyelerinden Nakşibent Kalfa, Valide Sultan'ın kahvecibaşısı **İbrahim Efendi, Seniha Sultan'ın** kethüdası **Hacı Bekir Efendi** gibi **V. Murat**'a yakın saray mensupları yer almışlardı.

II. Abdülhamit'in Zaptiye Nazırı Mehmet Arif Paşa, bir ihbar üzerine gizli komitenin varlığını öğrenir öğrenmez, bir baskınla bir gece içinde örgütün tüm mensuplarını yakalattı. Ancak, durumu sezen Kleanti Skalyeri ile Nakşibent Kalfa ve Ali Şefkati Bey yurt dışına kaçmayı başardılar. Örgüt üyeleri çeşitli sürgün cezalarına çarptırılarak İstanbul'dan uzaklaştılar.

Tabii, bu olay üzerine II. Abdülhamit, Çırağan Sarayı'nda göz hapsinde tutulan devrik padişah V. Murat'ın etrafındaki güvenlik önlemlerini bir kat daha arttırdı.

JÖNTÜRKLER
YENİ OSMANLILAR
GENÇ OSMANLILAR

"Jön Türk" ya da Fransızca yazılışıyla **"Jeunes-Turk"**ün anlamı, "Genç Türkler"... Ama sözcük, bu ve asıl anlamı ile değil, özellikle 1895'ten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda **II. Abdülhamit** yönetimine karşı gelişen muhalefet hareketine katılanlar anlamında kullanıldı.

Sözcüğün anlamının kapsamı giderek genişleyerek uluslararası bir nitelik kazandı ve çeşitli dillerde, **ülkeleri dışında rejim aleyhtarı muhalefet gruplarına "Jön Türkler"** denildi.

Osmanlılar'da kendilerine **"Jön Türkler"** denilenler, ülkeyi derinden sarsan birçok olayın baş aktörleri oldular. Ülkenin Meşrutiyet'e geçiş yapması, **Abdülhamit**'in 33 yıl süren mutlakiyet döneminin noktalanarak tahttan indirilmesi doğrudan Jön Türkler'in eseri olarak kabul edilebilir.

Osmanlılar'da muhalif gruplar 1876-1889 arasında çeşitli eylemlere giriştilerse de fazla etkili olamadılar. Ama, 1889'da **Mekteb-i Tıbbiye**'nin öncülüğünde atılan bir ilk adımla kurulan ve sonraları **"İttihat ve Terakki Cemiyeti"** adını alan **"İttihadı Osmani"** ilk etkin örgüt oldu. Önceleri sadece yüksekokullarda etkinlik gösteren örgüt, 1895'te patlak veren Ermeni olayları ertesinde açıkça eylemlere girişti. Ve imparatorluk kaderinde önemli roller oynamaya başladı. O dönemde Paris'te bulunan ünlü **İttihatçı Ahmet Rıza Bey**'le ilişkiye girilerek cemiyetin yurt dışında Paris merkezi

oluşturuldu. **"Meşveret"** adını taşıyan yayım organı da Paris'te yayınlanmaya başlandı. Cemiyetin ilk resmi yayın organı olan bu dergiden önce de Jön Türk dergisi olarak da nitelenebilecek dergiler çıkarılmıştı. Bunların arasında 1881'de Napoli'de yayımlanan ve uzun bir aranın ardından Londra'da basılan **"İstikbal"**, Cenevre'de çıkan **"Hikmet"**, **"Gencine-i Hayal"** ve **"Cüret"** sayılabilir.

Abdülhamit yönetimine karşı muhalefet giderek artıp sertleşince Saray, geniş bir tutuklama kampanyası açarak, İttihat ve Terakki'nin tüm önde gelenlerini derdest eyleyip o dönemde **"Fizan"** da denilen Trablusgarp'a sürgüne yolladı.

Ama Jön Türkler, sonraları **"Mizancı Murat Bey"** diye ünlenecek olan gazeteci Murat Bey aracılığıyla 1896'ya kadar yüksek düzeydeki devlet görevlileri arasında da kendilerine yandaş bulmuşlardı. Murat Bey, daha sonra Avrupa'ya kaçarak orada **"Mizan"** gazetesini çıkardı.

1896 ve 1897'deki darbe girişimleri önceden haber alınarak bastırıldı. Yurt içindeki İttihat ve Terakki örgütlerinin hemen hepsi dağıtıldı. Avrupa'ya kaçmış olanlar ise, orada çeşitli dergiler çıkartmakla yetinmek zorunda kaldılar.

1897'deki Türk-Yunan savaşında elde edilen başarıdan yararlanmak isteyen **II. Abdülhamit**, Jön Türkler ile uzlaşmak amacıyla başhafiye **Ahmet Celaleddin Paşa**'yı Avrupa'ya yolladı. O esnada aralarındaki bazı sorunlar nedeniyle Jön Türkler ikiye bölünmüş bulunuyordu. Bir kısmı başkanları **Mizancı Murat** ile birlikte padişahın affından yararlanarak Türkiye'ye döndüler. Jön Türkler'in Mısır Şubesi'ndekiler de **Ahmet Celaleddin Paşa**'nın önerisini kabul edip geri döndü.

Saray, Jön Türk hareketini dağıttığını sanırken, Avrupa'ya kaçanlar ile hareket giderek yeniden güçlendi. Bu kez. 1899'da II. Abdülhamit Jön Türkler ile yeniden pazarlığa

girişti. Yazı yazmamaları koşuluyla bir kısmını Avrupa'daki Türk elçiliklerinde görevlendirdi. Bu olay, hareket için ikinci bir duraklama evresi yarattı. Ancak, yine aynı yıl iki oğlu **Prens Sabahaddin** ve **Lütfullah Bey** ile birlikte Avrupa'ya kaçan **II. Abdülhamit**'in eniştesi **Damat Mahmut Celaleddin Paşa**'nın gelişi **İttihat Terakki** hareketini canlandırdı.

Bununla birlikte 1899'da Korfu ya da Brindisi'de bir kongre toplanması sadece teşebbüs aşamasında kaldı. 1902'de ise, ilk **Osmanlı Umum Muhalifin Kongresi** Damat **Mahmut Paşa** ve iki oğlunun girişimleriyle Paris'te toplandı. Kongrede iki büyük Jön Türk grubu arasında, rejimi devirmek için yabancı ülkelerden yardım isteyip istememek konusunda büyük anlaşmazlık ve tartışma çıktı. Yabancılardan yardım istenmesinden yana olanlar, azınlık temsilcilerinin de destek ve yönlendirmesiyle kongrede çoğunluğu kazandı ve Osmanlı'da darbe için İngiltere'den yardım istenmesi kararlaştırıldı. Gelgelelim, bu karar uygulama alanına geçirilemedi.

Ahmet Rıza Bey'in başını çektiği öteki grup, yani ihtilal için yabancı bir ülkeden yardıma gerek duymayanlar, "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti"ni kurdu. "Şûrâ-yı Ümmet" gazetesini çıkardı. 1906'da cemiyet yeniden örgütlendi. Bahaddin Şakir Bey'in önerisiyle propaganda tekniği geliştirildi, halka yönelik yayınlara başlandı, Ordu mensupları ile yakın ilişki kuruldu.

Buna karşılık Prens Sabahaddin çevresinde toplanan grup "Teşebbüs-ü Şahsî ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti"ni kurdu. "Terakki" gazetesi de onların yayın organı oldu. Aynı yıl, yurt içinde de "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" kuruldu. Bu örgüt daha çok subaylardan oluşmuştu. Kısa süre sonra Makedonya ve Selanik'te güçlenen örgüt yurt dışındaki iki büyük Jön Türk örgütü ile ilişki kurdu ve Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşti. 1907'de Ermeni Taşnaksütyun Ce-

miyeti'nin katılmasıyla Paris'te, ikinci kez muhalefet kongresi toplandı. Kongrede tüm muhalefet örgütlerini **II. Abdülhamit**'in tahttan indirilmesi ve **Kânûn-u Esâsi**'nin yeniden yürürlüğe konulması için ortak eylem kararı aldılar.

Bu sırada **Rus Çarı Nikolay** ile **İngiltere Kralı VII. Edward**'ın buluşarak dünya sorunlarını görüşmeleri ve bu arada Makedonya sorununa da değinmeleri, Rumeli'deki subayları harekete geçirdi. Makedonya'nın Osmanlı ülkesinden ayrılacağı, padişahın da oldu bitti karşısında suskun kalacağından korkan İttihatçı subaylar Meşrutiyet'e dönülmesi için dağa çıktılar.

Olaylar, 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle sonuçlandı...

İTTİHAT-TERAKKİ VE 31 MART VAKASI

İttihat ve Terakki kısa adıyla bilinen bu siyasal kuruluş, 21 Mayıs 1889'da **"İttihad-ı Osmânî Cemiyeti"** ve **"Terakki Cemiyeti", "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti"** adlarını da kullanarak oluşturuldu.

Amacı, Kânûn-u Esasi'nin (Anayasa) yeniden yürürlüğe konması ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasını sağlamak olan gizli bir dernek niteliğindeydi. Kısa zaman içerisinde yurt içinde ve dışında teşkilatını genişletti. Jön Türkler'in Paris grubu ile birleşti. 1895'te ilk yurtiçi varlığını **"Ermeni olayları"** münasebetiyle duyurdu.

Bunun üzerine yapılan kovuşturma sonucu **Dr. Abdullah Cevdet, Dr. İshak Sükuti, Dr. İbrahim Temo, Tunalı Hilmi, Dr. Âkil Muhtar** gibi kimi faal üyeler yurt dışına kaçtılar. Kaçamayanlar da çeşitli yerlere sürüldüler.

1897'de Cemiyetin Cenevre ve Kahire şubeleri faaliyete geçtikleri gibi, Rumeli kesiminde de teşkilatlanma hız kazandı. Sadece Tiran'da 9 olmak üzere Köstence, Dobruca, Kızanlık, Vidin ve İşkodra'da 1899 yılına kadar birçok şube açıldı. Cemiyet bu dönemde batı dünyasına kendisini Jön Türkler'in temsilcisi olarak tanıtıyordu.

Ahmet Rıza Bey, 1899'da **La Haye Terki Teslihat (Silah Bırakma) Kongresi'nde, Kristiyana Kongresi**'nde ve 1900'de Paris Sergisi Milletlerarası Basın Konferansı'na bu sıfatla katılarak demeç ve muhtıralar verdi. Cemiyetin yurt içinde ve dışında da yayın faaliyeti de oldukça güçlüydü.

İzmir'de **Hizmet, Saadet** ve **Ahenk;** İstanbul'da **Şûrâ-yı Ümmet, Meşveret;** Cenevre'de **Osmanlı İçtihat; Kahire'de**

Kânûn-u Esâsî, Basiretül Şark, Hak gazeteleri cemiyetin fikirlerini yaymakta, **II. Abdülhamit** yönetimini eleştirmekteydi. Ancak Meşrutiyet düzeninin uygulama metotları konusunda cemiyetteki düşünürlerin görüşleri birbirinden ayrı iki noktada toplanıyordu. Bu görüş ayrılığı 4 Şubat 1902'deki **Paris Birinci Jön Türk Kongresi**'nde ortaya çıktı. Ve cemiyeti ikiye böldü. Prens Sabahaddin, **"Teşebbüs-ü Şahsî ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti"**ni kurarak birlikten ayrıldı. Ahmet Rızaya oy verenleri de **"Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti"**nde toplandılar. Ancak, **Taşnaksütyun** fırkası temsilcisinin araya girmesiyle, **II. Abdülhamit**'e karşı ortak bir mücadele programı yapmak üzere ikinci kongrenin toplanmasına gidildi.

MUHALİFİN KONGRESİ...

Paris'te 27-28-29 Aralık 1907'de yapılan ve **"Muhalifin Kongresi"** adıyla anılan bu kongreye fiilen **İttihat ve Terakki** ile Sabahaddin Bey'in **"Teşebbüs-ü Şahsî ve Âdem-i Merkeziyet"** cemiyetleri ve **Ermeni Taşnak Komitesi** katıldı. Türklerden **Sabahaddin** ve **Ahmet Rıza** beyler, Ermenilerden **Malumyan Efendi** birer gün başkanlık ettiler. Kongrede muhalifler arasmda birlik olmaması felaketlere sebep olarak gösterildi.

Toplantının üçüncü günü yayımlanan beyannamede herkesin, özellikle Müslümanların **Abdülhamit**'in istibdadından zarar gördüğü belirtildi; bu kötü yönetimdeki sorumluluğun Müslümanlar üzerine yüklenmesinden yakınıldı. Ayrıca milletin maddî ve manevî bütün varlıklarının eritildiği, insanların gözleri açılır korkusuyla eğitimin körletildiği açıklanarak, basının esaret altında, ülkenin sefalet içinde olduğu ileri sürüldü.

Aynı beyannamede **Abdülhamit**'in dış siyaseti tenkit edildi; ıslahatın zamanında yapılmadığı öne sürülerek çıkan ayaklanmalar haklı gösterilmeye çalışıldı. Bunun dışında kongre ihtilalci bir havaya bürünerek şu kararlara vardı:

- İran Mebusan Meclisi'ne bir dostluk telgrafı çekilmesi;
- Osmanlı ülkesi içinde teşkilâtı olan cemiyetlerin gizli ve sürekli bir karma yürütme komitesi kurmaları;
- Makedonya'daki çetelerin halka ilişmeden sadece hükümet aleyhine çalışmaya çağrılması;
- Siyasal tutuklulara sevgi selâmı gönderilmesi;
- Davaya ihanet edenlerin ikinci maddede anılan komite tarafından cezalandırılması;
- İhtilalci yayınlar yapılması;
- Gelecek kongrenin 1908'de toplanması...

OSMANLI HÜRRİYET CEMİYETİ...

Bu arada, Selanik'te kurulmuş olan (1906) **Osmanlı Hürriyet Cemiyeti,** öncekilerden farklı bir programı gerçekleştirmek amacını güdüyordu. **İsmail Canbolat** ile **Mithat Şükrü**'nün **(Bleda)** evlerinde gizli toplantılar yapan cemiyet mensuplarına göre, memleketin iç işlerine yabancı devletlerin karışması -örneğin Rusların Bulgarları koruması vb.- reddedilecek ve ordu içinden taraftar kazanılacaktı. **Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin** kurucuları şunlardı: **Selanik Askerî Rüşdiyesi Müdürü Bursalı Mehmet Tahir, Öğretmen Yüzbaşı Naki, PTT Başkâtibi Talat (Paşa), İdadi Öğretmeni Mithat Şükrü, Rahmi, Yüzbaşı Ömer Naci (Eldeniz), Yaver Kazım Nami (Duru), Teğmen İsmail Canbulat, Yüzbaşı İsmail Hakkı, Süleyman Fehmi.**

Bu cemiyet, bir yıl sonra, 1907'de **Terakki ve İttihat** Cemiyeti Paris şubesi ile birleşme kararı aldı. Ve de kendisini ilk **"merkez-i umûmî"** olarak cemiyete kabul ettirdi.

Bu birleşmelerden sonra **İttihat ve Terakki Cemiyeti** Rumeli'de hızlı bir eyleme geçti. Bir yandan **(Enver Bey** Tikveş yöresinde **Niyazi** ve **Eyüp** Beyler Resne ve Ohri'de; **Selahaddin** ve **Hasan Tosun Beyler** Arnavutluk'ta Hürriyet taburları kuran cemiyet öte yandan üç vilayetteki İngiliz, Avusturya, Rus, Fransız ve İtalyan konsolosluklarına bir ültimatom vererek bu vilâyetlere yabancı vali tayin etmelerini engelledi...

Abdülhamit, Resne devrimcilerini sindirmek amacıyla Rumeli'deki askeri birlikleri harekete geçirdiyse de, bunlar da Hürriyet ordusuna katıldılar.

Daha sonra İttihatçıları tenkil (ortadan kaldırmak) için **Birinci Ferik Şemsi Paşa** harekete geçti...

MANASTIRDA ŞEMSİ PAŞA SUİKASTİ

Şemsi Paşa, 7 Temmuz 1908'de Manastır'da telgrafhaneden çıkarken **Bigalı Âtıf (Kamçıl)** adlı bir mülazım tarafından tabancayla vurularak öldürüldü...

İstanbul'da sarayı ve **Abdülhamit**'i sarsan bu olay şöyle cereyan etti:

Öteden beri, Avrupa'daki etkinliklerinden bile fena halde kuşkulanan **II. Abdülhamit**, İttihatçıların (Jön Türklerin), şimdi neredeyse burnunun dibinde denilecek kadar ülke içine sokulup, meydan okuyarak harekete geçişlerini bir türlü içine sindiremeyip bu kez sorunu kökünden çözmeye karar verdi. Arnavutluk'ta sert tutum ve eylemleriyle ün yapmış olan fırka kumandanı **Şemsi Paşa**'yı, **"Bu meseleyi acilen ve mutlak surette temizleyeceksin!"** diyerek hemen Selanik yolu ile Manastır'a gönderdi.

Şemsi Paşa, kente gelir gelmez **Drahor** boyundaki bir otele yerleşti. Burayı karargâh gibi kullanarak sabahlara kadar çalıştı. Maiyetindeki kendilerine son derecede güvendiği adamlarıyla, önce İttihatçılığa bulaşmadıklarını tahmin ettiği zabitleri etrafına toplamak amacıyla tatlı sözler, vaatler ve de gerektiğinde nasihatlerle bazılarını kendi tarafına çekmeyi başardı. Yeterince güçlendiğine inanan paşa, İttihatçıları ortadan kaldırmak için ertesi gün düğmeye basmaya karar verdi. Ve durumdan kurmay subaylarını haberdar etti...

O sıralarda tam 26 yaşında genç bir zabit olan **Bigalı Atıf, Şemsi Paşa**'nın bu kararını bir şekilde öğrenmeyi başarmıştı. Âtıf, çok sıkı ve sadık bir İttihatçı idi... İttihat Te-

rakki için işin sarpa sarmakta olduğunu görüp **Şemsi Paşa**'nın ortadan kaldırılması kararına vardı. Bu kararı, tek başına almıştı...

Şemsi Paşa'yı ortadan kaldırmaya karar verdi... Bu işi 7 Temmuz 1908 salı günü yapacaktı...

Nitekim, o günün erken saatlerinde Manastır Fevkalade Kumandanı titrini taşıyan **Şemsi Paşa,** sarayla görüşmek üzere Manastır Telgrafhanesi'ne geldi.

Âtıf ise düzenleyeceği suikast için her türlü önlemi almış, **Şemsi Paşa**'yı telgrafhane binasının uygun bir yerinde beklemeye başlamıştı. Taşıdığı mülâzım üniforması dolayısıyla hiçbir kimse kendisinden en ufak bir kuşku duymamıştı...

Şemsi Paşa, İstanbul ile telgraf görüşmelerini yapıp Manastır telgrafhane binasından çıkarken, dış merdivenlere doğru ilk adımını atmıştı ki, bir rovelverden çıkan üç kurşun sesi, ortalığı birbirine kattı... *"Yandım Allah!"* diyen Şemsi Paşa, elini kurşunların isabet ettiği göğsüne götürüp merdivenlerin üzerine yığılırken, yanındaki bir yaveri de bacağından isabet alıp yere yığılmıştı...

Mülâzım Âtıf Efendi, soğukkanlı bir hareketle silahını kılıfına yerleştirdi... Kargaşa esnasına kimsenin dikkatini çekmemeye özen göstererek fazla aceleci olmayan adımlarla merdivenleri inip olay yerinden uzaklaştı... Ancak, Şemsi Paşa'nın korumalarından biri Paşa'yı Mülâzım Âtıf Efendi'nin vurduğunu anlamıştı. Bağırdı arkasından;

— *Dur, kaçma!..*

Âtıf Efendi, bu sesi duyar duymaz; yıldırım hızıyla, arkasından kurşun yağdırılmasına, hatta bu kurşunlardan birinin bir bacağını hafifçe yaralamasına rağmen kaçmaya başladı. Drahor Caddesi'ne sapıp gözden kaybolarak doğruca en yakın arkadaşının Eğrikaş Camii Sokağı'nda bulunan evine girip saklandı.

Ertesi gün de buradan ayrılarak önce Cinka Sokağı'ndaki bir eve, oradan da Selanik'e gitmek üzere Manastır'dan ayrıldı.

Manastır adamakıllı birbirine girmişti. Yaşanan olağanüstü panik havası herkesi yıldırmıştı. Bundan yararlanan İttihatçılar faaliyetlerini artırarak sürdürüyorlardı.

Manastırda hürriyet savaşı yapmak için dağa çıkanların sayısı günden güne artıyordu.

Firzovik'te halk, meydana toplanarak hürriyet ve Meşrutiyet için padişahın askerleri önünde "Besa" diye 20 Temmuz 1908'de yemin ettiler. Öte yandan Manastır'm hemen bütün sokaklarında II. Abdülhamit yönetiminin meşru olmadığı yolunda bildiriler asıldı. Sonunda cemiyet Manastır, Selanik ve öteki Rumeli şehirlerinde hürriyetin ilanına karar aldı ve 23 Temmuz 1908'de bu karar II. Abdülhamit'e bildirildi. Meşrutiyet (İkinci) ilan edilmişti.

II. Abdülhamit'in durumu kabul etmekten başka yapabileceği hiçbir şey kalmamıştı.

24 Temmuz'da Saray'dan tüm vilayetlere gönderilen İrâde ile Kânûn-u Esâsî yürürlüğe kondu ve 17 Aralık 1908 perşembe günü İkinci Meşrutiyet Meclisi, törenle açıldı.

İkinci Meşrutiyet'in ilanının ardından "Terakki ve İttihat Cemiyeti" adını "İttihat ve Terakki" şeklinde kullanmaya başladı. Selanik'ten bir grup, hükümeti gözetlemek ve denetlemek amacıyla İstanbul'a geldi. Adları uzun süre gizli tutulan bu grupta şunlar yer almıştı: Ahmet Rıza, Talat (Paşa), Hayri, Hüseyin, Kadri, Mithat Şükrü (Bleda), Habip, Enver (Paşa), İsmail Hakkı, Dr. Bahattin Şakir ve Dr. Nâzım...

Meclis'in açılmasından sonra İttihatçılar bütün ülkede iktidara tam anlamıyla hâkim oldular. Ancak, Hüseyin Cahit'in (Yalçın) bir makalesinde belirttiği gibi, "... rütbesiz, nişansız, şan ve şöhretsiz bir gencin vezâret unvanıyla sad-

razamlığa çıkması...", **"bir posta başkâtibi olsun Talat sadrazam ilan edilemezdi... o", " ...eğer böyle bir şey olsaydı memlekette mutlaka anarşi çıkardı..."** gerekçeleri, **İttihat ve Terakki Fırkası** mensuplarının kabineye girememelerine sebep oldu. İktidar, görünüşte **Sait Paşa** hükümetine bırakıldı.

Zamanla iktidar yüzünden **"Saray", "Babıâli"** ve **"Cemiyet"** üçlüsü arasında sık sık çatışmalar çıktı.

Ancak, İttihat ve Terakki özellikle ordu mensupları arasında büyük destek alıyordu. Nitekim Meşrutiyet ilan edildikten hemen sonra İstanbul'a gelip yerleşen İttihat ve Terakki önde gelenleri, İstanbul'daki ordu birliklerine şu yeminin ettirilmesini sağladılar:

"Sevgili padişahımızın sadık teb'alarına bağışladıkları Kânûn-u Esâsi kurallarına ömrüm boyunca bağlı kalacağıma ve 32 yıl önce bazı rezil kişilerin ihanetiyle kaldırıldığı gibi, ileride Allah korusun, böyle bir durum ortaya çıktığı takdirde, vatanın bağımsızlığını koruma uğrunda kanımın son damlası çıkıncaya kadar Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetine yardım edeceğime bize bu lütfü veren sevgili padişahımız efendimize, din, millet ve vatanıma büyük bağlılıkla ve köle gibi hizmet edeceğime ırz ve namusum üzerine, sânı yüce Kur'an'a elimi sürerek yemin ederim, vallahi, billahi..."

Saray, Babıâli ve İttihat Terakki arasındaki ilk ciddi anlaşmazlık Harbiye ve Bahriye nazırlıklarının kim tarafından tayin edileceği meselesinden çıktı. 6 Ağustos 1908'de bu yüzden **Sait Paşa** istifa etti yerine **Kâmil Paşa** Sadrazam oldu. Sadrazam Kâmil Paşa'nın başta gelen özelliği, aşırı bir İngiliz hayranı oluşuydu. Nitekim İngiliz Büyükelçiliği çevirmeni **Fitzmaurice** bile onu, *"Kâmil Paşa çılgınlık derecesinde bir İngiliz yandaşı"* diye tanımlıyordu. II. Abdülhamit onu sadrazamlığa getirdiğinde, hiçbir uluslararası davranışta yeri olmayan bir usulle İngiltere padişaha kutlama mesajı

yollamıştı. Kâmil Paşa'nın ilk sadâret günlerinde İttihat Terakki, Babıâli ile işbirliği yaparak iktidarın Saray'ın eline geçmesini önledi. Ve İttihat Terakki önde gelenleri ülke yönetiminde faal bir görev almadan **"Meşrutiyet'in bekçiliği"**ni sürdürdüler. Kâmil Paşa, yayımlanan programında eski rejimin anayasaya aykırı bazı kanunlarını değiştireceğini ve her alanda ıslahat yapılacağını vaat etti. İmparatorluk, çağdaş bir merkezî devlet haline getirilecekti. Ancak, evdeki hesap çarşıya uymadı, beklenmeyen olaylar cereyan etti. Şöyle ki:

5 Ekim 1908: Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti.

6 Ekim 1908: Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i ilhak etti.

6 Ekim 1908: Girit, Yunanistan'a katıldığını ilan etti.

Dışarıda durum böyle iken içeride de hiç de **"hoş"** değildi...

Balkan krizi bir yanda iken içerde bir grup gerici bir tür ayaklanma provası yaparak şeriat istedi. Taşkışlada'da Hassa Ordusu'ndan iki alay başkaldırdı. Ayaklanmalar bastırıldı, ama **Kâmil Paşa** ile cemiyetin arası adamakıllı açıldı.

1909 Şubat ayına girilirken, Kâmil Paşa İttihatçıların başkentteki gücünü ve yönetim üzerindeki etkisini kırmaya yönelik girişimlerini yoğunlaştırdı.

İttihatçıların padişahı tahttan indirmeyi planladıklarına ilişkin söylentiler çıkardı. İttihat ve Terakki, bunu kesinlikle reddederek bu konuda 12 Şubat 1909'da bir de bildiri yayımlayarak şöyle dedi:

"Son gelen ajans telgraflarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin padişahı tahtından indirerek Yusuf İzzettin Efendi'yi çıkartmaya giriştiği bildiriliyor. Bazı yabancı gazeteler de bu konuda Harbiye ve Bahriye nazırları Rıza ve Arif paşaların birlikte olduklarını söyleyerek, bu nedenle görevlerinden alındıklarını yazıyor. Kamuoyunun en heyecanlı anlarında, vatanın selâmetini sağlamak

için son derece soğukkanlılık gösteren cemiyetimiz, eski dönemde istibdata karşı düzenlediği ihtilal bildirilerinde veraset yönetiminin korunmasını kabul ettiği gibi, bundan beş ay önce Selanik'te vilâyetlerin mebuslarından oluşan kongrede yeni Meşrutiyet rejimimize uygun olarak düzenlediği yönetmelikte de, Anayasa'ya bağlı kaldıkça padişahın hayat ve haklarını koruyacağımızı söyleyip kanıtlamış olduğundan, kimbilir ne mel'ûn amaçlara dayanan, insanlığın ve Osmanlılığın düşmanı olan bazı sefiller tarafından çıkartılan haberleri kesinlikle ve büyük şiddetle red ve tekzip ederiz."

Daha sonra, **Sadrazam Kâmil Paşa** da İttihatçıları destekleyen demeçler verdi.

Ancak, gerek bu tutarsızlığı, gerekse Meclis'e danışmadan, kendisine taraftar bulmaya gerek duymadan, kabineye de hiç bilgi vermeden bazı nazırları değiştirmesi, **Abdülhamid**'le anlaşmaya çalıştığı izleniminin uyanması, Meclis'in **Kâmil Paşa**'ya karşı cephe almasına yol açtı...

Sonunda 14 Şubat 1909 cumartesi günü, Türk siyasî tarihinde ilk olarak **"güvenoyu ile"** Kâmil Paşa kabinesi düşürüldü. Sadrazamlığa **Hüseyin Hilmi Paşa** getirildi.

İktidar düzeyindeki sürtüşme-çekişme devam ederken, genel huzursuzluk da bir hayli yaygınlaşmıştı. Meşrutiyet döneminin siyasal sorunları, geniş kesimleri etkileyen bir hoşnutsuzluk davası yaratmıştı. Öte yandan **"Serbestî"**, **"Mizan"**, **"İkdam"**, **"Volkan"** gibi yayın organları **İttihat** ve **Terakki** politikasına son derece ağır ve sert eleştiriler yöneltiyorlardı.

Eleştirilerin en önemlisi ve yoğunu, İttihatçıların sürdürdüğü, **"perde arkasından denetim"** yöntem ve yoluyla iktidarı yönlendirme politikasını hedef alıyordu.

İttihat ve Terakki'nin yöneticileri kendilerini sorumlu kılan, ne Meclis ne de başka bir güç tarafından denetlenebilen gizli bir kuvvet olmaktan çıkması, Meşrutiyet anlayış ve

dönemine uygun düşmeyen bu yapısını bırakması isteniyordu.

Oysa İttihat ve Terakki'in **"Meşrutiyeti"** denilen bu yeni dönemde izleyeceği **"amansız politika"**nın ne olduğunu yasama meclisinin açılmasına on beş gün kala, 2 Aralık 1908'de koyduğu bir eylemle belli etmişti. O gün, Abdülhamit'in eski yaver ve sadık hafiyelerinden **İsmail Mahir Paşa** sahte bir davet ile Harbiye Nezareti'ne çağrılmış ve yolda iken çapraz ateşe tutularak faili meçhul bir cinayete kurban gitmişti!.. Artık Meclis açılmış Meşrutiyet denilen **"yeni dönem"** başlamış, İttihat ve Terakki **"perdenin ardındaki güç"** olmayı bırakmalıdır tartışması yapılıyordu. Gelgelelim, İttihatçıların kendilerine özgü **"terör"**, **"yıldırma"**, **"komitacılık"** gibi yöntemleri terk etmeye hiç mi hiç niyeti yoktu. Tabii bu durum onlara karşı yükselen eleştiri ve tepkileri daha da yoğunlaştırıp şiddetlendirecekti.

YOBAZLAR SAHNEYE ÇIKIYOR...

Meşrutiyet rejimine yönelik ilk karşı eylemi **"hürriyetin ilan edilmesi"**nin üzerinden daha üç ay bile geçmeden bazı yobazlar başlatmışlardı...

7 Ekim 1908'de **Kör Mehmet** (ya da Kör Ali) adını taşıyan bir vaizin Fatih Camii'nde vaaz verirken Meclis-i Mebusan ve Kânûn-u Esâsî'yi kötüleyerek cemaati kışkırtması sonucu ilk "olay" meydana gelmişti... Vaiz, **"hürriyet** ve **müsavat"** düşüncesinin anlamsız olduğunu, şeriata dönülmesi gerektiğini öne sürmüştü.

İleride kimi tarihçilerin **"31 Mart gerici ayaklanmasının provası"** diye niteledikleri bu olayda, silahlanarak Yıldız Sarayı'na giden çoğu sarıklı, cüppeli, şalvarlı kalabalık yolda karşılaştıkları sadrazam ile şeyhülislama bile saldırmaya yeltendiler. Adlarının **Kör Ali** (ya da kör Mehmet) ve **İsmail**

Hakkı olduğu bildirilen iki elebaşı, olayın ardından tutuklandı.

Ancak, ortada çok **"manidar"** bir durum vardı:

Yıldız Sarayı'nda güvenlik güçleri bu olaya hiç **"ses çıkarmamış"**tı!..

Aynı gün İstanbul basınına saraydan gönderilen bildiride ise şöyle denilmişti:

"Bazı vatan hainlerinin ülkede mutlakıyet rejimini geri getirmek düşüncesinde olduklarına ilişkin birtakım söylentiler duyulmakta olduğundan derin soruşturma ve yansız işlemlerle gerçeğin ortaya çıkarılmasının ve kışkırtıcıların her kim olursa cezalandırılması padişah tarafından sadrazam paşaya duyurulmuştur."

Bildirinin **Abdülhamit**'in olayda parmağı bulunabileceği izlenimini uyandırıyordu.

Kimi yobaz kesimlerin İttihatçılara cephe alışları daha sürecekti. Ancak, ulema bir **"bütün"** halinde davranıyordu. Kör Ali ya da Kör Mehmet olayı gibi gerici, istibdat düzeninden yana hareketlere katılanları vardı. Ama, asıl etkili kesim, medrese, yani ilmiye öğrencileri (mollalar) idi. O döneme kadar tüm İstanbul doğumlular gibi askerlik görevinden muaf tutulup askere alınmayan ilmiye öğrencilerinin askere alınmaları kararlaştırılınca, bunlar gazetelere mektuplar yağdırarak, mitingler düzenleyerek protestolara girişmişlerdi.

DERVİŞ VAHDETİ DENİLEN KİŞİ...

Uzun yıllar memuriyet yaptıktan sonra birtakım derneklere girip çıkan, hatta bir ara İttihat ve Terakki'ye de katılma girişiminde bulunan, ama isteği geri çevrilen **"Derviş Vahdeti"** isimli zat, 11 Aralık 1908'de **"Volkan"** adlı bir gazete yayımlamaya başladı. Derviş Vahdeti'nin bu gazetesi

sıradan bir gerici-tutucu-bağnaz bir yayın organı olmayıp hayli ilginç bir çizgisi vardı. İlk planda İslamcı bir yol izleyen, ancak tıptaki yeni buluşlardan, **Emile Zola, Charles Darwin** gibi isimlerden, Batılı pozitivist bilginlerden de söz eden anlaşılması zor niteliğe sahip bir dergiydi. Dış politikaya ilişkin görüş ve düşüncelerinde ise mutlak bir İngiliz yandaşı oluşuydu. Savunduğu İslamî görüşleri; İngilizler'in Müslüman tebasının hükümetine olan bağlılığını sarsmayacak biçimde ortaya koyacağını yazıyordu. İslamcıydı, ancak "Hürriyetçi" olduğunu da belirtiyor, Kânûn-u Esasi düzeninden yana tavır alıyordu. Evrensel barıştan, bilimdeki yeni buluş ve çağdaşlaşmadan söz ediyor, üfürükçü hocalara karşı diplomalı tıp hekimlerini savunuyordu.

Ancak, olayların akışı bakımından **"Volkan"** gazetesinin özelliği, kuşkusuz İttihat ve Terakki'ye karşı tutumu ve Prens Sabahaddin'e aşırı yakınlık duymasıydı. Derviş Vahdeti, en sonunda kendi cemiyetini **"İttihad-ı Muhammedi"** adıyla kurdu. Ve bu cemiyet kısa sürede gelişerek çok sayıda yandaş bulmayı başardı. **"Volkan"** gazetesinin tirajı da o dönem için çok yüksek bir rakam sayılan 7-8 binlere ulaştı...

Derviş Vahdeti ile ilgili dikkat çekici bir nokta da, **II. Abdülhamit**'in ondan yararlanmayı düşünüp İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne zaman zaman para vermesiydi.

Padişah, tüm muhalefet organları arasında kendisine kişisel olarak sataşmayan tek organ olan Volkan'ın bu durumunu değerlendirmişti. Ayrıca Volkan'ın İttihatçılara büyük yararı dokunan **"Masonlar"**a karşı olması ve İslamiyet'i öne çıkararak, aynı zamanda **"Halife"** olan **II. Abdülhamit**'in konumunu da dolaylı olarak sağlamlaştırması sultanı hoşnut etmiş olmalıydı.

İleriki günlerde Derviş Vahdeti'nin "Volkan" gazetesi ve "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti", "31 Mart Vakası"nda çok önemli roller oynayacaktı...

ALAYLI - MEKTEPLİ KAVGASI...

23 Temmuz 1908'de "Hürriyetin İlanı" ile birlikte orduya egemen olan **"Harbiye Mektebi mezunu subaylar"**ın ilk giriştiği işlerden biri, **"alaylı"** yani er ve erbaşlıktan yetişme subaylarla uğraşmak oldu. Bunları hem sayıca hem de etki bakımından geriletip etkisizleştirmek istiyorlardı. Başlayan tasfiye, sadece bu tasfiyenin kurbanı olan alaylı subayların değil, ileride subay olmayı düşleyenlerin de tepkisine yol açtı.

Er ve erbaşları rahatsız eden bir başka girişimi de İttihatçıların orduya getirmek istedikleri **"Prusya modeli"** katı disiplin ve sıklaştırılan ağır talimlerdi.

Ordu içindeki bir başka önemli sorun, Meşrutiyet öncesinde küçük rütbeli genç subayların kıdemli komutanlara rağmen eylemlerde bulunup ön plana çıkmış olmalarından kaynaklanıyordu. Bir bakıma ordu içindeki hiyerarşinin tartışılmazlığı zedelenmişti. Bu, **"gerekirse ayaklanma"** yoluna askerlerin daha kolay kayabilmeleri anlamına da geliyordu ki ileride, 31 Mart Vakası'nda ayaklanan askerlerin gözlerini kırpmadan subaylarını vurmalarında, ortalığı kasıp kavurmalarında herhalde bu âmilin azımsanamayacak bir rolü vardı.

Tasfiye edilmiş alaylı subayların ayaklanma için önemli bir potansiyel meydana getirmeleri, aslında beklenebilecek, hesaplanabilecek bir olaydı.

Belirli bir siyasal görüş taşımayanlar da, sırf intikam içgüdüsüyle, **"mekteplileri vurmak"** için böylesi bir harekette yer almaları doğaldı...

31 Mart 1909 (Miladi takvime göre; **12 Nisan 1909**) tarihi yaklaşırken **Derviş Vahdeti**'nin **"Volkan"**ı İttihat Terakki'nin yönetimini çok ağır ve hakaretamiz bir şekilde niteliyerek, onların iktidarına **"Şeytanlar devri"** diyordu...

Derviş Vahdeti, saldırı dozajını her gün biraz daha artıran kışkırtma dolu yazılarında halkı açıktan açığa ayaklanmaya çağırıyor, İttihat Terakkiçilere **"Rumeli Eşkıyası"** diyordu...

Giderek kızışan ortamda **"Serbesti"** gazetesinin başyazarı **Hasan Fehmi**'nin öldürülmesi, tansiyonu bir kat daha yükseltti.

TÜRKİYE'DE İLK BASIN ŞEHİDİ...

Hasan Fehmi, Mekteb-i Mülkiye'yi (SBF) bitirdikten sonra Jön Türkler ile birlikte Paris'e gitmiş, daha sonra yaşamını Mısır'da sürdürmüş bir istibdat muhalifiydi. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a gelerek Mevlânâzade Rıfat'ın yönetimindeki "**Serbesti**" gazetesinde başyazılar kaleme almaya başladı. İttihatçıları ağır biçimde eleştiren bu yazılarını, çeşitli baskı ve tehditlere rağmen sürdürünce **5 Nisan 1909** akşamı üç arkadaşı ile birlikte Galata Köprüsü'nden geçerken kurşunlanarak katledildi. Ertesi gün yayımlanan **"Serbesti"** gazetesinin birinci sayfasında sadece **"basın özgürlüğünün Türkiye'deki ilk kurbanı"** Hasan Fehmi'nin katledilişi haberine yer verildi.

Hasan Fehmi'nin öldürülüşünün ardından, Babıâli'de ve Meclis önünde Darülfünun (üniversite) öğrencilerinin öncülüğünde gösteriler düzenlendi. Muhalefet gazeteleri ise iktidara ateş püskürüyorlardı. Nitekim, 8 Nisan 1909 tarihinde yayımlanan "Serbesti" gazetesinde aynen şu satırlara yer verildi:

"Vatan, bu hainlerin istibdat pençesinden kurtarılmalıdır..."

Bu cümlenin ardından, gazete İttihat Terakki'ye yüklenmeyi sürdürüyordu:

"İstibdat bir merkezden kalktı, çok merkezli...

Ey milletin tercümanı olan basın, çalışınız; vatanı istibdat pençesinin kuvve-i muharibesinden kurtarınız!.."

Muhalefet, topyekûn galeyan içerisindeydi.

Hasan Fehmi'nin gövde gösterisi şeklinde geçen cenaze töreninden sonra Mecliste iktidar ve muhalefet birbirine girdi. Muhalefet, katillerin bulunmalarını isteyen bir genso-ruyu gündeme aldırtmaya çalışıyor. Meclis Başkanı **İttihatçı Ahmet Rıza Bey** bunu hep on gün sonrasının gündemine koyuyordu.

İşte o sırada, birkaç gün sonra patlayacak olaylar (31 Mart ayaklanması) düşünüldüğünde çok manidar olan şu sözleri sarf etti:

— *Öbür cumartesi mi?.. O vakte kadar neler olmaz!..*

Bu sırada bazı gazeteler ve örgütler memlekette esen gergin havayı yumuşatma girişimlerinde bulundular.

"İkdam" gazetesi, karma hükümet (koalisyon) önerdi... "Yeni Gazete" ise iktidar-muhalefet arasında iki aylık bir mütareke yapılması önerisini ortaya attı...

Bütün bu olaylar cereyan edip dururken Ahmet Rıza, Talat, Cavit ve Enver gibi İttihatçılar ülkede önemli roller oynadılar. 14 Şubat 1909'da Kâmil Paşa'nın düşürülmesi, Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadrazam oluşu ise gerek Mecliste çok az üyesi bulunan Ahrar Fıkrası, gerekse İttihat ve Terakki aleyhtarları için büyük bir yenilgi oldu. Muhalefet, İttihatçılar aleyhindeki tutumunu daha da sertleştirdi. Gericiler, 1909 yılı nisan ayının ortalarına yaklaşılırken Meclis'te tutucu bazı mebuslar ve ordunun erat ve alaylı kısmında kendilerine taraftar bulmayı başarmışlardı...

Ortam hazırdı...

31 MART 1909 (Rûmî)
ya da
12 NİSAN 1909 (Milâdî)

13 Nisan (31 Mart) 1909 salı sabahı çıkan gazeteterde, çeşitli muhalif kesimleri harekete geçirmeye teşvik eden ya da "bir şeyler olacağı" yolunda açık-gizli imâlarda bulunan yazı ve haberler çoğunluktaydı...

"Serbesti" gazetesinde Mevlânâzade Rıfat, İttihat ve Terakkiye ağır saldırılarda bulunarak, bu cemiyet sayesinde "bir tek ilerleme kaydedilmediğini" öne sürüyordu. Mevlânâzade'ye göre kabahat sadece "cibiliyetlerinin gereği olan vahşiliği" yapan İttihatçılarda değil, onları bir "şecere-i habise" gibi koparıp atamayan Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'daydı.

Mevlânâzade, koparılacak "habis"i belirtirken, başka bir gazete de bu "koparma" işini yapacaklara sesleniyordu. 1895'lerde Avrupa'daki İttihatçılar'ın önde gelenleri arasında yer alırken Saray'la anlaşıp (ya da saraydan para alıp) "dönen" Murat Bey'in (Mizancı Murat) "Mizan" adlı gazetesi, "Ulemanın Suskunluğu" başlığıyla bir makale yayımlıyor, doğrudan din adamlarına sesleniyordu. **"Mizan"**, ulemaya **"Şeriatın size yüklediği yüce görevi yerine getirmiyorsunuz"** diye yükleniyordu. **"Mizan"** gazetesi şöyle yazıyordu:

"Bugün türlü namlar ile cemiyetler, fırkalar teşekkül etti. Her biri birer maksat ve gayeyi takip ediyor. Ve diğer fırkayı ezmek istiyor. Halk ise tektir. Birçok değildir. Neden bunların karşısına

çıkıp da haksız olanları hakka davet ve haksızlıktan men etmiyorsunuz?

Halk, ulemanın şeriate dayalı sözlerini büyük özenle dinler... Size yaraşır mı ki bu fırkaların ellerindeki hükümeti âciz ve âtıl bırakasanız?

Bir fırka askerin çıkaramayacağı bir fitneyi iki muhterem âlim söz ile çıkarabilir, çıkarıyor da..."

Bütün bu gelişmelerden sonra, Rûmî tarih ile 31 Mart 1909, Milâdî tarihle 13 Nisan 1909 salı günü, tarihe ileride **"31 Mart Vakası"** adıyla geçecek olan **"gerici ayaklanma"** başladı...

Bir süre önce Selanik'ten İstanbul'a "Meşrutiyet muhafızı" diye gönderilen ve şimdi İstanbul Teknik Üniversitesi'nin bazı fakültelerinin yer aldığı **"Taşkışla"**da bulunan **4. Avcı Taburu** erleri, nöbetçi subayları tutuklayıp hapsettiler. Ayaklanmacılar gece yarısından sonra Sultanahmet Meydanı'nda toplanıp, sabah çok erken saatlerde Ayasofya Camii'nin yanında bulunan (sonradan yandı) Meclis-i Mebusan binasına doğru kurşun ata ata ilerlediler. Bu ayaklanmanın üç elebaşı vardı: **İşkodralı Hamdi Çavuş, Bölük Emini Mehmet, Kamacı Ustası Arif.**

Ayaklanmaya katılan askerlerin arasmda halktan, softalardan (medrese öğrencileri) kişiler de vardı ve hepsini İttihad-ı Muhammedi önde gelenleri yönlendiriyordu...

Ayaklanma başlamıştı...

Kalabalığın bir ağızdan sık sık bağırarak tekrarladığı şuydu:

- *Şeriat isteriz!*
- *Meclis-i Mebusan istemeyiz!*
- *Dinsizlere ölüm!*
- *Gâvurlara ölüm!*

Ayaklanma bir anda sokağa egemen olmuştu. Ayrıca ne birtakım muhalefet önde gelenleri ortaya çıkıp işe el koyarak

olayın gerisini getiriyor ne de Meclis-i Mebusan herhangi bir varlık gösteriyordu.

Mebusların çoğu Meclis'e gelmedi. Gerçekten İttihatçı olan ve ayaklanma sırasında saklanmakla uğraşanlar dışında kalanlar da kendilerini olayların akışına bıraktılar.

Daha sonra Maarif Nazırlığı yapan Bağdat mebusu **İsmail Hakkı Bey**'in anlattığına göre, Meclis'te bir grup mebus, silahlı ayaklanmacıların, **"Bunları yapacak mısınız, yapmayacak mısınız? Cevap verin hele!"** diye önlerine uzattıkları istekleri okuyunca soğuk terler döküyorlardı.

Ayaklanmacıların başlıca istekleri şunlardı:

- Şeriatın tam olarak uygulanması!
- Hükümetin derhal değiştirilmesi!
- Sadrazam, Harbiye Nazırı, Hassa Nazırı Mahmut Muhtar Paşa, İkinci Fırka Kumandanı Cevad Paşa, Taşkışla Kumandanı Esat Bey görevlerinden alınsınlar!
- Meclis Başkanı Ahmet Rıza istifa etsin!
- Alaylı zabitler görevlerine geri verilsin!
- İttihatçıların önde gelenleri sürgüne gönderilsin!
- Ayaklanmaya katılan hiçbir neferin kılına bile dokunulmasın!

İş, her geçen saat biraz daha çığırından çıktı...

Adliye Nazırı Nâzım Paşa, Meclis'e gelirken Meclis Reisi ünlü İttihat-Terakici **Ahmet Rıza Bey** sanılarak kalbinden vurulup öldürüldü!

Lazıkiye Mebusu Emir Şefik Arslan Bey de benzer bir yanlışlık sonucu katledildi.

Sokaklarda ve Galata Köprüsü üzerinde rastlanılan genç mektepli zabitler de ayaklanmacılar tarafından öldürüldüler.

Bütün bunlar olup biterken mebuslar hâlâ kendi aralarında tartışıp duruyor, **Mustafa Efendi** gibi bazı mebuslar

"Gailenin def edilmesi için bunların dediklerini yapmalıyız!" şeklinde konuşmak zorunda kalıyorlardı...

Olay, aşırı dinci çevrelerin kışkırtıp destekledikleri, fiilen de katıldıkları bir **"irtica"** olayı niteliğini taşımakla birlikte, dönemin tüm dinci çevrelerinin bu olay içerisinde yer almadıkları da görülüyordu. Nitekim, **"Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye"** adlı bir kuruluş, ayaklanmanın üçüncü günü, 15 Nisan 1909'da yayımladığı bildiride, ayaklanmaya katılmadığını deklare ederek şöyle diyordu:

"Mebusan-ı Kiram Heyet-i Muhteremesi'yle Millet-i Necibeyi Osmaniyye'ye Mebusan-ı kiramdan bazılarının emniyeti hayatiyelerince endişeye düşerek istifa etmek niyetinde bulundukları ve ahalimizce istibdadın avdetinden korkulmaya başlandığı hakkında bazı hissiyat ve istilaat hâsıl olduğu anlaşıldığından meşveret ve Meşrutiyetin Şer'i Şerifi Amed'i ahkâmına kat'iyyen muvafık olunduğundan zerre kadar tereddüdü olmayan ve devr-i istibdatta kütübü İslamiyetimizin külhanlarında yakıldığını henüz unutmayan Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye'nin ahkâm-ı şer'iyyeye hadim olacak Meclis-i Mebusanımızın meşrûiyet-i meşrutamızın muhafazası uğrunda bütün efradıyla son dereceye kadar sarfı mesaiye azmetmiş olduğu ve Meşrutiyetin muhafazası için bezi-i hayat etmeyi bir fariza-i diniyye bildiği cihetle bugüne kadar istifa edenler veya firara tesaddi etmek suretiyle müstafi addolunacaklarından maada müslim ve gayr-i müslim mebusân-ı kirama ulemanın ve bütün milletin itimadı berkemâl olup badehu istifaya teşebbüs edenler hain-i vatan addedilecekleri cihetle cümlesinin kemâl-i hakkaniyyet ve adalet ve istikamet dairesinde ifa-yı vazifeye müdâvemetleri ve tevkifat-ı Rabbüniyye'yı mazhariyetleri hususunda kemâl-i hulûs-u kalb ile dergâh-ı icâbet-i Rabb-ı Müteal'e refi nidâyı tazarru edilmekte olduğu ve rûhâniyet-i Muhammediyye'ye müstedinden bütün millet zahirimiz bulunduğu arz ve beyân olunur.

Şanlı asker evlâdlarımızdan da ricamız şudur ki, sükûnet ve itaatleri muhafaza ederek ulema-yı şeriatin nasihatleriyle âmil olsunlar ki, Cenâb-ı Hak da vatanımıza selâmet ve dünya ve âhirette cümlemize saadet ihsan buyursun.

2 Nisan 1327 (15 Nisan 1909)"

Ayaklanmanın tutarlı, hedefleri hesaplanıp belirlenmiş, kendi içinde bir bütünlük içeren, üstelik bir önder kadrosuna sahip olmadığı anlaşılıyordu.

Ayaklanmacıların sıraladıkları **"istekler"** boyuna değişip duruyordu.

Bütün bu değişip duran istek ve tehditler altında, Berat mebusu **İsmail Kemal,** teşhisi koyarak şöyle dedi:

"Hükümet acz içinde. Şu sırada memlekette tek kuvvet burada toplanan mebuslar. Arkadaşlar, memlekette yönetimi ele alalım!"

Mebus **Hallaçyan Efendi,** vakit kazanabilmek amacıyla **"Telefonla arayıp hükümetin tedbirini almayı"** önerdi. Bunun üzerine, mebus **Ahmet Necimi Bey** gidip telefon etti. Sadrazam ile Harbiye Nazırı yerlerinde bulunamadılar; ikisi de saraya gitmişlerdi. Sonunda mevcut mebuslar hükümet hakkında bir güvensizlik kararı alabildiler. Oysa, aynı anda hükümet sarayda **II. Abdülhamit'e** istifasını vermişti bile...

Ancak, ayaklanmayı bir oldu-bitti kabul edip tutumlarını buna göre ayarlayan kimi mebuslar bu arada, ayaklanmacılar tarafından görevden alınması istenilen **Hassa Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'yı** arayıp, yanındaki asker mevcudunu sormayı ihmal etmemişlerdi. Ama, aldıkları cevap hiç de iç açıcı olmadı. Bir ara mebuslar **"Asker ne istiyor"** diye ayaklanmacıların ayaklanmadan ne murad ettiklerini sorunca, Meclis'te **Ahmet Rasim Efendi** kürsüye fırlayıp hazır bulunanlara karşı şöyle haykırdı:

— Kız mektepleri istemiyorlar!.. Avrupa'dan hiçbir şey alınmayacak!.. İstemiyorlar!.. Meclis'te adlarını herkesin bildiği din-

sizler var, bunlar atılacaklar diyorlar!.. Kabine düşecek diyorlar!.. Orduda yenilik hareketi filan olmayacak diyorlar!.. Hele Avrupa'dan hiçbir adam getirilmeyecek diyorlar!.. Şeriat emirleri dışına çıkılmayacak diyorlar... Şimdi anladınız mı isyancıların ne istediğini efendiler?..

İttihat ve Terakki'nin baskısı altında bir araya gelmiş, bölük börçük çeşitli unsurlardan oluşan muhalefet, bir bakıma kendi ürünü ve de kendisinin atılımı sayılabilecek ayaklanma, bir olgu haline geldiğinde, oldukça tuhaf ve anlaşılmaz bir tutum takındı... Sokaktaki eylemlerle İttihatçılar bir bakıma ortalıktan silindikten sonra, birinin çıkıp Meclis'i toplaması, olayın bundan sonraki kısmının akışını belirleyip yönlendirmesi gerekiyordu...

Ancak, ortalıklarda böyle birileri yoktu..

Ortada olan, sadece **Yunus Nadi**'nin şu sözlerle çizdiği tabloydu:

"Ayasofya Meydanı'nda Meclis-i Mebusan önünde toplanan askerler, evvela Kânûn-u Esâsi, Adliye Nezareti falan istemeyiz demişler, bu muhakkak. Sonra nedense bir fısıltı dönmüş. Hayır. Kânûn-u Esâsi'yi, mebusları isteriz, fakat şeriati de tamamen isteriz, demişler. Bu da muhakkak..."

Üstelik, ayaklanma giderek daha da yayılıyordu. Boğaziçi'nden yolcu vapurlarıyla gelen askerler Beşiktaş önlerindeki donanma gemilerinin yanından geçerken **"Sizler niye gelmiyorsunuz?"** diye sesleniyorlardı. O sırada henüz süvarilerin denetimini yitirmemiş olması nedeniyle gemilerin topları doldurulup, **Rauf (Orbay) Bey**'in anlatımıyla, **"Taarruz olursa mukabele etmek üzere"** bekletilmişti. Ancak bu durum fazla uzun sürmedi. Çünkü önce **Mesudiye**, sonra da **Hamidiye**, sonra da başka savaş gemilerine ayaklanma sıçrayı verdi.

II. **Abdülhamit** ise, olayın akışını kendi istediği bir yöne çevirebileceğini derhal sezerek durumu ayarlamıştı. 13 Ni-

san günü sarayın **Mâbeyn Başkâtibi Cevdet Bey,** padişahın şu iradesini okuyordu:

"Devletimiz, Tanrıya şükür İslam devleti olup kıyamet gününe kadar sürecek şefi kuralların bundan böyle her tarafta bütünüyle bir kat daha özenilerek uygulanması yeniden emir ve ferman buyurulmuştur."

Abdülhamit'in bu iradesi, isyancılara baş istekleri olan "şeriat" konusunda verilmiş bir güvence olarak yorumlandı.

Padişah, sokaklara dökülerek kente hâkim olmuş, fakat öndersiz kalınca ne yapacağını şaşırıp kendisine koşmuş askerlere, ayaklanmacılar için yüce af buyruğu (aff-ı şahane) çıkaracağını da ilan ederek, bu tavrını pekiştiriyordu. Ayrıca, aynı gün hükümetin istifası padişah tarafından kabul edilmiş, **Abdülhamit** yeni kabinenin kurulması için istişarelerine başlamıştı.

Gece karanlığı İstanbul'un üzerine çökerken Ayasofya Meydanı'nda olağanüstü bir şenliktir başladı. Havaya silahlar atılıyor, kalabalıktan yer yer şu haykırışların yükseldiği işitiliyordu:

— *Kabine düştü!*

— *Sadrazam azlolundu!*

— *Ethem Paşa sadrazam oldu!*

Oysa, Sadrazam olan son Türk-Yunan Savaşı kahramanı **Gazi Ethem Paşa,** Sadrazam değil Harbiye Nazırı olmuştu. Yeni Sadrazam ise **Ahmet Tevfik Paşa** idi...

Muhalefet ise, kendi adamlarından **Nâzım Paşa**'nın İstanbul'daki I. Ordu Komutanı olmasını sağlamıştı. Yeni kabine, bir tür **"ara rejim hükümeti"** niteliğini taşıyordu. Anlaşılıyordu ki, bu kabinenin hemen ardından saraya ve **II. Abdülhamit**'e körükörüne bağlı bir mutlakiyet yönetimi kabinesi gelecekti...

İmparatorlukta ipler **Abdülhamit**'in eline geçiyordu...

İttihat ve Terakki ise, o günler için artık kelimenin tek anlamıyla "yok"tu!.. Zaten İttihatçılardan çoğu İstanbul'dan kaçmak zorunda kalmışlar, İttihatçı bazı gazeteler ise yağmalanıp tahrip edilmişti. Muhalefet önde gelenleri ise, İttihatçılardan kurtulma sevinci ile dizginleri Abdülhamit'e kaptırma telaşım aynı anda yaşamaktaydılar. Ulema'nın örgütü **"Cemiyet-i İlmiye"** bildiri yayınlayıp Meşrutiyet rejimine sahip çıkıyor, gazetelerde bazı mebuslar ve bir kısım ulema Meclis-i Mebusan'ı bir şeyler yapmaya çağırıyordu... Oysa, Meclis ancak ayaklanmanın üçüncü gününde olayı sahiplenip bir bildiri yayımlayabildi.

31 Mart Vakası'nda, en azından böyle bir olaya zemin hazırlayan ortamın yaratılmasında önemli rolü bulunan **Prens Sabahaddin**'in çevresi, **"Ahrar Fırkası"** muhalefetin en aydın kesimiydi.

14 Eylül 1908 tarihinde kurulan ve İttihat Terakki ile yoğun bir çatışma içinde bulunan **"Ahrar (Özgürlükler) Fırkası (Partisi)"**, iktidarın baskısından yakınmakta, liberal düzenlemelere gidilmesini istemekteydi. Parti içinde güçlü bir aydın muhalefet grubu bir araya gelmişti. Bunların, İttihatçıların iktidarını sarsacak girişimleri desteklemesi elbette doğaldı. Ancak, Ahrar ve **Prens Sabahaddin,** istibdat düşmanlığı ve **Abdülhamit** aleyhtarlığında İttihatçılardan hiç de geride değil, bazı noktalarda belki de daha ilerideydi. Daha ayaklanmanın ikinci günü (14 Nisan) sabahı **Sabahaddin Bey,** alayların **Abdülhamit**'in lehinde gelişmekte olduğunu sezdi. Derhal donanma süvarileriyle bir toplantı yaparak, "gemilerde bir meşveret meclisi (danışma meclisi) toplayalım, görüşlerimizi saraya top tehdidiyle kabul ettirelim" önerisinde bulundu. Ve, "Abdülhamit'i devirmekten başka çare kalmadı, saray donanmanın toplarına karşı duramaz!" dedi.

Ancak, bu önerinin uygulanması söz konusu olduğunda, ayaklanmanın üçüncü günü (15 Nisan), süvariler tereddüt etti. Bir tek "Asâr-ı Tevfik" zırhlısı süvarisi Ali Kabûlî Bey askerlerini girişilecek eyleme hazırlamak amacıyla bir konuşma yaptı, ancak o da gerisini getiremedi, çünkü kendi askerleri ayaklanarak zırhlının süvarisi Binbaşı Ali Kabûlî Bey'i yaka paça Yıldız Sarayı'na götürdüler. "Padişahımızı topa tutacaktı!" diyerek binbaşıyı saray bahçesinde katlettiler.

Böylece ayaklanmanın ortaya çıkardığı kargaşayı belli bir yöne kanalize edecek, siyasal bir sonuca ulaştırabilecek muhalefet çevreleri de partiyi kaybetmiş oluyordu. Çünkü, bu andan sonra tüm çaba ve enerjilerini Abdülhamit'ten gelebilecek hamlelere karşı korunmaya hasretmek zorundaydılar.

Ama, hamle bir "başka yer"den geldi...

HAREKET ORDUSU OLUŞUYOR...

Onbir gün boyunca İstanbul'un neredeyse altını üstüne getiren olaylar sırasında sokağa tamamen ayaklanmacılar egemen olmuşlardı. İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri, günümüzdeki yaygın deyimlerle tanınan, "popüler simalar"ı ortalıktan çekilmiş, kimi sakalsızken sakal bırakmış, sakallıyken sakalını kestirmiş, kimi siyah gözlükler ve şapkalarla "tebdil-i kıyafet" eyleyip ortadan savuşmuş, kimi de başkentten Rumeli'nin çeşitli kentlerine özellikle Selanik'e sığınmıştı.

İşte o günlerde 20 Nisan 1909 tarihli gazetelerde "Çatalca Kumandanı Hıfzı" imzalı, şöylesine bir haber yayımlandı:

"Bazı gazeteler tarafından vuku bulan istilâm (bilgi isteme) üzerine cevaben vârid olunmuştur:

Üçüncü ve İkinci Ordular'dan mürettep fırkalar kemâl-i sür'atle burada içtimâ (toplanma) etmektedir.

Teşkil edilmekte olan, ordugâhlar hamaset-i Osmaniye'den bir numune gösteriliyor.

İstanbul asayişinin bir sür'at-i berkiye (şimşek hızı) ile iade ve istikran bu mükemmel ordunun en birinci emelidir.

Ahvâl (durum), herhalde şâyân-ı memnuniyettir."

"Birinci emel"i, **"İstanbul asayişinin şimşek hızıyla yeniden sağlanması ve korunması"** olan bu kuvvet, tarihimize **"Hareket Ordusu"** adıyla geçecek olan askeri kuvvetlerden başkası değildi...

31 Mart Vakası patlak verdiği esnada Selanik ve Manastır başta olmak üzere Makedonya'da Üçüncü Ordu merkezinde büyük bir telaş ve heyecan dalgası esmişti...

İstanbul'da ayağa kalkan **"İrtica"**nın Trakya'ya da yayılması olasılığından endişe ediliyordu. Özellikle ordunun genç zabitleri arasında **"mutlaka bir şeyler yapmak gerek"** fikri egemendi...

Subaylar, genelde olaylardan padişah II. Abdülhamit'i sorumlu görüyor ve onun **"yeniden istibdat yönetimine dönebilmek amacı ile milleti birbirine kırdırdığı"**na inanılıyordu...

İstanbul'dan ulaşan haberler çok kötüydü. Haberlerde hep **"İrtica aldı yürüdü, hareket lazım"** gibilerden ifadelere yer veriliyordu.

Genç subaylar, ne olursa olsun İstanbul üzerine hareket etmeye karar verdiler. Yüksek rütbeli subaylar ise bundan kaçınıyor, **"Bizi hapsedin, sonra gidin!"** gibilerden kendi başlarını belâya sokmayacak formüller öneriyor, yan çiziyor ya da **"bizim birlikte mürteciler hâkim, bizden hayır gelmez"** gibilerden haberler salarak kendilerini ve askerlerini olayların dışında tutmaya çabalıyorlardı.

Tüm bunlara rağmen, **İttihat ve Terakki Merkez-i Umûmisi**'nin gerekli örgütlenmeyi sağlamasıyla **"Hareket Ordusu"**nun birlikleri toplanmaya başlamıştı.

Genç subaylar ordunun emir-komuta zincirini bozmadan davranmak istiyorlardı. Ancak, **Kâzım Karabekir**'in anlattığına göre, **"mecbur kalırlarsa, bunu da yapacaklardı**...

Selanik'teki 3. Ordu'nun komutanı **Mahmut Şevket Paşa** 31 Marta karşı kesin tavır aldığından, en üst düzeyde sorun çözüldü.

"Hareket Ordusu"nun bütününe Mahmut Şevket Paşa komuta edecekti. 3. Ordu'dan bir fırka oluşturuldu. Bunun başına da **Hüseyin Hüsnü Paşa** geçti. İşte bu fırkanın erkân-ı harbi (kurmay subayı) **Kolağası Mustafa Kemal** idi... Edirne'de de **Şevket Turgut** Paşa komutasında bir başka kol

hazırlandı, erkânıharp **Kâzım Karabekir** ile birlikte yola çıktı.

HAREKET ORDUSUNDA YER ALAN ÜNLÜLER...

İstanbul'a doğru yürüyen "Hareket Ordusu" içinde yer alan ünlü isimlerden bazıları şunlardı:

- Selanikli Mustafa Kemal Bey (Atatürk): Erkânıharp Kolağası.
- Pirlepeli Fethi Bey (Orbay): Erkânıharp Binbaşı.
- İzmirli İsmet Bey (İnönü): Erkânıharp Kolağası.
- Vehbi Paşazade Süleyman Askerî Bey (Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı): Erkânıharp Kolağası.
- Halil Bey (Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa); Erkânıharp Kolağası.
- Ohrili Eyüp Sabri Bey (İttihat ve Terakki kurucularından): Piyade Kolağası.
- Giritli Ruşebi Bey (Teşkilat-ı Mahsusa üyesi milletvekili): Erkânıharp Kolağası.
- Tolcalı Süleyman Bey: Süvari Mülâzımı evveli.
- Yakup Cemil Bey (İttihat ve Terakki'nin ünlü silahşörü): Piyade Mülazımıevveli.
- Filibeli Hilmi Bey (Teşkilat-ı Mahsusa'dan milletvekili): Piyade zabiti.
- İzmirli Mümtaz Bey (Enver Paşa'nın yaveri): Süvari Kolağası.
- Ömer Naci Bey: (İttihat Terakki'nin konferansçısı, Babıâli baskını tertipçilerinden): Mülâzımıevvel.
- Rasim Bey (Miralay, İzmir Suikasti'nde asıldı): Veteriner Kolağası.
- Sarı Efe Edip Bey (Jandarma yüzbaşısıyken İzmir Suikastinde idam edildi): Mülâzımıevvel.

- Kastamonulu Şükrü Bey (İttihatçı, Maarif Nazırı. İzmir Suikasti'nde asıldı): İttihat Terakki Merkezi Umumî Azası.
- Yenibahçeli Nail Bey (Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda mebus, İttihat ve Terakki üyesi): Piyade mülâzımıevvel.
- Abdülkadir Bey: (Millî Mücâdeleye katıldı. İzmir Suikasti'nde asıldı): Ankara valisi.
- Kızanıklı Cevat Bey (İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden, Babıâli baskını düzenleyicilerinden, İstanbul Merkez kumandanı, Millî Müdâfaa Vekâleti Mahakim Şubesi Müdürü): Topçu Mülâzımıevvel.
- Erzurumlu Necati Bey (İttihatçı, Teşkilat-ı Mahsusa azası): Piyade Mülâzımıevvel.
- Edremitli Sağır Necati Bey (İttihatçı, Teşkilat-ı Mahsusa azası, TBMM'de mebus): Piyade Mülâzımıevvel.
- Afyonkarahisarlı Ali Bey (TBMM Afyonkarahisar mebusu. İstiklâl Mahkemesi Reisi "Kel Ali", Nâfıa-Bayındırlık Vekili): Piyade Kolağası.
- Japon Rıza Bey: (İttihat ve Terakkinin önde gelenlerinden, Millî Savunma Vekâleti'nde görevli): Mülâzımıevvel.
- Doktor Abidin Bey (İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden, TBMM üyesi, İzmir suikastinde idam edildi).
- İsmail Canbolat: (İttihat ve Terakkinin kurucularından. İzmir suikastinde idam edildi).

OLAYLAR GELİŞİYOR...

Hareket Ordusu, yola çıkışından üç gün sonra Çatalca'ya varmıştı. Buraya kadar herhangi bir direniş ya da çarpışma meydana gelmemişti. Ama ordu konakladığı sırada birtakım propaganda elemanları askerin arasına karışarak

onları komutanlarına karşı ayaklanmaya kışkırttılar. Fakat, bu durum önlenerek kışkırtıcılar yakalanıp cezalandırıldı.

İstanbul'da ise muhalefetin önderleri her türlü insiyatifi kaybetmişlerdi. Ortalığı birbirine kattıktan sonra nereye gideceğini ne yapacağını bilemez halde ortada kalan asker, yüzünü padişaha dönmüş, **Abdülhamit** de birtakım adımlar atmaya başlamıştı. Örneğin "**münasip**" bir kabine kurmuş, olaydan olabildiğince kendi lehine yararlanmaya çalışan Abdülhamit'le, artık kente girmek için bütün hazırlıklarını tamamlamış olan Hareket Ordusu kalmıştı ortada.

Mücadele, bu ikisi arasında geçecekti...

Abdülhamit, her şeye rağmen son derecede ihtiyatlı davranmış, açıkça tavır alıp "**istibdada dönüyoruz**" dememişti. Ayaklanma sırasında İttihat ve Terakki devreden çıkıp, muhalefet ve padişah sahnede başbaşa kalınca, onun (padişahın) çabası daha çok muhalefeti devreden çıkartmak yönünde olmuştu.

İstanbul'da tam bir karışıklık ve adeta bir gel-git olayı sürüyordu. Oysa kent kapılarına dayanmış Hareket Ordusu'nun tutumu netti. Bunun ilk sonucu, Meclis-i Mebusan'ın, aksi yönden yediği dalgayla, kapıldığı akıntıdan koparak, Hareket Ordusu'nun yanına koşması oldu.

Hareket Ordusu Çatalca'da yığmağını tamamlarken, Meclis-i Mebusan hükümetle birlikte, ordunun İstanbul'a girmemesini sağlamak için arabulucu heyetler göndermeye karar vermişti. Nitekim, **Küçük Said Paşa** başkanlığında böyle bir heyet, Hareket Ordusu'nun önde gelenleriyle görüşmeye gitti.

Ordu, yığınağını tamamladıkça ilerlemiş, Ayastanafos'a (Yeşilköy) gelmişti. Buraya görüşmek için gelen mebuslar, ordunun gücünü ve kararlılığını görünce geri dönmemeye ve arkadaşlarını da çağırmaya koyuldular. Ordu İstanbul'a girmeden, Meclis ordunun yanına gitmişti.

MECLİS-İ UMÛMÎ-İ MİLLÎ...

Ayaklanma başladığında, **"El-İslam"** adlı, Vahdeti'nin **"Volkan"** gazetesine yakın çizgide bir derginin yazarı olan Halep mebusu **Mustafa Efendi,** İttihatçı **Ahmet Rıza Bey**'in yerine Meclis Başkanı olmuştu. Meclis Ayastafanos'a taşınınca, ilk iş, Kânûn-u Esasi'nin ruhuna ve usulüne aykırı alarak Ahmet Rıza yeniden Başkan seçildi. Ayrıca Âyân Heyeti ile Mebusân Heyeti Said Paşa ile Ahmet Rıza Bey'in başkanlıkları altında sürekli birlikte toplanmaya başladılar. Ve de ayrıca, **"Meclis-i Umûmî-i Millî** (Ulusal Genel Meclis)" adını aldılar...

Bu, Anayasa dışı, **"ihtilalci bir havası"** olan bir ad idi...

Ayastafanos'ta 22 Nisan perşembe günü yapılan toplantıda en önemli konu, **Abdülhamit**'in tahttan indirilmesi sorunuydu. Hareket Ordusuna komuta eden **Mahmut Şevket Paşa** İstanbul'a henüz egemen olunmadan bunun konuşulup tartışılmasının ihtiyatsızlık olduğunu savunuyordu.

Ertesi günü, Hareket Ordusu'nun kenti işgale başlamasından bir gün önce, Sadâret'e (Başbakanlık) bir telgraf çekerek, padişahı tahttan indirecekleri iddialarını kesinlikle yalanladı...

22 Nisan'da "Meclis-i Umûmî-i Millî" adına yine Sadâret'e çekilen bir telgrafta, Kânûn-u Esâsi'ye karşı gelmedikçe padişahın hem saltanatının hem de kişisel haklarının korunacağı bildirildi.

Meclis'in ve özellikle **Mahmut Şevket Paşa**'nın tutumu konusunda değişik iddialar vardı. Kimileri bunu İstanbul'da ayaklanmış askeri yatıştırmak amacıyla düzenlenmiş bir aldatmaca olduğunu öne sürdüler. Kimileriyse **Mustafa Kemal** ve onun erkânıharpliğini yaptığı **Hüseyin Hüsnü Paşa** ile **Mahmut Şevket Paşa** arasındaki bir anlaşmazlıktan söz ettiler. Hatta Mustafa Kemal'in o sırada padişahı devirip "Cumhuriyet" ilan etmeyi önerdiğini söyleyenler de oldu.

Bir ihtimal, Hareket Ordusu'nu yönlendiren İttihat ve Terakkicilerin padişahı devirmeyip 31 Mart öncesindeki iktidar biçimini geri getirmek istemiş olabilecekleridir. Bu durumda muhalefeti bütünüyle ezip yok etmek zorunda kalacaklardı.

Oysa Abdülhamit'i tahtından indirme gibi muhalefetin de üzerinde birleşeceği bir hedefin ortaya konması durumunda Hareket Ordusu'nun işi daha da kolaylaşacaktı. Çünkü 31 Mart ayaklanmasının vardığı boyutlardan da ürküp daha uzlaşmacı çareler aramaya başlamış muhalefet çevreleri bu durumda İttihatçılar ile yeni bir açık çatışmaya girmeyecek, kendi isteklerinin de bir ölçüde karşılanmakta olduğunu düşüneceklerdi. Ya bu ihtimal gerçekti, ya İttihat ve Terakki için, ayaklanma sırasında konumunu bir hayli sağlamlaştırmış olan padişaha üstünlük sağlamanın başka yolu kalmamıştı, ya da her ikisi birden söz konusuydu.

Sonuçta padişahın **"hâl"** edilmesine, tahttan indirilmesine karar verildi.

33 YILLIK SALTANAT SONA ERİYOR...

Hareket Ordusu'nun ayaklanmayı bastırması aslında hiç de zor olmadı. 24 Nisan cumartesi günü İstanbul'u işgal eden ordu, başlarına gelebileceklerden korkan bir kısım ayaklanmacı askerin umutsuz ve nafile direnişi dışında başka güçlükle karşılaşmadan duruma hâkim oldu. Meclis, 27 Nisan 1909 salı günü bu sefer İstanbul'da toplandığında, **Mahmut Şevket Paşa**'nın 25 Nisan tarihini taşıyan bir bildirisiyle harekâtın başarıyla tamamlandığı açıklandı.

Bu, aynı zamanda padişahın akıbetinin de belirlendiği andı. **Kanuni Sultan Süleyman**'dan sonra Osmanlı tahtında en uzun süre (33 yıl) kalan padişah **II. Abdülhamit**'in saltanatı sona eriyordu.

Ancak, pek beklenmedik bir sorun çıktı...

Böylesi bir **"hâl"** kararının kesinlik kazanabilmesi için **"fetva"** gerekiyordu. Fetvâ'yı hazırlaması gereken Fetva Emini ise, **"Hangi padişah hâl edildiyse memleketin başına felaket geldi, ben bu fetvayı hazırlarsam, zaten görevimden de ayrılmış bulunuyorum"** dedi ve istenilen belgeyi vermedi. Daha sonra tanınmış bir din âlimi olacak **Hamdi Efendi,** gönüllü olarak fetvayı hazırlayınca bu güçlük aşıldı ve **Şeyhülislam Mehmet Ziyâeddin Efendi**'nin de tahttan indirme kararı kesinlik kazandı.

Meclisler (Millet Meclisi ve senato durumundaki Âyân Meclisi) **II. Abdülhamit**'in tahttan indirilmesi kararlığını oybirliği ile kabul etti. Bu konuda isteksiz ya da çekimser olan üyelerin istenilen yönde oy kullanmaları **"manevi baskı"** ile sağlanmış ve bu sonuç elde edilmişti.

II. Abdülhamit'in saltanatına son veren **"hâl"** kararında aynen şöyle denilmişti:

"Bin üç yüz yirmi yedi senesi Rebiülâhir'inin yedinci ve bin üç yüz yirmi beş senesi Nisan'ın ondördüncü salı günü saat altı buçukta Âyân ve Mebusân'dan mürekkeben Meclis-i Umûmî-i Millî hâlinde içtimâ eden heyette okunan ve zîri Şeyhülislam Mehmet Ziyâeddin Efendi imzasıyla müzmi bulunan fetvâ-yı şer'ide cihet-i rüçhân-ı müdelel ile bil-ittifak tercih ve kabul olunarak Sultan Abdülhamit-i Sâni Hilâfet-i İslamiye ve Saltanat-ı Osmaniye'den iskat ve veliahd-ı meşru Mehmet Reşat Efendi Hazretleri Sultan Mehmet Han-ı Hâmis unvanıyla makamı Hilâfet ve Saltanat'a is'ad ve iclâs edilmiştir."

Karar, 15 Nisan 1325 tarih ve 194 nolu **Takvim-i Vekâyi**'de (Resmî Gazete) yayımlandı.

"Hâl" kararını **Esad Toptanî Paşa Arnavut, Bahriye Feriki Arif Hikmet Paşa, Gürcü, Aram Efendi ve Emanuel**

Karasu'dan kurulu bir heyet tarafından Yıldız'da **II. Abdülhamit**'e bildirildi.

Meclis'ten **Abdülhamit**'e gönderilen heyetin aslında ilginç bir yapısı vardı. Esad Toptanî Paşa **Arnavut,** Bahriye Feriki Arif Hikmet Paşa **Gürcü,** Aram Efendi **Ermeni,** Emanuel Karasu ise **Yahudi** idi. Üstelik, bunlardan Emanuel Karasu yıllar önce Filistin'de kurulması düşünülen bir İsrail devleti için **II. Abdülhamit**'ten oradan toprak satın alma önerisinde bulunduğundan ötürü huzurdan kovulmuş biriydi.

"Hâl" kararını bildirmeye gelen Meclis heyetini görünce Abdülhamit'in Başkâtibi **Cevad Bey,** özellikle bu nitelikteki kişilerin yollanmalarında bir kasıt aramış, padişaha şöyle demişti:

"Bakınız, kimleri gönderdiler... Oldu mu?.. Bu hakarettir!.."

Yıllar sonra, babasının tahttan indirilişini padişahın kızı şu şekilde anlattı:

"... Dışardan alınan haberler dolayısıyla gece yarısına doğru sarayda bir telaş başlamıştı. Babam ne olduğunu anlamak için başkâtibi istemiş, herkes ayağa kalkmıştı. 'Asker gidiyor, asker şeriat istiyormuş', sözleri cereyan ediyordu. Kurşun sesleri işitiliyordu. Herkesi bir korku sarmıştı.

... Cevad Bey'i âsilere nasihate göndererek bakalım ne olacak diye bekliyordu. Cevad Bey heyecanla gelerek olanı biteni babama anlattı. Âsilere efendimiz tarafından söylediklerim tesirini gösterdi Hâdise kapanmıştır diye müjde verdi.

Fakat, ertesi gün iş yine alevlendi. Bu işin kendisinin tahttan indirilmesiyle neticeleneceğinden emin olan babam, feragat etmek istediğini Tevfik Paşa'ya bildirdi. Biraderi Reşat Efendi lehine tahtı bırakmak istiyordu.

... Âsiler, Ali Kabûlî Kaptan'ı, Mâbeyn-i Hümâyûn önüne getirmişlerdi. Babam, 'Bırakınız çocuklar, Allah aşkına bana bağış-

layın' diye bağırmış. Bunu bizzat kendisinden dinledim. Buna rağmen zavallıyı sürüklemişlerdi...

... Hareket Ordusu İstanbul'a yaklaşmıştı. Hâl edilmesine kadar günlerini hep beklemekle geçirdi... Kendisine sadık paşalar geliyorlar, silahla mukabele edilmesini teklif ediyorlardı. Babam cevaben; "Bir kişi için bin kişi yanmaz. İki kardeş birbirini vurmaz. Tüfekçilerin silahları toplansın. Kimse bir silah atmasın. Kimsenin burnunun kanamasını istemem. Ne yapacaklarsa yapsınlar" diyordu...

... Artık cülus topları atılmaya başlamıştı. Beklenilen müthiş gün ve saat gelip çatmıştı. Hepimiz korku içindeydik. Ağlaşıyor, dua ediyorduk. Babam bizleri küçük salona geçirdi. Kapı ardına kadar açıktı. Hepimiz kapının önünde duruyorduk. Cevad Bey içeri girerek Millî Meclis'ten heyet geldiğini haber verdi. Babam, "Buyursunlar" dedi. Başkatip önde olarak gelen heyet içeri girdi. Dört kişiydiler. Babamın karşısında sıra ile durup kısa birer selâm verdiler. Babam mukabele etti. Gelenler Arnavut Esad Toptanı, Laz (Gürcü) Arif Hikmet Paşa, Ermeni Aram Efendi, Yahudi Emanuel Karasu idi...

Başta duran Esad Toptanı, yekten 'Millet seni azletti!' dedi!.."

TAHTA MEHMET REŞAT ÇIKIYOR...

Meclisler, **II. Abdülhamit**'i tahttan indirme kararı aldıktan sonra hemen yeni padişah için oylama yapıldı. **Veliaht Mehmet Reşat**'ın 35. Osmanlı padişahı olarak tahta geçirilmesi için oylama yapıldı ve bu husus, mebusların oylarıyla gerçekleştirildi...

II. Abdülhamit, tahttan indirilme kararına itiraz etmeyeceğini bildirdi. Ancak, İstanbul'da ikâmet etmek istediğini söyledi.

Eski padişahın başkent İstanbul'da kalmasını ordu ve İttihat Terakki önde gelenleri uygun görmediler. Bu konuda meclislerde oylandı ve padişahın İstanbul'da kalması uygun bulunmadı.

Kaderin garip cilvesi, eski padişah İttihatçılar'ın denilebilecek bir yere, Selanik'e sürgüne gönderildi. Orada kendisine tahsis edilen Alâtini Köşkü'nde gözetim altında yaşayacaktı.

Ayaklanmanın bastırılmasının ardından sıkıyönetim ilan edilmişti. Bir de **"Divân-ı Harb-i Örfi"** adı altında bir savaş divânı ve sıkıyönetim mahkemesi kuruldu. Başkanlığına da **Hurşit Paşa** geçti. Bu divan birçok kişiyi yargıladı. Ayaklanmanın elebaşlarından **Derviş Vahdeti** için de idam cezası veren Divân, Abdülhamit'i de yargılamak istedi. Fakat bu istek **Hüseyin Hilmi** Paşa kabinesi tarafından yakışıksız bulunarak reddedildi.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişi ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile birlikte muhalefet önde gelenleri de ortadan silinmişlerdi. İttihad-ı Muhammedi ve Ahrar fırkalarının kapatılması ile muhalefet tümüyle susturulmuş oluyordu. Artık İttihat ve Terakki'nin iktidarı tam anlamıyla ele geçirdiği baskılarını giderek artıracağı yeni bir dönem başlıyordu. Yeni padişah **Mehmet Reşat** ise 1918'e kadar sürecek saltanatı boyunca İttihat ve Terakki'nin her isteğine boyun eğecekti...

II. MEŞRUTİYET KARŞISINDA DIŞ DÜNYA...

31 Mart ayaklanmasının gerisindeki güçler aranırken, **"dış etkenler"**den, özellikle İngiltere'den söz edildi.

Meşrutiyetin ilanından sonra, **II. Abdülhamit**'in o güne kadar izleyegeldiği Almanya'ya dönük politikaya karşı bir tepki doğmuş, İngiltere itibar kazanmıştı. İngilizler de bu

yakınlaşmaya karşılık vermiş, gelişmelerin kendi çıkarları doğrultusunda olmasına çaba göstermişti.

İngiltere politikasını belirleyen iki **"emperyal ölçü"** vardı:

Birincisi; büyük bir emperyalist-sömürgeci devlet olarak kendisine rakip ya da dost olabilecek büyük devletler dışında kalan devletlerle ancak bir "tahakküm" ilişkisi kurabilirdi.

İkincisi, Almanya ile hasım, Fransa ile dost olan İngiltere, Fransa, Rusya dostluğundan ötürü, Osmanlı topraklarında hak iddia eden Rusya ile ittifaka girmişti.

Rus-Osmanlı arasındaki anlaşmazlıklarda İngiltere her zaman Rusya'nın yanında yer alıyordu.

Tüm bunların dışında, İttihatçıların üslup ve yönetim felsefesi, İngiltere'nin hiç işine gelmeyen çizgiler içeriyordu. İttihat ve Terakki, ipleri İngiltere'nin elinde olan bir Babıâli'yi kesinlikle kabul edemezdi.

Bu ortam ve koşullar içinde İngiltere uzunca bir süre, kesin sonuç almayı gözetmeksizin Osmanlı devleti içindeki etkisini artırmaya yönelik bir genel politika izledi.

İttihat ve Terakki iktidarını zayıflatacak her türlü girişimi desteklemenin İngiltere için yararlı olacağı açıktı. Nitekim İstanbul'daki İngiliz Elçiliği, 31 Mart ayaklanması esnasında muhalefet önderlerine elinden geldiğince yardımcı oldu. Hatta, **İsmail Kemal,** Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesini önlemek için İngiltere'nin müdahalesini istediğinde elçi **Lowter** buna olumlu yanıt verdi. Selanik'teki İngiliz konsolosu **Lamb** ise **Mahmut Şevket Paşa**'ya biri resmi iki ziyaret yaparak İstanbul üzerine yürümenin devleti parçalayabileceğini ona **"hatırlattı"**...

İngiltere'nin 31 Mart Ayaklanması'na sağladığı destek konusunda hiç kimsede herhangi bir kuşku yoktu. Ancak,

olayın patlak vermesinde ne oranda katkısı olduğu hiçbir zaman kesinlik kazanmadı.

Yine de bu konularda birçok iddia ortaya atıldı. Örneğin **Philippe de Zara, İngiliz Gizli Servisi**'nin ayaklanmadan adam sağlamak için İstanbul'da para dağıttığını, yakalanan birtakım ayaklanmacıların çoğunun üzerlerinden **"normalden çok fazla miktarlarda para"** çıktığını öne sürdü.

Sonuç olarak, İngiltere'nin İttihat ve Terakki denetimindeki yönetimi devirip muhalefeti başa geçirmek kadar kapsamlı bir amaç gütmemiş olması daha büyük bir ihtimal olarak kabul gördü. Ancak İttihatçıları zayıflatacak, muhalefeti ve dolayısıyla İngiliz etkinliğini güçlendirecek böylesi bir olayı (31 Mart) teşvik edip desteklediği de bir gerçek olarak genel kabul gördü...

İTTİHAT TERAKKİNİN SERÜVENİ

Osmanlı devletinde İttihat ve Terakki'nin serüveni sürüyordu... Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan **"31 Mart Vakası"**na kadar sadece küçük rütbeli subaylar cemiyete üye iken, artık yüksek rütbeli subaylar da işin içine karışmış oldu. Ancak, **Mahmut Şevket Paşa** ordunun cemiyet adına hareket etmediğini, amacın kanun ve nizamı sağlamak olduğunu özellikle belirtti. İktidar tamamen Mahmut Şevket Paşa'nın eline geçti; İttihat ve Terakki fırkası bu dönemde ikinci plana düştü. **Mahmut Şevket Paşa,** kendisini üç ordunun genel müfettişi tâyin etmiş ve bu görevi Kabine ve Harbiye Nezaretinin denetimi dışında bırakmıştı.

Hüseyin Hilmi Paşa 5 Mayıs 1909'da ikinci defa Sadrazamlığa getirildi. Haziran 1909 tarihine gelindiğinde Meclis'teki bütün mebuslar artık İttihatçıydı. Bu günlerde cemiyet ileri gelenleri mebusların Nazırlıklarda müsteşar olabilmelerini öngören bir Anayasa değişikliği teklifini Meclis'e getirdiler. Teklif, üçte iki çoğunluğu sağlayamayınca **Talat Bey (Paşa)** tarafından geri alındı. İttihatçılar bu olaydan sonra siyasetlerini değiştirerek doğrudan doğruya Kabine'ye girme kararı aldılar. İlk İttihatçı Nazır **Manyasizade Refik Bey** oldu. Az sonra **Cavit Bey** Mâliye, **Talat Bey** de Dâhiliye Nazırlıklarına getirildiler.

Osmanlı Meclisi'nin birinci dönemi 27 Ağustos 1909'da kapandı. Bu süre içinde Meclis Meşrutiyet'in ilanından sonra meydana gelen siyasal değişiklikleri Anayasaya geçirmek, İmparatorluğun yönetim yapısını çağdaş bir devlet biçimine getirmek, memlekette birlik sağlamak ve kapitülasyonları kaldırmak için çalıştı. Meclis, iktidarın tek sahibi haline geldi.

1910 yılında İttihatçıları en çok uğraştıran ve muhalefetin güçlenmesine sebep olan mesele, mali durumun bozukluğu oldu. Mâliye Nazırı **Cavit Bey,** borç alabilmek için Fransa ve İngiltere'ye başvurdu. Ancak, kredi Almanya'dan sağlanabildi. Bu arada **İttihat ve Terakkiye karşı muhalefet** gittikçe artarak yoğunlaştı. Eyaletlerde güdülen sert siyasetten sorumlu görülen Dâhiliye Nazırı **Talat Bey** görevinden istifa etmek zorunda kaldı.

Muhalifler iki grupta toplanmışlardı:

Birinciler, liderleri Melâmî tarikatından **Miralay Sadık Bey** olan tutucu ve gelenekçiler; ikinciler ihtilalden sonra işlerinden olanlar ve bazı kişisel çıkarları için cemiyete girmiş olanlardı.

9 Haziran 1910 gecesini 10 Haziran 1910'a bağlayan gece, **"Saday-i Millet"** gazetesinin başyazarı **Ahmet Samim,** İttihatçı tetikçiler tarafından sokak ortasında vurularak öldürüldü. Ahmet Samim, makaleleri ve öteki yazılarıyla İttihatçıları ve hükümeti kıyasıya eleştiriyordu. Divân-ı Harbî Örfi belgeleri ile işkenceleri, Soma-Bandırma demiryolu imtiyazındaki yolsuzluğu kanıtlayıp sergilemişti. Bu nedenle İstanbul'dan uzaklaştırmak istenmiş, ama bunu kabul etmemişti.

Cenaze töreni engellendi ve tabutu Hilal Matbaası'ndan kaçırılarak gizlice defnedildi. **Ahmet Samim, Hasan Fehmi Bey**'den sonra siyasal nedenlerle öldürülen ikinci Türk gazetecisi oldu.

Eylül sonunda İtalya'nın Trablusgarp'ta Osmanlılar'a savaş açması devlet için zararlı, fakat İttihat ve Terakki için yararlı oldu. 29 Eylül 1911 cuma günü **Hakkı Paşa** istifa ederek yerine sekizinci kez **Said Paşa** Sadrazamlığa getirildi. 1912 yılında, İtalyan savaşı sürüp giderken **Miralay Sadık, Damat Ferit, Lütfi Fikri, Rıza Tevfik, Dr. Rıza Nur** gibi isimler 21 Kasım 1912'de **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**'nı kurdular.

HALASKAR ZÂBİTÂN GRUBU

1912 seçimlerinin ardından, hemen hepsi İttihat ve Terakki Fırkası'na mensup ya da yandaşlarından oluşan Meclis-i Mebusan ve de hükümetinin aslında "meşru olmadığı", "hükümetin düşürülmesi ve seçimlerin yenilenmesi, ordu ve subayların politikayla uğraşmasının önlenmesini savunan kimi subaylar ise Haziran 1912'de İstanbul'da gizli bir örgüt oluşturarak adını "Halaskar Zâbitân Grubu" koydular. Grup, kısaca "Halaskarân" adıyla da anıldı. İkinci Meşrutiyetin ilk meclisinde ortaya çıkan "Hürriyet ve İtilaf Fırkası" etrafında odaklanan muhalefeti ortadan silmek için yapıldığı söylenen "sopalı seçim" diye ad takılan 1912 seçimlerinden sonra Arnavutluk'ta başlayan ayaklanma ve bu yöredeki birtakım subayların aynen 1908 öncesinde II. Abdülhamit'e karşı olduğu gibi dağa çıkmalarının ardından, İstanbul'da Kurmay Binbaşı Gelibolulu Kemal Bey (Şenkıl), başkanlığında bir grup subay **(Kurmay Kolağası Kastamonulu Hilmi, Süvari Yarbay Recep, Deniz Binbaşı İbrahim Aski, Yüzbaşı Kudret, emekli Yüzbaşı Tevfik Hamdi Bey (Burunsuz Tevfik), Rasniyol Hüsnü, Hasan Âli, Teğmen Salih, Kurmay Yarbay Yusuf Rasih, Binbaşı Saffet Bey)** gizli ve yeminli bir örgüt oluşturdular. Muhalefet önde gelenleri ve **Prens Sabahaddin Bey**'le de ilişki kuran ve destek gören "Halâskârân", yayımladıkları ve gazetelerde de yer alan korkutucu bildirileri ile **Said Halim Paşa** başkanlığındaki hükümeti, önce Meclis'te bilgi verip güvenoyu istemeye ve güvenoyu aldıktan 24 saat sonra da çekilmeye zorladı. Kurulacak yeni hükümette, kendilerine destek olacağını vaat eden

Nâzım Paşa ile **Kâmil Paşa**'nın da görev almasını sağlayan cunta, Meclis'in feshi dışmdaki isteklerini gerçekleştirmiş oldu. Ancak, bu olayların hemen ardından kurulan **"Büyük Kabine"** döneminde Balkan Savaşı'nın 8 Eylül'de patlak vermesi, Balkanlar'da ağır bir yenilgiye uğranılması, İttihatçılar'ın **"Babıâli baskını"** ile yeniden iktidarı ele almaları ve **Sadrazam Mahmut Şevket Paşa**'nın Harbiye Nezareti'ndeki işlerini tamamladıktan sonra, otomobili ile Babıâli'ye giderken, Gedikpaşa'da yolun daraldığı bir noktada 11 Haziran 1913'te uğradığı bir suikastte tabancayla vurularak otomobili içerisinde katledildi. Suikastten sorumlu görülenler, kısa sürede yakalanıp yargılandılar. Yargılanma sonunda 17 kişiden 8'i beraat etti, gerisi çeşitli cezalara çarptırıldılar. Bunlarda şu on iki kişi Beyazıt Meydanı'na sıralanan darağaçlarına asılarak idam edildiler:

Damat Salih Paşa, Miralay Fuat Bey, Yüzbaşı Çerkez Kâzım Bey, Polis Müdüriyeti eski Kısm-ı Siyâsî Müdürü Muhip Bey, emekli Bahriye yüzbaşısı Şevki Bey, Topal Tevfik, Çerkez Ziya ve kardeşi Hakkı, Mülâzım Mehmet Ali, Gelenbevî İdadisi Sermubassırı Abdullah Safa Efendi, şoför Cevad, Jandarma Kemal...

Balkan Savaşı'nı izleyen günlerde ise, Edirne'nin düşman tarafından alınmasından sonra İttihatçılar **"Babıâli Baskını"** diye bilinen bir darbe ile **Kâmil Paşa** kabinesini 23 Ocak 1913'te düşürülerek daha sonra bir suikaste kurban gidecek olan **Mahmut Şevket Paşa**'nın sadrazamlığında yeni bir kabine kurmuşlardı. Edirne'nin Mart 1913'te Enver Paşa kuvvetleri tarafından düşman işgalinden kurtarılması İttihat ve Terakki'nin gücünü pekiştirdi. 14 Mayıs 1914 genel seçimlerinde ise İttihat ve Terakki tek başına iktidar oldu. **Said Halim Paşa** kabinesini **Talat Paşa** kabinesi izledi. Olaylar hızla gelişti.

Birinci Dünya Savaşı'na girildi. Savaş kaybedilince hemen tüm İttihat ve Terakki önde gelenleri yurt dışına kaçtılar. Fesih kongresi 1918'de yapılan İttihat ve Terakki Fırkası tarihteki işlevini tamamlayarak dağılmış oldu.

BABIÂLİ BASKINI

23 Ocak 1913 perşembe günü saat 15.15-16.00 arasında İttihat ve Terakki önde gelenlerinin İstanbul'da gerçekleştirdikleri **"hükümet darbesi"** Türk tarihine **"Babıâli Baskını"** adıyla geçti...

Osmanlı ordusu Balkan Savaşları'nda çok ağır bir yenilgiye uğramıştı. Balkan devletleriyle yapılan Londra'daki barış görüşmeleri ise, Edirne ve Ege adaları sorunları dolayısıyla çıkmaza girmişti.

Tam bu sırada haber bomba gibi patladı. İngiltere'nin başını çektiği büyük devlet elçileri 17 Ocak 1913 cuma günü İstanbul hükümetine, yani Babıâli'ye çok ağır bir **"Nota"** vermişti. Notada istenilenler şunlardı:

1. **Edirne Bulgaristan'a bırakılsın!**
2. **Midye-Enez hattı hudut olsun!**
3. **Ege adalarının mukadderatı kendilerine bırakılsın.**

Bu koşullar kabul edilmediği takdirde savaşa devam edilecekti...

Oysa, Osmanlı ordusu yenilmiş, bütün Rumeli elden çıkmış, üstüne üstlük Bulgar ordusu Çatalca'ya kadar dayanarak imparatorluk başkenti İstanbul'u tehdide başlamıştı.

Babıâli tam bir çıkmaz sokaktaydı... Ne savaş sürdürülebilir, ne de Edirne Bulgaristan'a terkedilebilirdi...

22 Ocak çarşamba günü Dolmabahçe Sarayı'nda işte bu sorunları acilen görüşmek üzere Dolmabahçe Sarayı'nın üst katındaki büyük salonda olağanüstü bir **"Şûrây-ı Umûmiye"** toplantısı yapıldı. Toplantıya tüm hükümet üyeleri, askeri ve mülkî erkân katıldı... Uzun ve çetin görüşme ve tar-

tışmalardan sonra, Edirne sorununun ulusal onuru gözönünde tutularak bir çözüme ulaştırılmak üzere Hâriciye Vekâleti'ne bırakıldı; savaşa devamın ise mümkün olmadığına oy birliğiyle karar verildi.

Ancak, dışarıya sızan haberler yön değiştirerek şu şekli almıştı:

— *Kâmil Paşa kabinesi Edirne'yi Bulgaristan'a bırakıyor!*

Bu söylem, özellikle İttihat Terakki'ye bağlı tüm ordu mensupları arasında çok derin bir öfke uyandırdı.

Ve hükümetin bir baskın ile devrilmesi, yerine İttihat ve Terakki yanlısı bir hükümetin kurulması kararlaştırıldı...

23 Ocak cuma günü, cuma namazının ardından İttihat ve Terakki önde gelenleri partinin Cağaloğlu'ndaki binasında (günümüzde Cumhuriyet gazetesine ait eski ahşap konak) toplanmaya başladılar... Baskını düzenleyenlerin başında Meşrutiyetin en popüler adı, **"Kahraman-ı Hürriyet" Enver Bey** (sonradan **Paşa**) yer almıştı.

Saat 15.00 sularında darbeciler İttihat ve Terakki genel merkez binasından ayrılarak topluca Babıâli'ye (Günümüz İstanbul Vilâyet Binası) doğru ilerlemeye başladı... **Enver Bey,** kır bir ata binmişti... Kalabalık onu arkadan izliyor, kır atın dizginlerini tepeden tırnağa silahlı iki asker tutuyordu... Dakikalar geçtikçe kalabalık giderek daha da arttı ve kalabalıktan yükselen sesler Cağaloğlu'nu çınlatmaya başladı:

— *Yaşasın hürriyet!*

— *Yaşasın Enver Bey!*

— *Müslüman Edirne gâvura râm edilemez!*

— *Yürüyün arkadaşlar!*

Kalabalık arasında **Talat Bey (Paşa)** yoktu. O, daha önce beş-on subay ile birlikte gelip Babıâli binasının alt katına yerleşmişti. Zira, İttihat Terakkiciler bir gün önce Babıâli'yi korumakla yükümlü askerlerin hepsini değiştirip yerlerine

kendi adamlarını koymuşlardı. Askerlerin başındaki komutan da İttihat Terakki yanlısıydı...

Beş-on dakika geçmeden **Enver Bey** ve arkasındaki darbeciler Babıâli binasına ulaştılar.

Üniformalarını giymiş, tüm nişan ve madalyalarını takıp kılıcını da kuşanmış olan Enver Bey, bina önündeki binek taşıma ulaşınca atından indi ve görevli subaylardan birini yanına çağırıp ona bazı emirler verdikten sonra merdivenleri çıkmaya başladı... Babıâli'nin muhafız askerleri de bu sırada hemen yandaki **"Naili Mescid"** önüne giderek silah çattılar ve hiçbir şeye karışmadılar.

Enver Bey ve adamları, süratle içeri daldılar...

O anda içeriden birkaç el silah sesi işitildi... Aynı esnada padişahın bazı iradelerini ulaştırmak amacıyla saraydan gelen **Mâbeyn Başkâtibi Ali Fuad Bey** ile görüşmek ve silah seslerinin ne olduğunu anlamak için odasından dışarıya çıkan Harbiye Nazırı **ve** Başkumandan Vekili **Nâzım Paşa,** sağa-sola şaşkın şaşkın emirler vermeye koyuldu.

Silah seslerinden paniğe kapılan **Şeyhülislam Cemâlüddin Efendi,** canını kurtarmak için bodrum katındaki odunluğa saklandı.

Dâhiliye Nazırı Reşit Bey, Evkaf Nazırı Ziya Paşa ve **Bahriye Nazır vekili Ferik Rüstem Paşa** Bakanlar Kurulu toplantı salonunda kalakaldılar.

Nazırların çoğu ve Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdir-i Umûmîsi (Genel Müdür) **Huguenin** ile öteki birkaç yabancı diplomat yan odaya kendilerini attılar...

Baskın sırasında kan dışardaki büyük sofa ile içerdeki küçük sofada döküldü...

İlk çatışma esnasında tepeden tırnağa silahlı darbeciler dış sofada kendilerine silah çeken **Sadâret Yaveri Nafiz Bey, Harbiye Nezareti Yaverlerinden Kıbrıslı Tevfik Bey,** Sadaret dairesi kapısına nöbet tutmakta olan iki nöbetçi asker ve

adları saptanamayan öteki altı kişiyi kurşun yağmuruna tutup öldürdüler. Baskını düzenleyenlerden İttihat Terakki delegesi eski **Mülâzım (Teğmen) Mustafa Necip Efendi,** karşı ateşte vurularak hayatını kaybetti...

Başlarında **Enver Bey** ile **Talat Bey**'in yer aldığı darbeciler, kargaşa esnasında iç sofaya girerlerken kapıyı tutan **Taharri (sivil polis) Komiser Celal Efendi**'yi öldürdükten sonra ansızın **Harbiye Nazırı Nâzım Paşa** ile karşı karşıya kaldılar...

Nâzım Paşa ile elinde tabancasını tutmakta olan **Enver Bey** arasında kısa, ama çok sert bir tartışma cereyan etti.

Nâzım Paşa baskıncılara ağır bir küfür ettikten sonra şöyle bağırdı:

— *Hainler!.. Beni aldattınız! Verdiğiniz söz böyle miydi?*

Bu sözler **Nâzım Paşa**'nın son sözleri oldu.

İttihat ve Terakki'nin ünlü silahşörü **Yakup Cemil**'in tabancasından çıkan kurşunlar bir anda Paşa'yı cansız yere sermişti!..

O sırada 83-84 yaşında olan yaşlı **Sadrazam Kâmil Paşa** ise, baskın sırasında inanılmaz bir soğukkanlılık gösterdi. Enver Bey, Talat Bey ve öteki baskıncı İttihatçılar'ın başbakanlık makam odasına dalarak, *"İstifa, derhal istifa et!"* dediklerinde, devletin güç durumda olduğundan söz ederek baskıncıları yatıştırmaya boşuna gayret etti. Ama, özellikle **Talat Bey** sözünü sık sık keserek yüksek sesle bağırdı:

—*İstifa, istifa! Başka çaren yok Paşa!*

Sadrazam Tevfik Paşa en sonunda önüne konulan kâğıt üzerine **"Cihet-i askeriyyeden vukubulan teklif üzerine"** şeklinde bir cümleyle başlayan istifa mektubunu yazıp imzalamak zorunda kaldı... Baskıncıların ısrarı üzerine de **"Cihet-i askeriyye"**nin yanına **"ve ahali"** sözcüğünü ekledi..

Bu esnada dışarıda darbeciler sevinç gösterisinde bulunuyor, havaya sık sık ateş ederek başarılarını kutluyordu.

Civardaki tüm kahvehaneler boşalmış, biriken halk, Babıâli merdivenleri üzerindeki İttihatçı subayları alkışlamaya başlamıştı.

Kâmil Paşa'nın istifasını alan **Enver Bey** hiç vakit kaybetmedi. Derhal **Şeyhülislam Cemâlüddin Efendi**'nin otomobiline atlayarak Dolmabahçe Sarayı'na doğru hareket etti...

İşte tam o sırada İttihat ve Terakki'nin ünlü **"söylevcisi" Ömer Naci** ortaya çıktı. Ömer Naci, çektiği söylevler (nutuklar) ile toplulukları coşturmasıyla ün yapmış bir asker, siyaset adamı ve İttihat Terakki'nin önde gelenlerindendi.

Ömer Naci, 1901'de Harbiye'yi bitirdikten sonra 1906'da daha sonraları **İttihat ve Terakki**'ye katılacak olan **Osmanlı Hürriyet Cemiyeti**'nin kurucuları arasmda yer aldı. İstibdat rejimine karşı giriştiği savaşın nedeniyle kovuşturmaya uğrayınca önce Paris'e kaçtı. Ardından Kafkasya, oradan da İran'a geçti. Ancak, orada tutuklandı. 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilince serbest bırakıldı. Gönüllü olarak Trablusgarp ve Balkan Savaşları'na katıldı, cephede savaştı. İkinci dönem Meşrutiyet yasama meclisinde İttihat ve Terakki'nin Kırklareli mebusu olarak yer aldı. 1910-1912 arası İttihat ve Terakki'nin genel merkez üyesi olarak görev yaptı. Özellikle hitabet gücüyle ön plana çıktı ve İttihatçılar'ın **"propaganda ve tanıtım reisi"** gibi etkinliklerde bulundu. Daha sonra Birinci Dünya Savaşı esnasında bir gönüllü birliğinin başında savaşırken İran'da hastalanarak ölecek olan **Ömer Naci,** "Babıâli baskını" başarı ile noktalanınca, günümüzdeki İstanbul Vilâyet Binasının merdivenlerinin hemen önünde yer alan **"binek taşı"**nın, üzerine çıktı. Bir elinde silahı, toplanan halka karşı coşkulu bir nutuk çekerek biriken kalabalığa **"Edirne'yi kurtarmak için"** darbe yapıldığını anlattı ve halkın **"Yaşa Enver, varol Talat, yaşasın hürriyet!"** diye tezahürat yapmalarını sağladı.

Darbeciler arasında **Diyarbakırlı Ziya Bey (Ziya Gökalp)** de vardı... Ziya Bey de **"Edirne'nin düşmana terkedilmesini önlemek için İttihat ve Terakki"**nin hükümet darbesi yaptığını, çevresindekilere anlatıyordu.

Derken, **Enver Bey, Başmâbeyinci Halid, Hurşid Bey** ile birlikte Dolmabahçe Sarayı'ndan Babıâli'ye döndü. Enver Bey, biriken topluluğa hitaben şöyle dedi:

— *Padişahımız Efendimiz Kâmil Paşa'nın istifasını kabul, sadrazamlığa Mahmut Şevket Paşa, Erkan-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) İzzet Paşa'nın getirilmesini irade buyurmuştur.*

Ve sözlerini tamamladı:

— *Padişahım çok yaşa!*

Babıâli'nin önü, aynı seslerle yankılandı!

— *Padişahım çok yaşa!*

— *Padişahım çok yaşa!*

Kâmil Paşa kabinesi üyelerinden çoğu az sonra serbest bırakıldı, ancak bir önlem olarak zorla istifa ettirilen eski Sadrazam **Kâmil Paşa ile Şeyhülislam Cemâlüddin Efendi** 23 Ocak'ı 24 Ocak'a bağlayan gece Babıâli binasında alıkonuldu ve sabaha karşı birkaç subayın refakatinde evlerine götürüldü. **Mâliye Nazırı Abdurrahman Efendi** ile **Dâhiliye Nazırı Reşit Bey,** baskın sırasında **İttihatçı Cemal Bey**'in (Sonradan ünlü **Cemal Paşa)** üstlendiği İstanbul Muhafızlığı dairesine yollanıp bir odada göz hapsine alındılar...

Tarihe **"Babıâli baskını"** adıyla geçecek olan bu darbe başarıyla sonuçlanmış ve İttihat ve Terakki, yeniden imparatorluğun mukadderatına egemen olmuştu.

İttihatçılar, daha 23 Ocak akşamından itibaren ortada ne kadar muhalif kişi varsa yakalayıp **Bekir Ağa Bölüğü**'ne hapsettiler. Bunlar arasında **Rıza Nur, Ali Kemal, Gümülcineli Arif** gibi isimler de vardı.

Babıâli baskınında 13 kişi yaşamını yitirdi. 7-8 kişi de çeşitli yerlerinden yaralandı...

Yeni **Sadrazam Mahmut Şevket Paşa** ise saat 20.30 sıralarında Babıâli'ye geldi, halka birkaç söz söyledikten sonra Sadrazamlık odasına geçerek görevine başladı.

Osmanlı İmparatorluğu artık Birinci Dünya Savaşı'na doğru İttihat ve Terakki'nin uygun adımlarıyla ilerlemeye başlamıştı...

BEKİRAĞA BÖLÜĞÜ HAPİSHANESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk birkaç yüzyılında "Yedikule" nasıl ünlü bir "hapishane" ise, son dönemlerinde de "Bekir Ağa Bölüğü" diye anılan tutukevi o denli ünlüydü.

II. Meşrutiyet (1908) öncesi ve sonrası artık ününün doruk noktasına tırmanan "Bekir Ağa Bölüğü", aslında bir "askeri tutukevi" idi... Beyazıt Kulesi'nin tam karşısında, günümüzde üniversite laboratuvarı olarak kullanılan binanın yerindeydi. Burası, II. Abdülhamit'in istibdat yıllarında ve Meşrutiyet'te askeri hapishane olarak kullanılmakla beraber, çok sayıda sivillerin, yüksek rütbeli devlet adamlarının, her meslekten entelektüel kişilerin, siyaset ve sanat adamlarının, gazetecilerin tutuklandıklarında konuldukları yer oldu... Genellikle entelektüel kişilerin gönderildikleri bir hapishane olarak kullanıldığından buraya halk "Okumuş, entelektüel kişilerin zindanı" anlamına " Zindan-ı Münevverân" adını takmıştı...

Bekir Ağa Bölüğü zindanı adını, buranın ilk yöneticisi ve komutanı olan ünlü "Bekir Ağa"dan alır. Bekir Ağa aslından Bayındır'lı bir zeybekti... Askerlik yaşamının önemli bir kısmını savaşlarda geçirdi. Karadağ'daki çarpışmalarda Girit ayaklanmasının bastırılmasında önemli rol oynadı ve yararları dokundu. Rütbesi binbaşılığa kadar yükseldi. Ödün vermez, otorite sahibi biri olarak tanındığından **"Serasker Kapısı"** da denilen Harbiye Nezareti'nde daire müdürlüğü ile askeri hapishanenin yöneticiliğine getirildi. Ve bu atama, ona asıl ününü kazandırdı. İstibdat döneminin sonlarında, II. Meşrutiyet'i izleyen günlerde, mütareke dö-

neminde yönetimindeki askeri hapishaneye çok sayıda eski nazırlar, İttihat ve Terakki önde gelenleri, Malta'ya sürgüne gidecek olanlar da sevk edilince, Bekir Ağa'nın da "Bekir Ağa Bölüğü"nün de ünü bir kat daha arttı.

Osmanlılar'da daha orduda yeniçeriliğin izleri tam olarak silinememişti. Zorbalık, kabadayılık, yasalara karşı koyma, kurallara uymama ve kabadayılık hevesinde olanların sayıları hiç de az değildi. Böyle bir dönemde, Bekir Ağa, hapishanesine gönderilen bu gibilerle başa çıkmak, onları yola getirmek yetenek ve becerisini gösterdi. Disiplinden kesinlikle ödün vermedi, herkesi zapturapt altına almayı başardı. Bu durum, ününün her geçen gün bir kat daha artmasına neden oldu. Öyle ki kendi adıyla anılan bölük, yani hapishane, azılı suçluların sürgün yeri addedilen Yemen'de bile yola getirilemeyen rütbesiz erlerden, subaylardan müşire kadar her rütbede askerin ve mahalle bekçisinden her rütbedeki sivillere, vezirlere kadar herkesin tam elli küsur yıl uğrağı, bir tür ıslahevi durumuna geldi.

Binbaşı Bekir Ağa'nın işte bu yüzden ünü ile birlikte saygınlığı da alabildiğine arttı. Kendisinden mevki ve rütbe bakımından çok yüksekte olanları, hatta sarayın ve padişahın da saygınlık ve takdirlerini kazanmayı bildi. Öyle bir itibar görüyordu ki, Sadrazamlar bile onun karşısında gayr-i ihtiyarî ceketlerini ilikliyor, ayağa kalkıyorlardı. Her istediği bir emir gibi derhal yerine getiriliyordu. Bir ara, kendi sözünü dinlemeyen bir seraskere kızıp işinden ayrılmaya kalktıysa da **II. Abdülhamit** onu yine görevde kalmaya razı etmişti... İşin tuhaf yanı, II. Abdülhamit'in karşıtlarını, düşmanlarını misafir eden Bekir Ağa Bölüğü, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından II. Abdülhamit'in en seçkin vezirlerini ve komutanlarını barındırdığı gibi, daha sonraları da mütareke yıllarında İttihat ve Terakki önde gelenlerinin tutuklu olarak çile doldurdukları mekân oldu...

1915'te partizanca davranışları nedeniyle, Hürriyet ve İtilafçılar, yazar ve şair, Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul, Bağdat gibi önemli illerde valilik yapmış bulunan **Süleyman Nazif,** tutuklanarak Bekir Ağa Bölüğü'ne hapsedildi. Süleyman Nazif, dönemin Sıkıyönetim Komutanı'na hitaben kaleme aldığı bir mektubunda Bekir Ağa Bölüğü ve tutukluluğu hakkında aynen şunları yazdı:

"...Sabahtan beri Allah'ın rahmeti addolunan yağmur, Kâmil Paşa âyân ve yârânıyla birleşmiş gibi koğuşumuzun içinde seller teşkil etmektedir. Şehremini (Belediye Başkanı, koleranın istidat etmiş (şiddetlenmiş) olduğunu bil-beyân bir beyânnâme-i resmi ile (resmi bir demeç ile) İstanbul halkına tavsiye-i ihtiyat (ihtiyat tavsiyesi) ediyor. Dünyanın hiçbir tarafında kolera olmasa, bizim koğuş, her tarafa kolera yetiştirecek kadar vesaiti intani camidir (bulaşıcı bir hastalık gibidir).

...Hayvanların bile barınamayacağı bu fikirli, malûmatlı, hamiyetli ve bunlarla beraber vâ esefâ ki (ne yazık ki) otuzu mütecaviz (otuzu aşan) evlâdı kıvranıyor..."

Süleyman Nazif, o dönemde pek fazla kalmadan Bekir Ağa'dan kurtuldu. Ama, beş yıl sonra, yine tutuklandı ve yine Bekir Ağa Bölüğü'ne kapatıldı... Mütareke'de İstanbul'a Fransız askeri kuvvetlerinin girişi üzerine **Cenap Sahabettin** ile birlikte yayımlamakta olduğu **"Hâdisât"** adlı gazetede **"Kara Bir Gün"** başlıklı yazısının 9 Şubat 1919'da yayımlanması geniş yankılar uyandırdı. Edebiyat Fakültesi'nde düzenlenen **"Piyer Loti"**yi anma gününde, 23 Ocak 1920'de işgale karşı çıkan çok sert konuşmalar yapması üzerine işgalci İngiliz kuvvetleri tarafından tutularak önce Bekir Ağa Bölüğü'ne, ardından 20 ay sürgünde kalacağı Malta'ya gönderildi...

Bekir Ağa Bölüğü, en hareketli günlerini gerçekten de **"Mütareke dönemi"**nde yaşadı.

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1919'da imzalanmasının ardmdan İttihat ve Terakki iktidarının devrilmesi, muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın iktidara geçmesi **Tevfik Paşa**'nın Başvekil olmasından sonra, İstanbul'da ve taşrada geniş ölçüde tutuklamalar başladı. Çeşitli gerekçe ve bahanelerde ne kadar İttihat Terakki önde geleni varsa, birer-ikişer yakalanıp doğrucu Bekir Ağa Bölüğü'ne hapsedildi.

Ünlü askeri hapishane artık ağzına kadar siyasî tutuklu ile dolmuştu. Özellikle 1919'un son iki ayında Bekir Ağa Bölüğü imparatorluğun tüm kalburüstü devlet adamlarıyla entelektüellerinin ortak zindanı durumuna geldi...

O sırada Bekir Ağa Bölüğü'nde tutuklu bulunanlardan bazılarını tek tek sayıp belirtmek, durumu daha açık-seçik ortaya koyar; işte 1919'un son aylarında Bekir Ağa Bölüğü "misafirleri"nden bazıları:

- Sadrazam Prens Said Halim Paşa!
- Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi!
- Meclis-i Mebusan Reis-i Umûmîsi Halil Bey!
- Âyân Meclisi Reis-i Umûmîsi Rıfat Bey!
- Hâriciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey!
- Adliye Nazırı İbrahim Bey!
- Maarif Nazırı Şükrü Bey!
- Mebus ve gazeteci-yazar Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey!
- Mebus Mithat Şükrü (Bleda) Bey!
- Mebus Ağaoğlu Ahmet Bey (Samet Ağaoğlu'nun babası)!
- Mebus Hüseyin Kadri Bey!
- Mebus Sûdi Bey!
- İsmail Canbolat Bey!
- Mebus Salâh Cimcoz Bey!
- Mebus Doktor Fazıl Berki Bey!
- Mebus Hilmi Bey!

- Mebus Reşat Bey!
- Mebus Kara Kemal Bey!
- Mebus Emanuel Karasu Efendi!
- Mebus Mehmet Emin Bey!
- Mebus Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey!
- Mebus Hüseyin Tosun Bey!
- Mebus Çolak Selahattin Bey!
- Mebus Tevfik Rüştü (Aras) Bey!
- Harbiye Nezareti Müsteşarı Mahmut Kâmil!
- Halil Paşa (Enver Paşa'nın amcası)!
- Doktor Süleyman Numan!
- Vehip Paşa!
- Ziya Gökalp!
- Gazeteci-yazar Ahmet Emin (Yalman) Bey!
- Ali Fethi (Okyar) Bey!

Hürriyet ve İtilaf iktidarı, alelacele **Hayret Paşa**'nın başkanlığında bir Harp Divânı kurarak, gayrimüslimlerin tehcirinden sorumlu tuttukları **Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey, Jandarma Kumandanı Binbaşı Mehmet Tevfik Bey** ve **Evkaf Müdürü Feyyaz Beyi** üstünkörü yargılayıp mahkûm etti. Bunlardan Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey, Bekir Ağa Bölüğünün karşısındaki köşede bir sehpa kurularak asıldı. Ayrıca **Mustafa Nâzım Paşa**'nın başkanlığında bir Harp Divânı daha kurularak İttihat Terakkiciler'in yargılanmalarına başlandı.

Büyük kurtarıcı **Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)** bu sırada Anadolu'ya hareket hazırlıkları içindeydi. Mustafa Kemal Paşa, iki kez Bekir Ağa Bölüğü'ne giderek yakın arkadaşlarından **Ali Fethi Bey**'i (Okyar) ziyaret etmişti.

İttihat Terakkiciler'in yargılanmalarına 3 Mayıs 1919'da başlandı. Ancak, 15 Mayıs tarihinde Yunan kuvvetleri İzmir'e asker çıkartınca, yargılanmaya bir süre ara verildi.

İşte o günlerde Bekir Ağa Bölüğü'nde beklenmedik bir olay meydana geldi... Bir sabah hapishanedekilerden büyük kesimi, adları okunarak tek tek çağrıldı ve...

Ondan sonrasını, olayların içinde bulunan zamanın ünlü gezginlerinden, elçi ve mebus **Abdullah Efendi**'den dinleyelim:

"... 1919 senesi Mayıs ayının son günlerinde Ramazan'a giriyorduk ki, (27 Mayıs 1919, Hicrî: 26 Şaban 1338) bir sabah Bekir Ağa Bölüğü düşman askerlerinin (o sırada İstanbul'da bulunan işgalci İngiliz askerleri) hücumuna mâruz kaldı. O sabah hepimizi erkenden uyandırmışlardı. Bir kısmımıza sefere hazır olmaları için emirler veriliyordu. Fakat kimse ne olacağını, nereye gidileceğini bilmiyordu. Kimi helecan içinde, kimi telaşlı, mahzun, düşünceli, mağmum (tasalı, üzgün) bir halde herkes hazırlanıyordu. Ben de bunlar arasındaydım. Lâkin İskenderiye kampından doğru Bekir Ağa Bölüğü'ne gelenlerden olduğum için, sandığım, sepetim yanımda idi. Hemen beş dakikada hazırlandım. Bu sırada koğuşun kapısının önünde ellerinde isimler yazılı kâğıtlarla bir sürü ecnebi zabitlerinin (yabancı subaylarının) dolaştığını gördüm.

Benim de gidecekler meyanında olup olmadığımı bilmiyordum. Hazırlanın dediler, hazırlandık. Başka bir şey bilmiyoruz... Nihayet merakım zail oldu; gidiyormuşuz...

'Yürüyün!' dediler; Salâh Cimcoz (1877-1947 yılları arasında yaşamış, gazeteci avukat, siyaset adamı ve İttihat Terakki üyesi. Cumhuriyet döneminde 1931-1946 arası İstanbul milletvekili) ve Rahmi Bey'le birlikte öne düştük. (Toplam, 67 kişiydiler). Çıkarıldığımız meydanda bir sürü ecnebi zabitleri ve süngülü ecnebi askerleri ve birçok da kamyon vardı.

Bizi bu kamyonlara tırmandırarak istif suretiyle tıktılar. İçimizde Osmanlı İmparatorluğu'nun sadrazamları, şeyhülislamları, vükelâsı (bakanları), süferâsı (elçileri) bulunduğu halde, cümlemizi, koyun sürüleri gibi kamyonlara yüklemekte tereddüt etmediler.

Sadrazam Said Halim Paşa ve biraderi Abbas Halim Paşa, Adliye Nazırı İbrahim, Meclis-i Mebusan Reisi Halil, Hâriciye Nazırı Ahmet Nesimî Beyler ile Şeyhülislam Hayri Efendi bizim kamyonda!.. Hareket olundu!..

Arapyan Hanı'na götürüldüğümüzü zannediyorduk. Meğer yanılmışız... Tophane'ye gittik, oradaki meydanda kamyonlardan indirildik, iskeleye yanaştırılmış bir kamyona bindirilerek, açıktaki bir vapura yüklendik!..

Malta zindanına gidiyormuşuz!.."

67 kişiden oluşan bu kafile işte aynen yukarda anlatıldığı gibi 20 ay sürecek olan **Malta** sürgününe bu şekilde başladı.

Bekir Ağa Bölüğü'ne ise İttihatçılar'ın doldurulmasına devam ediliyordu.

Bu arada Harp Divânı firar etmiş bulunan **Talat Paşa, Cemal Paşa, Enver Paşa**'yı gıyaplarında idama; İttihat Terakki'nin önde gelenlerinden **Cavit Bey, Musa Kâzım Bey** ve **Mustafa Şeref Bey**'i on beşer yıl kürek cezasına mahkûm etmişti...

Ancak, yargılanmaları süren ve mahkûmiyet kararı kesin olmaları beklenenler arasında eski Altıncı Ordu Komutanı **Enver Paşa**'nın amcası **Halil Paşa** ile İttihat ve Terakki fırkası Merkez-i Umûmî azası (Genel Merkez üyesi) **Küçük Talat Bey** kaçmayı başardılar...

Bekir Ağa Bölüğü'nde olay 8 Ağustos sabahı duyuldu, doğal olarak Damat Ferid Paşa Hükümeti olaya müthiş sinirlendi...

Bu firar, **Bekir Ağa Bölüğü** için belki de **"sonun başlangıcı"**, bir zindan olarak şöhretinin gölgelenmesiydi...

Yıllarca çok sayıda ünlüyü misafir eden Bekir Ağa Bölüğü binası Cumhuriyet'in ilk yıllarında yıkıldı...

Bekir Ağa Bölüğü tarihe kavuştu...

Tabii, ilerleyen yıllar da artık bir köşede yaşamını sürdüren, bu ünlü zindanın yöneticisi ve isim babası **Binbaşı Bekir Ağa** da...

İTTİHAT VE TERAKKİ SİLAHŞÖRÜ YAKUP CEMİL

11 Eylül 1916...

İstanbul'da Kâğıthane sırtları...

Şafak, daha atmamış, ama gün iyiden iyiye ağarmaya yüz tutmuş... Binbaşı üniforması ile bir direğe elleri arkadan bağlanmış, ama gözleri bağlı olmayan idam mahkûmu, karşısındaki idam mangasına son kez bir daha baktı... Mangânın tüm erleri, daha birkaç yıl öncesine kadar onun emir komutasında görev yapan askerlerdi... Hepsini tek tek, isimleriyle tanıyordu... İşte, **Adapazarlı Hüsnü Çavuş, onbaşı Erzurumlu Hasan...** Ve ötekiler...

İdam mahkûmu binbaşı, metin bir sesle idam mangasına doğru bağırdı:

— *Dikkaaat!.. Tüfek omuza!..*

Askerler emri yerine getirdiler...

— *Nişan al!..*

Askerler kurşuna dizilmekte olan ve kurşuna dizilme emrini kendisi veren idam mahkûmuna doğru nişan aldılar... Kendi eski komutanlarına doğru nişan aldılar...

Ve, işte o son emir:

— *Ateş!..*

On silah birden patladı!..

On silah patladı ama, işin garip yanı idam edilecek üniformalı binbaşı sadece dizüstü yere doğru meyletmiş, başı dimdik kalmıştı ve hâlâ kendisine ateş eden eski askerlerine bakıyordu...

İş, ancak birkaç saat sonra anlaşıldı...

İdam mangası erlerinin çoğu tetiklerini çekerken gözyaşlarını tutamamış ve hemen hepsi eski komutanlarının ayaklarına, bacaklarına ateş etmişlerdi...

Bu nedenle elleri arkadan bağlı üniformalı binbaşı, beş-on dakika kadar direndi; önce başı öne düştü ve birkaç saat sonra kan kaybından yaşamını yitirdi...

Hakkındaki idam hükmü kurşuna dizilerek infaz edilmişti!

Kimdi bu infaz edilen binbaşı?..

Kimdi bu gözlerini bağlamadan, kendi kendisini kendi ölüm mangasına infaz ettiren kişi?

Bu kişi, İttihat ve Terakki'nin ünlü silahşörü, sırtında Osmanlı Binbaşısı üniformasını taşıyan **Yakup Cemil**'den başkası değildi... Yıllar sonra, kendisi de bir İttihat Terakki mensubu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı **Celal Bayar**'ın bu satırların yazarına 1982 yılında **"O, tam anlamıyla bir vatanseverdi!"** dediği **Yenibahçeli Yakup Cemil!..**

Osmanlı ve İttihat Terakki ile ilgili kaynaklarda günümüzde **"Yakup Cemil"** ile ilgili olarak şu yolda bilgilere rastlanabilir.

Yakup Cemil, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin silahşörlerinden, vurucu güçlerinden biri, belki de en önce gelenidir.

Harbiye'yi bitirip Osmanlı ordusuna subay olarak katıldıktan sonra Rumeli dağlarında eşkıya kovalayanlar arasma katılıp adını duyurdu ve bu esnada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı. Kısa sürede dürüstlüğü ve cesareti kadar silah kullanmaktaki ustalığı ile tanındı. 1908'de II. Meşrutiyetin ilanının ardından orduda çeşitli görevlerde başarı gösterip ön plana çıktı. Trablusgarp Savaşı'nda Libya'ya giden gönüllülerin arasına katılarak İtalyanlar'a karşı savaş-

tı. 1913'te ünlü Babıâli Baskını'nda önemli rol oynadı ve **Harbiye Nazırı Nâzım Paşa**'yı vurup öldürdü. İttihat ve Terakki'nin gizli örgütü olan **Teşkilat-ı Mahsusa**'da görev aldı. Kafkasya Cephesi'ndeki savaşlara katıldı ve bu görevdeyken kendi başına buyruk davranarak kovuşturmaya uğradı. Birinci Dünya Savaşı'na karşı çıktı ve Almanlar'ın yerine İngilizler'in yanında yer alınması gerektiğini savundu. Açık açık, her yerde bir darbeyle **Enver Paşa** ve arkadaşlarını iktidardan uzaklaştıracağını söyledi ve yeni silahlı eylemlerin hazırlığına girişti. Zira, **Enver Paşa**'ya karşı Libya'da başlayan düşmanlığı I. Dünya Savaşı'nda Ardahan seferinden döndükten sonra Enver Paşa tarafından kaymakamlığa (yarbay rütbesinin o dönemdeki adı) terfi ettirilmemesi nedeniyle arttı ve bu esnada İttihat ve Terakki Genel Merkezi'ndeki **Kara Kemal** gibi bazı yöneticilerin giriştiği her türlü yolsuzluk ve yasa dışı davranışlarından cesaret alarak darbe yapma fikri kendisinde bir **"fikri sabit"** haline geldi.

O dönemi, Yakup Cemil'in semti Yenibahçe'den arkadaşı olan Enver Paşa'nın yaverlerinden **"Yenibahçeli Şükrü Oğuz"** şöyle anlatır:

"Bir gün Enver Paşa'nın yaverlerinden Yüzbaşı Mümtaz, beni Harbiye Nezareti'ndeki odasına davetle, Yakup Cemil'in bizimle önemli bir mesele hakkında görüşmek istediğini söyledi. Pekâlâ gidelim, dedim...

Randevu saptandıktan sonra kalktık birlikte Galata'da Sapancalı Hakkı'nın kardeşi Sapancalı Baki'nin, şimdi Yataklı Vagonlar İdaresinin bulunduğu yerdeki yazıhanesine gittik.

Birkaç dakika sonra Yakup da, sivil giysileriyle, oraya geldi. Hoşbeşten sonra:

Görüşmek istediğin nedir? diye sordum.

Vaziyeti görüyorsunuz, diye söze başladı, içinde bulunduğumuz savaş bir çıkmaza girmiş gibidir. Gittikçe fenaya gidiyoruz, hattâ yuvarlanıyoruz. Artık kuşku duyulacak bir yanı kalmadı yenileceğimiz muhakkak! Tek kurtuluş çaresi derhal İngilizler ile anlaşıp, onların safına dönmenin yollarını bulmaktan ibarettir. İngilizler bu işe taraftar görünüyorlar. Şu halde fırsatı kaçırmamak için vakit kaybetmemek lâzımdır. Onlarla anlaştığımız takdirde birçok faydalar elde edeceğiz. Kars ve Ardahan'ı tamamen bize vermeyi, Rumeli'de de büyük menfaatler temin etmeyi vaat ediyorlar. Binaenaleyh yapılacak iş gayet basittir; bugünkü vaziyetten şöyle dönüvermek lâzım geliyor. Bunu bizimkilere bir türlü anlatamıyorum. Hükümet erkânıyla görüştüğümüz zaman hep durumu lehimize yorumladıklarını ve sürekli şöyle olacak, böyle olacak diye yüksekten attıklarını görüyorum. Çok şeyler umuyorlar, çok söylüyorlar ama, bir şey yaptıkları ve yapacakları da yok. Halbuki inadı bırakıp, gözlerimizin önündeki hakikati görmemiz zamanı gelmiştir, hatta geçiyor bile... Bu kafayla gidersek sonumuz mutlak yenilgi ve felakettir, dedi..."

Kendisini buraya kadar hiç itiraz etmeden, sessizce dinleyişimizden cesaret alarak son sözünü söyledi:

— Evet, bir dönüş yapalım!.. Bunu, bugünkü hükümetin gerçekleştirmesi mümkün olmadığına göre, bu hükümeti devirip yerine başka bir hükümet çıkaralım! En eski arkadaşlarımızsınız. Namus ve vatanperverliklerinize güvenim vardır. Bu işte benimle beraber olur musunuz? Bu sebeple açık konuşmaktan çekinmedim. Kararınızı verin!

Gerçekten Yakup Cemil'le çok eski arkadaştık. O da bizim semtli, Yenibahçeli idi... Fakat bu teklifi manasızdı...

— Yakup, dedim, iyi ama, sana bu vaatleri veren kim? Ya gafil avlanırsak? Hükümeti devirdikten sonra vaatler tutulmazsa ne olacak? Bu konuda bizi aydınlat.

Yakup Cemil, kendinden emin konuştu:

— *Benim sözüme inanın... Ben, boş laflara kulak asan adam değilim, bilirsiniz... Hele memleket meselelerinde şüpheli işe hiç teşebbüs etmem. Dediklerim muhakkak yapılacak. Yalnız, siz bana söz verin.*

Bunun üzerine Yüzbaşı Mümtaz şöyle konuştu:

— *Arkadaş!.. Biz, böyle oldu idi, olacak idi gibi saçma şeylere alet olamayız!*

Yüzbaşı, hiddetlenmişti. Yumruğunu masaya indirerek konuşmasını sürdürdü:

— *Senin aklın başında değil!.. Sen bu şuursuzlukla, böyle bir zamanda hükümeti devirmeye kalkacak olursan, biz de o işte hükümeti müdafaa ederiz... Şimdi buyur bakalım, ne yapacaksan yap!*

Yakup Cemil, bu sözler karşısında bir anda beyninden vurulmuşa dönmüştü.

Ben, kendi kendime, eyvah, galiba silahlar patlayacak diye içimden geçirdim... Fakat Yakup, umulmadık bir soğukkanlılıkla başım sallayarak:

— *Zaten sizinle doğru dürüst konuşulmaz ki!* dedi...

Arkasını döndü ve sustu... O zaman ben atıldım:

— *Yahu, çocuk oyuncağı mı bu... Hükümeti devirmek o kadar basit bir* iş *mi?.. Sonra; sana kim söyledi bunları?... Ya aldatıyorlarsa?.. Mümtaz'ın hakkı var... Boşu boşuna arkadaşlar arasında kan dökülecek, böyle şey olmaz!., dedim ve birbirimizden ayaldık...*"

O günlerin ünlü istihbaratçısı, **Enver Paşa**'nın yakın adamı **Kuşçubaşı Eşref** (soyadı **Sencer**), Yakup Cemil'in girişim ve düşüncelerinden haberdardı. Nitekim bu yüzden onu arkasına koyduğu adamları vasıtasıyla yakın takibe aldırmıştı. Yıllar sonra Kuşçubaşı o günleri şöyle anlatır:

"*... Enver Paşa'yı vaziyetten haberdar ederek, ona:*

Yakup Cemil kafasına koyduğu bu fikirden bir türlü vazgeçmiyor. Hükümet bir çıkmaza saptı. Şimdi dönmesini beceremiyor.

Bizi bu işe memur etti. Muvazaalı bir inkılâp yapılması gerek. Biz, hükümetin bunu yapacağız, diye birçoklarını kandırmaya başladı. Hatta, bu işte benim de kendisiyle birlikte olduğumu imâ ediyormuş. Bunun şımarıklıklarına bir gem vurma zamanı gelmiştir. Daha fazla müsamaha etmeyiniz, dedim. Bunun üzerine Enver Paşa, Yakup Cemil'i çağırtarak:

Şimdi bir arabaya binip beraber bir gezinti yaptıktan sonra buraya geleceksiniz diyerek bizi öpüştürüp barıştırdı...

Gelgelelim, Yakup Cemil inadından vazgeçmiyordu. Hatta, hemen o gece yine Kızıltoprak'ta bazı arkadaşlarıyla toplanarak yeni kararlar alıyor. Bunu da Bergamalı bir adamım vasıtasıyla öğrendim ve yine Enver Paşa'ya haber verdim. Artık sabrı tükenen Enver Paşa o akşam Yakup Cemil'i çağırtarak yalısında karşı karşıya oturuyorlar. Eski Rumeli ve hürriyet mücadelesi arkadaşı oldukları için ne de olsa aralarında bir samimiyet var. Enver Paşa, lâfı fazla uzatmadan doğrudan doğruya konuya giriyor:

— Son günlerde yine birtakım hayaller peşinde koşmaya başlamışsın. Şuna buna bazı tekliflerde bulunuyormuşsun. Aynı suretle benimle de görüşebilirsin. Herkesten iyi bilirsin ki ben, memleketin menfaati söz konusu olduğu zaman, çarıkları ayağıma çekip dağa çıkmasını da bilirim. Zannetme ki damatlıkla saraya mensubiyetim, beni memleketim için fedâkârlık yapmaktan meneder. Lâkin inan ki, sana söylenmiş olan sözlerin, verilmiş olan vaatlerin hepsi yalandır. Bizi dostlarımızdan ayırdıktan sonra parçalayacaklar. Memleketimizin en mühim kısımlarını Ruslara verecekler. Elimizde bunlara ait vesikalar var. Çocukluk etme. Memleket senden, böyle olmayacak işler peşinde koşmak değil, hakiki hizmet bekliyor. Geç teşkilatının başına, sana verilmiş olan vazife ile meşgul ol!"

Bu arada, kısa bir süre parantez açıp, yukardakileri anlatan **Kuşçubaşı Eşref** (soyadı **Sencer**)'in kimliğine kısaca bir göz atalım:

1873-1963 yılları arasında yaşayan Kuşçubaşı Eşref Teşkilât-ı Mahsusa'nın (Osmanlı'da son dönemlerde kurulan ilk gizli haber alma örgütü) kurucusu ve **II. Abdülhamit**'in kuşçubaşıcısıdır. Kafkas kökenlidir. Harbiye'yi bitirerek subay oldu. Hürriyetçi görüşlerinden ötürü 1899'da babası **Kuşçubaşı Nuri Bey** ile birlikte Hicaz'a sürüldü. Burada öteki genç subaylarla II. Abdülhamit aleyhinde etkinliklerde bulundu. 1903'te Teşkilât-ı Mahsusa'nın kuruluşuna önayak oldu. Avrupa'ya geçip Jön Türkler ile buluştu. Rumeli'de **Enver, Niyazi Bey** gibi hürriyet yandaşlarıyla çalıştı. Bulgar çetecilerine karşı girişilen çete savaşlarını örgütledi. Libya'da İtalyanlara karşı savaştı. Balkan Savaşları esnasmda Gümülcine'deki Batı Trakya Türk Cumhuriyetinin kuruluş çalışmalarına katıldı. Birinci Dünya Savaşı'na İngilizlere karşı Süveyş cephesinde savaşırken 30 Ekim 1913'de yaralandı ve tutsak oldu. Kurtuluş Savaşı'na önce Kuvayi Milliye'de çatışmalara katıldıysa da sonradan **Çerkez Ethem**'le birleşti ve onunla birlikte Yunanistan'a kaçtı 150'likler listesine alındı. 1938'de affa uğradı, yurda döndü ve yaşamını Salihli'deki çiftliğinde sürdürdü.

Yakup Cemil, Enver Paşa ile yaptığı son görüşmenin ardından her şeye rağmen **"ihtilal ile hükümeti devirme fikri"**nden vazgeçmedi. Ve gittiği hemen her yerde darbe yapıp hükümeti devirmek için çareler aramayı sürdürdü. Oysa, **Enver Paşa**'nın adamları tarafından çok sıkı bir takip altına alınmıştı...

Nitekim, **Talat Bey (Paşa)** ve onun çok sadık adamı, ünlü İttihatçı **Kara Kemal**, bu iflah olmaz ihtilalci için yeni bir komplo düzenlemekten geri kalmadılar. Yakup Cemil'in

etrafına toplamayı başardığı birtakım karanlık insanlarla hükümete karşı bir darbe girişiminde bulunacağını, hatta **Enver Paşa**'ya da bir suikast düzenlediğini ortaya attılar. **Kara Kemal,** bu konuda anlattıklarıyla Enver Paşa'yı ikna etmeyi kolaylıkla başardı:

— *Paşa hazretleri, alınan son taharri (gizli sivil polis) raporlarına göre Yakup Cemil, en iyi silah kullanan silahşörlerini Harbiye Nezareti yakınlarına ve zâtıâlinizin her gün nezarete gidip gelirken kullandığınız Mercan Kapısı yakınlarındaki boş dükkanlara yerleştirmiş.*

Enver Paşa merakla sordu:

— *Evet?*

— *Alınan sağlam istihbaratlara nazaran, Yakup Cemil zâtıâlinize suikast yapmak için her gün emir bekliyor. Malumunuz daha evvel de Meserret Oteli'nde bir darbe planlamış, ancak bunu ertelemişti... Buyrun efendim, dosya... Burada bütün delillerin belgelerini bulacaksınız...*

Enver Paşa, Kara Kemal'in kendisine uzattığı üzeri çift hilalli dosyayı açtı, büyük bir dikkatle okuyup bitirdi ve Örfi İdare (Sıkıyönetim) Mahkemesi'ne şu mealde bir yazı yazdırdı:

"Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın emridir:

Meserret otelinde taraftarlarıyla sık sık toplanarak hükümeti devirmeyi planlayan Yakup Cemil Bey ve arkadaşları hakkında derhal soruşturma açınız."

Bundan sonra olayların nasıl geliştiğini **Kuşçubaşı Eşref**'in ağzından dinleyelim:

Yakup Cemil, Enver Paşa'nın emriyle derhal Örfi İdare Mahkemesi'ne sevkedildi... Tabii, bazı yakın arkadaşları ve adamlarıyla birlikte. Ben de söz konusu mahkemeye (Divân-ı Harb-i Örfi) birkaç defa gidip Yakup Cemil ile daha önce

görüştüklerimle ilgili olarak gerekli bütün bilgileri verdim. Divân-ı Harb-i Örfi Reisi (Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı) **Miralay Nafiz Bey** idi. Nafiz Bey, gerçeğe ulaşmak amacıyla kılı kırk yararak uğraşıp dururken İttihat Terakki'nin bazı önde gelenleri Yakup Cemil'i tutuklu bulunduğu **Bekir Ağa Bölüğü** hapishanesinde ziyaret ederek kendisine nasihatte bulundular. Hatta, ona şöyle bir akıl verildi: *"Sen bir kanaat ve içtihat üzerine böyle bir harekete teşebbüs ettiğini iddia et ki, iş vatanî bir his ile düşünülmüş ve bunda suikast filan değil, ikaz yoluyla "tebdil-i hükümet" (hükümet değişikliği) taraftarı olduğun anlaşılsın... Öylelikle mahkemeden hafif bir ceza ile kurtulmuş olursun!"*

Boşuna ama...

Yakup Cemil o ünlü **"keçi inadından"** bir türlü vazgeçmiyordu. Sonuna kadar fikirlerinde ısrar etti, eline fırsat geçerse yine de yapmakta kararlı olduğunu söyleyip durdu.

İttihat ve Terakki Fırkası, merkez-i umûmîde (genel merkezde) Yakup Cemil yandaşlarının mevcut olabileceğini hesapladığından ve bundan bir hayli endişe ettiğinden Yakup Cemil'in duruşmalarına çok önem veriyordu.

O sıralarda genel kabul gören görüş şöyleydi:

Yakup Cemil'in zihnine sabit bir fikir halinde yerleşen bu **"münferit barış yapmak için hükümeti devirmek"** saplantısı, söylendiğine göre, o dönemde, zahire satın almak için Romanya'ya gidip gelen **Sapancalı Hakkı**'nın oralarda ilişki kurduğu bazı İngiliz ajanlarından alarak dostu olan Yakup Cemil'e aşılamasından doğmuştu.

En sonunda, **Enver Paşa**'nın Almanya'da bulunduğu sıralarda Divân-ı Harb-i Örfi kararını vererek **Binbaşı Yakup Cemil**'in kurşuna dizilerek idamına karar verdi.

Kâğıthane'de kurşuna dizilirken yanında bulunan **Merkez Kumandanı Cevat Bey** ile muavini **Yüzbaşı Rıza Bey**'in

anlattıklarına göre, Yakup Cemil, son dakikalarında bile hiçbir zaman metanetini kaybetmedi. Karşısında dua etmek isteyen hocayı uzaklaştırarak şöyle dedi:

— **Sağol Hoca Efendi... Ama, şimdi bunun sırası değil... Zaten vaktiyle ben Allah'ıma çok dua etmiştim...**

Sonra, gözlerini bağlatmadı...

Ölüm emrini, kendi eski kıtasına kendisi verdi...

Yiğitliğinden, cesaretinden hiçbir şey kaybetmeden, ihtilal yapma takıntısını canıyla ödedi... Ama, onuruyla, şerefiyle ödedi...

Geride kalanlarına emekli binbaşı maaşıyla pırıl pırıl bir onur ve şeref bırakarak...

HASAN TAHSİN
YA DA
OSMAN NEVRES

25-26 yaşlarında, kumral, orta boylu, fesi kaşlarının üzerine hafif eğik genç adam Cağaloğlu yokuşunu tırmanıp İran Sefareti'nin önünden sağ tarafa doğru ilerledi. Az ötesinde **Düyûn-u Umûmiye** binası (günümüzde **İstanbul Erkek Lisesi**) duruyordu. Düyûn-u Umûmiye'nin görkemli, yüksek kapısı önünde durup, şöyle bir çevresine baktı. Akşam karanlığı çökmek üzereydi, az ilerisindeki sokağa doğru ilerleyen bir faytonla, evlerine dönen birkaç kişiden başka etrafta kimsecikler yoktu. Gözü, karşısında, sol yanda yer alan kocaman ahşap köşkte idi. (günümüzde **Cumhuriyet** gazetesinin eski binası.) Burası, 1908 İkinci Meşrutiyet'inden bu yana iktidarda olan İttihat ve Terakki adlı siyasi partinin genel merkez binasıydı. Kendisi de zaten II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra bu partiye üye olmuştu. Eli bir an ceketinin iç cebine gitti. Cebinde onun için çok önemli olan bir mektup taşıyordu.

Etrafına birkaç kez daha baktıktan sonra İttihat Terakki genel merkezine doğru hızlı adımlarla ilerledi.

Kapının önünde çavuş üniforması taşıyan, bıyıkları yukarı doğru kıvrık, fesli, omzunda mavzer biri vardı. Ne istediğini sorduğunda, kimliğini gösterdi ve:

— *Ben,* dedi, *Osman Nevres, Profesör Bahaettin Şakir Beyefendi'yi görecektim. Kendilerinin benim geleceğimden haberi var.*

Bahaettin Şâkir, ünlü bir profesör hekim olduğu kadar İttihat ve Terakki Partisi'nin genel merkezinde etkin bir yöneticiydi. Genç adamı babacan bir tavırla karşılayarak, getirdiği mektubu alıp okudu:

— *Demek bizim Selanikli Hasan Tahsin Bey'in oğlusun!*

— *Evet efendim,* dedi genç adam saygıyla.

— *Öğrenimin?*

— *Selanik'te Fevziye Lisesi'ni bitirdim efendim 1908'de Meşrutiyet'te üye olduğum İttihat ve Terakki beni Paris'e öğrenime gönderdi.*

— *Güzel?*

— *Orda Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni tamamladım. Dünya Savaşı çıkınca hemen yurda döndüm. Babamın da mektupta belirttiği gibi emrinizdeyim efendim!*

Bahaettin Şâkir masasının gözünden bir dosya çıkartarak içindeki kâğıtları inceledikten sonra:

— *Delikanlı,* dedi, *iyi bir aileden geliyorsun. Babanı zaten çok yakından tanıyorum. Hakkındaki raporlar da çok olumlu. Bu nedenle bugünden itibaren Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışacaksın.*

Osman Nevres, **"Teşkilat-ı Mahsusa"** adını daha önceden duymuştu. Bu, **İttihat ve Terakki**'nin gizli bir örgütüydü. Osmanlı sınırları dışında yaşayan ya da bütün hızıyla sürüp giden savaş nedeniyle bu sınırların dışında kalma tehlikesi taşıyan yerlerdeki Türkler arasmda örgütlenme ve propaganda yapmak amacıyla kurulmuştu. Bir tür casusluk örgütüydü. **Bahaettin Şâkir Bey** ile **Mithat Şükrü Bey** de örgütün başındaki iki önemli kişiydi.

Bahaettin Şâkir Bey konuşmasını sürdürdü:

— *Osman Nevres Bey oğlum, ilk görev yerin Bükreş. Orda bizim sefaretteki görevlilerden gerekli tüm yardım ve ilgiyi göreceksin. Şimdi aşağı kata in, merdivenlerin sağ tarafındaki odaya gir. Orda, Romanya seyahatin için sana gerekli bütün belgeler;*

pasaportun, paran, her şey verilecek. Ve bir de revolver (bir tür toplu tabanca)! Çok iyi tabanca kullandığından haberim var!

Genç adam, Bahaettin Şâkir Bey'i saygıyla selamlayarak yanından ayrıldı. Sevinçten uçacak gibiydi. Yıllardan beri hayâlini kurduğu, heyecanlı, serüven dolu bir yurt görevi onu bekliyordu. Merdivenleri koşarak alt kattaki odaya indi. Belgelerini aldı, imza karşılığı kendisine verilen revolveri beline taktıktan sonra dışarı çıktı. Akşam karanlığı, iyiden iyiye çökmek üzereydi.

Ertesi gün bir gemiyle İstanbul'dan Köstence'ye hareket etti. Köstence'den Bükreş'e karayoluyla ulaştı. Doğruca Türk Büyükelçiliği'ne giderek kalacağı oteli öğrendi. Altı yıl Paris gibi Avrupa'nın en güzel ve büyük bir kentinde yaşadığı için Bükreş'ten önceleri pek hoşlanmamıştı. Dimbovita Irmağı'nın sol kenarında, Muntenia ovasına kurulu kent, ona Doğu'da pazaryeri niteliğindeki küçük öteki kentleri anımsatmıştı. Ama, kaldığı otel birinci sınıftı. Orasının penceresinden Curtea Veche adındaki eski saray kilisesi bütün görkemiyle gözüküyordu; öteki pencereden de Dimbovita ırmağı boyunca dizi dizi uzanan yapılar...

Romanya'daki ilk günleri Bükreş'i gezmek, çevre edinmek, dost kazanmak, özellikle yabancı elçilikler ile gazeteciler arasında yakın ilişkiler kurmakla geçti. Kısa zamanda dost ve arkadaş çevresi giderek gelişti. Her gece bir toplantıya, davete, konsere gidiyordu. Tabii bu arada görevini de unutmuyor, Türk hükümeti için gerekli tüm bilgileri elçilik kanalıyla anında Teşkilât-ı Mahsusa'ya iletiyordu.

Bir davette kardeş iki İngiliz gazeteciyle tanıştı: **Tom** ve **George Buxton** kardeşler. İkisi de tam bir İngilizdi; soğukkanlı, hesaplı kitaplı, dikkatli, özenli. Üstelik ikisi de zekiydi. **Tom Buxton** iyi de Türkçe konuşuyordu. Buxton kardeşler hakkındaki bomba haberi, sık sık gittiği bir lokantada gar-

sonluk yapan Çingene bir garsondan aldı. Garson şu haberi vermişti ona:

— *Efendim, bu Buxton kardeşler, Bükreş'e yakında gelecek olan Hüsamettin Şevket Paşa'ya bir suikast düzenlemeye karar verdiler. Bunun için Türk elçiliğinin tam karşısındaki otelde elçiliğe bakan bir oda kiraladılar. Ordan ateş edilecekmiş Hüsamettin Şevket Paşa'ya!*

Osman Nevres hiç renk vermedi. Ama, araştırdığında garsonun söylediklerinin harfi harfine gerçek olduğunu saptadı. Derhal kararını verdi. Baskın basanındır ilkesiyle hareket edecek, iki İngiliz kardeş Hüsamettin Şevket Paşa'yı öldürmeden, Osman Nevres onları öldürecekti... Bu, Türk ve İngiliz casusluk örgütleri arasındaki amansız yarışmanın bir savaşa dönüşmesi demekti. Ama, yapacak başka bir şey yoktu!

O pazar, Osman Nevres oteldeki odasında özenle kılık değiştirdi; başına bir fötr şapka giyerek sıradan bir Romen yurttaşı gibi sokağa çıktı. Buxton kardeşlerin her pazar otelinin yakınındaki Curte Vecha kilisesine, ayine gittiğini biliyordu. Ağır ağır kiliseye doğru ilerledi. Az sonra ayin dağılacak, herkes gibi İngiliz gazeteci kardeşler de dışarı çıkacaklardı. Kendisine kimsenin dikkat ve kuşkusunu çekmeyecek, kuytu bir yer seçti. İri bir ağacın gövdesine yaslanarak cebinden çıkarttığı o günkü Romen gazetelerinden birini okur gibi yapmaya başladı. Ama, gözleri kilisenin kapısındaydı. Buxton kardeşler kapıdan çıkacak, merdivenleri inecek ve karşı yolda müşteri bekleyen faytonlardan birine doğru ilerleyecekti. Bunun için tam Osman Nevres'in bulunduğu yerden geçmeleri gerekti. İşte o an Osman Nevres tabancasını ateşleyecek, kargaşalıktan yararlanarak izini kaybettirdikten sonra kafasındaki fötr şapkayı bir kenara fırlatıp gece vakti oteline dönecekti. Sonunda ayin bitti...

Ayine katılanlar birer ikişer kiliseden çıkmaya başladılar. **Osman Nevres** gazeteyi yavaşça katlayıp cebine koydu, elini öteki cebindeki tabancasına götürdü... İşte iki İngiliz gazeteci kardeş **Tom** ve **George Buxton** önünden geçmek üzereydiler. Usulca revolverini ve nişan alarak içindeki bütün mermileri İngilizlere boşalttı.

Adamlardan biri başından yediği kurşunla oracığa cansız serilirken öteki karnından yaralanarak yere yığıldı. Ortalık bir anda ana-baba gününe dönmüş, insanlar çığlıklar atarak sağa-sola kaçışmaya başlamışlardı. **Osman Nevres** ise soğukkanlılığını yitirmedi. Fazla hızlı olmayan adımlarla yolun karşısına geçip sık ağaçlarla dolu parka doğru ilerledi. Tam parka gireceği sırada bir el omzunu kuvvetlice tutarak onu durdurdu. Başını çevirdiğinde öteki elinde tabancası olan adam bozuk bir Fransızcayla:

— *Sizi,* dedi, *Buxton kardeşlere suikastten tutukluyorum! Lütfen tabancanızı veriniz ve direnmeye kalkışmayınız! Etrafınız sarılmıştır!*

Osman Nevres yine soğukkanlılığını kaybetmedi, etrafına baktı, karşısındaki çalılıkların arkasından, üçünün eli silahlı dört kişi kendisine doğru geliyorlardı. Dört kişiden silahsız olanını hemen tanıdı. Bu, lokantada kendisine Buxtonların Teşkilât-ı Mahsusa örgütünün önde gelen yöneticisi **Hüsamettin Şevketi** öldüreceklerini haber veren Romen Çingenesiydi! Demek, Çingene garson hem benim hem de Romanya polisi için iki yanlı çalışan biriymiş, diye düşündü. Tabancasını, bir eli hâlâ omzunda olan adama teslim etti ve:

— *Gidelim,* dedi.

Az ötedeki paytonlardan birine binerek Bükreş Polis Müdürlüğü'ne doğru yola çıktılar.

Türk Elçiliğinin, diplomatik dokunulmazlığı öne sürerek Osman Nevres'in serbest bırakılması için yaptığı tüm

girişimler sonuçsuz kaldı. Ortada bir ölü, bir ağır yaralı vardı, tüm kanıtlar ve tanıklar aleyhineydi. İki ay kadar süren bir yargılanmanın ardından Osman Nevres çarptırıldığı on yıllık hapis cezasını çekmek üzere Bükreş kent hapishanesine konuldu.

Hapishane kent dışındaydı ve iki yüz yıllık, eski, berbat bir binaydı. 27 yaşındaki Osman Nevres'e 37 yaşma kadar bu izbe, rutubetli duvarlar arasmda geçireceği yılları düşünmek çok ağır geliyordu. Hapishanedeki koşullar çok kötüydü. Altı metrekarelik, ufacık bir penceresi olan gün ışığından yoksun hücremsi bir odaya kapatılmıştı. Günde üç öğün yemek veriyorlardı, ama yedikleri yenecek gibi değildi. Hele iki günde bir verilen lahana çorbasından bıkkınlık getirmişti. Dışarıyla tek ilişkisi, pazar günleri kendisini ziyarete gelen elçilik ikinci kâtibiydi. Sürüp gitmekte olan Dünya Savaşı ve Türkiye ile ilgili tüm haberleri ondan alıyordu.

Günler ilerledikçe sağlık durumu bozuldu. Sık sık tutulduğu öksürük nöbetleri, yükselen ateşi onu canından bezdirmişti.

Sonunda yatağa düştü ve revire kaldırıldı.

Kötü haberi hapishane doktorundan öğrendi; vereme yakalanmıştı! 1915 yılının Aralık ayının başlarında aldığı bu haber, Nevres'i oldukça sarstı; derin bir umutsuzluğa kapıldı. Ancak, pazar günü kendisini revirde ziyaret eden elçilik ikinci kâtibinin verdiği haber genç adamı hem sevindirdi, hem de umutlandırdı.

Türk ve Alman orduları Bükreş'e girmişlerdi!.. Nitekim dört gün sonra, Bükreş'e giren Türk ordusunun komutanı Paşa'nın girişimiyle kentin en iyi hastanesine kaldırıldı. Hapishane hücresinden sonra tek kişilik hastane odası ona saray gibi gelmişti. Elçilik görevlisi her gün kendisini ziyaret ediyordu. Bu ziyaretlerden sonuncusunda elçilik ikinci katibi kendisine yeni giysiler getirdi ve:

— *Yarın,* dedi, *hazır olun. Sizi hastaneden alıp bir askeri araçla Köstence'ye götüreceğiz. Ordan da doğruca İstanbul! Her şey ayarlandı, bir aksilik çıkacağını sanmıyorum. Sabah saat 9.00'da hazır olun lütfen!*

Osman Nevres kulaklarına inanamıyor, özgürlüğe bir an önce kavuşmak için sabırsızlanıyordu. Sabahı iple çekti. Saat tam 9.00'da hastane bahçesine kapalı bir askeri araç geldi. Bu, Alman ordusuna ait bir Mercedes'ti. Başka bir hastaneye nakil bahanesiyle tüm evraklarıyla birlikte hastaneden çıkan Osman Nevres heyecanını belli etmemeye çalışarak bahçedeki Mercedes'e elçilik ikinci kâtibiyle birlikte bindi. Ve araba hareket etti. On beş dakika kadar ilerledikten sonra **Osman Nevres** pencereleri kapalı araba içinde hemen, giysilerini değiştirerek bir Osmanlı mülazımı (teğmen) üniforması giydi. Artık, yolları üzerinde kendileri için hiç bir engel kalmamıştı.

Köstence'ye varışları, orda bir Türk teknesine gidişleri çok kolay oldu. Tekne, Karadeniz'in güçlü dalgalarını yara yara İstanbul'a doğru ilerlerken Osman Nevres özgürlüğü yudum yudum tadıyor, sevinçten uçuyordu...

İstanbul'a ulaştığında üzerinde sivil giysileri vardı, üniformayı Köstence'de çıkarmıştı. Doğruca İttihat ve Terakki'nin genel merkez binasına gitti. **Profesör Bahaettin** kendisini umduğundan çok daha iyi karşıladı. Romanya'daki etkinliklerinden dolayı onu kutladı, ama İngiliz Buxton kardeşlere düzenlediği suikastten, geçirdiği hapishane hayatından sanki bunlar hiç olmamışçasına hiç söz etmedi. Sözü, yakalandığı verem hastalığına getirerek:

— *Evladım,* dedi, *ciddi bir hastalığa yakalandığım ve yine ciddi bir tedaviye gereksinimin olduğunu biliyorum. Ülkemizde tedavi görebilirsin. Ancak, savaş içerisindeyiz. Düşündük, taşındık, Başvekil Talat Paşa Hazretlerinin önerisiyle senin İsviçre'de tedavi görmeni kararlaştırdık. Orası tarafsız bir ülke, üstelik çok*

gelişmiş sanatoryumları var, Alp Dağları'nın havasının seni kısa sürede iyi etmesini umarım. Gerekli her türlü masrafın Teşkilât-ı Mahsusa tarafından karşılanacak, ayrıca her ay maaş alacaksın. İsviçre'ye müttefikimiz İtalya yoluyla gideceksin. Vakit kaybetmeden yola çık.

Bahaettin Şâkir masasının gözünden büyükçe bir zarf çıkartarak Osman Nevres'e uzattı:

— *Gerekli bütün belgeler bu zarfta; pasaportun da. Ancak, pasaport senin değil, baban Hasan Tahsin Bey'in adına düzenledi, güvenlik gerekçesiyle tabii. Bundan böyle Osman Nevres değil Hasan Tahsin'sin!..*

Osman Nevres, bu adla girdiği İttihat ve Terakki konağından **Hasan Tahsin** olarak çıktı. Bundan sonra artık hep Hasan Tahsin olarak kalacak ve o adla tanınıp anılacaktı.

İsviçre'de doğruca Bern'deki Türk Elçiliğine gitti. Oradan da Alp Dağları eteklerinde, kente fazla uzak olmayan bir sanatoryumdaki özel odasına yerleşti. Aare nehrinin gür su-larının hemen tümüyle çepeçevre kuşattığı kayalık bir sırta kurulmuş Bern kenti; kentte ana caddeler boyunca sıralanan görkemli çeşmeler, mağazalar ve kapalı çarşılar çok hoşuna gitmişti. Ama, artık babasının adıyla, **Hasan Tahsin** olarak anılan genç adamın gönlünü en çok çelen şey kaldığı sanatoryumun çevresinde uçsuz bucaksız uzanan çiğdem, dağlalesi, centiyan ve menekşelerle kaplı yemyeşil, zümrüt gibi çayırlar oldu. Haftada birkaç gün kente indiğinde kahveleri, müzeleri, alış veriş yerlerini dolaşıyor, Türk Elçiliğine uğruyor; gazetelerden bütün hızıyla çeşitli cephelerde sürüp giden Birinci Dünya Savaşı ile ilgili haberleri dikkatle izliyordu. Türk ordusu çeşitli cephelerde kahramanca savaşıyordu. Çanakkale Savaşında tüm müttefik ordusu perişan edilerek donanmaları geri çekilmek zorunda bırakılmıştı. Ağustos 1916'da Romanya, Türklerin de aralarında yer aldığı İttifak Devletleri'ne teslim oldu. Rusya da çökmek üze-

reydi. Hasan Tahsin cepheden gelen haberlerden memnun görünüyor, Türk ordusunun zaferler kazanması için her gün dua ediyordu.

Ancak; 5 Nisan 1917'den sonra çeşitli cephelerden gelmeye başlayan haberler, Hasan Tahsin'de giderek artan bir kaygıya yol açtı. Bu tarihte Amerika Birleşik Devletleri İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa katılmış, talih onlardan yana dönmüştü. Her geçen gün Alman, Avusturya-Macaristan, Bulgar ve Türk orduları yenilgi üstüne yenilgi alıyorlardı. Hasan Tahsin, bu yenilgilerde hep iş başındaki, kendisinin de üyesi olduğu, İttihat ve Terakki Partisinin hükümetini kabahatli buluyordu. Rusya'da Çarlık Rusyası yıkılmış, Bolşevikler kanlı bir ihtilalle iş başına geçmişlerdi. Rusya 22 Ocak 1918'de mütareke istedi. Aynı yılın Mart ayında Türk ordusu Bağdat'ı İngilizler'e bırakmak zorunda kaldı.

Hasan Tahsin'in o tarihe kadar hastalığı geçmiş, eski sağlığına kavuşmuştu. Mart ayının sonlarında ani bir kararla İsviçre'den ayrıldı ve anayurduna, Türkiye'ye döndü. Ancak, bundan böyle başkent İstanbul'da değil, İzmir'de yaşayacaktı. Zaten orda çok sayıda Selanik'ten gelen akrabası, tanıdığı, eşi dostu, arkadaşı vardı.

Kordonboyu'nda kendisine bir ev kiralayarak oraya yerleşti.

İlk iş olarak **İttihat ve Terakki Partisi**'nden ayrılan **Hasan Tahsin**, bu partiye karşıt fikir ve görüşler savunan **Osmanlı Sulh ve Selâmet (Osmanlı Barış ve Esenlik) Cemiyeti**'ne girdi. Cemiyetin bir toplantısında üyelere karşı şu konuşmayı yaptı:

— *Arkadaşlar, Osmanlı Devleti, bir hiç uğruna bu savaşa girdi. İçinde bulunduğumuz 1918 yılına kadar on binlerce askerimiz çok çeşitli cephelerde çarpışarak vatanları uğruna şehit ya da gazi oldular. Savaşı, üzülerek söyleyeyim ki müttefiklerimizle birlikte kaybetmek üzereyiz. Bir an önce onurlu bir barış ant-*

laşmasıyla bu savaşa son verilmesi gerekir. Oysa, iş başındaki İttihat ve Terakki hükümeti, savaşı ısrarla ve boş yere sürdürmektedir. İlerde ordumuz daha da ağır yenilgilere uğrarsa, daha da ağır barış koşulları önümüze sürülebilir. Bu durum engellenmelidir. Bir gazete çıkartarak fikir ve görüşlerimizi yayımlayıp savunalım... Gazetenin adını Hukuk-ı Beşer (İnsan Hakları) koyalım! Vakit kaybetmeden de bu gazeteyi çıkartalım.

Osmanlı Sulh ve Selâmet Cemiyeti üyeleri Hasan Tahsin'in önerisini coşkulu alkışlarla kabul etti. Basmahane semtindeki bir basımevinde çok geçmeden **"Hukuk-ı Beşer"**i yayımlamaya başladılar.

Gazetenin başyazılarını ve birçok haberi **Hasan Tahsin** kaleme alıyordu. Bu yazı ve haberlerde iş başındaki hükümet ağır biçimde eleştiriliyor, barış, bağımsızlık ve özgürlük gibi konular savunuluyordu.

Ekim ayının son günü **Hasan Tahsin**'in aldığı haber onu beyninden vurulmuşa döndürdü. Bir gün önce 30 Ekim 1918'de Limni adasının Mondros limanında demirli bulunan İngiliz amiral gemisinde Türkiye ile Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri arasmda **Mondros Mütarekesi** imzalanmıştı. Mütareke, Türkiye için çok ağır koşullar içeriyordu. Çanakkale ve İstanbul Boğazları İtilaf Devletleri tarafından işgal, Türk ordusu terhis edilecek; bütün demiryolları galip devletlerin denetimine girecek, donanmamız düşmana teslim edilecekti. Mütarekede, ayrıca düşman kuvvetlerinin ülkede gerekli gördükleri yerleri işgal edebilmelerine yol açacak hükümler de vardı. Durum, ülke için gerçekten çok kötüydü.

Hasan Tahsin'i en çok şaşırtan, Hamidiye Zırhlısı süvârisiyken Balkan Savaşı'nda gösterdiği kahramanlık sonucu **"Hamidiye Kahramanı"** diye ün yapan **Hüseyin Rauf Bey**'in **(Orbay)** Osmanlı Bahriye Nazırı (Deniz Kuvvetleri Bakanı) olarak bu mütarekeye imza atmış olmasıydı.

Hasan Tahsin derhal arkadaşlarını topladı. Olası işgallere karşı derhal bir **Redd-i İlhak Heyeti** (Başkalarının egemenliği altına girmeye karşı çıkma kurulu) oluşturuldu. Hukuk-ı Beşer gazetesinde Mondros Mütarekesi ve olası işgallere karşı yazılar çıkmaya başladı...

Ama, ateşli yurtsever Hasan Tahsin'in tüm çabaları boşunaydı. Nitekim, Mondros Mütarekesi'ni izleyen günlerde düşman kuvvetleri Urfa, Ayıntab (Gaziantep), Maraş, Adana ve Mersin gibi illeri bir bir işgal ettiler. Samsun, Merzifon, Antalya'ya da düşman askeri girdi.

Yunanlılar'ın gözünün İzmir'de olduğunu bilen Hasan Tahsin, sıranın İzmir'e geldiğini çoktan anlamıştı.

14 Mayıs 1919 sabahı... Hasan Tahsin ve arkadaşlarının hazırlayıp dağıttıkları **Redd-i İlhak Beyannamesi** (bildirisi) İzmirliler arasında elden ele dolaşıyordu. Bildiride, İzmir'in işgaline şiddetle karşı konulacağı, gerekirse silah kullanılacağı belirtiliyor, eli silah tutan herkesin gerektiğinde yurt savunmasına koşacağı vurgulanıyordu.

Ancak, aynı gün, 14 Mayıs 1919'da Yunan Başbakanı **Venizelos** İtilaf Devletleri'nden İzmir ve dolaylarının işgali iznini aldı. Ve Amerikan, İngiliz, Fransız donanmalarıyla birlikte Yunan donanması da İzmir limanına girip demirledi... İzmir'deki Türk kolordusu komutanına bir nota verilerek, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi uyarınca İzmir'in işgal edileceği bildirildi.

İşin en acıklı yönü, İstanbul hükümetinin bu işgale karşı konulmamasını bildirmesiydi.

Hasan Tahsin, 15 Mayıs sabahı Kordonboyu'ndaki evinin penceresinden dışarı göz atınca dehşetle irkildi. Yunan işgal kuvvetleri İzmir rıhtımına çıkmaya başlamıştı. Perdeleri kapattı. Biri köşede duran sandığın kapağını açtı. İçinden oya işlemeli bir bohçayı çıkardı. Bohçanın düğümlerini çözünce al renkli bir kumaş ortaya çıktı. Kumaş, beyaz ay-

yıldız motifli bir Türk bayrağı idi. Katlanmış bayrağı açınca genç adamın gözleri parıldadı.

Bu, bayrağa özenle sarılmış olan şey, Tüfenkhane-i Âmire yapımı ışıl ışıl yanan bir Osmanlı tabancasıydı.

Tabancayı elleriyle sever gibi okşadı, bütün kurşunları yerleştirdi, bir tanesini namluya sürdü ve cebine koyarak dışarı çıktı.

İzmir rıhtımı bir ana-baba günüydü. Sahile yığılmış olan İzmir'in yerli Rumları ve öteki azınlıklar ellerinde mavi-beyaz Yunan bayrakları, rıhtıma toplanan işgalcileri sevinç gösterileri ve çığlıklarıyla karşılıyorlardı. Bu sırada verilen komut üzerine Yunan Efzun Alayı kışla doğrultusunda yürüyüşe geçti. Ne olacak diye bekleyen Türk askerlerinin üzerine ateş açılınca birkaç asker vurulup şehit oldu. Bu arada Yunanlılar iyice azıtmışlardı. Yolda karşılarına çıkan **Miralay Süleyman Fethi Bey**'i durduran bir Yunan subayı:

— *Zito (Yaşa) Venizelos diye bağıracaksın!* dedi.

Türk subayından çıt çıkmayınca, subaylarının emri üzerine harekete geçen Yunan askerleri süngü ve dipçikleriyle saldırarak Süleyman Fethi Bey'i kanlar içinde oracıkta yere serip şehit ettiler.

Bütün bunlar olurken Yunan askerleri 30-31 yaşlarında, kumral, orta boylu, fesi kaşlarının üzerine doğru hafif eğik, bir eli ceketinin cebinde birinin kendilerine doğru ağır ağır gelmekte olduğunu pek fark etmediler.

Efzun Alayı, başlarında Yunan bayrağını taşıyan bayraktarları, yeniden yürüyüşe geçmişti.

Geçtiler ama, karşılarında biri vardı. İki ayağı üzerinde, dimdik, 30-31 yaşlarında, orta boylu, fesi kaşlarının üzerine doğru hafif eğik, bir eli ceketinin cebinde...

Hasan Tahsin!..

Hasan Tahsin, Yunan bayrağını taşıyan Efzun askerinin kendisine doğru iyice yaklaşmasını bekledi; sonra cebinden

Tüfenkhane-i Âmire yapımı tabancasını çıkarttı; içinden kelime-i şahadet getirip, tetiğe asıldı...

Bu, düşman işgaline karşı sıkılan "İlk **Kurşun**"du, ilk kurşunlardı...

Art arda gelen patlamalarla birlikte önce bayrağı taşıyan Yunan askeri, sonra birkaç Yunanlı asker daha cansız yere serildiler... Yunanlılar şaşkınlıkları geçer geçmez, zaten tabancasındaki kurşunları tükenmiş olan Hasan Tahsin'e büyük bir hırsla saldırdılar...

Süngüler, dipçikler, mermiler...

1888 Selanik doğumlu Hasan Tahsin'in, 31 yaşında, İzmir Konak Meydanı'nda, **15 Mayıs 1919** günü ruhunu teslim etmesi fazla uzun sürmedi.

31 yaşındaki, orta boylu, kumral adam şimdi Konak Meydanı'nda cansız yatıyordu. Başında kaşlarının üzerine doğru hafif eğik fesi yoktu.

Fesi, beş-on metre ötede, Konak Meydanı'nda, öyle tek başına duruyordu...

Hasan Tahsin, tarihimize Kurtuluş Savaşı'nda işgalcilere kurşun atan ilk kişi olarak geçti.

O, bir **"ilk kurşun"**du, ilk kıvılcım...

O kıvılcım yaktığı meşalenin yarattığı güç, işgal kuvvetlerini 9 Eylül 1922'de Anadolu'dan sürüp **Hasan Tahsin**'in şehit edildiği yerde denize döktü.

Hasan Tahsin, o gözüpek genç adam, ateşli yurtsever gazeteci acaba şehit oluşundan ancak 59 yıl sonra, 1973'te Konak Meydanı'na heykelinin **"İlk Kurşun"** adıyla dikileceğini hiç düşünmüş müydü?..

Kim bilir?..

KÜÇÜK OSMANLI TEŞKİLÂT SÖZLÜĞÜ

– A –

ACEMİ OCAĞI: Osmanlı ordusunda, yaya (piyade) Kapıkulu askerleri yetiştirilmek amacıyla oluşturulan kurum.

Çandarlı Kara Halil ve Molla Rüstem paşaların girişimi ve I. Murat döneminde XIV. yüzyılda Gelibolu'da kuruldu. Daha önceleri, savaşta Alman tutsaklar, kısa bir talim ve eğitimin ardından ikişer akçe gündelikle "Yeniçeri" olup, orduya katılarak sefere giderlerdi. I. Murat döneminde, savaş tutsaklarının önce Lapseki ve Çardak'taki Gelibolu'ya işleyen ve süvarilerin taşındığı "At Gemisi" denilen gemilerde bir akçe gündelikle beş yıldan on yıla kadar görev yaptıktan sonra iki akçe yevmiye ile "Yeniçeri" olmaları yöntemi kabul edildi. Ardından, bu gibilerin Yeniçeri Ocağı'-na kabulünden önce Anadolu'da Türk ve Müslüman çiftçi ailelerine verilerek tarım işlerinde yetiştirilip kullanılmaları, böylelikle Türk dilini, Türk ve İslam geleneğini öğrenip benimsemeleri yoluna gidildi. Buna, "Türk'e vermek" denildi. Türk'e verilenleri Yeniçeriler'in Acemi Ocağı'na artık bağlı olmuş sayılırlardı. Böylelikle kurulan bu ocağa **"Gelibolu Ocağı"**, ocağın en üst düzey yöneticisine de **"Gelibolu Ağası"** denildi. Savaş tutsaklarının ordu için asker yetiştirilmesi

yöntemi daha önce kimi Anadolu beyliklerinde, örneğin Aydınoğulları'nda görülmüştür.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasının ardından **"İstanbul Acemi Ocağı"** da kurulmuş ve dolayısıyla "Gelibolu Acemi Ocağı" ikinci plana düşmüştür.

AÇIKLAR AĞASI: Osmanlılar'da Tuna nehrinde yük ve insan taşımada kullanılan ve "Üstü açık" adı verilen gemilere bakan ve bunların donanımlarıyla uğraşan görevlilere verilen ad.

ADET-İ ZERPUL: Acemi oğlanlarına ödenen birer akçe gündeliğin dışında ayda beş akçe olarak ödenen "ayakkabı parası".

AĞA BÖLÜKLERİ: İlk kuruluşunda Yeniçeri Ocağı 101 Cemaat Ortası'ndan oluşuyordu. II. Beyazıt ile birlikte Ağa Bölükleri de kuruldu. Bunlar doğrudan Yeniçeri Ağası'na bağlıydılar. Komutanlarına **Bölükbaşı** denirdi ve sayıları 61'di. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Ağa Bölüklerinin önemi arttı ve hükümdarların "Birinci Ağa Bölüğü'ne yoldaş olmaları" gelenek hâlini aldı.

AĞA ÇIRAĞI: 1582'den başlayarak yasa dışı yol ve yöntemlerle Acemi Ocağı'na alınanlara verilen ad.

AĞA GEDİKLİLERİ: Ağa Kapısı'nda, Yeniçeri Ağası'nın hizmetinde bulunan ve 19 kişiden oluşan, **"Serasker Kuşaklılar"** diye de anılan askeri sınıf. Bunlar, bellerine "Serâser" denilen sırmayla dokunmuş değerli bir kumaştan kuşak sararlardı. Ağa gediklileri, önem sıralarına göre şunlardı: Başmehter, İkincimehter, Saraç, Çuhadar, Mataracı, Camedar, Tüfekçi, Bayraktar, Tuğcular, Mumcular...

AĞA KAPISI: Osmanlılar'da, Yeniçeri Ağası'nın görev yaptığı resmi daireye verilen ad. Yeniçeri ağaları, II. Beyazıt dönemine dek Ocak halkı arasından atanırken, 1481'den itibaren Ocak Ağaları'nın Enderun kökenli olması kuralı getirildi. Bunun için kendilerine bir çalışma mekânı tahsis edildi

ve bu mekana "Ağa Kapısı" denildi. Burada, yeniçeri ağasının tüm işleriyle birlikte başka işlerin görüldüğü daireler de vardı.

AĞA KAPISI ŞAKİRTLERİ: Ağa kapısı kalem dairesinde görev yapan kâtipler, bu adla anılırdı.

AĞA PAŞA: Kendilerine "vezirlik" verilen yeniçeri ağaları bu unvan ile anılırlardı.

AHİDNÂME: Yabancı bir devlet ile yapılan her türlü yazılı anlaşma (antlaşma) Osmanlılar döneminde bu adla anılırdı.

AKAĞALAR (TAVAŞİ): Osmanlı sarayında görev yapan Hadımağalarından bir bölümüne verilen ad.

Asıl görevleri sarayın iç kapılarını beklemek, koruyup, gözetip kollamaktı. Sayıları kırkı bulurdu. En kıdemlileri Kapı Ağası (Ağa-i Bâb-üs-saâde) idi. Genellikle Boşnak ya da Anadolu kökenli olup II. Murat döneminde görev yapmaya başladılar. Saraydan ayrılarak devlet, hizmetine geçenlere vezirlik rütbesi verilirdi. Bunların arasında Hadım Ali Paşa, Gürcü Mehmet Paşa gibi sadrazamlığa kadar yükselmiş olanlar da vardı. Halifeliğin kaldırılışına kadar Akağalar Topkapı Sarayının bekçiliğini yapmışlardır.

AKAĞALAR KAPISI: Topkapı Sarayı'nın Enderun ve Birûn bölümlerini ayıran kapıya verilen ad. "Bâb-üs-saâde" ya da "Taht Kapısı" da denirdi.

AK ALEM: 7 Osmanlı sancağından birinin adı. "Elviye-i Sultânı" ya da "Alem-i Padişahı" adlarıyla da anılırdı. Yedi sancaktan biri "yeşil", biri "alaca" (sarı-kırmızı), ikisi "kırmızı", öteki ikisi de "yeşil-kırmızı" renklerdeydi. Asıl saltanat sancağı, "Ak Alem" adlı "beyaz" sancaktı. Geleneğe göre "beylik simgesi olarak" Osman Bey'e gönderilen sancak buydu. Ak Alem, sadece padişahın bizzat bulunduğu yerlerde çekildi. Sancağın gönderi ucunda altından bir alem bulunur, sefer sırasında buraya Mushaf-ı Şerif takılırdı. San-

cak üzerinde fetih ve zafer ayetleri yer alırdı. Öteki altı saltanat sancağı mirialemin emrinde bulunan alemdarlar tarafından taşınırken, Ak Alem miri alem tarafından taşınırdı.

AKINCI - AKINCILAR: Osmanlılar'da düşman ülkelerine baskın saldırıları düzenleyen hafif süvarilere verilen ad.

Akıncılar, genellikle çok iyi at binen Türkler'den seçilir, sınırda ya da sınıra yakın bölgelerde konuçlanırlardı. Düşman ülkesine yaptıkları akınlarla mal ve tutsak elde ettikleri gibi bir savaş sırasında ordunun ilk kademelerini oluştururlardı. Öncü keşif kolları gibi hizmet görür; düşman hakkında gerekli bilgileri devşirip toplar, ordunun izleyeceği yolun güvenliğini sağlar, gereken yiyecekleri için her türlü önlemi sağlarlardı.

Akıncıların örgütlenmesi şöyle olurdu:

Bin akıncıya bir binbaşı,

Yüz akıncıya bir subaşı,

On akıncıya bir onbaşı komuta ederdi.

Komutanlarına **"Akıncı Beyi"** denirdi.

Akın, akıncı beyinin komutasında yapılmamış ise buna **"haramilik"** ve akına katılan atlı sayısı 100 kişiden az ise buna **"çete"** denirdi.

Devlet, haramilik ve çeteden elde edilen esirlerin beşte birini **"pençik"** adı altından bir tür vergi olarak alırdı. Çeteden alınmayan bu vergiyi toplamak için her Akıncı Beyi'nin yanında bir de **"pençikbaşı"** görev yapardı.

Akıncılar için biri devlet merkezinde, biri de bağlı bulundukları bölgede olmak üzere künyelerinin işlendiği defterler bulunurdu. Bir akıncının ölümü, sakatlığı ya da yaşlılığı durumunda yasa gereği yerine varsa oğlu, yoksa yetenekli bir genç alınırdı.

Akıncılar akınlardan elde ettikleriyle geçinirler, devletten bir ücret almazlar, devlete vergi de ödemezlerdi. Akın dışındaki zamanlarda Rumeli'nin değişik bölgelerinde göre-

ve hazır durumda beklerlerdi. Akıncı Beyi'nden gelen savaş emri akıncılara, bağlı bulundukları ve gösterdikleri yiğitlikten ötürü kendilerine tımar verilmiş, "**tavîç**" denilen **Çeribaşılar** aracılığıyla iletilirdi. Akıncılar, bağlı bulundukları komutanın aile adıyla anılırlardı. Bunlardan Sofya ve Semendre çevresinde bulunanlar **"Mihallılar"**, Silistre çevresinde bulunanlar **"Malkoçlar"** ve Mora'da bulunanlar **"Turhanlılar"** ünlü akıncılardandı. XV. yüzyıla gelindiğinde toplam sayıları 40 bini bulan akıncılar önemlerini 1595'e kadar sürdürdüler. Bu tarihte yapılan bir savaşta başarısızlık sağlayıp, Tuna Nehri üzerindeki bir köprü yapımında çok ağır bir yenilgiye uğradıktan sonra bir daha toparlanamadılar. 1625'ten sonra sayıları birkaç bine süren akıncıların yerlerini giderek sınır kalelerindeki **Serhat Kulu Örgütleri** aldı.

Akıncılar genellikle zırh giyer, kılıç, balta, pala, mızrak gibi silahlar kullanırlardı.

AKİDE: Osmanlılar'da Yeniçeri, askerlerine ulufe dağıtılırken veziriazam ve Ocak Ağaları'na şeker sunulan törene verilen ad.

"Akide şekeri" adının, işte bu akide merasimi esnasında dağıtılan şekerden kaynaklandığını söyleyenler çoğunluktadır. Osmanlılar döneminde ayrıca İstanbul'da akide şekeri imal edenlerin sayıları sınırlandırılmıştı ve bunların yaptıkları da ancak saray ve de vezir konaklarına yetiyordu. Halkın akide şekeri talebini karşılamak üzere kaçak üretim yapanlar türemiş, ham şeker sıkıntısı baş göstermişti. Kaçak üretiminin önüne geçmek üzere 1582'de bir ferman çıkartıldığı malûmdur.

Akide merasiminde, şekeri Muhzır Ağa, Asesbaşı ya da Kul Kethüdası sunardı. Bu, askerin iyi "akidesi"nin ve devlete olan "bağlılığının simgesel" bir göstergesiydi.

ALAY KÖŞKÜ: İstanbul'da Gülhane Parkı girişinin sol tarafında, burçlar üzerindeki köşk. Burada, 1605'te ahşap bir

köşk vardı. Yapı, 1810'da ampir üslupla yenilendi. Padişahlar, sefere çıkan ordunun geçit törenlerini, idamları buradan izlerlerdi.

İstanbul'da çıkan birçok ayaklanmada ayaklanmanın elebaşları ile görüşmeler bu köşkte yapılmıştır.

ALAY MEYDANI: Topkapı Sarayı'ndaki avlulardan biri. Bâb-üs-saâde ile Bâb-üs-selâm arasında yer alır. Enderun'da yaşayanlarca "İkinci yer" diye de adlandırılırdı. Divân-ı Hümâyûn, bu meydandaki Kubbealtı'nda toplanırdı. Ulûfe ve bayramlardaki tören ve alaylar da aynı yerde düzenlenirdi.

ALAYBEYİ: Sancaklardaki tımarlı sipahilerin en üst düzey yöneticilerine Osmanlılar'da verilen ad. Bunlar zeamet ya da ağır zeamet sahibiydiler. Eyaletin büyüklüğüne göre sayıları değişirdi. İkinci Meşrutiyetten sonra (1908) bu unvan kaldırılmıştır.

ALEM: -Bir anlamı ile- bayrak direklerine takılan madenden yapılmış tepelik.

Türklerin tarihleri boyunca, çeşitli alemleri oldu. At kuyruğundan tuğlar, gücü simgeleyen boynuz biçiminde hilâller ve kurt motifi bunlar arasında yer alır. Selçuklular'ın alemi çift başlı kartaldı.

Osmanlılar'ın ilk alemi, silah olarak da kullanılan bir tür teberdi. Dar yüzlü kama ya da süngü gövdesi biçimindeki bu alemler XV. yüzyıl sonuna kadar sancak ve tuğların tepesinde taşındı ve savaş aracı olarak kullanıldı.

Uçları ejder başlı, armut biçimi ise yeniçeriler tarafından yalnız sancak alemi olarak kullanıldı. Demirden yapılmış, üzeri bitkisel motiflerle bezeli ve yazılı Türk, İran ve Memluk alemlerinin ilginç örnekleri vardır. Osmanlılar'da son olarak hilâl ve çoğu kez de Ay-Yıldız alem olarak kullanıldı.

ALEMDAR: Osmanlılar'da "Ak Alem" dışındaki saltanat sancaklarını taşıyanlara verilen ad. Bunlar, Mirialem'e

bağlı güçlü kuvvetli, yapılı kişiler arasından seçilerek görevlendirilirlerdi. Yeniçeri bayraklarını taşıyan alemdarlardan ayrılmak için bunlara **"Alemdar-ı Hassa"** da denilirdi.

ALKIŞ: Osmanlılar'da törenler sırasında padişah ya da vezirlere yapılan dua ve alkışa verilen ad.

Alkış, padişahın saraydan çıkışında, törenlerde tahta oturup kalkışında, elçi kabul töreninde, bayram kutlamalarında Divân-ı Hümâyûn çavuşlarının belirli bir duayı yüksek sesle okumaları şeklinde yapılırdı. Bir duada, örneğin şöyle denirdi:

"Aleyke avnullah! Uğurun açık olsun, ikbâlin efzun, padişahım devletinle hin yaşa! Maşallah! Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var! Yardımcın Allah ola, yaşın uzun ola! Hak Teâlâ efendimize ömürler vere devletinle çok yaşa!"...

Alkış geleneğinin Osmanlılar'a Bizans'tan geçtiği de öne sürülür.

AMELİMANDE: Halk arasında "Amelimanda" da denir. Kapıkulu askerlerinden yaşlılık ya da sakatlık nedeniyle iş göremez duruma gelenler. Bu gibilere uygun bir emekli maaşı bağlanırdı.

ANADOLU AĞASI: Osmanlılar'da Acemi Ocağı'nda yüksek rütbeli subay. Görevi, Türk ailelerin yanında yetiştirilen devşirmeleri gözetip denetlemekti. İstanbul Ağası'na bağlı olarak çalışırlardı.

ANADOLU EYÂLETİ: Osmanlı devletinin Asya topraklarında yer alan eyaletlerinden biri. Şehzadeler ya da Beyler tarafından yönetildi. Eyaletin ilk Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa oldu. 1451'den sonra, Anadolu Eyaleti'nin merkezi Kütahya oldu. XVI. yüzyılda ise Kütahya (merkez), Hüdâvendigâr (Bursa), Saruhan (Manisa), Aydın, Menteşe (Muğla), Hamit (Isparta), Bolu, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Karahisarısahip (Afyonkarahisar), Kocaeli, Teke (Antalya),

Alaiye (Alanya), Biga, Sultanönü (Eskişehir) ve Karesi (Balıkesir) Sancaklarını kapsıyordu.

Eyalet, 1864'ten sonra çeşitli illere (vilâyet) ayrıldı.

ANADOLU KAZASKERİ: Anadolu'daki kadıların başı.

ARABACIBAŞI: Top arabacıları Ocağı'nın en büyük ağası ve reisi. İlk kez Yavuz Sultan Selim döneminde Sancak Beyi'nden aşağı olmamak üzere bu görevden söz edilir.

ÂRİYET-İ ÇAVUŞ: Yeniçeri ya da Acemi Ocağı'nda Çavuş vekiline ya da, adayına verilen ad.

ARDÇILAR: Osmanlı ordularında savaş ve yürüyüş nizamında, en geride, ağırlıkların yanında bulunan askerlere verilen ad. Bunlara **"Dümdar"** da denilirdi.

ARESTAS: Göksu'nun Bizans dönemindeki adı.

ARKADİAPOLİS: Lüleburgaz'ın Bizans dönemindeki adı.

ARPALIK: Saray ve yönetim görevlileri ile din adamlarına verilen ödenek. Osmanlılar'da devletin önde gelen yöneticilerine, saray görevlileri ile yüksek rütbeli ulemaya görevde iken aldıkları maaşa ek olarak, görevden ayrıldıktan sonra emekli ya da maluliyet maaşı biçiminde verilirdi.

Arpalığın başlangıçta savaşlara atlı kuvvetlerle katılanlara ya da herhangi bir nedenle at besleyenlere verildiği sanılmaktadır. Arpalıktan ilk yararlananlar Yeniçeri Ağaları, Rikab-ı Hümâyûn Ağaları, Bölük Ağaları gibi ordu ve saray görevlileriydi. Daha sonra ilmiye sınıflarına, XVII. yüzyıldan itibaren de vezirlere ve taşradaki görevlilere verilmeye başlandı. Arpalıkların gelişi güzel dağıtılması devletin ekonomik ve sosyal düzeninde bozukluklara yol açınca XVIII. yüzyılda kapsamı daraltıldı, sadece ulemaya verilmeye başlandı. 1839'da, Tanzimat'tan sonra tamamen kaldırıldı.

ARSLANCI: Sarayda beslenen arslan, kaplan, pars, çita gibi yırtıcı hayvanlara bakmakla görevli olanlara verilen ad.

ARZ AĞALARI: Osmanlı saraylarında Has Odalıların en kıdemli dördüne verilen ad. Arz işlerinde (Divân-ı Hümâyûn'da alınan kararların padişahın bilgi ve görüşüne sunulması) görevli bu ağalar sırasıyla, **"Has Odabaşı", "Silahtar Ağa", "Çuhadar Ağa"** ve **"Rikabdar Ağa"** idi.

ARZA GİRMEK: Arz günleri Divân'da alınan kararları bildirmek üzere Divân üyelerinin padişah huzuruna çıkmalarına verilen ad.

Divân görüşmeleri bitirildikten sonra, Divân üyeleri yemeklerini beraber yer, ardından padişahın huzuruna çıkarlardı. Bunun için sadrazam, huzura kabulü dileyen bir **"telhis"** yazdırarak bunu Kapıcılar Kethüdasıyla padişaha yollardı. İzin çıktığı zaman önce Yeniçeri Ağası huzura kabul edilir, Ocak hakkında bilgi sunardı. Yeniçeri Ağası çıkınca Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri, kadı atamaları hakkında bilgi verir, kadılar ile ilgili telhislerini okurlardı. Sadrazam, Vezirler, Defterdarlar, Nişancı ile birlikte üçüncü sırada huzura çıkarlardı. Sadrazam, Vezirler yer öperek padişahı selâmlayıp hükümdarın sağ yanında protokoldeki yerlerine göre sıralanırlardı. Divân'da Beylerbeylerinden biri bulunmuşsa, o da Vezirlerle birlikte arza girer, kendi işini arz ettikten sonra çıkardı. Defterdarlar da mâlî işlerle ilgili bilgiler verdikten sonra çıkar, Bâb-üs-saâde'de vezirlerinin çıkmalarını beklerlerdi. Sadrazam, padişaha arz edeceklerini söylerken vezirler sol tarafa geçip beklerlerdi. Arz tamamlanınca padişah izin verir, sadrazam yer öpüp padişahı selâmlayan vezirlerin önünde huzurdan ayrılırlardı.

Sadrazam ve vezirler arzdan çıktıktan sonra yine Divân-ı Hümâyûn'a dönüp yerlerine otururlardı. Bu sırada Çavuşbaşı gelip mühr-ü hümâyûnu Sadrazamdan alır, Ruznâme kesesini, Mâliye Defterhanesini ve Hazine ile Defterhaneyi mühürler, mührü yine Sadrazama verirdi.

XIX. yüzyıldan itibaren Divân-ı Hümâyûn'un yerini Babıâli alınca arza girme, yalnızca ulufe dağıtımı ve elçi kabulü gibi olaylar için yapılmaya başlandı. Sadrazamlar padişahla görüşmek istediklerinde bir ariza ile izin isterler, padişah da kabul gün ve saatini sadrazama bildirirdi.

ASİTANE (ASTANE): İstanbul'un adlarından biri.

AT GEMİSİ: Osmanlılar'da Çanakkale Boğazı'nda karşıdan karşıya at taşımak için kullanılan ve kürekle hareket eden çektirilere verilen ad. Çardak ile Gelibolu arasında kullanılırdı.

ATEŞ GEMİSİ: Yelken ve çekdiri dönemi savaşlarında açık denizlerde ve genellikle limanlarda demirli düşman donanmasını yakarak yok etmekte kullanılan tekne: **"Burlota"** da denirdi.

Bu tür gemilerin pruva ve grandi direkleri kabasorta, mizana direği subye donanımlıydı. Üç direkli uşkuna tipinde yapılan bu gemi, büyük, ama yakılacağı için hafif ve dayanıksızdı. Ana güvertelerin kıç üstünde iki ya da üç cankurtaran lombarı, teknenin yedeğinde ise hız yapabilen bir kurtarma sandalı bulunurdu. Ambarları güherçile, kükürt hamuru, katranlanmış çalı çırpı, karabarut, zift gibi yanıcı ve patlayıcı maddelerle doldurulur, güvertelerine, bordalarına, direklerine, serenlerine beziryağı sürülürdü.

Açık denizde düşmanla karşılaşıldığında bu gemiler, düşmana olabildiğince rüzgârüstü tarafından yaklaşılarak rampa kancalarıyla aborda olurken mürettebat meşalelerle ambarlardaki yanıcı maddeleri tutuştururdu. Mürettebat cankurtaran lomabarlarından denize atlar ve kurtarma sandalıyla kendi filosunun en yakın gemilerine ulaşırdı.

Daha çok limanda demir üstünde yatan ve hareket yeteneğinden yoksun düşman donanmasını yok etmede kullanılan ateş gemisi özellikle rüzgârın denizden estiği saatlerde harekete geçirmek çok daha etkili olurdu. Ateş gemisinin

rotası düşman donanmasının yönüne çevrilir, ıskotaları volta edilmiş, dümeni bağlı ve ambarları ateşe verilmiş durumda düşman gemisine çarpması sağlanırdı.

ATMEYDANI: İstanbul'da, günümüzde Sultanahmet Camii'nin önündeki alana XIX. yüzyıla kadar Osmanlılar'ın verdikleri ad.

Günümüzdeki Sultanahmet Parkı'nın bulunduğu yere, Roma İmparatoru Semtimus Severus döneminde (195-211) bir hipodrom yaptırılmaya başlandı. Yapı, Büyük Constantinius döneminde (306-337) genişletildi ve çeşitli anıtlarla süslendi. Bizans döneminde at ve araba yarışlarının düzenlendiği hipodrom, yüzyıllar boyunca önemli siyasal olaylara, ayaklanmalara, zafer şenliklerine sahne oldu. IV. Haçlı seferinde kentin Latinler tarafından işgali sırasında (1204) yağmalandı. İstanbul'un fethinin ardından da "Atmeydanı" adıyla kent yaşamındaki önemini sürdürdü.

At yarışları ve cirit oyunlarının yanı sıra düğün ve bayram şenlikleri de burada düzenleniyordu. Çevresinde sadrazam ve vezir saraylarının (İbrahim Paşa Sarayı, Sokullu Mehmet Paşa Konağı) ve Sultanahmet Camii'nin yapılmasıyla (1617) meydanın genel görünümü değişti.

Meydan'da Osmanlı döneminde şu önemli tarihî olaylar meydana geldi!

Atmeydanı Vakası

Çınar Vakası

Vaka-i Hayriye

İstanbul'un ilk "yerli mallar sergisi" (Sergi-i Umûmî) adıyla 1863'te burada açıldı. 1919'da İzmir'in işgali burada düzenlenen büyük bir mitingle protesto edildi.

Sultan Abdülaziz döneminde artık tam bir park görünümünü kazanan meydanda Dikilitaş, Burmalı ya da Yılanlı Sütun, Örme Sütun ve Alman Çeşmesi gibi tarihi yapıtlar bulunmaktadır.

AT MEZARLIĞI: Karacaahmet'te Osmanlı padişahlarının ölen atları için ayrılmış mezarlık.

ATRANOS: Orhaneli'ne Bizanslılar tarafından verilen ad.

AVCI BAŞI: Yeniçeri Ocağı'nı oluşturan 196 ocaktan 33. Sekban Bölüğü'nün komutanı olarak "Erkân-ı Yeniçeriyân" ya da "Daire Ağaları" diye anılan yeniçeri büyüklerinden biri ve 18 kişiden oluşan yeniçeri erkânının teşrifat sırasına göre sonuncusuydu. Padişahla birlikte ava gider, ayrıca emrindeki avcılarla av bölgesinin güvenliğini sağlardı. Yeniçerilere, tüfek talimi yaptırmak da avcı başının görevleri arasındaydı. Padişahın çıktığı her sefere katılırlardı.

AVCI BÖLÜĞÜ: Devlet büyükleriyle Ocak Ağalarının erkek çocukları bu bölüğe kaydolduklarından, Sekbanların en saygın birliği olarak padişah ile birlikte ava çıkarlar. Yazın genellikle Istranca Dağları'nda yatıp kalkarlar, padişah sefere çıksa bile savaşa katılmazlar ve ulufelerini Sekbanbaşı'ndan alırlardı. İçlerinden en kıdemlisi **Çorbacı** (Bölükbaşı) olurdu.

AVCI TABURLARI: Merkezi Selanik'te bulunan 3. Ordu ve merkezi Edirne'de olan 2. Ordu'nun seçkin er ve subaylarından oluşturulan bu birliklerde görev alanlar özel üniforma giyerlerdi. Önceleri Rumeli'de, özellikle Makedonya'da eşkıya ve komitacı çeteleri izlemek gibi, güvenliğe ilişkin işlerde kullanılan ve hayli başarılı olan taburlar, İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra (1908) Yıldız Sarayı'nı korumak için İstanbul'a getirildiler. 31 Mart Vakası'nı çıkartanlar tarafından kandırılıp bu hareketin başlamasına yol açan işte bu avcı taburları oldu. Olayın ilk günü Meclis-i Mebusan'ı basarak bir nazır ile bir mebusu öldürdülerse de trenle Selanik'ten İstanbul'a gelen Hareket Ordusu, ayaklanmayı kent içinde yer yer verdiği sokak çarpışmalarıyla bastırdı. Olay-

dan sonra, harekete katılan elebaşları cezalandırıldı ve avcı taburları da ortadan kaldırıldı.

AVCILAR: Osmanlılar'da Avcılar genellikle **"ulûfeli", "tımarlı"** ve **"muaf"** olmak üzere üçe ayrılırdı. Saray ya da Yeniçeri Ocağı'na bağlı bulunan Ulûfelilerden Ocaklı olanlar da iki sınıftı: Sekban bölüklerinin en seçkinlerinden olan 33. Bölük ve Zağarcılar, Saksoncular, Turnacıların oluşturduğu öteki avcı ortaları. Bunların hepsi Avcıbaşının emrinde padişahla birlikte ava giderler, av bölgesinde güvenlik ve düzeni sağlarlardı. Saraya bağlı olan avcıların **"Şikâr Ağaları"** diye anılan çakırcı, şahinci, atmacacı, çakırcıbaşı, şahincibaşı ve atmacacıbaşının yönetimi altında çalışırlardı. Rikap Ağaları tabakasından olan bu kişiler, ocağın saygın ve sözü geçen büyükleri arasında sayılırlardı. Çakırcıbaşı dış hizmete atandığı zaman, Beylerbeyi olur ve yerine Şahincibaşı, onun yerine de Atmacacıbaşı geçerdi. Şikâr Ağaları, bölüklerinin ayrıca kethüdaları, kıdemlileri ve hizmet personeli olarak da müteferrikaları vardı.

Hassa Kuşbazları da denilen Tımarlı Avcılar, doğancı, çakırcı, şahinci ve atmacacılardan oluşurdu. Doğancıbaşlarının gözetimi altında saray için av kuşları yetiştiren Hassa Kuşbazları, **"görünççü"** ve **"götürücü"** diye iki sınıfa ayrılırlardı. Görünççüler eğitilmiş av kuşlarını İstanbul'a getirip Doğancıbaşıya teslim ederlerdi. Ayrıca geçici ya da kalıcı olarak saraya kapatılıp görev yapan görünççüler de vardı.

Kayacı, yuvacı ve yavruculardan oluşan muaf avcılarının bir bölümü, sarp ve kayalık yerlerdeki yuvaları arayıp bulurlar, bir bölümü de kuş yavrularına bakar, büyüterek kanatlanmalarını sağlar ve geriye kalan bölümüyse zamanı gelince palazları görüççülere teslim ederlerdi. Bu hizmetlerine karşılık kendilerine ayrılan topraklarda tarımla uğraşan Muaf Avcılar toprak ve gelir vergisi ödemezlerdi (tekâlif ve avarız). Bunlardan Hıristiyan olup Rumeli'de yaşayanların

çiftliklerine **"Baştina"** denirdi. Enderunlu olanlar dışındaki tüm Muaf Avcılar Çakırcıbaşına bağlı bulundukları gibi, görevden alınıp atanmaları da onun onayıyla gerçekleşirdi. Ayrıca tuzak kurarak av kuşu, ayı, kurt, zerdeva (ağaç sansarı), sansar, tilki gibi hayvanları avlayan ve **"Miri Sayyad"** denilen bir Muaf Avcılar sınıfı da vardı. Bunlar avladıkları hayvanların postlarını teslim ederken karşılığında teslim belgesi aldıklarından ve adları Çakırcıbaşının defterinde yazılı olduğundan **"Defterli Avcılar"** diye de adlandırılırlardı.

Üsküdar'daki "Doğancılar Meydanı ve semti" av kuşu yetiştiren avcıların buluşma ve toplanma yeriydi. XIX. yüzyılın başlarında Şâhincibaşılık ve Çakırcıbaşılık kurumları ortadan kaldırıldıktan sonra, 1830'da tüm avcılar vergiye bağlandılar.

AYAK DİVANI: Divân-ı Hümâyûn'un olağanüstü ve acele olarak yapılan, padişahların da başkan olarak hazır bulunduğu toplantılarına verilen ad.

Padişahın dışında herkesin ayakta durması gelenek olduğundan bu tür toplantılar **"Ayak Divânı"** diye anıldı. Ayak Divânı genellikle Topkapı Sarayı'nda, Bâb-üs-saâde önünde olurdu. İlk zamanlar padişah önemli gördüğü bir konu ya da örneğin bir yolsuzluk nedeniyle kurulan Ayak Divânları, sonraları daha çok "askerlerin ayaklanmaları" ve ender olarak da halkın yakınmalarını dinlemek amacıyla gerçekleştirildi.

AYAN: Bir yerin önde gelen, sözü geçenleri; eşrafı. Osmanlı belgelerinde "ayan-ı vilâyet", "ayan-ı belde", "ayan ve eşraf", "vücûh-u memleket" şekillerinde de geçen ayanın XVI. ve XVII. yüzyıllarda reaya ile merkezî otorite arasındaki ilişkilerde aracı olarak sınırlı işleri vardı. Kentin korunması, adalet, yöneticilerin değiştirilmesi ve benzeri konulardaki istemlerin padişaha arzı ayan eliyle yapılırdı. Devletle ilişki-

lerinde reayanın temsilciliğini yapan şehir kethüdalığına da ayandan biri atanırdı. Çeşitli devletlerle girişilen savaşlar nedeniyle, ayanın önem ve yetkisi her yıl giderek arttı. 1787 savaşı sırasında il ve ilçelerde yönetim gücü daha da artan ayan, vergi toplamak, askere adam yollamak ve erzak sağlamak gibi daha önce kadıların gördükleri tüm işleri ele geçirdiler. Ve valilerin sözlerini dinlemez oldular. Hatta onlarla çatışan ayana sadrazamlarca buyrultu verilmesi yolu açıldı. 1785'te âyanlık resmen kaldırılarak görevleri Şehir Kethüdalarına verildiyse de 1790'da yeniden âyanlık yöntemine dönüldü. XIX. yüzyılda imparatorluğun çeşitli yerlerinde ayandan Çapanoğulları, Karaosmanoğulları, Tirsinikli İsmail Bey, Serezli İsmail Bey, Yılıkoğlu Süleyman Bey büyük güç ve saygınlık kazandılar. Bölgelerinde başına buyruk hükümdarlar gibi davranan bu ayanın her birinin komutası altında en az 20-30 bin kişilik bir silahlı güç bulunurdu. Kendi aralarında birbirleriyle savaşır, barışır, bağlaşır ve devlet yönetimini hiçe sayarlardı. Zor durumdaki hükümet, bunları öfkelendirip devlete karşı ayaklanmalarına neden olmaktan ancak birbirleriyle bağlaşmalarına olanak vermeden yönetme siyaseti gütmekten başka çıkar yol görmezdi. III. Selim'e içten bir bağlılık duyan Çapanoğlu Süleyman Bey, Nizâm-ı Cedit'in Anadolu'da yaygınlık kazanması için büyük çaba harcadı. Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sonucu 1807'de imzalanan Sened-i İttifak'ta güçlerinin zirvesine ulaşan ayanlar, daha sonra yönetime ağırlığını koyan II. Mahmut'un otoriter tutumu karşısında eski etki ve saygınlıklarını yitirdiler. Özellikle ölen ayanın yerine oğlunun atanmasını yasaklayan yeni yasa, bunları tam etkisiz duruma getirdi. 1839'dan, Tanzimat'tan sonra, bir yolunu bularak vilâyet meclislerine giren ayan sınıfı, Cumhuriyet dönemine kadar, giderek azalan bir ölçüde varlıklarını sürdürdü.

AYAN MECLİSİ: Osmanlı devleti Meşrutiyetle yönetildiği sıralarda ikinci yasama meclisine verilen ad. Batı'daki "Senato" karşılığı sayılabilir.

AZEP ya da AZAP: Anadolu Beyliklerinde donanma hizmetlerinde kullanılan, Osmanlı devletinde Eyalet askerlerini hafif piyadelerine verilen ad.

— B —

BABA CAFER ZİNDANI: İstanbul'da, Eminönü Zindankapı'nın yanındaki kule. Abbasi Halifesi Harun Reşit'in İstanbul'a yolladığı elçisi Seyyid Cafer bu zindana atılıp öldüğü için, kuleye bu adın verildiği öne sürülür. İstanbul'un 1453'te alınışından 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına kadar siyasal suçlular dışındaki bir kısım hükümlüler için kullanılan bu kulede, kadınlar ayrı bir bölüme konulurlardı. Subaşı'na bağlı bir odabaşı, zindancılar ve zindan kâtiplerince yönetilen zindanı İstanbul halkı **"Zindankapısı"** diye anardı. Zindandaki hükümlüler sadece halkın gönlünden kopan sadaka ile geçinirlerdi. Başkentte, askeri darbe sonucu hükümet değişikliklerinde ya da ayaklanmalarda, önce Baba Cafer ve Galata zindanlarında yatan âdi hükümlüler salıverilirdi.

BABIÂLİ: Osmanlı devletinde "Sadrazamlık makamı"na verilen ad.

* Osmanlı devlet dairelerinin bulunduğu bina.
* Osmanlı hükümeti.

BÂB-I HÜMÂYÛN: ("Saltanat Kapısı"da denir) Topkapı Sarayı'nın Ayasofya'ya bakan büyük dış kapısına Osmanlılar döneminde verilen ad.

Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı (1478) bu yapı, geniş bir geçiş bölümüyle iç içe iki kapıdan ve bunların arasında sağlı sollu kapıcı koğuşları, mahzenler, merdivenlerle çıkılan

asma katta nöbetçi odaları, bir de üst kattan oluşuyordu. Abdülaziz döneminde gerçekleştirilen son onarımı sırasında oluşturulan üst kat, 1922'de İstanbul işgal altındayken Senagalli askerlerin neden oldukları bir yangında yandı.

Kesme taşlarla yapılmış olan kapının dış yüzünde Celî hatla Müsenna olarak yazılmış Besmele ve âyetler görülür. Öteki kapılar gibi 24 saat korunan Bâb-ı Hümâyûn her gün sabah ezanı ile açılır ve yatsıdan sonra kapatılırdı. Boynu vurulmuş devlet adamlarının, ayaklanmacıları ve eşkıyanın kesik başları bu kapının önünde sergilenirdi.

Ayrıca, ayaklanan yeniçerilerin ilk hedefleri de bu kapı olurdu.

BÂBÜ'S-SAÂDE: (Enderun Kapısı, Akağalar Kapısı, Harem Kapısı da denirdi): Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı. Sarayın Enderûn ile Birûn bölümlerini birbirinden ayırırdı. Cüluslarda, Ayak Divânlarında ve bayramlaşma için düzenlenen törenlerde padişahların tahtları burada kurulurdu.

BÂBÜ'S-SELÂM: (Orta Kapı da denir): Topkapı Sarayı'nın ikinci kapısı.

Fatih Sultan Mehmet döneminde sâde bir biçimde yapılan kapının sağına ve soluna Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında iki kule eklendi. Bâbü's-Selâm'ın biri dışa, öteki iç avluya açılan bölüme **"Kapıarası"** denirdi. Padişahın gazabına uğrayan devlet adamları azil, sürgün ya da idam fermanları gelinceye kadar kapılarasında gözaltında tutulurlardı. Kapıyı, Kapıcıbaşı'nın emrindeki **"Bevvabân-ı Dergâh"** denilen kapıcılar korurlardı. Kapı, günümüz de Topkapı Müzesi'nin giriş kapısı olarak kullanılmaktadır.

BAHRİYE AZAPLARI: Osmanlılar'da bir kısım Tersane görevlilerine verilen ad.

Bunlar, Türk kökenliydi. Reisler, dümenciler, vardiyalar, yelkencilerden oluşurlardı.

BAKLAVA ALAYI: Yeniçeri ve Kapıkulu Ocakları'na saray mutfağından verilen baklava dolayısıyla yapılan tören. Her Ramazan ayının on beşinde düzenlenirdi.

BALIKHANE KAPISI: Topkapı Sarayı'nın Sarayburnu ile Ahırkapı arasında Marmara'ya açılan kapısı. "Balıkhane" de denilen kapının yanında, eskiden Balıkhane Ocağı'ndaki görevlilerin kaldıkları bir yapı vardı. Gazaba uğrayan vezirler burada idam edilir ya da önceden hazırlanmış bir gemi ile buradan sürgüne gönderilirlerdi.

BALTA ASMAK (ya da Balta Olmak veyahut Çap Vurmak): Bir yeniçeri kabadayısının, İstanbul'da limanlara, iskelelere yük (zahire, odun vs.) getiren tüccar gemilerine kendi bölük ya da ortasının nişanını koymasına verilen ad.

Bu, o gemiyi para karşılığında artık ben koruyacağım anlamına gelirdi. Son dönemlerde işi azıtan kimi yeniçeri kabadayıları yeni inşa edilen yapılara da "balta asmaya" başlamışlardı.

BALTACI (TEBERDÂR da denir): Osmanlı sarayında hizmet sınıflarından biri.

Bu hizmet sınıfının, ilk olarak dağ ve ormanlık alanlarda çalı, çırpı gibi engelleri temizlemek için kurulduğu söylenir. İstanbul'un fethinin ardından bunlardan bir bölümü **"Zülüflü Baltacılar"** adı altında Yeni Saray hizmetlerine verilirken, bir bölümü de Eski Saray'ın Mercan Kapısı yönündeki kışlalarına yerleştirildi. Bunlar, Yeni Saray'da Harem'in ve Eski Saray'da şehzadelerin, saray dışında sultanların hizmetinde görevlendirildi. Onları koruyup kollamakla yükümlüydüler. Dârü's-Saâde Ağası emrindeydiler. Saray'daki birçok önemli göre görev Baltacı sınıfından olanlara verilir. XVII. yüzyıldan sonra, Silahtar Ağa'nın emrine verildiler. Saray mensuplarını koruyup kollamak, çıkan yangınları söndürmek, temizlik, nizamı sağlamak, saray mensupla-

rının cenaze törenlerini düzenlemek, postacılık gibi çok çeşitli ve değişik alanlarda hizmet görürlerdi.

BALYEMEZ: Osmanlılar tarafından bir dönem kullanıldıktan sonra terk edilen uzun menzilli, altı-yedi metre uzunluğunda top. Büyük fırınlarda tunçtan dökülen bu topların bir örneği günümüzde Askerî Müze'de sergilenmektedir.

BALYOZ (BALYOS da denir): Venedik Cumhuriyeti'nin elçilerine Osmanlılar tarafından verilen ad.

BAMBUL: Bir adı da "Sitine" olan tersane zindanı. Burada gemilerde kürek çekmeye mahkûm olan suçlularla, taş gemilerinde çalışmaya hüküm giyenler ve kürek çekmekte kullanılan savaş esirleri tutulurdu.

BARANİ (Zemistânî de denir): Yeniçerilere ve Acemi oğlanlara her yıl erbainde (22 Aralık-31 Ocak: Yılın en soğuk dönemi) verilen kalın çuhadan yağmurluk.

BARUTHANE: Ordu ve donanma için barut hazırlanan yerlere verilen ad. İlk Baruthane II. Beyazıt döneminde (1481-1512) Kâğıthane'de kuruldu. Bunu Etmeydanı, Unkapanı, Ayasofya, Şehremini ve Tershane'dekiler izledi.

BAŞ ALKIŞÇI: Padişahları alkışlamakla görevli Divân-ı Hümâyûn çavuşlarının başı.

BAŞ BAYRAKTAR: Yeniçeri Ocağı'nda İmâm-ı Azam bayrağını taşıyan.

BAŞÇAVUŞ: Yeniçeri Ocağı'na Ağa Bölüklerinden 5. Bölüğün komutanı ve tüm Yeniçeri Ocağı'nın Başçavuşu olan kişi.

BAŞ ÇUHADAR: Hasodaya bağlı en büyük rütbeli üçüncü ağa. Padişah atlı gezintiye çıktığında baş çuhadar, süslü giysileriyle atın sağ yanında yer alır, bir elinde altın saplı kamçı, bir eli atın sağrısında padişahın yanında yürürdü. Resmî törende atla padişahla birlikte, az gerisinde ilerleyip halka para saçardı.

BAŞDEVECİ: Yeniçeri Ocağı'nda deveci ortaları komutanlarının en kıdemlilerinin unvanı.

BAŞ ESKİ: Yeniçeri ortalarında orta bayrağını taşıyan Bayraktar subayın yardımcısı olarak subayların en kıdemlisi, erlerin en saygını, etkilisi olan asker.

BAŞ HALİFE: Cebeci Ocağı'na bağlı kalemde çalışan halifelerin en kıdemlisi.

BAŞ HASEKİ: En kıdemli hasekinin unvanı. Başhaseki yükselince **"Turnacıbaşı"** olurdu.

BAŞ İKBÂL: Padişah odalıklığı olan ikbâllerin en gözdesi.

BAŞ KADINEFENDİ: Padişahın en eski nikâhlı eşi.

BAŞKAPI KETHÜDASI: Yeniçeri subaylarından Muhzır Ağanın emrindeki 60 kişilik kethüdanın başı, Sadrazam dairesini korumakla görevliydiler. Sadrazam, kente denetime çıktığında bunlardan beşi **"falakacı"** olarak görev yaparlardı.

BAŞ KARAKULLUKÇU: Yeniçeri Ocağı'nın bölük ve ortalarında Çorbacılarla subayların emir çavuşları olan kullukçuların başı. Ve İstanbul'daki tüm kullukların (karakol) şefi.

BAŞ KÂTİP: Yeniçeri Ocağı'nın baş kâtibi.

BAŞ KILAVUZ: Geçit törenlerinde halkın düzeni bozmaması için önlem alan ve tören alayının düzenli biçimde ilerlemesini sağlayan yeniçeri birliğinin komutanı.

BAŞ PERDECİ: Yeniçeri Ocağı'nda çadır mehterânı bölüğüne bağlı olarak çadır perdesi diken iki kişiden **"İkinci Perdeci"** diye anılan ötekinin üstü durumundaki usta.

BAŞ REİS: 1826'da Asâkir-i Mensûre-i Muhammedi'ye ordusu kurulduktan sonra Bostancı Ocağı'nın yeniden canlandırılmasına karşın, Bostancılar kethüdasının kaldırılması üzerine bu görevlilere verilen ad.

BAŞ SANCAKTAR: Sarayda Sancak-ı Şerifi korumakla görevli Harem kapıcılarından kırk kişinin başı.

BAŞ ŞAKİRT: Yeniçeri Ocağı'nda Ağa Kapısı Şakirtleri denilen kâtiplerin en kıdemlisi.

BAŞ TERCÜMAN: Divân-ı Hümâyûn'daki çevirmenleri başı.

BAŞ USTA: Top dökümünün yöneticisi olan kişi.

BAYRAKTAR: Kapıkulu ocaklarında, tımarlı sipahilerde, beylerbeyleri ve öteki ümeranın birliklerinde bayrak taşımakla görevli kişi.

BAYRAM ALAYI: Padişahların bayramlaşmadan (muâyede) sonra başlayan bayram namazına gidişi sırasında düzenlenen alay.

BAZDARAN: Tımarlı avcılar. Bunlara **"Hassa Kuşbazları"** da denirdi.

BAZHANE: İstanbul'da Doğancılar semtinde av kuşlarının yetiştirilip beslenerek korunduğu yer.

BEÇ: Viyana'ya Osmanlılarca verilen ad.

BEÇÇE: 3-8 yaşları arasındaki tutsak çocuklara verilen ad.

BEDERGÂH: Acemi Ocağı'nda bulunan ya da ocak dışındaki türlü hizmetlere verilmiş olan acemilerin, Yeniçeri Ocağı'na geçmelerine verilen ad.

BEYLERBEYİ: Osmanlı İmparatorluğu'nda eyaletlerin en üst düzey yöneticilerine verilen ad.

İlk Beylerbeyi, Edirne'nin fethinin ardından Beylerbeyi atanan **Lala Şahin Paşa**'dır. Beyazıt I. Eflak seferine çıkmadan önce Anadolu'nun yönetimini Beylerbeyi atadığı **Timurtaş Paşa**'ya bıraktı. I. Mehmet döneminden itibaren bu görev Anadolu ve Rumeli olmak üzere ikiye ayrıldı. Tüm Sancak Beylikleri bağlı oldukları Beylerbeyine karşı sorumlu ve onların emrindeydi. Beylerbeyleri de vezirler gibi **"Paşa"** unvanı alırlardı. Kendilerine gelir için birer **"Dirlik"** tahsis

edilirdi. Bunlar en az 400 bin akçe gelir sağlarlardı. Beylerbeyliği 1864'ten itibaren kaldırılmıştır.

BEYLİKÇİ: Divân-ı Hümâyûn kalemlerinin yöneticisine verilen ad.

BİNİŞ İSKEMLESİ: Padişahların ata binip attan inmelerini kolaylaştırmak için kullanılan süslü, işlemeli küçük kürsüye verilen ad. Bir adı da **"Puşide"** idi.

BİRÛN: Topkapı Sarayı'nda Bâbıhümâyûn ile Babüssaâde arasma verilen ad. Burası, "Birinci Yer", "İkinci Yer" ve "Alak Meydanı" denilen alanları da kapsıyordu.

BİRÛN HALKI: Osmanlı'da sarayın dış hizmetlerini görevlere verilen ad.

Bunlar, şu görevlilerden oluşurdu:

1. Padişah hocası, İmamı, Müneccimbaşı, Cerrahbaşı, Kehhalbaşı (ulema), 2. Şehremini, Arpa Emini, Matbah Emini, Darphane Emini, Kâğıt Emini (ümera), 3. Özengi ve rikâp ağaları (emir-i alem, kapıcıbaşı, kapıcılar kethüdası, çavuşbaşı, şikâr ağası, cebecibaşı, topçubaşı, arabacıbaşı, kapıkulu süvarisi ağaları), 4. Müteferrikalar, 5. Baltacılar, 6. Müteferrik hizmetliler.

BİRÛN HAZİNESİ: Osmanlılar'da dış hazineye (devlet hazinesi) verilen ad.

BİTİŞ: Osmanlılar'da atlı askerlerden oluşan alaya verilen ad.

BOĞAZ HİSARI: Osmanlı döneminde Çanakkale Hisarı'nın öteki adı. Bir adı da "Kal'a-i Sultanî" idi.

BOĞDAN: Moldovya'ya Osmanlılar'ca verilen ad.

BOSTANCI: Osmanlı devletindeki saraylarda türlü hizmetleri yapmakla vazifeli sınıf ve bu sınıfın içinde yer alanlara verilen ad. Bunlar, sarayların güvenliğini kollayıp sağlamak ve aynı zamanda padişahın bahçe ve bostanlarının bakımıyla da görevliydiler.

BOSTANCI OCAĞI: Osmanlılar'da ordu dışında silahlı bir güç idi. Buraya Acemi Oğlanlarından özellikle de Bostancılar'dan güçlü kuvvetli olanlar alınırlardı.

BUGAT: Sözcüğün anlamı "ayaklanmacı ve çapulcu"dur ve "Bagi" sözcüğünün çoğuludur. Osmanlı'da sebepsiz ayaklanıp eşkıyalık yapanlar "Bugat" adıyla anılırlardı.

BÜYÜK YAZICI: Yeniçeri Ocağı'nın kütük kayıtlarını tutan kâtiplere verilen ad.

– C –

CANBAZ: Osmanlı ordusunda bir asker sınıfına verilen ad.

Sınıfın II. Murat zamanında ihdas edildiği ve 1444'teki Varna savaşına katıldığı öne sürülür. Savaşta öncü birliklerin işlevini yerine getiren Canbazların asıl görev yerleri Rumeli (Osmanlı'nın Avrupa'daki toprakları) idi. Bu askeri sınıf Kanuni Sultan Süleyman zamanında yeniden düzenlenerek **"Canbazân-ı Vilâyât-ı Rumeli"** adını aldı. Sayıları 41 Ocağa kadar yükseldikten sonra II. Selim'in saltanat yıllarında bu sınıf kaldırılmıştır.

CEBECİ: Ordu'da silah yapımı, onarımı ve silahları savaşta askere iletmekle görevli asker sınıfına verilen ad. Bunlar, Kapıkulu Ocağı'na bağlıydılar.

CEBECİ ÇAVUŞU: Divân toplantılarına, resmi törenlere gelenleri karşılayan görevliye verilen ad.

CEBECİ KÂTİBİ: Cebeci Ocağı'nın kalem işlerini yürüten kişi.

CEBEHANE: Osmanlı devletinde savaş araç ve gereçleri ile bunların muhafaza edildikleri yere verilen ad.

Ayasofya'nın arkasında, Darphane'nin karşısındaydı. İçinde savaş araç-gereçlerinin yapıldığı, onarıldığı çeşitli atelyeler vardı.

CELALÎ: Yavuz Sultan Selim döneminde, 1519'da Tokat'a bağlı Turhal kasabasında Mehdilik iddiasıyla başkaldırarak etrafına yandaş toplayıp devleti bir hayli uğraştıran "Celal" adlı ayaklanmacıya bağlı olan ayaklanmacılara verilen ad. Sonraları devlete başkaldıran hemen tüm eşkıyaya "Celalî" denilir olmuştur.

CELLAT ÇEŞMESİ: Topkapı Sarayı'nda yer alan bir çeşmeye verilen ad.

Orta kapıya yakın bir yerde bulunan Siyaset Meydanı'nda (idam yeri) devlet büyüklerinin başları kesildiğinde, cellat bıçağını buradaki çeşmede yıkayıp temizlerdi. Çeşme bu nedenle bu adla anılır.

CELLAT MEZARLIĞI: İstanbul'daki bir kabristana verilen ad.

Eyüp semtindeki **Karyağdı Mezarlığı**'nın hemen arkasındaydı. Buraya, sadece cellatlar gömülür, mezar taşlarında yazıt bulunmazdı. Mezarlığın bulunduğu alan günümüzde gecekondularca istila edilmiştir.

CEVŞEN: Örme savaş giysisi.

Göğüs, sırt ve kolları dirseğe kadar çelik levhalardan ve öteki kısımları örme kafesli çelik telden yapılırdı.

CİVELEK: Yeniçeri adaylarına verilen ad. Bunlar, yeniçeri oluncaya kadar başlarına çapraz sarıklı külah kor, kırmızı salta, mavi çakşır, kırmızı yemeni giyerler, yüzlerine saçak peçe takarlardı.

CİZYE: Müslüman olmayan devletlerden alınan bir tür vergi.

CÜCELER: Osmanlı saraylarında görevli bir hizmet sınıfına verilen ad.

Hasoda, hazine, kiler ve seferli odalarına bağlıydılar. Soytarılık, çeşitli komiklik yaparak padişah ve saray halkını eğlendirirler, hadım olanları haremdeki kadınlarla padişah arasındaki haberleşmeleri sağlarlardı. En kıdemlilerine **"Başcüce"** adı verilirdi.

CÜLUS: Osmanlı padişahlarının tahta çıkmalarına verilen ad. Padişahların ölmeleri, tahttan indirilmeleri üzerine yeni padişahın tahta çıkmasına "cülus etti" "tahta oturdu", "tahta geçti", "taht-ı saltanata cülus etti", "cülûs-u hümâyûn oldu" da denirdi. Tahta geçecek şehzadeye durum Dârü's-Saâde Ağası tarafından bildirilirdi. Dârü's-Saâde Ağası şehzadenin koluna girerek eski padişahın cesedini gösterir, sonra da şehzadenin öteki koluna giren Silahtar Ağa ile birlikte Hırka-i Şerif Dairesi'ne götürülürdü.

Yeni padişaha sadrazam ile şeyhülislam hemen biat eder, teşrifatçı da cülus zamanını törene katılacaklara bildirirdi. Tören giysilerini giyen yeni padişah Bâbü's-Saâde önünde kurulan tahta geçip oturduktan sonra biat (hükümdarlığı tanıma ve kabul) töreni başlardı. Önce Nakibüleşraf, daha sonra Kırım hanzadesi, saray ağaları, öteki devlet ileri gelenleri biat ederlerdi.

Teşrifatçının etek öpmesinden sonra sona eren biat töreninin ardından, eski padişahın cenaze törenine katılan padişah, Enderun'a dönerdi.

Cülustan birkaç gün sonra, Eyüp Sultan'a giderek kılıç kuşanır, ataların türbelerini ziyaret ettikten sonra saraya dönerdi.

CÜLUS TERAKKİSİ: Tahta her yeni çıkan padişahın "kullarım bahşiş ve terakkileri makbûlümdür" diyerek cülus bahşişi ile askere terakki vermesi gelenekti.

Yeniçerilerin gündeliklerine genellikle bir, kapıkulu süvarilerinin gündeliklerine iki akçe terakki verilirdi.

CÜNDİ: Osmanlılar'da zaman zaman süvari askerine verilen ad. Frenk dünyasındaki **"Şövalye"** benzeri.

– Ç –

ÇADIR: Osmanlı savaş gemilerinde kıç tarafta bulunan tenteye verilen ad.

Bunlar, çuhadandı ve yılda bir kez değiştirilirdi. Tenteler daha sonraları yeşil ya da kırımızı kadifeden yapılmaya başlanmıştır.

ÇAKIRCI: Padişahın maiyetinde bulunan ve onunla birlikte ava çıkan görevlilerden bir sınıf çakır, bir tür doğan kuşunun adıdır.

ÇAKMAKLI: Ağızdan doldurulan, çakmaktaşına çarpan horozun çıkardığı kıvılcımla ateşlenen tüfeklere verilen ad.

XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı ordusunda az miktarda da olsa kullanıldı. Ateşleme mekanizması, horozlara sıkıştırılmış çakmaktaşlarının çakılmasıyla harekete geçer. XVI. yüzyıldan sonra yaygınlaşan bu tür tüfeklerin ilk örnekleri el topunu andırırdı. Namlusu geniş çaplı ve ağır, kundağı kaba ve ilkeldi. Bu tür tüfekler, kundaklarına takılan bir destekle kullanılırdı. Zamanla geliştirilen çakmaklılar ateşleme anında isabeti güçleştiren sarsıntı giderildi, çapları küçültüldü, namlu uzadı ve hafifledi. Böylece bir kişi tarafından rahatça kullanılıp uzak mesafelerdeki hedefleri vurabilecek güçte bir silah elde edildi. **"Kale tüfeği"** diye de adlandırılan bu silahlarda, namlunun gerisinde yer alan üçgen geze delikler açılarak günümüzde kullanılan sayılı nişangâh taksimatları gibi mesafe ölçüleri geliştirildi. Delikler arasındaki uzunluk 50'şer metreyi karşılıyordu.

ÇAMLICA: Osmanlılar zamanında Tuna nehrinde kullanılan çektiri türünden yük gemilerine verilen ad.

ÇANDARLI AİLESİ: Osmanlılar'da çok sayıda devlet adamı yetiştiren aile. Kimi belgelerde adları **"Candaki", "Candarlu", "Cenderî"** ya da **"Cendereli"** şeklinde de geçer. Gazateci Cengiz Çandar'ın mensup olduğu ailenin atası **Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa**'dır.

Başlıca Çandarlı'lar şunlardır: Çandarlı Ali Paşa, Çandarlı İznikli Ali Paşa, Çandarlı Halil Paşa, Çandarlı İbrahim Paşa.

ÇARH-I FELEK: Kalelerin kuşatmalarında kullanılan ve çam ağacından yapılıp kaleyi savunanların attığı top güllelerine dayanabilen bir tür hareket edebilir-taşınabilir siper. Kaleye elden geldiğince fazla yaklaşırlar, hem saldıranları korur hem de yakın mesafeden kaleye saldırıya yarardı.

ÇARŞAMBA DAİRESİ: Yeniçeri Ağası'nın Ağa Kapısındaki özel barınma ve çalışma mekânına verilen ad.

ÇARŞAMBA DÎVÂNI: Her hafta çarşamba günleri Sadrazamın konağında İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılarının katılımıyla yapılan toplantıya verilen ad.

Töre uyarınca Sadrazam bu toplantıya erkân kürkü ve selimi kavuğu ile katılırdı. Toplantıda halkın şikâyetleri dinlenerek gerekli kararlar alınırdı. Sadrazam İstanbul dışındayken onun yerine Divân'a Sadrazam kaymakamı katılırdı.

ÇAŞNİGÎR: Sofracı. Sarayın dış hizmetlilerindendi.

ÇAŞNİGÎRBAŞI: Sofracıbaşı.

ÇATAL BAYRAK: Yeniçeri orta ve bölüklerinin yarısı kırmızı, yarısı sarı renkli bayrakları.

ÇAVUŞ: Osmanlı'da yönetim, askerlik ve saray örgütünde çeşitli hizmetleri yürütmekle görevli kimselere verilen unvan.

Çavuş unvanı Osmanlı'dan önceki Türk devletlerinde de kullanılıyordu. Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında saray ve ordu örgütlenmesi oluşturulurken öteki Anadolu beyliklerinde bulunan Çavuşluk kurumu olduğu gibi be-

nimsendi. Çavuşların dereceleri Tımar müteferrikalarından altta, kâtipleri ile eşitti. Atamaları defterdarca yapılır vezirlerin ve defterdarların emrine ayrıca **"Selâm Çavuşu"** verilirdi.

II. Beyazıt döneminde sayıları 100 kadar olan Çavuşlar, ordunun düzenini sağlar, suçluları âsâlarıyla döverek cezalandırırlardı. XIX. yüzyıldan sonra sayıları 300 kadar olan Çavuşlar, Elçileri karşılarlar. Divân'a girip çıkan vezirlere eşlik ederlerdi. Padişahın resmi gezilerinde yaya ve atlı olarak yolun açılmasını sağlarlardı. Bu tür protokol görevlerinden başka, konutlarda oturmaya zorlanan elçilere gözcülük ederler, elçilik göreviyle yabancı ülkelere gönderilirler, madenlerin işletilmesinde de görev alırlardı. Saray Çavuşları ise Enderun'da hizmette bulunurlardı. Yeteneklerine göre hanende, sazende ve müezzin olarak ayrılanlar ilmiye sınıfında görevlendirilirlerdi. Saray Çavuşlarının göz alıcı, süslü giysilerinin yanı sıra ellerinde iki ucu kıvrık **"Çevgen"** denilen gümüş asa taşırlar, **"yelken kulak"** denilen başlıklardan giyerlerdi. Yönetim ve saray örgütleri dışında, başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere çeşitli Kapıkulu Ocakları'nda da kendilerine özgü bayrakları (flamaları) olan Çavuşlar bulunurdu. Yeniçeri Ocağı'na başlarında Başçavuş'un bulunduğu 330 eski ve deneyimli yeniçerinin oluşturduğu bir çavuşlar topluluğu vardı. Bunlar barış zamanında habercilik, savaştaysa yaverlik yaparlardı. Ayrıca, yeniçeri subaylarının cezalarının infazı da bunların görevleri arasındaydı. II. Mahmut'un orduda yaptığı düzenlemeler sırasında süvari hassa askerlerinin küçük rütbeli subaylarına çavuş vekili ve çavuş, tersanedeki Kalyoncu subaylarına da çavuş denilmeye başlandı.

ÇAVUŞ GEDİKLİSİ: Rikâb-ı Âli ve Enderun çavuşlarının en seçkinleri için kullanılan deyim.

ÇAVUŞ OKU: Osmanlılar'ın ok türlerinden birine verdikleri ad. Yarışmalarda ilk kez bu ok atılır ve havada giderken rüzgâr sesini andıran bir ses çıkarttığı için **"Kılavuz"** da denirdi.

ÇAVUŞ ŞEBKÜLÂHI: Çavuşların geceleri giydikleri külaha verilen ad. Çavuşlar bu başlığın dışında "helvacı külahı", "çıngıraklı külah", "zülüflü külah", "has ahır külahı", "softa külahı", "levent külahı" denilen başlıklar da takarlardı.

ÇAVUŞ-I BÜZÜRG: Yeniçeri subaylarından bir bölümüne verilen ad. Ayrıca (Çavuş-ı Küçük = Küçük Çavuş), (Çavuş-ı Miyane = Orta Çavuş) denilen çavuşlar da vardı.

ÇELEBİ: Kent terbiyesi almış, okur yazar, efendi adam. İlk dönemlerde bu sıfat Osmanlı şehzadeleri için de çok kullanılmıştır.

ÇELENK: Osmanlılar'da savaşlarda yararlık gösteren gazilere, nişan karşılığı verilen gümüş, altın ve mücevher bezeli sorguç.

ÇEKTİRİ (ÇEKDİRİ): Osmanlı donanmasında XVIII. yüzyılın ortalarına kadar kullanılmış olan tek direkli tekne. Genellikle küreklerle yürütülen bu tür teknelerin üçgen biçiminde büyük, aşırma bir de yelkeni vardı. Çektirilerin boy, yükseklik ve kürek sayısına göre adları şöyleydi: Brolik, Aktarma, Celiye, Çamlıca, Çete, Çektirme, Firkate, Işkampaviya, Kancabaş, Kırlangıç, Santur, Şayka, Üstüaçık, Uçurma vs. Bu sınıf tekneler genellikle su çektiklerinden daha çok iç sularda kullanılırdı.

ÇERGE: Osmanlılarca en küçük çadırlara verilen ad.

ÇEŞNİCİ: Hazinehane'de kestirilecek olan altın ve gümüş paraların ayarını tutturan ve denetleyen görevliye verilen ad.

ÇIPLAK: Osmanlı donanmasında bir sınıfa verilen ad.

Bu sınıf, **Küçük Hüseyin Paşa**'nın kaptanıderyalığı sırasında ihdas edildiğinden **"Küçük Hüseyin Paşa Çıplakları"** diye de anıldı. Bu sınıftan olan Bahriyeliler omuzlarına kadar kollarını ve baldırlarını açıkta bırakan kenarları işlemeli kısa salta ile paçalarında kırmızı şerit bulunan kısa şalvar giydiklerinden "Çıplak" diye anıldılar.

ÇORBACI: Yeniçeri Ocağı'nın cemaat ortaları ile Ağa bölükleri subaylarına verilen ad.

— D —

DÂİREZEN: Mehter takımlarında tef çalanlara verilen ad.

DALKILIÇ: Osmanlılar'da savaşta fedai olarak ön safta çarpışan gönüllülere verilen ad. Bunlara **"Serdengeçti"** ya da **"Ölüm eri"** adları da verilirdi. Günümüzdeki komandoları andıran birçok yanları vardır.

DÂRÜLCİHÂD (DÂRÜLHARP, DÂRÜLRIDGE de denir): Müslümanların egemenliği altında bulunmayan ülkelere verilen ad.

DÂRÜLELHÂN: Osmanlılar döneminde kurulan resmi tek müzik okulu (1 Ocak 1917).

DÂRÜLEYTÂM: 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de anasız, babasız kalarak yoksulluğa, kimsesizliğe uğrayan çocukların bakılıp yetiştirildiği yurtlar.

DÂRÜLHİLÂFE: Osmanlılar'da İstanbul'un adlarından biri.

DÂRÜLİSLÂM: İslam egemenliği altında olup şeriat hükümlerinin uygulandığı ülkelere verilen ad.

DÂRÜSSAÂDE: Padişahların oturduğu yer, saray, bölüm. Topkapı'da padişahın sürekli oturduğu ve özel hayatının geçtiği Dârüssaâde dairesi, sarayın üçüncü avlusunda idi. İkinci avludan "Bâbüssaâde" denilen görkemli bir kapı

ile ayrılmıştı. Dârüssaâde'nin haremlik kısmına "Harem-i Hümâyûn", Selâmlık kısmına "Enderûn-u Hümâyûn" denilir, "Saray-ı Hümâyûn" deyiminden tüm saray anlaşılırdı.

DÂRÜSSAÂDE AĞASI: Osmanlı sarayında Kızlar Ağası'nın unvanı.

DÂRÜSSAÂDE YAZICISI: Dârüssaâde Ağası'nın yazı işlerine bakan görevli.

DÂRÜSSALTANA: Osmanlı devletinin Bursa, Edirne, İstanbul gibi başkentlerine verilen ad.

DÂRÜTTIP: Osmanlılar'da Yıldırım Beyazıt'ın saltanat yıllarında (389-1402) Bursa'da açılan tıp medresesi.

DAVUTPAŞA SAHRASI (ORDUGÂHI): Osmanlı ordusunun Rumeli topraklarına düzenlediği seferlerde, ilk konakladığı yere verilen ad. Burası, 1453'te İstanbul'un fethinin ardından ordunun toplanması, son sefer hazırlıklarının gözden geçirilip tamamlanması yeri olarak hizmet görmeye başladı. Topkapı dışında kurulan ordugâh, adını II. Beyazıt'ın sadrazamlarından Davut Paşa'dan aldı.

DAYI: Osmanlı devletinde Tunus ve Cezayir yöneticilerinin unvanı. Bu unvanın Barbaros'a kadar uzandığı öne sürülür. XVI. yüzyıl sonunda Tunus'ta 40 bölüğe ayrılan yeniçerilerin bölük komutanları "Dayı" unvanını taşırlardı. 1590'da bu Dayılar, aralarından birini yönetimin başına getirdiler. Osmanlı padişahının temsilcisi olan paşaya sadece onursal görevler veren Dayı, tüm yönetimi elinde bulunduruyordu. Tunus'u XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Dayılar, bu tarihten sonra Beyler yönetti. Cezayir'de ise, yeniçeri ağalarının iktidarına karşı çıkan denizci reisler, 1671'de aralarından birini "Dayı" unvanı ile ülke yönetimine getirdiler. Daha sonra yine yeniçeriler "Dayı" olmaya başladı. 1671-1830 arası görev yapan 28 Dayının 14'ü çeşitli ayaklanmalarda öldürüldü.

DEBÂBE: Osmanlılarca kale duvarlarını oymakta kullanılan bir tür savaş araç ve düzeneği. Fıçı biçiminde, üzeri deve ya da sığır derisiyle kaplı debâbe, yuvarlanarak hareket ettirilir, içlerindeki askerler her türlü saldırıdan korunarak kale duvarlarına yanaşırdı.

DELİ: Osmanlılar'da bir sınıf hafif süvari askeri.

Başlangıçta, XV. yüzyıl sonlarına doğru Rumeli'de Türkler ve Boşnak, Hırvat, Sırp gibi yöre halklarından oluşturulan "Deli Birlikleri" Rumeli Beylerbeyi ve Serhat Beylerinin maiyet askerleri arasında yer alırlardı. En güç ve tehlikeli görevlere korkusuzca atılmalarından dolayı bu adı alan delilerin ürkütücü bir görünümleri vardı. Silah olarak eğri pala, kalkan, mızrak ve bozdoğan taşıyan deliler, başlarına pars ya da benekli sırtlan derisinden yapılmış ve üstlerine kartal tüyleri takılmış külahlar giyerlerdi. Kalkanlarını da yine kuş tüyleriyle bezeyen delilerin giysileri aslan, kaplan ve tilki postundan, şalvarları da ayı ya da kurt derisindendi. Ayaklarındaysa **"Serhatlik"** denilen sivri burunlu, mahmuzlu bir çizme bulunurdu. XVII. yüzyılda Deli kıyafetlerinde bazı değişiklikler yapılınca başlarına bir arşın uzunluğunda siyah kuzu derisinden, üstü sarıklı, boru gibi bir kalpak giymeye başladılar. Deli örgütü daha sonra Anadolu'ya da yayıldı. Vezir ve Beylerbeylerinin maiyetlerinde Deli Birlikleri kuruldu. XVII. yüzyılda bağlı bulundukları Hudut Beyinden 12-15 akçe gündelik alan deliler, XVIII. yüzyılda sadece sefer zamanı ücret alırlar, barıştaysa kendi işleriyle uğraşırlardı. Delilerin 50-60 kadarı bir **"Bayrak"** sayılır ve birkaç bayrak bir **"Delibaşı"**nın buyruğuna girerdi.

DEREBEYİ: Osmanlı devletinde XVIII. yüzyıldan itibaren, bulundukları bölgelerde başlarına buyruk kesilen ve merkezî yönetimin kimi yetkilerini ele geçiren güçlü kişilere verilen ad.

İmparatorlukta eyalet örgütünün temeli olan Tımar sisteminin giderek çökmesi üzerine XVIII. yüzyılın başlarında, Osmanlı tarihlerinin **"Mütegallibe", "Hanedan"** gibi adlar taktıkları birtakım derebeyler ortaya çıktı. **"Ayan", "Voyvoda", "Muhassıl", "Mütesellim"** gibi resmi unvanlar ile zorbalığı birleştiren bu yeni zümre, eyaletin yönetimini ele geçirdi. Devletin ayaklanmalarından korkarak azletmekten çekindiği bazı valiler de Derebeyi konumuna geldiler, zaman içinde tayin ve azile ihtiyaç duymayacak kadar güçlenen Derebeyleri özel ordular kurdular, vergi saldılar, adalet dağıttılar; Derebeyi hanedanları kökleşti. Devlet sonu gelmeyen savaşlara asker sağlamak ve vergi alabilmek için bu fiili durumu kabul etmek zorunda kaldı. XIX. yüzyıl başlarında hemen hemen tüm Anadolu, çeşitli Derebeyi ailelerinin; örneğin: Aydın, Manisa, Bergama'da Karaosmanoğulları; Yozgat, Kayseri, Niğde, Ankara, Amasya'da Çapanoğulları; Trabzon ve Canik'te Canikli Paşa ailesi Rize'de Tuzcuoğulları vb. elindeydi.

Öte yandan, hâlâ İmparatorluğun merkezi sayılan Rumeli'de ise Vidin bölgesi Pazvantoğlu'nun, Rusçuk bölgesi Tirsiniklioğlu'nun, Yanya Tepedelenli Ali Paşa'nın hükmü altındaydı. III. Selim döneminde güçlerinin doruğuna ulaşan Derebeyleri, padişahın reform programını destekleyerek ya da karşı çıkarak başkent işlerinde de etkili olmaya başladılar. Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa sadrazam olunca Anadolu ve Rumeli Derebeyleri İstanbul'da toplanarak yönetimle Derebeyleri arasında bir sözleşme (Sened-i İttifak) imzalattı (1808).

Bu sözleşme Derebeylerinin ayrıcalıklarını arttırırken merkezî yönetimin yetkilerini kısıtladı. II. Mahmut, durumunu sağlamlaştırdıktan sonra Derebeylerinin üzerine giderek yerel hanedanların, âsî paşaların nüfuzlarını kırmayı

ve eyaletleri İstanbul'un denetimine sokmayı önemli ölçüde başardı.

Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet dönemlerinde (1839 ve 1876) de bu yönde önlemler alınmasına karşılık, Derebeyleri, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da varlıklarını bir süre daha korudular.

DERYA BEYİ: Osmanlılar'da Kaptanpaşa Eyaletine bağlı Sancak Beylerine verilen ad. Derya Beyleri, Sancaklardaki Zeamet ve Tımar sahipleriyle birlikte yıllık dirlik ya da tahsisata göre en az iki gemi hazırlarlar, sefer dönemlerinde, **"Bey Gemileri"** denilen bu gemilerle donanmaya katılırlardı.

DEVECİ: Yeniçeri Ocağı'nda Deveci Ortalarının komutanı. Bunlar, terfi edince "Hünkâr Hasekisi", ya da Acemi Ocağı'nın "Rumeli Ağası" olurlardı.

DEVECİ ORTALARI (ŞÜTÜRBAN ORTALARI): Cemaat Ortalarından bir bölümü. En saygın bölümdü. Sefere gidiş-dönüşte Yeniçeri Ağasının develerini yükleyip ağırlıkları taşırlar, savaşta siper hizmetleri görürlerdi.

DEVİR KÜRKÜ: Ulûfe dağıtımı sırasında sadrazama padişah tarafından armağan olarak verilen samur kürk.

DEVŞİRME: Osmanlılar'da Kapıkulu Ocaklarının asker ihtiyacını karşılamak, saray hizmetleri ve Bostancılıkta kullanılmak üzere Osmanlı egemenliğinde bulunan Hıristiyan halkların erkek çocuklarının toplanması eylemine verilen ad. I. Mehmet döneminde Hıristiyan çocukları ordu için devşirilmeye başlandıysa da, bu yöntem ancak II. Murat döneminde bir yasa halini aldı. Yasaya göre 3 ya da 5 yıl ya da daha uzun aralıklarla, genel olarak 14-18 yaş arasındaki çocuklardan sadece sağlıklı olanlar alınırdı, önceleri Rumeli'de Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk'tan, daha sonra tüm Balkanlar ve Macaristan'dan XV. yüzyıldan sonra Anadolu'dan ve XVII. yüzyılda tüm ülkeden devşirme toplanmaya

başlandı. Ancak, Kadıköy ve Kartal Hıristiyanlarından sarayların bahçe ve atlarına baktıkları, Biga'dakilerden de donanmada kürek çektikleri için devşirme alınmazdı.

Yeniçeri Ağası devşirme işlerini yürüten en yetkili kişi olarak Divân-ı Hümâyûn'a başvurur, ihtiyaç olan sayıyı bildirirdi ve devşirmeye gidecek Ocak Ağalarını da seçerdi. Devşirmenin yapılacağı yerlere emir gönderilir, Sancakbeyleri, Kadılar, Alaybeyleri ve Tımarlı Sipahilerin merkezden gönderilen Devşirme Emîni memuruna yardım etmeleri sağlanırdı.

Devşirme memuru bu görevini elindeki **"Devşirme fermanı"** ve **"Ağa mektubu"** hükümlerine göre yapmak zorundaydı. Devşirilen çocukların köyü, kazası, sancağı, babasının adı, doğum tarihi ve devşirme memurunun adı ayrı ayrı iki deftere yazılırdı. Yasaya göre Hıristiyan çocukların soyluları, özellikle de papaz oğulları tercih edilirdi.

Tek oğlu olanların çocuğu, sığırtmaç, çoban oğulları, zanaat sahibi olanlar, kel, topal, dilsiz, çolak ve evliler, büyük kent görmüş lanlar, çok kısa ya da çok uzun boylu olanlar, Yahudiler, Trabzon Rumları, Rus, Çingene, Gürcü, Türk ve Acem olanlar asla alınmazdı. Bu arada "Poturoğulları" diye anılan Bosna Müslümanlarının çocukları da sadece saray görevlisi yapılmak üzere ayrılırlardı. Genel olarak kırk evden bir çocuk hesabıyla devşirilen çocuklar **"Sürü"** adı altında 100-250 kişilik gruplara bölünerek Devşirme Sürücüsünün gözetimine başkente gönderilirdi. Sırtlarında kızıl aba ve başlarında sivri **külahla** yönetim merkezine gelen devşirmeler, Müslüman yapılarak sünnet edildikten sonra Eşkâl Defterine yazılırlardı. Ardından da Türk çiftçilerinin yanına dağıtılırlar, kaçmalarını engellemek için Rumeli'nden toplananlar Anadolu, Anadolu'dan toplananlar Rumeli çiftçisine verilirdi. Buna, **"Türk'e vermek"** denirdi. Gösterişli olanlarsa Saray hizmetleri için İstanbul'da bırakılır, Galata, Edirne

ve İbrahim Paşa saraylarında eğitildikten sonra Topkapı Sarayına alınırlardı. Türk geleneklerini öğrenmeleri için verilenler küçük bir ücretle bir süre çalıştırılır, ardından **"Acemi oğlanı"** olarak Acemi Ocağı'na kaydedilirdi.

III. Murat döneminden başlayarak Ağa Çırağı, Kuloğlu, Kul Kardeşi adları altında Yeniçeri Ocağı'na dışardan adam alınması Devşirme gereksinimini azalttı. XVIII. yüzyıl başlarında sadece Bostancı Ocağı için yaklaşık 1.000 devşirme toplanmışken, aynı yüzyılın ortalarında Devşirme yöntemi kesin olarak bırakıldı. Osmanlı tarihinde önemli görevler alan Devşirmelerden çok sayıda sadrazamlığa kadar yükselen olmuştur.

DİL OĞLANI: 1839 Tanzimat öncesinde Osmanlı elçilerinin yabancı hükümet ve devlet adamlarıyla olan görüşmelerinde çevirmenlik yapan görevlilere verilen ad.

DİLSİZLER: Osmanlı sarayındaki bir grup görevliye verilen ad. Enderun odalarında görev yaparlar, reislerine "Baş dilsiz" denirdi.

DİVÂN: İslam devletlerinde devlet işlerini görüşüp karara bağlayan kurul. Osmanlılar'da bu kurul **"Divân-ı Hümâyûn"** adıyla anıldı. Bu kurum, I. Beyazıt döneminde gelişti. Bu dönemde Divân-ı Hümâyûn her sabah padişahın başkanlığında toplanır, önemli devlet işlerini görüşür, halkın şikâyet ve dileklerini dinler ve öğleyin iş takibine gelen halkla birlikte yenilen öğle yemeği ile son bulurdu. Fatih Kanunnâmesinde "Divân" ile ilgili yöntemler yeniden düzenlendi, padişahın toplantılara katılması, birlikte öğle yemeği yenilmesi usulü kaldırıldı. Padişah toplantıları bir kafes ardından izler oldu. Divân'a sadrazam başkanlık yaptı. Alınan kararlar sonradan padişaha "arz" edildi. Giderek daha ayrıntılı kurallara bağlanan Divân toplantıları, günümüzdeki "Bakanlar Kurulu" toplantılarına benzedi.

DÜZME SOLAKLARI: Osmanlılar'da padişahların muhafız bölüklerini oluşturan solakların eksiğini tamamlamak amacıyla solak kılığına sokulmuş yeniçerilere verilen ad.

— E —

EDİRNE BOSTANCIBAŞISI: Edirne'deki Saray Bostancılarının başına verilen ad. Bunlar, Edirne kentinin asayişinden de sorumluydular.

EDİRNE BOSTANCILARI: Edirne'deki sarayda bulunan on bölük Bostancı.

EDİRNE OCAĞI: Yeniçeri Ocağı'nın Edirne'de bulunan koluna verilen ad.

Edirne'nin İstanbul'dan önceki İmparatorluk başkenti ve Avrupa topraklarına düzenlenen seferlerin hareket üssü olması nedeniyle, İstanbul'daki Yeniçeri Ocağı'ndan sonra en güçlü Yeniçeri örgütüydü. 1826'da Yeniçerilik kaldırılıncaya kadar önemini korumuştur.

EDİRNE SARAYI: Osmanlılar'ın Edirne'de yaptırdıkları saray. İlk kez 1365'te I. Murat tarafından Kavak Meydanı'nda inşa ettirildi. Yıldırım Beyazıt ve Musa Çelebi sarayı genişlettiler. Ardından Tunca kıyısında II. Murat kendisine bir de köşk yaptırdı. Fatih, köşkü çok daha genişletti ve saray haline koydu. Birincisine **"Eski Saray"**, ikincisine **"Yeni Saray"** denildi. Bu iki yer 1457'de çıkan bir yangınla tamamen yandı, sonra **"Hünkâr Bahçesi Sarayı"** da denilen **"Yeni Saray"** yeniden yapıldı. II. Süleyman ve II. Ahmet padişahlık yıllarını burada geçirdiler. Günümüzde sarayın kapsadığı alan **"Sarayiçi"** diye anılan yerdir.

EFLÂK: Osmanlı tarihlerinde **"Memleketeyn"** adıyla bilinen **"Eflâk ve Boğdan"** adlı iki ülkeden Karpatlar ile

Tuna arasında yer alan bölgeye Türkler tarafından verilen ad.

EFRENÇ: Osmanlılar'da zaman zaman Fransa'ya ve Fransızlar'a ve dolayısıyla bir kısım Avrupalılara verilen ad. Aynı şekilde **"Firençe"**, ve **"Frenk"** sözcükleri de kullanılırdı.

EHLİSALİP: Haçlılar.

EJDERDEHÂN: (Ejder ağızlı) XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında Osmanlılar tarafından kullanılan ve baş tarafı ejder başı biçiminde olan toplara verilen ad.

EL KUMBARASI: El ile atılan bir tür el bombasma Osmanlılar'da verilen ad.

ELKAB: İslam ülkelerinde ve Osmanlılar'da hükümdardan başlayarak tüm devlet görevlilerine rütbe, görev ve derecelerine göre verilen resmi unvanlar.

ELLİALTI: Yeniçeri Ocağı'nda Belediye (İhtisap) işlerine bakan kısım.

ELLİBAŞI: Ulûfeci humbaracılarının iki yüz kişilik bölüklerinde bulunan ve Odabaşı'ndan sonra gelen iki üst düzey yönetici.

ELVİYE-İ SELÂSİYEİ: (Üç Liva) Osmanlılar'da Kars-Ardahan-Artvin bu adla anılırdı.

EMÂHÂT-I MUKADDESE (MUKADDES-KUTSAL-EMANETLER): Topkapı Sarayı'nda, Hazine Dairesi'nde muhafaza edilen kutsal bilinen kişilere ait eşyaya verilen ad.

Kutsal Emanetler şunlardır:

Hazret-i Peygamberin hırkası (Hırka-i Şerîf-Hırka-i Saadet), Hazret-i Peygamberin dişi, Hazret-i Peygamberin ayak izini taşıyan taş, Hazret-i Peygamberin bir çift nalını, bir seccadesi, sancağı, yayı, iki asâ. (Biri Hazret-i Şuayb'ın), Hazret-i Nuh'un tenceresi, Hazret-i İbrahim'in kazanı, Hazret-i Yusuf'un gömleği, Hazret-i Davut'un kılıcı, Hazret-i Ebûbekir'in seccadesi, İmam Hüseyin'in gömleği, Hazret-i

Hatice'nin gömleği, Dört halifenin sarıkları, tesbih ve kılıçları, Halid bin Zeyd'in kılıcı, Halife Osman'ın el yazısıyla Kur'an-ı Kerim, Kabe'nin anahtarı ve başka çeşitli eşya ve silahlar.

EMARET: Osmanlılar'da Osmanlı devletine tâbi Emir, Bey, Voyvoda gibi adlarla anılan prenslerin yönetimindeki ülkelere verilen ad.

EMİN: Osmanlılar'da sorumluluk gerektiren kimi işlerin görülmesi için "özel yetkiler" ile donatılmış görevlilere verilen ad. Örneğin, saraya bağlı beş Emin vardı: Matbah Emîni-Darphane Emîni-Kâğıt Emîni-Şehremîni.

EMÎN-İ CEV: Arpa Emîni'nin eşanlamlısı.

EMNÂBÂT: III. Ahmet'in kızı ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın eşi Fatma Sultan için İstanbul'da Fındıklı'da yaptırılan saray.

EMR-İ ÂLÎ: Padişah buyruğu.

EMR-İ ŞERÎF: Padişah buyruğu.

ENDERUN (ENDERÛN-U HÜMÂYÛN): Topkapı Sarayı'nda bir bölüm Akağalar (Bâbüssaâde) Kapısı'ndan başlayarak üçüncü ve dördüncü yer diye anılan ve bu alanları çevreleyen daireleri kapsardı. Burada görev yapanlara topluca "Enderun halkı" denirdi.

ERBÂB-I SEYF: Osmanlılar'da asker sınıfına mensup olanlara verilen ad.

ERDEN: Romanya'nın Transilvanya bölgesine Osmanlılar'ın verdikleri ad.

ESÂME: Kapıkulu askerinin ana kütükte kayıtlı olan adları.

ESÂME ÇALMAK: Herhangi bir suçtan ötürü bir Kapıkulu askerinin Ocak'tan kovularak adının kütükten silinmesi anlamında kullanılan bir deyim.

ESİR PAZARI: İstanbul'da Tavukpazarı yakınlarında bulunan esirlerin alınıp satıldığı alana verilen ad.

ESİRCİ: Osmanlılar'da esir alıp satanlara verilen ad. 1847'de esir ticareti yasaklanınca esirci de tarihe karışmıştır.

ESİRCİ EMÎNİ: Esir ticareti yapanlardan devlet adına belirli bir vergiyi tahsil eden görevli.

ESİRCİ ŞEYHİ (KETHÜDASI): Esirci esnaf örgütü tarafından kendilerini yönetmek için seçilen ve görevleri devletçe de onaylanan kimse.

ESKİ: Osmanlılar'da herhangi bir kurum ve kuruluştaki kıdemli görevlilerin lakabı.

ESKİ ODALAR: 1453'te İstanbul alındıktan sonra ilk olarak günümüzdeki Şehzadebaşı Camii'nin bulunduğu yer ile bunun karşısında Yeniçeriler'in kalmaları için yapılan kışlalar. Aksaray tarafında "Yeni Odalar" yapıldıktan sonra bu adı almışlardır.

ESKİ SARAY: İstanbul alındıktan sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından günümüzdeki Üniversite merkez binasının bulunduğu yerde yaptırılan saray. Buraya **"Saray-ı Atike"** ve **"Sarayı Atik-i Mamure"** denirdi. Eski Saray'da ölen padişahların anneleri ve eşleri ikâmet ederlerdi.

EŞBEH: Yiğit, mert, gözü pek, kabadayı, gösterişli yeniçeriler için kullanılan deyim.

EŞKÂL DEFTERİ: İstanbul'a getirilen yeni devşirilmişlerin ad ve kimliklerinin, devşirildikleri sancak, kaza ve köylerin, babalarının, sipahilerinin, sürücülerinin; göz, saç, boy gibi ayırıcı belirtilerinin kaydolduğu defter.

EŞKİNCİ: Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı dışında sefere katılan tüm öteki askeri örgütlere (tımarlı sipahiler, müsellem, kızılca müsellem, yörük, yayla, cambaz, geri hizmetliler, kale muhafızları, palanga nöbetçileri) verilen ad.

EŞRAF (EŞRÂF-I BELDE): Osmanlılar'da bir yerin önde gelenlerine verilen ad.

EŞREF SAATİ: Bir eyleme başlanması için uygun ve de uğurlu sayılan an. "Eşref Saati" Osmanlı teşkilatında resmen

mevcuttu. Örneğin, ordunun sefere hareketi, donanmanın demir alması, bir geminin denize indirilmesi ve benzeri işler için, resmen görevli olan Müneccimbaşı, "Eşref Saati"ni belirler ve ilgililere bildirirdi.

ETİBBA-İ HASSA: Osmanlılar'da saray hekimbaşısına verilen ad.

ET MEYDANI (MEYDAN-I LAHM ya da LEHİM MEYDANI): İstanbul Aksaray'da Yusuf Paşa Çeşmesi'nin karşısında, Bayrampaşa deresi doğrultusunda uzanan tarihî alan. "Yeni Odalar" diye bilinen Yeniçeri Kışlasının Sadrazam Makbul (Maktul) Damat Frenk İbrahim Paşa tarafından düzenlenmesi esnasında açılan yedi kapıdan birisinin kışlaya et girişi için kullanılması kararlaştırıldı. Ve böylece alan "Etmeydanı" diye anılır oldu. Çoğu Müslüman olmayan et müteahhitlerinin Edirnekapı ya da Yedikule salhanelerinden sağladıkları etler, Seğirdim Çavuşları ve yardımcıları tarafından her sabah yeniçeri ortalarına burada dağıtılırdı.

Alan, XVII. yüzyıldan sonraki yeniçeri ayaklanmalarının başlangıç noktası olarak ün kazandı. Yeniçeriler isyan çıkaracakları vakit burada toplanırlar, kışlalarındaki devâsâ yemek kazanlarını isyanın bir nevi simgesi olarak meydanın ortasına çıkartırlardı. **"Kazan kaldırma"** denilen bu davranış sırasında ayaklanmayı destekleyen, cebeci, topçu vb. Ocak ortalarının bayrakları da bu alana dikilirdi. Yeniçeriler ayaklanmalarına genel olarak destek veren esnafın ve ulemanın önde gelenleri ile vezirler alanı çevreleyen yeniçeri odalarında ayaklanma boyunca konuk edilirlerdi. Ayaklanmaların elebaşları kalabalığı coşturup gayrete getirmek için parlak nutuklar atarlar, padişahın isteklere verdiği yanıt burada duyurulurdu. Böylece harekete geçirilen yeniçeriler ile destekçileri isteklerini kabul ettirmek için Babıâli, Ağakapısı, Saray-ı Hümâyun, At Meydanı yoluyla gelerek Saray'ı kuşatırlardı.

1703'te "Edirne Vakası", 1730'da "Patrona Halil Ayaklanması", 1808'de "Alemdar Vakası" Etmeydanı'nda başlayıp genişleyen ayaklanmalar arasında sonuçları açısından en önemlileriydi.

1823'deki son yeniçeri ayaklanması, II. Mahmut tarafından bastırıldıktan ve Yeniçeri Ocağı kapatıldıktan sonra, buranın adı 'Talimhane" olarak değiştirilip **"Talimhane Meydanı"** oldu.

ET TOMRUĞU: Etmeydanı'ndaki Yeniçeri odalarına et sağlayan dokuz kasap dükkânına verilen ad.

EVLÂDI FATİHAN: Osmanlılar'da Rumeli'de ikâmet eden Rumeli fâtihlerinin, torunlarına bölge fethedildikçe Anadolu'dan getirilen ve buralara yerleştirilen ve bunlardan oluşturulan askeri örgüte verilen ad.

Daha çok Konya yöresinden geldiklerinden yerli halk tarafından **"Konyar"** diye de anılan **"Evlâd-ı Fatihan"**, **'Yörük Vilâyetleri"** de denilen Manastır, Florina, Usturumca, Tikveş, Serez, Vodina, Frama gibi kentlerle kasabalarda yoğun olarak yerleştirilmişlerdi. XVII. yüzyılda yörük örgütünün yerleşik yaşam biçiminin yaygınlaşmasıyla gücünü yitirmesi üzerine Rumeli'deki savaşlarda baş gösteren aksaklığı gidermek amacıyla Evlâd-ı Fâtihân'dan yararlanılma yoluna gidildi.

1691'de oluşturulmaya başlanan ve önceleri **"Yörük"** adıyla anılan yeni askeri örgütlenme zamanla "Evlâd-ı Fatihan" olarak anılmaya başlandı. Başlarına atanan Vezir ya da Beylerbeylerine ise **"Yörük Hâkimi"** denilirdi. Evlâd-ı Fatihan üstlendikleri askeri görevler karşılığında kimi ayrıcalıklara sahiptiler. **Çeribaşlarının** buyruğu altında seferlere katılırlar, buna karşılık avarız, nüzul, baç-ı geçit gibi vergilerden muaf tutulurlardı. Sefere katılmayanlardan sefere gidenlerin ailelerinin giderlerini karşılamak üzere elli kuruş baç alınırdı. Devlet katında **Kapıcıbaşı** rütbesindeki subaylar tarafın-

dan temsil edilen Evlâd-ı Fatihan önceleri yalnızca Rumeli seferlerine katılırken, sonraları Doğu seferlerine de katılmaya başladılar. Yeniçeri Ocağı 1826'da kaldırıldıktan sonra 24 grup ve 4 tabur halinde yeniden örgütlenerek başlarındaki Çeribaşlarının yanlarına çeşitli rütbelerde subaylar verildi. 1839'da Tanzimat'ın ilanının ardından Evlâd-ı Fatihan kaldırıldı.

EVLÂD-I MÜMTÂZE: Osmanlılar'da özel yönetime sahip, imtiyazlı eyaletlere verilen ad.

İmparatorlukta özel imtiyaz antlaşmalarıyla yönetilen eyaletler vergi ödemeleri, antlaşmalarla saptanan yönetim biçimine uymaları koşuluyla iç işlerinde serbest bırakılmışlardı. Statüleri ve sayıları zaman zaman değişen eyaletlerin (Mısır Hidivliği, Mekke Şerifliği, Sisam Beyliği, Eflak Boğdan Voyvodalıkları, Kırım Hanlığı, Bulgaristan Prensliği, Bosna-Hersek, Aynaroz) işleri Babıâli'de "Eyâlât-ı Mumtaze" kaleminde görülürdü. 1908'de II. Meşrutiyetin ilanının ardından, elde kalanlarının imtiyazları kaldırılmıştır.

EVLİ YENİÇERİ: Osmanlılar'da evlenmiş olan yeniçerilere verilen ad.

Yasalar uyarınca yeniçerilerin evlenmeleri yasaktı. Bunlar, kendileri için yapılmış "Oda" denilen kışlalarda yaşarlardı. Yavuz Sultan Selim'in ikinci veziri Yunus Paşa, bir yeniçeri olan ve oldukça yaşlanmış bulunan kardeşi için padişahtan evlenme izni koparmayı başardı. Bundan sonra, yaşı savaşmaya uygun olmayan yaşlıca yeniçerilerin evlenmelerine izin verilmeye başlandı. Ancak evlenen yeniçeriler kıdemleri yüksek de olsa Odabaşılığa yükselemezlerdi. Ocağın giderek bozulması ve yeniçerilerin esnaflıkla uğraşmaya başlamalarından sonra genç ve rütbece küçük yeniçeriler de evlenmeye başladılar. Yeniçerilerin yetim kalan çocuklarına **"Kuloğlu"** adı verildi. Bu gibiler, Acemi Ocağı'na verilerek yetiştirildiler.

EYÂLET: Yönetim bakımından bazı imtiyazlara sahip büyük illere Osmanlılar'da verilen ad.

1864'te imparatorlukta mevcut tüm eyaletler vilayetlere dönüştürülmüştür.

EYÂLET ASKERİ: Osmanlılar'da ordunun Kapıkulu askerleri dışında eyaletlerden sağlanan bölümüne verilen ad.

EYÂLET MECLİSİ: Osmanlılar'da eyaletlerde oluşturulan yerel meclislere verilen ad.

EYYÂM-I BUHUR: Osmanlılar'da ülkenin büyük kesiminde 2 Ağustos ve 9 Ağustos arasındaki yılın en sıcak yedi gününe verilen ad.

— F —

FAHRÎ YAVER: Saray maiyetinde maaş almadan, onursal olarak görevlendirilen subay ve komutanlara verilen ad.

FAHRÎ YENİÇERİ: Yeniçeri Ocağı'nın artık çok bozulduğu son dönemlerde savaş zamanlarında yeniçeri ocağına alınan taşra delikanlılarına verilen ad.

FALAKA: Osmanlılar döneminde falaka kabahat ya da suç işleyen öğrencileri cezalandırmak için kullanılırdı. 150 santim kadar uzunluğunda, hafif yayı andıracak şekilde kıvrık, iki ucu kayış ya da sağlamca bir iple birbirine bağlı bir sopa olan falakaya, ceza görecek olanların ayak bilekleri kayış ya da iple sırık arasında burularak havaya kaldırılır ve sopa ile tabanlara vurulurdu. Aynı dönemde sadrazam, İstanbul kadısı, yeniçeri ağası, sekbanbaşı gibi görevliler herhangi bir denetime çıktıklarında ele geçirilen kabahatli ya da suçluları bu yolla yanlarındaki falakacılara dövdürürlerdi.

FALAKACI: Osmanlılar'da, yetkili görevliler denetime çıktıklarında ceza görecek olanları falakaya yatırıp dövmekle görevli olanlara verilen ad.

FALAKACIBAŞI: Osmanlılar'da falakacılar reisi olan görevli. Bunlar, yönettikleri kişilerden ayırt edilmek için başlarına beyaz destar sarar, çevresine kalafat dolar, giydiği ak entarinin üstüne de kolları hortumlu, yeşil çuhadan dolama giyerdi. Bacaklarındaki al çakşırın üzerine sarı çizme çeker, ayaklarında da mest pabuç bulunurdu.

FALYA: Osmanlılar'da ağızdan dolma toplarda, barutu ateşlemek üzere topların kuyruk kısımlarında hazne ağız topu konması için açılmış delik. Bu deliğin içindeki boru barutla dolar ve dışardan ateşlenirdi.

FARİSÂN: Osmanlılar'da sınır kalelerini korumakla görevli süvari birliklerine verilen ad. Bunlara daha sonraki dönemlerde **"Atlı ulûfeli"** de denilmeye başlandı.

FAZÎLETLÛ: Osmanlılar'da ilmiye sınıfında İstanbul ve Haremeyn payelerine yükselmiş olanlara özgü unvan. İstanbul pâyesindekilere "Fazîletlû Efendimiz Hazretleri", Haremeyn pâyesindekilere "Fazîletlu Efendim" diye hitap edilir ve yazılırdı.

FEDÂ: . Osmanlılar'da düşman esirlerini belirli bir para ile değiştirmek ve karşılıklı esir değişimine verilen ad.

FENERLİLER: Osmanlılar'da devlet hizmetinde çalışan bir kısım Rum soylulara verilen ad.

Bunlar, daha çok Patrikhane'nin bulunduğu Fener semtinde ikâmet ettiklerinden bu adla anıldı. Fenerliler çevirmenlik, elçilik, elçi danışmanlığı gibi işlerde çalışmışlardır.

FENERLİ REİS: Osmanlılar'da devlete ait gemilerin 150 akçeye kadar ulûfeli olan kaptanlarına verilen ad.

FER: Osmanlılar'da ok atma yarışmalarında hedefe bir sayı fazlasıyla isabet ettirilmesini anlatan deyim.

FERAHİ: Osmanlılar'da II. Mahmut döneminde Osmanlı askerlerinin feslerinin üzerine dikilen, pirinçten yapılmış, dairesel, ince tepelik ve inzibat askerlerinin boyunlarına astıkları, üzerinde "kanun" yazılı, hilâl biçimindeki pirinç levha.

FERASET (FERÂSET-İ ŞERİFE): Mekke'de Kabe ve Mescid-i Haram ile Hazret-i Muhammed'in türbesi Ravza-i Mutahhara ve Mescid-i Nebî'nin bakım ve temizliği. Bu iş, Müslümanca kutsal bir görev sayılır. Osmanlılar döneminde bu göreve "Ferâset-i Şerife", bu işle görevli olanların İstanbul'daki temsilcilerine "Ferâset-i Şerife Vekili" denirdi. Feraset görevi padişah fermanı ile verilirdi.

FERİK: Osmanlı ordusunda ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk ordusunda kullanılan yüksek bir rütbe.

FERİK AMİRAL: Koramiral.

FERİK-İ EVVEL: Korgeneral.

FERİK-İ SÂNÎ: Tümgeneral.

FERİYE FACİASI: Padişah Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra ikâmet etmek zorunda tutulduğu Feriye Sarayı'nda intihar etmesi, bir sava göre de öldürülmesi olayına kimi Osmanlı kaynaklarında verilen ad.

FERİYE SARAYLARI: İstanbul'da Beşiktaş-Ortaköy arasında yer alan yalı saraylara topluca verilen ad. Günümüzde bu saraylardan bir kısmı okul, biri devlet konuk evi olarak kullanılmaktadır.

FERMAN: Osmanlılar'da padişah tarafından verilen yazılı buyrukların genel adı. Tanzimat'ta (1839) bu deyim yerine "İrâde" ya da "İrâde-i Seniye" deyimleri kullanılmıştır.

FETH-ÜL-İSLÂM: Tuna nehri üzerinde, Belgrad'ın doğusunda yer alan kaleye Osmanlılar'ın verdikleri ad. Bu kale ile Belgrad arasında sırasıyla Osrava, Güvercinlik, Semendre, Hisarcık kaleleri vardı.

FETİHÇİ: Yeniçeri Ocağı'nda ve bu ocağa bağlı kurumlardaki mescitlerde, sefer arefelerinde Fetih sûresi okumakla görevli olanlara verilen ad.

FETİHNAME: Osmanlılar'da bir yer (kent, kale, ülke) ele geçirildiğinde bunu komşu hükümdarlara, hanlara, vali vb. yöneticilere duyurmak amacıyla padişah tarafından gönderilen bildiri.

Fetihnameler, sözünü ettikleri savaşın ve bunun sonucu olan zaferin bir özeti olduklarından, tarihsel bir belge ve önem de taşırlar.

FETVA: Dinsel ve hukuksal konularda sorulan bir soruya bir İslam bilgininin verdiği yanıt.

İslam hukukunda "fetvâ"nın bağlayıcı, kesin bir niteliği söz konusu değildir. Fetva, bilgili ve yetkili birinin belli bir konuda görüşünü bildirmesidir.

"Fetva" verenlere "Müftî" denir. Osmanlılar'da en büyük müfti. "Şeyhülislam"dır. Şeyhülislam fetvalarının manevi bağlayıcılığı vardır. Padişahlar, eylemlerini Şeyhülislam fetvalarına dayandırma çabası içinde bulunmuşlardır.

FETVA EMİNİ: Şeyhülislam kapısında (Meşihat) çalışan Şeyhülislam'a yöneltilen şer'i soruların yanıtlarını hazırlamak, şer'i mahkemelerin verdikleri kararları incelemekle görevli memur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde kuruldu.

FETVA ODASI: Fetvahaneyi oluşturan bürolardan biri.

FETVAHANE: Fetva Eminlerinin Şeyhülislam kapısındaki dairesi.

FEVZİYE: Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Şehzadebaşı'ndaki Eski Odalar'ın bulunduğu yere II. Mahmut tarafından verilen ad. 1826'da Yeni Odalar yakılmış. Eski Odalar ise yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır. Yeni Odalar'ın bulunduğu yere de "Ahmediye" adı verilmiştir.

FEY: Haraç, cizye ve tüccardan alınan vergilerle, savaşta Müslüman olmayan düşmandan barış için alman vergiye Osmanlılar'da verilen ad.

FEZLEKE: Osmanlılar'da Divân toplantısı günlerinde şikâyetçilerin isteklerini Sadrazama sunmak üzere Çavuşbaşı tarafından kısaca yazıya verilen ad.

FINDIK: Osmanlılar'da kimi tüfeklerin fındığı andıran mermilerine verilen ad.

FINDIK SERMEK: Osmanlılar'da savaşta "yaylım ateş"e verilen ad.

FİDYE: Savaş tutsaklarının serbest bırakılması için verilen ya da alınan bedele Osmanlılar'da verilen ad. **"Fidye-i Necat"** da denirdi.

FİLİNTA: Kısa namlulu, hafif, çakmaklı tüfek. Sonraları martin ve mavzerlerin küçükleri de bu adla anılmıştır.

FİLORDİN: Osmanlılar'ın Floransa'ya verdikleri ad.

FİRKATE: Osmanlılar'da buharlı gemilerden önce donanmada savaş gemisi olarak kullanılan tekne. İnce donanma çektirisi olan firkatede 10 ile 17 oturak bulunurdu. Genellikle nehirlerde kullanılır ve donanmaya karakol hizmeti görürlerdi. Bir batarya topu taşıyan oldukça hızlı teknelerdi.

FİRKATEYN: Yelkenli gemiler döneminde kalyondan daha küçük ve daha hızlı gemilere Osmanlılar'da verilen ad.

FİTİLLİ TÜFEK: Osmanlı ordusunda kullanılan küçük bir el topunu andıran, ağızdan dolma tüfeklere verilen ad.

Macaristan'a yapılan seferlerde çok kullanıldı. Fitili tutuşturularak ateşlenirdi.

FODLA: İmarethanelerde yoksullara dağıtılan, özsüz undan yapılmış, pide biçimindeki ekmeğe Osmanlılar'da verilen ad.

FODLA FIRINI: Sarayın av köpeklerinin yiyecek gereksinimini karşılamak amacıyla kurulmuş mutfak. **"Sekban**

Fırını" da denirdi. Fatih döneminde kuruldu. 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırıldı.

FODLA HARAN: Osmanlılar'da babaları şehit düştüğü için kendilerine tayın bedeli ve aylık bağlanan kimsesiz yeniçeri çocuklarına verilen ortak ad.

FONYA (FUNYA): Osmanlı ordusunda eski toplara ateş vermek için folya deliğine konulan düzenek.

FORSA: Eskiden yelkenli gemilerde kürek çekme cezasına çarptırılanlara verilen ad.

— G —

GABYAR: Osmanlı donanmasında yelkenlilerin yelkenlerine, serenlerin ve seren donanımlarının bakımıyla görevli tayfalara verilen ad.

GADDÂRE: Osmanlılar'da ancak iki elle sapından tutularak kullanılabilen büyük ve ağır kılıç ve bir tür küçük tüfeğe verilen ad.

Kılıç olarak gaddâre, iki ağzı keskin, düz, kimi zaman dalgalı, geniş ortası kalın, ucu sivriydi. Uzunluğu 175 cm. ile 2 m. arasmda değişirdi. Kabzası 5 cm. kadardı.

GALATA VOYVODASI: Osmanlılar'da Galata semtinin güvenlik ve kolluk işlerinden sorumlu görevliye verdikleri ad.

GALATYA: Ankara bölgesinin antik adı.

GALİ: Osmanlılar'da altı düz, havâlesiz bir tür gemiye verilen ad.

GALYOT: Başı ve kıçı birbirinin aynı olan eski yelkenli bir tür gemiye verilen ad.

GAMBOT: Çok az su çeken, bir ya da birkaç topla donanmış hafif yelkenlilere verilen ad.

GAMHAZ: Tershane kethüdalarına özgü, altı çifteri kayığa verilen ad.

GARİP YİĞİTLER: Osmanlılar'da Kapıkulu Süvari Ocaklarının beşinci ve altıncı bölüklerine verilen ad. Bunlara **"Gureba"** da denirdi. Savaşlarda gösterdikleri kahramanlıklarla ün yapmışlardı.

GAŞİYE: Süslü, işlemeli ve değerli eyer örtülerine verilen ad.

GEÇİM: Osmanlılar'da savaşlarda düşman silahlarının etkilerinden korunmaları için atlara giydirilen zırha verilen ad.

GEÇİT YERİ: Osmanlılar'da tulumbacıların yangına gidip gelirken izleyicilerin en çok olduğu ve gösteri yaparak geçtikleri yerlere (Tophane, Beyazıt, Saraçhanebaşı, Aksaray, Yeşiltulumba vb.) verilen ad.

GEDİKLİ ÇAVUŞ: Divân-ı Hümâyûn'da görevli Çavuşlara verilen ad.

GEDİKLİ EFENDİLER: Osmanlılar'da XVIII. yüzyıldan sonra iç hazine kayıtlarını tutan dört görevliye verilen ad. Bunlardan biri ötekilerinin başı sayılır ve kendisine **"Başefendi"** denirdi.

GEDİKLİLER KÂTİBİ: Hademe-i Bâb-ı Âsâfi'den ve Hâcegân rütbesini taşıyan yüksek rütbeli görevliye verilen ad.

GEDİKLİ TELALLAR: Osmanlılar'da Bedesten'de görevli olarak sürekli çalışan telallara verilen ad.

GELİBOLU ACEMİ OCAĞI: Osmanlılar'da I. Murat döneminde Gelibolu'da kurulan er eğitim merkezi.

Önceleri bu ocağa savaşlarda tutsak edilen ve **"Pençik oğlanları"** denilen, güçlü-kuvvetli Hıristiyan gençleri alınır, bunlar sünnet edilip İslamlaştırılarak eğitimlerine özen gösterilirdi. Türkçeyi öğrenerek burayı bitirme hakkını kazanan gençler, bir akçe gündelikle Gelibolu-Çardak arasında işleyen devlet gemilerinde görev yaparlar, sonra da iki akçe gündelikle başlamak üzere Yeniçeri Ocağı'na alınırlardı.

İstanbul fethedildikten sonra Fatih Sultan Mehmet burada daha düzenli Acemi Ocakları kurunca Gelibolu Ocağı önemini yitirdiyse de işlevini sürdürdü. Bölük seviyesi zamanla sekize çıkarıldı. Ocağın mevcudu 400-500 kişi arasında değişirdi. 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırıldı.

GELİBOLU AĞASI: Gelibolu Acemi Ocağı'nın en üst rütbeli komutanı. Bu ad, komutana ocağın ilk açılışında verildi.

GELİBOLU TERSANESİ: Osmanlılar'ın XIV. yüzyılda Gelibolu'da kurdukları tersaneye verilen adı. Burası I. Beyazıt'ın emriyle Sarıca Paşa tarafından yaptırıldı. I. Selim döneminde İstanbul'daki yapılınca bu tershane eski önemini yitirmiştir.

GEMİ AZAPLARI: "Bahriye azapları" da denilen deniz askerlerine verilen ad.

GEMİ BAŞREİSİ: Bir gemide görevli azap reislerinin en kıdemlisine verilen ad.

GEMİ REİSİ: Gemi azaplarının Bölükbaşlarına verilen ad.

GEZ: Osmanlılar'da kemankeşlerin kullandıkları, 66 cm. karşılığında bir ölçü birimi. Atışlar, bu ölçüyle saptanırdı. Kabza alabilmek için, oku 900 geze fırlatmak gerekirdi.

GEZ YERİ: Okun çileye takılan kertiği.

GILMAN-İ ACEMİYÂN-İ İSTANBUL: İstanbul'daki Acemi Ocağı'na mensup Acemi Oğlanlara verilen ad.

GILMAN-İ BAHÇEYİ HASSA: Osmanlı saraylarında has bahçede görevli bostancılara verilen ad.

GILMAN-İ ENDERUN (ya da HASSA veya SARAY-I ÂMİRE): Topkapı Sarayı'nda görevli içoğlanları. Bunlar, kıdem ve derecelerine göre sırasıyla Hasoda, Hazine Odası, Seferli Koğuşu, Kiler Odası, Doğancı Koğuşu, Büyük ve Küçük Odalar olmak üzere saraydaki görevleri açısından 7 ayrı bölüğe ayrılırlardı. Tüm gereksinmeleri Saray tarafından

karşılanır, görev bölümü ve atamaları padişah tarafından yapılırdı.

GIRAJOVA ATEŞİ: Osmanlılar'da, yelken dönemindeki deniz savaşlarında, tutuşturulduktan sonra düşman gemilerinin içine atılarak yangın çıkarmada kullanılan, eritilmiş kükürt, alkol, balmumu ve kâfur karışımına batırılmış yün parçalarına verilen ad.

GİDİŞ AĞASI: Osmanlılar'da Gidiş Alayı'nın düzenlenmesi ve yönetilmesinden sorumlu olan görevliye verilen ad.

GİDİŞ ALAYI: Tanzimat (1839) öncesinde padişahların saray dışına yaptıkları gezintiler dolayısıyla düzenlenen özel törene verilen ad.

Önceleri halka duyurulmasa da törelere sıkı sıkıya uyulurdu. Alay sırasında padişahın yağmurluğunu ve şemsiyesini taşıyan Başçuhadar, onun atının sağında, kırmızı çuha kese içinde hünkârın yürüyüş ayakkabılarını taşıyan İkinci Çuhadar sol yanında yürürdü. Padişahın çizmelerini taşıdığından **"Çizmeci"** diye de anılan **Üçüncü Çuhadar** ise Başçuhadarın arkasından gider, onu da para kesesini taşıyan **Dördüncü Çuhadar** izlerdi. Alayda bunlara ek olarak yeterince **Çuhadar** ve **Solak** da bulunurdu. Yolda bir köprüye rastlanıldığında **Solakbaşı** padişahın atının dizginlerini tutar, ayrıca iniş ve binişlerde de ona yardım ederdi. Hükümdar gezintiye kayıkla çıktığında dümeni **Bostancıbaşı** tutardı.

GİRAY: Kırım hanları ve prenslerinin sanı. "Giray" lakabını ilk kez Kırım Hanlığı'nın kurucusu Hacı Giray'ın kullandığı anlaşılmaktadır. Sözcük, bir ihtimal Hacı Giray'ı destekleyen "Kerey" kabilesinin adından gelmektedir.

GİRDAP AĞASI: Osmanlılar'da deniz taşıtlarını bazı sularda oluşan tehlikeli girdaplardan korumak ve esenliğe

çıkartmakla görevli usta gemiciye verilen ad. Daha çok Tuna nehrinde işleyen gemilerde görev yaparlardı.

GİRİT MADALYASI: Osmanlılar'da Abdülaziz tarafından 1868'de, II. Abdülhamit tarafından 1890'da bastırılan altın ve gümüşten madalyalara verilen ad.

GOSPODAR: Osmanlılar'da Rumeli'deki büyük toprak sahiplerine verilen ad.

GOYGOYCULAR: Osmanlılar'da son zamanlara kadar Muharrem ayının ilk günlerinde ilâhî ve ağıtlar söyleyerek dilenen görme özürlülere verilen ad. Ağıt nakaratı "Hey kagulu canım"ın "hey goygoy canım"a dönüşmesiyle bu deyimin oluştuğu öne sürülür.

GÖÇER EVLİ GAZİLER: Yaşamlarını çadırda sürdüren Türk aşiretleri için Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde kullanılan deyim.

GÖÇ ESKİSİ: Hazine Koğuşu'nun en kıdemli subayı olan ve padişahın özel hizmetlerine bakmakla görevli bulunan "Giyimbaşı"nın yardımcısına verilen ad.

Pâdişâh yazlığa taşınınca onunla birlikte gider ve orda giyimbaşının görevini yürütürdü.

GÖÇ-Ü HÜMÂYÛN (NAKLİ HÜMÂYÛN): Padişah ile Harem halkının yazlığa taşınması anlamında kullanılan deyim.

Bahar ve yaz aylarında padişah Harem halkıyla birlikte Topkapı Sarayı dışına giderek yalısaraylardan birinde kış başlangıcına kadar kalırdı. Göçü, Valide Sultan düzenler, Haznedar Usta ile Harem Kâtibesi kendisine yardım ederlerdi. Böylece, göçe kimin gideceği, hangi dairede kalacakları önceden belirlenirdi. Deniz yoluyla yapılan göçlerde önde yol açmak için muhafız askerler, bunun arkasında ikinci bir kayıkla Tülbent Ağası bulunur, elinde padişahın sarıklı kavuğuyla sağa-sola padişahın selâmını bildirirdi. Onlardan

sonra sırayla İmrahor, Saray Nazırı ve padişah kayıkları gelir, onu Kızlarağası ve Hazinedarağanınkiler izlerdi.

GÖNDER: Osmanlı ordusunda, ilk dönemlerde düşmana elle fırlatılan, ucu demirden bir tür kısa mızrak ve Osmanlı ordusunun bir sınıfını oluşturan Voynuklardan üçünün bir araya gelmesiyle oluşan küçük grup.

GÖNÜLLÜ YENİÇERİ: Osmanlılar'da şehir ve kasaba halkından ulûfesiz olarak Yeniçeri Ocağı'na alınan gönüllü asker. İmparatorlukta Van, Diyarbakır, Musul, Lahza, Bağdat, Mısır, Şam, Halep, Kars, Erzurum, Temeşvar, Budin, Bosna gibi önemli ve stratejik uç eyaletlerinde ve büyük kentlerde yeniçeri yerine ve onların örgütüne uygun olarak ulufeyle hizmet gören askerlere verilen ad.

Bunlar, ilk olarak bulundukları yerin Yeniçeri Serdarının defterine kayıt olurlar, bu yazım sırasmda serdara durumları ölçüsünde para ve armağan verirlerdi.

Sefer sırasmda Turnacılar aracılığıyla askere çağrılırlar, bulundukları yerin serdarının komutasında savaşa katılıp orduda tashis bedergâhla yeniçeri kütüğüne ulûfeli olarak yazılırlardı. Bu sistem, giderek ocağı bozdu ve yeniçerilerin savaş gücü düştü.

GÖRÜNÇ: Doğan, şahin, atmaca gibi av kuşlarının eğitim ve yetiştirilmesine verilen ad. Bu tür kuşlara, "Görünçlü doğan", "Görünçlü atmaca" vb. denirdi.

GÖRÜNÇÇÜ: Osmanlılar'da Tımarlı Hassa Kuşbazları'nın bir sınıfına verilen ad. Görevleri, av kuşlarını av için yetiştirmekti.

GÖZDE: Osmanlılar'da Saray'a girerek Gedikli Cariyeliğe kadar yükselen cariyeler arasında güzelliği ile dikkati çekerek padişahın yatağına alınanlara verilen ad.

Gedikli Cariyeler arasında bulunan gözdeler padişaha eş seçilen **"İkbâl"** ve **"Kadınefendi"** derecelerinden ilkini oluştururlardı. Bunların çoğu padişahın özel hizmetlerini

gören 'Hazinedar kalfa'lardan seçilir, devlet ileri gelenleri tarafından armağan olarak verilenler ya da Valide Sultanlar tarafından satın alınanlardan da gözdeliğe yükselenler olurdu. Gözdelerin yükselerek "İkbâl" olanlarından bazıları ömürleri boyunca Saray'da kalır, çocukları olduktan sonra nikâh kıyılarak "Kadınefendiliğe" yükselirlerdi. Bunlar, padişahın eşi sayılırdı. Ayrıca yükselemeyen gözdeler, öteki cariyelerde olduğu gibi Saray'dan çıkarılarak başka biriyle evlendirilir ya da kendilerine bağlanan aylıkla yaşam sürerlerdi.

GRAMATİKOS: Osmanlılar'da Rumca antlaşma ve yazışmalarını kaleme alan, Divân-ı Hümâyûn'da görevli Rum yazmanlara verilen ad.

GULAM: Osmanlılar'da tutsak alınan bulûğa yeni ermişlere verilen ad.

GULÂMİYE: Osmanlılar'da cizye toplamakla görevli Kapıkulu süvarilerine cizye başına ödenen onar akçelik ücret.

GÜĞÜMBAŞI: Osmanlılar'da sarayın hazine koğuşu görevlilerinden biri.

Bunlar, **"Bıçakçı"** adı verilen Hazine Koğuşu'nun en kıdemlileriydi. Yükseldiklerinde Hasoda'ya geçer, dış hizmete atanınca **"Müteferrika"** olurlardı.

GÜLBANK: Belirli zamanlarda okunmak için düzenlenmiş Yeniçeri duası.

Gülbank duasında belirli bir kesimin sağlık ve esenliğini sağlaması için herkesin anlayabileceği bir şekilde, Tanrı'ya seslenilir ve dua edilir. Türlü dinsel ve toplumsal kesimlerle ilgili birbirinden farklı gülbank metinleri vardır. Bunların ortak nitelikleri, halk nesrinin özelliklerini göstermesi, secilere, iç kâfiyelere dayanması, yüksek sesle okunmaya elverişli olmasıdır Genellikle Yeniçerilere ulufe dağıtılmadan önce, günlük et ve erzak payları verilirken, savaşa

başlanılacağı sırada ve benzeri durumlarda çekilen gülbank şöyleydi: *"Allah Allah, illallah. Baş üryan, sine püryan, kılıç kan: bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran; eyvallah, eyvallah kahrımız; kılıcımız düşmana ziyan, kulluğumuz padişaha ayan. Üçler, yediler, kırklar, Gülbank-i Muhammedi, nûr-u Nebi, kerem-i Ali, pirimiz sultanımız Hacı Bektaşi Velî, demine devranına hû diyelim hû."*

GÜLHANE HATTI HÜMÂYÛNU: Tanzimat Fermanı.

GÜMÜŞLÜ ÂSÂ: Kapıcılar kethüdası ile Çavuşbaşının Divân-ı Hümâyûn'da görev yaparlarken ellerinde bulundurdukları gümüş kaplı âsâ.

GÜNBAŞI AĞALARI: Osmanlılar'da batan gemileri çıkartmakla uğraşanlara verilen ad.

GÜRZ: Düşmanın zırhını parçalayıp onu etkisiz hale getirmek için yakın dövüş aracı olarak kullanılan, üzerinde boğumlar bulunan ve bir ucunda kalın şiş, top vb. bir bölüm bulunan silaha Osmanlılar'da verilen ad.

GÜVERCİNLİK: Sırbistan'da Tuna nehrinin sağ kıyısında Pasarofça ile Orşova arasında yer alan kaleye Osmanlılar'ın verdikleri ad. Bu ad, Batı kaynaklarında "Galamboça', 'Golubats', 'Golubatç" şeklinde geçer.

GÜZELCE HİSAR: İstanbul Boğazı'nda Anadolu Hisarı'nın öteki adı. 1391'de Yıldırım Beyazıt tarafından yaptırıldı. Fatih döneminde esaslı bir onarım gördü.

GÜZEŞTE: "Faiz" İslam dininde günah ve yasak olduğundan, bu kavram, Osmanlılar'da aynı anlama gelen bu sözcük ile ifade edilegelmiştir.

— H —

HABBAZÂN CEMİYETİ: Osmanlılar'da Şehremaneti Dairesi'ne bağlı resmi bir kuruluş olan "Ekmekçiler Loncası"na verilen ad.

HABBAZÂN-I HASSA: Osmanlılar'da saray ekmekçilerine verilen ad.

HABBE: Osmanlılar'da 71 miligram ağırlığında bir ölçü birimi. İki "arpa" bir "habbe" ederdi.

HABEŞ EYÂLETİ: Osmanlılar'ın Akdeniz'in Batı kıyılarında, günümüzde Etiyopya denilen ülke topraklarında kurduğu Beylerbeyilik (1555-1885).

HÂCEGÂN: Osmanlılar'da devlet dairelerinde yazı işleriyle uğraşan dairelerin başında bulunan nişancılık, defterdarlık gibi görevleri yerine getirenlere verilen unvan.

Bu unvan, İlhanlılardan alındı. İlk kez Fatih Kanunnâmesinin birkaç yerinde geçtiğine göre, bu dönemde yine ortaya çıktığı sanılır. Sayıları önceleri az iken, sonraları birçok yeni kalem kurulması sonucu bu unvanı taşıyan görevlilerin sayıları artırıldı. Menâsib-i Sitte denilen nişancılık, başdefterdarlık, reisülküttaplık, defter eminliği, hâcegân unvanının son kademeleriydi. Hâcegânlıktan Vezirliğe yükselinirdi. Hâcegânlık Tanzimat'tan (1839) sonra önemini yitirdi.

HÂCEGÂN-I DİVÂN-I HÜMÂYÛN: Paşakapısı'ndaki Divân-ı Hümâyûn yöneticileri dışında maliye, kapıkulu ocakları kâtipleri, mutfak, darphane emini, teşrifatçı, tophane ve baruthane müdürleri gibi görevliler de "Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn" rütbesi taşırlardı.

HADAİK-İ HASSA: Osmanlılar'da padişah saraylarının bahçelerine verilen ad. Bunlardan bazıları sarayın içinde, bazıları ise dışındaydı. Her ikisine de **Hassa Bostancıları** denilen görevliler bakarlardı. On beş kişi ile yüz kişi arasında değişen bölüklere ayrılmışlardı. İstanbul'un çok çeşitli yerlerinde yirmi dolaylarında padişah bahçesi mevcuttu.

HADEME-İ BÂN-I ÂSÂFİ: Osmanlılar'da yönetsel işlere bakan hâcegânın bir bölümü.

XVIII. yüzyıl ortalarında Divân-ı Hümâyûn işlerinin Babıâli denilen Paşakapısı'na geçmesinden sonra Sadâret kethüdası, reisülküttap, çavuşbaşı, büyük ve küçük tezkireci-ler, beylikçi, mektupçu, teşrifatçı, kethüdâbey kâtibi, gedikliler kâtibi gibi yöneticiler durumundaki hâcegânın bir bölümü kalıcı olarak burada çalışmaya başladı. Daha sonra bunlara **"Hademe-i Babıâli"** denildi. Tanzimat'tan (1839) sonra bu deyim kullanılmadı.

HADEME-İ HÜMÂYÛN: Yeniçeriliğin kaldırılmasından (1829) ya da Tanzimat'tan sonra kurulduğu sanılan saray görevlisi bir sınıfa verilen ad.

Resmî törenlerde gösterişli üniformalarıyla dikkat çekerlerdi. Abdülhamit döneminde sayıları pek kalabalık olan Hademe-i Hümâyûnu, padişah kimi zaman haber alma, haber toplama işlerinde de çalıştırdı. II. Meşrutiyet'ten (1908) sonra düzenlemelerle sayıları azaltıldığı gibi askeri rütbeleri de kaldırıldı. Ayrıca daha sade ve gösterişsiz bir kılığa sokuldular. Bu sınıf saltanatla birlikte ortadan kalktı (1922).

HADEME-İ HÜMÂYÛN FERİKİ: Hademe-i Hümâyûn görevlileri arasında, padişahın gözüne girip yükselenler, "Ferik" rütbesini alırlardı. II. Abdülhamit döneminde Hademe-i Hümâyûn feriklerinin sarayda saygınlık ve etkinlikleri iyice arttı. İkinci Meşrutiyet'ten sonra yaşı uygun olanlar askere alınırken, ilerlemiş olanlar da emekliye ayrıldı. II. Abdülhamit tahttan indirildikten (1909) sonra bu görev ve rütbe kaldırıldı.

HADENK: Osmanlı ordusunda kullanılan, kayın ağacından yapılmış ucu büyük, üçgen biçimindeki ok.

HADIM: Osmanlılar döneminde saraylarda ve vezir konaklarında Harem denilen kadınlara özgü dairelere hizmet eden, erkeklikleri herhangi bir şekilde giderilmiş erkeklere verilen ad.

Bunlara **"tavaşî"** de denirdi. Hadımları, genellikle kara derilileri harem, beyazları ise hükümdarın özel hizmetlerinde kullanırlardı. Bunlar arasından çok önemli devlet hizmetlerine yükselenler de olurdu.

HADIMAĞASI: Osmanlılar'da padişah saraylarında ya da vezir konaklarındaki Harem dairelerinde iğdiş edilmiş ak ve kara kölelere verilen ad.

Harem dairelerine erkeklerin girmeleri yasak olduğundan, genellikle Afrika'dan özellikle o zamanlar Habeşistan denilen Etopya'dan getirilen erkek çocukları iğdiş edilir, özel bir eğitimden geçirildikten sonra da haremle ilgili işleri görmek üzere göreve alınırlardı. Hadımağaları padişah saraylarında Harem-i Hümâyûn'un korunmasında, işlerin gerektiği gibi yürütülmesinde önemli görevler üstlenirlerdi. Aralarında üst düzey devlet görevlerine yükseltilmiş olanlar da çıkmıştır.

HADİM-ÜL HAREMEYN ÜŞ-ŞERİFEYN: Mekke ve Medine gibi kutsal yere hizmet eden; Osmanlı padişahlarına verilen bir unvan.

HAFIZ PAŞA TOPU (ŞEŞHANESİ): Kırım harbi günlerinde, 1854'te Hafız Paşa adlı bir zanaatkarın yaptığı bir tür top ve tüfeğe verilen ad. Tamamen yerli olarak yapılan bu silahlar, savaşta başarıyla kullanılmıştır.

HAFİYE: II. Abdülhamit döneminde saraya bağlı gizli ve siyasal polis örgütü için çalışanlara verilen ad. II. Abdülhamit, suikast kuşkusuyla sürekli kaldığı Yıldız Sarayı'nın çevresini askerle sardırıp dışardan içeriye kuş uçurtmazken, Jön Türkler'in İstanbul'da bir darbe hareketine girişerek kendisini tahttan indirecekleri düşüncesiyle bir hafiye örgütü kurarak bu örgütü gizli haber alma hizmetinde kullandı.

Devlet büyüklerinden en yoksul kişilere kadar her sınıf ve meslekten üyesi bulunan bu örgüt üyeleri halk arasına karışarak, gördüklerini **"jurnal"** denilen raporlarla, zaman

zaman da çok abartılı olarak üstlerine bildirirler, bu hizmetlerine karşılık para ya da mansıp ve rütbe ile ödüllendirilirlerdi. Yıldız'a her gün 5.000'e yakın jurnal geldiğinden, bunların tümü padişah tarafından okunmaz, birtakım görevlilerce incelendikten sonra önemli görülenler II. Abdülhamit'e sunulurdu. Hafiyeler arasında sadece bu işle uğraşanlar olduğu gibi, İstanbul ve taşradaki her dereceden çeşitli memurlar ordusu büyük çoğunluğu oluştururdu. Yıllık hafiye masrafı ortalama 300 bin altın kadardı.

Hafiyeler dört sınıfa ayrılırlardı. Saray erkânından olan birinci sınıf hafiyeler, jurnallerini sözlü ya da yazılı olarak doğrudan padişaha bildirirlerdi. Ötekiler derece sırasıyla birinci sınıfa bağlıydılar **"Ser Hafiye-i Hazret-i Şehriyârî"** unvanını taşıyan birinci sınıf başhafiyelerin buyruğunda daha aşağı sınıflardan yüzlerce hafiye çalışırdı.

Dönemin başlıca ünlü birinci sınıf hafiyeleri: Zülüflü İsmail Paşa. Kabasakal Mehmet Paşa. Fehim Paşa, Zaptiye Nazırı Şefik Paşa, Tophane Müşiri Zeki Paşa, Maadin Nazırı Selim Melhame, Şûrâ-yı Devlet azası Nafiz Surûri, Cemil Molla, İbriktar Kâmil Ağa, Malumat ve Servet gazetelerinin sahibi Baba Tâhir vd. II. Meşrutiyet'ten (1908) sonra bunların çoğu yurt dışına kaçarken, geriye kalanların bir bölümü de cezalandırıldı ya da Fehim Paşa gibileri halk tarafından linç edildi.

HAKİ: Uzun menzile fırlatılan kısa ve ince bir tür ok. Yeleği basit ve uzun olup şekli "peşrev" türüne benzerdi.

HALELBAR: XVI. yüzyıla kadar Osmanlı ordusunda kullanılan teber türünden, ucu, köşeleri yivli piramit biçiminde demir temrenliydi.

HALİÇ TERSHANESİ: İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet döneminde, şimdiki Unkapanı Köprüsü ile Kasımpaşa arasında yer alan tershane.

Üç kuru havuzu olan tershanenin ilk havuzu 1788, ikincisi 1825, üçüncüsü ise 1870'te yapılmıştır. Kuruluş, günümüzde de tershane olarak işlevini sürdürmeye devam etmektedir.

HALİFE: Osmanlılar'da bir anlamıyla da halîfe, devlet daireleri kalemlerinde çalışan kâtiplere verilen addır.

Kâtipler üç dereceye ayrılmıştı: "Halife", "Halife-i Evvel" ve "Halife-i Sâni".

Bu sanlar, Tanzimat ile birlikte kaldırıldı.

HALTA: Yeniçeri Ocağı'nda Zağarcı ortalarında yetiştirilip bakılan köpeklerin boyunlarına takılan özel tasmalara verilen ad.

HALVET: Osmanlılar'da saray kadınlarının rahatça gezebilmeleri, gönüllerince eğlenebilmeleri için düzenlenmiş ve dışardan kimsenin alınmadığı ve kimsenin görmediği özel bahçelere verilen ad.

HAMÂÎL (HAMAYLI): Omuzdan bele doğru çapraz olarak inen bağ. Bunların üzerine madalyalar, nişanlar ve kılıç takılır ya da asılırdı.

HAMAMCI: Enderun koğuşlarından Seferci Koğuşu'nda görevli olanlarından bir bölümünün adı. Bunlar, hamamcılık işini öğrenirler, sarayın hamamlarını yakıp söndürür, ısı derecelerini ayarlar ve gerekli bakım ve onarımları yaparlardı. Aynı koğuşta ayrıca tellaklar da yetiştirilirdi. Reislerine **"Hamamcıbaşı"** denirdi.

HAMİDİYE: II. Abdülhamit zamanında moda olan kenarları dikçe bir fes türü. Buna, **"Hamidiye kalıp fes"** de denir ve "Büyük Hamidiye" denilen ikinci bir türü daha vardır.

HAMLACI: Osmanlılar'da kürekli teknelerde kıçtan birinci oturakta oturan ve kürek çekmeyi tempo vererek ayarlayan kürekçiye verilen ad.

Bu işi padişah kayığında Bostancı Ocağı'na bağlı bir görevli yapardı. Bunlar, saltanat kayıklarında padişaha çok yakın oturduklarından güvenilir kişiler olmaları gereken hamlacılardı. Üzerlerinde ipekli gömlek, sırmalı beyaz şalvar ve sırmalı cepken giyerlerdi. "Hamlacıbaşı"nın kafasında ayrıca ucu omzuna sarkan, beyaz pomponlu bir kırmızı serpuş bulunurdu.

HAMLACIBAŞI: Osmanlılar'da saray kayıkhanesinin ve saltanat kayığı kürekçilerinin reisine verilen ad.

En kıdemli ve güvenilir hamlacılar arasından seçilerek bu göreve getirilirlerdi.

HAMURKÂR: Fodla fırınında görev yapan acemilerin beş akçe yevmiyeli ikinci eskisine verilen ad.

HAN: Osmanlı padişahlarının unvanlarındandır. 1453-1839 arasmdaki Osmanlı paralarında da padişah adlarının sonuna hep "Han" unvanı getirilmişti.

HAN GÖRÜNÜŞÜ: Kırım hanlarının başkanlığında toplanan ve hanlığın yönetim, siyaset, maliye, askerlik vb. işlerinin müzâkere edildiği Divân toplantısına verilen ad.

HANIM: Osmanlılar zamanında "bayan" sözcüğü yerine kullanılan sözcük. "Han" sözcüğüne "ım" eki eklenerek oluşturulmuştur.

HANIM SULTAN: Osmanlılar'da padişah kızlarının hanedana mensup olmayan kocadan dünyaya getirdiği kız çocuklarına verilen san.

Bunlara derhal hazineden maaş bağlanır, evlendiklerinde nikahları Rumeli Kazaskeri tarafından kıyılırdı. Düğünlerinde "nahıl" bulundurulur ve bu süs ağacı gelin arabasının önünde giderdi. Hanım Sultan kocasının görevi neredeyse oraya gider, padişahın izni olmadan eşinden boşanamazdı.

Hanım sultanların erkek çocuklarına **"Bey"** denir ve genellikle **"Sultanzade"** diye anılırlardı. Sultanzadeler saray

hizmetlerine alınırlar ve **"Kapıcıbaşı"** unvanı taşırlardı. Aralarında daha yüksek görevlere yükselenler de olurdu.

HARAÇ: Müslüman bir devletin başka bir devletten ya da ülkesinin Müslüman olmayan halkından aldığı zorunlu vergi.

HARBE: Piyadelerin kullandıkları kısa mızrak.

HARBECİ: Harbe taşıyan asker ve Osmanlılar'da Muhzır Ağa'nın yönetiminde suçluların tutuklanarak hapsedilmeleriyle görevli olan askere verilen ad.

Yeniçeri Ocağı'na bağlı olan harbeciler, üstlerine kaplan postu, başlarına keçe külah giyerler, bellerine savaş baltası asarlar ve ellerinde harbe ya da süngü taşırlardı. Bunlar ayrıca Yeniçeri Ağası'nın muhafızlığını da yaparlardı. 1826'da Yeniçeriler ile birlikte kaldırıldı.

HARBENDE: Osmanlılar'da sarayın has ahırındaki katırlara bakmakla görevli katırcılara verilen ad.

Bunlar on bir bölükten oluşur ve her birinin başında bir Bölükbaşı bulunurdu. 150 kişilik bir bölükte 75 kadar şakirt (çırak), katırların palanlarını yapmakla görevli 8 bitanin (kolancı) bir o kadar nalbant ve kebe-i hımarî (semer ustası) bulunurdu.

HARBENDEBAŞI: Saray harbendelerinin reislerine verilen ad.

HARBİYE: Harp Okulu'na (Kara) eskiden verilen ad.

HARBİYE NEZÂRETİ: Osmanlılar'da askerlik işlerinin yürütüldüğü en yüksek makam; günümüzdeki Millî Savunma Bakanlığı karşılığı kurum. İlk adı, **"Bâb-ı Seraskeri"** idi.

HAREKET-İ ARZ MADALYASI: 1894/95'te İstanbul'da meydana gelen 10 şiddetindeki depremlerin ardından çıkartılan madalya. Altın, gümüş ve bakırdan iki boy olarak bastırılan madalyalar, bu felakette hizmet gören ve yararlıkları dokunanlara dağıtılmak üzere hazırlanmıştı.

HAREKET ORDUSU: 31 Mart Olayı'nı bastırmak üzere Selanik'te hazırlanan askeri birliklere verilen ad.

1908'de II. Meşrutiyetin ilanından 9 ay kadar sonra, İstanbul'da bir gerici ayaklanma baş gösterdi. Rûmî takvimle 31 Mart'a rastlayan 13 Nisan 1909'da başlayan ayaklanma üzerine İttihat ve Terakki Fırkası bir miting düzenleyerek Meşrutiyet'i korumak için gönüllü kaydına başladı. Meydana gelen kuvvete "Hareket Ordusu" denildi. Ordunun komutanı Mahmut Şevket Paşa, Kurmay Başkanı ise Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk) idi. Hareket Ordusu, 24 Nisan'da İstanbul'a gelerek isyanı bastırdı. II. Abdülhamit'i tahttan indirdi.

HAREM: Osmanlılar'da sarayların, konak ve köşklerin sadece kadınlara özgü olan bölümü.

HAREM AĞASI: Harem dairesinde görev yapan hadımlaştırılmış Habeş ya da Zenci köle.

HAREMİ HÜMÂYÛN: Topkapı Sarayı'nda Bâbüsselâm'dan girildikten sonra ikinci avlunun (Birûn) sol tarafından başlayarak üçüncü avlunun (Enderun) içerisine doğru uzanan kadınlara özgü bölüme verilen ad.

HÂRİCİYE MÜDÜRÜ: Osmanlı yönetiminden ayrılmamış, ancak özerklik tanınmış (mümtaz) eyaletlerde Tanzimat'tan sonra atanan dış ilişkilerle görevli kişi.

HÂRİCİYE NEZÂRETİ: 1855'te Osmanlı devletinde dış ilişkileri yürütmekle görevli **"Reisülküttâblık"** yerine Avrupa ülkelerindeki benzerlerine özenilerek kurulan makam. Önceleri **"Umûr-u Hariciye"** sonradan da **"Hâriciye Nezareti"** denildi.

HARİK KÖŞKÜ: Osmanlılar'da Ağakapısı'nda, yangınları görüp haber vermek amacıyla yapılan yüksek kule.

HARTAVİ: Sipahilerin giydikleri yuvarlak keçe külah.

HAS: Osmanlılar'da yıllık geliri yüz bin akçeden yukarı olan Dirlik ve Tımarlar için kullanılan deyim.

HAS AHIR (İSTANBUL-I ÂMİRE): Saraylarda özellikle padişahların atlarına ve bunların bakımıyla ilgili kişilere ayrılan yere verilen ad.

HAS AHIR HAZİNEDÂRI: Saray ahırlarının değerli eşyalarından sorumlu görevli.

HAS AHIR KAŞIKÇISI: Has ahırda Tımar işleriyle uğraşan kişi.

HAS AHIR KETHÜDASI: Has Ahır'ın en kıdemli görevlisi.

HAS BAHÇE: Sadece padişah ve yakınlarına ayrılmış bahçe ya da bostanlara verilen ad.

HAS FIRIN: Sadece saray halkına ekmek pişiren fırın.

HAS MUTBAH: Saray mutfağı.

HASEKİ: Osmanlılar'da sarayda hükümdar hizmetindeki silahlı koruma görevlisi. Osmanlılar'da seçkin Harem kadınlarının unvanı. Bunlardan en seçkinlerine **"Haseki Sultan"**a denirdi. Erkek çocuk dünyaya getirenlerin başına taç giydirilirdi. İçlerinde **"Kadınefendi"** unvanını alan en gözde olanların sayısı 4 ile 7 arasında değişirdi.

HASEKİ AĞASI: Saray görevlilerinden bir bölümüne verilen ad.

HASEKİ ORTALARI: Yeniçeri Ocağı'nın yeniçeri hasekilerini oluşturan ortalarına verilen ad.

HASILLI: Osmanlı saraylarında Harem Ağalarının en yüksek derecesi. Ötekiler sırasıyla "Acemi Ağa", "Nöbet Kalfası" ve "Ortanca" idi.

HASIRCIYÂN-I HASSA: Osmanlılar'da çeşitli saraylarla Yeniçeri odalarının ve acemi kışlalarının yıllık ihtiyacı için hasır dokumakla görevli olanlara verilen ad.

HASIM OVASI: Osmanlılar'da suçluların üzerinde falakaya yatırıldıkları hasıra verilen ad.

Topkapı Sarayı'nda falaka infazının yapıldığı bahçe de aynı adla anılırdı.

HASODA: Osmanlı sarayında Enderun'un başlıca bölümlerinden biri.

HASODABAŞI: Hasoda'nın âmiri.

HASSA: Osmanlılar'da padişaha ve devlete ait hizmetliler için kullanılan terim. (Hassa askerleri, Hassa çamaşırcıları, Hassa avcıları vd.)

HASS-ÜL HAS: Bir tür hil'at (kürk) olup merasimlerde üst düzey görevlilerce giyilirdi.

HAŞMETLU: Osmanlılar'da yabancı Hıristiyan hükümdarlar için "Majeste"nin karşılığı olarak "yüce, ulu" anlamında kullanılan deyim. "Haşmetmaab" da denirdi.

HATAB AMBARI: Osmanlılar'da sarayın odun ambarına verilen ad.

HATEM-İ SADÂRET: Padişahların sadrazamlara verdikleri mühür. "Hatem-i Şerif, "Hatem-i Vekâlet" de denirdi.

HATTI HÜMÂYÛN: "Hatt-ı Şerif" de denir. Padişahların herhangi bir iş için bizzat yazdıkları yazılar.

HATT-I HÜMÂYÛNLA MÜVAŞŞAH FERMAN: Üzerinde padişahın el yazısı bulunan ferman.

HAVVAS-I BENDEGÂN: Osmanlılar'da padişahın seçkin sayılan kulları, onun yeme içme, eğlenme, oturma ayrıcalığı olanlara verilen ad.

HAVVAS-I HÜMÂYÛN: Osmanlılar'da yeni fethedilen topraklardan hazine payı olarak ayrılan haslar.

HAVVAS-I MEMÛRÎN: Önde gelen üst düzey devlet görevlileri.

HAVVAS-I REİFA ya da KONSTANTİNİYYE: Eyüp kadılığı.

HAVVAS-I VÜKELÂ: Osmanlılar'da önemli konuları Divân'dan ayrı olarak görüşmek üzere gerektiğinde sadrazamın başkanlığında toplanan iç kabineye verilen ad.

HAVVAS-I VÜZERÂ: Osmanlılar'da Vezir pâyesindeki ümerâya verilen haslar.

HAYRAT: Osmanlılar'da halkın ibadet, yemek, su, tedavi, öğrenim ve benzeri türdeki ihtiyaçlarını parasız gidermek amacıyla oluşturulan hayır kurumlarına verilen ad. Bunlar, kendilerini yaşatan vakıflara sahipti.

HAYRİYE TÜCCARI: Osmanlılar'da imtiyazlı tüccarlara verilen ad.

HAYTA: Osmanlı ordusunda bir asker sınıfı. Bunlar, düzenleri Yeniçeri Ocağı gibi bozulunca eşkıyalığa başladı ve "Hayta" sözcüğü "Haydut" anlamına kullanılır oldu.

HAZİNE ÇADIRI: Osmanlılar'da ordu sefere çıkarken gerekli masrafları karşılamak amacıyla birlikte taşınan para sandıklar içine konup develere yüklenirdi. Konaklanacak yerlerde bir çadır kurularak para sandıkları "Hazine çadırı" denilen bu çadırda saklanıp korunurdu.

HEDİYE BEHA: Osmanlılar'da Tanzimat'tan (1839) önce halktan toplanan ve Vali, Beylerbeyi gibi üst düzey görevlilerin bir yerden başka yere atanmaları halinde kendilerine verilen, yolluk niteliğindeki para.

HEKİMBAŞI: Osmanlılar'da sarayın özel doktoru, padişahın tıbbî konulardaki danışmanı, saray ve imparatorluk sınırları içindeki tüm hekim ve öteki sağlık personelinin reisi.

HELVACIYÂN-I HASSA: Osmanlılar'da saray alıcılarından tatlı, şurup, macun hazırlayanlara verilen ad. Bunlar, "Helvahane"ye bağlı olarak çalışırlardı.

HENDESE-İ MÜLKİYE: Türkiye'deki ilk sivil mühendislik okulu. 1884'te İstanbul'da açıldı.

HIRKA-İ SAADET DAİRESİ: Topkapı Sarayı Enderun Hasoda'da kutsal emanetlerin saklanıp korunduğu daire.

HİDİV: XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında Mısır'ın yöneticilerine verilen unvan.

HİL'AT: Osmanlılar'da padişah ya da vezir tarafından takdir edilen kimselere giydirilen kaftan.

HİL'AT BAHA: Hil'at giydirilecek kadar önemsenmeyen kişilere armağan olarak verilen hil'at bedeli.

HİL'AT HAZİNESİ: Osmanlılar'da değerli kumaş, hil'at, kavuk, değerli silah vb'nin saklandığı iç hazinenin bölümlerinden birine verilen ad.

HİSAR ERİ: Osmanlılar'da hisar ve kaleleri korumakla görevli askerlere verilen ad.

HOROS GEDİĞİ: Osmanlılar'da değirmenci esnafı birliğine verilen ad.

HRİSTOS KULESİ: Galata Kulesi.

HUKEŞÂN: Yeniçeri Ocağı'nda askeri başarısı için dua etmekle görevli Bektaşi dervişlerine verilen ad.

HUMBARA: Osmanlılar döneminde yuvarlak ve içi boş demirden yapılan ve içine barut, demir ve kurşun parçaları doldurularak havantopuyla ya da elle atılan silaha verilen ad.

HUMBARACI: Osmanlı ordusunda humbara yapan ve kullananlara verilen ad.

HUMBARAHANE: 1734'te Osmanlı ordusunun topçu gereksinimini karşılamak amacıyla kurulan askeri okul.

Üsküdar'da Toptaşı'nda öğrenime başladı. 1795'te **Mühendishane-i Berri-i Hümâyûn** kurulunca kapatıldı.

HUZUR DERSLERİ: Osmanlılar'da Ramazan'ın birinci gününden itibaren **"Mukarrir"** denilen dinbilgini ya da bilginleri tarafından haftada iki defa padişah önünde verilen dersler. Kur'an'ın yorumlanmasını içeren bu derslerin Osman Gazi zamanından beri süregeldiği, I. Murat döneminde Ramazan ayına özgü bir uygulamaya dönüştüğü bilinir. Bazı kaynaklarda dersler **"Huzûr-u Hümâyûn Dersleri"** diye de geçer.

HÜDÂVENDİGÂR: I. Murat'ın unvanı.

* Bursa sancağı ve vilâyetinin adı.

HÜKM-İ HÜMÂYÛN: Ferman.

HÜKM-İ ŞERİF: Ferman.

HÜMÂYÛN: Osmanlı hükümdarları için saygı ifade eden bir sözcük.

HÜNKÂRA ÇATMAK: Harem dairesindeki kadınların olur olmaz bir zamanda padişaha rastlamaları hakkında kullanılan bir deyim.

HÜNKÂR BAHÇESİ SARAYI: Edirne Sarayı'nın adlarından biri.

HÜMKÂK ÇAVUŞU: Abdülaziz döneminde ihdas edilen bir saray memuriyeti. Koruma, haberleşme ve protokol işlerinde çalışırlardı.

HÜNKAR KALFASI: Padişaha hizmet gören kadınlar için kullanılan deyim.

HÜNKÂR MAHFİLİ: Camilerde padişahların namaz kılmaları için yapılan özel yerlere verilen ad.

— I-İ —

IKTA: Padişahların Osmanlılar'da toprak bağışlamalarına verilen ad.

IRAKEYN SEFERİ: Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak-ı Acem (Güneydoğu Azerbaycan) ile Irak-ı Arap (Bağdat yöresi) beldelerini kesin olarak Osmanlı yönetimine bağlamak için İran üzerine düzenlediği sefer (1534-1535).

ISLAHAT FERMANI: 28 Şubat 1856'da Osmanlı padişahı Abdülmecit tarafından Kırım Savaşı'nın son yıllarında hazırlanarak Sadrazam Ali Paşa tarafından Babıâli'de tüm nazırlar, yüksek dereceli memurlar, şeyhülislam, patrikler, hahambaşı ve etnik toplulukların temsilcileri önünde okunup ilan edildikten sonra Paris Antlaşması sırasında yabancı devletlere sunulan yenileşme programı.

İÂNE-İ ASKERİYE: Tanzimat'tan sonra Hıristiyanlardan cizye yerine alınan vergi.

İÂNE-İ CİHÂDİYE: Savaş giderleri için alınan vergi.

İÂNE-İ HÜKKÂMİYE: Mahkeme işlerinden alınan paradan kadıya ayrılan pay.

İÂNE-İ UMÛMİYE: 1852de kâğıt parayı ortadan kaldırmak için tüm memur ve tüccardan bir defaya mahsus alınan vergi.

İBRİKTAR: Saray ve konaklarda el ve ayak yıkayanlara su döken kişi.

İBRİKTAR USTA: Osmanlılar'da sarayın Harem dairesinde görevli yedi kalfadan biri. Haremdeki leğen, ibrik ve yıkanma, abdest alma işlerinin düzenli bir biçimde yürütülmesini sağlamakla görevliydi. Ustanın yedi yamağı, onların da bir o kadar acemisi bulunurdu.

İCAZET: İzin, müsaade, onay... Diploma.

İCÂZET-İ KÜLLİ: Osmanlılar'da serdarlara ve elçilere savaşa girme, resmi işlemleri ve yazışmaları merkeze danışmaksızın yürütme konusunda verilen tam yetki.

İÇ HALK: Osmanlı sarayı içinde yaşayanlara (hizmetli olarak) verilen ad.

İDÂDÎ: Osmanlılar'da lise dengi okul.

İHTİDA: Başka bir dinden Müslümanlığa geçmek.

İHTİSAP: Osmanlılar'da hile yapan esnaftan alınan para cezası ile belediyelerce tartı, ölçü, damga, pazar ve panayır resmi adı altında toplanan para.

İHTİSAP AĞASI: Kadıların emrinde intisap işlerini yöneten görevli.

İKBÂL: Osmanlılar'da sarayda padişahın kişisel hizmetinde olan ve onun dikkatini çekerek gönlünü çelmeyi başaran cariye. Bunların en gözde olanlarına **"Başikbâl"** denirdi.

İKİNCİ YER: Topkapı Sarayı'nda Bâb-üs Saâde ile Bâb-üs Selâm arasında kalan alana verilen ad.

İKİNDİ DÎVÂNI: Divân'da çözümlenmeyen kimi sorunların belirli günlerde ikindi namazının ardından toplanarak görüşüldüğü Divân.

İKİ TUĞLU: Beylerbeyleri iki tuğ taşıma hakkını elde ettiklerinden bu adla da anılırlardı.

İMÂM-I AZÂM BAYRAĞI: Yeniçeri Ocağı'nın büyük bayraklarından biri.

İMRAHOR: Padişahların hasahırlarının en yüksek düzeydeki yönetici. Bunlara "Büyük İmrahor" ya da "Emiri ahuru evvel" de denirdi.

İNCE DONANMA: Osmanlılar'da "Hafif Donanma" anlamında kullanılan bir deyim.

İRÂDE: Osmanlılar'da padişahın emri, fermanı, isteğine verilen ad.

İSTANBUL AĞASI: İstanbul Acemi Ocağı'nın âmirine verilen ad.

İSTANBUL KADISI (EFENDİSİ): İstanbul'un surlar içerisinde kalan bölümü ile buralara bağlı liman ve iskelelerde adalet, belediye işlerinden sorumlu kadıya verilen ad.

İSTAVROZ SARAYI: Beylerbeyi Sarayı'nın bir başka adı.

— K —

KABANİÇE: Osmanlılar'da padişahlara özgü bir tür kürk.

KAÇKUN: "Kaçkın" da denir: Başıboş iken yakalanan ve bir ay bekletildikten sonra sahibi çıkmayan hayvanlara Osmanlılar'da verilen ad. Başıboş gezen hayvan sahiplerinden alınan para cezası ve de bunların satışından elde edilen paraya da "Kaçgun" adı verilirdi.

KADANA: Osmanlılar'da büyük (700 kg. kadar) koşum hayvanlarından atlara ve forsaların ayaklarına vurulan zincire verilen ad.

KADI: Osmanlılar'da (birçok İslam devletlerinde olduğu gibi) yargılama yetkilisine sahip olan devlet görevlisine verilen ad.

KADIRGA: Osmanlı donanmasında çekdiri türünden gemilerin en büyüğüne verilen ad.

KAFTAN: Eskiden Osmanlılar'da da giyilen kolsuz, önden açık ve bol kesimli bir tür üstlük.

KAFTAN BAHA: Sadrazam ile Vezirlerden sonra gelen ikinci derecede görevlilere kaftan giydirme yerine ödenen para.

KAFTANCIBAŞI: Divân-ı Hümâyûn teşrifatçısının emrindeki görevlilerden.

KAFTANLI: Kaftan giydikleri için bu adla anılan Enderun'a bağlı seferli kiler, hasodanın içoğlanlarına verilen ad.

KAHVECİ USTA: Saray'da Harem bölümünde kahve pişirmekle görevli olanlara verilen ad.

KAHVECİBAŞI: Osmanlılar'da saray ve konaklarda, padişahın ya da konak sahibinin kahvesini pişirmekle görevli olanlara verilen ad. Hasoda Ağaları arasında sayılan Topkapı Sarayı Kahvecibaşısı, sık sık padişahın yanına gidip geldiğinden sadık ve sır tutmasını bilen kişiler arasından seçilirlerdi.

KÂHYA KADIN: Saraydaki cariyelerin yöneticisi durumundaki kadına verilen ad. Bunlar, saraya acemi olarak alınan, küçük kalfalık ve oda kalfalığı yapan cariyeler arasından seçilirlerdi. Kâhya kadının yöneticilik simgesi, elindeki gümüş kaplı değnek ile padişah dairesindeki bazı eşyaları mühürlediği Mühr-ü Hümâyûn idi.

KALAFAT: Ahşap gemilerin tahta aralıklarının içine zifte bulanmış üstüpüler sıkıştırıp üstüne zift sürme işi.

Yeniçeri Ocağı'nda yüksek rütbeli görevlilerin giydikleri altı dar, üstü geniş bir tür dilimli ve yüksek başlık.

KANCABAŞ: Osmanlılar'da "Şayka" gibi kıyılarda ve ırmaklarda kullanılan ve on üç çifte kürekle yürütülen İnce Donanma gemisine verilen ad. Baş tarafı kancayı andırdığından bu ad verilmiştir.

KANTARKULU: Eski Odalar'daki "Seğirdim Ustaları"na verilen ad.

KANUN: Osmanlılar'da orduda asayiş, disiplin ve benzeri hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu görevliye verilen ad. Bunlar, boyunlarında taşıdıkları sarı pirinçten, ay biçiminde, üzerine "kanun" yazılı levha dolayısıyla bu adla anılırlardı.

KANUN-I DUÂ: Osmanlı ordusu düşman topraklarındayken her gün yapılan dua.

Tüm askerin katılımıyla, Yeniçeri kethüdasının gözetiminde ve Yeniçeri Efendisi'nin duasıyla başlar, padişaha, vezirlere ve Ocak Ağalarına dua edilerek zafer temenni edilirdi.

KAPI: 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesine kadar, "devletin başı" anlamında "padişahın sarayı", "yönetim merkezi" olarak "sadrazamın görev yerini tanımlamak için kullanılan sözcük. Bu sözcük yerine Arapça **"Bâb"** ya da Farsça **"Dâr"** sözcükleri de kullanılırdı.

KAPICI: Osmanlılar'da Topkapı Sarayı'nda Bâbıhümâyûn ile Bâbüsselâm'ı bekleyen görevlilere verilen ad.

KAPICIBAŞI: Osmanlılar'da Saray kapıcılarının âmirine verilen ad.

KAPI HALKI: Osmanlılar'da devlet adamlarının sahip oldukları dirliklerin zenginlik ve olanakları oranında besledikleri hizmetlilere verilen ad.

KAPI KETHÜDASI: Osmanlı devletinde, devlete bağlı prensliklerin, yabancı ülkelerin, eyalet valilerinin ve Beyler-

beylerinin İstanbul'da bulunarak resmi işlerini görüp izleyen resmi temsilcilerine verilen ad.

KAPIKULU: Osmanlılar'da sürekli ordunun ücretli askerlerine verilen ad.

KAPIKULU SÜVARİLERİ: Kapıkulu ordusunun atlı sınıfı.

KAPILI YENİÇERİ: Yeniçeri Ocağı yozlaştıktan sonra, Ocak'ta bulunmayan, devlet yüksek görevlilerine hizmet eden, ulufelerini aldıkları halde sefere katılmayan yeniçerilere verilen ad.

KAPTANPAŞA: Osmanlı deniz kuvvetlerinin (donanmasının) en yüksek âmir ve komutanı. **"Kaptan-ı derya"** da denirdi. Günümüzdeki Deniz Kuvvetleri Komutanı'na benzer.

KAPTANPAŞA EYÂLETİ: Osmanlılar'da Kaptanpaşanın yönetiminde merkezi Gelibolu olan eyalet. Barbaros Hayrettin Paşa. Kaptanpaşa olduktan sonra Gelibolu Sancağına Kocaeli, Suğra, Biga, Eğriboz, İnebahtı, Mizistre, Karlıeli, Midilli sancakları da eklendi.

KARAKULAK: Osmanlılar'da Emir Çavuşu, haberci olarak çalışan hizmetlilere verilen ad.

KARAKULLUKÇU: Osmanlılar'da Acemi Ocağı'ndan yeniçeriliğe yazılan ve yeniçeri odalarında hizmetle görevli kıdemsizlere verilen ad.

KASR-I ÂDİL: Topkapı Sarayı'nda sadrazamla vezirlerin toplandığı Divân üstündeki demir parmaklıklı köşk. Padişahlar, Divân toplantılarını, bu yerden, "tehlikeli pencere" diye anılan kara renkli perdenin ardından izlerlerdi.

KAŞIKLIK: Yeniçerilerin giydikleri başlığın ön ortasında yer alan ve içine kaşık ve tüy konulan metal parça.

KATAR AĞALARI: Yeniçerilerin "Kul kethüdası, Zağarcıbaşı, Saksoncubaşı, Turnacıbaşı, Muhzir Ağa, Kethüda

Yeri ve Baş Bölükbaşı'dan oluşan yedi bölük ağasına verilen ad.

KAYIKHANE: Topkapı Sarayı'nda, Sarayburnu'nda padişahın, valide sultanın ve diğer saray önde gelenlerinin kayıklarının çekilip korunduğu yere verilen ad.

KAZASKER: Osmanlılar'da ilk zamanlar ordu ve askerlik ile ilgili dâvalara bakan, sonraları İmparatorluktaki tüm adalet örgütünün başı olan görevliye verilen ad.

KEFÇEGİR: Osmanlılar'da silah imal edilen dökümhanelerde erimiş demiri karıştıran, bir yerden başka yere taşıyan işçiye verilen ad.

KEHHAL BAŞI: Osmanlılar'da saraydaki göz hekimlerinin reislerine verilen ad.

KESE: Osmanlılar'da ilk zamanlar para konulan torbalara bu ad verilirken, sözcük daha sonra belli tutarda bir parayı belirtmek için kullanıldı.

KESEDAR: Osmanlılar'da evrak memurlarına verilen genel ad.

KETHÜDA: Osmanlılar'da üst düzey devlet yöneticileri adına, bu kişilerin temsilcisi olarak yetki alanlarında bulunan işlere bakan, yöneten görevlilere verilen genel ad. Her kethüdanın görev ve yetkileri gereksinimi ve zamanla oluşan geleneklere göre şekillenirdi.

KILAVUZ ÇAVUŞ: Osmanlılar'da törenlerde padişaha ve sadrazama yol açan çavuşa verilen ad.

KILIÇ: Osmanlılar'da bir tımar ya da zeametin çekirdeğini oluşturan bölümüne verilen ad.

KILIÇ ALAYI: Osmanlılar'da padişahların tahta çıktıktan sonra kılıç kuşanmak için törenle Eyüp Sultan türbesine gitmeleri nedeniyle düzenlenen alaya verilen ad.

KILIÇ KUŞANMAK: İlk kez Bursa'da II. Murat'ın Emîr Buhârî'den kılıç kuşandığı söylenir. Eyüp Sultan'da kılıç kuşanma geleneğini başlatan Fatih Sultan Mehmet olmuştur.

Fatih, Akşemseddin'den kılıç kuşanmıştır. Bu merasime "Taklid-i seyf' adı da verilirdi.

KIRLANGIÇ: İnce (hafif) donanmanın çektiri türünden gemilerinden bir kesimine verilen ad.

KIRLANGIÇ REİSLERİ: Asâkir-i Mensûre-i Muhammediye'nin kurulmasmdan sonra Bostancı Ocağı'ndaki düzenlemelerle, çavuşların bir bölümüne verilen ad.

KIRMIZI BAYRAK BÖLÜĞÜ: Kapıkulu süvarilerinin birinci bölüğü olan Sipah Bölüğü'ne verilen ad.

KIRMIZILI TAKIM: Asâkir-i Mensûre-i Muhammediye'nin kırmızı üniforma giyen askerlerine verilen ad.

KIZIL ELMA: Osmanlılar'da ordunun günün birinde mutlak surette ele geçireceğine inanılan, olduğu yer belirsiz uzak kente verilen ad.

KIZLAR AĞASI: Osmanlılar'da Topkapı Sarayı'nda harem ağalarının en üst düzeydeki âmirlerine verilen ad. "Dârüssaâde Ağası" da denirdi.

KOLAĞASI: Osmanlı ordusunda günümüzdeki önyüzbaşı rütbesinin karşılığı olan rütbe.

KOLONBORNA: Osmanlı ordusunda kullanılan ve demir gülle atan bir tür top.

KONAKÇI: Osmanlılar'da sefer sırasında padişahın tuğlarını taşıyan görevli. Bunlar konaklama yerinden bir konak ileriye giderek, padişahın tuğunu kurulan Otağ-ı Hümâyûn'un önüne dikerlerdi. En kıdemlilerine "Konakçıbaşı" denirdi.

KORUCU: Osmanlılar'da fiilen savaşa katılmayan yaşlı yeniçerilere verilen ad. Ayrıca Has Ahırlar'a bağlı çayırları, koruları bekleyen, bakımını yapan görevliler de aynı adla anılırlardı.

KORVET: Osmanlılar'da sadece yelkenle yürüyen, üç direkli savaş gemilerine verilen ad.

KOZBEKÇİ: Topkapı Sarayı hizmetlilerinden bir bölümüne verilen ad. Bunlar Topkapı Sarayı Bostancı Ocağı'na bağlıydı. Görevleri dışarı ya da Hasbahçe'ye gezmeye çıkan padişahın giysilerini ve gerekli öteki eşyasını hazırlamak, saklamak ve padişahın kahvesini pişirmekti.

KÖMÜ: Tershane halkından olan azaplar arasında yelkencilik ve vardiyanlık yapanlara verilen ad.

KÖRDE: Osmanlılar'da saldırmadan daha enli, paladan daha kısa, bıçak ile kılıç arası silahlara verilen ad.

KÖŞEBAŞI: Osmanlılar'da Enderun odalarından Hasoda'nın kıdemli ağalarına verilen ad. Akağalar arasında Saray Kethüdâsı'ndan sonra gelen beş ağa da aynı adla anılırdı.

KÖŞKLÜ: 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılmadan önce Ağakapısı'ndaki Yangın Köşkü'nde, sonraları Beyazıt'taki Yangın Kulesi'nde çevreyi gözetleyerek çıkan yangınları haber veren görevliler.

KUBBEALTI: Osmanlılar'da Topkapı Sarayı'nın içinde sadrazam ve hükümet üyelerinin devlet işlerini görüşmek amacıyla toplandıkları yer. "Divân Yeri" de denirdi. Dârüsselâm denilen meydanda, Orta Kapı ile Bâbüssaâde arasındaki alanın solundaki köşeli kulenin altındaydı.

KUBBE VEZİRLERİ: Divân-ı Hümâyûn üyesi olan vezirlere verilen ad.

KUL: Osmanlılar'da "köle" anlamındaki bu sözcük, Yeniçeriler, devlet görevlileri, tüm Enderun'dan yetişenler, köleler ve cariyeler için kullanılırdı.

KULE KAPISI: Topkapı Sarayı Harem Dairesi'ndeki kapılardan biri ve Galata surlarının kuzeyde yer alan bir kapısına verilen ad.

KULE SOFALILARI: Harem kapıcılarına verilen ad.

KULLUK: Osmanlılar'da kentlerde güvenliği sağlamakla görevli karakollara verilen ad. "İstanbul kullukları", "Taşra kullukları" olmak üzere iki bölümdü.

KULLUKÇU: Osmanlılar'da İstanbul'da kulluk görevi yapan yeniçerilere verilen ad.

Aynı görevi taşrada yapanlara **"Yasakçı"** denirdi.

KULOĞLU: Osmanlılar'da Yeniçerilerin erkek çocuklarına verilen ad.

Ölen yeniçerilerin çocuklarına devlet maaş bağlardı. Bunlar, yetişkin yaşa gelince Yeniçeri Ocağı'na alınırlardı.

KURENA: Osmanlılar'da padişaha yakın olanlara verilen ad. "Kurena-i Padişâhî" de denirdi.

KUŞÇU: Osmanlılar'da padişahların ve Silahtar Ağaların haberleşme hizmetlerini yapan altı Zülüflü Baltacıya verilen ad.

Topkapı Sarayı'nda görevi, suçlu görülerek Bostancıbaşının hapsine konulan Hasekiyi terbiye etmek olan Hasekilerin subaylarından biri de bu adla anılırdı.

KUŞÇUBAŞI: Topkapı Sarayı'nda, padişahların yemeğinin pişirildiği Kuşhane matbahında görevli iki Zülüflü Baltacıdan birine verilen ad.

KUŞHANE MATBAHI: Osmanlılar'da Topkapı Sarayı'nda padişahlar için yemek pişirilen mutfağa verilen ad. Harem bölümünde yer alırdı.

KUŞHANE MEYDANI: Topkapı Sarayı'nda Kuşhane Matbahı'nın açıldığı alan.

KUYRUKLU BUYRULTU: Osmanlılar'da Defterdarların kuyruklu imzalarını içeren buyrultulara verilen ad.

KUYRUKLU İMZA: Osmanlılar'da Maliye'nin hüküm ve fermanları ile Sadâret makamı dışındaki dairelere yazılan tezkire ve yazılara ve maliyeyi ilgilendiren atama buyrultularının altına Defterdar tarafından atılan özel imza.

Bu tür imzanın ucu aşağı doğru uzunca çekildiğinden bu adla anılırdı.

KUYRUKLU SARRAF: Osmanlılar'da iltizamların mültezimlere ihalelerinde mültezimlere kefil olan sarraflara verilen ad.

KUYUMCUBAŞI: Osmanlılar'da sarayın ihtiyacı olan pırlanta, elmas gibi değerli taşları bulmak ve işlemekle yükümlü olan görevlilere verilen ad. Bunlar, yabancı hükümdarlara armağan edilecek mücevherlerden de sorumluydu.

KÜREKÇİ: Osmanlılar'da donanmada kürek çekenlere verilen ad.

KÜREKÇİ KAPISI: Galata surlarının Halic'e bakan kapılarından biri.

KÜREKHANE: Osmanlılar'da sefer zamanı dışında donanmaya ait gemilerin konulup korunduğu yer.

KÜREKKEŞÂN AZABAN: Osmanlılar'da gönüllü kürekçilere verilen ad.

KÜRK: Osmanlı devletinde devlet görevlileri bulundukları dereceye göre kürk giyerlerdi. Sadrazam'ın giydiği kürke "Erkân Kürkü", Şeyhülislamın kürküne ise "Ferve-i Beyzâ" denirdi. Üst düzey devlet görevlisi, yeni bir göreve atandığında padişah huzurunda kürk giyerdi.

KÜRKÇÜBAŞI: Osmanlılar'da padişahın kürklerinin bakım ve korumasını yapmakla görevli kişi.

KÜTÜK: Osmanlılar'da hafif bir tür donanma gemisi. Bir adı da **"Orta Kayık"** idi ve mavna büyüklüğünde olup altı düz, içleri döşemeli, başları kalkık ve içeriye doğru büyüktü. Daha çok çıkarma ve nehir taşımacılığında kullanılırdı.

— L —

LAĞIMCI: Osmanlılar'da yer altında yollar (lağım) açmak, fitil ve barutla kaleleri havaya uçurmakla görevli aske-

re verilen ad. Bunlar, Tımarlı olmakla birlikte Cebeci Ocağı'na bağlı ulûfeli (maaşlı) olanları da (Cemaat-i Lağımcıyân) da vardı.

LAĞIMCIBAŞI: Lağımcı Ocağı'nın başında bulunana verilen ad.

LALA: Aslında "öğretme", "hoca" anlamına gelen bu sözcük Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde Sancak Beyliklerine atanan ve şehzadeleri eğitip yetiştirmekle görevli olanlar için kullanıldı. Daha sonraları padişahlar sadrazamlarına **"Lala"** diye hitap ederken, sarayda birbiriyle karşılaşınca, iki kişi de yol istemek için bu sözcüğü kullandı.

LALE: Osmanlılar'da, özellikle ilk dönemlerde tutsakların ve ağır suçluların boyunlarına asılan demir halkaya verilen ad.

LEVENT: Osmanlılar'da biri deniz kuvvetlerinde, öteki karada görev yapan iki tür askere verilen ad.

Deniz Leventleri: İlk başta Türk korsanları için kullanılan sözcük XVII. yüzyıldan itibaren, sefer zamanları donanmada istihdam edilen sahillerdeki Türkler (Levend-i Türkî) ile adalardaki Rumlar (Levend-i Rumî) için kullanıldı. Bir tür deniz piyadesi gibi görev yaptılar.

Kara Leventleri: XVII. yüzyılda Saruca ve Sekban kuvvetleri ile birlikte vezir ve Beylerbeylerinin maiyetlerinde bir sınıf süvari askerine bu ad verildi. Daha sonraları yozlaşan bu sınıf XVIII. yüzyılın ortasından sonra ortadan kalktı.

LİVA: Osmanlılar'da yönetim birimi. İl ve İlçe arasında yer alırdı, **"Sancak"** da denirdi. Kazalar livalara, livalar vilâyetlere bağlıydı. Ayrıca iki alaydan oluşan askeri birliğe de "Liva" denirdi.

LONCA: Osmanlılar'da esnafın kendi arasında kurduğu birliklere verilen addır. Loncalar, tam anlamıyla günümüzdeki bir sivil toplum örgütü niteliğindeydiler. Her iş kolunda ayrı birlikler kurulur ve bu birlikler bir nevi üretim

kooperatifi gibi etkinlik gösterirlerdi. Loncalar Anadolu'da XIII. yüzyılda ortaya çıktı ve hızla gelişti. Loncalar, üretilen malların yüksek bir nitelik taşımasını amaçlayan önlemleri sıkı bir disiplin içinde alırlardı. Ayrıca, her lonca kendi dalında **"Kalfa"** ve **"Usta"** yetiştirmede çok önemli bir kaynaktı. Ayrıca loncalarda esnaf dayanışması kesin kurallarla belirlenmişti. Bir **"İhtiyar Heyeti"** tarafından yönetilirlerdi. İhtiyar Heyeti'ne seçilebilmek için "Usta" olmanın yanı sıra okur-yazar olmak koşulu da aranırdı.

— M —

MÂBEYN (MABEYİN): Osmanlılar'da sarayın Harem dairesi ile dış daireler arasında yer alan bölümüne verilen ad. Padişahlar, saraydan çıkmadıkları zamanlarda vakitlerini burada geçirir, yemeklerini burada yerlerdi. II. Meşrutiyetten (1908) sonra Mâbeyn önemini yitirmiştir.

MABEYİNCİ: Mâbeyn'de görevli olan silahdar, çuhadar, rikabdar, tübent gulamı, peşkir gulamı, baş müezzin, sırkâtibi, başçuhadar, sarıkçıbaşı, kahvecibaşı, tüfekçibaşı gibi görevlilere verilen ad.

MAHLAS: Takma ad.

MAHMİL-İ ŞERÎF DEVESİ: Osmanlılar'da Surre Alayı'nda para ve armağanların yüklendiği mahfeyi (devenin sırtına konulan sepet) taşıyan deve.

MAHMUDİYE: I. Mahmut'un saltanat yıllarında (1730-1754) bastırılan 1.5 dirhem ağırlığında, 13 ayar altın sikke.

MAHZAR: Osmanlılar'da herhangi bir şikâyet ya da isteği bildirmek için halk tarafından hazırlanıp topluca imzalanarak ya da mühür basılarak devlet merkezine gönderilen dilekçeye verilen ad.

MAHZEN-İ ÇÖP: Osmanlılar'da tershane'deki kereste ambarına verilen ad.

MÂLİKHANE: Osmanlılar'da bir kimseye gelirinden yaşam boyu yararlanmak, ancak satamamak ve miras bırakamamak koşuluyla verilen toprak için kullanılan terim. Tasarrufu kişinin, denetimi ise devletindi.

MANDE: Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı'na bağlı askerlerden yaşlılık, hastalık ya da sakatlık gibi nedenlerle savaşa gidemeyerek İstanbul'da kalanlara verilen ad.

MANDELER AĞASI: Mandelerin komutanı.

MANGIR: Akçe'nin dörtte biri kıymetinde bakır sikke.

MANSIP: Görev, memuriyet.

MANSÛRE HAZİNESİ: Yeniçeri Ocağı'nın yerine 1826'da kurulan Asâkir-i Mensûre-yi Muhammediye ordusunun giderlerini karşılamak amacıyla oluşturulan hazine.

MASTÇI: Osmanlılar'da Hasoda hizmetlilerinden padişahın yiyeceği yoğurdu yapan kişiye verilen ad.

MASTGERÂN HASSA: Osmanlı sarayında Matbah-ı Âmire ve Kilercibaşı'na bağlı olarak çalışan, saraya süt sağlayıp yoğurt yapan görevlilere verilen ad.

MATBAH-I ÂMİRE: Osmanlılar'da Topkapı Sarayı'ndaki saray mutfağına verilen ad. **"Matbah-ı Hümâyûn"** da denirdi. **"Matbah-ı Âmire Emini"** tarafından yönetilirdi.

MATLAB: Osmanlılar'da Kadı ya da Müderris olmak isteyen Medrese mezunlarının adlarını yazdırdıkları deftere verilen ad.

MATLABCI: Osmanlılar'da Anadolu ya da Rumeli Beylerbeyi'ne bağlı olarak çalışan ve her ay bağlı olduğu kazaskere tuttuğu matlab defterini sunan görevliye verilen ad.

MAVİ ÂSÂ: Osmanlılar'da Tershane'deki üst düzey görevlilerin (Liman Reisi, Patrona, Riyali) resmi törenlerde taşıdıkları mavi renkli âsâ.

MAVİLİ TAKIM: Mavi üniforma giyen Asakir-i Mensûre-i Muhammediye askerlerine verilen ad.

MECLİS-İ VÂLÂ: Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin kısaltılmış adı.

MEHD-İ ULYA: Osmanlılar'da padişahların annesi olan Valide Sultanların bir unvanı.

MEHTERHANE: Osmanlılar'da askeri bandolara verilen ad.

MEMLEKETEYN: Eflak ve Boğdan'a Osmanlılar tarafından verilen ad.

MENDİL ATMAK: Padişahların vakit geçireceği cariyeyi üzerine bir mendil atarak seçmesi yöntemine verilen ad.

MENZİL: Osmanlılar'da hareket halindeki bir askeri birliğin, bir kervanın, posta ve haberleşme işlerinde çalışan habercilerin belli bir yol gittikten (30-40 km.) sonra dinlenmek için konakladıkları yer.

MENZİL ATI: Devlet habercileri için menzilde sürekli hazır bekleyen atlara verilen ad.

MERD-İ GARİP: Osmanlılar'da Kapıkulu süvarilerinden taşrada görev yapanlara verilen ad. Bunlara **"Taşralı"** da denirdi.

MERD-İ KALE: Yeniçeri Ocağı'ndan bir suçu nedeniyle çıkarılarak bir kalenin muhafızlığıyla görevlendirilen askere verilen ad.

MERD-İ TIMAR: İşlediği suçtan ötürü Kapıkulu Süvari Ocağından çıkarılıp taşrada Tımarlı Sipahi olarak görevlendirilenlere verilen ad.

MERHEM AKÇESİ: Divân-ı Hümâyûn'da İslam dinini kabul eden Hıristiyanlara sünnet olmaları için verilen elli akçe. Bunun dışında kendilerine bir sarık ve bir takım elbise de verilirdi.

MEVÂCİP: Osmanlılar'da Tanzimat'tan önce devlet görevlileri için uygulanan üç aydan üç aya ödeme yöntemine verilen ad.

MEVÂLİ: Osmanlılar'da vilâyet kadılarına verilen ad.

MEVKÛFÂT KALEMİ: Osmanlılar'da vakıfların devlet hazinesine geçen fazla gelirlerini, mahlul tımarların gelirlerini, örfî vergilerin savaşla ilgili olan gelirlerini toplayan devlet dairesine verilen ad.

MEVLEVİYET: Osmanlılar'da eyalet kadılığına verilen ad.

MEYDANBAŞI: Yeniçeri Ocağı'nda acemi efrada verilen cezayı uygulayan kişiye verilen ad.

MEYDAN HİZMETİ: Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı'nda görevli bulunan seğirdim ustaları ve aşçılarının yaptıkları hizmet.

MEYDAN-I SİYÂSET: Osmanlılar'da genel olarak idam hükümlerinin infaz edildiği yer anlamında kullanılan deyim.

MEYDAN-I SİYÂSET USTASI: Cellat.

MEZBELEKEŞAN: Osmanlılar'da saray çöpçülerine verilen ad.

MİMARBAŞI: Osmanlılar'da resmi binaların (yönetim ve dinsel nitelikli) yapım ve onarımı ile görevli hassa mimarlarının başı. **"Sermimarân-ı Hassa"** da denirdi.

MİRALAY: Osmanlı ordusunda Albay rütbesindeki subaylara verilen ad.

MİRLİVA: Osmanlı ordusunda Miralay ile Ferik arasındaki rütbe.

Bu rütbe ve ondan sonraki rütbeleri taşıyanlara **"Paşa"** denilirdi. Günümüzdeki Tuğgeneral ile Tümgeneral rütbeleriyle eşdeğerli sayılır. Sancakbeylerinin unvanları da **"Mirliva"** idi.

MİSÂFİRET: Osmanlılar'da sefer zamanında kendisiyle savaşılan ülkenin elçisini, elçilik görevlilerini, halkından olan tüccar, gezgin, gemici gibi kişileri bir yerde oturmaya zorunlu tutarak gözaltına almaya verilen ad.

MİSTİKA: Osmanlı donanmasında sadece yelkenle hareket eden bir tür gemi.

MOLDOVYA: Osmanlılar'ın Boğdan dedikleri ülke.

MUALLEM BOSTANİYÂN-I HASSA: 1826'da Asâkir-i Mensûre-i Muhammediye ordusu kurulduktan sonra, saray kapılarını korumakla görevlendirilen 1.500 kadar askere verilen ad.

MUÂYEDE: Bayramlaşma.

MUHTAR: Osmanlılar'da ilk kez 1834 yılında İstanbul mahallelerinde halk tarafından seçilen mahalle temsilcilerine verilen ad. Her mahallede birinci ve ikinci muhtar olmak üzere iki muhtar seçilir ve bunlar imam ile birlikte ihtiyar heyetini teşkil ederler. İstanbul'un ardından önce Kastamonu ve Turhal olmak üzere bütün vilâyetlerde muhtar seçimleri yapılmıştır.

MUHZIR AĞA: Yüksek rütbeli yeniçeri subaylarından biri.

MUKATAA: Osmanlılar'da Tımar düzeni dışında kalan vergi kaynaklarına verilen ad.

MUMCU: Yeniçeri Ocağı'nın ilk kuruluş yıllarında on iki subaydan her birine verilen ad.

MUSAHİP: Padişahların çok yakın, özel ve güvendiği arkadaşlarına verilen ad.

Bunlar genellikle bilgili, rafine, nüktedan hazırcevap, sözü sohbeti dinlenen kişiler arasmdan seçilirlerdi.

MUTASARRIF: Osmanlılar'da Tanzimat'tan (1839) sonra vilâyet ile kazâ arasında yer alan ve Liva ya da Sancak adı verilen yönetim biriminin mülkî âmirlerine verilen ad.

MUYTABAN: Has ahırda çalışan kıl dokuyucularına Osmanlılar'da verilen ad. Bunlar, kıldan kolan, kebe, bellleme gibi şeyleri dokurlardı.

MUYTAPLAR KETHÜDASI: Osmanlılar'da Muytap esnafının başına verilen ad.

MÜCEVVEZE: Osmanlılar'da padişah, sadrazam, vezirler ve üst düzey devlet görevlilerinin törenlerde giydikleri bir tür kavuk. **"Mücevveze kavuk"** da denirdi. Yaklaşık 35 cm. boyunda, üste doğru genişleyen yuvarlak bir başlıktı.

MÜDERRİS: Medreselerde ya da büyük camilerde ders veren kimselere verilen ad.

MÜEZZİN-İ HASSA: Saray müezzinlerine verilen ad.

MÜHENDİSHANE-İ BAHRİ-İ HÜMÂYÛN: Osmanlı donanmasına deniz subayı yetiştirmek için 1776'da İstanbul'da kurulan okul.

MÜHENDİSİ BERRİ-İ HÜMÂYÛN: Osmanlı ordusuna topçu subayı yetiştirmek için 1795'te açılan okul.

MÜHR-İ HÜMÂYÛN (MÜHR-İ ŞERİF ya da HATEM-İ VEKÂLET): Osmanlılar'da her padişahın kendi tuğrasını taşıyan padişahların şahıslarına mahsus mühre verilen ad.

MÜHÜRDAR: Osmanlılar'da vezir, vali gibi üst düzey görevlisinin mührünü taşıyan ve resmi evrakı bununla mühürlemekle görevli kimselere verilen ad.

MÜJDECİBAŞI: Osmanlılar'da Hacılar kafilesinin Mekke'den dönüşünü padişaha bildirmekle görevli kişiye verilen ad. **"Peyk"** de denirdi.

MÜLÂZIM KAPTAN: Osmanlı donanmasında stajyer kaptanlara verilen ad

MÜLÂZIM-I EVVEL: Osmanlı ordusunda üsteğmen rütbesi. **"Birinci Mülazım"** da denirdi.

MÜLÂZIMI SANİ: Osmanlı ordusunda "Zabit vekili", Teğmen rütbesi.

Stajyer memurlara sadece **"Mülâzım"** da denirdi.

MÜLKİYE: Osmanlılar'da Tanzimat'tan (1839) sonra "askeriye" ve "ilmiye"nin dışında kalan sivil görevliler sınıfına verilen ad.

MÜLKİYE NAZIRI: 1826'dan sonra Sadâret Kethüdâsı'na verilen unvan. Daha sonra (1837) İçişlerinden so-

rumlu olan "Mülkiye Nazırı" unvanı **"Dâhiliye Nazırı"** olarak değiştirildi.

MÜLKİYE MEKTEBİ (MEKTEBİ MÜLKİYE): Siyasal Bilgiler Okulu, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

MÜNECCİMBAŞI: Osmanlılar'da "Birûn halkı" da denilen saray hikmetlilerinin ulema sınıfına mensup görevlilerden birine verilen unvan.

Bunlar, padişahın tahta çıkışı, savaş ilanı, sadrazama mühür verilmesi, şehzadelerin sünnetleri ve benzeri olaylar için astrolojik hesaplara dayalı uğurlu tarihlerin belirlenmesinden sorumluydu. Yıllık takvimin düzenlenmesi de görevleri arasındaydı.

MÜSELLEM: Yeniçeri Ocağı kurulmadan önce Osmanlılar'da muvazzaf süvari askerine verilen ad.

MÜSTAHFIZ: Osmanlılar'da Tımarlı kale muhafızlarına verilen ad.

MÜŞİR: İlk zamanlar Osmanlılar'da Sadrazamın lakaplarından biriydi. Tanzimat'tan sonra "Mareşal" anlamına kullanıldı.

MÜTEFERRİKA: Osmanlılar'da hademe sınıfından olan ve çeşitli hizmetlerde kullanılanlara verilen ad.

— N —

NAHL (NAHİL, NAKİL): Osmanlılar'da özellikle sultan düğünlerinin alaylarında yer alan ağaç şeklinde yapılmış ve donanmış süslere verilen ad.

NAKİBÜLEŞRÂF: Osmanlılar'da "Şerif", "Seyyid" gibi Hazret-i Peygamberin soyundan olanların işlerine bakmak üzere, bunların arasından seçilen görevliye verilen unvan.

NAKKAŞ: Osmanlılar'da özellikle elyazmalarının minyatürlerini, tezhiplerini yapan ustalara verilen ad.

NÂME DEFTERİ: Osmanlılar'da Divân-ı Hümâyûn'da gelen ve giden resmi yazışmalara ilişkin kayıtların tutulduğu deftere verilen ad.

NÂME KESESİ: Padişah ve devlet önde gelenleri tarafından hükümdar, Kırım, Gürcistan, Dağıstan hanları, Mekke şerifi, Eflak ve Boğdan voyvodaları gibi kimi yüksek düzeydeki kişilere yollanan resmi yazıların konulduğu kumaş zarflara verilen ad.

NÂME-İ HÜMÂYÛN: Padişah tarafından hükümdarlara, bazı ayrıcalıklı kral, han, voyvoda gibi üst düzey görevlilere gönderilen mektuplara verilen ad.

NAZIR: Bakan, vekil. Osmanlılar'da bir yönetim bölümünün ya da kuruluşun başındaki en yüksek görevli. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde **"Vekil"** denilen, günümüzdeki **"Bakan"** yerine kullanıldığı gibi, öteki kimi memuriyetlerin unvanı olarak da kullanılırdı.

NÂZIR-I İMARET: Osmanlılar'da vakıf mütevellilerinin harcamalarını denetleyen görevli.

NEFİR-İ AMM: Osmanlılar'da savaş alanında bulunan halkın tümüyle savaşa katılmasını anlatan deyim.

NEFİR-İ HAS: Osmanlılar'da eratın savaşa katılması için seferber duruma getirilmesine verilen ad.

NEMÇE: Osmanlılar'ın Avusturya'ya verdikleri ad.

NEVBET: Osmanlılar'da mehter takımının çalması için kullanılan deyim ("Nevbet tuttu" şeklinde).

NİŞAN ALAYI: Bir yeniçeri zorbasının işletmek amacıyla açtığı kahveye kendi ortasının nişanını alayla götürüp asması törenine verilen ad.

NİŞAN KALEMİ: Osmanlılar'da vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, mevali beratlarının, zeamet ve timar kayıtlarının yapıldığı daire. **"Kese Kalemi"** ya da **"Tahvil Kalemi"** de denirdi.

NİŞAN TAHTASI: Yapılmakta olan binalara ve limana mal getiren gemilere yeniçerilerin koydukları balta biçimindeki işaret. ("Balta asmak" deyimi bu işaretten kaynaklanır).

NİŞAN-I HÜMÂYÛN: Osmanlılar'da padişahın adını içeren ve imzası yerine geçen özel işaret, tuğra.

NİŞANCI: Osmanlılar'da yüksek düzeyde bir devlet görevlisinin unvanı.

NİŞANLI KÂĞIT: Padişah ile birlikte sefere çıkan nişancının, İstanbul'da Serdar-ı Ekrem'in yerine Sadâret Kaymakamı olarak bırakılan vezire, gerektiğinde doldurulmak üzere tuğraları çekilmiş biçimde gönderdiği ahkâm kâğıdı.

NİZÂM-I CEDİD: Osmanlılar'da III. Selim dönemindeki yenilik hareketlerine, özellikle yeni kurulan düzenli orduya verilen ad.

NİZAMİYE: Tanzimat'tan sonra kara kuvvetlerinde düzenli ordu birliklerine verilen ad.

NÖBETÇİ YENİÇERİ: Osmanlılar'da Yeniçeri ortaları nöbetle ve 3 yıl süre ile sınırdaki ve kıyılardaki kalelerde muhafızlık yaparken bu adla anılırdı. Nöbetçi yeniçeriler, ulufelerinin dışında **"Nafaka Akçesi"** adıyla günde bir akçe, bir okka et ve her ay 1 kiler buğday ya da bunların bedelini alırlardı. Üç yıl sonunda nöbetçi yeniçeriler tekrar merkeze alınırlardı.

NÜZUL EMÎNİ: Osmanlılar'da sefere çıkan ordunun konaklayacağı yerlerde daha önceden hazırlık yaparak yiyecek, içecek, yem gibi ihtiyaçlarını karşılayan görevliye verilen ad.

NÜZUL ZAHİRESİ: Nüzul Emini'nin topladığı zahireye verilen ad.

— O - Ö —

OCAK: Osmanlılar'da Yeniçeri örgütü için kullanılan bir deyim.

OCAK AĞASI: Yeniçeri Ağası anlamında kullanılan deyim.

OCAK BÖLÜKBAŞILARI: Yeniçeri Ocağı'nı oluşturan bölüklerin başında bulunan, bölüğün disiplin ve eğitiminden sorumlu olan subaya verilen ad.

OCAK ERKÂNI (OCAK AĞALARI): En başta Yeniçeri ya da Ocak Ağası olmak üzere, sırasıyla Sekbanbaşı, Yeniçeri Kâtibi, Yeniçeri Kethüdası, İstanbul Ağası, Anadolu ve Rumeli Ağaları gibi ocağın üst düzey görevlilerine verilen ad.

OCAK HASEKİSİ: Ocağın ayrıldığı ortalardan birinden sorumlu subaya verilen ad.

OCAK İHTİYARLARI: Yeniçeri Ocağı'nın üst düzey yöneticileri için kullanılan deyim.

OCAK İMAMI: Yeniçeri Ocağı'nda din işlerinden sorumlu görevli.

OCAK KÂTİBİ: Yeniçeri Ocak erkânından yazı işlerini yöneten kişi.

OCAK KAPI KETHÜDASI: Yeniçeri Ocağı subaylarından birine verilen ad.

OCAK MUHZIR AĞASI: Ocakta, görevi istenilen kişileri bulup getirmek olan yüksek rütbeli görevliye verilen ad.

OCAK TALİMHANESİ: Yeniçeriler'in talim ve eğitim yaptıkları alan.

OCAK TATARLARI: Bir padişahın tahta çıkışı gibi önemli olaylar sırasında, saraydan verilen fermanları, ülkenin çeşitli yerlerine götürmekle görevli ulaklara verilen ad.

OCAKLIK: Osmanlılar'da bir yerin gelirinin mirasçılarına da geçmek koşuluyla bir kimseye verilmesi yöntemi.

ODA: Yeniçeri kışlalarına verilen ad. Enderun'da eğitim ve yetişme düzeyini gösteren başlıca bölümlerin adı; "Seferli odası", "Has oda" gibi.

ODABAŞI: Osmanlılar'da Ağa bölüklerindeki Baş Odabaşı ve cemaat ortalarındaki oda kethüdasından sonra gelen en kıdemli yeniçeri subayı.

ODALIK: Osmanlılar'da bir erkeğin nikâhsız olarak yatağına aldığı cariyeye verilen ad. Buna **"Müstefreşe"**, padişah ve şehzadelerin odalıklarına ise **"Gözde"** de denirdi.

ODALI YENİÇERİ: Kalelerde muhafız olarak bulunan kapıkulu yeniçerilerini, yerlikulu yeniçerileriyle yamaklardan ayırmak için kullanılan deyim.

OK PARASI: Osmanlılar'da Bostancılar kethüdâlığına getirilen Haseki Ağasına yeni görevinin nişanesi olarak mücevveze kavuk ve sarıkla birlikte verilen para.

ORDU HAZİNESİ: Osmanlılar'da ordu sefere giderken ordu ile birlikte götürülen, para ve çeşitli mâliye defterlerine verilen ad.

ORDU KADISI: Osmanlılar'da orduda, sefer esnasında ortaya çıkan hukuksal ve şer'i sorunların çözümlenmesiyle görevli olanlara verilen ad.

ORDU KAİMESİ: Kırım Savaşı sırasında savaş giderlerinin karşılanması amacıyla piyasaya sürülen 10 ve 20 kuruş değerindeki tahvillere verilen ad.

ORDU MÜHİMMESİ: Osmanlılar'da savaş esnasındaki gelişmelerin Divân'da görüşülmesi sırasmda tutulan zabıtların işlendiği bir tür karar defterine verilen ad.

ORDU ŞEYHİ: Osmanlılar'da orduda savaş sırasında askere moral verip onları coşturmakla görevli din adamı.

ORTA: Yeniçeri Ocağı'nda cemaat ortalarının kısa adı. Bugünkü **"Bölük"** anlamında bir deyimdi.

ORTA BAYRAĞI: Yeniçeri Ocağı'nda her ortanın kendine özgü bayrağı. Üzerinde ortanın nişanı yer alırdı.

ORTA BÖLÜKLER: Osmanlılar'da Kapıkulu süvarilerinden sağ ve sol ulûfeciler bölüklerine verilen ad.

ORTA CAMİİ: Yeniçeri Ocağı'nın camii. Kimi kaynaklarda "Cami-i Miyâne" diye de geçer.

ORTANCA: Osmanlılar'da padişah sarayında harem hizmetine alınan kıdemli Harem Ağasına verilen ad.

Haremağalarının dereceleri sırasıyla şöyleydi: "En aşağı", "Acemi ağa", "Nöbet kalfası" ve "Ortanca". "Ortanca" terfi edince "Hasıllı" olurdu.

OTAĞ (OTAK): Genellikle padişaha ya da çok üst düzey görevlilere ait çok büyük ve gösterişli çadırlara verilen ad. Osmanlılar'da her zaman kırmızı renkte olan "Otağ-ı Hümâyûn", padişah sefere Rumeli yönünden çıkıyorsa Davutpaşa ya da Çırpıcı Çayırı'nda, Anadolu yönünden çıkıyorsa Üsküdar'da Doğancılar Meydanı'nda ve Edirne'den yola çıkılıyorsa Kabak Meydanı'nda kurulurdu.

OTAKÇI: Osmanlılar'da orduda otağ kurmakla görevli kimseye verilen ad. Kapıkulu süvarileri arasındaki ulûfecilerden seçilen ve padişahın eskiyen çadırlarını satmakla görevli en yaşlı üç süvari de bu adla anılırlardı.

OTÇUBAŞI: Osmanlılar'da ordu için gerekli olan barutun yapımında çalışanların âmirine verilen ad.

ÖLÜM ERİ: Osmanlılar'da serdengeçtilerin başka bir adı.

ÖRF: Osmanlılar'da şeyhülislam, kazasker ve İstanbul kadısının resmi günlerde ve törenlerde giydikleri bir tür büyük kavuğa verilen ad.

Üzerine burma tülbentten bir sarık sarılırdı.

ÖŞÜR: Osmanlılar'da ürünün onda biri olarak alman vergiye verilen ad.

— P —

PADİŞAH: Osmanlılar'da hükümdara verilen ad. Farsça anlamı "Mutlak egemen"dir.

PADİŞAH DİRLİĞİ: Osmanlılar'da devletin geçim kaynağı olarak verdiği maaş, ulufe, tımar gibi gelirlere verilen ad.

PADİŞAH HAZİNESİ: İç hazine.

PALANDUZAN-I HASSA: Osmanlılar'da padişah sarayındaki has ahır görevlilerine verilen ad. Bunlar, yük hayvanlarına vurulan semer, eyer ve benzerlerinin bakım ve yapım işleriyle uğraşırlardı.

PASBAN: Osmanlılar'da bekçi ya da gözcü anlamına kullanılan sözcük. Bu sözcük **"Pazvant"** şeklinde de söylenirdi.

PAŞA: Osmanlılar'da üst düzey sivil görevlilerle Miralay'dan yukarı rütbe taşıyan askerlere verilen unvan.

PAŞA BAŞTARDASI: Osmanlılar'da donanmanın çektiri sınıfı gemilerinin en büyüğüne verilen ad.

PAŞA DEFTERLİSİ: Osmanlılar'da vezir, beylerbeyi, sancakbeyi gibi üst düzey görevlilerin komutası altında bulunan ve seferde emrine girdikleri Paşa'nın adıyla anılan sivillerle askerlere verilen ad. Bu yöntem 1708'de kaldırılmıştır.

PAŞA GEMİSİ: Osmanlılar'da Amiral Gemisine verilen ad.

PAŞA KAPISI: Tanzimat'tan önce Osmanlılar'da hükümet işlerinin yürütüldüğü konağa verilen ad. Babıâli.

PAŞA KAPISI ERKANI (KODAMANLARI): Başta Sadrazam olmak üzere, Paşa Kapısı'nda görev yapan devlet adamlarına verilen ad.

PAŞA LİVASI: Osmanlılar'da Rumeli Beylerbeyinin oturduğu merkez sancağa verilen ad.

PAŞA SANCAĞI: Osmanlılar'da Tanzimat'tan önce valilerin oturdukları eyalet merkezlerinden her birine verilen ad.

PAŞA SARAYI: Osmanlılar'da eyalet valilerinin özel ve resmi yaşamlarını sürdürdükleri büyük konaklardan her birine verilen ad.

PAŞALI: Osmanlılar'da bir paşanın hizmetinde bulunanlardan her biri.

PAŞALI KIYAFETİ: Bir paşanın hizmetinde bulunanların giydikleri özel giysi.

Halktan ayrılmaları için **"Paşalı Kavuğu", "Paşalı Çakşırı"** denilen daha süslü ve gösterişli şeyler giyerlerdi.

PAŞMAKLIK: Osmanlılar'da padişahların annelerine, kız kardeşlerine, eniştelerine, eşlerine ve hasekilerine verilen haslar için kullanılan deyim.

PATRONA: Osmanlılar'da "Koramiral" karşılığı rütbe.

PATRONA KADIRGASI: Kadırga donanması Sancak Gemisi'nin komutanının bindiği gemi.

PAYE: Osmanlı devletinde görevsiz onur rütbesi.

PÂYE-İ FETVA: Osmanlılar'da birine şeyhülislamlığın paye olarak verilmesi.

PÂYE-İ İLMİYE: İlmiye sınıfından olanlara has kadrosuzluk rütbesi.

PAYZEN: Osmanlılar'da yelkenli gemilerde kürek çeken kimse, forsa.

PENÇE: Osmanlılar'da veziriazamlar, eyalet valileri, beylerbeyi ve sancakbeylerinin resmi yazışmalarda imza yerine kullandıkları alâmet.

PENÇİK: Osmanlılar'da gümrük yönetimi tarafından belli bir vergi karşılığı kalenin sahibine verilen ve sahiplik hakkını belirleyen belge.

Esirlerin esir pazarında boyunlarına astıkları üzerlerinde künyeleri yazılı madalyon.

PENÇİK EMİNİ: Osmanlılar'da pençik resmini toplayan görevliye verilen ad.

PENÇİK OĞLANLARI: Savaşlarda alınan esirlerden devletin hakkına düşenlere verilen ad.

PENÇİKÇİ: Osmanlılar'da savaşlarda alman esirler için, esir sahibinden belirli bir vergi ya da ele geçirdiği esirlerin beşte birini hükümet adına alan görevliye verilen ad.

PENÇİKLİ: "Pençik" adı verilen senetlerle alınıp satılan esirlere verilen ad.

PEŞKİR AĞASI: Osmanlılar'da sarayda peşkir ve havlulara bakan görevliye verilen ad.

PEŞKİR GULAMI: Padişahın sofrasını kaldırmakla görevli kişi.

PEŞKİRCİBAŞI: Osmanlılar'da saraydaki kiler koğuşunun on iki eskisinden birine verilen ad.

Bunların görevleri padişahın yiyeceği ekmeği saklamak, koğuşlarda suç işleyenleri kiler kethüdasına teslim etmekti.

PEYK: İlk dönemlerde Osmanlılar'da habercilere, ulaklara, muhafızlara, sonraları kimi törenlere gösteri amacıyla katılanlara verilen ad.

PEYKHANE: Peyklerin Sultanahmet Camii yakınlarındaki kışlaları.

PÎR: Osmanlılar'da savaşlarda alman esirlerin en yaşlılarına verilen ad.

PİŞDAR: Osmanlılar'da düşmana karşı yürüyüşe geçen birliklerin keşif ve güvenliğini sağlamak, çatışma durumunda ana birliğe zaman kazandırmak amacıyla en ön saflara sürülmüş birliklere verilen ad.

PİŞKEŞ: Osmanlılar'da ast görevlilerin üst görevlilere vermeleri gelenekleşmiş meşru hediye.

Örneğin, Sadrazamların "İydiye" ya da "Nevrûziye" adlarıyla padişah ve yakınlarına verdikleri hediyeler birer

pişkeş idi. Bu arada, hükümdarlar arasmda alınıp verilen hediyelere de "Pişkeş" denilirdi.

PİŞKEŞÇİ: Gelen hediyelerin hesabını tutmakla görevli kimse.

PİŞKEŞÇİ-İ ŞEHRİYÂRÎ: Osmanlılar'da saray pişkeşçisine verilen ad.

PİŞÂDE-İ HÜMÂYÛM MEFERATI" Osmanlılar'da sarayda görevli piyade sınıfı sandallarında görev yapanlara verilen ad.

— M —

RAHT-I DÎVÂNÎ: Üst düzey devlet görevlilerinin atlarına Divân günlerinde vurulan eyer takımları.

RAHT HAZİNESİ: Osmanlılar'da has ahırda değerli eyer takımlarının muhafaza edilip kapısının mühr-ü hümâyûn ile mühürlendiği yer.

RAHT HAZİNEDARI: Osmanlılar'da has ahırda değerli eyer takımlarının muhafaza edildiği, raht hazinesinden sorumlu görevliye verilen ad.

RAHT-I HÜMÂYÛN: Padişahın bindiği ata vurulan, değerli taşlarla süslü eyer takımına verilen ad.

RAHT KÂTİBİ: Raht hazinesinde muhafaza edilen eşyanın kaydını tutan görevli.

RAHTVAN AĞASI: İmrahorbaşından sonra gelen bir saray görevlisi.

RAHTVAN-I EVVEL (RAHVANI HAS): Padişahın değerli eyerlerini muhafaza ile görevli olanların reisine verilen ad.

RAHVANI SÂNİ: İkinci derecede görevli olan rahtvan.

REAYA: Osmanlılar'da önceleri askeri sınıfın dışarıda kalan Müslüman ve Müslüman olmayan halk, özellikle tarımla uğraşan kesim bu adla, "reaya" diye adlandırılıyordu.

Sözcük XVIII. yüzyıldan sonra, imparatorluğun Müslüman olmayan uyrukları kapsayan bir anlam kazandı. Reayanın büyük bölümünü toprakla uğraşanlar oluştururdu.

RECİM: Şeriat kurallarına göre, zina suçlularının yarı bellerine kadar toprağa gömüldükten sonra taşlanarak öldürülmesi.

REDİF: Osmanlılar'da muvazzaf olmayan, ihtiyat (yedek) askerine verilen ad.

REİS: Osmanlılar'da yelkenli gemilerde, gemi birinci zabitine verilen ad. Gemi kaptanı.

REİS EFENDİ: Reisülküttap'ın adlarından biri.

REİS GEDİĞİ: Osmanlı donanmasında reisliğe atanmak üzere aday olarak seçilmiş denizcilere verilen ad.

REİS-ÜL MÜSEVVİDİN: Şeyhülislamlık dairesinin üst düzey görevlilerinden biri.

REİS-ÜL ULEMA: Rumeli kazaskerliği yapmış olanların en kıdemlilerinin unvanı.

REİSÜLKÜTTAP: Osmanlılar'da Divân-ı Hümâyûn'da yazı işlerini yürütmekle görevli kalemlerin ve kâtiplerin reisine verilen ad.

REİSÜLKÜTTAP KESEDARI: Reisülküttap'ın emrinde çalışan, Reis kalemindeki evrak görevlisine verilen ad.

RESİD: Osmanlılar'da resmi nitelik taşıyan bir yazının yerine ulaştığını belirten "geldi" işaretine verilen ad.

RİHTECİYÂN (RİHTEGÂN): Osmanlılar'da top döküm ustalarına verilen ad.

RİKÂB: Osmanlılar'da padişahın maiyetinde bulunan görevlilere verilen ad.

RİKÂB AĞALARI: Osmanlılar'da padişahın atının yanında yürüyen saray görevlilerine (yeniçeri ağası, kapıcıbaşılar, emîr-i alem vd.) verilen ad.

RİKÂB DEFTERDARI: Seferde İstanbul'da defterdara vekâlet eden görevliye verilen ad.

RİKÂB KAYMAKAMI: Seferde sadrazama vekâlet eden görevli.

RİKÂB REİSİ: Seferde reisülküttaba vekâlet eden görevli.

RİKÂB SOLAKBAŞILARI: Yeniçeri ortalarından solak ortalarının başı.

RİKÂB SOLAKLARI KETHÜDASI: Rikab solakları zabitlerinden birine verilen ad.

RİKÂBDÂR: Osmanlılar'da padişah ata bindiği sırada onun üzengisini tutan görevli, **"Üzengi Ağası"** da denirdi.

RİKÂBİYE: Sadrazamların ve üst düzey devlet görevlilerinin padişaha sundukları armağanlara verilen ad.

RİYALE: Osmanlı donanmasında günümüzdeki Tuğamiral ya da Tümamiral rütbesinin karşılığı rütbe.

RÛM: "Roma" sözcüğünden türemiş olan sözcüğün başlıca anlamları şunlardır:

1. Anadolu ve Kıbrıs'taki Hellen kökenli Hıristiyanlara verilen ad.
2. Bizans topraklarında yaşayanlara Müslümanların verdikleri ad.
3. Anadolu.
4. Osmanlılar'da Fener Patrikhanesi'ne bağlı Ortodoks Hıristiyanlara verilen ad.

RUMELİ: Osmanlılar'da Osmanlılar'ın Avrupa'daki topraklarına verilen genel ad.

RUMELİ AĞASI: Acemi Ocağı'na alınacak acemilerden sorumlu Yeniçeri subayına verilen ad.

RUMELİ BEYLERBEYİ: Osmanlılar'da Rumeli Eyaleti'ni yöneten üst düzey devlet görevlisine verilen ad. **"Rumeli Emirü'l-Umerâsı"** da denirdi.

RUMELİ DEFTERDARI: Osmanlılar'da maliye işlerini yürüten defterdarlık makamının reisine verilen ad.

"Baş Defterdar" ya da **"Şıkk-ı Evvel Defterdarı"** da denirdi.

RUMELİ KAZASKERİ: Osmanlılar'da yargı işlerini yürüten ilmiye sınıfı mensuplarının en üst düzey görevlisine verilen ad. **"Sadr-ı Rûm"** da denirdi.

RÜTBE MAAŞI: Osmanlılar'da arpalık aylıklarına verilen ad.

RÜTBE-İ BÂLÂ: Osmanlılar'da Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinden sonra gelen rütbe.

RÜTBE-İ ÇINAD: Osmanlılar'da Rumeli kadılarının en küçük derecesine verilen ad.

RÜUS: Osmanlılar'da vezir, beylerbeyi, tımar ve zeamet sahipleri dışında kalan bütün devlet görevlileri ile hazine ve evkaftan maaş alanlara verilen görev (eski adıyla 'inha') belgesi.

RÜUS EMRİ: Bir kimseye rütbe ve paye verilmesi için padişah ya da yetkili kimse tarafından hazırlanan yazılı buyrultuya verilen ad.

RÜUS HARCI: İlmiye sınıfındakilere verilen rütbelerden alınan harç.

RÜUS MAAŞI: Üst düzeydeki ulemanın zadegân-ı ilmiye (halk arasında beşik uleması denirdi) diye adlandırılan çocuklarına bağlanan maaş.

RÜUS RESMİ: Rüus kaleminden verilen evraktan alınan harç.

RÜUS-U HÜMÂYÛN KALEMİ: Vezir, beylerbeyi, tımar ve zeamet sahipleri dışında kalan gümrük ve vakıf görevlilerinin rüuslarının verildiği kalem.

RÜUS-U HÜMÂYÛN KESEDARI: Rütbe ve mansıplar ile ilgili berat, ferman, rüus verilmesi ve bunların harçlarının alınmasına ilişkin işlere bakan görevli.

— S —

SAATÇİYAN: Osmanlılar'da saray saatlerinin bakım ve onarımlarını yapanlara verilen ad.

SÂDÂBÂT: Osmanlılar'da Lale Devri'nde Kâğıthane deresi kıyısındaki gezinti ve eğlence yerlerine verilen ad.

SADAKA ARZUHALİ: Yoksulların sadaka almak için Osmanlılar'da padişaha verdikleri dilekçe.

Padişah yaverlerinin, bir dilekçeyi vermek için toplanan kalabalığa sadaka dağıtmaları bir gelenekti.

SADÂRET: Osmanlılar'da sadrazamlık makamı, sadrazamların çalıştıkları yere verilen ad.

Rumeli ve Anadolu kazaskerleri de aynı adla anılırlardı.

SADÂRET ALAYI: Sadrazamlığa atananlar için düzenlenen tören.

SADÂRET ARZ ODASI: Babıâli ya da Paşakapısı'nda sadrazamların gereken kişilerle görüştükleri ve bazı törenlerin düzenlendiği odaya verilen ad.

SADÂRET DÂİRESİ: Babıâli ya da Paşakapısı'nda Sadrazamların görev yaptıkları bölüm.

SADÂRET HATTI HÜMÂYÛNU: Yeni atanan Sadrazamı göreve davet eden padişah tezkiresine verilen ad.

SADÂRET KAYMAKAMI: Osmanlılar'da sefer zamanı sadrazamı İstanbul'da vekâleten temsil eden vekil rütbesindeki görevli.

SADÂRET KETHÜDASI: Osmanlılar'da sadrazamların baş yardımcılarına verilen ad.

SADÂRET KÜRKÜ: Yeni atanan sadrazama padişahın armağan edip giydirttiği iki samur kürk. Bunlardan biri sâde, öteki altın ve gümüş işlemeliydi.

SADÂRET MEKTUPÇUSU: Sadrazamın yazı işlerini yürüten görevliye verilen ad. "**Mektubi-i Sadr-ı Âli**" de denirdi.

SADÂRET MÜSTEŞARI: Sadrazamın danışmanlığını yapan görevliye verilen ad.

SADÂRET PİŞKEŞİ: Sadrazamlığa atananın padişaha sunduğu armağana verilen ad.

SADRAZAM: Osmanlılar'da hükümet başkanlarının resmi unvanı.

SADRAZAM ARZI: Padişaha yazılan resmi sadrazam yazılarına verilen ad.

SADREYM EFENDİLER: Osmanlılar'da Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin ikisine birden verilen unvan.

SAĞ AKÇE: Osmanlılar'da ayan ve vezni doğru, hilesiz (yasal) akçeye verilen ad.

SAĞ KOLAĞASI: Osmanlı ordusunda kıdemli yüzbaşı.

SAĞ ULÛFECİLER: Osmanlılar'da Kapıkulu süvari askerlerinin üçüncü bölüğü.

Bunlar, "Sol ulûfeciler" ile birlikte "Orta bölükler" diye anılırdı.

SAH: Osmanlılar'da ferman, berat vb. resmi belgelerin doğruluğunu onaylayan "sahihtir" sözcüğünün kısaltılmış işaret.

SAHİBİ ARZ: Miri toprakları devlet nâmı hesabına kullanan has ve zeamet ve de tımar sahiplerine verilen ad.

SÂHİB-İ DEVLET: Osmanlılar'da sadrazamların sıfatlarından biri.

SÂHİB-İ MEKASİM: Osmanlılar'da savaş ganimetini bölüştürmekle görevli kimse.

SAKA: Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı'nda ocağın su gereksimini karşılayan görevlilere verilen ad.

SAKALAR KETHÜDASI: Sakalar Ocağının kâhyası. Görevleri arasında Divân'da kazasker ve defterdara ibrik ve peşkir tutmak da vardı.

SALÂHÛR HASSA: Osmanlılar'da Has ahırın en önde gelen görevlilerinden olan binicilere verilen ad.

SALGIN: Osmanlılar'da olağanüstü durumlarda halka yüklenen nakdî, aynî ve bedensel yükümlülüğe verilen ad.

SALNAME: Osmanlılar'da ilk salname (yıllık) 1847'de Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Cevdet Paşa ve tarihçi Hayrullah Efendi'nin ortak çabalarıyla çıkarıldı. Bunu 1865'ten itibaren yayımlanmaya başlayan nezaret (bakanlık) ve vilâyet (il) salnameleri izledi.

SALTANAT ARABASI: Osmanlılar'da resmi gün ve törenlerde, bayramlarda padişahların bindikleri atla çekilen süslü arabalara verilen ad.

SALTANAT KAYIĞI: Padişahların deniz gezilerinde bindikleri kayık. "Köşklü" ve "Kuşlu" da denirdi.

SALTANAT KAYMAKAMI: Sefere çıkan padişahın yerine bıraktığı şehzadenin unvanı.

SALTANAT SANCAKLARI: Padişahların bayrakları. "Alem-i Padişahî", "Alemşahî Osmanî" "Liva-i Saadet", "Elviye-i Sultanî" de denirdi.

Asıl saltanat sancağı **"Ak Alem"** de denilen beyaz renkli sancaktı. Bunun dışında da çeşitli saltanat sancakları vardı. Bunların biri ak, ikisi kırmızı, biri yeşil, ikisi alaca yeşil ve kırmızı olmak üzere yedi taneydiler.

SALYAN (SALYÂNE) : Osmanlılar'da yılda bir kez alınan vergi ve de Tanzimat'tan önce bazı devlet görevlilerine yıllık olarak verilen maaş.

SALYÂNELİ EYÂLETLER: Osmanlılar'da salyâne sisteminin yürürlükte bulunduğu bu tür eyaletlerde has, tımar ve zeamet sistemi uygulanmaz, eyaletlerin gelirleri iltizama verilip hazine adına doğrudan toplanırdı. **"Müstesna eyaletler"** de denilen bu eyaletler: Mısır, Habeşistan, Yemen, Bağdat, Lahsa, Tunus, Trablusgarp ve Cezayiri Garp idi.

SAMAN KÂTİBİ: Has ahırın samanlarını alan, dağıtan ve bunların hesabını tutan görevliye verilen ad.

SANADİD-İ BEKTAŞİYÂN: Yeniçeri Ağalarının unvanlarından biri.

SANCAK: Osmanlılar'da eyalet ve kazâ arasında yer alan yönetim birimlerine verilen ad.

SANCAK BEYİ: Sancak adı verilen yönetim birimini yöneten kişi.

SAPLAMA: Osmanlılar'da çeşitli yerlerden yeniçeri yapılmak amacıyla devşirilen Hıristiyan çocuklar devlet merkezine getirilirken, bunların aralarına karışanlara verilen ad.

Bu gibiler, özenle aranarak ortaya çıkarılırlardı. Devşirme niteliğini taşımadığı halde sonradan Yeniçeri Ocağı'na girmiş olanlara da "Saplama" denilirdi.

SARAY AĞALARI: Osmanlılar'da saray halkına hizmet ve sarayı korumakla görevli kimselere verilen ad.

Bunlar, "Kapıağası" da denilen "Dârüssaâde Ağası"nın buyruğunda çalışırlardı.

SARAY AŞÇILARI: Matbah-ı Âmire denilen saray mutfağında çalışan görevlilere verilen ad.

SARAY BOSTANCILARI: Padişahların bostan, bahçe ve kayıklarına bakan saray görevlilerine verilen ad.

Bir görevleri de Boğaz'ın güvenliğini sağlamaktı.

SARAY ÇIKMALARI: Acemiler ve İçoğlanlarının çeşitli saraylarda gerekli eğitimi gördükten sonra "Çelebi" adını alıp saray ve saray dışındaki görevlere atanmaları.

SARAY KETHÜDASI: Osmanlı sarayında Kapı Ağası ile Saray-ı Cedit Ağasından sonra gelen görevliye verilen ad.

SARAY PEYKLERİ: Padişahların sefere çıkışlarında, cuma ve Bayram alaylarında, en önde yürüyen devlet görevlilerine verilen ad.

SARAY-I ÂMİRE: Padişah sarayı.

SARAY-I ÂSÂFİ: Sadrazam dairesi.

SARAY-I HÜMÂYÛN: Padişah sarayı.

SARBAN: Osmanlılar'da padişahların develerine bakmakla görevli kimselere verilen ad.

Dişi develere bakanlara "sarban-ı made", erkek develere bakanlara "sarban-ı ner" denirdi.

SARICA: Osmanlılar'da XVII. yüzyılda eyalet valiliği görevinde bulunanların kapı halkını oluşturan bir askeri sınıfa verilen ad.

SARIK ALAYI: Osmanlılar'da padişah cuma alayına çıkmadan önce yapılan tören.

50'ye yakın hasodalı, başlarında başçavuşları, padişahın cuma namazını kılacağı camiye doğru, önceden yola çıkarlardı. Padişahın, bir tanesi sorguçlu, bir tanesi de sorguçsuz iki sarığını hasodalılardan ikisi şimşir değnekler üzerinde dönüşümlü olarak taşır ve bunları iki yana eğerek yol boyunca sağa sola biriken halkı, padişah adına selâmlamış olurlardı.

SARIK ODASI: Topkapı Sarayı'nda hünkâr sarıklarının muhafaza edildiği ve padişahların başlarına sarık sarılan yer.

Sarıklar bu odada altın ve gümüş kaplama sandıklar sarıklar üzerinde durur, sarık burada padişahın başına Sarıkçıbaşı tarafından sarılırdı. **"Revan odası"** diye de anılırdı.

SARIK SANDALI: Osmanlılar'da deniz gezisine çıkan padişahın kavuğunun bulunduğu kayık.

Kavuğu saray görevlisi elinde tutar, kalabalığı bununla selâmlar, böylelikle padişah kavuğu aracılığı ile halka bir nevi iltifatta bulunmuş olurdu.

SARIKÇIBAŞI: Hasoda'da padişahın sarıklarını hazırlamak ve muhafaza etmekle yükümlü görevli.

SAYA OCAĞI: Osmanlılar'da saray ve padişah için ayrılmış iyi cins koyunların beslendiği yer.

Kesilecek olan koyun ya da koyunlar her gün buradan seçilerek saya neferlerinden biri tarafından mezbahada kestirilip etleri saraya teslim edilirdi.

SEÇİN: Osmanlılar'da kesilen hayvanlardan alman vergiye verilen ad.

SEÇİNİ: Saray mutfağında pişiricilerin başına verilen ad.

SEFER BAHŞİŞİ (SEFER İNAMI): Osmanlılar'da padişahlarının tahta çıkışlarının ertesinde düzenledikleri ilk sefer öncesi Kapıkulu askerlerine dağıttıkları 1000 akçe tutarındaki bahşiş. Bu bahşiş dışında sefer dönüşünde de savaşta başarılı olanlara sefer bahşişi verilirdi.

SEFER DUASI: Yeniçerilerin savaş alanına girdikten sonra her ikindi namazının ardından toplu olarak yaptıkları dua töreni.

Sefer duasına başlamadan önce yeniçeri kethüdası çadırından çıkarak bir iskemleye otururdu. Yeniçeri ağasının iç ağaları ve adamları, ocak ağalarının maiyetindekiler kethüdanın karşısında ayakta bir daire oluşturarak dururlardı. Ordudaki tüm askerler ayağa kalkar, her odanın neferleri çadırlarının önlerine dizilirlerdi.

Bu işler bitince ocak yazıcısı yeniçeri kethüdasının yanına gelerek dua tamamlanınca herkes bir ağızdan yarım saat kadar **"Allah Allah"** diye bağırır, padişaha, vezirlere, ağalara ve bütün askere zaferin nasip olması dilenir, topluca **"Hû!"** çekildikten sonra sefer duası tamamlanmış olurdu. Türk askerinin ve özellikle piyadelerinin hücuma kalktığında **"Allah Allah"** diye bağırması geleneği işte bu sefer duasından gelir.

SEFER EŞMEK: Sefere çıkmak anlamında kullanılan bir deyim.

SEFER NEYAMED: Sefere katılmayan kapıkulu askerleri ve tımarlı sipahilerin künye defterlerine "sefere gelmesi" anlamına düşülen terim.

Bu gibi askerlerin Ocak ile ilgileri kesilir ya da dirlikleri ellerinden alınırdı.

SEFER VOYNUKLARI: Sefere katılmakla yükümlü voynuklara verilen ad.

SEFERLİ KETHÜDASI: Osmanlılar'da Sefer Ocağı'nın yöneticisi. Bunlar, savaşta padişahın yanında yer alırlardı.

SEFERLİ KOĞUŞU: Enderun'da görevli seferli koğuşu.

Bu koğuş bir sanat, bilim ve spor kurumu durumundaydı. Koğuşta çok sayıda müzisyen, bilgin, pehlivan, şair, kemankeş ve nakkaş yetişmiştir.

SEFERLİ OCAĞI: Saray'da acemi oğlanlarının yetiştirildikleri koğuşa verilen ad.

SEĞİRDİM: Osmanlılar'da İstanbul haricindeki mezbahalarda Yeniçeri Ocağı için kesilmiş etleri alarak Yeniçeri Ocağı'na götüren yeniçerilere verilen ad.

SEĞİRDİM AŞÇI USTALARI: Et kesimlerini gözeten, denetleyen ve seğirdim törenlerini yöneten görevli.

SEKBAN: Osmanlı ordusunda bir askeri sınıfa verilen ad.

I. Murat döneminde kuruldu. Görevleri av köpeklerini yetiştirip bakımlarını yapmaktı. Daha sonra çeşitli sefer ve akınlara da katıldı. XVII. yüzyılda dejenere olan bu sınıf askerlerin çoğu yakalanarak öldürüldü ve Sekban sınıfı dağıtıldı.

SEKSONCU: Yeniçeri Ocağı'nda 71. Orta'ya verilen ad.

Bunlar, padişahın **"Sekson"** denilen av köpeklerini yetiştirmek ve onlara bakmakla görevliydiler. Âmirlerine **"Seksoncubaşı"** denirdi.

SELÂM AĞASI: Osmanlılar'da padişah ve sadrazamların buyruklarında çalışan teşrifat (protokol) görevlisi.

Bunlar, konukları karşılayarak saray ya da konağın selâmlık bölümüne alır, sonra da konukların geldiklerini padişah, vezir ya da sadrazama bildirirlerdi.

SELÂM ÇAVUŞU: Osmanlılar'da padişahların ve sadrazamların atlarına inip binerlerken onları alkışlamakla görevli olanlara verilen ad.

Selâm çavuşları törenler sırasında yolun iki tarafına dizilip padişah ya da sadrazamı alkışlarken öteki görevliler de bir ağızdan "Hû" çekerlerdi.

SELÂMLIK ALAYI: Osmanlılar'da padişahlar cuma namazına giderken düzenlenen törene verilen ad.

"Cuma Selâmlığı" da denirdi.

SELANİK ÇUHASI: Selanik'te dokunan bir tür çuhaya Osmanlılar'da verilen ad. Yeniçerilere yılda bir defa çivit renkli Selanik çuhası verilirdi.

SELATÎN CAMİİ: Osmanlılar'da sultanlar, şehzadeler ya da padişah kadınları için yaptırılmış camilere verilen ad.

SELİMİ: Osmanlılar'da padişah ve devlet önde gelenlerinin giydikleri kesik koni biçiminde bir tür kavuk. İlk kez Yavuz Sultan Selim tarafından giyildiğinden bu adla anılır. **"Selimî Kavuk"** da denirdi.

SEMER DEVŞİRMEK: Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı'nda bir yeniçerinin bir ortadan öteki ortaya geçmesine verilen ad. Böylesi bir davranış, Ocak'ta hakaret sayılırdı.

SENG-İ İBRET: Topkapı Sarayı'nda Ortakapı'nın önündeki dikili taş.

1839'a kadar idam edilenlerin kesik başları halkın görüp ibret alması için bu taşın üzerine konularak sergilenirdi.

SEPET ARDINDAN GELME: Osmanlılar'da yeniçerilik ile ilişkileri bulunmadığı halde bir yolunu bularak ocağa girmiş olanlar için kullanılan deyim. **"Saplama"** da denirdi.

SEPET TIMARI: Osmanlılar'da sahibinin mirasçı bırakmadan ölümüyle sahipsiz kalmış tımarlara verilen ad.

Bu tımarlarla ilgili kâğıtlar tevcih yapılıncaya kadar bir sepet içinde bulundurulduğundan bu adla anılırdı.

SERASKER: Osmanlılar'da sadrazam dışında orduya komuta eden vezire verilen ad.

Yeniçerilik ilga edildikten sonra kurulan Asâkir-i Mensûre-i Muhammediye ordusunun komutanına verilen ad.

SERASKERLİK BERATI: Osmanlılar'da Serdâr-ı Ekrem sıfatıyla sefere çıkmakla görevlendirilen sadrazama verilen padişah fermanı.

SERASKER KAPISI: Yeniçeri Ağası'nın makamı.

SERÇEŞME: Subaşı, komutan anlamına uydurulmuş Osmanlıca sözcük.

SERDÂR: Osmanlılar'da ordu komutanlarına verilen ad. Bu göreve bir padişah fermanı ile atama yapılırdı. Atama yapılan kişi, padişahın huzuruna kabul edilir, kendisine sorguç, kılıç, hançer vb. armağanlar verilir, hil'at da giydirilirdi. Sefere, emrine verilen bir saltanat sancaktan, yeniçeri, cebeci, topçu ve süvari birlikleri çıkardı. Tüm sefer hazırlıkları Serdâr tarafından yapılırdı. Serdârın çok geniş yetkileri vardı.

SERDÂR-I EKREM: Sefere katılmayan Osmanlı padişahının yerine ordunun başkomutanlığına getirilen Sadrazama verilen ad.

Yetkileri Serdârdan çok daha genişti. Darphane ve tershanedekilerin dışında tüm üst düzey devlet yetkilileri onunla birlikte sefere katılırlardı. Tanzimat'tan sonra Serdâr-1 Ekrem unvanı asker sınıfından başkomutanlar için kullanıldı.

SERDENGEÇTİ: Osmanlılar'da ordudaki fedai askerlere, gönüllülere verilen ad.

SERGİ: Osmanlılar'da Hazine'den alacaklı olanlara verilen ve ödenilecek paranın miktarını gösteren belge.

SERHAT KULU: Osmanlılar'da sınıra yakın bölgelerde ya da sınır kalelerinde görevli olanlara verilen ad.

SEHENG: Çavuş.

SIR KÂTİBİ: Osmanlılar'da padişah ile Babıâli arasındaki bazı özel yazışmaları taşıyan görevliye verilen ad. 1839'dan sonra bu görevi Mâbeyn Başkâtipleri üstlendiler.

SİKKE: Altın, gümüş gibi değerli madenlere vurulan damga. Basılmış para.

* Mevlevîlerin giydikleri, üstü daha darca ve yuvarlak, silindir şeklindeki iki katlı keçe külah.

SİLAHŞÖR: Osmanlılar'da yeniçeri zabitlerinden bir kısmına verilen ad. Padişahın maiyetinde silahlı olarak muhafızlık yaparlardı.

SİLAHTAR AĞA: Osmanlılar'da sarayda hasodanın hasodabaşından sonra gelen görevlisine verilen ad.

Tören ve alaylarda padişahın kılıcını omzunda taşır, başındaki kırmızı kadife üsküf ile hükümdarın biraz gerisinde, sol tarafında yürürdü. Dış hizmete çıktığında vezir, beylerbeyi, kaptanpaşa, yeniçeri ağası gibi üst düzey bir göreve getirilirdi.

SİLAHTAR BÖLÜĞÜ: Osmanlılar'da kurulan ilk süvari bölüğü. Bayrakları sarı renkli olduğundan **"Sarı Bayrak Bölüğü"** diye de anılırdı.

SİLAHTÂR-I HASSA: Silahtar Ağa'nın öteki adı.

SİLAHTAR HAZİNESİ: Osmanlılar'da Topkapı Sarayı Hırka-i Şerif dairesi bitişiğindeki Arzhane dairesi bitişiğindeydi. Anahtarını Silahtar Ağa taşır, padişah izni olmadan açılmazdı.

SİMİTÇİ: Osmanlılar'da Sekbanlar fırınında çalışmak için işe yeni alınanlara verilen ad. **"Hamurkâr"** da denilen bu görevliler arasından yetenekli olanlar Ocak'ta daha yüksek görevlere getirilirlerdi. Saray fırınlarında da aynı işi yapanlara "Simitçi" denirdi.

SİMKEŞÂN: Osmanlılar'da sarayın Birûn hizmetlilerinden sanatkâr bölüklerindeki sırma işleyicilerine verilen ad.

SİNTİNE: Osmanlılar'da tershane zindanının öteki adı.

SİPAH BÖLÜĞÜ: Osmanlılar'da altı bölükten oluşan Kapıkulu süvarilerinin bir bölüğünün adı.

Sırmalı bayrak taşıdıklarından **"Kırmızı Bayrak Bölüğü"** diye de anılırlardı.

SİPAH KALEMİ: Sipah bölüğünün maaş işlerine bakan dairenin adı.

SİPAHİ: Osmanlılar'da iki sınıf atlı askere verilen ad.

SİPAHİ SENEDİ: Osmanlılar'da sipahilerin tımarları içinde bulunan devlete ait toprakları çiftçilere dağıtırken verdikleri belgenin adı. "Tapu temessükü" de denirdi.

SİYÂSET: Osmanlılar'da "idam cezası" anlamına da gelen bir sözcük

SİYÂSET ÇEŞMESİ: Cellat Çeşmesi'nin başka bir adı.

SİYÂSET MEYDANI: Ölüm cezalarının infaz edildiği yer.

SOFA KURMAK: Osmanlılar'da tulumbacılar arasında çıkan bir anlaşmazlığı çözüme bağlamak amacıyla reislerin yaptıkları toplantıya verilen ad.

SOFA-İ HÜMÂYÛN: Hünkâr sofası.

SOFA TEZKİRESİ: Osmanlılar'da devşirmelik uygulamasının kaldırılmasından sonra Ocağa alınanların Ocağa kabul edildiklerini kanıtlayan belgeye verilen ad.

SOFTA: Medrese öğrencisi.

SOLAK: Osmanlılar'da kapıkulu askerlerinin bir sınıfına verilen ad. İlk olarak Yıldırım Beyazıt'ın muhafız birliği olarak kuruldu. Güçlü, kuvvetli, gözü pek ve güvenilir yeniçerilerden seçilirdi. Solak sınıfı 1829'da kaldırıldı.

SOL KOL AĞASI: Osmanlılar'da kıdemli yüzbaşı.

SORGUÇ: Başlıklara takılan küçük tüy demeti.

Osmanlılar'da başarı gösteren devlet adamları ve komutanlara, yabancı ülke hükümdarlarına ya da devlet adamlarına sorguç gönderme geleneği vardı.

SORGUÇLAR: Osmanlılar'da Gagauz Türkleri'nin öteki adı.

SOYUNUKESKİ: Osmanlılar'da padişahın özel hizmetlerine bakan 9 saray görevlisinden her birine verilen ad.

SUBAŞI: Osmanlılar'da önceleri bir yerleşim merkezinin su işlerine bakan görevliye, sonraları kentin güvenlik işlerinden sorumlusu olan görevliye verilen ad.

SUDAGABI: Osmanlılar'da XVIII. yüzyılın yarısından sonra bahriye topçularına verilen ad.

SUĞLA YER: Osmanlılar'da yılın en az kırk günü su basan topraklara verilen yer.

SULTAN: Sünniliğin benimsendiği tüm İslam ülkelerinde ve de Osmanlılar'da padişahlara onların kız ve erkek çocuklarına, annelerine ve kadınlarına verilen unvan.

SULTANÎ: Osmanlı altını.

SULTANÖNÜ: Osmanlı yönetimi döneminde Söğüt ve Eskişehir yöresine verilen ad.

SULTANZÂDE: Osmanlılar'da padişahların kızı ya da kız kardeşi gibi hanedandan olan bir kadından dünyaya gelen erkek çocuklara verilen unvan.

SUYOLCU: Osmanlılar'da su yollarının bakımı, onarımı ve korunmasıyla ilgili olan görevlilere verilen ad.

Bunların bir ocakları vardı ve görev babadan oğula geçerdi. Sahip oldukları su yolu haritalarıyla kaçak su alınmasını önlemek, bölgelerindeki ev ve hamamlardan onarım ve harcama karşılığı su parası almak da görevleri arasındaydı.

Yeniçeri Ocağı'nda da görevleri kentin su yollarını ve depolarını, dağıtım noktalarını korumakla görevli olanlara "Suyolcu" denirdi.

SUYOLCUBAŞI: Osmanlılar'da su işlerine bakan görevlilerin başına verilen ad.

Bunlar Şehremini'ne bağlı olarak çalışır, su yolları dışında çeşmelerle de ilgilenirlerdi.

SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ: Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'un Süleymaniye semtinde Mimar Sinan'a yaptırdığı Osmanlı döneminin en önemli Selatîn Külliyesi.

Cami, türbeler, türbedar dairesi, Sâni, Sâlis ve Râbi medreseleri, Dârüşşifa, Bimarhane, Dârülkurra, sıbyan mektebi, imaret, tabhane, kervansaray, hamam, kitaplık ve pek çok dükkândan oluşur.

SÜRAT NEFERÂTI: Osmanlılar'da ordudaki sürat topçuları ocağında görevli erlere verilen ad.

SÜRAT TOPÇULARI: Osmanlılar'da orduda Topçu Ocagı'na bağlı olarak Avrupa'daki benzerleri örnek alınıp III. Mustafa döneminde (1774) kurulan yeni topçu sınıfına verilen ad.

SÜRRE-İ HÜMÂYÛN: Osmanlılar'da hükümet tarafından hac mevsimlerinde Harameyn'e gönderilen para ve armağanlara verilen ad.

SÜRRE ALAYI: Sürre-i Hümâyûn'un Hicaz'a gönderilmesi nedeniyle düzenlenen özel birlik.

SÜRSAT: Osmanlılar'da Tanzimat'tan önce savaş zamanlarında ordunun gereksinimini karşılamak amacıyla halktan toplanan hayvan, zahire ve erzağa verilen ad.

SÜRÜ: Osmanlılar'da Yeniçeri yapılmak üzere devşirilen çocuklardan 100'er ya da 200'er kişilik gruplara verilen ad. Bunlar, muhafız ve sürücülerin denetim ve gözetimi altında, devşirildikleri yerlerden hükümet merkezi İstanbul'a getirilirlerdi. Kaçmamaları ya da başkaları ile değiştirilmemelerini önlemek amacıyla devşirmelere sivri yeşil külah, kırmızı aba kumaştan giysi giydirilirdi.

SÜRÜ GELMEK: Osmanlılar'da devşirilen "Sürü"lerin İstanbul'a ulaşmalarını ifade etmek anlamında kullanılan deyim.

SÜRÜCÜ: Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı için devşirilen Hıristiyan çocukları yüz-iki yüz kişilik gruplar hâlinde hükümet merkezine götürmekle görevli memurlara verilen ad.

SÜTÇÜLER: Osmanlılar'da Mafbah-ı Âmire'deki hizmetliler arasında bulunan bir sınıfa verilen ad.

Bunlar, sarayın sütlerini kaynatmak ve yoğurt yapmak ile görevliydiler.

— Ş —

ŞADİ: Osmanlılar'da Acemi Ocağı'na bağlı olanlara verilen ad. **"Torba Oğlanları"** da denirdi.

ŞAH: Eskiden İran ya da Afgan hükümdarlarına verilen ad. Osmanlı padişahları içinde "Şâh-ı Âlem", "Şâh-ı Cihan" gibi deyimler de kullanılırdı.

ŞÂHÎ: Önceleri İran'da daha sonra Osmanlılar'da da kullanılan sikke.

Osmanlı ordusunda kullanılan bir tür uzun menzilli topa verilen ad. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul kuşatması için döktürdüğü büyük topa bu ad verildiğinden daha sonra büyük toplar "Şâhî" adıyla anıldı.

ŞAHİNCİ: Osmanlılar'da padişahların çıktıkları kuş avlarında kullanılan şahinleri bulan, yetiştirip eğitenlere verilen ad.

ŞAHTUR: Osmanlılar'da İnce Donanmayı oluşturan çekeveleden küçük bir tür savaş gemilerine verilen ad. Bunlar daha çok nehirlerde kullanılırlardı.

ŞAİR EMİNİ: Osmanlılar'da "Arpa Emîni"nin öteki adı.

ŞAKİRT: Osmanlılar'da devlet dairelerinde staj yapanlara yerilen ad. Osmanlılar'da padişahların saraylarının Harem dairelerine yeni alınmış cariyelere verilen ad. Şakirtleri **"Kalfa"** denilen deneyimli cariyeler yetiştirirlerdi.

ŞAKLOZ: Osmanlılar'da bir tür orta büyüklükteki toplara verilen ad.

ŞALOPE: Osmanlılar'da yelkensiz yürüyen bir tür savaş gemilerine verilen ad.

ŞAMDANCI: Osmanlılar'da padişah saraylarını aydınlatmakla görevli olan kimselere verilen ad.

ŞAMDANCIBAŞI: Osmanlı saraylarında şamdanları yakıp söndürmek ve bakımını yapmakla görevli olanların reisine verilen ad. **"Serşamdâni"** de denirdi.

ŞAMDÂNÎ: Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı'nda Kârhane-i Şamdanı adı verilen şamdan yapım yerlerinde çalışanlara verilen ad.

* Osmanlı saraylarında şamdanları yakıp söndürmek ve bakımını yapmakla görevli olanlara verilen ad.

ŞÂMÎ: Osmanlılar döneminde önceleri Şam ve yöresinde kullanılan gümüş sikkelere verilen ad.

ŞARABDÂR: Şarap içilmesinin günah kabul edilmediği kimi doğu ülkelerinde hükümdarların ve üst düzey devlet görevlilerinin şaraplarını sağlayıp saklayan, gerektiğinde onlara sunan görevlilere verilen ad. Selçuklu saraylarında böyle bir unvan ve bu unvanı taşıyan görevli vardı. Osmanlılar'da ise bu görevi hakkak, meddah, cerrah, hanende gibi saray görevlileri, kimi zaman da el altından yerine getirirlerdi.

ŞATIR: Osmanlılar'da tören ve alaylarda padişahın yanında, solakların önünde yürüyen kapıkulu askerlerine verilen ad. Bunlar dibadan giysi giyer, süslemeli kemer takarlardı. Daha sonra bellerine kama da yerleştirmeye başladılar. Padişahın yanında yürürlerken yanlarında "Teber" denilen

baltalar da taşırlardı. Çevik, hızlı koşabilen kişiler arasından seçilirlerdi.

ŞÂTIRBAŞI: Osmanlılar'da satırların başına verilen ad.

ŞAYKA: İnce Donanma'da ve nehir taşımacılığında kullanılan bir tür gemi. **"Çayka" da denirdi.**

ŞEBKÜLÂH: Keçeden yapılmış bir tür külaha Osmanlılar'da verilen ad.

ŞEHBENBER (ŞÂHBENDER): Osmanlılar'da Ticaret Nezareti'nin kuruluşu öncesi, ticaret işlerini yönetmek ve tacirler arasındaki anlaşmazlıkları çözümlemekle görevli kişi.

ŞEHNAME (ŞÂHNÂME): Padişahların yaşam öyküsünü, seferlerini kahramanlık destanı formunda anlatan, genellikle manzum kaleme alınan yapıtlara verilen ad.

ŞEHREMİNİ: Önceleri İstanbul'daki saraylara, devlete ait yapılara bakıp buraların onarımıyla ilgilenen, saraylar için gerekli olanları satın alan görevliye verilen ad.

1854'ten sonra Osmanlılar'da Belediye örgütü (Şehremaneti) kurulunca bu kurumun başındakine verilen ad. Belediye Başkanı.

ŞEHTİYE: Sadece yelkenle hareket eden gemilere verilen ad. "Şitye" de denilirdi.

ŞEHZADE: Padişah soyundan gelen erkek çocuklara verilen ad.

ŞEHZADE ALAYI: Osmanlılar'da Sancakbeyi olarak görevlendirilen şehzadelerin başkentten görev yapacakları yere gidecekleri sırada düzenlenen törenlere verilen ad.

ŞEHZADE HOCASI: Osmanlılar'da şehzadelerin öğretim ve eğitimiyle görevli kişi.

ŞEHZADE LALASI: Sancaklarda görev yapan şehzadelerin danışmanı niteliğindeki görevliye verilen ad.

Bunlar, güvenilir, deneyimli kişiler arasından seçilirlerdi.

ŞEHZADE SANCAKLARI: Osmanlılar'da şehzadelerin yönettikleri sancaklar.

Bunlar, Anadolu'da Konya, Manisa, Trabzon, Kastamonu, Kütahya, Amasya ve Teke idi. Rumeli'deki tek şehzade sancağı ise Semendre'dir.

ŞEMİGERÂN-I HASSA: Enderun kilercisine bağlı görevli. Bunlar, saray matbahında biriken içyağlardan mum yaparlardı. **"Mumcu"** diye de anılırlardı

ŞEŞHANE (ŞİŞHÂHE): Bir tür top ve tüfeklere Osmanlılar'da verilen ad.

ŞEYHÜLHAREM: Osmanlılar'da Şam valilerine verilen unvan.

ŞEYHÜLİSLÂM: Osmanlılar'da ilmiye sınıfının başı olan en yüksek din görevlisine verilen ad.

ŞEYHÜLİSLÂM KAPISI: Osmanlılar'da Şeyhülislamların resmi makamlarına verilen ad.

ŞİKÂR AĞALARI: Osmanlı padişahları ava çıktıklarında maiyetinde yer alan avcıların (şikâr halkı) reislerine (Doğancıbaşı, Çakırcıbaşı, Şâhincibaşı) verilen ad.

ŞİMŞİRLİK (KAFES): Osmanlılar'da babaları ölen şehzadelerin Topkapı Sarayı'nda yaşamlarını sürdürmek zorunda oldukları yer. **"Kafes"** de denirdi.

Şimşirlik, çok sayıda odadan meydana gelen 12 dairelik bir mekândı. Yüksek duvarlarla çevriliydi ve ortasmda ufak bir bahçesi vardı.

Şehzadelerin buradaki yaşamları bir hapishane, hatta hücre yaşantısından farksızdı. Sürekli gözetim ve denetim altındaydılar ve de kimse ile görüşüp yazışamazlardı. Hastalandıklarında bile hekimler yanlarına ancak padişahın izniyle girebilirlerdi.

ŞİRHAR: Osmanlılar'da Acemi Ocağı'na alınmayacak kadar küçük yaşta olan esirlere verilen ad.

ŞÖHRET DEFTERİ: Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı'nda yeniçerilerin adlarının kayıtlı bulunduğu deftere verilen ad.

Orta kâtipleri, her ortada bulunanların adlarını, şöhretlerini ve geldikleri vilâyetleri bu deftere geçirirlerdi. Defter, aynı zamanda orta ya da bölüğün ana kayıt defteri sayılırdı.

ŞÛRAYI DEVLET: Danıştay'ın Osmanlılar'daki karşılığı. 1868'de kuruldu.

ŞÜTÜRBÂN: Osmanlılar'da devecilere, deve bakıcı ve sürücülerine verilen ad.

— T —

TAAMİYE: Osmanlılar'da hastane, medrese, tekke gibi kuruluşlarca bağlı vakfiyelerde konuklarla yoksullara dağıtılan erzak ve paraya verilen ad.

Savaş sırasmda ya da herhangi bir olağanüstü durumda askere dağıtılan iaşe bedeli.

TABBAH: Osmanlılar'da hastane, imaret, tekke gibi yerlerde çalışan aşçılara verilen ad.

TABBAHÎN-İ HASSA: Saray aşçılarının tümüne verilen ad.

TABBAL: Mehter takımında davul çalana verilen ad.

TABHANE: Osmanlılar'da Dârûşşifâların yanında hastaların nekahat dönemlerini geçirdikleri binalara verilen ad.

Camilerin, imaret ya da aşhanelerin yanına yapılmış, gezginlerin, yoksulların kaldıkları konukevleri.

TABHANE-İ ÂMİRE: III. Ahmet döneminde İbrahim Müteferrika tarafından kurulan devlet matbaasına verilen ad. XIX. yüzyılda **"Matbaa-i Âmire"** denildi.

TABİB-İ RUHÂNİ-İ HASSA: Osmanlılar'da saray hekimlerinden birine verilen ad.

Görevi hastaları okuyarak iyileştirmekti.

TABLAKÂR: Osmanlılar'da harem ya da selâmlık dairesine tabla ile yemek taşıyan görevliye verilen ad.

TABL-Ü ALEM-İ HASSA: Osmanlılar'da padişahın mehterhanesine verilen ad.

TABL-Ü ALEM-İ HASSA MEHTERLERİ: Osmanlılar'da padişahın mehterhanesindeki mehterlere verilen ad.

TAHRİR DEFTERİ: Osmanlılar'da arazi kayıtlarının tutulduğu deftere verilen ad.

Defterlerden biri arazinin alanını, sınırları sahibinin adı vb. bilgilerin yer aldığı **"Mufassal defter"**, öteki de özet bilgiler içeren **"Mücmel defter"** adlarını taşırdı.

TAHSİL DEFTERİ: Osmanlılar'da her yıl haraççılara verilen ve hizmet ettikleri vezirlerin haslarına ait gelirleri gösteren defter.

TAHT KADISI: Osmanlılar'da imparatorluğa başkentlik yapmış Bursa, Edirne ve İstanbul Kadılarına verilen unvan. Bu görevlere Fatih Medresesi'nde müderrislik yapanlar atanırdı. En büyükleri **İstanbul Kadısı** idi.

TAHT ODASI: Osmanlılar'da Divân-ı Hümâyûn'da alınan kararların Topkapı Sarayı'nda padişahın bilgi ve görüşüne sunulduğu odaya verilen ad. **"Arz Odası"** da denirdi.

TAHT SALONU: Osmanlılar'da saraylarda törenler için kullanılan büyük salonlara verilen ad.

TAHTIREVAN (TAHTERAVÂN): Dört kişinin omuzlarında ya da at, deve, katır gibi hayvanlara yüklenerek taşınan üstü örtülü, içi kumaş kaplı taşıt.

Osmanlılar'da son dönemlerde Sürre alayında bir gelenek olarak Sürre Emîni tahtırevan ile Hicaz'a gider, Kabe'ye ve Hazret-i Muhammed'in mezarına değerli armağanlar götürürdü.

TAHVİL: Osmanlılar'da boşalan herhangi bir göreve bir başkasının atanması işine verilen ad.

Vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, kadı, tımar ve zeamet sahibi ve benzeri kişilerin genel olarak atanma, bağışlanma, gönderilme işlemlerine ilişkin işlemlerin tümüne de "Tahvil" denirdi.

TAHVİL HÜKMÜ: Osmanlılar'da boşalan tımar ve zeametlerin bir başkasına devredilmesine ilişkin verilen resmi belge.

TAHVİL KALEMİ: Osmanlılar'da Divân-ı Hümâyûn'a bağlı olarak tüm tahvil işlemlerini yapan daireye verilen ad.

TAHVİL KALEMİ MÜMEYYİZİ: Osmanlılar'da Tahvil Kalemi'nin reisi olan tahvil kesedarının yardımcısı.

TAHVİL KESEDARI: Tahvil Kalemi'nin reisi.

TAKLİT: Osmanlılar'da bazı devletlere bağlı boy ve aşiretlerin reislerine gönderilen berat ve beylik alâmetlerine verilen ad.

TAKLİD-İ KAZA: Yargı erkinin (kazanın) niyabet yöntemi ile bir başkasına (naip) yaptırılması için o kişiye verilen kadılık alâmetleri ve hüküm.

TAKLİD SEYF: Padişahların kılıç kuşanma törenine Osmanlılar'da verilen ad.

TAKRİR: Osmanlılar'da resmi dairelerden sadrazamlık makamına gönderilen yazılara verilen ad.

TAKRİR-İ ÂLİ: Sadrazam tarafından padişaha yazılan yazı.

TAKRİR-İ ŞİFAHÎ: Osmanlı devletine elçiliklerden ve Patrikhaneden imzasız olarak verilen yazı.

TAKVİM-İ VEKÂİ: 11 Kasım 1831'den itibaren Babıâli tarafından İstanbul'da yayımlanmaya başlanan ilk Türkçe gazete.

TALEBE-İ ULÛM: Osmanlılar'da medrese öğrencilerine verilen ad. **"Talib-i irfan"** ve **"Tâlib-i ilim"** de denirdi.

TALİMHANE: Osmanlılar'da askerlerin eğitim yaptıkları özel yerlere verilen ad.

TANZİMAT: Osmanlı tarihinde Abdülmecit'in imzaladığı Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu'nun Mustafa Reşit Paşa tarafından okunması ile başlayan ve Birinci Meşrutiyet'in ilan edildiği tarihe kadar süren Batılılaşma ve Islahat dönemine (1839-1876) verilen ad.

TARİHÇİ KALEMİ: Osmanlılar'da bütün mâliye kalemlerinden çıkan resmi evraka tarih atılan kaleme verilen ad.

TAS AKÇESİ: Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı'nda her ulufe dağıtılışında her Orta ya da Bölüğün sandığına yeniçerilerden alınarak Orta ya da Bölük sandığına konulan paraya verilen ad.

Bu para, gerektiğinde ortak ihtiyaçlar için kullanılırdı.

TASHİH BEDEGÂH: Osmanlılar'da işlediği bir kabahat ya da suçtan dolayı Ocak'tan çıkartılan Kapıkulu askerinin affa uğrayarak yeniden Ocağa alınması için yapılan işleme verilen ad.

TASLAKÇI: Osmanlılar'da Yeniçerilik bozulduktan ve dışardan Ocağa adam alınmaya başlandıktan sonra, yeniçerilik onurunu belgelemek amacıyla onursal olarak, sadece ismen ulufe almada yeniçeri olanlara verilen ad.

TAŞRA DİRLİĞİ: İstanbul dışında sipahilik ve benzeri görevler için verilen ad.

TAŞRA HAZİNESİ: Osmanlılar'da Dış Hazine'ye verilen ad.

TAŞRA KULLUĞU: İstanbul dışındaki bölgelerin güvenliğini sağlamakla görevli kuruluş.

TAŞRALI: Osmanlılar'da Kapıkulu süvarileri askerlerine maaş verilirken hazır bulunup ulufesini bizzat alanlara **"Şergili"**, bizzat hazır bulunmayıp ulufesi subayları ya da öteki arkadaşları tarafından vekâleten alınanlara ise **"Taşralı"** ya da **"Merd-i garip"** denirdi.

TATAR: Osmanlılar'da atlı ya da arabalı posta görevlilerine verilen ad.

Bunlar sadece Tatar kökenli olanlar arasından seçildiklerinden kendilerine bu ad verildi.

TATAR AĞASI: Posta görevlisi Tatarların âmirlerine Osmanlılar'da verilen ad.

TAVÂŞÎ: Osmanlılar'da saraylarda hizmet eden hadımlara verilen genel ad.

TAVİÇE: Osmanlılar'da akıncıların reislerine verilen ad.

TAYCI: Osmanlılar'da has ahırlara tay yetiştirmekle görevli olanlara verilen ad.

Yaptıkları görev nedeniyle bunlardan vergi alınmaz, âmirlerine de Tımar verilirdi.

TAZICILAR: Osmanlılar'da padişahların tazılarına bakmakla görevli olanlara verilen ad.

TAZICILAR AHIRI: Osmanlılar'da tazıların yetiştirildiği ocak. Üsküdar Doğancılar'daki bu ocak Bostancı Ocağı'na bağlıydı.

TEBDİL ÇIKMAK (TEBDİLE ÇIKMAK): Osmanlılar'da padişah, sadrazam, vezir gibi devlet önde gelenlerinin tanınmayacak bir kılıkla halkın arasına karışıp dolaşmasına verilen ad.

TEBDİL HASEKİSİ: Osmanlılar'da has ahır seyislerinin reisi.

TEBDİL KAYIĞI: Osmanlılar'da padişahların kılık değiştirip halkın arasma karışmak amacı ile bindiği kayıklara verilen ad.

TEBERDÂR: Osmanlılar'da Yeniçerilerin balta taşıyan (teber) Solak sınıfı. **"Baltacı"** da denirdi.

TEBERDÂR KÜLAHI: Beyaz keçeden teberdârların giydikleri armudî külaha verilen ad.

İki yanından zülüfler sarkıtılır, zabit külahlarının al kısımları sırma işlemeli olurdu. **"Baltacı külahı"** ya da **"Zülüflü külahı"** da denirdi.

TEBERDÂR YAKASI: Odun taşımakla görevli teberdârların hareme girdiklerinde giydikleri çok yüksek yakalı cepken. Böylelikle teberdârların haremde çevredekileri görmeleri önlenmiş olurdu.

TEBERDÂRÂN: Osmanlılar'da Baltacıların öteki adı.

TEBERDÂRÂN-I HASSA: Padişah saraylarında Solaklara verilen ad.

TEBERDÂRÂN-I ZÜLÜFDÂRÂN: Zülüflü Baltacılar.

TELHİS: Osmanlılar'da sadrazamların bir sorun ile ilgili olarak padişahı bilgilendirmek ve nasıl davranılacağı konusunda onun görüşü ve emri alınmak için yazılan kısa ve özlü yazıya verilen ad.

Padişah, gelen telhisi okur, çok kısa, bazen tek bir sözcük ile telhisin üst tarafına belirtirdi. Buna, **"Hatt-ı Hümâyûn"** denirdi.

Sadrazamın yanında çalışan **"Telhisçi"** adlı görevli tarafından saraya götürülüp getirilirdi.

TEPSİBAŞI: Osmanlı saraylarında altın ve gümüş tepsilerin muhafazaları ve bakımı ile görevli olanların reislerine verilen ad. Bunlar, kiler koğuşu eskilerindendi. Bülbülcübaşından sonra Yemişçibaşı'ndan önce gelirlerdi.

TERAKKİ: Osmanlılar'da Kapıkulu askerlerinin maaşlarına (ulufe) yapılan zamlara verilen ad. Genellikle her yeni taht değişikliğinde yeniçeriler bir kapıkulu süvarileri iki akçe terakki alırlardı. Bunun dışında, her ulufe dağıtılışında Yeniçeri Ocağı mensuplarına **"mukarrer"** adı ile 30 ile yarım akçe arasında terakki verilmesi gelenekti.

TERCÜMAN KALPAĞI: Osmanlılar'da elçiliklerde çevirmenlik yapanların giydikleri, ayı postundan yapılma uzunca başlığa verilen ad.

TER OĞLANI: Cizye tahsili ile görevlendirilmiş olanların bu iş için kullandıkları kişilere verilen ad.

TERSHANE: Osmanlılar'da denizcilik işlerinin yönetildiği yer.

TERSHANE AĞASI: Osmanlılar'da tershanenin en büyük görevlisi. Kaptanpaşanın tershanedeki vekili.

TERSHANE AMBAR NAZIRI: Tershane ambarına giren-çıkan malzemeyi deftere işleyen görevliye verilen ad.

TERSHANE AMBARLAR EMİNİ: Tershane malzemelerinin bulunduğu ambarların hesaplarını tutan ve denetleyen görevliye verilen ad.

TERSHANE BAŞÇAVUŞU: Tershanenin güvenlik ve disiplin sorumlusu.

TERSHANE BAŞMİMARI: Tersanede yapılan gemilerin planlarını hazırlayıp yapımını denetleyen mimar.

Bunların emrinde 400 marangoz, 10 mimar çalışır, görevlerinin simgesi olarak ellerinde gümüş başlı bir baston taşırlardı.

TERSHANE DEFTER EMİNİ: Kaptanpaşa eyaletindeki sancakların tımarlı sipahilerinin defterlerini tutmakla görevli memur.

TERSHANE HALKI: Osmanlılar'da savaş gemilerinde çalışan kaptanlar, reisler, kalafatçılar, dümenciler, humbaracılar, yelkenciler ve öteki tüm görevlilere verilen ad.

TERSHANE KÂTİPLERİ: Tershanedeki kereste mahzeninde kerestelerin ve öteki araç-gereçlerin hesabını tutan görevli.

TERSHANE KETHÜDASI: Tershanenin Kaptanpaşa'dan sonra gelen en büyük âmiri.

TERSHANE MUHAFIZLARI: Tershanede kızağa çekilmiş gemileri korumakla görevli kişilere verilen ad.

"Mandandacı" da denirdi.

TERSHANE MÜDÜRÜ: Tershanede parasal işleri yöneten görevli.

TERSHANE REİSİ: Tershanedeki üst düzey görevlilerinden biri.

TERSHANE RİCALİ: Tershanedeki üst düzey görevlilerinin ortak adı.

TERSHANE RÛZNÂMECİSİ: Tershanenin günlük gelir-giderlerini tutan görevliye verilen ad.

TERSHANE TIMAR SİPAHİSİ: Kaptan paşa eyaletindeki tımar sipahilerine verilen ad.

TERSHANE-İ ÂMİRE: Fatih Sultan Mehmet'in Haliç'te Aynalıkavak'ta yaptırdığı tershane.

TERSHANE-İ ÂMİRE EMİNİ: Tershane-i Âmire'nin parasal işlerini yürüten görevliye verilen ad.

TEŞRİFATÇI: Osmanlılar'da devletin resmi törenlerinde düzenleme işlerini düzenleyip yürüten protokol görevlilerine verilen ad.

"Teşrifâtî" ya da **"Teşrifâtî-i Divân-ı Hümâyûn"** da denilirdi.

Divân-ı Hümâyûn'da önemli görevlerden sayılan teşrifatçılık, Kanuni döneminde kuruldu. Osmanlı'nın son dönemine kadar önemini korudu. Osmanlılar'da protokol işleri son derece ince ayrıntılara bağlanmış ve titizlikle uygulanmıştır.

Bu konuda vakanüvis Esad Efendi'nin 1870'te yazdığı **"Teşrifât-ı Kadime"** adlı yapıt, çeşitli törenleri, saray ve hükümet üst düzey görevlilerinin teşrifattaki yerlerini, teşrifat yöntemlerini örnekleriyle anlatan bir kaynaktır.

TETİMME MEDRESELERİ: Osmanlılar'da medreselerin tamamlayıcı nitelikteki bölümlerine verilen ad.

TEVKİİ: Osmanlılar'da Divân-ı Hümâyûn'daki bir görevliye verilen ad. **"Nişancı", "Tuğraî", "Muvakkî"** de denirdi. Görevleri, devletin yasalarını iyi bilmek, eski ve yeni

yasaları ve bunlarla şer'i hükümleri bağdaştırmak, Divân'da gerektiğinde bu konularda fikir öne sürmek, yabancı hükümdarlara yazılacak mektupları ile Vezirlere verilecek menşur ve beratların taslaklarını hazırlamak, ahitname, berat, menşur, ahitname ve fermanların baş tarafında padişahın imzası demek olan tuğrasını çekmekti. Divân'daki yerleri sadrazamın sağında ve vezirlerin alt yanındaydı.

TEVZİ DEFTERİ: Osmanlılar'da eyaletlerdeki halkın ödemekle yükümlü olduğu örfî vergilerin yazıldığı deftere verilen ad. Bu defterler yılda iki kez hazırlanır ve vergiler de buna uygun olarak iki seferde toplanırdı.

TEZKİRECİ: Osmanlılar'da Sadrazam ve öteki vezirlerin, günümüz anlamı ile özel kalem müdürlerine verilen ad.

TEZKİRE-İ EVVEL: Divân-ı Hümâyûn'da görev yapan birinci tezkirecilere verilen ad.

Bunların görevlerini zamanla Reisülküttap yerine getirmeye başladı.

TEZKİRE-İ HUSUSİYE: Mâbeyn başkâtibinin hazırladığı padişahın emirlerini bildiren (İrâde-i seniye) tezkireye verilen ad.

TEZKİRE-İ MÂRUZA: Sadrazamın padişaha sunduğu tezkire.

TEZKİRE-İ OSMANİYE: Osmanlılar'da verilen ilk nüfus kâğıtlarının adı. (1863).

TEZKİRE-İ SÂMİYE: Sadrazamın makamından sadrazamın imzası ile yazılan resmi yazılara verilen ad.

TEZKİRE-İ SÂNİ: Osmanlılar'da tezkirecilik görevi ikiye ayrıldıktan sonra tezkire-i evvelden bir rütbe küçük tezkireciye verilen ad.

TIMAR (TİMAR): Osmanlılar'da has ve zeamet dışında kalan küçük dirliklere verilen ad. Bunlar, savaşlarda yararlık gösteren sipahilere ve devlet önde gelenlerine tevcih edilirdi. "Timar"a **"Dirlik"** denildiği gibi **"Kılıç Hakkı"** da denilirdi.

TIMAR ERİ: Osmanlılar'da tımar sahiplerine verilen ad.

TIMAR DEFTERDARI: Osmanlılar'da her eyalette bulunan ve o eyaletin tahrir (yazılım) defterine göre tımarlara ilişkin parasal işleri yönetenlere verilen ad.

TIMARLI: Osmanlılar'da yeterli tutarda sipahi besleyerek tımar sahibi olan beylere verilen ad.

TİRKEŞ: Osmanlılar'da okçu, ok atan ve okların saklandığı yer (sadak) anlamına gelen sözcük.

TORBA OĞLANLARI: Osmanlılar'da Acemi Ocağı'na kaydolarak taşımacılık, inşaat ve denizcilik işlerinde çalıştırılanlara verilen ad.

TOKAT: Osmanlılar'da siper, kale, barikat, ahır, tabya, ağıl anlamlarında da kullanılan bir deyim.

TOLGA: Miğfer.

TOMAK: Ağaçtan yapılmış top. Ağaçtan yapılmış gürz.

TOMRUK: Daha çok Doğu ülkelerinde kullanılan bir tür işkence aleti.

TOMRUK AĞASI: Osmanlılar'da tutukevi yöneticisine verilen ad.

TOMRUK DAİRESİ: Osmanlılar'da tutukevine verilen ad.

TOPÇU OCAĞI: Osmanlılar'da Kapıkulu Ocağı'na bağlı, top yapımı ve topun savaşta kullanılmasıyla görevli ocağa verilen ad.

TOPÇUBAŞI: Osmanlılar'da Topçu Ocağı'nın en yüksek rütbeli komutanına verilen ad.

TOPHANE (TOPHANE-İ ÂMİRE): Osmanlılar'da topların döküldüğü ve muhafaza edildiği yere verilen ad.

TOPHAHE MÜŞİRİ: Osmanlılar'da Tophane'nin en yüksek rütbeli âmirine verilen ad. 1832'den sonra ihdas olundu. Galata ve Beyoğlu'nun güvenliğinden de bunlar sorumluydu. Meclis-i Vükelâ'nın doğal üyeleriydi.

TOP OTU: Toplarda kullanılan barut.

TOPRAKLI SÜVARİ: Timarlı süvarinin öteki adı.

TOPUZLU SÜVARİ: Osmanlılar'da savaş sırasında askerin kaçmaması, geri çekilmemesi için görev yapan, asker firarilerini yakalayanlara verilen ad.

TÖREN TAHTI (BAYRAM TAHTI): Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Bölümü'nde sergilenen Osmanlı tahtı.

Bazı kaynaklarda Damat İbrahim Paşa tarafından III. Murat'a armağan edildiği bildirilirken, bazı kaynaklarda XVII. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı öne sürülür. 400 kilo ağırlığında altın levhalarla kaplı ve 954 topazla süslüdür.

TUĞ: Öküz ya da at kılından yapılan sorguç.

Osmanlılar'da tuğ, hükümdarlık, vezirlik, beylerbeyliği, sancakbeyliği gibi askeri görevlerle şeyhülislamın, kazaskerin, yeniçeri ağasının, sekbanbaşının, kapıkulu süvari bölüklerinin, cebecilerin, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının, Erdel kralının görev alâmetleriydi.

Sancakbeylerinin bir, beylerbeylerinin iki, vezirlerin üç, şeyhülislamların iki, kazaskerlerin bir, yeniçeri ağalarının önceleri bir, sonraları iki, padişahların ise altı tane tuğları olurdu. Padişahların tuğlarına **"Tuğ-i Şâhi"** ya da **"Tuğ-i Hümâyûn"** denirdi.

TUĞCU: Osmanlılar'da savaş esnasında padişahın tuğlarını taşımakla görevli olanlara verilen ad. Bunlara **"Tuğkeşân"** ya da **"Tuğcıyân-ı Hassa"** adları da verilirdi.

TUĞRA: Eski Türk devletlerinde ve özellikle Osmanlılar'da hükümdarın simgesi olarak kullanılan ve yığma yazı ile padişahın ve babasının adları yazılı olan nişana verilen ad.

TUĞRA ÇEKMEK: Üst düzeydeki resmi belgeleri tuğralamak işlemine Osmanlılar'da verilen ad.

Bu işlem **"Tuğraî"**, **"Tevkiî"** de denilen **"Nişancı"**, **"Tuğranüvis"** ya da **"Tuğrakeş"** adlı görevlilerce yapılırdı.

TULUMBACI: Osmanlılar'da günümüzdeki itfaiye örgütünün görevini yapan askeri ve yerel kurum-kuruluşlarda görev almış bulunanlara verilen ad.

TULUMBACI KOĞUŞU: Tulumbacıların yatakhanesi.

TULUMBACI OCAĞI: Yeniçerilerde tulumbacılara verilen ad.

TURNACI: Osmanlılar'da padişah avlanmaya çıktığında yanında görev alanlara verilen ad. XVII. yüzyılda sayıları 400 kadardı.

Bir görevleri de padişahların av köpeği ve turnalarını yetiş örmekti.

TURNACIBAŞI: Osmanlılar'da turnacıların komutanlarına verilen ad. Bunlar, Yeniçeri Ocağı'nın önde gelenlerindendi. Bir görevleri de ordu için devşirilecekleri bulup toplamaktı. Terfi ettiklerinde **Saksoncubaşı** olurlardı.

TÜFEKÇİ: 1876-1909 arası, II. Abdülhamit döneminde padişahın muhafız alayında görev yapanlara verilen ad.

TÜFEKÇİBAŞI: Osmanlılar'da sarayda görevli tüfekçi yamaklarının âmirlerine verilen ad.

TÜLBENT AĞASI: Osmanlılar'da padişahları giydiren, çamaşırlarını ve sarıklarını muhafaza eden, temizleyen görevliye verilen ad. Bunlara **"Tülbent gulamı"** ya da **"Tülbent oğlanı"** da denirdi.

TÜYLÜK: Yeniçeri börklerinin önünde yer alan ve tüy takmaya yarayan metal kısma verilen ad.

— U-Ü —

UÇ: Osmanlılar'da ve eski Türk devletlerinde sınırlardaki eyalet ya da sancakların genel adı.

UÇBEYİ: Selçuklular'da sınırlarda yer alan uç beyliklerinin başında bulunan, Osmanlılar'da sınır kalelerinin muhafız ya da komutanlarına verilen ad.

UÇURMA: Osmanlılar'da donanmada yelkenli savaş gemilerinden oluşan ince donanmanın en küçük, ama en hafif ve hızlı gemilerine verilen ad.

ULAH: Osmanlılar'ın Eflak halkına verdikleri ad.

ULAK: Devlet tarafından görevlendirilen habercilere Osmanlılar'da verilen ad.

ULAK GEMİSİ: Deniz yoluyla giden ulakları taşıyan süratli gemilere Osmanlılar'da verilen ad.

ULAK HÜKMÜ: Ulakların yolları üzerindeki istedikleri yerlerden gereken atları alabilmeleri, geceledikleri yerlerde hayvanları ile birlikte yiyecek, içecek gibi ihtiyaçları sağlayabilmeleri için verilen buyruk.

ULAK RESMİ: Osmanlılar'da posta taşımasından alınan ücrete verilen ad.

ULÛFE: Osmanlılar'da Kapıkulu askerlerine, Acemi Ocağı'ndan olanlara bazı saray ve devlet görevlilerine üç ayda bir ödenen maaş.

ULÛFECİ: Osmanlılar'da süvari sınıfından olan bir kısım askere verilen ad.

Bunlara, yanlış olarak **"Ulûfeciyân"** da denirdi.

ULÛFECİYÂN: Ulûfeciler.

ULÛFECİYÂN-I YEMİN: Kapıkulu süvari bölüklerinden üçüncüsüne verilen ad.

ULÛFECİYÂN-I YESAR: Kapıkulu süvarilerinden dördüncü bölüğün adı.

ULÛFELİ: Osmanlılar'da yeniçerilere devletten maaş aldıklarından "maaşlı" anlamına verilen ad.

ULÛFELİ ACEMİ: Yeniçeri yapılmak üzere toplananlara verilen ad.

ULÛFELİ ÇAVUŞ: Divân-ı Hümâyûn çavuşlarından toprak dirliği olanlara verilen ad.

ULÛFESİZ MÜTEFERRİKA: Saray müteferrikalarından toprak dirliği olanlara verilen ad.

ULUĞ: Ulu.

ULUĞ BİTİKÇİ: İlhanlı devletinde Büyük Divân (Divân-ı Kebîr) başkâtibine verilen ad. Kâtiplere de **"Bitikçi"** denirdi.

URBAN: Osmanlılar'da çöl Araplarına, bedevilere verilen ad.

USTA: Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı'nda görevli aşçıbaşılık yapan küçük rütbeli zabitlere verilen ad.

* Kıdemli saray kalfalarına verilen ad.

ÜÇ AMBARLI: Osmanlı donanmasında kalyon sınıfı gemilerinden en büyüklerinin yer aldığı bir gemi sınıfı.

Yapımlarına 1682'den sonra başlanmıştır. En üst güvertesi dışında, alt katta üç kat top bataryası mevcuttu.

ÜÇÜNCÜ KAPI: Topkapı'da Bâb-üs Saâde'nin öteki adı.

ÜÇÜNCÜ KETHÜDA: Osmanlılar'da Cebeci Ocağı'nda Cebecibaşı'ndan sonra gelen dört kethüdadan üçüncüsü.

ÜÇÜNCÜ VEZİR: Kubbe vezirlerinin üçüncüsü.

ÜÇÜNCÜ YER: Topkapı Sarayı'nda Bâb-üs Saâde'den sonraki meydan.

— V —

VÂCİB-ÜR-RİÂYE: Osmanlılar'da sadrazam, vezir, nişancı ve beylerbeyi gibi üst düzey devlet görevlilerinin oğulları için kullanılan deyim.

Bu gibilere bir lütuf olarak müteferrikalık payesi verilir ve kendilerine ayrıca ulufe de tahsis olunurdu.

VAKA-İ HAYRİYE: Osmanlılar'da yeniçeriliğin 16 Haziran 1826'da kaldırılması olayına verilen ad.

VAKANÜVİS: Osmanlılar'da kendi döneminin ya da bir padişahın, hükümdarın yaşadığı dönemin tarihini yazmakla resmen görevlendirilmiş olanlara verilen ad.

VAKIF RÜÛSU: Osmanlılar'da bir vakfın yönetimi için mütevelli ve diğer görevlilere verilen atama ve görevlendirme belgesi.

VALİDE SULTAN: Osmanlılar'da padişahın annesine verilen ad.

VALİDE ALAYI: Osmanlılar'da tahta çıkan yeni padişahın annesinin Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'ndaki dairesine taşınması esnasında düzenlenen törene verilen ad. 1574-1839 arası uygulanmıştır.

VALİDE CAMİLERİ: Osmanlılar'da İstanbul'da padişah annelerinin yaptırdıkları ve genellikle külliyeler içinde yer alan camilere verilen ad.

VALİDE MEKTEBİ: Dârülfünûn'a öğrenci yetiştirilmek amacıyla padişah Abdülmecit döneminde (1839-1861) padişahın annesi Bezmiâlem Sultan tarafından II. Mahmut türbesinin yakınına yaptırılan okul.

VARAKA-İ SAHİKA: Damgalı kâğıtlara Osmanlılar döneminde verilen ad.

VARDİYAN: Osmanlılar'da tershane zindancısına verilen ad.

VARDİYANLAR: Tersane'de muhafızlık yapanlara verilen ad.

VEKİLHARÇ: Osmanlılar'da konakların harcamalarını yapmakla görevlendirilmiş kimselere verilen ad.

Yeniçeri Ocağı'nın Orta ya da Bölüklerinde erlerin beslenme ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamakla görevli zabit.

Rütbeleri Bayraktar'dan önce, Odabaşı'ndan sonra gelir.

Ayrıca "yemek tabelasını" düzenlerlerdi.

VEKİL-İ DEVLET: Veziriazam (sadrazam) için kullanılan bir unvan.

VEKİL-İ MUTLAK: Sadrazamların başka bir unvanı.

VEKİL-İ SALTANAT: Sadrazamların başka bir unvanı.

VELÂDET-İ ÂLİYE VUKUU RESMİ: Padişahların doğan çocukları için düzenlenen törenlere verilen ad.

VELÂDET-İ HÜMÂYÛN: Padişahın doğumu.

VELED-İ KUL: Kapıkulu Ocağı'na bağlı yeniçeri, kumbaracı ve benzerlerinin çocuklarına verilen ad. **"Kuloğlu"** da denirdi.

VELİAHT: Bir hükümdarın ölümünden sonra, ya da tahttan çekilmesinin ardından tahta geçmeye aday olan kimse.

VEZİR: Osmanlılar'da ve birçok Müslüman devlette bakanlık, valilik ve benzeri üst düzey görevlerde bulunan kimselere verilen paye ve unvan.

VEZİR AĞALARI: Osmanlılar'da vezirlerin maiyetinde çalışan ve kapı halkından olan görevlilere verilen ad.

VEZİR DIŞ AĞALARI: Vezir dairelerinin dış işlerine bakan vezir ağaları.

VEZİR EVLÂDI: Ulûfeli müteferrikalara verilen ad.

VEZİR HASSI: Vezirin yönetimindeki topraklara verilen ad.

VEZİR İÇ AĞALARI: Harem ile ilgili işleri gören vezir ağaları.

VEZİR İSKELESİ: Sirkeci iskelesi. Sadâret alayı buradan başlardı.

VEZİR KAPI KETHÜDASI: Başkent dışına çıkan vezirin resmi işlerine vekâlet eden görevliye verilen ad.

VEZİR MEHTERLERİ: Vezire bağlı özel mehterhane.

VOYVODA: Osmanlılar'da Eflak ve Boğdan prenslerine verilen ad.

— Y —

YAHNİ KAPAN: Osmanlılar'da gerileme döneminde bir yolunu bularak Ocak dışında ricalden varlıklı bir kişinin hizmetinde çalışan yeniçerilere verilen lakap.

Bunlar, Ocak'ta durmaz, yoklamalara katılmaz, ayrıcalıklı olarak efendilerinin konaklarında yatıp kalkarlar, orada yer içerlerdi. Ulûfeleri ise "Kapılı ulufesi" adı altında ayrı tutulur, ayaklarına kadar gönderilirdi.

YAKALI BALTACI: Osmanlılar'da saray baltacılarından bir kısmına verilen ad. **"Teberdâr-ı Hassa"** da denirdi. Bunlar saray hareminde hizmet gördüklerinden sadece önlerini görebilecekleri biçimde giyindiklerinden bu adla anılırlardı.

YALI KÖŞKÜ: Topkapı Sarayı'nda Haliç'e bakan köşk. Sarayburnu ile Sirkeci arasındaydı. Sirkeci Garı yaptırılırken 1870'te yıktırıldı.

YAPAĞI (YAPAĞ) BELEDİYESİ: Osmanlılar'da bir vergiye verilen ad. Orduda subayların giydikleri **"Sabramanî"**, yeniçerilerin giydikleri **"Barânî"** adı verilen çuha kaputların dokunması için ülkenin Rumeli topraklarındaki sancaklar bu vergiyi vermekle yükümlüydü.

Vergi, önceleri "yapağı" olarak "aynen" alınırken XVIII. yüzyılda başlanarak Selanik bölgesi dışında "nakden" para olarak alınmıştır.

YAPIK: Yeniçerilerin yağmurdan korunmak için giydikleri kaput. Sipahilerin başlıkları ve giysileri üzerine yapıştırdıkları bezemeye verilen ad.

YARLIK: Eski Türk devletlerinde ferman karşılığında kullanılan sözcük. Osmanlılar'da ise, tellallar tarafından halka yapılan resmi duyuru ve bildirilere ve Kırım hanlarının buyruklarına bu ad verilirdi.

YASAKÇI: Osmanlılar'da taşra kulluklarında görevlendirilen yeniçerilere Tanzimat'tan sonra da yabancı elçilikleri koruyan muhafızlara verilen ad.

YATAĞAN: Osmanlılar'da kullanılan kısa tabanlı, ucu hafif eğri, iç kenarı keskin, kesici ve delici özelliği olan kılıç türü.

YAYA: Yeniçeri Ocağı kurulmadan önce Osmanlılar'ın sürekli ve ücretli ordusunu oluşturan ve Çandarlı Kara Halil Paşa tarafından kurulan bir tür askeri sınıf.

YAYLA BAŞGULAMI: Osmanlılar'da padişahların yazlık saraylarında görev yapan harem ağalarına verilen ad.

YAYLA BAŞ KAPI GULAMI: Osmanlılar'da yayla başgulamı kâtiplerine verilen ad.

YAYLAKİYE: Osmanlılar'da yaylak sahiplerinin sürü sahiplerinden aldıkları kiraya verilen ad.

YAZI: Osmanlılar'da has, tımar, zeamet, yurtluk ve ocaklık gibi dirliklerin aylık gelirlerine verilen ad.

YEDEKÇİ: Osmanlılar'da savaş sırasında ve törenlerde padişahın yedek atlarını taşıyan, bakımını yapan kapıkulu süvarilerinden seçilmiş otuz gedikliye verilen ad.

YEDİKULE HİSARI: İstanbul'un Yedikule semtinde hisar. Kenti güneybatıdan çevreleyen Bizans surlarına, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethinden sonra eklenmiştir. Bir süre devlet hazinesi, daha sonra da hapishane olarak kullanılmıştır. Günümüzde müzedir.

YEMEKLİK: Osmanlılar'da sadâret ziyafetine verilen ad.

YEMİŞÇİ: Osmanlılar'da padişah saraylarındaki bir Enderun kiler odası görevlisi. Görevi, padişahın yiyeceği yemişleri sağlayıp muhafaza etmekti.

YENİCE HİSAR: Anadolu Hisarı'nın öteki adı.

YENİÇERİ: Osmanlılar'da kuruluşundan itibaren 500 yıl kadar ordunun çekirdeğini oluşturan yaya asker sınıfına verilen ad.

YENİÇERİ AĞASI: Yeniçeri Ocağı'nın en yüksek rütbeli subayı ve başı.

YENİÇERİ AĞASI DİVÂNI: Yeniçeri Ocağı ile ilgili her türlü işi görmek, sorunu çözmek, şikâyetleri dinlemek için Yeniçeri Ağasının başkanlığında Ağa Kapısı'nda toplanan meclise verilen ad.

YENİÇERİ BAYRAKLARI: Yeniçeri Ocağı'ndaki çeşitli kuruluşların kendilerine özgü kumaş simgeleri.

YENİÇERİ DÜĞÜNÜ: Düşmana eşit düşen yeniçeriyi kurtarmak amacı ile para toplamak için düzenlenen bir tür paralı eğlenceye verilen ad.

Toplanan para, fidye olarak ödenirdi.

YENİÇERİ EFENDİSİ (KÂTİBİ): Yeniçeri Ocağı'nın maaş defterlerini tutan kalemin başı.

YENİÇERİ FINDIĞI: Yeniçeri tüfeklerinin kurşunlarına (mermilerine) verilen ad.

YENİÇERİ İMAMI: Yeniçeri Ocağı'nın din görevlisi.

YENİÇERİ KAZANI: Hacı Bektâş-ı Velî'nin Ocak'a hediye ettiğine inanıldığından kutsal sayılan ve içinde yeniçerilerin yemekleri pişirilen, büyük, demir kulplu kap.

YENİÇERİ KÜTÜĞÜ: Yeniçerilerin künyelerinin kayıtlı bulunduğu ana defter.

YENİÇERİ NİŞANI: Yeniçeri Ocağı'nın her bir Orta ve Bölüğünün alâmetine verilen ad.

Bu alâmetler Orta ve Bölüklerin kapıları üzerinde çadır ve bayraklarında yer aldığı gibi yeniçerilerin kollarında, mektuplarında ve mezar taşlarında da görülürdü.

YENİÇERİ OCAĞI: Yeniçeri örgütünün tümünü içeren terim.

YENİÇERİ ODALARI: Yeniçeri kışlalarına verilen ad.

YENİÇERİ KEÇESİ: Yeniçerilerin giydikleri ak keçeden yapılmış börk.

YEŞİLLİKÇİ: Bostancı Ocağı'nda çalışan bazı görevlilere verilen ad. Bunlar saray bostanlarında yetiştirilen sebzelerle ilgilenirlerdi.

YİĞİTBAŞI: Osmanlılar'da esnaf loncalarında alınan kararları uygulayan ve gerekli denetimi yapan kişiye verilen ad.

YOKLAMA AKÇISI: Osmanlılar'da devşirmeleri yanlarında çalıştırıp eğiten Türk ailelerinden Acemi Oğlan Kethüdalarının aldıkları para.

YOLDAŞ: Osmanlılar'da yeniçerilerin birbirlerine seslenme şekli. Osmanlı saraylarında bir kalfanın eğitimi altında bulunan acemi cariyelerin, birbirlerine seslendiklerinde kullandıkları terim.

YÖRÜK: Osmanlılar'da yeniçerilere katılan yaya askerlere verilen ad.

YULARCILAR: Osmanlılar'da has ahırda, görevleri yular yapmak olanlara verilen ad.

YURTLUK: Osmanlılar'da gelirinden yararlanma hakkı yaşam boyu kullanılmak koşuluyla verilen toprak.

"Ocaklık" da denirdi. Bu tür topraklar, mirasçılara intikal etmezdi.

— Z —

ZÂDEGÂN-I İLMİYE: Osmanlılar'da üst düzey ulemanın çocukları için kullanılan deyim.

ZAĞARCI: Osmanlılar'da padişahların av köpeklerine bakan ve padişahla beraber avlanmaya katılan görevlilere verilen ad.

ZAĞARCI ORTASI: Yeniçeri Ocağı'nın 64. Ortası. Bunlar, avlara zağarları ile katılırlardı.

ZAHİRE NAZIRI: Osmanlılar'da sarayın, ordunun, hastane, imaret gibi kuruluşların, kent fırınlarının ihtiyacı olan her türlü zahireyi sağlamakla görevli olan Zahire Nezaretinin başına verilen ad.

ZAHİRE NEZÂRETİ: Devlet kurumlarına zahire sağlamakla yükümlü nezarete verilen ad.

ZAİM: Timar ve zeamet sahibi.

ZARBAZEN: Osmanlılar'da kullanılan küçük çaplı bir tür top.

ZARAR-I LAHM: Et zararı. Osmanlılar'da İstanbul dışındaki mezbahalarda Yeniçeri Ocağı'na ucuz et satma zorunluluğu için kullanılan terim.

ZEAMET: Osmanlılar'da sipahilerin aldıkları en büyük tımara verilen ad.

ZECRİYE: Osmanlılar'da alkollü içeceklerden zaman zaman alınan çok ağır vergilere verilen ad.

ZEMİSTÂNİYE: Osmanlılar'da padişahın her yıl Yeniçeri Ağası başta olmak üzere bütün Ocak Ağalarına ve Yeniçeri Kâtibine dağıttığı kışlık giysi ya da kumaş. Yazın dağıtılanlara ise **"Bahariye"** denirdi.

ZENBEREKÇİ (ZEMBEREKÇİ): Osmanlılar'da Yeniçeri Ocağı'nda "Zemberek" denilen bir tür oku kullanan 82. cemaat ortasına verilen ad.

ZENBEREKLİ: Yeniçeri Ocağı'nda zemberekçilerin başına verilen ad.

ZENCİ HADIMLAR: Osmanlılar'da sarayın harem dairesinde ve padişah hizmetinde görev yapan zenci kadın ağalara verilen ad.

ZER'İ MAHBUB: II. Mustafa tarafından bastırılan tuğralı paraya önce Mısır'da, sonra tüm Osmanlılar'da verilen ad.

ZEVRAK-İ ŞERİF: Osmanlılar'da padişahların bindikleri kayığa verilen ad.

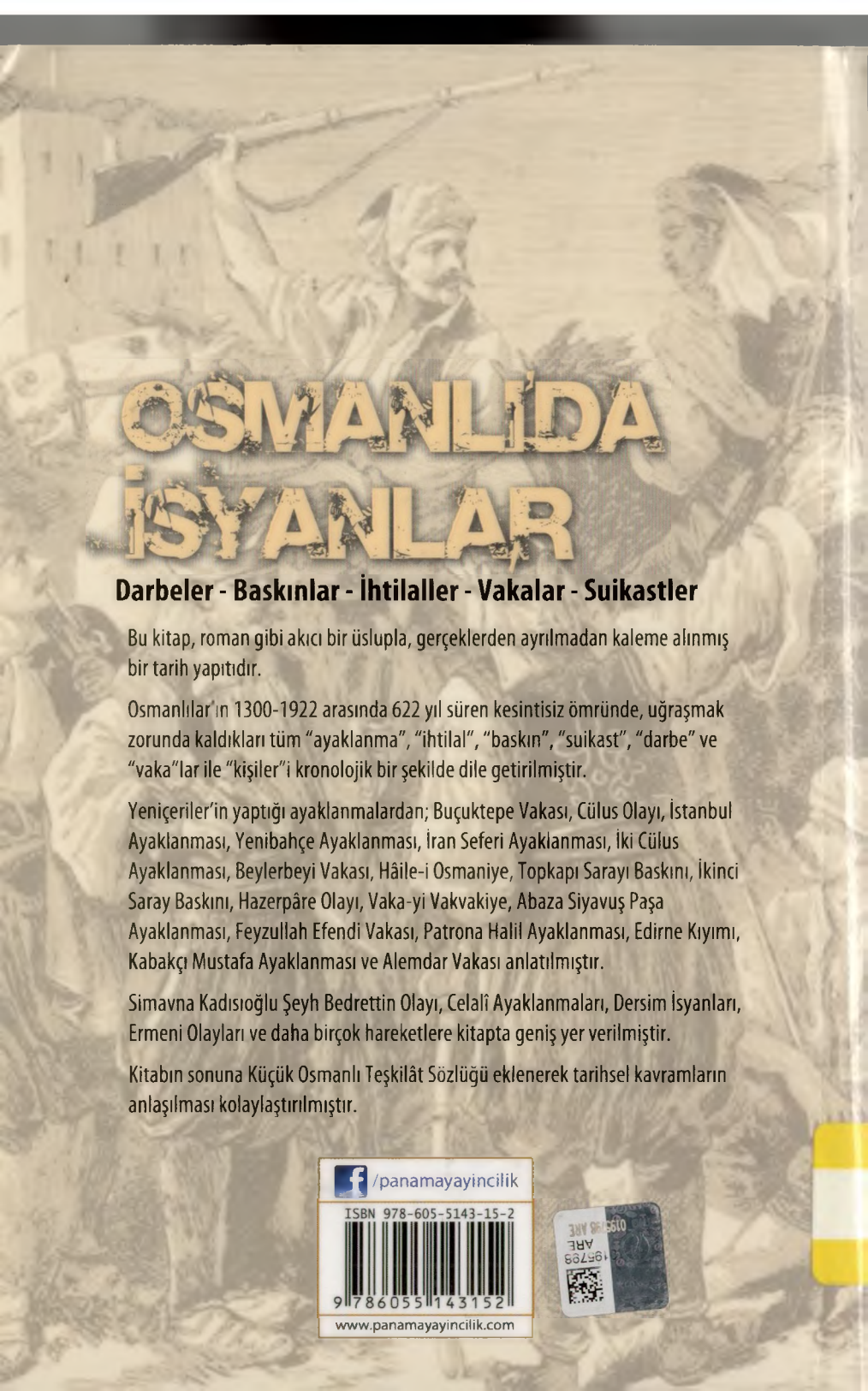
ZEVVÂKÎN-İ HASSA: Çaşnigirin başka adı.

ZIMMÎ: Osmanlılar'da devetin uyruğu olan Müslüman olmayan yurttaşlara verilen ad. Bunlar, cizye ödemekle yükümlüydüler.

ZİNDAN: Osmanlılar'da Bizans'tan kalan Ayvansaray'daki Anemas Kulesi ve Zindankapı gibi yerler zindan olarak kullanıldı.

Yedikule de uzun süre bu işlevi gördü. Rumelihisarı'na ise daha çok askeri suç işleyenler kapatıldı.

Hırsızlık, zina gibi suç işleyen kadınlar ise cezalarını Baba Cafer Zindanı'nda çekmişlerdi.

OSMANLIDA İSYANLAR

Darbeler - Baskınlar - İhtilaller - Vakalar - Suikastler

Bu kitap, roman gibi akıcı bir üslupla, gerçeklerden ayrılmadan kaleme alınmış bir tarih yapıtıdır.

Osmanlılar'ın 1300-1922 arasında 622 yıl süren kesintisiz ömründe, uğraşmak zorunda kaldıkları tüm "ayaklanma", "ihtilal", "baskın", "suikast", "darbe" ve "vaka"lar ile "kişiler"i kronolojik bir şekilde dile getirilmiştir.

Yeniçeriler'in yaptığı ayaklanmalardan; Buçuktepe Vakası, Cülus Olayı, İstanbul Ayaklanması, Yenibahçe Ayaklanması, İran Seferi Ayaklanması, İki Cülus Ayaklanması, Beylerbeyi Vakası, Hâile-i Osmaniye, Topkapı Sarayı Baskını, İkinci Saray Baskını, Hazerpâre Olayı, Vaka-yi Vakvakiye, Abaza Siyavuş Paşa Ayaklanması, Feyzullah Efendi Vakası, Patrona Halil Ayaklanması, Edirne Kıyımı, Kabakçı Mustafa Ayaklanması ve Alemdar Vakası anlatılmıştır.

Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin Olayı, Celalî Ayaklanmaları, Dersim İsyanları, Ermeni Olayları ve daha birçok hareketlere kitapta geniş yer verilmiştir.

Kitabın sonuna Küçük Osmanlı Teşkilât Sözlüğü eklenerek tarihsel kavramların anlaşılması kolaylaştırılmıştır.

/panamayayincilik

ISBN 978-605-5143-15-2

www.panamayayincilik.com